

ବିପ୍ଳବ ବିପ୍ଳବ

(ଭୟନ୍ୟାସ)

ଦେବେନ୍ଦ୍ର ମହାନ୍ତି

ବିପନ୍ନ ବିଗୁଳ

(ଉପନ୍ୟାସ)

ଦେବେନ୍ଦ୍ର ମହାନ୍ତି

ଏଲ୍. ଡି. ସି. ୨ ଶାନ୍ତିନଗର ମହାବିଦ୍ୟାଳୟ

କଟକ
୧୩/୧୨

ବିଦ୍ୟା

ଭୁବନେଶ୍ୱର

ବିପନ୍ନ ବିଗୁଲ

(ଉପନ୍ୟାସ)

ଲେଖକ : ଦେବେନ୍ଦ୍ର ମହାନ୍ତି

୨୭, ରାମକୃଷ୍ଣ ବିହାର, ହମିରପୁର,

ରାଉରକେଲା-୭୬୯୦୦୩

ପ୍ରକାଶକ : ବିଦ୍ୟା

୧୫୭୩, ମଧୁବନ ସରାଣୀ, ଭକ୍ତମଧୁ ନଗର,

ଭୁବନେଶ୍ୱର - ୭୫୧୦୩୦

ପ୍ରଥମ ପ୍ରକାଶ : ୨୦୦୮

ଅକ୍ଷର ସଜ୍ଜା : ଆଲ୍ଫା ଗ୍ରାଫିକ୍ସ

ଜେଲ୍‌ରୋଡ୍, ରାଉରକେଲା-୪

ମୁଦ୍ରଣ : କ୍ରିୟେଟିଭ୍ ଅପ୍‌ସେଟ୍, ନୂଆପଲ୍ଲୀ,

ଭୁବନେଶ୍ୱର-୯

ମୂଲ୍ୟ : ୯୦.୦୦

BIPANNA BIGUL (Novel)

Author

Debendra Mohanty

27, Ramkrushna Vihar, Hamirpur,
Rourkela-769003

Publisher

Vidya

1573, Madhuban Sarani,
Bhaktamadhu Nagar
Bhubaneswar-751030

D.T.P. & Design : Alfa Graphics,
Jail Road, Rourkela-4

First Edition-2008

Price : Rs 90.00

ନାଟକପ୍ରାଣ ଓ ପ୍ରଗତିଶୀଳ କବି

ସନତ୍ ରାୟଙ୍କୁ...

ନିଜ କଥା

ଏହି ଉପନ୍ୟାସଟି ଦଶବର୍ଷ ପୂର୍ବରୁ ଲେଖିଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଆଜି ଯାଏ ଅବହେଳାରୁ ପଡ଼ି ରହିଥିଲା । କିନ୍ତୁ ଏବେ 'ବିଦ୍ୟା' ଏହାର ପ୍ରକାଶନ ଦାୟିତ୍ୱ ଗ୍ରହଣ କରିଥିବାରୁ ପ୍ରଥମେ ଏହାର ପ୍ରତିଷ୍ଠାତା ପ୍ରଫେସର ଯତୀନ୍ଦ୍ର ମୋହନ ମହାନ୍ତିଙ୍କୁ ଧନ୍ୟବାଦ ଅର୍ପଣ କରୁଛି ।

ସତକଥା କହିବାକୁ ଗଲେ ମୋର ସମସ୍ତ ଗନ୍ତବ୍ୟ, ଉପନ୍ୟାସ ଠାରୁ ଏହି ଉପନ୍ୟାସକୁ ଲେଖିବା ପାଇଁ ମୋତେ ଅଧିକ ପରିଶ୍ରମ କରିବାକୁ ପଡ଼ିଛି, କାରଣ ଏହାର ବିଷୟବସ୍ତୁ ନିର୍ବାଚନ କଲାବେଳେ ଭୟାନକ, ବାଲେଶ୍ୱର ଓ ଯାଜପୁର ଅଞ୍ଚଳର ଯାତ୍ରା (ଅପେରା) ସଂପର୍କରେ ଅନେକ ତଥ୍ୟ ସଂଗ୍ରହ କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ ବୋଲି ମୁଁ ଜାଣିଥିଲି । ଚାଳିଶ ଦଶକ ଠାରୁ ନବେ ଦଶକ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ - ଏହି ପରାଶ୍ରମ ବର୍ଷର ଓଡ଼ିଆ ଯାତ୍ରା ଯେଉଁସବୁ ସାଂସ୍କୃତିକ ସଙ୍ଗତ ଓ ପରିବର୍ତ୍ତନର ସମ୍ମୁଖୀନ ହୋଇଛି, ତାହାକୁ ଆଧାର କରି ମୋଟାମୋଟି ଭାବରେ ଉପକୂଳବର୍ତ୍ତୀ ଓଡ଼ିଶାର ସାମାଜିକ ବିବର୍ତ୍ତନକୁ ରୂପ ଦେବା ହିଁ ଥିଲା ମୋର ଅସଲ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ । ଜାଣେ ନାହିଁ, ଏହା କେତେ ଦୂର ସଫଳ ହେଇଛି ।

କିନ୍ତୁ ବେଶ୍ ଜାଣେ ଯେ ଏପରି ଏକ ବିଷୟବସ୍ତୁ ନେଇ ଓଡ଼ିଶାରେ ଉପନ୍ୟାସ ଲେଖା ଯାଇ ନାହିଁ । ସ୍ୱାଧୀନତାର ସନ୍ଧ୍ୟାରେ ଓଡ଼ିଆ ଅପେରାର ଭୂମିକା ଏବଂ ସ୍ୱରାଜ୍ୟ ଆନ୍ଦୋଳନର ଯେଉଁ ଝଲକ ଏଥିରେ ମୁଁ ଦେଇଛି, ସେଥିରେ ଇତିହାସ ଓ କଳ୍ପନା ଫେଣ୍ଟାଫେଣ୍ଟି ହୋଇ ରହିଛି । ସେଥିପାଇଁ ମୁଁ ଯେଉଁ ପୁସ୍ତକ ଓ ଲୋକମାନଙ୍କର ସାହାଯ୍ୟ ନେଇଛି, ସେମାନଙ୍କ ନିକଟରେ କୃତଜ୍ଞତା ଜଣାଉଛି ।

- ଲେଖକ

ପତ୍ରଝରା ଲିମ୍ବ ଗଛଟାକୁ ଚାହିଁ ରହି ପେକେଟ ଭିତରୁ ସିଗାରେଟ ଖଣ୍ଡେ ବାହାର କଲେ ରଘୁନାଥ । ଖୋଳଟାକୁ ବନ୍ଦ କରି ତା' ପିଠି ଉପରେ ସିଗାରେଟର ଗୋଟାଏ ମୁଣ୍ଡ ପିଟିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ଏହି ଚାରମିନାର ସିଗାରେଟ ତାଙ୍କର ଯାଆ । ଅନେକ ବର୍ଷର । ଅନେକ ବିନିଦ୍ର ରଜନୀର । ରାତି ପରେ ରାତି, ମାସ ପରେ ମାସ, ବର୍ଷ ପରେ ବର୍ଷ ତାଙ୍କ ସହିତ ସହଯୋଗ କରି ଆସିଛି, ତାଙ୍କର ବନ୍ଦ ହୋଇ ଆସୁଥିବା ଆଖୁପତାକୁ କେତେ ନାହିଁ କେତେ ଥର ସତେଜ କରି ଦେଇଛି ।

ପଞ୍ଚଷଠିଟି ବିଗତ ବସନ୍ତର ପଦାଘାତ ତାଙ୍କ ଚର୍ମଉପରେ ଅସଂଖ୍ୟ ସୂକ୍ଷ୍ମ କୁଣ୍ଡିତ ରେଖା ସୃଷ୍ଟି କରି ସାରିଛି । ଏକଦା ଗୋରା ତକତକ ଲମ୍ବା ଚେହେରା ଲମ୍ବା ମୁହଁ, ନିଷ୍ପ୍ରଭ, ମଳିନ ହୋଇ ପଡ଼ିଛି । କାନ୍ଧ ଯାଏଁ ଲମ୍ବିଥିବା ବାଳର ଅର୍ଦ୍ଧେକାଂଶ ଧଳା ପଡ଼ି ଯାଇଛି । ଅପରାହ୍ନର ଖରାଟା ଲିମ୍ବ ଗଛଟାର ଶୀର୍ଷ ଛୁଇଁଲାଣି ।

ସେ ନିଜକୁ ନିଜେ ଅନୁସନ୍ଧାନ କରୁଥିଲେ । ତେଲ ଶୁଖି ଯାଇଥିବା ଗୋଟାଏ ଖଣିଜ ତୈଳ କୁପରେ ସେ ପରିଣତ ହୋଇ ଯାଇଛନ୍ତି । ଯାହାର କୌଣସି ଆବଶ୍ୟକତା ନାହିଁ । ସେ ପରିତ୍ୟକ୍ତ । ହୁଏତ ଅସ୍ତିତ୍ବ ନ ଥିବା ଅଳକା ନଦୀରେ ସେ ପରିଣତ ହୋଇ ଯାଇଛନ୍ତି । ସ୍ଥାନେ ସ୍ଥାନେ ଶୁଷ୍କ ବାଲୁକାରାଶି ହିଁ ତା' ଅସ୍ତିତ୍ବର ପରିଚୟ ଦିଏ ।

ଏକଦା ରଘୁନାଥ ଶତପଥୀ ବୋଲି ଜଣେ ପ୍ରସିଦ୍ଧ କଳାକାର ଥିଲେ । ସେ ଥିଲେ ଓଷାତ, ମାଷର । ସେ ନାଚୁଥିଲେ, ଗୀତ ଗାଉଥିଲେ । ସେ ପୁଣି ଥିଲେ, ଛତ୍ରପତି ଶିବାଜୀ, ଥିଲେ ମହାରାଣୀ ପ୍ରତାପ, ସମ୍ରାଟ ଆକବର, ଦସ୍ୟୁ ରତ୍ନାକର, ଭଗତ ସିଂ, ବାଘା ଯତାନ । ଏ ଭଳି ଅନେକ ଚରିତ୍ର ଓ ଅନେକ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବ । ସେହି ଅନେକଙ୍କ ଭିତରେ ତ ସେ ବଞ୍ଚିଛନ୍ତି । ଓଡ଼ିଶାର ବିଦଗ୍ଧ କଳାପ୍ରେମୀ ହଜାର ହଜାର ଭାଇ ଭଉଣୀ, ବାପା ମା', ମଉସା ମାଉସାଙ୍କ ହୃଦୟ ଭିତରେ ରଘୁନାଥ ଶତପଥୀ ଏବେ ବି ବଞ୍ଚିଛନ୍ତି । ଗୋଟିପୁଅ ନର୍କକ ଭାବରେ ଅବା କେନ୍ଦ୍ରା ବଜାଇ ଗୀତ ବୋଲୁଥିବା ନିୟତି ଭାବରେ ଅବା ଶିବାଜୀ, ରାଣାପ୍ରତାପ ଭାବରେ ।

ଗୋଟାଏ ଯୁଗର ଅବସାନ ହୋଇ ଯାଇଛି । ଏବେ ଆସୁଛି ଏକ ନୂଆ ସକାଳ । ନୂଆ ଗୋଟାଏ ଦିନ । ଯେଉଁଥିପାଇଁ ସେ ଅନାବଶ୍ୟକ । ଅନାବଶ୍ୟକ ଭାବେ ଅତୀତଟାକୁ ଜାବୁଡ଼ି ଧରି ଅଧିକାରୀଙ୍କ ଦୟାରେ ଏଠି ପଡ଼ି ରହିବାର କିଛି ମାନେ ହୁଏ ନା ।

ପତ୍ରଝରା ଲିମ୍ବଗଛ ଭିତର ଦେଇ ଗଡ଼ାୟୁ ସୂର୍ଯ୍ୟ କିରଣ ରଘୁନାଥ ଶତପଥୀଙ୍କୁ ଉଷ୍ମମ କରିବାରେ ଲାଗିଛି । ରିହେରସାଳରେ ନୂଆ ପ୍ରକାର ବାଦ୍ୟ ଯନ୍ତ୍ରର ସ୍ବର ଶୁଭୁଛି । ତବଲା, ବିଗୁଲ, ହାରମୋନିଅମର ବ୍ୟବହାର ବନ୍ଦ ହୋଇ ଆସୁଛି । ତା' ବଦଳରେ ଆସୁଛି ନୂଆ ନୂଆ

ବାଦ୍ୟ ଯନ୍ତ୍ର, ଯାହାର ନାମ ତାକୁ ଜଣା ନାହିଁ ।

ବାଗଞ୍ଜର ଗୋଟାଏ କଢ଼ରେ ପେଟ୍ରୋମେକ୍ ଲାଇଟ ଦୁଇଟାକୁ ଖୋଲା କରି ହରିଆ ସଫା କରିବାରେ ଲାଗିଥାଏ । ସେହି ପତ୍ରଝରା ଲିମ୍ବଗଛଟାକୁ ଚାହିଁ ରହି ଅନେକ ସମୟ ଧରି କାଗଜ ଖୋଳଟା ଉପରେ ସିରାରେଟର ଗୋଟାଏ ମୁଣ୍ଡକୁ ପିଟି ଚାଲିଥିବା ଦେଖୁ ସେ ପଚାରିଲା, “ମାଷ୍ଟେ, ତା’ ଆଣିମି କି ?”

ମୁହଁ ବୁଲାଇ ରଘୁବାବୁ ତାକୁ ଚାହିଁଲେ । ଢେର ଦିନରୁ ଲାଇଟ ମେନ୍ ଭାବେ କାମ କରି କରି ସେ ବି ପତ୍ରଝରା ଲିମ୍ବଗଛଟାଏ ପାଲଟି ଯାଇଛି । ପେଟ୍ରୋମେକ୍ ଯୁଗର ମଧ୍ୟ ଅବସାନ ହେଇ ଆସୁଛି । ମଫସଲ ଅଞ୍ଚଳ ବ୍ୟତୀତ ଆଉ କେଉଁଠି ସେ ସବୁର ବ୍ୟବହାର ନାହିଁ । ବୁକ୍ ସ୍ତରୀୟ ସହରକୁ ମଧ୍ୟ ବିଜୁଳି ଆସିଗଲାଣି । ହରିଆ ଅନାବଶ୍ୟକ ହୋଇ ଉଠୁଛି । କାର୍ବାଇଡ଼ ଲାଇଟ ଯୁଗରୁ ପେଟ୍ରୋମେକ୍ ଲାଇଟ ଯୁଗ ଯାଏ, ହରିଆ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କ ସହିତ ଦଉଡ଼ିଛି । କିନ୍ତୁ ସମୟ ତାକୁ ପଛରେ ପକାଇ ଦେଇ ଦଉଡ଼ି ପଳାଇଲା । ରଘୁବାବୁଙ୍କ ପରି ଅଧିକାରୀଏ ମଧ୍ୟ ତାକୁ ଛାଡ଼ିଲେ ନାହିଁ । ଇଲେକ୍ଟ୍ରିକ ତାର ଯୋଡ଼ିବା ବାଲାଙ୍କ ସହିତ ହରିଆ ମଧ୍ୟ ଚାରିଟା ପେଟ୍ରୋମେକ୍ ଧରି ଯାଉଥିଲା । ଅଧିକାରୀଏ ବିଜୁଳିବତାକୁ ବିଶ୍ୱାସ କରୁ ନ ଥିଲେ ।

ରଘୁବାବୁ ପଚାରିଲେ, “ଆଜି କଣ ବହୁତ ଜଳଦି ଲାଇଟ ଲଗେଇଲୁଣି ?”

“ଆପଣ ଜାଣି ନାହାନ୍ତି କି ମାଷ୍ଟେ, ଆଜି ପରା ନୂଆ ବହିର ମୁହୂରତ ।”

ନୂଆବହି ଆରମ୍ଭ ହେବ, ଅଥଚ ସେ ଜାଣି ନାହାନ୍ତି ? ଭାଏ କେମିତି କଥା ? ସେ କଣ ଏତେ ଅଦରକାରୀ ହୋଇ ପଡ଼ିଲେ ? ମନୋଭାବକୁ ଲୁଚେଇ ରଖି କହିଲେ, “ଜାଣିଛି । ସେଥିପାଇଁ ପରା ଖରାବେଲେ ଦି’ଘଣ୍ଟା ଗଡ଼ ପଡ଼ ହେଇଗଲି । ନୂଆବହି କି ନା ?”

“ତା’ ଆଣିମି ମାଷ୍ଟେ ?”

“ଅବେକ୍ତାଟାରେ ତା’ କେଉଁଠୁ ଆଣିବୁ କି ରେ ?”

“ଗଉରା ନନା ପରା ଖନ୍ଦା ଧରେଇ ସାରିଲାଣି ।”

“କଥା କଣ ? ଆଜି କାହିଁକି ଏତେ ଜଳଦି ଖନ୍ଦା ଧରେଇଲାଣି ? ଲାଲ ଭାଜି ?”

“ସାନ ସାଆନ୍ତେ ଖାସି ମାଂସ ବରାତ କରିଛନ୍ତି । ସହରରୁ ଯଉ ବାବୁମାନେ ଆସିଛନ୍ତି, ସେମାନେ ରାତିରେ ରହିବେ । ଗିହରସାଲ ହବ ।”

“ଆଜ୍ଞା ଯା’, ଭଲ କି ହାତ ଧୋଇ ଆଣିବୁ । କିରାସିନି ଗହେଇବ ।”

ହରିଆ ଉଠିଗଲା । ପେଟ୍ରୋମେକ୍ ଲାଇଟ ଦୁଇଟା ସେମିତି ଖୋଲା ଖୋଲି ହୋଇ ପଡ଼ି ରହିଲା । ଯାହା କେବଳ ନୂଆ ହୋଇ ଆସିଥିବା କାଚ ଆଉ ମେଞ୍ଚାଲ । ବାକି ସବୁ ପୁରୁଣା, ପୁରୁଣା ଗ୍ରେସ୍ ପାଇପ, କିରାସିନି ଟାଙ୍କି, ପମ୍ପ, ଡ୍ରାସର ସବୁ ।

ରଘୁବାବୁ ସେମିତି ଅନ୍ୟମନସ୍ ଭାବରେ ସିରାରେଟରେ ନିଆଁ ଧରାଇଲେ ।

ବହୁଦିନ ତଳର କଥା ତାଙ୍କର ମନେ ପଡ଼ିଗଲା । ସେତେବେଳେ ସେ ଏକଧାରାରେ ଥିଲେ ନାଟ୍ୟକାର, ନିର୍ଦ୍ଦେଶକ, ଅଭିନେତା । ରମାକାନ୍ତ ଦଳରେ ଯୋଗ ଦେବା ଠାରୁ ସଙ୍ଗୀତ

ପ୍ରଯୋଜନା, ସଙ୍ଗୀତ ଶିକ୍ଷା ଦେବା କାମଟା ତାଙ୍କ ହାତରୁ ଚାଲି ଯାଇଥିଲା । ରଘୁବାବୁ ଜାଣିଥିଲେ, ରମାକାନ୍ତ ସଙ୍ଗୀତରେ ତାଙ୍କ ଠାରୁ ଅଧିକ ଶିକ୍ଷିତ । ହିନ୍ଦୁସ୍ଥାନୀ, କର୍ଣ୍ଣାଟକୀ, ଓଡ଼ିଶୀ ଆଦି ଶାସ୍ତ୍ରୀୟ ସଙ୍ଗୀତରେ ତଥା ବିଭିନ୍ନ ରାଗରାଗିଣୀ ଉପରେ ତାଙ୍କର ଯଥେଷ୍ଟ ଦକ୍ଷତା ଥିଲା ।

ସେଦିନ ଥିଲା “ଛତ୍ରପତି ଶିବାଜୀ” ନାଟକର ମୁହୂର୍ତ୍ତ ଉତ୍ସବ । ପ୍ରଥମ ରିହାରସିଏଲ ଆରମ୍ଭ । ସେଥିପାଇଁ ଅନେକ ପ୍ରସ୍ତୁତି, ଅନେକ ଯୋଜନା । କେଉଁ କେଉଁ ଗୀତ ଦିଆଯିବ, କେଉଁ କେଉଁ ନୃତ୍ୟ ସଂଯୋଜନା କରାଯିବ, କିଏ କେଉଁ ଭୂମିକାରେ ଅଭିନୟ କରିବେ ସବୁ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ହୋଇ ସାରିଥିଲା । ଖୋଦ୍ ଅଧିକାରୀ ମହାଶୟ କଲିକତା ଯାଇ ଶିବାଜୀ ଶାସ୍ତ୍ର ଖାଁ, ଆଓରଙ୍ଗଜେବ ଆଦିଙ୍କ ପାଇଁ ନୂଆ ନୂଆ ପୋଷାକ ମଧ୍ୟ କିଣି ଆଣି ସାରିଥିଲେ । କେବଳ ସେତିକି ନୁହେଁ ତିନି, ଚାରି ଜାଗାରୁ ବଜନା ମଧ୍ୟ ଧରି ସାରିଥିଲେ । ନୂଆ ବହି । ତେଣୁ କାଟତି ଥିଲା ବେଶି ।

“ଛତ୍ରପତି ଶିବାଜୀ” ବହିର ଲେଖକ ନିଜେ ରଘୁନାଥ ଶତପଥୀ । ସେହି ନାଟକର ନିର୍ଦ୍ଦେଶକ ମଧ୍ୟ ସେ ନିଜେ ଏବଂ ନିଜେ ମଧ୍ୟ ଶିବାଜୀଙ୍କ ଭୂମିକାରେ ଅଭିନୟ କରିବେ । ସନ୍ଧ୍ୟାବେଳେ ରିହାରସିଏଲ ଆରମ୍ଭ । ନଡ଼ିଆ ବାଡ଼େଇ ଖୋଦ୍ ଧାମନଗର ବି.ଡ଼ି.ଓ. ହିଁ ରିହାରସିଏଲ ଉଦଘାଟନ କରିବେ । ତେଣୁ ଆଖଡ଼ା ପରସ୍ତର ବଡ଼ ଚଉପାଢ଼ିଟାକୁ ସଫାସଫି କରାଯାଇ ଚାରିଟା ଚଉକି ପକାଯାଇଥାଏ । ତ୍ରିନାଥ ମେଲାର ମଧ୍ୟ ଆୟୋଜନ ହୋଇଥାଏ । ଆଉ ମଧ୍ୟ ବୁଲ୍ ଅଫିସ, ତହସିଲ ଅଫିସ, ଥାନାରୁ ନିମନ୍ତ୍ରିତ ହୋଇଥିବା କେତେଜଣ ଅଫିସର ଓ କର୍ମଚାରୀଙ୍କ ପାଇଁ ଚା’ ଜଳଖିଆର ବନ୍ଦୋବସ୍ତ ହୋଇଥାଏ ।

ସେତେବେଳେ ଥିଲା ଆଷାଢ଼ର ଦ୍ଵିତୀୟାର୍ଦ୍ଧର କୌଣସି ଏକ ଦିନ । ଆକାଶରେ କଳାମେଘର ମଡୁଆଲା ଦଉଡ଼ି । କିନ୍ତୁ ବର୍ଷା ନ ଥିଲା । ଉପର ବେଳା ଖାଇସାରି ଦଣ୍ଡେ ଗଡ଼ଗଡ଼ ହେଉଥିଲେ ରଘୁବାବୁ । ଅଧିକାରୀଙ୍କ ପାଖରୁ ଡକରା ଆସିଗଲା । ସେହି ଲୁଚି ପିନ୍ଧି କୁର୍ତ୍ତା ଖଟେସ ଦେହରେ ଗଜାଇ ପକେଇ ସେ ଯାଇ ପହଞ୍ଚିଲେ ଅଧିକାରୀଙ୍କ ପାଖରେ ।

ବୈଠକ ଘରେ ତାଙ୍କର ସେହି କାଠ ଚଉକିଟା ଉପରେ ବସିଥିଲେ ଅଧିକାରୀ ମହାଶୟ । ସତେ ଯେପରି ସେହିଟା ହିଁ ତାଙ୍କର ବହିଷ୍ଟ ସିଂହାସନ, ବିକ୍ରମାଦିତ୍ୟଙ୍କ ଅମଳର । ତାହାରି ଉପରେ ବସିଲେ ହିଁ ତାଙ୍କର କୁନ୍ଧିର ଗତିଟା ବେନ୍ ଜନ୍ମସନଙ୍କ ଭଳି ଦଉଡ଼େ । ସେଇଠି ବସି ହିଁ ସେ ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କୁ ଆହ୍ୱାନ କଲେ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଦଉଡ଼ି ଆସି ତାଙ୍କୁ ଆଲିଙ୍ଗନ କରନ୍ତି ।

ସେହି ଚଉକିରେ ବସି ହିଁ ସେ ଦୁଇବାଟି ଜମି ଚାଷ କରନ୍ତି । ଆଉ ଠିକ୍ ସେହି ଚଉକିରେ ବସିଥିଲା ବେଳେ ରାତି ବାରଟାରେ ହିଁ ଦେଶଟା ସ୍ଵାଧୀନ ହୋଇଗଲା । ରାତି ଏଗାରଟା ପଞ୍ଚାବନ୍ଦ ମିନିଟରେ ଯେଉଁମାନେ ଭାରତୀୟମାନଙ୍କୁ କୁକୁର ବୋଲି କହୁଥିଲେ, ରାତି ବାରଟାରେ ଭାରତର ଧ୍ରୁବୀୟନ ଓ ଅମଳାନ୍ତସ୍ତ ହୋଇଗଲା ସେହି କୁକୁରମାନଙ୍କର ସେବକ । ରାତିବାରଟାରେ ସ୍ଵାଧୀନତା ଘୋଷଣା କରାଗଲା । ସତରେ କଣ ଭାରତ ସ୍ଵାଧୀନ ହେଲା ? ରାଷ୍ଟ୍ରମୁଖ୍ୟ ହିସାବରେ କୁଜନ୍ ଅଫ୍ ଇଂଲଣ୍ଡଙ୍କ ନାମରେ ମାଉଣ୍ଟ ବେଟେନ୍ ଶପଥ ଗ୍ରହଣ କରି

ନ ଥିଲେ ? ଅଧିକାରୀଏ ଭାବନ୍ତି ନେହେରୁ କାହିଁକି ରାତି ବାରଟାକୁ ଅଗଷ୍ଟ ପନ୍ଦର ଚାରିଖ ବୋଲି ଭାବିଲେ । ସୂର୍ଯ୍ୟୋଦୟ ପରେ ହିଁ ତ ନୂଆ ଦିନଟାଏ ଆରମ୍ଭ ହେବା କଥା । ଆଉ ସ୍ବାଧୀନତା ଆସୁ ଆସୁ ଜମିଦାରୀଟା ବି ହାତରୁ ଚାଲିଗଲା । ପୁଅ, ଝିଅ, ସ୍ତ୍ରୀ, ଶଳା ଇତ୍ୟାଦିକ ନାମରେ ଯାହା କିଛି ରହି ଯାଇଛି ।

କିନ୍ତୁ ଅଧିକାରୀ ଚତୁରାନନ ସାମନ୍ତ ସେମିତି ଅଧିକାରୀ ହୋଇ ହିଁ ରହି ଯାଇଥିଲେ । ପୂର୍ବତନ ଜମିଦାରର ସମସ୍ତେ ତାଙ୍କୁ ସେହି ସମ୍ମାନ ହିଁ ଦେଇ ଆସୁଥିଲେ । ସୁନିଆ ଦିନ ସେମାନେ ସେମାନେ ଭେଟି ଦେଉଥିଲେ । ଅଧିକାରୀ ମହାଶୟ ମଧ୍ୟ ସେମାନଙ୍କୁ ନୂଆ ଧୋତି, ଶାଢ଼ୀ ଦେଉଥିଲେ । ସୁବିଧା ଅସୁବିଧାରେ ପାଖରେ ଛିଡ଼ା ହେଉଥିଲେ । ଧାନ ବା ଟଙ୍କା କାହାକୁ କରଜ ଦେଉଥିଲେ, କାହାକୁ ଅବା ସାହାଯ୍ୟ କରୁଥିଲେ ।

ଅଧିକାରୀ ମହାଶୟଙ୍କ ଅଭିନୟ, ସଙ୍ଗୀତ, ନୃତ୍ୟ ଓ ଯାତ୍ରା ପ୍ରତି ଥିଲା ଅବ୍ୟକ୍ତ ଦୁର୍ବଳତା । ସେତେବେଳକୁ ପ୍ରାୟ ଦଶବର୍ଷ ଧରି ତାଙ୍କର ଯାତ୍ରା ଦଳ ଗଠନ ହୋଇଥାଏ । ସେହି ଯାତ୍ରାଦଳ ପାଇଁ ଅର୍ଥବ୍ୟୟ କରିବାକୁ ସେ ତିଳେ ହେଲେ କୁଣ୍ଡା କରୁ ନ ଥିଲେ । ବିଭିନ୍ନ ଯାତ୍ରା ଦଳରୁ ଭଲ ଭଲ ଅଭିନେତା, ଗାୟକ, ନୃତ୍ୟଶିଳ୍ପୀ ଇତ୍ୟାଦିଙ୍କୁ ନାନା ଭାବରେ ପ୍ରଲୋଭିତ କରି ଅଧିକ ଦରମା, ଅଧିକ ସୁବିଧା ସୁଯୋଗ ଦେଇ ନିଜ ଯାତ୍ରା ଦଳକୁ ନେଇ ଆସୁଥିଲେ । ସେ କହନ୍ତି, “ରଘୁମାଷେ, ତମେ ସେ ଟୋକାଟାକୁ ଡକାଅ । କ’ଣ ତା ନାଆଁ ? ପାଣ୍ଡୁଆ । ଟଙ୍କା ନେଇଯାଅ । ଆଗେ ତା’ ସ୍ତ୍ରୀ ହାତରେ ଦୁଇଶହ ଟଙ୍କା ଧରେଇ ଦେଇ ଆସ । ଏଥର ରଜ ପରେ ପରେ ସେ ଯେମିତି ଆମ ଦଳରେ ଯୋଗ ଦିଏ ।”

କେଉଁଠି ଜଣେ ଭଲ କ୍ଲବ୍‌ମେନ୍‌ଟ ବଜେଇଲାବାଲା କି ଭଲ ବେହେଲା ବେହେଲା ବା ତବଲା ବାଦକ ତାଙ୍କ ନଜରରେ ପଡ଼ିଲା ତ ଅଧିକାରୀଏ ତାକୁ ଆଉ ନ ଛାଡ଼ନ୍ତି । କଟକ, ବାଲେଶ୍ବର, ପୁରୀ ଏପରି କି କଲିକତା ଯାଇ ସେ ଅନ୍ୟ ଦଳର ଅପେକ୍ଷା ଦେଖନ୍ତି । ତାଙ୍କର ଖୋଜିଲା ଦୃଷ୍ଟି ସବୁବେଳେ ଘୂରି ବୁଲୁଥାଏ, କେଉଁଠୁ ଭଲଠାରୁ ଆହୁରି ଭଲ ଅଭିନେତାଟିଏ ପାଇବେ, ଗାୟକ କି ବାଦକଟିଏ ପାଇବେ ।

ସେହି ଅଧିକାରୀ ଚତୁରାନନ କାଠ ଚୌକିଟା ଉପରେ ରଘୁବାବୁଙ୍କୁ ଚାହିଁ ବସିଥିଲେ । ଧୋତିଟା ଆଣ୍ଟୁଯାଏ ଟେକି ହୋଇ ଯାଇଛି । ଗୋରା ଡକ ଡକ ଟେହେରା । ନାତିପୃଥୁଳ ଉଦର । ଛାତରୁ ଝୁଲୁଥିବା ସପ ମସିଣାରେ ତିଆରି ହାତଟଣା ପଞ୍ଜାଟାକୁ ପିଲାଟିଏ ଟାଣୁ ଥିଲା । ରଘୁବାବୁ ପାରଂପରିକ କୁହାରଟାଏ ପକାଇ ପିଣ୍ଡା ଉପରକୁ ଉଠିଗଲେ । ଅଧିକାରୀ କହିଲେ, “ଆସ ମାଷେ, ତମକୁ ତ ମୁଁ ଅପେକ୍ଷା କରି ବସିଛି ।”

ସାମନାରେ ପଡ଼ିଥିବା ବେଞ୍ଚଟା ଉପରେ ରଘୁବାବୁ ବସିଗଲେ ।

“ଆଜି ଗିହରସିଏଲ ପାଇଁ ସବୁ ପ୍ରସ୍ତୁତି ସରିଛି ତ ?”

“ହଁ ସାଆନ୍ତେ, ଏଥିରେ ଆଉ ହେଳା କରିମି ?”

“ଦେଖ, ମୁଁ ବି.ଡି.ଓ. ରତିକାନ୍ତ ମହାପାତ୍ରଙ୍କୁ କହିଥିଲି । ସେ ରାଜି ହୋଇଛନ୍ତି ।

ଯାତ୍ରାରେ ତାଙ୍କର ଭାରି ସଉକ, ଯାହା ମତେ କହୁଥିଲେ ।”

“ହଁ ସବୁ ଠିକ୍‌ଠାକୁ ହେଇ ଯାଇଛି । ନଡ଼ିଆ ସିଏ ଭାଙ୍ଗିବେ ତ ?”

“ଆଜ୍ଞା ସେ ରମଣୀରଞ୍ଜନ କୁଆଡ଼େ ଗଲା ? ତାକୁ ତ ଡକେଇଥିଲି । କଣ କଣ ନୂଆ ନାଚ ସେ ଯୋଷୁଡ଼ି, କିଛି କହିଚି କି ନାହିଁ ?”

“ମୁଁ ତା’ର ରିହାରସିଏଲ କରାଇ ନେଇଛି । ନୂଆ ନାଚ ଭିତରେ ଗୋଟାଏ ସମବେତ “ଫୁଲ ଓ ପ୍ରଜାପତି” ନାଚ ଆଉ ଗୋଟାଏ “ବାବୁ ବାବୁଆଣୀ” ଡୁଏଟ୍ ବାନ୍ଧିଚି ।”

“ଆଉ ରମାକାନ୍ତକୁ ଗୀତସବୁ ଲେଖି ଦେଇଥିଲ ତ ? ସ୍ବର ବାନ୍ଧି ସାରିଚି କି ନାହିଁ ? ମତେ କାହିଁ ଶୁଣେଇଲା ନାହିଁ ?”

“ସ୍ବର ବାନ୍ଧି ସାରିଛି । ମୁଁ ଶୁଣିଛି । ଠିକ୍ ଅଛି, ସେ ଆସୁ, ଗୀତ ଗାଇ ଆପଣଙ୍କୁ ଶୁଣେଇ ଦବ ।”

“ଦେଖ ରଘୁନାଥ, ମୁଁ ଚାରିଟା ଜାଗାରୁ ବଜନା ନେଇ ସାରିଛି । କାଲି ମହାପାତ୍ରଙ୍କୁ କହୁଥିଲି । ବହିଟା ବଡ଼ ଚମତ୍କାର ହେଇଚି । ସେ ବି ମାଗିଚନ୍ଦ୍ରି, ବହିଟା ପଢ଼ିବା ପାଇଁ । ଆପଣ ଆଉ ଗୋଟାଏ କପି ଉତ୍ତାରି ଦିଅନ୍ତୁ ।”

“ହଉ ।”

“ବୁଝିଲ ମାଷ୍ଟେ, ସେଥିରେ ଯଉ ଡାଇଲଗ୍‌ଗୁଡ଼ା ଦେଇତ ନା, ବଡ଼ ଚମତ୍କାର ହେଇଚି । ମ’ ଲୋମ ତ ଟାଙ୍କୁରି ଉଠିଲା ।”

“ଏ ସବୁ ତ ଆପଣଙ୍କ ପ୍ରେରଣା । ନ ହେଲେ ଏ ସବୁ ନାଟକ ମୁଁ ଲେଖି ଆଆନ୍ତି କାହିଁକି ନା ସେ ସବୁ ଅଭିନୟକୁ ଆସନ୍ତା କେମିତି ?”

“କିନ୍ତୁ ତମେ ଶିବାଜୀଙ୍କୁ ଯେ ଗାନ୍ଧୀ କି ସୁଭାଷଙ୍କ ପର୍ଯ୍ୟାୟକୁ ନେଇ ଆସିଛ, ମୁଁ ସେଇଟାକୁ ଠିକ୍ ବୋଲି ଭାବୁ ନାହିଁ ।”

“କ୍ଷଣ ବିଶେଷିତ ଭାରତକୁ ଏକତ୍ରିତ କରି ଏ ଦେଶରେ ହିନ୍ଦୁ ରାଜତ୍ବର ପ୍ରତିଷ୍ଠା ପାଇଁ ତ ସେ ଲଢେଇ କରିଥିଲେ ।”

“କିନ୍ତୁ ସେଥିରେ ଦେଶର ସାଧାରଣ ଲୋକଙ୍କର କଣ ଲାଭ ଥିଲା ? ଶିବାଜୀ କି ତାଙ୍କ ସେନାପତିମାନେ ପଠାଣ ଓ ମୋଗଲମାନଙ୍କ ଭଳି ସାଧାରଣ ଲୋକଙ୍କୁ ଲୁଣ୍ଠନ କରୁଥିଲେ, ଗାଁ ଗଣ୍ଡା ଲୁଟ୍‌ପାଟ୍ କରୁଥିଲେ । ଏଇ ଆମ ଓଡ଼ିଶାରେ ସେମାନେ ସାଧାରଣ ଲୋକଙ୍କ ଉପରେ କଣ କମ୍ ଅତ୍ୟାଚାର କରିଛନ୍ତି ? ଦେଶର ସାଧାରଣ ଲୋକଙ୍କ ନିକଟରେ ମୋଗଲ, ପଠାଣ ଆଉ ମରହଟ୍ଟାମାନଙ୍କ ଭିତରେ ପରକ କଣ ଥିଲା ?”

“ଓଡ଼ିଶାରେ ତ ରଙ୍ଗବଂଶର ରାଜତ୍ବ କାଳରେ ଭଙ୍ଗା ଯାଇଥିବା ଅନେକ ଶିବ ମନ୍ଦିରର ପୁନରୁଦ୍ଧାର କରିଥିଲେ । ଶିବପୂଜା ପରମ୍ପରାକୁ ନୂତନ ଜୀବନ୍ୟାସ ଦେଇଥିଲେ ।”

ଏହି ସମୟରେ ନୃତ୍ୟଗୁରୁ ରମଣୀ ରଞ୍ଜନ ବୈଠକ ଘର ଭିତରକୁ ପ୍ରବେଶ କଲେ । ତାଙ୍କୁ ଦେଖିଲା ମାତ୍ରେ ଅଧିକାରୀ କହି ଉଠିଲେ,

“ଆସ, ଆସ, ଏତେବେଳେଯାଏ ଶୋଇଥିଲେ ନା କଣ ?”

“ଟିକିଏ ଆଜ୍ଞା ଆଖି ଲାଗିଗଲା ।”

“ଆଜ୍ଞା ତମର ନାଚ ପ୍ରୟୋଜନୀ ସବୁ ସରିଚି ତ ? କଣ କଣ ନାଚ ଦବ -”

“ହଁ, ଆଜ୍ଞା, ସବୁ ଠିକ୍ ଠାକ୍ ହେଇ ଯାଇଛି । ମାଷେ ବି ଦେଖି ନେଇଛନ୍ତି ।”

“ବହି ଆରମ୍ଭ ଆଗରୁ ଆମର ଯେମିତି ଡିନିଟା ନାଚ ଦିଆଯାଉଥିଲା, ସେମିତି କରିତ ନା ଆଉ କିଛି ବଦଳେଇତ ?”

“ଆଜି କାଲି ତ ଝାଜଲ ବଦଳି ଗଲାଣି । ଗୋଟାଏ ନାଚ ପରେ ସିଧା ବହି ଆରମ୍ଭ କରୁଛନ୍ତି, ଫେର ମଝିରେ ନାଚ ଦଉଛନ୍ତି । ଏଥର ବେଶାରାମପୁର ଦଳ ସେଇଯା କରିଥିଲେ ।”

“ସେ କଥା ଛାଡ଼ । ଆମେ ଯେମିତି କରି ଆସୁଥିଲେ, ସେମିତି କରିବା । ମାଷେ କହୁଥିଲେ, କଣ ଗୋଟାଏ ନୂଆ “ଫୁଲ ଓ ପ୍ରଜାପତି” ଗ୍ରୁପ ତେନ୍ଦୁ ବାନ୍ଧିତ ପା ?”

“ହଁ ।”

“ବେଶ୍ ତେବେ ସେଇଟା ଦିଅ । ତା’ପରେ ଗୋଟାଏ ଶାସ୍ତ୍ରୀୟ ନୃତ୍ୟ ଦିଅ ।”

“ଶାସ୍ତ୍ରୀୟ ନୃତ୍ୟକୁ ତ ଆଜିକାଲିର ଟୋକାଟୋକୀଏ ଆଉ ପସନ୍ଦ କରୁନାହାନ୍ତି ।”

“କରିବେ, କରିବେ । ସେମାନେ ଅଜ୍ଞାନ । ଆହେ ଶାସ୍ତ୍ରୀୟ ନୃତ୍ୟ କି ଫୋକ୍ ନୃତ୍ୟକୁ ଛାଡ଼ି ଦେଲେ ନାଚ ଆସିବ କଉଠୁ ? ତମେ ଯଉ ଗ୍ରୁପ୍ ତେନ୍ଦୁ ବୋଲି କହୁଛ, ସେଟା ତ ଫୋକ୍ ତେନ୍ଦୁର ଗୋଟାଏ ରଙ୍ଗ ଦିଆ ଢାଆ ।”

“ହଉ, ତେବେ ଦେଖିବି ।”

“ଆଜି ‘ଛତ୍ରପତି ଶିବାଜୀ’ ବହିର ମୁହୂରତ । ଆଜିଠାରୁ ରିହାରସିଏଲ ଆରମ୍ଭ । ବେଳ ନାହିଁ । ଆଷାଢ଼ ଅଧା ହେଲା । ମୁଁ କଥା ଦେଇଛି ଗହ୍ମାପୁନେଇ ଦିନ ରାଧାଗୋବିନ୍ଦ ମନ୍ଦିରରେ ନୂଆ ନାଟକ ପ୍ରଥମେ ମଞ୍ଚସ୍ଥ ହବ । ତା’ପରଠାରୁ ବେଳ ମିଳିବ ନାହିଁ । ଡିସେମ୍ବର, ଜାନୁଆରୀ ପୂରା ଦୁଇମାସ କଲିକତା । ତା’ପରେ ଟାଟା, ଯୋଡ଼ା, ବଡ଼ବିଲ, କେନ୍ଦୁଝରରେ ମଧ୍ୟ ମୁଁ ବଜନା ଧରିଚି । ଏମିତି ଆମକୁ ଫେରୁ ଫେରୁ ଦୋଳ । ଦୋଳରେ ଫେର ମେଲଣ ପଡ଼ିଆରେ ବାଦା ଯାତ୍ରା । ଏ ଭିତରେ ଅନ୍ତତଃ ଆଉ ଗୋଟାଏ ନୂଆ ନାଟକ ଶିଖିବାକୁ ପଡ଼ିବ । କଣ କହୁଛ ରଘୁନାଥ ? ଅତି କମ୍ରେ ଆଉ ଗୋଟାଏ ନୂଆ ବହି ବନ୍ଦୋବସ୍ତ କର ।”

ସନ୍ଧ୍ୟାବେଳକୁ ଆଖିଡ଼ା ପରସ୍ତ ଚଉପାଡ଼ିରେ ସବୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହେଇଗଲା । ଦୁଇଟା ପେଟ୍ରୋମେକ୍ସ ଲାଇଟ ଜଳାଇ ହରିଆ ମଧ୍ୟ ଥୋଇ ଦେଇଥାଏ । ନାଚ ପିଲାଙ୍କ ଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ବାଦକ ଗାୟକ ଅଭିନେତା, ସମସ୍ତେ ପ୍ରସ୍ତୁତ । ତ୍ରିନାଥ ମେଲା ମଧ୍ୟ ଆରମ୍ଭ ହୋଇ ସାରିଥାଏ । ତଳେ ବିରାଟ ଦରି ପଡ଼ିଥାଏ । ତା’ଉପରେ ସମସ୍ତେ ବସି ଥାଆନ୍ତି । ସାମ୍ନାରେ ତିନୋଟି ଚଉକି । ଅଧିକାରୀ, ବି.ଡ଼ି.ଓ. ସାହେବ ଓ ରଘୁନାଥବାବୁ ସେଗୁଡ଼ିକରେ ବସି ଥାଆନ୍ତି ।

ବି.ଡ଼ି.ଓ. ସାହେବ ନଡ଼ିଆ ଭାଙ୍ଗି, ଦୀପ ଜଳାଇଲେ । ଶଙ୍ଖ ବାଜିଲା, ହୁଲହୁଲି ପଡ଼ିଲା । ବି.ଡ଼ି.ଓ. ସାହେବ ଉପସ୍ଥିତ ଲୋକମାନଙ୍କୁ ଉଦ୍‌ବୋଧନ ଦେଲେ -

“ହରିପୁର ଅପେରା” ନୂଆ ଯାତ୍ରା ପାର୍ଟି ନୁହେଁ । ପନ୍ଦର ବର୍ଷ ହେଲା ଏହା ଚାଲିଛି । ଅଧିକାରୀ ମହାଶୟ କୁହନ୍ତି କି ଜେଜେ ବାପାଙ୍କ ଅମଳରେ ତାଙ୍କର ଗୋଟାଏ ସୁଆଙ୍ଗ ଦଳ ଥିଲା । ସେ ଯୁଗ ଥିଲା ପୋଲାଙ୍ଗ ତେଲର ଯୁଗ । କାରବାଇତ ଲାଇଟ କି ପେଟ୍ରୋଲ୍‌ମେନ୍‌କୁ ନ ଥିଲା । ଦୁଇଟିନିଜଣ ବାରିକ ହାତରେ ମଶାଲ ଓ ତେଲ ଘଡ଼ି ଧରି ଚାରିକଡ଼ରେ ଠିଆ ହେଇ ରହୁଥିଲେ ଏବଂ ନାଟ ବାଲା ଯେଉଁ ପଟକୁ ମୁହଁ ବୁଲାଇ ଥିଲେ, ମଶାଲ ଆଲୁଅ ଦେଖେଇବା ପାଇଁ ସେହି ପଟକୁ ଦଉଡ଼ୁ ଥିଲେ ।

ଅଧିକାରୀ ମହାଶୟ ଆତ୍ମତୃପ୍ତିରେ ଅଳ୍ପ ଅଳ୍ପ ହସୁଥିଲେ ।

ଆଜିକାଲି ସିନେମା ଆରମ୍ଭ ହେଲାଣି । କଟକ, ପୁରୀ, ବାଲେଶ୍ଵର, ଭଦ୍ରକ ଆଦି ସହରରେ ଦୁଇଟା ଟିନିଟା କରି ସିନେମା ହଲ୍ ହେଇ ଗଲାଣି । କିନ୍ତୁ ଆମ ଯାତ୍ରାପାର୍ଟି ସେମିତି ଅଛି । କି ସହର, କି ଗାଁ - ସବୁ ସ୍ଥାନରେ ଯାତ୍ରାଭିନୟର ଯେଉଁ ଜନପ୍ରିୟତା ତାହା ସିନେମା ଓ ଥିଏଟରରେ ନାହିଁ । ସିନେମା ସବୁ ପେଶାଦାର ରଙ୍ଗମଞ୍ଚକୁ ଖାଇବାକୁ ବସିଲାଣି । କିନ୍ତୁ ଯାତ୍ରାପାର୍ଟି ଗୁଡ଼ିକୁ ନୁହେଁ । କାହିଁକି ? କାରଣ ଏଗୁଡ଼ିକ ହେଲା ଗଣନାଟ୍ୟ । ବହୁ ଅର୍ଥ ବ୍ୟୟ କରି, ବହୁ ପରିଶ୍ରମ କରି ଅଧିକାରୀ ମହାଶୟ ଯେ ଏହି “ହରିପୁର ଅପେରା ପାର୍ଟି”କୁ ଚଳାଇ ଚାଲିଛନ୍ତି, ସେଥିପାଇଁ ସେ ଅଭିନନ୍ଦନୀୟ ।

ସମସ୍ତେ ତାଙ୍କ ମାରି ବି.ଡ଼ି.ଓ. ସାହେବଙ୍କ କଥାକୁ ସମର୍ଥନ କଲେ ।

ସେହି ଦିନ ଖୋଦ୍ ବି.ଡ଼ି.ଓ. ସାହେବ ମଧ୍ୟ କହିଥିଲେ, “ରଘୁନାଥ ଶତପଥୀ ଆପଣମାନଙ୍କର ଓଷ୍ଠାତ୍ । ଏହି ଯାତ୍ରା ପାର୍ଟିର କୃଷି ତାଙ୍କର । ଉଚ୍ଚକୋଟୀର ନାଟ୍ୟକାର, ନିର୍ଦ୍ଦେଶକ ଏବଂ ଅଭିନେତା ଭାବରେ ସେ ଓଡ଼ିଶାରେ ବିଖ୍ୟାତ । ସେ ନିଜେ ପନ୍ଦର ଖଣ୍ଡ ଯାତ୍ରା ନାଟକ ଲେଖିଛନ୍ତି ଏବଂ ତାଙ୍କର ନାଟକଗୁଡ଼ିକ ବହୁ ଯାତ୍ରାଦଳଙ୍କ ଦ୍ଵାରା ଅଭିନୀତ ହେଉଛି । ଏହା ଆମ ପାଇଁ ଗର୍ବର ବିଷୟ । ହିନ୍ଦୁ ମୁସଲମାନ ଏକତା ଉପରେ ତାଙ୍କର ‘ରାମ-ରହିମ୍’ ନାଟକ ବିଷୟରେ ମୁଁ ଖବର କାଗଜରୁ ପଢ଼ିଥିଲି । ଏହି ନାଟକ ପାଇଁ ସେ ଏବଂ ଆପଣମାନଙ୍କର ଯାତ୍ରାପାର୍ଟି ଯେ ମୁଖ୍ୟମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ଦ୍ଵାରା ପୁରସ୍କୃତ ହୋଇଛି, ଏହା ଗର୍ବର ବିଷୟ । ଏପରି ଜଣେ ଓଷ୍ଠାତଙ୍କୁ ପାଇ ଆପଣମାନେ ଧନ୍ୟ ହୋଇଛନ୍ତି ।

ଏହାପରେ ବି.ଡ଼ି.ଓ. ମହାଶୟ ବସିଗଲେ । ତା’ପରେ ସମସ୍ତେ ଯାଇ ଗଣେଶଙ୍କ ବନ୍ଦେଇ ଫଟୋରେ ଫୁଲ ଦେଲେ ଏବଂ ରାମାରାଓ ବିଗୁଲ ବଜାଇ ରିହାରସିଏଲ ଆରମ୍ଭର ସଙ୍କେତ ଦେଲା ।

“ମାଷ୍ଟେ, ତା’ ଯେ ଥଣ୍ଡା ହୋଇଗଲା -”

ହରିଆର ତାଙ୍କରେ ରଘୁବାବୁ ନିଜ ଭିତରକୁ ଫେରି ଆସିଲେ । ଏହି ସମୟରେ ରମାକାନ୍ତ ଆସି ସେଠି ପହଞ୍ଚିଗଲେ ଏବଂ “ମାଷ୍ଟେ ଓଲଟି” ବୋଲି କହି ଦୁଇହାତ ଯୋଡ଼ି ମୁଣ୍ଡ ନୁଆଁଇଲେ ।

ଖଟିଆଟା ଉପରେ ଟିକିଏ ଘୁଞ୍ଚିଯାଇ ରଘୁବାବୁ କହିଲେ, “ଆସ ରମାକାନ୍ତ, ବସ ।”

ରମାକାନ୍ତ ତାଙ୍କ ଠାରୁ ବୟସରେ ଛୋଟ । ପୁଣି ଏହି “ହରିପୁର ଅପେରା”କୁ ରଘୁବାବୁ

ତାକୁ ହିଁ ଆଣିଥିଲେ । କୃଷ୍ଣବାରୁଳ ଦଳ ଭାଙ୍ଗିଯିବା ପରେ ଆଉ ଯାତ୍ରା ପାର୍ଟିରେ ଯୋଗ ଦେବେ ନାହିଁ ସିଦ୍ଧାନ୍ତ କରି ସେ ଘରେ ବସିଥିଲେ । ତାଙ୍କ ସିଦ୍ଧାନ୍ତକୁ ହିଁ ବଦଳେଇ ଥିଲେ ରଘୁବାରୁ । କାରଣ ରମାକାନ୍ତବାରୁ ଥିଲେ ପ୍ରତିଭାଶାଳୀ ସଙ୍ଗୀତଜ୍ଞ । ତାଙ୍କର କଣ୍ଠ ଯେପରି ମଧୁର, ସେମିତି ବେହେଲା, ହାରମୋନିଅମ, ସିତାର ବାଦନରେ ମଧ୍ୟ ସେ ସିଦ୍ଧହସ୍ତ । କେବଳ ତା'ନୁହେଁ ହିନ୍ଦୁସ୍ଥାନୀ, କର୍ଣ୍ଣାଟକୀ, ଓଡ଼ିଶୀ ଆଦି ଶାସ୍ତ୍ରୀୟ ସଙ୍ଗୀତ ଠାରୁ ରବୀନ୍ଦ୍ର ସଙ୍ଗୀତ ଯାଏ, ତାଙ୍କର ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାରର ରାଗରାଗିଣୀ ଉପରେ ଦକ୍ଷତା ଥିଲା । ଏହି 'ହରିପୁର ଅପେରା'ରେ ରହି ଅନେକଙ୍କୁ ସେ ସଙ୍ଗୀତ ଶିକ୍ଷା ଦେଇଥିଲେ । ସେହିମାନଙ୍କ ଭିତରୁ ଅନେକ ବିଭିନ୍ନ ଯାତ୍ରା ଦଳରେ ସଙ୍ଗୀତ ଗୁରୁ ହେଇ ଯାଇଛନ୍ତି । ଅନେକ ମଧ୍ୟ ସଙ୍ଗୀତରେ ଉଚ୍ଚ ଶିକ୍ଷା ପାଇଁ ଏହ୍ଲୁବାଦ, ବନାରସ ଯାଇଛନ୍ତି ।

ରମାକାନ୍ତ ସେହି ଦଉଡ଼ି ଖଟିଆରେ ଗୋଟିଏ ଅଂଶରେ ବସି ପଡ଼ିଲେ ।

ରଘୁବାରୁ ପଚାରିଲେ, “ଆଜି କଣ ଗୋଟାଏ ନୂଆ ନାଟକର ରିହାରସିଏଲ ଆରମ୍ଭ ହଉଛି ପା' ?”

“ହଁ ।”

“ନାଟକର ନାମ କଣ ?”

ଏ ସମୟରେ ପୁରୀରା ଆଉ ଦି'କପ୍ ତା' ଧରି ଆସିଲା ।

ରଘୁବାରୁ ପଚାରିଲେ, “କି ହୋ ନନା, ଫେର୍ କାଉଁଜି ତା' ଆଣିଲ ?”

“ହରିଆ ପା' କହିଲା, ମାଷେ ବସି ବସି କଣ ଯେ ଭାବୁଥିଲେ କେଜାଣି ? ତା'ଟା ଅଣ୍ଟା ହେଇଗଲା । ସେଇ ତା'କୁ ଡକ ଡକ କରି ପିଇ ଦେଲେ ।”

“ସେଥିରେ କଣ ଅଛି ? ତମେ ଖନ୍ଦା ଲଗେଇ ବେଳାବେଳି ରୋଷେଇ ଆରମ୍ଭ କରି ଦେଇଣି ବୋଲି ହରିଆ କହିଲା ।”

“ସାନ ସାଆନ୍ତେ ପରା ବାବୁମାନଙ୍କୁ ସହରରୁ ଡାକି ଆଣିଚନ୍ତି । ନୂଆ ବହିର ରିହାରସିଏଲ ଆରମ୍ଭ । ବାବୁମାନଙ୍କ ଚର୍ଚ୍ଚା ପାଇଁ ପା' ଖାସି ମରା ହେଉଛି ।”

“ଭଲ କଥା । ପିଲାମାନେ ନୂଆ ବହି ନୂଆ ଖାନାରୁ ଆରମ୍ଭ କରନ୍ତୁ ।”

“ଆପଣ ମାଷେ ଆଗେ ଏ ଦୁଇକପ୍ ତା' ପିଇ ନିଅନ୍ତୁ । ନ ହେଲେ ଏ ଦୁଇକପ୍ ବି ଅଣ୍ଟା ହେଇଯିବ ।”

“ଆରେ ନନା, ଅଣ୍ଟା ତା' ପିଇ ଦେଲେ କଣ ଜାତି ଯିବ ?”

“ସେ କଥା କହନ୍ତୁ ନାହିଁ । ମୁଁ କଣ ଭୁଲି ଯାଇଛି ? ତା' ପା' ଅଗେ ଟିକିଏ କମ୍ ଗରମ୍ ଥିଲା ବୋଲି କପ୍ ଛାଏଁ ମ' ଉପରକୁ ଫିଙ୍ଗି ଦେଇଥିଲେ ?”

“ସେ କଥା ମନେ ରଖୁତ ? ସେ ଦିନ ଆଉ ନାହିଁ । କାମ ତାପାରେ କେତେବେଳେ ଟିକେ ରାଗି ଯାଇଥିବି, ସେ କଥାକୁ ଧରି ରଖୁତ ?”

“ଧରି ରଖୁଟି ମାଷେ, ମନ ତଳେ । ସେଥିପାଇଁ ତ ଫେର୍ ଗରମ ତା' ଧରି ଦଉଡ଼ି

ଆସିଲି ।”

“କାହିଁକି ?”

“କାରଣ ଏବେ ଦେଖୁଛି ଆପଣ ଆଉ ଅଣ୍ଟା ତା’ ଫିଙ୍ଗି ଦେଉ ନାହାନ୍ତି, ହସି ହସି ପିଇ ଦେଉଛନ୍ତି ।”

ରଘୁବାବୁ ତୁମ୍ଭ ହୋଇଗଲେ । ରମାକାନ୍ତଙ୍କ ମୁହଁର ହସ ବି ଲିଭିଗଲା । ମଣିଷ ଯେତେବେଳେ ହାରିଯାଏ, ଦୁର୍ବଳ ହେଇଯାଏ, ତାକୁ ଦୟା ଦେଖେଇବା ପାଇଁ ଲୋକେ ସେତେବେଳେ ଆଗେଇ ଆସନ୍ତି । ଏହା ସାଧାରଣ କଥା । କିନ୍ତୁ ନନା କଥା ନିଆରା । ମାଷେ ତାକୁ ଗାଳି ଦେଉଥିଲେ । ରୋଷେଇ ତେରି ହେଲେ ଧମକାଉ ଥିଲେ । ହସ୍ତା ତଳେ ଡାଲି କି ତରକାରି ଲାଗିଗଲେ ମାଷେ ବିରକ୍ତ ହେଉଥିଲେ ।

ରଘୁବାବୁ ଓ ରମାକାନ୍ତଙ୍କ ହାତକୁ କପ୍ ଦୁଇଟି ବଡ଼େଇ ଦେଇ ନନା ପୁଣି ତରତରରେ ଫେରିଗଲା । ତା’ କପ୍ ଦୁଇଟିକୁ ଓଠରେ ଲଗାଇ ଉଭୟ ସେମିତି ତୁମ୍ଭ ଚାପ ବସି ରହିଲେ ।

(୨)

ରଘୁବାବୁ ତା’ ପିଉ ପିଉ ଫେରି ଯାଉଥିଲେ ସେହି ରାସ୍ତାରେ ଦୀର୍ଘ ପଚାଶ ବର୍ଷ ତଳକୁ । ଯେଉଁଠି ସେ ତାଙ୍କର ଅତୀତତ୍ୟାକୁ ଛାଡ଼ି ଆସିଥିଲେ । କୁଆଡ଼େ ହଜି ଗଲାଣି ସେ ଦିନଗୁଡ଼ାକ । ବର୍ଷା ପଡ଼ିଲେ ବଣ ଓଲୁଅରୁ ଗଜା ବାହାରିଲା ପରି ସେ ସବୁ ସ୍ମୃତି ତାଙ୍କ ମନର ଜଙ୍ଗଲରେ ଗଜା ମାରିବାକୁ ଲାଗିଲା ।

ସେ ଦିନ ଥିଲା ଏକ ଗ୍ରୀଷ୍ମ ଅପରାହ୍ନ । ଦୂର ଦିଗ୍‌ବଳୟ ଧାରରେ ସୂର୍ଯ୍ୟ ଅସ୍ତ ହେବାକୁ ଉଦ୍ୟତ । ଉତ୍ତର ପୂର୍ବ ପାଖର ଦିଗ୍‌ବଳୟ ଉପରକୁ କଳାମେଘ ଖଣ୍ଡେ ଦେଖା ଯାଉଥିଲା ଆଉ ସେହି କଳା ମେଘର ଧାରରେ ଘନ ଘନ ବିଜୁଳି ଚମକି ଉଠୁଥିଲା । ସମଗ୍ର ପରିବେଶଟା ଓଜନିଆ ହୋଇ ଉଠୁଥିଲା । ଦୂରରୁ ସୁଉ ସୁଉ କରି ପବନ ଗର୍ଜନ ଶୁଭିଲା । ତାହୁଁ ତାହୁଁ ଜ୍ୟେଷ୍ଠ ମାସର ସେ ସୁଦୀର୍ଘ ଦିନଟା ସରି ଆସିଲା । ସୂର୍ଯ୍ୟ ଅସ୍ତ ହୋଇ ଗଲେ । କିନ୍ତୁ ପୃଥିବୀ ତେବେ ବି ଥିଲା ଆଲୋକିତ ।

ଚନ୍ଦ୍ର ଯୁନିଅନ ନେତାଙ୍କ ଭାଷଣ ଭଳି ବିଜୁଳି ସହିତ ଘଡ଼ ଘଡ଼ି ଶୁଣାଗଲା ଏବଂ ପବନ ସାଥରେ ମେଘଟା ଆକାଶର ଅନାବାଦୀ ଜାଗାକୁ ମାଡ଼ି ଆସିଲା । ପଛରେ, କାହିଁ କେତେ ଦୂରରେ ସେ ରାସ୍ତା ଛାଡ଼ି ଆସିଲେଣି । ଆଗକୁ ଚାହିଁଲେ ଟାଙ୍ଗରା ଧାନ କ୍ଷେତ, ପଛକୁ ଚାହିଁଲେ ବି ସେହି ପରିତ୍ୟକ୍ତ ଧାନ କ୍ଷେତ । ଧାନ କ୍ଷେତ ସେ ପାଖରେ ରେଳ ଲାଇନ । ରେଳ ଲାଇନ ପାରି ହୋଇ ଦୁଇକୋଶ ଗଲେ ଯାଇ ଗାଁ ପଡ଼ିବ ।

ଭଦ୍ରକ ସହରରୁ ବଜାର ହାଟ ସାରି, କେହି କେହି କୋର୍ଟ କଚେରି କାମ ସାରି, ସୂର୍ଯ୍ୟ ବୁଡ଼ିବା ଆଗରୁ ଗାଁକୁ ଫେରନ୍ତି । ସମସ୍ତଙ୍କ ହାତରେ ଥଳି, କାହା କାନ୍ଧରେ ଭାର, ଅବା କାହା କାନ୍ଧରେ ବୋରାରେ ଭର୍ତ୍ତି ହୋଇ ଜିନିଷ-ପତ୍ର ।

ଦିଗନ୍ତବିସ୍ତାରା ଧାନ କ୍ଷେତ, ମଝିରେ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ଗାଆଁ । ହିଡ଼ ଉପରେ ଅବା

କିଆରି ମଝିରେ ପାଦଚଲା ରାସ୍ତାରେ ହିଁ ଲୋକମାନଙ୍କୁ ସେ ସବୁ ଗାଁଆକୁ ଯିବାକୁ ପଡ଼େ । ସେତେବେଳେ ସେ ଆଡ଼କୁ କୌଣସି ରାସ୍ତା ନ ଥିଲା । ବଡ଼ବାବୁଙ୍କ ମୁଣ୍ଡ ହଳା ଦେଖି ହାକିମମାନେ ଜଳଦି ଜଳଦି ପାଇଲଗୁଡ଼ାକରେ ଦସ୍ତଖତ ମାରିଲା ପରି ମେଘ ସାଙ୍ଗରେ ଅନ୍ଧାର ଘୋଟି ଆସୁଛି । ସେହି ଜ୍ୟେଷ୍ଠ ସଂଧ୍ୟାରେ ଝଡ଼ର ଆବାସ ପାଇ ଦଳ ଦଳ କୁଆ, ବଗ, ପାଗା, ବଣି, ଘର ଚଟିଆ ଆଦି ଶାଗୁ ଶାଗୁ ନିଜ ନିଜର ଆଶ୍ରୟ ଅଭିମୁଖେ ଉଡ଼ି ଯାଉଥିଲେ । ବିଲରେ ବୁଲୁଥିବା ଗାଈବଳଦ ଆଦି ଦଉଡ଼ିବା ଆରମ୍ଭ କରି ଦେଇଥିଲେ ।

ସେତେବେଳକୁ ଅନ୍ଧାର ଘୋଟି ଆସିଲାଣି । ଆକାଶର ଅର୍ଦ୍ଧାଧିକ ଅଂଶ କଳାମେଘ ଘୋଡ଼େଇ ସାରିଲାଣି । ବିଜୁଳି ଆଲୁଅରେ କ୍ଷଣକ ପାଇଁ ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗ ଆଲୋକିତ ହୋଇ ପୁଣି ଅନ୍ଧାର ହେଇ ଯାଉଥାଏ । ଘଡ଼ଘଡ଼ିର ଗର୍ଜନ କାନକୁ ଅତଡ଼ା କରି ଦେଉଥାଏ ।

ତେବେ ବି ପକ୍ଷିମାନେ ବିରବଳୟ ଉପରେ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ତାରାଟିଏ ମହାବାତ୍ୟାରେ ସର୍ବସ୍ୱାତ ହୋଇଥିବା ଲୋକଟିର ରିଲିଫ ଚାଉଳ ପ୍ରତି ଆଶା ଭଳି ଆକାଶରେ ବସି ରହିଥାଏ ।

ସେହି ହିଡ଼ ଓ ପରିତ୍ୟକ୍ତ ଧାନ କିଆରି ଭିତରର ପାଦଚଲା ରାସ୍ତା ଦେଇ ରଘୁନାଥ ଜଳଦି ଜଳଦି ପାହୁଣ୍ଡ ପକାଇ ଆଗକୁ ଚାଲିଥାଏ । ଆଗରେ ବି କେହି କେହି ଲୋକ, ପଛରେ ମଧ୍ୟ କେତେଜଣ ।

ଏହି ସମୟରେ ପଛରୁ ଶୁଭିଳା, “ବେଗି ବେଗି ପାହୁଣ୍ଡ ପକାଇ ପୁଅ, ଦେଖୁନୁ ନା, ଝଡ଼ ବର୍ଷା କେମିତି ମାଡ଼ି ଆସୁଛି ?”

ରଘୁନାଥ ପଛକୁ ଫେରି ଚାହିଲା । ହିଡ଼ ଉପରେ ତା’ପଛକୁ ଆହୁରି ଦୁଇ ତିନିଜଣ । ଏକରକମ ଦଉଡ଼ୁଛନ୍ତି । ହାତରେ ଧରିଥିବା ଓଜନିଆ ଅଳିଟାକୁ କାନ୍ଧ ଉପରେ ଥୋଇ ସେ ବି ଦଉଡ଼ିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କଲା ।

“ଏପଟ ଆକାଶ ତ ସଫା ଦେଖା ଯାଉଛି ମଉସା ?”

“ଗୋଟେ ପଟକୁ ସଫା ରଖିଲେ ହୁଏ ନି ରେ ପୁଅ । ସଫା ଠାରୁ ମଇଲାର ବେଶି ଡାକତ । ଏ ଖରା ଦିନିଆ ସଞ୍ଜବେଳ ପାଗକୁ କେବେ ଭରସା ନାହିଁ । ଦେଖୁନୁ ବିଜୁଳି କେମିତି କୁରୁଟି, ଘଡ଼ଘଡ଼ି ଶୁଭୁଟି ।”

“ସେ ତ ଦୂରରେ ।”

“ହେନେ କିସ ହବ ? ଯୁଦ୍ଧ ଲାଗିଲା କଉଁ, ଯୁଦ୍ଧ କଲେ କିଏ, ହେଲେ ମଲେ ତ ଆମେ । ନା’ ଚାଉଳ ମିଳୁଛି ନା କିରେସିନ ଟୋପେ ।”

ରଘୁନାଥ ଦେଖିଲା, କର୍ତ୍ତୃ୍ୟ ଲାଗୁ ହେଇଗଲେ ଲୋକେ ଯେମିତି ଦଉଡ଼ନ୍ତି, ବାଟୋଇମାନେ ସେମିତି ଦଉଡ଼ିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ସୁଉ ସୁଉ ହୋଇ ପବନ ମାଡ଼ି ଆସିଲା । ବିଲ ମଝିରେ ଠାଏ ଠାଏ ରହିଥିବା ଗଛଗୁଡ଼ା ଆନ୍ଦୋଳିତ ହେବାକୁ ଲାଗିଲା । ସାମନାରେ ସେ ଆଉ କିଛି ଦେଖି ପାରିଲା ନାହିଁ । ତା’ପରେ ତା ଆଖିରେ ଧୂଳି ପଶିଗଲା ଏବଂ ସେହି ଝଡ଼ର ଆଘାତରେ ସେ ସେହି ଧାନ କିଆରି ଭିତରେ ମୁହଁ ମାଡ଼ି ପଡ଼ିଗଲା । ଅଳିଟି ଉପରେ ମୁହଁ ଯାକି ସେହିଠାରେ

ସେ ପଡ଼ି ରହିଲା ।

ଆନାବାବୁଙ୍କ ଧମକ ଭଳି ଅଧଘଣ୍ଟାଏ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସେ ଝଡ଼ର ଧମକ ସହି ଯିବାକୁ ଲାଗିଲା ଏବଂ କ୍ରମେ ମେଘର ବେଗ ବଢ଼ିବାକୁ ଲାଗିଲା । ପବନର ଗର୍ଜନ କମିଗଲା । କିନ୍ତୁ ସେତେବେଳକୁ ବର୍ଷା ବଢ଼ି ଯାଇଥାଏ ।

ରଘୁନାଥ ଉଠି ଛିଡ଼ା ହେଲା । ପିନ୍ଧିଥିବା ଧୋତି ଏବଂ ଦେହରେ ପକାଇଥିବା ଚଦର ଖଣ୍ଡଟା ଧୂଳି ଧୂସରିତ ହୋଇ ସାରିଥାଏ । ଦେହ ଓ ମୁଣ୍ଡରେ ଧୂଳି ସହିତ ବର୍ଷା ପାଣି ମିଶି କାନ୍ଥୁଅର ଏକ ଆସ୍ତରଣ । ବର୍ଷା ସେହି ପରି ଚାଲିଥାଏ । ମଝିରେ ମଝିରେ ବିଜୁଳି ଆଲୋକ ହିଁ ତାକୁ ପଥ କଟାଇ ନେଉଥାଏ । ସେହି ଆଲୋକ ଭିତରେ ରଘୁନାଥ ଦେଖିଲା ପାଖରେ ଗୋଟାଏ ଗାଁ, ଗହଳ ବୃକ୍ଷ ଆହ୍ଲାଦିତ । ଅନ୍ଧକାର ଭିତରେ କେଉଁଠି ଲୁଚି ଯାଉଥାଏ ପୁଣି ବିଜୁଳି ଆଲୁଅରେ କ୍ଷଣକ ପାଇଁ ପ୍ରକଟିତ ହେଉଥାଏ । ରଘୁନାଥ ସେହି ଆଡ଼କୁ ଦଉଡ଼ିଲା । ଭିଜା ମାଟିର ବାସ୍ନାରେ ଚାରିଆଡ଼ ମହକି ଉଠୁଥାଏ । ତାହାର କିଶୋର ମନକୁ ସେହି ବାସ୍ନା କିପରି ପୁଲକିତ ମଧ୍ୟ କରି ଦେଉଥାଏ ।

ଗାଁ ଭିତରକୁ ପଶିଯାଇ ସେ ଦେଖିଲା ଚାରିଆଡ଼େ ଅନ୍ଧକାର । ମଝିରେ ମଝିରେ ବିଜୁଳି ଆଲୁଅରେ ପ୍ରକଟିତ ହୋଇ ଉଠୁଥିବା ଗୋଟାଏ ରାସ୍ତାକୁ ଧରି ସେ ଗାଁ ଭିତରେ ଆଗକୁ ଚାଲିଲା । ତା'ପରେ ସେ ପହଞ୍ଚିଲା ଗୋଟାଏ ଦାଣ୍ଡରେ । ମଝିରେ ରାସ୍ତା ଏବଂ ଦୁଇକଡ଼ରେ ଚାଳଘର । କେଉଁଠି ଉଚ୍ଚ ପିଣ୍ଡା ଅଛି ତ କେଉଁଠି ନିକ, କେଉଁଠି ବାଉଁଶ ଖୁଣ୍ଟ ତ କେଉଁଠି କାଠ ଖୁଣ୍ଟ । ସେତେବେଳକୁ ବର୍ଷାରେ ଗାଧେଇ ତା' ଦେହରୁ ଧୂଳିସବୁ କାନ୍ଥୁଅ ପାଣି ହୋଇ ତଳକୁ ବୋହି ଗଲାଣି ।

କେତୋଟି ଘର ଅତିକ୍ରମ କଲା ପରେ ସେ ଦେଖିଲା ଗୋଟାଏ ଘର ଭିତରୁ ଅଧା ମୁକୁଳା କବାଟ ଦେଇ ମିଙ୍ଗି ମିଙ୍ଗି ଜଳୁଥିବା କୌଣସି ଲଣ୍ଠନ ଅବା ଡିବିରିର ଆଲୋକ ବାହାରକୁ ଲୁଚି ଛପି ପଳେଇ ଆସୁଛି । ମୁହୂର୍ତ୍ତେ ଚିନ୍ତା ନ କରି ସେ ସେହି ଘରର ବାରଣ୍ଡା ଉପରକୁ ଉଠିଗଲା । ସେ ଘରର ବାରଣ୍ଡା ଥିଲା ଅପେକ୍ଷାକୃତ ଉଚ୍ଚ ଏବଂ ବାରଣ୍ଡାର ଖୁଣ୍ଟଗୁଡ଼ିକ ଥିଲା ମୋଟା ମୋଟା କାଠର । ବାରଣ୍ଡା ଉପରେ ମେଘ ଛାଟୁ ନ ଥିବା ଗୋଟାଏ ଅଂଶରେ ସେ ଚୁପ୍‌ଚାପ୍ ଛିଡ଼ା ହୋଇ ରହିଲା । କିଛି ସମୟ ପରେ ବିଜୁଳି ଓ ଘଡ଼ଘଡ଼ିର ସଂଖ୍ୟା କମିଗଲା । ବର୍ଷା ମଧ୍ୟ ଛାଡ଼ି ଆସିଲା ।

ରଘୁନାଥ ବାରଣ୍ଡା ଉପରେ ବସିଲା । ଦେହରେ ପକାଇଥିବା ଚଦର ଖଣ୍ଡଟାକୁ ବାହାର କରି ତାଳରୁ ଝରୁଥିବା ବର୍ଷା ପାଣିରେ ଧୋଇଲା ଏବଂ ଚୁପ୍‌ଚୁପ୍ ସେଥିରେ ମୁଣ୍ଡ, ମୁହଁ, ଦେହ, ସବୁ ପୋଛିଲା । ଭିଜା ଭିଜା ପବନଟା ଦେହରେ ବାଜିଲା ଆଉ ସେ ବସି ରହିଲା ।

ମନେ ମନେ ଭାବିଲା ଏଇଟା ବୋଧେ ବଳରାମପୁର । ବଳରାମ ପୁର ପାରି ହେଲେ ମଇତାପୁର । ତା'ପରେ କପାଳି ନଇ । ନଇ କୂଳରେ ଚାକ ଗାଁ ବନମାଳାପୁର । ଏତେ ଡେରିରେ ପୁଣି ଏହି ବର୍ଷା ଅନ୍ଧାର ରାତିରେ ସେ କଣ ଘରେ ପହଞ୍ଚି ପାରିବ ? ବାପାକୁ

କହିଥିଲା, ସ୍କୁଲ ଛୁଟି ହେଲା ଦିନ ହିଁ ସେ ଗାଁରେ ପହଞ୍ଚିବ । ମାସକର ଖର୍ଚ୍ଚ-ତାଲି, ଚାଉଳ ଆଉ ଛ'ଟଙ୍କା ଦେଇଗଲା ବେଳେ ବାପା ତା'ର ବାରମ୍ବାର କହି ଯାଇଥିଲେ, ସାବଧାନରେ ଯିବୁ । ଉପରବେଳା କେବେ ବାହାରିବୁ ନାହିଁ । ସକାଳୁ ସକାଳୁ ହିଁ ବାହାରିବୁ । ନ ହେଲେ ବରଂ ଗୋଟାଏ ରାତି ହଷେଲରେ ରହିଯିବୁ କିନ୍ତୁ ଖବରଦାର ଖରା ଦିନିଆ ଉପରବେଳା ପାଗକୁ କେବେ ଭରସା ନାହିଁ । ଜ୍ୟେଷ୍ଠ ମାସର ସଞ୍ଜ ପହରକୁ ବିଶ୍ବାସ ନାହିଁ ।

କିନ୍ତୁ ସ୍କୁଲ ଛୁଟି ହେଲା ପରେ ରଘୁନାଥର ମନ ଉଜାଟ ହେଲା । ସକାଳିଆ ସ୍କୁଲ । ସେଦିନ ଦଶଟା ବେଳକୁ ହିଁ ଛୁଟି ହେଇଗଲା । ରଘୁନାଥ ନବମରୁ ଦଶମ ଶ୍ରେଣୀକୁ ପ୍ରମୋଶନ ପାଇଲା, ଖବରଟା ବାପା ଓ ବୋଉଙ୍କୁ ଦେବା ଲାଗି ମନଟା ଅସ୍ଥିର ହେଲା । ଆଉ ବି ଅସ୍ଥିର ହେଲା ଖରା ଛୁଟି ପାଇଁ ବାକି ରହିଥିବା ଯୋଜନାଗୁଡ଼ିକ । ଗାଁର ସାଙ୍ଗସାଥୀଙ୍କ କଥା ମନେ ପଡ଼ିଲା । ଆୟବରିତା, ସେ ପାଖକୁ ବଣ, ବଣ ପାଖରେ ବହି ଚାଲିଥିବା ନଈ । ପୁଣି ସେ ନଈରେ ଗାଧୋଇବା, ମାଛ ମାରିବା, ବର ଓହଲରେ ଦୋଳି ଖେଳିବା - ଏ ସବୁ କଥା ମନେ ପଡ଼ିବାରୁ ସେ ଅସ୍ଥିର ହୋଇ ଉଠିଲା । ବାପାଙ୍କର ସବୁ ଉପଦେଶ ଓ ଚାରିଦା ମନରୁ ପାଶୋରି ଗଲା । ଖରା ଟିକିଏ ଗଡ଼ିଗଲା ପରେ ସେ ଗାଁ ଅଭିମୁଖେ ବାହାରି ପଡ଼ିଲା । ବହିପତ୍ର ଓ ବିଛଣାକୁ ସେହି ସ୍କୁଲ ହଷେଲରେ ଥୋଇ ଦେଇ, ଅଳିରେ ଖଣ୍ଡେ ଧୋତି ଓ ଗାମୁଛା ପୁରାଇ ସେ ବାହାରି ପଡ଼ିଲା ।

ଆଜି ଆଉ ଗାଁରେ ପହଞ୍ଚିବାର କୌଣସି ଉପାୟ ତାକୁ ଦେଖା ଯାଉ ନଥିଲା । ମନରେ ଡରଟା ବି ପଶି ସାରିଥିଲା । ଭୂତପ୍ରେତ ତ ଅଛନ୍ତି । ଚୋର ତଞ୍ବର କି କଂଗ୍ରେସିଆ ବୋଲି ଭାବି ଯଦି ଗାଁ ଚଉକିଆ ତାକୁ ଧରି ନିଏ ? ଗାଁ ଗାଁରେ ଜଂରେଜ ସରକାରଙ୍କ ଚର । ସ୍ୱରାଜ୍ୟବାଦୀମାନେ ସେମାନଙ୍କୁ ଲୁଚି ଲୁଚି ଗାଁକୁ ଗାଁ ବୁଲି “ଭାରତ ଛାଡ଼” ଆନ୍ଦୋଳନର ପ୍ରଚାର କରୁ ଆଆନ୍ତି, ପ୍ରଚାରପତ୍ର ଓ ପୁସ୍ତିକା ବାଣ୍ଟୁଥାଆନ୍ତି ଏବଂ ସେ ସବୁକୁ ପଢ଼ିବା ପାଇଁ ଲୋକଙ୍କୁ ପ୍ରବର୍ତ୍ତାଉ ଥାଆନ୍ତି । ବିଦେଶାତ୍ମକ ବର୍ଜନ ଓ ଖଦଡ଼ ପିନ୍ଧିବା ପାଇଁ ପ୍ରଚାର କରୁଥାଆନ୍ତି ।

ସେହି ସମୟରେ କଥା । ସେହି ବର୍ଷା ରାତିରେ ଘନ ଅନ୍ଧକାର ଭିତରେ ଏକୃଟିଆ ଜଣକ ବାରଣ୍ଡାରେ ଜାକିଜୁକି ହୋଇ ବସି ରହି ରଘୁନାଥ ଏ ସବୁ ଭାବି ଚାଲିଥିଲା । ଏକୃଟିଆ ରାତିଯାକ ସେହି ବାରଣ୍ଡାରେ ଶୋଇ ଯିବାକୁ ମଧ୍ୟ ତାକୁ ଭୟ ଲାଗୁଥିଲା । ସେହି ଚିନ୍ତାରେ ଭୋକ ମଧ୍ୟ ମରି ଯାଇଥିଲା । ସେମିତି ବସୁ ବସୁ କାନ୍ଦୁକୁ ଆଉଜି କେତେବେଳେ ତା' ଆଖି ଲାଗି ଯାଇଛି, ସେ ଜାଣି ପାରି ନାହିଁ ।

“କିଏ ସେ ? କିଏ ତୁ ଶୋଇରୁ ?”

“ଏ ଟୋକା ?”

କାହାରି ଡାକରେ ତା' ନିଦଟା ଭାଙ୍ଗିଗଲା । ସେ ଦେଖିଲା ଲଣ୍ଡନ ଆଲୁଅର ଏକ ମ୍ଲାନ ରେଖା ତା' ଉପରେ ପଡ଼ିଛି । ତରବରରେ ସେ ଉଠି ଛିଡ଼ା ହୋଇ ପଡ଼ିଲା ।

ମେଘ ଛାଡ଼ି ଯାଇଛି । ଅଣ୍ଟାଳିଆ ପବନ ବହୁଛି । ଜ୍ୟେଷ୍ଠ ମାସର ଗରମ ସତେ ଯେପରି

କୁଆଡ଼େ ଲୁଚି ଗଲାଣି । ଆକାଶ ସଫା ହୋଇ ଯାଇଛି ଏବଂ କୃଷ୍ଣପକ୍ଷର ବିକଳିତ ଜହ୍ନ ଆଲୁଅରେ ଚାରିଆଡ଼ ଫର୍ଟା ଦେଖା ଯାଉଛି । ସେହି ଆଲୋକରେ ସାମ୍ରାରେ ଥିବା ଘରଗୁଡ଼ିକୁ ଅସ୍ପଷ୍ଟ ଭାବରେ ସେ ଦେଖି ପାରିଲା । ଚାରିଆଡ଼େ ନୀରବତା । କୌଣସି ଲୋକବାକ ଚଳପ୍ରଚଳର ଚିହ୍ନ ନାହିଁ ।

ସେ ଦେଖିଲା ଦୁଇଜଣ ବେଶ୍ ହୃଷ୍ଟପୁଷ୍ଟ ଲୋକ ତା' ସାମ୍ରାରେ ଛିଡ଼ା ହେଇଛନ୍ତି । ଉଚ୍ଚତା ଛ'ଫୁଟ୍ ହେବ । ପରିଧାନ ଖଦଡ଼ ଧୋତି ଓ କୁର୍ତ୍ତା । ରଘୁନାଥ ଡରିଗଲା । ସେମାନେ ତାକୁ ଚୋର ତହର ଭାବି ଗାଳି ମାଡ଼ି ଦେବେ ନାହିଁ ତ ? ପିଣ୍ଡାଗୁ ତଡ଼ି ଦେବେ ନାହିଁ ତ ? ସେମାନଙ୍କୁ ସେ ଚାହିଁ ରହିଲା ଅପଲକ ଆଖିରେ ।

ଜଣେ ପଚାରିଲେ, “କିଏ ରେ ବାବା ତୁ, ଏଠି ଅନ୍ଧାରରେ ଏମିତି ଏକୁଟିଆ ବସିବୁ ?”

ଏଥର ସାହସ ସଞ୍ଚୟ କରି ରଘୁନାଥ କହିଲା, “ମୋ ନାଁ ରଘୁନାଥ । ବନମାଳୀପୁରର ହରିନାଥଙ୍କ ପୁଅ । ଉତ୍ତକ ଇସ୍କୁଲରେ ପଢ଼େ । ଖରା ଛୁଟି ହେଇ ଯିବାରୁ ଗାଁକୁ ଯାଉଥିଲି । ବାଟରେ ଝଡ଼ ହେଲା । ଏଇ ଗାଁ ପାଖାପାଖି ହେଇଛି, ବର୍ଷା ଜୋରରେ କୁଟିଲା । ଉପାୟ ନ ପାଇ ଏଇଠି ରହି ଯାଇଛି । ଭୋର ହେଲେ ପଳେଇବି ।”

“ଘରେ କବାଟ ବାଡ଼େଇ ଡାକିଲୁ ନି ? ଏଇଠି ଏମିତି ଅନ୍ଧାରରେ ଏକୁଟିଆ ବସିବୁ ?”

“ମୁଁ ଆଜ୍ଞା କାହାକୁ ଜାଣି ନାହିଁ । ଡର ମାଡ଼ିଲା, କାହାକୁ ଡାକିବାକୁ ।”

“ଆରେ ଡର କାହାକୁ ? ତୁ ପରା ଏ ଦେଶର ପିଲା ? ଇଂରେଜ ସରକାର ବିରୁଦ୍ଧରେ ଲଢ଼ିବୁ, ଦେଶକୁ ସ୍ୱାଧୀନ କରିବୁ, ପୁଣି ସ୍ୱାଧୀନ ଭାରତରେ ରାମରାଜ୍ୟ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରିବୁ ?”

ଅନ୍ୟ ଜଣେ କହିଲେ, “ଚାଲ, ଚାଲ, ଭିତରକୁ ଚାଲ ।”

ଏ ସମୟରେ କବାଟ ଖୋଲି ସେମାନେ ଘର ଭିତରକୁ ପ୍ରବେଶ କଲେ । ପଛେ ପଛେ ରଘୁନାଥ ।

ଏକ ପ୍ରଶସ୍ତ କୋଠରିର ଗୋଟାଏ ଅଂଶରେ ପଲଙ୍କଟାଏ । ଦୁଇଖଣ୍ଡ କାଠ ଚଉକି, ଗୋଟାଏ କାଠ ବେଞ୍ଚ । ତଳେ ଗୋଟାଏ ବଡ଼ ସତରଞ୍ଜି ବିଛା ହୋଇଥାଏ । ସ୍ତ୍ରୀ ଲୋକଟିଏ ହାତରେ ଧରିଥିବା ଲଣ୍ଠନଟାକୁ ତଳେ ଥୋଇ ଦେଇ ପଚାରିଲେ, “କଣ କିଛି ଖାଇବାର ବନ୍ଦୋବସ୍ତ କରିବି ?”

“ବନ୍ଦୋବସ୍ତ କଣ ? ଚୁଡ଼ା, ମୁଡ଼ି, ଗୁଡ଼ ଯାହା କିଛି ଅଛି ନେଇଆସ, ଆମ ତିନିଜଣଙ୍କ ପାଇଁ ।”

ସ୍ତ୍ରୀ ଲୋକଟି ଭିତର ପରସ୍ତକୁ ଚାଲିଗଲେ । ସେହି ଲୋକ ଦୁଇଜଣ କାନ୍ଧରେ ଝୁଲୁଥିବା ଥାଲି ଦୁଇଟାକୁ ସତରଞ୍ଜି ଉପରେ ଥୋଇଲେ ଏବଂ ସେହି ସତରଞ୍ଜି ଉପରେ ବସିଗଲେ । ରଘୁନାଥକୁ କହିଲେ, “ବସ୍ ଏଇଠି ।”

ଜଣେ ପଚାରିଲେ, “ତୁ କାହା ପୁଅ ବୋଲି କହିଲୁ ?”

“ବନମାଳୀ ପୁରର ହରିନାଥ ଶତପଥୀଙ୍କ ପୁଅ ।”

“ଓ, କାର୍ତ୍ତନ ଦଳର ଗାହାଣ ହରିନାଥଙ୍କ ପୁଅ ତ ?”

“ଆଜ୍ଞା ହଁ ।”

“ଆରେ ସେ କଥା କହୁ ନୁ ? ସେ କଥା କହି ଡାକିଥିଲେ ତତେ କଣ ଘରେ କବାଟ ଖୋଲି ନ ଥାଆନ୍ତେ ? ତୁ ତ ବର୍ଷାରେ ଭିଜି ପୁରା ଓଦା ଲୁଗା ପିନ୍ଧି ବସିବୁ ?”

ଜଣେ ଭଦ୍ରଲୋକ କୁର୍ତ୍ତା ଟେକି ହାତ ଘଷାକୁ ଦେଖିଲେ - “ଆରେ ଏବେ ତ ଗୋଟାଏ ବାଜିବ ।”

ଏହି ସମୟରେ ସ୍ତ୍ରୀଲୋକଟି ତିନୋଟି କଂସାରେ ଚୁଡ଼ା, ଗୁଡ଼ ଓ କ୍ଷୀର ଆଣି ଥୋଇ ଦେଇଗଲେ । ଖଣ୍ଡିଏ ଧୋତି ରଘୁନାଥକୁ ବଜେଇ ଦେଇ କହିଲେ, “ଓଦା ଲୁଗା ବଦେଲେଇ ପକା ।”

“ତୁ ଏବେ ଖାଇ ଦେଇ ଏହି ସତରଞ୍ଜି ଉପରେ ଶୋଇପଡ଼ । ସକାଳୁ ଉଠି ଯାହା ଗଣ୍ଡେ ଖାଇଦେଇ ବାହାରି ଯିବୁ । ମୁଁ କହିଦେଇ ଯାଉଛି ।” - ଅପେକ୍ଷାକୃତ ବୟସ୍କ ଲୋକ ଜଣକ କହିଲେ ।

ତିନିଜଣ ଯାକ ଖାଇବା ଆରମ୍ଭ କଲେ । ସ୍ତ୍ରୀ ଲୋକଟି ଗୋଟିଏ ଢାଳରେ ପାଣି ଓ ତିନୋଟି ଗ୍ଲାସ ଆଣି ସେଠି ଥୋଇଲେ ।

ପ୍ରଥମ ଲୋକ କହିଲେ, “ରାତି ଆଉ ଆଉ ମୁଁ ବାହାରି ଯିବି । ଏ ବହି ଆଉ ପ୍ରଚାରପତ୍ରଗୁଡ଼ା ଯେମିତି ହେଲେ ଷ୍ଟେସନରେ ପହଞ୍ଚାଇବାକୁ ପଡ଼ିବ । ରାତି ଚାରିଟା ବେଳ ଗାଡ଼ିରେ ସୁର କଟକ ବାହାରି ଯିବ ।”

“ଆପଣ ବୁଦ୍ଧିର କାମଟେ କଲେ । ନ ହେଲେ ସବୁଯାକ ପୋଲିସ ହାତରେ ପଡ଼ି ଥାଆନ୍ତା ।”

“ସେଥିପାଇଁ ତ ମାର୍କୋଶାରେ ଏଗୁଡ଼ା ତମକୁ ଦେଇ ମୁଁ ଭଦ୍ରକରେ ଓହ୍ଲେଇଲି । ତେବେ ବି ପୋଲିସ ବାଲା କଣ ଛାଡ଼ିଲେ ? ପୁରା ଅଣ୍ଟାଲିଲେ ।”

“ମୁଁ ତେବେ ସିଧା କଟକ ଚାଲିଯିବି ?”

“ତମେ ସକାଳ ହେଇଗଲେ ଚାଲିଚାଲି ମଞ୍ଜୁରିରୋଡ଼ ଷ୍ଟେସନରେ ପେସେଞ୍ଜାର ଧରିବ । ମୁଁ କପିଳାସ ଦେଇ କାଲି ସକାଳୁ କଟକରେ ପହଞ୍ଚି ଦ୍ଵିବେଦୀବାବୁଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ସାକ୍ଷାତ କରିବି । ପହରିଦିନ-ପୁରା ବାହାରି ଯିବି ।”

“ତେବେ ମୁଁ କେଉଁଠି କି ଯିବି ?”

“ସେ କଥା ଦ୍ଵିବେଦୀବାବୁ କହି ଦେବେ । ପହର ଦିନ ଭିତରେ ଓଡ଼ିଶାର ଗାଁ ଗହଳିରେ ଏ ପ୍ରଚାର ପତ୍ର ଆଉ ପୁସ୍ତିକା ପହଞ୍ଚିବା ଦରକାର ।”

“ତେବେ ଏତିକି ଜିନିଷ କଉଡ଼ୁ ଅଣ୍ଟିବ ?”

“କଟକରେ ଆହୁରି କିଛି ଛପେଇବାର ବନ୍ଦୋବସ୍ତ ହେଇଛି ।”

ରଘୁନାଥ ସେହି ଲୋକ ଦୁଇଜଣଙ୍କୁ ଚାହିଁ ରହିଥିଲା । ସେମାନଙ୍କ କଥାର କୌଣସି କୁଳ

କିନାରା ସେ ପାଉ ନଥିଲା । ମନଯୋଗ ଦେଇ କିନ୍ତୁ ସେମାନଙ୍କର କଥା ଶୁଣୁଥିବାର ଦେଖି ସେମାନେ ଖୁସି ହୋଇଗଲେ ।

“ଆରେ ରଘୁନାଥ, ତମେ ବୋଧେ ଆମ କଥା କିଛି ବୁଝି ପାରୁ ନ ?”

ସେ ମୁଣ୍ଡ ହଲାଇ ନାଁ କଲା ।

ଜଣେ କହିଲେ, “ଈଋଜମାନେ କାହିଁ କେତେ ଦୂରରୁ ଆସି ଆମ ଦେଶକୁ ଶାସନ କରୁଛନ୍ତି । ଆମ ଲୋକଙ୍କ ମାଲିକ ହୋଇ ଯାଇଛନ୍ତି । ଆମ ଦେଶର ଧନ ସଂପତ୍ତି ଲୁଟି ନେଉଛନ୍ତି । ଆମ ନିଜ ଦେଶରେ ଆମର କିଛି ସ୍ୱାଧୀନତା ନାହିଁ । ଆମେ ଖାଇବାକୁ ପାଉ ନାହିଁ, ପିନ୍ଧିବାକୁ ପାଉ ନାହିଁ । ଆମେ ଗରିବ ହେଇ ପଡ଼ି ରହିବୁ । ଅଥଚ ଆମ ଧନ ସଂପତ୍ତି ଲୁଟ୍ କରି ସେମାନେ ଧନୀ ହେଇଛନ୍ତି । ତୁ ଗାନ୍ଧି ମହାତ୍ମାଙ୍କ ନାମ ଶୁଣିବୁ ?”

“ହଁ ।”

“ଗାନ୍ଧି କହିଛନ୍ତି ବିଦେଶୀ ଜିନିଷ ବର୍ଜନ କରିବା । ନିଜେ ସୂତା କାଟି, ଲୁଗା ବୁଣି ପିନ୍ଧିବା । ସାରା ଦେଶର କୋଟି କୋଟି ଲୋକ ତାଙ୍କ ପଛରେ । ସମସ୍ତଙ୍କର ଗୋଟିଏ ଲକ୍ଷ, ଦେଶକୁ କେମିତି ସ୍ୱାଧୀନ କରିବେ । ସେ ଏବେ ଈଋଜମାନଙ୍କୁ ଭାରତ ଛାଡ଼ି ଚାଲିଯିବା ପାଇଁ ଡାକରା ଦେଇଛନ୍ତି ।

“ମୁଁ ଆଜ୍ଞା ଶୁଣିଛି । ଆମେ ଗାନ୍ଧି ମହାତ୍ମାଙ୍କ ବିଷୟରେ କଥା ହେଉ । ଆମେ ସବୁ ଦେଶର ସ୍ୱାଧୀନତା ପାଇଁ ଆନ୍ଦୋଳନ କରିବାକୁ ବାନ୍ଧବ ସେନାରେ ଯୋଗ ଦେବୁ ।”

“ସାବାସ୍, ତୁ ତେବେ ଅନେକ କଥା ଜାଣିବୁ । ବର୍ତ୍ତମାନ ଆମ ସମସ୍ତଙ୍କର ପ୍ରଧାନ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ହେଲା ଅସହଯୋଗ ଓ ଅହିଂସା ଆନ୍ଦୋଳନର ବାର୍ତ୍ତା ଗାଁ ଗାଁରେ ପ୍ରତି ଲୋକଙ୍କ ପାଖରେ ପହଞ୍ଚାଇବା । ତୁ ଦେଶର ସ୍ୱାଧୀନତା ପାଇଁ କାମ କରିବୁ ?”

“ହଁ, କରିବି ।”

“ହଉ କାଲି ସକାଳୁ ଚକ୍ରଧର ବାବୁ କିଛି ପ୍ରଚାର ପତ୍ର ଓ ପୁସ୍ତିକା ଦେବେ । ତୁ ସେ ସବୁକୁ ନେଇ ଗୁପ୍ତରେ ତମ ଗାଁରେ ଲୋକଙ୍କୁ ବାଞ୍ଛି ପାରିବୁ ?”

“ହଁ, ପାରିବି ।”

“ଦେଖିଲେ, ଆପଣଙ୍କର ଜଣେ କର୍ମୀ ମିଳିଗଲେ । ବୁଝିଲୁ, ମ’ ନାଆଁ ହରେକୃଷ୍ଣ । ଏ ପୁସ୍ତିକା ସବୁ କେଉଁଠୁ ପାଇଲୁ, କାହାକୁ କହିବୁ ନାହିଁ । କେହି ପଚାରିଲେ କହିବୁ ବାଟରେ ଜଣେ ଲୋକ ମତେ ଦେଲେ । ତାଙ୍କ ନାଆଁ ତ ମୁଁ ଜାଣି ନାହିଁ ।”

“ହଁ ।”

“ହଉ, ତେବେ ଶୋଇ ପଡ଼ । ସକାଳୁ ଉଠି ଗାଧୋଇ, ଖାଇ ଦେଇ ଯିବୁ । ସେମିତି ପଳେଇବୁ ନି ।”

ଚକ୍ରଧର ଓ ହରେକୃଷ୍ଣ କାନ୍ଧ ଝୁଲାଇ ଥିଲେ ପୁଣି ପୁଣି କାଗଜ ବାହାର କରି, କଣ ସବୁ ଦେଖିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ସତରଞ୍ଜିତା ଉପରେ ରଘୁନାଥ ଶୋଇଗଲା ।

ରଘୁନାଥର ନିଦ ଭାଙ୍ଗିଲା ବେଳକୁ ଚାରିଆଡ଼େ ଖରା ପଡ଼ିଗଲାଣି । ପୂର୍ବ ରାତ୍ରିରେ ଦେଖୁଥିବା ସ୍ତ୍ରୀ ଲୋକ ଜଣକ ତାକୁ ଉଠାଇଲେ, “ଉଠ୍ ବାପ, ଜେର ଦିନ ହେଲାଣି, ଗାଁକୁ ଯିବୁ ପା’ ।”

ଆଖି ମଜି ମଜି ରଘୁନାଥ ଉଠି ବସିଲା ଏବଂ ତାଙ୍କୁ ଚାହିଁଲା । ସତେ ଯେମିତି ଦୁର୍ଗା ଠାକୁରାଣୀ । ଗୋରା ତକତକ ଗୋଲ ମୁହଁ । କପାଳରେ ସିନ୍ଦୂର ଟୋପାଟା ଦାପଣାଖା ଭଳି ଜଳୁଛି । ଆଖିରୁ ସତେ ଯେପରି ଝରି ଆସୁଛି ବାସଲ୍ୟର ଝରଣା ।

“ଯା ବାପ, ଏଇ ବାଁ ପଟେ ପୋଖରୀ । ଗାଧୁଆ ପାଧୁଆ ସାରି ଫେରି ଆସିବୁ ।” ହାତ ବଢାଇ ସେ ଦେଖାଇ ଦେଲେ ।

ରଘୁନାଥ ଗାଧୁଆ ପାଧୁଆ ସାରି ଫେରି ଆସିଲା ବେଳକୁ ଚକ୍ରଧରବାବୁ ବାହାରେ ଛିଡ଼ା ହୋଇଥିଲେ । କହିଲେ, “ତୋର ତ ଲୁଗା ଓଦା ହେଇ ଯାଇଛି –”

“ଏବେ ଶୁଖିଯିବ, ଖରା ଦିନ ତ ।”

“ଆଛା ରହ ।”

ଘର ଭିତରକୁ ଯାଇ ଆଠ ହାଡିଆ ଖଦଡ଼ ଧୋତି ଖଣ୍ଡେ ସେ ଆଣି ଦେଲେ – “ଏଇ ଖଣ୍ଡଟା ପିନ୍ଧି ପକା, ନୂଆ ଧୋତି ।”

ରଘୁନାଥ ଟିକେ ଅପ୍ରସ୍ତୁତ ହେଲା । “ବଳେ ଶୁଖିଯିବ ନି ?”

“ଆରେ ଲାଜ କଣ କରୁଛୁ ? ନେ ପିନ୍ଧିପକା । ସ୍ୱରାଜ୍ୟବାଦୀ ହବୁ ପା’ ? ଦେଶକୁ ସ୍ୱାଧୀନ କରିବୁ ଯେ ? ଖଦଡ଼ ନ ପିନ୍ଧିଲେ ଚଳିବ କେମିତି ?”

ସେହି ଦିନଠାରୁ ଆଜି ଭିତରେ, କେତେ ଯେ ଫରକ ହେଇ ଗଲାଣି, ସବୁ ଯାକ ରଘୁନାଥ ନିଜ ଆଖିରେ ଦେଖୁଛି । ଇଂରେଜମାନେ ଦେଶ ଛାଡ଼ି ଚାଲି ଯାଇଛନ୍ତି । ନାଥୁରାମ ସିନା ଗାନ୍ଧିଙ୍କୁ ଗୁଳିକଲା, କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କୁ ଡିଲ ଡିଲ କରି ପ୍ରକୃତରେ ମାରିଲେ ତାଙ୍କରି ତଥା କଥିତ ପଟଶିଷ୍ୟମାନେ, ଯେଉଁମାନଙ୍କୁ କ୍ଷମତାସୀନ କରିବା ଲାଗି ସୁଭାଷ ବୋଷଙ୍କ ଭଳି ବହୁ ସଙ୍ଗୋଟ କଂଗ୍ରେସ କର୍ମୀଙ୍କୁ ସେ ବିରୋଧ କରିଥିଲେ । ଇଂରେଜମାନେ ସିନା ଦେଶ ଛାଡ଼ିଲେ କିନ୍ତୁ ଦେଶର ସଂପତ୍ତି ଲୁଟ୍ ହେବା ସେମିତି ଅବାରିତ ଗତିରେ ଚାଲିଲା । କିଛି ଶିଳ୍ପପତି ଓ ପୁଞ୍ଜିପତି ସେହି ଲୁଟ୍‌ପାଟ୍ ଯନ୍ତ୍ରଣାକୁ ଆହୁରି ବିଶାଳ, ଆହୁରି ବ୍ୟାପକ କଲେ । କୁଆଡ଼େ ଗଲା ବିଦେଶୀ ଦ୍ରବ୍ୟ ବର୍ଜନ କଥା । ଏହି ଦେଶୀୟ ଶିଳ୍ପପତିଙ୍କ ସାହାଯ୍ୟରେ ଯୁରୋପ ଓ ଆମେରିକାର ଶିଳ୍ପପତିମାନେ ଜନସାଧାରଣଙ୍କ ସଂପତ୍ତି ସେମିତି ଅପହରଣ କରି ଚାଲିଲେ । ଚାଟା, ବିରଲା, ସିନ୍ଦାଂନିଆ, ଆପର, ମାଲହୋତ୍ରା, ଗୋଏଙ୍କା ଆଦିଙ୍କ ସାଙ୍ଗରେ ମିଶି ନେହେରୁ, ଇନ୍ଦିରା ଆଦି ଦେଶରେ ରାମରାଜ୍ୟ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରି ପକେଇଲେ । ସମ୍ରାଜ୍ୟବାଦୀ ରାଜନୀତି ଜାଗାରେ ଜାତିବାଦୀ ରାଜନୀତି ପ୍ରତିଷ୍ଠା ହେଇଗଲା । ଦୁର୍ନୀତି, ଅପରାଧ ଓ ଅର୍ଥବଳ ଉପରେ ଭାରତର ଗଣତନ୍ତ୍ର କୋଠାଘରଟା ଗତି ଉଠିଲା । ରଘୁନାଥ ସବୁ ନିଜେ ଦେଖିଲେ । ଖଦଡ଼ର ଧୋତି ଓ କୁର୍ତ୍ତା ତଳେ ଥିବା ହିଂସ୍ର ଜହ୍ନମାନଙ୍କୁ ଦେଖିଲେ । କିନ୍ତୁ ସେହି ପନ୍ଦର ବର୍ଷ ବୟସରୁ ୧୯୪୨

ମସିହାରୁ ସେ ହିଁ ଖଦଡ଼ ପିନ୍ଧିଲେ ଏବଂ ଆଜି ଯାଏ ପାଖାପାଖି ପଚାଶ ବର୍ଷ ଧରି ସେହି ଖଦଡ଼ ଧୋତି କୁର୍ତ୍ତା ହିଁ ପିନ୍ଧି ଚାଲିଛନ୍ତି ।

ଏମିତି ଭାବରେ ଲୁଗା ଖଣ୍ଡଟାକୁ ହାତରେ ଧରି ଇଡ଼ସ୍ତତଃ ହେଉଥିବା ଦେଖୁ ସେହି ସ୍ଥାନୋକ ଜଣକ କହିଲେ, ପିନ୍ଧି ପକା ବାପ, ତୁ ବାହୁଣ ଘରର ପିଲା । କଲ୍ୟାଣ କଲେ ଆମର ମଙ୍ଗଳ ହେବ ।

ଚକ୍ରଧରବାରୁ କହିଲେ, “ଯ’, ତା ଲାଗି କିଛି ଜଳଖିଆର ବନ୍ଦୋବସ୍ତ କର ।”

ସ୍ତ୍ରୀ ଲୋକ ଜଣକ କହିଲେ, “ଆମ ଘରେ ତ ସେ ପଖାଳ ଖାଇବ ନାହିଁ । କିଛି ଚୁଡ଼ା, ଗୁଡ଼, ନଡ଼ିଆ କୋରା ଆଣି ଦେଉଛି ।”

“ହଁ, ହଁ, ସେଇୟା କର ।” - ଚକ୍ରଧରବାରୁ କହିଲେ ।

ଜଳଖିଆ ଖାଇ ବାହାରିଲା ବେଳେ ସେ ତା’ହାତକୁ ଗୋଟାଏ ପୁଡ଼ିଆ ବଜାଇ ଦେଲେ-
“ଏଇଟା ରଖ, ତୁ ପଢ଼ିବୁ, ତମ ଗାଁ ଲୋକଙ୍କୁ ପଢ଼ାଇ ଶୁଣାଇବୁ, ବୁଝାଇ ଦେବୁ ।”

ରଘୁନାଥ ଭାବିଲା, ଚକ୍ରଧରବାରୁ ତା’ ଉପରେ ଭରସା କରିଛନ୍ତି । କାହିଁକି ଭରସା କଲେ ? କଣ ଦେଖିଲେ ତା’ଠାରେ । ଦେଶର ସ୍ଵାଧୀନତା ପାଇଁ ସେ ଲଢ଼େଇ କରିବ ? ଯାହାର ବାପା କେଉଁଠି ପୂଜା କରି, କେଉଁଠି ସଂକୀର୍ତ୍ତନ କରି ଦି’ପଇସା ଆଣି ପରିବାର ଚଳାଏ, ପୁଅକୁ ଭଦ୍ରକ ଷ୍କୁଲରେ ପାଠ ପଢ଼ାଏ, ତା’ରି ପୁଅ କଣ ଏଡ଼େ ବଳଶାଳୀ ଇଂରେଜ ସରକାର ବିରୁଦ୍ଧରେ ଲଢ଼େଇ କରିବ ?

ଚକ୍ରଧରବାରୁ ପୁଣି କହିଲେ, “ତୋ ବାପାଙ୍କୁ ମୋ କଥା କହିବୁ । ସେ ମୋତେ ଚିହ୍ନିବ । ଆମ ଘରକୁ ଅଷ୍ଟପ୍ରହରୀ କାର୍ତ୍ତନ ପାଇଁ ଆସିଥିଲେ । ଦେଖ, ହବ ଯଦି ପନ୍ଦର କୋଡ଼ିଏ ଦିନ ପରେ ତମ ଗାଁକୁ ଯିବି ।”

କାଗଜ ପେକେଟଟାକୁ ଅଳିରେ ପୁରାଇ ରଘୁନାଥ ବାହାରି ଗଲା ।

ପ୍ରାୟ ମାସକ ପରେ ଚକ୍ରଧରବାରୁ ଦିନେ ବନମାଳୀପୁରରେ ପହଞ୍ଚିଲେ । କଟକରୁ ପଟ୍ଟାମୁଣ୍ଡାଇ, ରାଜକନିକା, ଚାନ୍ଦବାଲି ଦେଇ ଭଦ୍ରକ ଫେରୁଥିବା ବାଟରେ ରଘୁନାଥ କଥା ତାଙ୍କର ମନେ ପଡ଼ିଗଲା । ବହୁ କଷ୍ଟରେ ହରିନାଥ ତାକୁ ପାଠ ପଢ଼ାଉଛି । କି’ବା ରୋଜଗାର ? ପିଲାଟି ବି ବହୁ କଷ୍ଟ ସ୍ଵୀକାର କରୁଛି । ଭବିଷ୍ୟତରେ ପାଠପଢ଼ି ବଡ଼ ଚାକିରିଟିଏ ହୁଏତ କରିବ କିନ୍ତୁ ସେ ପାଠପଢ଼ି ସେ ଯେ ଅସଲ ମଣିଷଟିଏ ହବା ଦରକାର, ଏ କଥା କଣ ସେ ବୁଝିଛି ? କଣ ଅବା ସେ କରିବ । ମୁଠାଏ ଖାଇବା ବା ଖଣ୍ଡେ ପିନ୍ଧିବା ପାଇଁ ଯାହାର ଦିନରାତି ଏକ ହେଇ ଯାଉଛି, ସେ ଅବା ଭାବିବ କ’ଣ ? ଦେଶଟା ଯଦି ସ୍ଵାଧୀନ ହୋଇ ଯାଇଥା’ନ୍ତା, ସେ କ’ଣ ଏତେ ଦୁଃଖ ସହନ୍ତା ? ଖାଇବା, ପିନ୍ଧିବା, ରହିବା, ପାଠ ପଢ଼ିବା - ଏ ସବୁ ପାଇଁ ସ୍ଵାଧୀନ ଦେଶର ସରକାର ସବୁ ବନ୍ଦୋବସ୍ତ କରି ଦେଇ ଥାଆନ୍ତେ । ଦେଶରେ ଅଭାବ ନ ଥାଆନ୍ତା ।

ପିଲାଟାକୁ ଗୁଡ଼ାଏ ପ୍ରଚାର ପତ୍ର ଦେଇଥିଲେ, ଗାଁ ଲୋକଙ୍କ ଭିତରେ ବାଣ୍ଟିବା ପାଇଁ,

ସେମାନଙ୍କୁ ପତି ଶୁଣାଇବା ପାଇଁ, ବୁଝାଇବା ପାଇଁ - ସ୍ୱରାଜ୍ୟ ମାନେ କଣ, ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ମାନେ କଣ, ଅହିଂସା ଆନ୍ଦୋଳନ କଣ, ଗାନ୍ଧି କିଏ ? ଭାବିଲେ, ଦେଖିବା, ପିଲାଟାର ଦେଶ କାମ ପାଇଁ କେତେ ଆଗ୍ରହ ?

ରାତିଟା ଘରେ କଟାଇ ସକାଳୁ ସକାଳୁ ବନମାଳୀପୁର ଅଭିମୁଖେ ବାହାରି ପଡ଼ିଲେ । ସିଧା ଯାଇ ବନମାଳୀପୁର ଶାସନର ଭାଗବତ ମଣ୍ଡପ ପାଖରେ ପହଞ୍ଚି ଗଲେ । ଆଷାଢ଼ ମାସ ହୋଇ ଯାଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ମେଘ ଆରମ୍ଭ ହୋଇ ନଥିଲା । କିନ୍ତୁ ଆକାଶରେ କଳା କଳା ବାଦଲର ଭେଳାଗୁଡ଼ିକ ଭାସି ଚାଲିଥିଲେ । ପ୍ରାକ୍ ମୌସୁମୀ ବର୍ଷା ଯୋଗୁ ଗଛପତ୍ର ସବୁଜ ପତ୍ରରେ ଭରି ହୋଇ ରହିଥିଲା ।

ମଣ୍ଡପକୁ ଲାଗି ରହିଥିବା ଚଂପା ଆଉ କଦମ୍ବ ଗଛର ଛାଇରେ ସେ ବସି ପଡ଼ିଲେ । ଚାଟୁକାରକ କଥାପରି ସୁଲୁସୁଲୁ ପବନଟା ତାଙ୍କୁ ବହୁତ ଆରାମ ଲାଗିଲା । ମନେ ମନେ ଭାବିଲେ, ଏହା ଭିତରେ ହରିନାଥଙ୍କ ଘର କେଉଁଟା ?

ଗୋଟାଏ ଘର ସମ୍ମୁଖରେ ଗାଈଟିଏ ବନ୍ଧା ହୋଇଥିଲା ଏବଂ ଗାଈ ବନ୍ଧା ଖୁଣ୍ଟ ପାଖରେ ସ୍ତ୍ରୀ ଲୋକଟିଏ ପହଁରାରେ ଝାଡୁ କରୁଥିଲେ । ପିନ୍ଧିଥିଲେ ଖଣ୍ଡେ ଧଳା ଖଦଡ଼ ଧୋତି । ମୁହଁ ଉପରକୁ ଓତଶାଟା ଟଣା ହୋଇଥିଲା । ତାଙ୍କରି ପାଖରେ ଅଟକି ଚକ୍ରଧରବାବୁ ପଚାରିଲେ, “ହରିନାଥଙ୍କ ଘର କଉଟା, ଟିକେ ବଡ଼େଇ ଦେବେ କି ?”

ପହଁରାଟାକୁ ତାହାଣ ହାତରେ ଧରି ସ୍ତ୍ରୀ ଲୋକ କଣକ ସିଧା ହୋଇ ଠିଆ ହେଲେ ଏବଂ ଚକ୍ରଧରବାବୁଙ୍କ ଆପଦମଣ୍ଡଳ ନିରୀକ୍ଷଣ କଲେ । ଛ’ପୁଟ ଉତ୍ତର ତମ୍ବୁଲିଆ ଗୋରା ଲୋକଟିଏ । ବେଶ୍ ହୁଷ୍ଟପୁଷ୍ଟ । ଦେହରେ ଖଦଡ଼ ଧୋତି ଓ କୁର୍ତ୍ତା । କାନ୍ଧରେ ଲମ୍ବା ହେଇ ଝୁଲୁଛି କଂଗ୍ରେସୀ ବେଗ୍ । ସେ ଟିକିଏ ଶଙ୍କି ଗଲେ ସନ୍ଦେହୀ ମନ ନେଇ । ‘ଏଇ ଘରଟା’ ବୋଲି କହି ସେ ଭିତରକୁ ପଶିଗଲେ । ଚକ୍ରଧରବାବୁ ସେମିତି ପିଣ୍ଡାତଳେ ଠିଆ ହୋଇ ରହିଲେ ।

କିଛି ସମୟ ପରେ ଘର ଭିତରୁ ଯେଉଁ ପିଲାଟି ବାହାରି ଆସିଲା, ସେ ଥିଲା ରଘୁନାଥ । ତା’ ଡେହେରା ପୁରାପୁରି ବଦଳି ଯାଇଥିଲା । ଆଖୁଯାଏ ଖଣ୍ଡେ ଧୋତି ସେ ପିନ୍ଧିଥିଲା । ଗୋରା ତକତକ ପଡ଼ିଲା ଦେହରେ ପଇତାଟା ତାର ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱକୁ ବଜାଇ ଦେଉଥିଲା । ଲଣ୍ଠା ମୁଣ୍ଡ । ଦେଖୁ ଦେଖୁ ସେ ଚକ୍ରଧରବାବୁଙ୍କୁ ଚିହ୍ନି ପକାଇଲା ଏବଂ ପାଖକୁ ଆସିଲା । ସେ ପଚାରିଲେ,

“କିରେ ତ’ର ବ୍ରତଘର ହେଉଗଲା ନା କଣ ?”

ତଳକୁ ମୁହଁ ପୋତି ସେ ସେମିତି ଉତ୍ତର ଦେଲା, “ନନା ଚାଲିଗଲେ ।”

“କଣ ହେଲା ? ନନା ଚାଲିଗଲେ ? ମାନେ ହରିନାଥ ?”

“ହଁ ।”

“କେବେ ?”

“ମାସେ ହେଇଯିବ ।”

“ଏବେ ପରା ତୁ ଆସିଲୁ ? କାହିଁ କିଛି କହୁ ନଥିଲୁ ?”

“ଆସିବା ପରଦିନ । କାର୍ତ୍ତନ ସାରି ଉଛାପୁରରୁ ଭୋର ଭୋର ପହଞ୍ଚିଲେ । କହିଲେ, ଦେହଟା କାହିଁକି କଣ ହେଇ ଯାଉଛି । ବୋଉ ଏଇ ପିଣ୍ଡାରେ ସପ ଖଣ୍ଡେ ପାରି ଦେଲା । ତା’ ଉପରେ ଶୋଇଗଲେ । ଦେହରୁ ଗମ୍ ଗମ୍ ଝାଳ ବାହାରୁ ଥିଲା । ବାସ, କିଛି ସମୟ ଭିତରେ ହୁଁ ଚାଲିଗଲେ-”

ଏ ସମୟରେ ସ୍ତ୍ରୀଲୋକଟି ପିଣ୍ଡାରେ ସପ ଖଣ୍ଡିଏ ପାରି ଦେଇ ଗଲେ । ଚକ୍ରଧରବାବୁ ବସିଲେ । ପିଣ୍ଡାତଳେ ରଘୁନାଥ ସେମିତି ଛିଡ଼ା ହୋଇ ରହିଲା ।

“ଚିକିସା ଟିକିଏ ନ ପାଇ ଲୋକଟା ଚାଲିଗଲା । ଦେଶଟା ସ୍ବାଧୀନ ହୋଇଥିଲେ କଣ ଏମିତି ହୋଇ ଆଆନ୍ତା ? ଚିକିସା ଅଭାବରୁ ଲୋକେ ମରନ୍ତେ ?”

ଏ ସମୟରେ ପାଖ ଘରୁ ଜଣେ ଲୋକ ବାହାରିଲେ । ବେଶ୍ ବୟସ୍କ ଲୋକ । ମୁଣ୍ଡବାଳ ଅର୍ଦ୍ଧାଧିକ ପାଟି ଯାଇଛି । କାନ୍ଧରେ ଖଣ୍ଡେ ଗାମୁଛା । ସେ ଦୁଇହାତ ଯୋଡ଼ି ଚକ୍ରଧରବାବୁଙ୍କୁ ନମସ୍କାରଟିଏ ପକାଇଲେ ଆଉ ପିଣ୍ଡାରେ ପଡ଼ିଥିବା ସପ ଉପରେ ଚକ୍ରଧରବାବୁଙ୍କ ପାଖରେ ବସି ପଡ଼ିଲେ ।

“ମୁଁ ହରିନାଥର ବଡ଼ ଭାଇ, ଯଦୁନାଥ । ମୁଁ ବଞ୍ଚୁ ଆଉଥାଉ ସେ ଯେ ଏମିତି ହଠାତ୍ ଚାଲିଯିବ, ଏ କଥା ବିଶ୍ବାସ ହେଉ ନି ।”

ଚକ୍ରଧରବାବୁ କହିଲେ, ‘ବେଳ ହେଲେ କିଏ କାହାକୁ ଅଟକାଇବ ? ଆସିଲା ବେଳର ଆଗପଛ ଗଲା ବେଳକୁ ନ ଥାଏ ।”

“କିଏ ଆଜ୍ଞା ତାକୁ ଗୁଣି କରି ଦେଲା, ବାଉଁଟି ପେଣି ଦେଲା, ନ ହେଲେ ଭଲ ଲୋକଟା, କୁଆଡ଼େ କିଛି ନାହିଁ; କାର୍ତ୍ତନ ସାରି ଫେରିଲା” – ତା’ପରେ ରଘୁନାଥକୁ କହିଲେ, “ଯା, ବାବୁ ଆସିଚନ୍ତି । ବୋଉ ପାଖରୁ ପାଣି ଗିଳାସେ, ପାନ ଦି’ଖଣ୍ଡ ଧରି ଆ’ ।”

“ନା, ଆଉ । ପାନ ଫାନ ତ ମୁଁ ଖାଏ ନାହିଁ । ଆଜ୍ଞା ହରିନାଥଙ୍କର ଏଇ ଗୋଟିଏ ପୁଅ ନା ଆଉ ପିଲାପିଲି ଅଛନ୍ତି ?”

“ଆଉ ଦୁଇଟି ପିଲା । ଜଣେ ପୁଅ, ଜଣେ ଝିଅ । ଦି’ଜଣ ଯାକ ରଘୁଠୁ ସାନ । ଏବେ ବଡ଼ ପୁଅ ଭାବରେ ସମସ୍ତଙ୍କ ପାଳନ ପୋଷଣ ଦାୟିତ୍ବ ତା’ ମୁଣ୍ଡରେ ।”

ଚକ୍ରଧରବାବୁ ଭାବିଲେ, ଏଡ଼େ ଟିକିଏ ପିଲା ଉପରେ ପରିବାରର ଭରଣ ପୋଷଣ ଦାୟିତ୍ବ ? ମା’ ଭାଇଭଉଣୀ – ଏମାନଙ୍କୁ ଚଳେଇବା ପାଇଁ ତାକୁ ରୋଜଗାର କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ ?

ଯଦୁନାଥ କହିଲେ, “ରଘୁର ପାଠପଢ଼ା ଏଇଠୁ ସରିଲା । ଆଉ ପାଠ ପଢ଼ିବ କଣ ? ଦୁଇ ମାଣ ମାତୁ ଜମି । ସେ ପୁଣି ବଖରା । ଯଉ ଧାନ ଆସେ ତିନିମାସ ବି ଯାଏ ନି ।”

“ପାଠ କାହିଁକି ବନ୍ଦ କରିବ ? ପାଠ ପଢ଼ୁ । ଆଉ ଦି’ଟା ବର୍ଷର କଥା ତ ? ମୁଁ ବୁଝିବି ।”

“ସେ ଇସ୍କୁଲରେ ରହିଲେ ଏମାନେ ଉପାସରେ ପଡ଼ିବେ । କିଏ ଏମାନଙ୍କୁ ଖାଇବାକୁ

ଦବ । ଯଉ ଦଶପନ୍ଦର ଘର ଯଜମାନ ଅଛନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କୁ ଧରି ନ ରଖିଲେ, ସେତିକି ବି ଯିବ । କିଛି ରୋଜଗାର ନ କଲେ ପରିବାର ଚଳିବ କେମିତି ?”

ଆଉ ପ୍ରଚାର ପତ୍ର କଥା, ଅସହଯୋଗ ଆନ୍ଦୋଳନ କଥା, ସ୍ୱରାଜ୍ୟ କଥା ପଚାରିବେ କଣ ? ସେ ତୁମ୍ଭ ହେଲ ଶୁଣୁ ଆଆନ୍ତି ।

ଯଦୁନାଥ ପୁଣି କହିଲେ, “ରଘୁ ଭଲ ମୃଦଙ୍ଗ ବଜାଇ ଜାଣେ । କାର୍ତ୍ତିନ ଭଲ ଗାଏ । ତା’ଛଡ଼ା ଛାନ୍ଦ, ଚମ୍ପୂ ବି ଗାଏ । କଣ୍ଠଟା ତା’ର ଭଲ । କହିଛି, ବାପର କାର୍ତ୍ତିନ ଦଳଟାକୁ ସମ୍ଭାଳୁ । ସେଥିରୁ କିଛି ଆୟ ହବ ।”

ଚକ୍ରଧରବାବୁ କହି ଉଠିଲେ, “ଆଛା ? ଏ କଲା ବି ତ’ର ଅଛି ? ଭଲ କଥା ରୁ ଗୋଟେ କାମ କର । ପହରଦିନ ସକାଳୁ ଆମ ଘର ପହଞ୍ଚ । ମୁଁ ତତେ ଅପେକ୍ଷା କରିଥିବି । ଗୋଟାଏ ଜାଗାକୁ ଯିବା । ଦେଖିବା, ଯଦି କିଛି ହେଇପାରେ । ପାଠପଢ଼ାକୁ ପାଠପଢ଼ା ହବ, କିଛି ରୋଜଗାର ବି କରିବୁ । ଇଂରେଜ ସରକାରଙ୍କ ଏ ସ୍କୁଲ କଲେଜ ଶିକ୍ଷା ଉପରେ ମ’ର ବି ଆସ୍ଥା ନାହିଁ । ପାଠ ନାମରେ ପୁଲ୍ୟାଏ ମାଙ୍କଡ଼ ଗଢୁଛନ୍ତି । ଏଇ ପାଠ ପଢ଼ି ସ୍ୱାଧୀନତା ପରେ ଦେଶଟାକୁ କେମିତି ସମ୍ଭାଳିବେ କେଜାଣି ? ଏମାନେ ଗୁଳାମୀ କରିବା ଶିଖୁଛନ୍ତି । ଗୁଳାମୀ ନ ହେଲେ ହାକିମ ହେବେ । ଦେଶ ସେବକ କେମିତି ହେବେ ? ଇଂରେଜମାନେ ସେହି ପାଠ ପଢ଼ଉଛନ୍ତି ।”

(୩)

ତା’ପର ଦିନ ରଘୁନାଥ ଯଥା ସମୟରେ ଚକ୍ରଧରବାବୁଙ୍କ ଘର ପାଖରେ ପହଞ୍ଚିଲା । ଚକ୍ରଧରବାବୁ ତାକୁ ଅପେକ୍ଷା କରୁଥିଲେ । କହିଲେ, “ତୁ ଟିକେ କିଛି ଖାଇନେ । ସାତ/ଆଠ କୋଶ ଯିବାକୁ ପଡ଼ିବ ।”

ରଘୁନାଥ କହିଲା, “ମୁଁ ଘରୁ ଖାଇ ଆସିଛି ।”

“କଣ ଖାଇଲୁ ?”

“ପଖାଳ ।”

“ହଉ, ତେବେ ଏ ଚୁଡ଼ା, ଗୁଡ଼, କଦଳୀ ଛ’ଟା ଅଳିରେ ରଖ । ବାଟରେ ଭୋକ ଲାଗିଲେ ଖାଇବା ।”

ସେ ଯାଏ ମଧ୍ୟ ବର୍ଷା ଆରମ୍ଭ ହୋଇ ନଥାଏ । ଖାଉଁ ପବନ ବହିବା ବନ୍ଦ ହେଇ ଯାଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଖରାର ପ୍ରକୋପ କମି ନ ଥାଏ । ସେହି ଭଳି ଧୂ ଧୂ ଖରା । ସେହି ଖରାରେ ରଘୁନାଥକୁ ସାଙ୍ଗରେ ନେଇ ଚକ୍ରଧରବାବୁ ବାହାରି ପଡ଼ିଲେ । ଟାଙ୍ଗରା ବିଲ, ଶୁଖିଲା ପୋଖରୀ, ଶୁଖିଲା ନାଳ । ଠାଏ ଠାଏ ଖରଡ଼ି ବୁଣା ଧାନ ଗଛ ସବୁ ଉଠି ସାରିଥାଏ । ଗାଁ ପରେ ଗାଁ ପାର ହୋଇ, କେତେବେଳେ ଅବା ବିଲ ଭିତରେ ସେମାନେ ଆଗେଇ ଚାଲି ଆଆନ୍ତି । ଖରା ବେଳକୁ ଗାଁ ଦାଣ୍ଡସବୁ ଶୂନ୍ୟ ହେଇଗଲା । ଘରଗୁଡ଼ାକର ଝରକା କବାଟ ସବୁ ବନ୍ଦ ହେଇଗଲା ।

ଦିନ ପ୍ରାୟ ଦୁଇଟା ବେଳକୁ ସେମାନେ ବରକୁଳରେ ପହଞ୍ଚିଲେ । ଗାଁର ଆରମ୍ଭରେ ହିଁ

ଗୋଟାଏ ବଡ଼ କୋଠାଘର ପଡ଼ିଲା । ସାମନାରେ ପ୍ରଶସ୍ତ ଦାଣ୍ଡ । ଚାରିକଡ଼ରେ ନଡ଼ିଆ, ପିଚୁଳି, ଆମ୍ବ ଓ ବେଲ ଗଛ । ଚଉଡ଼ା ବାରଣ୍ଡା । ବାରଣ୍ଡାରେ ତିନୋଟି ଲମ୍ବା କାଠ ଚଉକି ପଡ଼ିଥିଲା । ବାରଣ୍ଡା ଉପରକୁ ଉଠି ଯାଇ ଚକ୍ରଧରବାବୁ କବାଟର ଜଞ୍ଜିରକୁ ଖଟ ଖଟ କଲେ । ଘର ଭିତରୁ କବାଟ ଖୋଲି ଯିଏ ବାହାରି ଆସିଲା, ସିଏ ଚକ୍ରଧରବାବୁଙ୍କୁ ଭଲ ରୂପେ ଚିହ୍ନିଥିଲା ।

“ସାଆନ୍ତେ, ଆପଣ ? ଏତେ ଖରାରେ ?”

“ମାଡ଼ି ଆସିଲି, ଖରାକୁ ଭରିଲେ ଆମେ କାମ କରି ପାରିବା ? ତ’ ସାଆନ୍ତଙ୍କ ଭଳି କଣ ଆମେ ? ଆମେ ତ କର୍ମୀ ।”

“ଏ ପିଲାଟା କିଏ ?”

ଏତେବେଳେ ରଘୁନାଥ ମୁହଁ ଟେକି ଲୋକଟିକୁ ଚାହିଁଲା । ବୟସ୍କ ଲୋକଟିଏ । ପତଳା ଚେହେରା, ହାତୁଆ ମୁହଁ । ଧୋତିଟାକୁ ଆଣ୍ଟୁଯାଏ ଟେକି ପିନ୍ଧିଛି । ପ୍ରଶ୍ନିକ ଦୃଷ୍ଟିରେ ସେ ରଘୁନାଥକୁ ଆପାଦମଣ୍ଡଳ ଦେଖୁଛି ।

ଚକ୍ରଧରବାବୁ କହିଲେ, “ମୁଁ ପରେ କହିବି । ତୁ ଭିତରକୁ ଚାଲ ।”

“ହଁ, ହଁ, ଆସ” – କହି ଲୋକଟି ଆଡ଼ ହୋଇଗଲା । ଚକ୍ରଧରବାବୁ ଭିତରକୁ ପଶିଗଲେ ଏବଂ ସେହି କୋଠରିରେ ପଡ଼ିଥିବା ଚାରୋଟି ଚଉକି ଭିତରୁ ଗୋଟାକରେ ବସିଗଲେ । ତଳେ ସପ ଖଣ୍ଡେ ପରା ହୋଇଥିଲା । ହୁଏତ ଲୋକଟି ତା’ଉପରେ ଶୋଇଥିଲା । କାରଣ ସେଠି ଗୋଟାଏ ତାଳପତ୍ରର ବିଞ୍ଚଣା ଥିଆ ହୋଇଥିଲା । ରଘୁନାଥ ସେହି ସପ ଉପରେ ବସି ପଡ଼ିଲା ।

“ତୁ ଯା’ ତ । ଆଗେ କିଛି ଥଣ୍ଡା ପାଣି ଥାଏ ।” ଲୋକଟି ଭିତରକୁ ଚାଲିଗଲା । ଚକ୍ରଧରବାବୁ ରଘୁନାଥ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ କହିଲେ, “ତତେ ବହୁତ କଷ୍ଟ ହେଲା ନା ? ହଉ ଦି’ ଘଡ଼ି ଶୋଇ ପଡ଼ିଲେ ସଞ୍ଜବେଳକୁ ସବୁ ଠିକ୍ ହେଇଯିବ ।”

ରଘୁନାଥ ସତରେ ଥକି ପଡ଼ିଥିଲା । ଝାଳରେ ପୂରା ଗାଧୋଇ ପଡ଼ିଥିଲା । ଖରାରେ ଶିଝି ଶରୀରର ଗୋରା ରଙ୍ଗଟା ତମାଳିଆ ପଡ଼ି ଯାଇଥିଲା । ଲୋକଟି ଚକ୍ରଧରବାବୁଙ୍କ ହାତକୁ ଗୋଟାଏ ବିଞ୍ଚଣା ଏବଂ ଗୋଟାଏ କଂସା ଗ୍ଲାସରେ ପାଣି ଗିଲାସେ ଧରାଇ ଦେଲା । ରଘୁନାଥ ଆଗରେ ସେମିତି ଗିଲାସେ ପାଣି ଥୋଇ ଦେଇ କହିଲା, “ସେଇ ବିଞ୍ଚଣାରେ ବିଛ ହ ।”

ହାତ ବିଞ୍ଚଣାଟାକୁ ଘୂରେଇ ରଘୁନାଥ ଛାତରେ ଥିବା କଡ଼ି ବର୍ତ୍ତାସବୁକୁ ଗଣିବାରେ ଲାଗିଥିଲା ।

ଏହି ସମୟରେ ସେହି କୋଠରି ଭିତରକୁ ଆଉ ଜଣେ ଲୋକ ପଶି ଆସିଲେ । ଗୋରା ଚକ ଚକ ଚେହେରା । ହୃଷ୍ଟପୁଷ୍ଟ ଶରୀର । ପରିଧାନ ଧୋବ ଫର ଫର ଖଦଡ଼ ଧୋତି । କାନ୍ଧରେ ଲାଲ ରଙ୍ଗର ଗାମୁଛା । ସେ ମଧ୍ୟ ହାତରେ ଧରିଥିବା ବିଞ୍ଚଣାଟାକୁ ଘୂରାଇ ଘୂରାଇ ସେହି କୋଠରି ଭିତରକୁ ପଶି ଆସିଲେ ।

“କି ରେ ଚକରା, ତୁ ?”

“ହଁ, ଗୋଟାଏ କାମରେ ଆସିଥିଲି ।”

“ତ’ର ଆଉ ସେ ହୁକାପିଟା ବୁଦ୍ଧି ଗଲା ନାହିଁ । ଖରାଟା ଗଡ଼େଇ ଆସି ପାରି ନଥାଆନ୍ତୁ ?”

“ବେଳ କାହିଁ । ଗୋଟାଏ ଜରୁରୀ କାମ ଅଛି । ସାଙ୍ଗେ ସାଙ୍ଗେ ବାହାରି ଯିବାକୁ ପଡ଼ିବ ।”

“ସବୁବେଳେ ତ’ର ଜମିତି ଜରୁରୀ କାମ ଥାଏ । ବର୍ଷାରେ ଭିଜି ଭିଜି ସେଦିନ ରାତି ବାରଟାରେ ଆସି ପହଞ୍ଚିଗଲା । ଆଜି ଫେର ଏଇ ମଣିଷମରା ଖରା ବେଳଟାରେ ।”

“ଏ ସବୁ ଖରା, ବର୍ଷା, ଶାତ କି ରାତି ଦିନ ଭିତରେ ବାନ୍ଧ ବିଚାର କରି ବସିଲେ ଆମେ କଣ କିଛି କରି ପାରିବା ? ଏମିତି ସୁଖ ଖୋଜି ବସିଲେ ତ ଚଳିବ ନି, ଆଜ୍ଞା ଛାଡ଼, ଗୋଟାଏ କାମରେ ଆସିଥିଲି । ସେ କଥାଟା କହି ଦିଏ ।”

“ବିଲକୁଲ୍ ଶୁଣିବି ନାହିଁ । ପ୍ରଥମେ ଖାଇବୁ, ତା’ପରେ ବିଶ୍ରାମ ନବୁ । ବେଳକୁଡ଼କୁ ଯାଇ ତ’କଥା ଶୁଣିବି ।”

“ମୁଁ ପା’ଏଇ ଖରେ ଖରେ ବାହାରି ଯିବି । ବହୁତ ଜରୁର ଖବରଟାଏ ନେଇ ମୋତେ କଲିକତା ଯିବାକୁ ପଡ଼ିବ ।”

“ମୁଁ କିଛି ଶୁଣିବି ନି । ରାତିରେ ଖାଇପିଇ ଯୁଆଡ଼େ ଯିବୁ, ଯା ।”

“ହଉ ଯା’, ପଖାଳ ଯଦି ଅଛି, କହି ଦେ, ଦେଇ ଦବ ।”

“ଏ ପିଲାଟି କିଏ କି’ରେ ?”

“ସେ କଥା ପରେ କହିବି । ଏ ହେଉଛି ଜଣେ ଗରିବ ବାହୁଣ ପିଲା ।”

“ଆମ ହାଣ୍ଡିର ପଖାଳ ଖାଇବ ତ ?”

“କି’ରେ କଣ କହୁଛୁ ?” – ଚକ୍ରଧରବাবୁ ପଚାରିଲେ – “ଦେଖ କାମ ଆଗରେ ଜାତି ପାତି କିଛି ନାହିଁ । ଇଏ ହେଲେ କାଶୀନାଥ ମହାପାତ୍ର । ଜାତିରେ କରଣ । ତାଙ୍କ ହାଣ୍ଡିରୁ ଭାତ ଖାଇବାରେ ତ’ର ଆପରି ଅଛି ?”

ରଘୁନାଥର ବୟସ ସେତେବେଳେ ପନ୍ଦର/ଷୋହଳ । ଶାସନୀ ବ୍ରାହ୍ମଣ । ଶାସନୀ ବ୍ରାହ୍ମଣ ପରିବାରର ସମସ୍ତ ଚଳଣି ତା’ଭିତରେ ରହିଥିଲା । ସମାଜ ବି ଥିଲା ସେମିତି । ସମାଜ ଓ ଗୋଷ୍ଠୀ ଜୀବନର ଅନୁଶାସନ ହିଁ ସବୁ ପ୍ରକାର ନୀତି ଓ ଶୃଙ୍ଖଳା ବଜାୟ ରଖୁଥିଲା । ସେ ଯୁଗ ବଦଳି ଗଲାଣି । ସେ ଯୁଗର ରଜୁ ଜାତିଭେଦ ଆଜି ଅନେକ କମିଗଲାଣି । ଏ ବୟସରେ ରଘୁନାଥ ଆଉ ଜାତି ବିଷୟରେ ଆଦୌ ସଚେତନ ନୁହଁନ୍ତି । ସେ ଭେଦଭାବ ଆଉ ତାଙ୍କ ଭିତରେ ନାହିଁ ।

ସେ ଦିନ କ୍ଷୁଧା ଯୋଗୁ ହେଉ ବା ଚକ୍ରଧରବାବୁଙ୍କ ଦ୍ଵାରା ଅନୁପ୍ରାଣିତ ହୋଇ ହେଉ, ରଘୁନାଥ କହି ପକାଇଲା, “ନା, ମୋର କିଛି ଆପରି ନାହିଁ ।”

“ସାବାସ, ତୁ ହେଲୁ ନୀଳକଣ୍ଠଙ୍କ ଖାଣ୍ଡି ଶିଷ୍ୟ । ତ’ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ଠିକ୍ । ଖାଇବା, ପିଇବା, ପିନ୍ଧିବା ଏସବୁ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ସୁଖ ସ୍ଵାସ୍ଥ୍ୟ ଦେଶର ସ୍ଵାଧୀନତା ଆଗରେ ତୁଚ୍ଛ, ମୂଲ୍ୟହୀନ । ଏ ସବୁ ଜାତି ଭେଦ, ଧର୍ମ ଭେଦ, ପରସ୍ପର ପ୍ରତି ଘୃଣା, ଶତ୍ରୁତା – ଏହାରି ଯୋଗୁ ତ ହଜାରେ ବର୍ଷ ଧରି ବିଦେଶୀମାନେ ଏ ଦେଶକୁ ଶାସନ କରି ଆସୁଛନ୍ତି । ଯେତେଦିନ ଯାଏ ସମାଜରୁ ଏ ସବୁ

ଦୂର ନ ହେଉଛି, ସେତେଦିନ ଯାଏ, ସ୍ବାଧୀନତାର କିଛି ମୂଲ୍ୟ ରହିବ ନାହିଁ । ଅରେ ଦେଶକୁ ସ୍ବାଧୀନ କଲେ, ଫେର ପରାଧୀନ ହେଇଯିବ ।”

କାଶୀନାଥବାବୁ ତାଙ୍କର ଘାଘଡ଼ା ସ୍ବରରେ ସେଇଠୁ ପାଟି କଲେ, “ଆବେ ସନା, କଣ କଲୁ ? ଜଳଦି ବତା ବଡ଼ି କଲୁ କି ନାହିଁ ? ସା’ତାଣୀକୁ କହ, ଚକ୍ରଧର ଆସିବି ।”

ଖାଇ ଦେଇ ସେହି ଘରେ ଚକ୍ରଧରବାବୁ ଓ ରଘୁନାଥ ଖଣ୍ଡେ ଖଣ୍ଡେ ସପ ପାରି ବିଞ୍ଚଣା ହଲେଇ ହଲେଇ ଶୋଇଗଲେ ।

ଚକ୍ରଧରବାବୁ ଓ କାଶୀନାଥ ମହାପାତ୍ର ସହଧାର୍ଯ୍ୟ ଥିଲେ । ଏଣ୍ଟାନସ୍ ପାସ କରି କାଶୀନାଥବାବୁ ଗାଁରେ ରହି ଜମିଦାରୀ ବୁଝାସୁଝା କଲେ । ଚକ୍ରଧରବାବୁ ରେଭେନ୍ସା କଲେଜରେ ନାମ ଲେଖାଇଲେ । ସେମିତି କିଛି ବଡ଼ ଜମିଦାରୀ ନ ଥିଲା କାଶୀନାଥଙ୍କର । ତେବେ ନିହାତି ମାମୁଲି ବି ନ ଥିଲା । ଦଶବାର ଖଣ୍ଡ ଗାଁର ସେ ଜମିଦାର ଥିଲେ । ଯୁବକ ବୟସରେ ସେ ବାଞ୍ଛାନିଧି ମହାନ୍ତିଙ୍କ ସଂସ୍ପର୍ଶରେ ଆସିଥିଲେ ଏବଂ ଯଦିଓ ସିଧାସଳଖ ସ୍ବାଧୀନତା ଆନ୍ଦୋଳନରେ ଅଂଶ ଗ୍ରହଣ କରି ନ ଥିଲେ, ସ୍ବରାଜବାଦୀଙ୍କ ପ୍ରତି ତାଙ୍କର ସମର୍ଥନ ରହିଥିଲା । ଗୁପ୍ତରେ ସେମାନଙ୍କୁ ଆର୍ଥିକ ସାହାଯ୍ୟ ଦେଉଥିଲେ । ରାତି ଅଧରେ ପୋଲିସଠାରୁ ଲୁଚି ବୁଲୁଥିବା ସ୍ବରାଜବାଦୀମାନଙ୍କୁ ସେ ଘରେ ଆଶ୍ରୟ ଦେଉଥିଲେ । ଏହି ସବୁ କାରଣରୁ ପଥହରା ଝଡ଼ର ପାରା ଭଳି ଚକ୍ରଧରବାବୁ ଅତୀତ ଆସି ତାଙ୍କ ଘରେ ପହଞ୍ଚି ଯାଉଥିଲେ । ଘଣ୍ଟେଦୁଇଘଣ୍ଟା ରହି, କେବେ ଅବା ଚାଟିଟେ କଟାଇ ସେ ପୁଣି ଉଡ଼ି ଯାଉଥିଲେ ।

କାଶୀନାଥ ମହାପାତ୍ରଙ୍କର ଗୋଟାଏ ରାସପାର୍ଟି ମଧ୍ୟ ଥିଲା । ରାସପାତ୍ରା ମଝିରେ ବିଭିନ୍ନ ଗୀତ ଓ ନାଟ ମାଧ୍ୟମରେ ଏମାନେ ଗାନ୍ଧୀମାହାତ୍ମ୍ୟ ବାଣୀ ପ୍ରଚାର କରୁଥିଲେ । ଲୀଳା, ସୁଆଙ୍ଗ, ପାର୍ଶ୍ବ ମାଧ୍ୟମରେ ଇଂରେଜ ବିରୋଧୀ କଥାସବୁ ଲୋକଙ୍କ କାନରେ ପୂରାଉ ଥିଲେ । ଏ ସବୁରେ ବାଞ୍ଛାନିଧିବାବୁଙ୍କ ରଚିତ ଗୀତସବୁ ଗାନ କରା ଯାଉଥିଲା । ଇଂରେଜ ହାକିମ, ଦେଶୀ ହାକିମ, ପିଅନ, ଚପରାସୀ କିରାଣୀ ଆଦିଙ୍କୁ ନେଇ ଲାଲିକା ସବୁ ପ୍ରୟୋଜିତ କରା ଯାଉଥିଲା ।

କାଶୀନାଥବାବୁ ସ୍ବୟଂ କଳା ଓ ସଙ୍ଗୀତ ପ୍ରିୟ ମଧ୍ୟ ଥିଲେ । ତତ୍କାଳୀନ ଅନେକ ପ୍ରତିଭା ସଂପନ୍ନ ସଙ୍ଗୀତଜ୍ଞ ଓ ବାଦକମାନଙ୍କୁ ଆଣି ରାସପାର୍ଟିରେ ସାମିଲ କରାଉଥିଲେ । ମୋହନ ଗୋସ୍ବାମୀଙ୍କ ରାସପାର୍ଟି, ଉତ୍କଳ ଥିଏଟର୍ସ, କାନ୍ତକବିଙ୍କ ରାସପାର୍ଟି ଆଦିରୁ କେତେକ କଳାକାରଙ୍କୁ ସେ ଆଣିବାକୁ ସକ୍ଷମ ହୋଇଥିଲେ ।

ସକ୍ଷ୍ୟାବେଳକୁ ହିଁ ଚକ୍ରଧରବାବୁ ଉଠି ପଡ଼ିଲେ ଏବଂ ବାହାରିବା ପାଇଁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହେଇଗଲେ— “ମୋତେ ଆଉ ବେଳ ନାହିଁ । ମାର୍କୋଣା ଯାଇ ରାତି ଦଶଟାରେ ମୁଁ କଲିକତା ପେସେଞ୍ଜର ଧରିବି ।”

କାଶୀନାଥବାବୁ କହିଲେ, “ହଉ ଠିକ୍ ଅଛି । କିନ୍ତୁ ଫେରିଲା ବେଳେ ଏଇବାଟେ ଯିବୁ ବୋଲି କଥା ଦବାକୁ ପଡ଼ିବ ।”

“ହଁ ଠିକ୍ ଅଛି । କିନ୍ତୁ ଏଇ ପିଲାଟିକୁ ମଣିଷ କରିବା ଦାୟିତ୍ୱ ତତେ ଦେଇଗଲା । ସେ କାଳେ ବହୁତ ସୁନ୍ଦର ଗୀତ ଗାଏ । ମୁଦଙ୍ଗ ବି ଭଲ ବଜାଏ । ତାକୁ ସଙ୍ଗୀତ ଶିକ୍ଷା ଦେଇ ଭଲ ସଙ୍ଗୀତଜ୍ଞତା କରା । ହଁ, ଆଉ ଗୋଟାଏ କଥା କରିବୁ । ମାସକୁ ମାସ କୋଡ଼ିଏଟା ଟଙ୍କା ତା’ ଘରକୁ ପଠାଇ ଦବୁ । ଆଉ ଦେଖ, ଯଦି ତାକୁ କିଛି ସାହାଯ୍ୟ କରି ଏଣ୍ଟାନସଟା ପାଶ କରାଇ ଦବାର ବନ୍ଦୋବସ୍ତ କରିପାରୁ ।”

“ଠିକ୍ ଅଛି । ଚେହେରା ତ ଅଛି । ଶିଖେଇଲେ ଭଲ ଅଭିନୟ ଓ ନୃତ୍ୟ କରି ପାରିବ ବୋଲି ମୁଁ ଭାବୁଛି ।”

“ସମାଜ ଆଗରେ କେବେ ତ ଛିଡ଼ା ହେଇ ନି । ଭଦ୍ରକ ସ୍କୁଲ ହଷେଲରେ ରହି ପାଠ ପଢୁଥିଲା । ତାକୁ ଯେମିତି ଠିକ୍ ଭାବିବୁ ସେମିତି ତିଆରି କରିବୁ ।”

ତା’ପରେ ରଘୁନାଥକୁ କହିଲେ, “ତୋର ଆଉ କିଛି କହିବାର ନାହିଁ ତ ? ନିଜକୁ କାଶୀନାଥଙ୍କ ପୁଅ ବୋଲି ଭାବିବୁ । ଆଉ ତାଙ୍କ ରାସପାର୍ଟିକୁ ନିଜର ବୋଲି ଭାବିବୁ ।”

କାଶୀନାଥବାବୁ କହିଲେ, “ସୁବିଧା ଅସୁବିଧା ସବୁ ବୁଝିବି । ଦେଖିବା ଯେଉଁଆଡ଼େ ତା’ର ପ୍ରତିଭା ଥିବ, ଆପେ ତ ସେଆଡ଼କୁ ସେ ମାଡ଼ିଯିବ ।”

“ତାଙ୍କ ଘରକୁ ଲୋକ ପଠାଇ ଖବର ଦେଇ ଦବୁ । କାହିଁକି ନା ମୁଁ ତାକୁ କୁଆଡ଼େ ନେଲି, ସେମାନେ କିଛି ଜାଣନ୍ତି ନାହିଁ ।”

ଚକ୍ରଧରବାବୁ ଆଉ ଅଧିକ କିଛି କହିଲେ ନାହିଁ । ସେ ଜାଣନ୍ତି କାଶୀନାଥବାବୁ ଗୁଣା ଲୋକ, ଦାୟିତ୍ୱ ସଂଯନ୍ତ ଲୋକ । ଯେଉଁ ଦାୟିତ୍ୱ ସେ ଦେଇଗଲେ, ତାକୁ ଯେ ଠିକ୍ ଭାବରେ ମୁଣ୍ଡ ଲଗାଇବେ, ଏ ନେଇ ସେ ନିଃସନ୍ଦେହ ଥିଲେ ।

ତାଙ୍କ ରାସପାର୍ଟିରେ ମଧ୍ୟ ପିଲାଟିଏ ଦରକାର ଥିଲା ଆଉ ରଘୁନାଥର ପ୍ରତିଭା ଥିଲା । ଗୀତ, ନାଟ, ଅଭିନୟ ଭିତରକୁ ଥରେ ପଶିଗଲେ ବଳେ ତା’ ମନ ଲାଗିଯିବ । ହୁଏତ କିଛି ଦିନ ଘର କଥା ମନେ ପଡ଼ିପାରେ ! କିନ୍ତୁ ତା’ ପରେ ସବୁ ଠିକ୍ ହୋଇଯିବ ।

ରଘୁନାଥ ସେଠି ରହିଗଲା । ସେଇ ଯେ ରହିଗଲା, ବାସ୍ । ସେଇଦିନଠାରୁ ଆଉ ଜଣେ ନୂଆ ରଘୁନାଥର ଜନ୍ମ ହେଲା । ସେ ସଙ୍ଗୀତ ଶିଖିଲା, ନୃତ୍ୟ ଶିଖିଲା ପୁଣି ହେଲା ରାମ, କୃଷ୍ଣ, ହରିଷ୍ଚନ୍ଦ୍ର । ଏମିତି କେତେ କଣ । ସେହିଦିନ ଠାରୁ ଦୀର୍ଘ ପଚାଶ ବର୍ଷ ଧରି ଜୀବନର ସ୍ରୋତ ଗଡ଼ି ଚାଲିଛି । ଗାଁ ଗହଳିର କର୍ମକ୍ଳାନ୍ତ ଅଗଣିତ ଷ୍ଟା ପୁରୁଷଙ୍କ ଓଠରେ ସେ ଫୁଟାଇଲା ହସ, ଭରି ଦେଇା ଆଖିରେ ଲୁହ । ହସ ଉଲ୍ଲାସ, ଆବେଗ ବିରାଗ, ମିଜନ-ବିପ୍ରଳାମ୍ଭ ଆଦି ରସରେ ସେମାନଙ୍କୁ ପ୍ରବାହିତ କରି ଦେଲା ।

ଏହା ଭିତରେ ଦେଶ ସ୍ୱାଧୀନ ହୋଇଗଲା । ଜମିଦାରୀ ଉଚ୍ଛେଦ ଆଇନ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ ହେବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ କାଶୀନାଥ ମହାପାତ୍ରଙ୍କର ଯେତିକି ବି ଜମିଦାରୀ ଥିଲା, ସେତକ ଗଲା । ଗୁମାସ୍ତା, ପିଆଦା, ଅଧିକାରୀ ଦାସୀ, ପୋଇଲି ମଧ୍ୟ ବିଦା ହୋଇଗଲେ । ଖାସମାହାଲ ସଂପତ୍ତି ଭାବରେ ଯେଉଁ ଦୁଇବାଟି ଜମିଥିଲା, ଭାଗଚାଷ ଆଇନ ବଖରାଦାରମାନଙ୍କୁ କ୍ଷମତାଶାଳୀ କରି

ଦେଲା । ରକ୍ଷତମାନେ ଜମି ଜାଗା ଉପରେ ନିଜ ନିଜ ସ୍ୱତ୍ୱ ଦାବି କଲେ । ଏହା ଭିତରେ ରାସ ଦଳଟା ବି ଭାଙ୍ଗିଗଲା । ନାଟମାଷ୍ଟେ, ଗୀତମାଷ୍ଟେ, ଭଲ ଭଲ ପାର୍ଟିୟରମାନେ ଦଳ ଛାଡ଼ି ପଳାଇଲେ ।

ଦିନେ କାଶୀନାଥ ମହାପାତ୍ର କହିଲେ, “ଆଉ ରାସପାର୍ଟି ଚାଲିବ ନାହିଁ ରେ । ଏ ପାର୍ଟି ଭାଙ୍ଗିଗଲା ବୋଲି ଜାଣ ।”

ରଘୁନାଥ କହିଲା, “ଦଳଟାକୁ ନୂଆ କରି ଗଢ଼ିଲେ ହ’ଉ ନାହିଁ ?”

“କେମିତି ଚଳିବ ?”

“ଆପଣ କହିଲେ ମୁଁ ଠିଆ କରେଇବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରନ୍ତି । ଭଲ ମାଷ୍ଟ ଯୋଗାଡ଼ ହେଲା ଯାଏ, କିଛି ନୂଆ ପିଲା ଆଣି ସେମାନଙ୍କୁ ଗୀତ ନାଟ ଶିଖାନ୍ତି ।”

“ଦେଶ ତ ସ୍ୱାଧୀନ ହେବା ପାଞ୍ଚବର୍ଷ ହୋଇଗଲା । ଜମିଦାରୀ ଗଲା । ଯାହା ଜମିବାଡ଼ି ଅଛି, ସେ ସବୁ ଉପରେ ମାଲି ମକଦ୍ଦମା ଚାଲିଛି । ରାସପାର୍ଟିର ଖର୍ଚ୍ଚ ତୁଲେଇବା ଆଉ ମ’ ଦେଇ ସମ୍ଭବ ନୁହେଁ ।”

ରଘୁନାଥ ଭାବିଲା, ଠିକ୍ କଥା । ପାର୍ଟି ଗଢ଼ିବାକୁ ହେଲେ କି ଚଳେଇବାକୁ ହେଲେ ଟଙ୍କା ଦରକାର । କାଶୀନାଥବାବୁଙ୍କ ଆର୍ଥିକ ଅବସ୍ଥା ତ ସେ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ରରେ ଦେଖୁଛି ।

କାଶୀନାଥ ମହାପାତ୍ର ପୁଣି କହିଲେ, “ଚକ୍ରଧର ତତେ ଆଣି ମ’ ପାଖରେ ଛାଡ଼ିଥିଲା । ସେ କେଜାଣି ଦଶାବାର ବର୍ଷ ତଳର କଥା । ଗୀତ, ନାଟ, ଅଭିନୟ, ବାଦ୍ୟ ସବୁଥିରେ ତୁ ପାରଙ୍ଗମ ହେଇ ଯାଇଛୁ । ତୋର ପ୍ରତିଭା ଅଛି । ତୁ ଅନେକ ଉପରକୁ ଉଠିବୁ । ତତେ ଦେଖି ଅନେକ ଥର ଭାବିବି, ଯାତ୍ରା ଦଳଟାଏ ଗଢ଼ିବି । ସବୁଠୁ ଭଲ ଦଳ । କିନ୍ତୁ ଏବେ ଦେଖୁଛି, ସେ ସବୁ ସ୍ୱପ୍ନରେ ହିଁ ରହିଗଲା ।

ସେହିଦିନ ସେଇଠି କାଶୀନାଥବାବୁଙ୍କ ପାଖରେ ବସିଥିଲା ବେଳେ ଅନେକ କଥା ମେଘ ପାଲଟି ଯାଇ ମନର ଆକାଶରେ ଭାସିଗଲା । ରଘୁନାଥର ଦରମା କୋଡ଼ିଏ ଟଙ୍କାରୁ ବଢ଼ି ତିରିଶ ଟଙ୍କା ହୋଇ ଯାଇଥିଲା । ଏଇଠି ରହି ହିଁ ରଘୁନାଥ ଭଉଣୀର ବିଭାଘର କରାଇ ଥିଲା । ବ୍ରାହ୍ମଣ କନ୍ୟା ହେଉ ପଛେ, ବିକ୍ରି କରିବ ନାହିଁ ବୋଲି ସେ କାଶୀନାଥବାବୁଙ୍କୁ କହିଥିଲା । ଆଉ ସେ କଥାକୁ ସମର୍ଥନ କରିଥିଲେ ବି ସେ । ବନ୍ଧୁ ଲୋକ ବନ୍ଧୁତ ଟଙ୍କାର ଲୋଭ ଦେଖେଇ ଥିଲେ ତା’ ବୋଉକୁ । ସେ ସବୁକୁ ରଘୁନାଥ ଦୃଢ଼ ଭାବରେ ମନା କରିଥିଲା । ଏଇ କାଶୀନାଥବାବୁଙ୍କ ସାହାଯ୍ୟରେ ଜଣେ ‘ଥଲା ଘର’ର ବ୍ରାହ୍ମଣ ଯୁବକ ହାତରେ ସେ ଭଉଣୀକୁ ଅର୍ପଣ କରିଥିଲା । ଗଉଜ, ଲୁଗା, ନଡ଼ିଆ, ବିରିମୁଗ, ପରିବାପତ୍ର ଏବଂ କିଛି ଟଙ୍କା ଦେଇ ସେ ସାହାଯ୍ୟ କରିଥିଲେ ।

ସାନଭାଇ ପଡ଼ିଶାର ଜଣେ ଲୋକ ସହିତ କଲିକତା ଚାଲିଯାଇ ସେଠି ଯଜ୍ଞମାନୀ, ପୂଜାପାଠ କାମରେ ତାକୁ ସାହାଯ୍ୟ କରୁଥିଲା । ସେ କିଛି ଟଙ୍କା ବୋଉ ପାଖକୁ ପଠାଇବା ଆରମ୍ଭ କଲାବେଳେ, ରଘୁନାଥ କିଛି ଟଙ୍କା ସଞ୍ଚୟ ବି କଲା ।

କିଛି ସମୟ ତୁମ୍ଭ ରହି ରଘୁନାଥ କହିଲା, “ହରେକୃଷ୍ଣବାବୁ ପରା ହାଲି ମଣା ହେଇଛନ୍ତି,

ତାକୁ କହିଲେ କିଛି କରନ୍ତେ ନାହିଁ ?”

କାଶୀନାଥବାବୁ ହସିଲେ, “ତୁ ପିଲାଟୁ ସିନା ଯୁବକ ହେଲୁଣି, କିନ୍ତୁ ଦୁନିଆର ହାଲ ତାଲ କଣ ଜାଣୁ ? ସ୍ବାଧୀନତା ଆନ୍ଦୋଳନ ଯୁଗର କଂଗ୍ରେସୀ ନେତା ଆଉ ସ୍ବାଧୀନତା ପରର ମନ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କ ଭିତରେ ଢେର ଫରକ । ସେତେବେଳେ ସେମାନେ କ୍ଷମତାର ସୁଆଦ ଚାଖୁ ନ ଥିଲେ । ଏବେ ତାହା ପାଟିରେ ଲାଗି ଗଲାଣି ।”

“ଦେଶର ସ୍ବାଧୀନତା କଣ ସେମାନଙ୍କ ଚରିତ୍ର ବଦଳେଇ ଦେଲା ?”

“ମୁଁ ଦେଖୁଛି, ଲୋକେ ଯେଉଁ ସ୍ବରାଜ୍ୟ ପଛରେ ବାନ୍ଧା ହେଇ ଦଉଡୁ ଥିଲେ, ସେମାନେ ବୋଧେ ଠକିଯିବେ ।”

“ଚକ୍ରଧରବାବୁ ମନ୍ତ୍ରୀ ହେଇଥିଲେ, ବୋଧେ ଆମକୁ କିଛି ସାହାଯ୍ୟ କରିପାରି ଥାଆନ୍ତେ ।”

“ଚକ୍ରଧର ଭଳି ସିଧା ସଳଖିଆ ଲୋକ, ନିଃସ୍ବାର୍ଥପର କର୍ମୀ କେବେ ବି ମନ୍ତ୍ରୀ ହେଇ ପାରିବେ ନି । ହଉ ସେ କଥା ଛାଡ଼ । ମ’ ପାଖରୁ କିଛି ଟଙ୍କା ନେଇ ତୁ ଘରକୁ ଯା’ । ତୋ ଠି ଯଉ ଗୁଣ ଅଛି ସେଥିରେ ତ’ ପେଟ ଅପୋଷ୍ଟା ରହିବ ନି । ଏଇ କଳାକୁ ନେଇ କେହି ଧନୀ ହେଇ ନି । ତୁ କଳା ସାଧନା କଲେ ଧନୀ ହେଇ ପାରିବୁ ନି । କିନ୍ତୁ କେବେ ଦାନା କନା ନିଅନ୍ତୁ ହେବ ନାହିଁ । ଅନେକ ବର୍ଷ ଧରି ତୁ ମ’ ପୁଅ ଭଳି ରହିଥିଲୁ । ତୋ ପାଇଁ ମ’ ଦୁଆର ସବୁବେଳେ ଖୋଲା । ଯେତେବେଳେ ଅସୁବିଧାରେ ପଡ଼ିବୁ, ମ’ ପାଖକୁ ଚାଲି ଆସିବୁ ।”

ରଘୁନାଥର ଆଖି ଛଳ ଛଳ ହୋଇ ଆସିଲା, କାଶୀନାଥବାବୁଙ୍କର ମଧ୍ୟ ।

କାଶୀନାଥବାବୁ ପୁଣି କହିଲେ, “ମ’ ଘରର ଅବସ୍ଥା ତୁ ନିଜେ ଅଙ୍ଗେ ଲିଭେଇବୁ । ଗୋଟାଏ ପୁଅ ଯୁବା ବୟସରୁ ଗଲା । ତା’ର ବିଧବା ବୋହୂ ଓ ପୁଅଟାର ଦାୟିତ୍ବ ମୋ ମୁଣ୍ଡରେ । ସେମାନଙ୍କୁ କୁଳରେ ଲାଗେଇବି । ଆଉ ଶଶଙ୍କ କଥା ତ ଜାଣିବୁ । ପାଠପଢ଼ା ନାମରେ କଟକରେ ରହି ଶହଶହ ଟଙ୍କା ନେଲାଣି । ଛ’ବର୍ଷ ହେଇଗଲା, ବି.ଏ. ପରୀକ୍ଷା ଦଉଚି । ଏଣେ ତ ମାଲି ମକଦ୍ଦମା । ଜମିଦାରୀ କ୍ଷତିପୂରଣ ଟଙ୍କା କେବେ ମିଳିବ କେଜାଣି ?”

ତା’ପରଦିନ ସକାଳୁ ଟିଣ ସୁଟକେଣ୍ଟ ଖଣ୍ଡକରେ ନିଜର ଲୁଗାପଟା ଦି’ଖଣ୍ଡ ପୁରେଇ ରଘୁନାଥ ଗାଁ ଅଭିମୁଖେ ବାହାରିଲା । ଗାଁରେ ପହଞ୍ଚି, କଣ କରିବ, ଏହା ହିଁ ଥିଲା, ତା’ର ପ୍ରଧାନ ସମସ୍ୟା । କିଛି ରୋଜଗାରର ବନ୍ଦୋବସ୍ତ ନ କଲେ ମା’ପୁଅ ଚଳିବେ କେମିତି ?

ବାରଣ୍ଡା ଉପରେ ବଡ଼ ବେତ ଚଉକିଟାରେ କାଶୀନାଥବାବୁ ବସିଥିଲେ । ସିଧା ତାଙ୍କ ସାମ୍ନାକୁ ଯାଇଁ ବାରଣ୍ଡା ଚଳେ ଠିଆ ହୋଇ ସେ ଜୁହାର ହେଲା । କାଶୀନାଥବାବୁ କହି ଉଠିଲେ, “ହଁ, ହଁ ଏ କଣ କରୁଛୁ ? ତୁ ପା ବାନ୍ତୁଣ ପୁଅ ? କାନ୍ଧରେ ପଇତା ଅଛି ?”

“ଆପଣ ମ’ର ଗୁରୁ, ପୁଣି ବାପ ଭଳି ମତେ ମଣିଷ କରିଚନ୍ତି । ତା’ଠୁ କଣ ଏ ପଇତାଟା ବେଶି ମୂଲ୍ୟବାନ ?”

କାଶୀନାଥବାବୁଙ୍କ ଆଖି ଛଳଛଳ ହୋଇଆସିଲା । କୁର୍ତ୍ତା ପକେଟରେ ଥିବା ପର୍ସରୁ କେତେଖଣ୍ଡ ନୋଟ ବାହାର କରି ସେ ତା’ ହାତରେ ଗୁଞ୍ଜି ଦେଲେ । ସେଇଠୁ ରଘୁନାଥ ଏକ

ମୁହଁ ହୋଇ ଚାଲିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କଲା । ପଛରେ ରହିଗଲା ବରକୁଳର କିଆ ଗୋହିରୀ, ଆମତୋଟା, ଅସୁର ଦାଘି, ନଈ ଏବଂ ସବୁଠୁ ଅଧିକ ସେ ଗାଁର ଶହଶହ ସ୍ତ୍ରୀ ପୁରୁଷ, ଯୁବକ ଯୁବତୀ ଓ ପିଲା, ଯେଉଁଠି ବାରବର୍ଷର ଅନେକଗୁଡ଼ା ଦିନର ଅସଂଖ୍ୟ ସୂତି ଅଠା ପାଳଟି ଲାଖ୍ ହୋଇ ରହିଥିଲା ।

ସେଠାରୁ ଯାଇ ସେ ବ୍ରାହ୍ମଣ ସାହି ଭିତରେ ପଶିଲା । ଗାଁ ଦାଣ୍ଡରେ ଆଗକୁ ଯାଇ ଯାଇ ସେ ଦେଖିଲା ନାରଣ ପାଣି ତାଙ୍କ ପିଣ୍ଡାରେ ବସି ଖୁଣ୍ଟକୁ ଆଉଟି କଣ ଗୋଟାଏ ପୋଥି ପଢୁଛନ୍ତି । ଟିଣ ବାକ୍‌ଟାକୁ ତଳେ ଥୋଇ ଦେଇ ରଘୁନାଥ ପିଣ୍ଡାରେ ମୁଣ୍ଡ ଛୁଆଁଇ ତାଙ୍କୁ ଜୁହାର ହେଲା । ପୋଥିରୁ ଦୃଷ୍ଟି ଛିଟକେଇ ସେ ତାଙ୍କୁ ଚାହିଁଲେ ।

“ଆଜି ଗାଁକୁ ଚାଲି ଯାଉଛି । ସା’ତକ ରାସପାର୍ଟି ଭାଙ୍ଗିଗଲା ତ । ସବୁ ପାର୍ଟିଯରମାନେ ବିଦା ହୋଇଗଲେଣି । ହଁ ଯିବୁ, ଯିବୁ କହି ସା’ତେ ଅଟକାଇ ଥିଲେ ।”

“ହଁ, ମୁଁ ଜାଣେ । ଆଉ ରାସପାର୍ଟି ଚଳେଇ ପାରିବେ ନାହିଁ ବୋଲି କହୁଥିଲେ । ସମ୍ଭବ ବି ନୁହେଁ । ଜମିଦାରୀ ତ ଗଲା, ଖର୍ଚ୍ଚ ତୁଲେଇବେ କଉଠୁ ?”

“ହଁ ସେଇକଥା ।”

“ରାସପାର୍ଟିଟା ସିନା ଭାଙ୍ଗିଗଲା କିନ୍ତୁ ସେଇଟା ବହୁତ କାମ କରିଛି । ଗାତ, ନାତ, ଅଭିନୟ ଆଦି ଶିଖେଇ ତମକୁ ଜଣେ ପୋଖତ କଳାକାର ବନେଇ ଦେଇଛି । ଫେର ଗାନ୍ଧିବାଣୀ ପ୍ରଚାର ପାଇଁ ବି କମ୍ କାମ କରି ନାହିଁ । ବାଞ୍ଛାନିଧି ମହାନ୍ତି, ବିରକିଶୋର ଆଦିକ ଦ୍ଵାରା ଲିଖିତ ଦେଶାତ୍ମବୋଧ ଗୀତକୁ ଗାଁ ଗହଳିରେ ଲୋକପ୍ରିୟ କରାଇ ଦେଶ ପାଇଁ ଭେର କାମ କରିଛି । ଇତିହାସରେ ଏ ପାର୍ଟିର ନାଆଁ ରହିବ ।”

କିନ୍ତୁ ପ୍ରକୃତରେ ରଘୁନାଥ ଖୋଜୁଥିଲା ଦୁଇଟି ହଜି ଯାଉଥିବା ଆଖି । ଯେଉଁଦିନ ନଈକୁ ଯିବା ବାଟରେ ଏହି ନାରଣ ପାଣିକ ଦୁଆର ମୁହଁରେ ତା’ଉପରେ ଲାଖ୍ ରହିଥିବା ଦୁଇଟି ଆଖିକୁ ସେ ଦେଖିଲା ଏବଂ ଚାରୋଟି ଆଖି ମିଶିଯାଇଥିଲା, ସେତେବେଳେ ଓଠରେ ଏକ ସ୍ମିତ ସହ ଫୁଟାଇ ଯେଉଁ ଝିଅଟି ଚରତରରେ ଘର ଭିତରକୁ ପଶି ଯାଇଥିଲା ତାଙ୍କୁ ଖୋଜୁଥିଲା ରଘୁନାଥ । ଦୁଇବର୍ଷ ଭିତରେ ଆହୁରି ବହୁବାର ଭେଟିଛି ସେ ଝିଅଟିକୁ ।

ରାସପୂର୍ଣ୍ଣମା ଦିନ ଜମିଦାରଙ୍କ ଉଆସ ସାମ୍ନାରେ ଅଭିନୀତ ହୋଇଥିବା ରାସଲୀଳାରେ ରଘୁନାଥ ଯେତେବେଳେ କୃଷ୍ଣ ଭୂମିକାରେ ମୁହଁରେ ନାଲରଙ୍ଗ ବୋଲି ହୋଇ, ହଳଦିଆ ଲୁଗା ପିନ୍ଧି, ଲମ୍ବା ବାଳରେ ମୟୂରଚନ୍ଦ୍ରିକା ଖୋସି, ହାତରେ ରୁପା ବଂଶୀ ଧରି ମଞ୍ଚ ଉପରକୁ ଆସିଲା ସେତେବେଳେ ଆଉ ଧାଡ଼ିରେ ତା’ ସମ୍ମୁଖରେ ହିଁ ଗୋଟାଏ ସତରଞ୍ଜି ଉପରେ ବସିଥିଲା ସେ ଝିଅଟି । ଆଉ ଯେତେବେଳେ ଶଙ୍ଖ ହୁଳହୁଳିରେ ସଭା ସ୍ଥଳ କମ୍ପି ଉଠୁଥିଲା, ସେତେବେଳେ ରଘୁନାଥ ଦେଖୁଥିଲା ସେହି ଝିଅଟିର ଅପଲକ ଦୃଷ୍ଟି ତାଙ୍କୁ ଜଡ଼ାଇ ଧରିଛି ।

ନଈକୂଳରେ, ବ୍ରାହ୍ମଣ ସାହି ଦାଣ୍ଡରେ କେତେଥର ରଘୁନାଥ କେବଳ ଯେ ସେ ଆଖି ଦୁଇଟିକୁ ଭେଟିଛନ୍ତି, ତାହା ନୁହେଁ ଆଖି ଦୁଇଟି ତଳକୁ ଶୀତ ସକାଳର ଅଧାଫୁଟା ଗୋଲାପ ପରି

ସ୍ଥିତ ହସଗୁଡ଼ିକୁ ମଧ୍ୟ ସାଉଁଟି ନେଇଛନ୍ତି ।

କିନ୍ତୁ ତେଜୀ ଦେହରେ ପୁଷ୍ପ ହୋଇ ପୁଟିବା ଆଗରୁ କଳିକାଟି ଯେ ଶୁଖି ଯିବାକୁ ବସିଛି, ତାହା ହିଁ ତାଙ୍କ ମନକୁ ବିଦୀର୍ଘ କରି ପକାଇ ଥିଲା । ମୁହଁ ବୁଲାଇ ନେଇ ସେ ପୁଣି ନିଜ ରାଷ୍ଟ୍ରା ଧରିଲେ ।

ପଚାଶ ବର୍ଷ ପରେ ଆଜି ଏହି ପତ୍ରଝଡ଼ା ଲିମ୍ବ ଗଛଟାର ଶାଖା ପ୍ରଶାଖା ଭିତରେ ସେ ଆଖି ଦୁଇଟି ଜୀବନ୍ତ ହୋଇ ଉଠିଲା । କେତେ ଝଡ଼ବର୍ଷା, କେତେ ବନ୍ୟାବାତ୍ୟା, କେତେ ଉତ୍ତାଳ ଚରଙ୍ଗ ଅତିକ୍ରମ କରି ଆସିଲା ପରେ ସେ ସ୍ମୃତି ଯେ ଏତେ ଜୀବନ୍ତ ହୋଇ ରହିଛି, ତାହା ଭାବି ସେ ନିଜେ ହିଁ ବିସ୍ମିତ ହେଉଥିଲେ । ହୁଏତ ତାଙ୍କର ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଜୀବନଟା ଭାଙ୍ଗି ଧୂଳିସାତ ହୋଇଥିବା ଯୋଗୁଁ ହିଁ ତାହା ଏତେ ସବୁଜ ଓ ଚଟକା ହୋଇ ରହିଛି !

ସେ ଦିନ ସେ ତାକୁ ଅନେକ ଖୋଜିଥିଲେ । ଖୋଜିଥିଲେ କିଛି କଥା, ଯାହା ଦୁଇବର୍ଷ ଧରି ଭାଷାହୀନ ହୋଇ ରହିଯାଇଛି । ହୁଏତ କିଛି ଶୁଣିବା ପାଇଁ ହିଁ ସେ ଅସୀମ ଅପେକ୍ଷାରେ ରହିଛି । ସେମିତି ଛିଡ଼ା ହୋଇ ଚାରିଆଡ଼କୁ ଚାହୁଁଥିବାର ଦେଖି, ନାରଣ ପାଣି କହିଲେ, "ଖରା ହଉଛି, ଯା, ଆଉ ଡେରି କର ନା ।"

ଟିଣ ସୁଟକେଶ୍ୱରୀ ତଳୁ ଉଠାଇ ରଘୁନାଥ ଷ୍ଟେସନ ଅଭିମୁଖେ ବାହାରିଲା ।

(୪)

ରେଳ ଷ୍ଟେସନରେ ପହଞ୍ଚି ସେ କେନ୍ଦୁଆପଦା ପାଇଁ ଟିକେଟ ଖଣ୍ଡେ କିଣି ରେଳଗାଡ଼ି ପାଇଁ ଅପେକ୍ଷା କଲା । ପ୍ଲାଟଫର୍ମଟା ସେମିତି ଲୋକାରଣ୍ୟ ନ ଥିଲା । ଦୁଇ ତିନିଜଣ ଚା' ଓ ପାନ ବିକାଳୀଙ୍କୁ ଛାଡ଼ି ଦେଲେ, କିଛି ଲୋକ ମଧ୍ୟ ରେଳଗାଡ଼ି ପାଇଁ ଅପେକ୍ଷା କରୁଥିଲେ । କେତେ ଜଣ ସିମେଣ୍ଟ ବେଞ୍ଚ ଗୁଡ଼ିକରେ ମଧ୍ୟ ବସିଥିଲେ । ରଘୁନାଥ ପ୍ଲାଟଫର୍ମରେ ଛିଡ଼ା ହୋଇ ଚାରିଆଡ଼କୁ ଚାହିଁଲା । ଉତ୍ତର-ଦକ୍ଷିଣ-ହୋଇ ରେଳ ଧାରଣାଗୁଡ଼ିକ ସତେ ଯେମିତି ବିଶ୍ରାମ ନେଉଛି । ଯେଉଁ ଆଡ଼କୁ ଚାହିଁଲେ ଦୃଷ୍ଟି ହଜି ଯାଉଛି, ଆଖି ଥକି ଯାଉଛି ।

ସେଇଠି ଛିଡ଼ା ହୋଇଥିଲା ବେଳେ ରଘୁନାଥର ଅନେକ କଥା ମନେ-ପଡୁଥିଲା । ଭଦ୍ରକ ସ୍କୁଲରେ ନବମ ଶ୍ରେଣୀରୁ ଉତ୍ତୀର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଥିବା ପିଲାଟା କେଉଁଠି ଆସ ପହଞ୍ଚି ! ତାକୁ ପାଠପଢ଼ାଇ ଶିକ୍ଷିତ କରାଇ କେଉଁଠି ସରକାରୀ ଚାକିରିରେ ଭର୍ତ୍ତି କରାଇବାର ଆଶା ଆଜି କେଉଁଠି ହଜିଗଲାଣି । ହରିନାଥଙ୍କ ସେ ଲକ୍ଷ୍ୟ ବାଟବଣା ହୋଇ ଯାଇଛି । ଆଉ ସେହି ବାଟବଣା ଖଣ୍ଡିଆଭୂତଟା ପାଲଟି ଯାଇଛି ନାଟୁଆ ରଘୁନାଥ । ସିଏ ମୁହଁରେ ରଙ୍ଗ ବୋଳେ, ଗାତ ଗାଏ, ନାଚେ । ଦର୍ଶକଙ୍କୁ ମୁଗ୍ଧ କରାଏ, ପୁଣି ହସାଏ, କନ୍ଦାଏ । କିନ୍ତୁ ଏବେ ସେ କଣ କରିବ ?

ଭାବିଲା ଆଉ କଳିକତା ଚାଲିଯିବ କି ? ସାନଭାଇ ଜଗନ୍ନାଥ ତ ସେଇଠି ରହୁଛି । ସାହିର ଆହୁରି ଦୁଇଜଣ । କିନ୍ତୁ କେଉଁଠି ସେମାନେ ରହନ୍ତି, କେଉଁଠି ସେମାନଙ୍କୁ ଖୋଜିବ ? ଏତେ ବଡ଼ କଳିକତା ସହରରେ ସେମାନଙ୍କୁ ଅବା ପାଇବା କେଉଁଠି ? ହୁଏତ କଳିକତାର

କୌଣସି ଝୋଟ କଲରେ, ଝୁଦିରପୁରରେ ବା କେଉଁ ବଙ୍ଗାଳି ବାଡ଼ିରେ କାମ ଖଣ୍ଡେ ଯୋଗାଡ଼ କରିବା ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ହୋଇ ନ ପାରେ ।

ଏହି ସମୟରେ ଜଣେ ଲୋକ ଆସି ତା’ ପାଖରେ ଛିଡ଼ା ହେଲା ଏବଂ ତାକୁ ଆପାଦ ମସ୍ତକ ଦେଖିବାକୁ ଲାଗିଲା । ରଘୁନାଥ ମଧ୍ୟ ମୁହଁ ବୁଲେଇ ଲୋକଟିକୁ ଚାହିଁଲା । ଲୋକଟି ପିନ୍ଧିଥାଏ ଖଣ୍ଡେ ଧୋତି ଓ ଜୁରୀ । ମୁଣ୍ଡବାଳ କିଛି କିଛି ଧଳା ପଡ଼ି ଯାଇଥାଏ । କପାଳରେ ସିନ୍ଦୂର ଓ ଚନ୍ଦନର ଚିତା । ହାତରେ ଗୋଟାଏ କନା ଅଳିରେ ବୋଧେ କିଛି ଲୁଗାପଟା ଥିଲା । ରଘୁନାଥର ଚେହେରା ସେତେବେଳକୁ ଅନେକ ବଦଳି ଯାଇଥିଲା । ଲମ୍ବା ମଧ୍ୟ ହୋଇ ଯାଇଥିଲା । କାନ୍ଧିଆଏ ଲମ୍ବା ବାଳ । ଧୋତି ଓ ହାତ୍‌ସାର୍ଟ ପରିଧାନ । ଚାବିଲା ହୁଏତ ତା’ର ଏ ଭଳି ଚେହେରାକୁ ଲୋକଟି ଦେଖୁଛି । ପଚାରିଲା, “କାହାକୁ ଖୋଜୁଛନ୍ତି ? କଣ ଦରକାର ?”

“ବାଃ, ସୁନ୍ଦର ଚେହେରା । କେତେ ବୟସ ? ଏଇ ବାଳଶ୍ୱତେଜଶ ହବ ?”

“ମୋ ଚେହେରା ସହିତ ଆପଣଙ୍କର କି ସଂପର୍କ ? କାମ ଥିଲେ କହନ୍ତୁ ।”

“ଅଛି, ଅଛି, ସଂପର୍କ ଅଛି । ନ ଥିଲେ କହି ଆଆନ୍ତି କାହିଁକି ? ଓଷ୍ଟାର୍ ଯତ୍ନ ବର୍ଷନା ଦେଇଥିଲେ, ତାକୁ ପରଖୁ ଥିଲି । ତୁମ ନାଆଁ ରଘୁନାଥ ନା ?”

ରଘୁନାଥ ତମକି ପଡ଼ିଲା ।

“ହଁ, ରଘୁନାଥ ଶତପଥୀ ।”

“ବେଶ୍ ଭଲ କଥା । ହଜିଲା ବଳଦ ଖୋଜିଲା ଠେଙ୍ଗ । ତମରି ସନ୍ଧାନରେ ବାହାରି କିଛି ସମୟ ଆଗରୁ ହିଁ ଏଇଠି ପହଞ୍ଚି ଥିଲି । ଯାହା ହଉ, ଆଉ ବରକୁଳ ଯାଏଁ ଯିବାକୁ ପଡ଼ିବ ନାହିଁ । ଛ’ ମାଲଲ ଚାଲି ଚାଲି ଯିବା କଣ ଏତେ ସହଜ ?”

“ମୁଁ ତ ସେଇଠୁ ହିଁ ଆସୁଛି ।”

“ଭଲ କଥା । ବେଶ୍, ଚାଲ ଏଇଠି ଗୋଟାଏ ଜାଗାରେ ବସି କଥାବାର୍ତ୍ତା ହୋଇ ଯିବା ।”

“କି କଥାବାର୍ତ୍ତା, ଏଇଠି କହୁ ନାହାନ୍ତି ?”

“ଜମିତି କଣ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ କଥାବାର୍ତ୍ତା କରି ହୁଏ ?”

ରଘୁନାଥ ତାଙ୍କ ସହିତ ପ୍ଲଟଫର୍ମରେ ଥିବା ଗୋଟାଏ ସିମେଣ୍ଟ ବେଞ୍ଚ ଆଡ଼କୁ ଆଗେଇ ଗଲା । ଲୋକ ଜଣକ ପଚାରିଲେ,

“ତମେ ବିବାହ କରିଛ ?”

“ନା, ସେ ଯୋଜନା ବି ନାହିଁ ।”

“ପ୍ରେମ ପ୍ରେମ କରୁଛ କି ?”

“ନା, ସେ ସବୁ ନୁହେଁ । ତେବେ ଏତେ କଥା ଆପଣ କାହିଁକି ପଚାରୁଛନ୍ତି ?”

“କାରଣ ଅଛି, କାରଣ ଅଛି” – କହୁ କହୁ ସେ ତପଲ ଖୋଲି ସିମେଣ୍ଟ ବେଞ୍ଚ ଉପରେ ଚକା ଆସନ ପକାଇ ବସିଗଲେ । ପାଖରେ କନା ଅଳିଟାକୁ ଥୋଇଲେ ।

“ମୁଁ ହଉଛି ‘ମା ମଙ୍ଗଳା ଅପେରା’ର ମେନେଜର ସାଧୁ ନାୟକ । ତମେ ଯେତେବେଳେ ଲାଇନର ଲୋକ ‘ମା ମଙ୍ଗଳା ଅପେରା ପାର୍ଟି’ ନାମ ଶୁଣିଥିବ । ବଳରାମ ସ୍ବାଇଁ ଆମ ପାର୍ଟିର ଓଷାତ । ବଳରାମ ସ୍ବାଇଁଙ୍କ ନାମ ଶୁଣିତ ?”

“ହଁ, ହଁ, ଶୁଣିଛି । ଓଡ଼ିଶାର ସେ ଜଣେ ନାମକରା ଯାତ୍ରା ଓଷାତ୍ ବୋଲି ଶୁଣିଛି ।”

“ଯଦି ଜାଣିତ ତ ମୁଁ ଆଉ କାହିଁକି ସୁତଧରର ଭୂମିକା ନେବି ? ବରଂ କଥାଗୁଡ଼ାକୁ ସିଧା ସଳଖ ନଟେଇ ଦବା ଭଲ । ନା କଣ ?”

“ହଁ, ହଁ, ସିଧା ସଳଖ ହିଁ କହନ୍ତୁ । ଗାଡ଼ି ଲାଗିଗଲେ ମତେ ଗାଡ଼ି ଚଢ଼ିବାକୁ ପଡ଼ିବ ।”

“ବେଶ୍ । ଓଷାତ୍ କଉଠୁ ଖବର ପାଇତକ୍ତି ଯେ କାଶାବାବୁଙ୍କ ରାସପାର୍ଟି ଭାଙ୍ଗି ଯାଇଛି । ସତ ?”

“ସତ ।”

“ହେଲା କଣ ? ଏତେ ପୁରୁଣା ରାସ ପାର୍ଟି, ଭାଙ୍ଗିଦେଲେ କାହିଁକି ? ଫେର ଜମିଦାର ଲୋକ । ଅଭାବ କଉଥିରେ ?”

“ଜମିଦାରି ତ ଗଲା । ବାରଖଣ୍ଡ ଗାଁର ଜମିଦାରିର କ୍ଷତିପୂରଣ କେବେ ମିଳିବ କେଜାଣି ? ଖର୍ଚ୍ଚ ଲୋକ ଥିଲେ । ବହୁ ଲୋକଙ୍କୁ ଦାନ କରୁଥିଲେ । ସ୍ବରାଜ୍ୟବାଲାଙ୍କୁ ତ ବହୁତ ସାହାଯ୍ୟ କରୁଥିଲେ ।”

“ହେଲା ଏବେ । ତାଙ୍କ ଅସୁବିଧାକୁ ତ ଆମେ ଆଉ ମୁଣ୍ଡାଇବା ନି । ଯାହା ସେ ଠିକ୍ ଭାବିଲେ, ତାହା କଲେ । ତାଙ୍କ ଦଳ କଥା ସମସ୍ତେ ଜାଣନ୍ତି । ସ୍ବରାଜ ଆନ୍ଦୋଳନ ବେଳେ ତାଙ୍କ ଦଳ ଗାଁ ଗାଁ ବୁଲି ଗୁପ୍ତରେ ସ୍ବରାଜ ବାର୍ତ୍ତା ପ୍ରଚାର କରୁଥିଲା ବୋଲି, ସମସ୍ତେ ଜାଣନ୍ତି । ସେଥିପାଇଁ ନାମ ତାଙ୍କ, ଖାତିର ବି । ତେଣୁ ଏ କଥାଟା ଶୁଣି ମନଟା ଖରାପ ହେଇଗଲା ।”

“ଆମେ ବି ସମସ୍ତେ ବଡ଼ ଦୁଃଖରେ ବରକୁଳ ଛାଡ଼ିଲୁ ।”

“ଦୁଃଖ କାହିଁକି ? ଇନ୍ଦ୍ରେ ତ କାଳର କଥା । ପୁରୁଣା ଭାଙ୍ଗିବ, ନୂଆ ଗଢ଼ା ହେବ । ତା’ପରେ ତମେ ସବୁ ଯେତେ ଥିଲ, ସମସ୍ତେ ଭଲ କଳାକାର । ଥରେ ଯାଜପୁରରେ ଆମ ଓଷାତ୍ ଆଉ ମୁଁ ତମ ପାର୍ଟିର କୃଷ୍ଣଲାଳା ଦେଖୁଥିଲୁ । ତମ ଅଭିନୟ ଦେଖି ଓଷାତ୍ ଏତେ ମୁଗ୍ଧ ହୋଇଗଲେ ଯେ ସେଇ ଦିନୁ ତାଙ୍କର ଚିନ୍ତା କେମିତି ତମକୁ ଆମ ‘ମା ମଙ୍ଗଳା ଅପେରା’ ଦଳକୁ ଆଣିବେ । କିନ୍ତୁ କାଶାନାଥବାବୁଙ୍କ ଯୋଗୁ ଭରସି ପାରିନଥିଲେ । ଏବେ ତ ତାଙ୍କ ପାର୍ଟି ଭାଙ୍ଗିଗଲା । ଏବେ ଆମ ପାର୍ଟିରେ କାମ କରିବାରେ ତମର କିଛି ଆପରି ଅଛି ?”

ରଘୁନାଥ ଅନୁଭବ କଲା ସତେ ଯେପରି ଅନନ୍ତ ସମୁଦ୍ର ମଝିରେ ଏକ ଛୋଟ ଡଙ୍ଗାରେ ଯାଉ ଯାଉ ଏକ ଜାହାଜର ଆଶ୍ରା ପାଇଗଲା । ଅନିଷ୍ଟିତ ଭବିଷ୍ୟତ ନେଇ କିଛି କ୍ଷଣ ଆଗରୁ ସେ ଯେପରି ଆଶଙ୍କାଗ୍ରସ୍ତ ହୋଇ ପଡ଼ିଥିଲା, ସାଧୁବାବୁଙ୍କ ପ୍ରସ୍ତାବ ସତେ ଯେମିତି ସେ ଜାହାଜଟାକୁ ଆଣି ତାଙ୍କ ପାଖରେ ପହଞ୍ଚାଇ ଦେଲା ।

ସାଧୁ ନାୟକ ପଚାରିଲେ, “କଣ ଚିନ୍ତା କରୁତ ?”

“ଚିନ୍ତା ଆଉ କଣ ? ମୁଁ ରାଜି । କିନ୍ତୁ ତା’ ଆଗରୁ ଦେଶ ନେଶ କଥାଟା ଛିଡ଼ି ଯିବା ଭଲ ।”

“ବେଶ୍, ତେବେ କାଶୀନାଥବାବୁଙ୍କ ଠୁ କେତେ ପାଉଥିଲ ?”

“ଖାଇବା, ପିଇବା, ଲୁଗାପଟା ବାଦେ ଡିରିଶ ଟଙ୍କା ମାସକୁ । କିନ୍ତୁ ସେ କଥା କାହିଁକି ପଚାରୁଛନ୍ତି ? ସିଏ ମ’ର ବାପ ଭଳି ଥିଲେ । ଜିନିଷ ପତ୍ର ଠାରୁ ଟଙ୍କା ଯାଏ, ସେ ଯେ ମୋତେ କେତେ ସାହାଯ୍ୟ କରିଛନ୍ତି, ତା’ର ହିସାବ ନାହିଁ ।”

“ହଉ ତେବେ, ମାସକୁ ଆମେ ଡିରିଶ ଟଙ୍କା, ଆଉ ପ୍ରତି ସୋ’ ପିଛା ଟଙ୍କାଟେ ଲେଖାଏଁ ଦେବା । ଅତି କମ୍ରେ ମାସକୁ ତ କୋଡ଼ିଏଟା ସୋ’ ରହିଛି । ତା’ ଛଡ଼ା ତମେ ତ ଜାଣ ବଳରାମ ସ୍ବାଇଁଙ୍କ ଯାତ୍ରା ଛ’ମାସ ବାହାରେ । କଲିକତା, ଆସାମ, ଜାମସେଦପୁର, କେଉଁଝର ଆଦି ଢେର ଜାଗାକୁ ଆମେ ଯାଉ । ବାହାରକୁ ଗଲେ ତ ସବୁଦିନେ ସୋ’ ।”

ରଘୁନାଥ ତୁମ୍ଭ ହୋଇ ଚିନ୍ତା କରିବାକୁ ଲାଗିଲା । ସେ ଦିନ ସେ ଆତ୍ମସନ୍ତୋଷ ଲାଭ କଲା । ନିଜ ଉପରେ ଆସ୍ଥା ଦୃଢ଼ ହେବାକୁ ଲାଗିଲା । ଜଣେ ଭଲ କଳାକାର ଭାବରେ ସେ ଯେ ବେଶ୍ ପରିଚିତ ହୋଇ ସାରିଲାଣି, ଏ କଥା ତାକୁ ଆନନ୍ଦିତ କରୁଥିଲା ।

ତାକୁ ତୁମ୍ଭ ରହିବା ଦେଖି ସାଧୁ ନାୟକ କହିଲେ, “ତମେ ଆଗେ ଦଳରେ ଯୋଗ ଦିଅ । ବର୍ଷେ ଖଣ୍ଡେ ପରେ ବଳେ ତମ ଦରମା ବଢ଼ିବ ନି ?”

ରଘୁନାଥ କହିଲା, “ହଉ, ତେବେ ଠିକ୍ ଅଛି ।”

ଭାବିଲା, ରାସପାର୍ଟି ଠାରୁ ଅପେରାଦଳ ଭିନ୍ନ । ଏଥିରେ ବହୁତ କିଛି ଶିଖିବାର ସୁଯୋଗ ଅଛି । ବିଶେଷ କରି ଅଭିନୟ ଉପରେ ଏଠି ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ଦିଆ ଯାଏ, ଯେତେବେଳେ ରାସ ଓ ଲାଲାରେ ଗୀତ ଓ ନୃତ୍ୟ ହିଁ ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ଲାଭ କରିଥାଏ ।

ସାଧୁବାବୁ କହିଲେ, “ଏବେ ବୋଧେ ଗାଁକୁ ବାହାରି ଥିଲ ? ଗାଁକୁ ଯିବା କଣ ଦରକାର ? ବରଂ ମ’ ସାଙ୍ଗରେ ଚାଲ । ଓଷ୍ଟାର୍ ଆଉ ପାର୍ଟିର ମାଲିକଙ୍କ ସହ କଥାବାର୍ତ୍ତା କରି ତା’ପରେ ଇଚ୍ଛା କଲେ ଗାଁକୁ ଯିବ ।”

ରେଳଗାଡ଼ି ଆସିବାର ଦୃତୀୟ ଘଣ୍ଟି ବାଜିବା କ୍ଷଣି ସାଧୁ ନାୟକ ଓ ରଘୁନାଥ ସିନେମା ବେଞ୍ଚରୁ ଉଠି ପ୍ଲାଟଫର୍ମ ଧାରକୁ ଚାଲି ଆସିଲେ । ଦୂରରୁ ରେଳ ଇଞ୍ଜିନଟା କଳା ଧୂଆଁ ଛାଡ଼ି ପ୍ଲାଟଫର୍ମ ଆଡ଼କୁ ମାଡ଼ି ଆସୁଛି । ଯାତ୍ରୀମାନେ ମଧ୍ୟ ଆସି ପ୍ଲାଟଫର୍ମ କଡ଼ରେ ଛିଡ଼ା ହୋଇ ଗଲେଣି । ତା’, ପାନ, ସିଗାରେଟ ବିକାଳିମାନେ ମଧ୍ୟ ଦୂରରୁ ଆସୁଥିବା ରେଳଗାଡ଼ିଟାକୁ ଚାହିଁ ରହି ଆସାନ୍ତି ।

ତାହୁଁ ତାହୁଁ କେଁ କେଁ ଶବ୍ଦ କରି ରେଳଗାଡ଼ିଟା ଅଟକି ଗଲା । ସାଙ୍ଗେ ସାଙ୍ଗେ ପ୍ଲାଟଫର୍ମଟା କୋଳାହଳ-ମୁଖରିତ ହୋଇ ଉଠିଲା । ତରତରରେ ଓହ୍ଲାଇବା ଲୋକେ ଓହ୍ଲାଇ ପଡ଼ୁଆସାନ୍ତି । ପୁଣି ଭିତରକୁ ପଶିବା ଲୋକେ ସେମାନଙ୍କୁ ଠେଲି ଘେଲି କରି ବରି ଭିତରକୁ ପଶୁ ଆସାନ୍ତି । ‘ଚାୟ’ ‘ଚାୟ’, ‘ପାନ ସିଗାରେଟ’, ‘ଚିନାବାଦାମ ଚିନାବାଦାମ’, ‘କଦଳୀ, କଦଳୀ’

ଆଦିର ଚିକ୍କାର ସହିତ ‘ଏ ମକରା, ଏ ଶଙ୍କରା, ଏଇଠି କି ଆସ’, ‘ଜଳଦି ଓହ୍ଲୁ, ଜଳଦି ଓହ୍ଲୁ’
‘ବେ ଗାଡ଼ି ଭିତରେ ଦେଖୁ ଆ, ଆଉ କିଛି ଛାଡ଼ିଲୁ କି’, ‘ଗାଡ଼ିଟା ତମ ହସ୍ତମୁଦି ମାହାଲ କି ?
ଏମିତି ଭିପେଇ ଭିପେଇ ଚାଲୁଛୁ ?’ - ଇତ୍ୟାଦି କୋଳାହଳ ଭିତରେ ସାଧୁ ନାୟକ ଓ
ରଘୁନାଥ ଗୋଟାଏ ବରି ଭିତରକୁ ପଶିଗଲେ ।

ରେଳଗାଡ଼ିରୁ ଓହ୍ଲାଇ ରଘୁନାଥ ସହିତ ସାଧୁ ନାୟକ ମାଳତୀପୁର ରାସ୍ତା ଧରିଲେ ।
ମାଳତୀପୁର ଷ୍ଟେସନଠାରୁ ବେଶି ଦୂର ନୁହେଁ । ଦୁଇ ମାଇଲ । ସେଇଟା ହେଲା ‘ମା ମଙ୍ଗଳା
ଅପେରା’ର ହେତ କ୍ବାଟରସ୍ ।

ସେ କାଳରେ, ତେପନ/ଚଉବନ ସାଲରେ ରେଳଗାଡ଼ିରୁ ଓହ୍ଲେଇ ମାଳତୀପୁର ଯିବାକୁ
ହେଲେ ପାଦରେ ଚାଲି ଚାଲି ଯିବାକୁ ପଡୁଥାଏ । ଷ୍ଟେସନ ପାଖରେ ଗାଡ଼ି ସମୟକୁ ଦେଖି ତିନି
ଚାରୋଟି ବଳଦଗାଡ଼ି ଅପେକ୍ଷା କରିଥାଏ । ଦୂର ଗାଁକୁ ଯିବାକୁ ହେଲେ ଲୋକେ ସେ ଗାଡ଼ିରୁ
ଗୋଟେ ଭଡ଼ା କରନ୍ତି । ପାଖ ଗାଁକୁ ଚାଲି ଚାଲି ଯିବା ଲୋକେ, ଜିନିଷ ପତ୍ର ଥିଲେ ଭାରିଆ
କରନ୍ତି ।

ସାଧୁ ନାୟକ ଭାବି ଭାବି ଚାଲି ଥାଆନ୍ତି, ଏ ଟୋକାଟାକୁ ପାଇଲେ ମାଲିକ ଗୋପାଳ
ସାହୁ ଆଉ ଓସ୍ତାଡ଼ ବଳରାମ ସ୍ବାଇଁ ବହୁତ ଖୁସି ହେବେ । ଟୋକାଟାର ଚେହେରା ଯେମିତି
ଗଳାଖଣ୍ଡଟା ବି ସେମିତି । ସେଦିନ ଯାଜପୁର କଟେରି ବଜାରରେ ବରକୂଳ ମହାପାତ୍ରଙ୍କ ରାସ
ଦଳ ସମାଜ କରୁଥାଏ । ‘ଚାଣୁର ବଧ’ ଲାଳାରେ କୃଷ ଭୂମିକାରେ ସେଦିନ ରଘୁନାଥର
ନୃତ୍ୟ, କଣ୍ଠ ସଂଗୀତ, ଅଭିନୟ ଦେଖି ଓସ୍ତାଡ଼ ବଳରାମ ସ୍ବାଇଁ ମୁଗ୍ଧ ହୋଇ ଯାଇଥିଲେ । ସାଧୁ
ନାୟକଙ୍କ ଜ୍ଞାନ ପାଖକୁ ମୁହଁ ନେଇ କହିଲେ, “ବୁଝିଲ ସାଧୁବାବୁ, ଏତେ କାଳ ଓସ୍ତାଡ଼
ହେଲି, ଫେର କେତେ ଲାଳା ସୁଆଙ୍ଗ, ଗୀତନାଟ୍ୟର ନିର୍ଦ୍ଦେଶନା ଦେଲି, କିନ୍ତୁ ଏମିତି ଟୋକାଟିଏ
କେବେ ହାବୁଡ଼ରେ ପଡ଼ିନି ।”

ସାଧୁ ନାୟକ କହିଲେ, “କଣ ମାଷ୍ଟେ, ଏତେ ପ୍ରଶଂସା ତ ଆପଣ କାହାକୁ କରି ନାହାନ୍ତି ?”

“ତମେ ଲକ୍ଷ୍ୟ କଲ ନାହିଁ କି ? କୁରୁଜାର ପିଠିରେ ହାତ ମାରିଲା ବେଳେ ଟୋକାଟାର
ମୁହଁ, ଭାବ ଆଉ ଚାହାଣିକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରିଛ ? ବଳରାମ ପାର୍ଟି କରୁଥିବା ଟୋକାଟାର ଗୀତ,
ନାଟ, ଅଭିନୟ ଠିକ୍ ଥିଲା, କିନ୍ତୁ ଈୟା ସରି ନୁହେଁ । ଯା ଆଗରେ ସିଏ କେମିତି ଦବି ଯାଉ
ନ ଥିଲା ?”

“ହଁ, ହଁ, ପୋଖର ଅଭିନୟ କରୁଥିଲା ।”

“ଠିକ୍ ଭାବରେ ଟ୍ରେନିଂ ପାଇଲେ, ଖୁବ୍ ଭଲ ଅଭିନୟ କରିବ । ଗୋଟେ କାମ କରି
ହ’ନ୍ତା ନି ? ତାକୁ ଆମ ଅପେରାକୁ ନେଇ ଆସି ହ’ନ୍ତା ନି ?”

“ଆଣିବା ତ ସହଜ କାମ ନୁହେଁ । ସ୍ବୟଂ କାଶୀନାଥ ମହାପାତ୍ରେ ସାଙ୍ଗରେ ଅଛନ୍ତି ।
ଫେର ଟୋକାଟା ଯେତେବେଳେ ତାଙ୍କ ରାସ ପାର୍ଟିର ସବୁଠୁ ଭଲ ଆର୍ଟିଷ୍ଟ, ମାଲିକଙ୍କ ଠାରୁ
ଓସ୍ତାଡ଼ଙ୍କ ଯାଏ, ସମସ୍ତେ ତା’ ଉପରେ ନଜର ରଖୁଥିବେ ।”

“ଟିକେ ଚେଷ୍ଟା କରନ୍ତୁ । ବେଳକାଳ ଉଣି ସକାଳ ବେଳା ତା’ ସାଙ୍ଗରେ ଟିକେ ଦେଖା କରୁ ନାହାନ୍ତି ?”

“ଦେଖେ, ଚେଷ୍ଟାକରେ ।”

“ଆମ ପାର୍ଟିକୁ ଆସିଗଲେ ମୁଁ ତାକୁ ଆଧୁନିକ ଅଭିନୟ ଶିଖେଇ ଦିଅନ୍ତି । ଏ ସବୁ ଗୀତିନାଟ୍ୟର ଯୁଗ ଯାଉଛି । ମଞ୍ଚ ନାଟକ, ସିନେମାର ପ୍ରଭାବ ବଢୁଛି । ଡାଇଲଗ ପ୍ରଧାନ ନାଟକ ପ୍ରତି ଲୋକଙ୍କର ଆଗ୍ରହ ବଢୁଛି । ଏବେ ଯାତୁରେ ଆମକୁ ସେ ସବୁ ଦିଗକୁ ଯିବାକୁ ପଡୁଛି କି ନାହିଁ ? ସେଥିପାଇଁ ସେମିତି ଭଲ କଳାକାର ତିଆରି ହେବା ଦରକାର ? ନାଟ, ଗୀତକୁ ଅଭିନୟ ଠାରୁ ଅଲଗା କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ ।”

କଚେରି ପାଖର ପୁଲିସ ବେରେକରେ ଥିବା ଛୋଟ ଟିଣ ଘରଟାରେ ରାସପାର୍ଟିର ଲୋକମାନେ ରହୁ ଥାଆନ୍ତି । ସକାଳୁ ସକାଳୁ ସେଇଠି ତିନୋଟି ଚେୟାର ପକାଇ କାଶ୍ମୀରୀୟ ବାବୁ ଏବଂ ଆଉ ଦୁଇଜଣ ସରକାରୀ ଅଫିସର ବସି ଥାଆନ୍ତି । ଡେର ବେଳ ଯାଏ ସାଧୁ ନାୟକ ସେଇ ବେରେକ୍ ସାମ୍ନାରେ ଲଗର ପଟର ହେଲେ । ବହୁ ଚେଷ୍ଟା କରି ମଧ୍ୟ ବାହାରକୁ ଆସିବା ପାଇଁ ରଘୁନାଥକୁ ଜଞ୍ଜିତ ଦେବାର ସୁଯୋଗ ପାଇଲେ ନାହିଁ । ନିରୁପାୟ ହୋଇ ବଳରାମ ସ୍ବାଇଚ୍ ପାଖକୁ ଫେରି ଆସିଲେ ।

ବର୍ଷେ ଖଣ୍ଡେ ପରେ ଅପ୍ରତ୍ୟାଶିତ ଭାବରେ ଭଦ୍ରକ ରେଳଷ୍ଟେସନର ପ୍ଲାଟଫର୍ମରେ ରଘୁନାଥକୁ ଦେଖି ସେ ଉଲ୍ଲସିତ ହୋଇ ପଡ଼ିଥିଲେ । ପୁଣି ସାମାନ୍ୟ ଚେଷ୍ଟାରେ ଏବଂ ବହୁତ କମ୍ ପଇସାରେ ସେ ରଘୁନାଥକୁ ପାଇଗଲେ ।

ମାଳତୀପୁର ରାଷ୍ଟ୍ରା ଛକରେ ତାଳବରଡ଼ା ଘେରା ଜଳଖିଆ ଦୋକାନ ଆଡ଼କୁ ମୁହାଁଇ ମୁହାଁଇ ସାଧୁ ନାୟକ କହିଲେ, “ଆସ ରଘୁନାଥ, କିଛି ଖାଇ ନବା । ଭୋକରେ ଫେଟ ଜଳିଗଲାଣି ।”

ସେତେବେଳକୁ ରଘୁନାଥ ମଧ୍ୟ ଭୋକରେ ଆଉଟୁ ପାଉଟୁ ହେଲାଣି । ସେ ପଚାରିଲା, “ଭାତ ତରକାରୀ କଣ ମିଳିବ ?”

“ଦିନ ତିନିଟା ବେଳେ ପୁଣି ଏଇ ଦୋକାନରେ ଭାତ ତରକାରୀ ? ଚାଲ, ଯାହା ମିଳିବ ଖାଇ ନବା ?”

ଦୋକାନୀ ନାରଣ ଏତେ ବେଳେ ସାଧୁ ନାୟକଙ୍କୁ ଦେଖି ପକେଇ କହିଲା, “ଏ ଅବେଳାଟାରେ ସାଆନ୍ତେ ?”

“ଏଇ ପା, ଗାଡ଼ି ଏବେ ଲାଗିଲା । ବହୁତ ଡେରି ହେଇଗଲା ।”

“ଏ ବାବୁ ଜଣକ କିଏ ? ନୂଆ ଜଣା ପଡୁଛନ୍ତି ।”

“ହଁ, ନୂଆ ଲୋକ । ଆମ ଅପେରା ପାର୍ଟିରେ ଯୋଗ ଦେବେ । ତ’ ପାଖରେ କଣ ଅଛି ଦେଲୁ ଖାଇବାକୁ ?”

“ଏଇ ତ ଯାହା, ନିମିକି, ରସଗୋଲା, ପେଡ଼ା-”

“ବରା, ପିଆଜି କି ପକ୍କୁଡ଼ି କିଛି କରି ପାରିବୁ ନି ?”

“ଏତେ ବେଳେ କଉଁରୁ ଆଣିବି ?”

ସେଇଥିରୁ କିଛି କିଛି ଖାଇ, ପାଣି ଗିଲାସେ ଲେଖାଁ ପିଇ ସେମାନେ ମାଳତୀପୁର ରାସ୍ତା ଧରିଲେ ।

ମାଳତୀପୁର ଗାଁ ଦାଣ୍ଡରେ ପହଞ୍ଚିଲା ବେଳକୁ ସୂର୍ଯ୍ୟ ଅନେକ ତଳକୁ ଖସି ଗଲେଣି । ବିଦାୟୀ ଶୀତ ରତୁର ଖରା ମହଲଣ ପଡ଼ିଗଲାଣି । ଗାଈ ବଳଦଙ୍କ ଗୋଠ ଗାଁକୁ ବାହୁଡ଼ୁ ଥାଆନ୍ତି । ଧୂଳିର ପଟଳ ଆକାଶକୁ ଆଛାଦିତ କରି ପକେଇଥାଏ । ଦଳ ଦଳ କୁଆ, ବଣି, ପାରା, ବରା, ଚଟିଆ ଆକାଶରେ ଏ ପାଖରୁ ସେ ପାଖ ହେଉ ଥାଆନ୍ତି ଏବଂ ସେମାନଙ୍କ କଳରବରେ ଗାଁ ପରିବେଶ ମୁଖରିତ ହୋଇ ଉଠିଥାଏ । ଛୋଟ ଛୋଟ ପିଲାମାନଙ୍କ କୋଳାହଳରେ ଗାଁ ଦାଣ୍ଡ ପୁରି ଉଠୁଛି ।

ଗାଁର ଶେଷ ମୁଣ୍ଡରେ ଗୋପାଳ ସାହୁଙ୍କ ଘର । ପାଖାପାଖି ଦୁଇ ମାଣର ଘରବାଡ଼ି । ତା’ ଭିତରେ ବିରାଟ ପରସ୍ତ, ଇଟା କାନ୍ଥ, ପକ୍ୱ ଚଟାଣ କିନ୍ତୁ ଚାଳ ଛପର । ରହିବା ପରସ୍ତ ଠାରୁ ଟିକିଏ ଦୂରରେ ଆଉ ଏକ ପରସ୍ତ । ମଝିରେ ବିରାଟ ଅଗଣା ଏବଂ ଅଗଣା ଚାରି ପାଖରେ ଦଣ୍ଡଟା କୋଠରି । ଐଶାନ୍ୟ କୋଣରେ ରୋଷେଇ ଘର । ପରସ୍ତ ଦୁଇଟିର ଚାରି ପାଖରେ ଗହଳିଆ ଆମ୍ବ, ବଉଳ, ପଣସ ଗଛ ସବୁ ଘରଗୁଡ଼ାକୁ ପ୍ରହରା ଭଳି ଜଗି ରହିଛନ୍ତି । ଦକ୍ଷିଣ ପଟରେ ବଡ଼ ପୋଖରୀଟାଏ । ପ୍ରଥମ ପରସ୍ତଟା ଗୋପାଳ ସାହୁଙ୍କ ପରିବାରର ରହିବା ପାଇଁ ଏବଂ ଦ୍ୱିତୀୟଟା ‘ମା ମଙ୍ଗଳା ଅପେରାର’ ମୁଖ୍ୟ କେନ୍ଦ୍ର । ଦଳର ପାର୍ଟିଘରମାନେ ଚତୁର୍ମୁଖ୍ୟରେ ଏଇଠି ରହି ନାଟକ ଅଭ୍ୟାସ କରନ୍ତି, ରିହେରସିଏଲ ହୁଏ । ସେଇଠି ମଧ୍ୟ ଯାତ୍ରା ଓଷାତ୍ ବଳରାମ ସାହୁ ଓ ନୃତ୍ୟ, ଗୀତ, ବେଶ ପୋଷାକର ମାଷରମାନେ ରହନ୍ତି ।

ଆଗେ ଆଗେ ସାଧୁ ନାୟକ, ପଛେ ପଛେ ରଘୁନାଥ । ଗୋପାଳ ସାହୁଙ୍କ ଘର ଆଗେ ଦୋଳମଣ୍ଡପ ଚାରିକଡ଼ରେ ସାତ/ଆଠଟି ନଡ଼ିଆ ଗଛ । ଏମାନେ ପହଞ୍ଚୁ ପହଞ୍ଚୁ ତାସ ଖେଳାଳୀମାନେ ମୁହଁ ବୁଲାଇ ଚାହିଁଲେ । ସାଧୁ ନାୟକ ଚିହ୍ନେଇ ଦେଲେ, “ସେଇ ଯେ ଗୋରା ହୋଇ ଚନ୍ଦା ମୁଣ୍ଡିଆ ଲୋକ, କାନ୍ଧରେ ଲାଲ ଗାମୁଛା ଖଣ୍ଡେ ପକାଇଛନ୍ତି, ସେ ହେଲେ ଗୋପାଳ ସାହୁ, ‘ମା ମଙ୍ଗଳା ଅପେରାର’ ମାଲିକ ।”

ଦୁଇ ହାତ ଯୋଡ଼ି ରଘୁନାଥ ନମସ୍କାର ପକାଇଲା । ତାକୁ ଅନୁସନ୍ଧିଷ୍ଟ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଚାହିଁ ଦେଇ ଗୋପାଳ ସାହୁ ପ୍ରଶ୍ନ କଲେ, “କଣ ଏବେ ଫେରୁଛନ୍ତି ? ଦୁଇଦିନ ହେଲା କୁଆଡ଼େ ଯାଇଥିଲେ ?”

“ସେଇ ଯେ ରଘୁନାଥ କଥା କହୁ ନ ଥିଲି ? ବରକୁଳ ମହାପାତ୍ରଙ୍କ ରାସ ଦଳର ?”

“ହଁ, ହଁ, ତମେ ତାକୁ କଉଁରୁ ପାଇଲ ?”

ସାଧୁ ନାୟକ ଦୋଳ ମଣ୍ଡପ ଉପରେ ଗୋଡ଼ ତଳକୁ ଝୁଲାଇ ବସି ପଡ଼ିଲେ ।

“ବସ ଏଇଠି, ବସି ପଡ଼ । ଗୋଡ଼ ଥକି ଯିବଣି ।”

ରଘୁନାଥ ବସୁ ବସୁ ସାଧୁ ନାୟକ ଚିହ୍ନେଇ ଦେଲେ, “ଜୟେ ହଉତୁଛି ‘ମା’ ମଙ୍ଗଳା ଅପେରାର’ ଓଷାତ୍ ବଳରାମ ସ୍ବାଇଁ, ତମେ ଚିହ୍ନି ନ ଥିବ ।”

“ଦେଖୁ ନ ଥିଲି ସିନା, କିନ୍ତୁ ନାଁ ଶୁଣିଚି । ନାମଜାବା ଓଷାତ ।”

ସାଧୁ ନାୟକ କହିଲେ, “କହନ୍ତୁ ନେଇ ମାଷେ, ଜମିତି ବେଳରେ ଘରୁ ବାହାରି ଥିଲି ଯେ ଦି’ ବର୍ଷ ତଳର କାମ ଜାଣ ଆଜି ହେଇଗଲା । ଭଦ୍ରକ ଷେସନ ପ୍ଲାଟଫର୍ମରେ ଛିଡ଼ା ହୋଇଥିଲି, ଆଖି ପଡ଼ିଗଲା । ଦୋ ଦୋ ଚିହ୍ନା ଲାଗିଲା । କଉଁ ଦେଖୁଚି, କଉଁ ଦେଖୁଚି, ଭାବିଲି । ହଠାତ୍ ମନେ ପଡ଼ିଗଲା, ଆରେ ହିଁ ତ । ଜୟେ ସେଇ ମହାପାତ୍ର ରାସ ପାର୍ଟର ରଘୁନାଥ । ଦି’ବର୍ଷ ହେଲା ଯାହାକୁ ମୁଁ ଖୋଜୁଚି । ଯୋଗ ଦେଖନ୍ତୁ ମାଷେ, ସିଏ ବି ଘରକୁ ଫେରୁଥିଲା । ଆପଣ ତ କହିଥିଲେ, ମହାପାତ୍ରଙ୍କ ରାସ ପାର୍ଟି ଭାଙ୍ଗିଗଲା । କଥାଟା ମନେ ପଡ଼ିଗଲା ।”

ବଳରାମ ସ୍ବାଇଁ କହିଲେ, “ସେ ଦିନ ଯାଜପୁର କଟେରିରେ ତମ ରାସପାର୍ଟିର ସମାଜ ଦେଖୁଥିଲି । ଅତି ଚମତ୍କାର ଥିଲା । କିନ୍ତୁ କଥା କଣ କି, ଯୁଗ ବଦଳିବା ସହିତ ସେ ସବୁ ବଦଳିବା ଦରକାର । ଆଜିକାଲି ରାସପାର୍ଟି ଆଉ ଚଳିବ ନାହିଁ । ବୈଷ୍ଣବ ପାଣିକ ଜମିତିକି କୃଷ୍ଣପ୍ରସାଦ ବସୁଙ୍କ ଯୁଗ ଶେଷ ହୋଇ ଯାଇଛି । ଦେଶ ସ୍ବାଧୀନ ହେବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ କେତେ କଣ ବଦଳୁଚି ଦେଖୁ ନ ?”

ସାଧୁ ନାୟକ କହିଲେ, “ସାତ ବର୍ଷ ହେଲା ତ ସ୍ବାଧୀନ ହେଲା । ଯଉମାନେ ସ୍ବାଧୀନତା ପାଇଁ ନାନା ଝମେଲା କରୁଥିଲେ, ସେମାନେ ଶାସନ ଗାଦିରେ ବସି ତ ବ୍ରିଟିଶଙ୍କ ଭଳି ହେଇ ଗଲେଣି । ଖାଇବାକୁ ଚାଉଳ ଗଣ୍ଡେ ମିଳୁ ନାହିଁ କି କିରୋସିନ ଟୋପେ ମିଳୁ ନାହିଁ । ମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ଠାରୁ ଅମଳାମାନଙ୍କ ଯାଏ, ମଉକ ମଜଲିସ କା’ର କମ୍ ଅଛି ?”

ବଳରାମ ସ୍ବାଇଁ କହିଲେ, “ତାଲ ସାଧୁବାବୁ, ରଘୁନାଥକୁ ନେଇ ଆଖଡ଼ା ପରସ୍ତରେ ଛାଡ଼ି ଆସିବା । ସମସ୍ତଙ୍କ ସାଙ୍ଗରେ ପରିଚୟ ବି କରେଇ ଦେଇ ଆସିବା । ଏବେ ତ ଆମ ପରିବାରରେ ସେ ଜଣେ ହେଇଗଲା ନା !”

ସେହି ଦିନଠାରୁ ରଘୁନାଥ “ମା’ ମଙ୍ଗଳା ଅପେରା”ରେ ରହିଗଲା । କେତେ ବରଷ ? ପାଖାପାଖି ଦଶ ବରଷ । ଛୋଟ ଛୋଟ ଭୂମିକାରୁ ସେ ହେଇଗଲା ଯାତ୍ରାର ମୁଖ୍ୟ ଅଭିନେତା, ହିରୋ । ନୃତ୍ୟ ଓ ଗୀତ ଗୌଣ ହୋଇଗଲା । ନୃତ୍ୟ ତ ଆଦୌ ଦରକାର ପଡ଼ିଲାନି । କେବେ କେମିତି ତା’ କଣ୍ଠର ଲାଳିତ୍ୟ ଯୋଗୁ ଗୀତ ମାଷର ଓ ଓଷାତ ତା’ ଭୂମିକାରେ ଗୀତ ଯୋଗୁଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ଅଭିନୟ କରିବା ହିଁ ହେଲା ତା’ର ମୁଖ୍ୟ ପେଷା । ଯାତ୍ରାର ଷ୍ଟାଲ ବି ବଦଳି ଆସୁଥିଲା । ଅଭିନୟ ଓ ତାଲଲଗ୍ ପ୍ରଧାନ ଐତିହାସିକ ଓ ପୌରାଣିକ ଯାତ୍ରା ନାଟକ ସବୁ ଜେଖା ଯାଉଥିଲା ଏବଂ ସେଗୁଡ଼ିକ ହିଁ ସମାଜ ହେଉଥିଲା ।

(୫)

ଏହା ଭିତରେ ରଘୁନାଥର ଜୀବନ ନିଜଟା ଯେ କେଉଁ ପଥ ଧରିଲା, ସେ ଜାଣି ପାରିଲା,

ନାହିଁ କି ବୁଝି ପାରିଲା ନାହିଁ । ସ୍ତ୍ରୋତର ଅନୁକୂଳରେ ଘୋଷାରି ହୋଇ ଯାଇ ବଣ ଜଙ୍ଗଲ, ଅରମା ଭିତରେ ହିଁ ସେ ପଡ଼ିଗଲା ।

ସେ ଥର ‘ମା’ ମଙ୍ଗଳା ଅପେରା’ ଦଳ କଲିକତାର ଖୁଦିରପୁରରେ ହିଁ ସମାଜ କରୁଥିଲା । ଥରେ କଲିକତା ଗଲେ ଏହି ସବୁ ଅପେରା ଦଳ ଖୁଦିରପୁର, ଭବାନୀପୁର, ଶାମବଜାର, ହାଡ଼ଡ଼ା, ଉତ୍ତରପଡ଼ା ଆଦି ବିଭିନ୍ନ ଓଡ଼ିଆ ଅଧ୍ୟୁଷିତ ଅଞ୍ଚଳରେ ଯାତ୍ରାକରି ପୁଣି ନୂଆ ଜାଗାକୁ ଯିବାକୁ ଦୁଇ/ଅଢ଼େଇ ମାସ ବିତିଯାଏ । ସେଠାକାର ଓଡ଼ିଆ ଲୋକେ ଯାତ୍ରାବାଲାଙ୍କର ହାନି ଲାଭ ବୁଝନ୍ତି, ବହୁ ଖାତିରି ବାତିର କରନ୍ତି ।

ସେଥର ଖୁଦିରପୁରରେ ହିରେନ୍ ସେନ୍‌ଙ୍କ ଉଆସରେ ଯାତ୍ରାବାଲାଙ୍କ ରହିବାର ବନ୍ଦୋବସ୍ତ କରାଯାଇଥାଏ । ହିରେନ୍ ସେନ୍ ବଙ୍ଗାଳୀ କୌଣସି ଛୋଟ ରାଜ୍ୟର ରାଜା ଥିଲେ । କଲିକତାରେ ତାଙ୍କର କେତେଗୁଡ଼ିଏ କୋଠା ଥିଲା । ସେ ଭିତରୁ ଖୁଦିରପୁରର ଏ ଉଆସ ଅନ୍ୟତମ, ଯାହାକୁ ତାଙ୍କର କେଉଁ ପୂର୍ବପୁରୁଷ ତିଆରି କରିଥିଲେ । ପୁରୁଣା କାଳର ଓ ପୁରୁଣା ଡିଜାଇନର ହୋଇଥିବାରୁ ସେନ୍ ମହାଶୟଙ୍କ ପରିବାର ବା ସଂପର୍କୀୟ କେହି ସେଠାରେ ରହୁ ନ ଥିଲେ । କେବଳ ତାଙ୍କର କେତେକ କର୍ମଚାରୀ, ତଥାକଥିତ ରାଜ୍ୟର କେତେକ ଲୋକେ ବେଳେବେଳେ ସେଠାରେ ରହୁଥିଲେ । ଅଧିକ ଅଂଶ ଭଡ଼ାରେ ଲାଗିଥିଲା ।

ସେହି ଉଆସ ଭିତରେ ଗୋଟାଏ ହଲ ଏବଂ ଦୁଇଟି କୋଠରି ଭଡ଼ା ନିଆଯାଇ ‘ମା’ ମଙ୍ଗଳା ଅପେରା’ର ପାର୍ଟିୟରମାନଙ୍କର ରହିବାର ବନ୍ଦୋବସ୍ତ ହୋଇଥିଲା ।

ସେ ସମୟରେ ଯଦିଓ ରଘୁନାଥ ଅଭିନୟ ଉପରେ ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ଦେଉଥିଲା, ତେବେ ବି ସେତେଦିନ ଯାଏଁ ସେ ମୁଖ୍ୟ ଭୂମିକାରେ ଅଭିନୟ କରି ନଥାଏ । ପାର୍ଶ୍ବ ଭୂମିକାରେ ହିଁ ପ୍ରାୟ ସେ ଅଭିନୟ କରୁଥାଏ । ହିରେନ୍ ସେନ୍‌ଙ୍କ ଉଆସରେ ରହିବା ସମୟରେ ଦିନେ ସେ ପ୍ରଥମ ତାଲାଉ ଘରଗୁଡ଼ିକ ସାମ୍ନାରେ ଥିବା ବାରଣ୍ଡାରେ ଚାଲି ଚାଲି ଯାଉଥିଲା । ସେହି ତାଲାରେ ଗୋଟିଏ କିମ୍ବା ଦୁଇଟି କୋଠରିକୁ ନେଇ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ପରିବାର ଭଡ଼ାରେ ରହୁଥାଆନ୍ତି । ପଛରେ ବଙ୍ଗଳା ଭାଷାରେ କେହି ଜଣେ ନାରୀ କଣ୍ଠର ଡାକ ତାକୁ ଶୁଭିଲା, “ଆଜ୍ଞା ଟିକେ ଶୁଣିବେ ?”

ରଘୁନାଥ ଅଟକିଗଲା । ପ୍ରଥମେ କାନକୁ ହିଁ ବିଶ୍ବାସ କରି ପାରିଲା ନାହିଁ । କାରଣ ଏଠାକାର କୌଣସି ବଙ୍ଗାଳୀ ପରିବାର ସହିତ ତାହାର ପରିଚୟ ନାହିଁ । ଅପ୍ରତ୍ୟାକ୍ଷିତ ଭାବରେ ତେଣୁ କିଏ ବା କାହିଁକି ଡାକିବ ? ହୁଏତ କେହି ଜଣେ ଅନ୍ୟ କାହାକୁ ତାକୁ ଥାଇପାରେ । ତେବେ ବି ତା ପାଇଁ ଅଟକି-ଗଲା ଓ ସେ ପଛକୁ ଚାହିଁଲା । ଗୋଟାଏ କୋଠରିର ଦୁଆର ମୁହଁ ସାମ୍ନାରେ ଯୁବତୀଟିଏ ଠିଆ ହୋଇଛି । ଯଦିଓ ଯୁବତୀଟି ସଫା ଗୋରା ରଙ୍ଗର ନ ଥିଲା କିନ୍ତୁ ମୁଖ ଓ ଖରାଉର ଗଡ଼ଗରୁ ହିଁ ତାହାର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ସ୍ପଷ୍ଟ ହୋଇ ଉଠୁଥିଲା । ପିନ୍ଧିଥିଲା ଖଣ୍ଡେ ସାଧାରଣ ତତବୁଣା ଶାଢ଼ୀ । ଆଖି ଦୁଇଟି ବଡ଼ ବଡ଼ ଏବଂ ସତେ ଯେପରି ସେ ପାଟିରେ ନୁହେଁ, ଆଖିରେ ହିଁ ଡାକୁଥିଲା । ସେହି ଆଖି ଏବଂ ଅଣ୍ଟାଯାଏ ଲମ୍ବିଥିବା ଘନ କୁତଳ ହିଁ

ରଘୁନାଥର ପାଦ ଦୁଇଟାକୁ ତା' ପାଖକୁ ଟାଣି ନେଇଗଲା । ରଘୁନାଥ ସିଧା ତା' ମୁହଁକୁ ଚାହିଁଲା ମାତ୍ରେ, ଆଖି ସହିତ ଆଖି ମିଶେଇ ସେ ସେହି ବଜାଳା ଭାଷାରେ କହିଲା, “ଟିକେ ସାହାଯ୍ୟ କରିବେ ? ମୋ ମା'ର ଲୁଗା ହାଠାତ୍ ପୁଣି ବଢି ଯାଇଛି । ମୋ' ବାପା ଓ ଭାଇ ନିଜ ନିଜର ଡ୍ୟୁଟିରେ ବାହାରି ଯାଇଛନ୍ତି । ଲୁଗା ଯୋଗୁ ମା' ଏ ଭଳି ବାଉଳି ଚାଉଳି ହେଉଛି ଯେ ମୁଁ ତାକୁ ଛାଡ଼ି ଯାଇ ପାରୁନି । ଏଇ ଔଷଧଟା ଟିକେ ପାଖ ଦୋକାନରୁ ଆଣି ଦେବେ ?” ଏହା କହି ରଘୁନାଥ ହାତକୁ ଗୋଟାଏ ପ୍ରେସକ୍ରିପସନ୍ ଓ ଗୋଟିଏ ପାଞ୍ଚ ଟଙ୍କା ନୋଟ୍ ବତାଇ ଦେଲା ।

ରଘୁନାଥ ଦୁରନ୍ତ ଜବାବ ଦେଲା, “ହଁ, ହଁ, ଏଥିରେ ଏତେ ଦିଆ କାହିଁକି ? ଏଇ ସାଙ୍ଗ ସାଙ୍ଗେ ଆଣି ଦଉଛି ।”

ଔଷଧ ନେଇ ସେ କବାଟରେ ଠକ୍ ଠକ୍ କଲାମାତ୍ରେ ଯୁବତୀଟି ବାହାରି ଆସିଲା ଏବଂ ଆସନ୍ତୁ, ଆସନ୍ତୁ କହି ଭିତରକୁ ଡାକି ନେଲା । ପାଖାପାଖି ଦୁଇଟି କୋଠରିକୁ, ମଝି କାନ୍ଥ ଭଜା ଯାଇ, ଗୋଟାଏ ଦୁଆର ଦ୍ଵାରା ସଂଯୁକ୍ତ କରାଯାଇଥିଲା । ପ୍ରଥମ କୋଠରିରେ ଦୁଇଟି କାଠ ଚଉକି, ଗୋଟାଏ ଟେବୁଲ୍ ଓ ଗୋଟାଏ ଖଟ ପଡ଼ିଥିଲା । ଦ୍ଵିତୀୟ କୋଠରିରେ ଅନ୍ୟ ଏକ ଖଟ ଉପରେ ଘୋଡ଼ି ହୋଇ ସ୍ତ୍ରୀ ଲୋକଟିଏ ଶୋଇଥିଲା ।

ରଘୁନାଥ ହାତରୁ ଔଷଧ ନେଇ ଯୁବତୀଟି ତାକୁ ଭିତର ଘରେ ତା' ମା' ଶୋଇଥିବା ଖଟ ପାଖକୁ ଡାକିନେଲା । ରଘୁନାଥ ସେହି ଖଟ ପାଖରେ ଠିଆ ହେଇ ଚାହିଁ ରହିଥାଏ । ଯୁବତୀଟି ତା' ମାକୁ ଡାକିଲା, “ଉଠ, ଉଠ, ଔଷଧ ନେ ।”

ପାଣି ଗ୍ଲାସଟାଏ ଓ ଗୋଟାଏ ବଟିକା ଧରି ସେ ସେହି ଖଟ ପାଖରେ ତା'ମା'କୁ ଉଠେଇବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରୁଥାଏ । ଦେହରୁ ଘୋଡ଼ି ହୋଇଥିବା କମ୍ବଳଟାକୁ ବାହାର କରି ସେହି ବୟସ୍କା ମହିଳା ଜଣକ ଉଠି ବସିଲେ ।

“ଔଷଧ କଉଠୁ ଆଣିଲୁ ? ବଜାର ଯାଇଥିଲୁ ନା କଣ ?”

“ନା, ନା, ଏଇ ଭଦ୍ରଲୋକ ଆଣି ଦେଲେ । ଏଇ ତଳେ ଯେ ଅପେରା ପାର୍ଟି ଓଡ଼ିଶାରୁ ଆସି ରହୁଛନ୍ତି, ସେହି ପାର୍ଟିର ଲୋକ । ସେ ଦିନ ଯାହାଙ୍କ କଥା କହୁଥିଲୁ, ତାଙ୍କ ସୁନ୍ଦର ଚେହେରା ଓ ଅଭିନୟର ପ୍ରଶଂସା କରୁଥିଲୁ, ସିଏ -”

ଭଦ୍ର ମହିଳା ବଟିକାଟା ଗିଳି ନେଇ ପୁଣି ବିଛଣାରେ ଶୋଇଗଲେ । ଯୁବତୀଟି, ତାଙ୍କ ଉପରେ କମ୍ବଳଟା ଘୋଡ଼େଇ ଦେଲା ଏବଂ ତା'ପରେ ‘ଆସନ୍ତୁ’ କହି ଅନ୍ୟ କୋଠରିକୁ ଆସି ଗୋଟାଏ ଟେବୁଲ୍‌ରେ ବସିଗଲା ।

କହିଲା, “ଆମେ ତ ଆପଣଙ୍କ ଯାତ୍ରା ଦେଖୁ ନା । କାରଣ ଅନେକ ଡାକ୍ତରୀ ବୁଝି ପାରୁନା । ସେ ଦିନ ପୌରାଣିକ ନାଟକଟାଏ ହେଉଥିଲା ବୋଲି ମୋ ମା' ବାଧ୍ୟ କଲାରୁ ବାପା, ମୁଁ ଓ ସେ, ତିନିଜଣ ଯାଇଥିଲୁ । ସତରେ ଆପଣଙ୍କ ଅଭିନୟ ଥିଲା ଅପୂର୍ବ । ଆପଣ ଦେଖିବାକୁ ଯେମିତି ସୁନ୍ଦର, ଅଭିନୟ ମଧ୍ୟ ଆହୁରି ସୁନ୍ଦର ।”

ସେହି ଛବିଶ ବର୍ଷ ବୟସରେ ଜଣେ ସୁନ୍ଦରୀ ଝିଅ ମୁହଁରେ ନିଜ ରୂପର ପ୍ରଶଂସା ତାକୁ

କିଛିତ ଲଜିତ କରିଥିଲେ ମଧ୍ୟ ସେ ମୋହାବିଷ ହୋଇ ପଡ଼ିଥିଲା ।

ଯୁବତୀଟି ପୁଣି ପଚାରିଲା, “ଆପଣ କଣ ବିବାହ କରିଛନ୍ତି ?”

ରଘୁନାଥ ଉତ୍ତର ଦେଇଥିଲା, “ନା ।”

“କାହିଁକି ବିବାହ କରୁ ନାହାନ୍ତି ?”

“ଆମାମାନଙ୍କୁ ବିବାହ କରିବାକୁ କେଉଁ ଝିଅ ଅବା ରାଜି ହେବ ? ଆମେମାନେ ହେଲୁ ବାରକୁଲା ଦଳ । ନା ଆମର ଘରଦ୍ୱାର ଅଛି, ନା ଆମର ରହିବାର ଠିକଣା ଅଛି । ବର୍ଷଯାକ ବୁଲୁଥାଉ । କେଉଁଠି ପାଞ୍ଚଦିନ ତ କେଉଁଠି ଆଠଦିନ । ନଈ ସୁଅରେ ଗଡ଼ି ଗଡ଼ି ଚାଲିଥିବା ପଥର ଦେହରେ କଣ କେବେ ଶିଉଳି ଜମେ ?”

ଯୁବତୀଟି ଉତ୍ତର ଦେଲା, “ସବୁ କଳାକାରମାନେ ତ ସେଇଯା । ପୃଷ୍ଠିର ଆଦି କଳାକାର କୋଇଲି କଣ ବସା ବାନ୍ଧେ ?”

“ସମାଜରେ ଆମାମାନଙ୍କର ଇଜ୍ଜତ ନାହିଁ । ନାଟୁଆ ଯାତ୍ରାବାଲା କହି ଲୋକେ ଆମକୁ ନିମ୍ନ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଦେଖନ୍ତି ।”

“କିଛି ଲୋକଙ୍କୁ ସବୁ ଲୋକ ବୋଲି କାହିଁକି ଭାବୁଛନ୍ତି ?” ତା’ପରେ କହି ଉଠିଲା, “ଆରେ ହେ, ମୁଁ କଣ ଆପଣଙ୍କ ସାଙ୍ଗରେ ବସି ଗପ କରୁଛି ? ରୁହନ୍ତୁ, ରୁହନ୍ତୁ -” କହି ସେ ଭିତରକୁ ଉଠିଗଲା ଏବଂ କିଛି ସମୟ ପରେ ପଥ ଦିଆ କିରୋସିନ ଷ୍ଟୋରର ଗର୍ଜନ ଶୁଣିଲା ।

ତା’ ପିଇ ରଘୁନାଥ ଯେତେବେଳେ ଫେରି ଆସୁଥିଲା, ଯୁବତୀଟି କହିଲା, “ଆଜ୍ଞା, ଆପଣ ତ ମୋ ନାଆଁ ସୁଦ୍ଧା ପଚାରିଲେ ନାହିଁ ? କଣ ମୁଁ ଆପଣଙ୍କୁ ଏତେ ଖରାପ ଲାଗିଲି ?”

ରଘୁନାଥ ଅପ୍ରସ୍ତୁତ ହେଇଗଲା । କହିଲା, “ଆପଣଙ୍କ କଥା କହିବାର ଶୈଳୀ ଆଉ ଆପଣଙ୍କ ଆଖି ଦୁଇଟା ଦ୍ୱାରା ମୁଁ ଏପରି ବାନ୍ଧି ହେଇଗଲି ଯେ ସତରେ ଆପଣଙ୍କ ନାଆଁ ପଚାରିବାକୁ ପୂରା ଭୁଲିଗଲି । ଜାଣନ୍ତୁ, ଆପଣଙ୍କୁ ଦେଖି ମୋହାବିଷ ହୋଇ ଯାଇଥିଲି ।”

“ମୁଁ ଜାଣେ, ଆପଣ ଜଣେ ଭଲ ଅଭିନେତା । ତେଣୁ ବନେଇ ରୁନେଇ କଥା କହି ପାରନ୍ତି । ହଉ, ମୋ ନାମ ହେଲା ଗୀତା ଚାଟାର୍ଜି, ବାପାଙ୍କ ନାମ ରାମକୁମାର ଚାଟାର୍ଜି । ଆମର ନିଜର ଘର, ଜମିବାଡ଼ି ସବୁ ଥିଲା ମୈମନସିଂରେ । ସତଚାକ୍ଷି ସାଲ ହିନ୍ଦୁ ମୁସଲମାନ ଦଙ୍ଗା ବେଳେ ସବୁ କିଛି ଛାଡ଼ି ଦେଇ ଜୀବନ ନେଇ ଆମେ କଲିକତା ପଳେଇ ଆସିଥିଲୁ ।”

“ସେ ସମୟର କଥା ଆମେ ଶୁଣିଛୁ । ସେଥିପାଇଁ କାଳେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ସ୍ୱାଧୀନତା ବେଳେ ନୂଆଖାଇରେ ଥିଲେ । ଖଣ୍ଡିଆ ଖାବରା ଭାରତର ସ୍ୱାଧୀନତା ସେ ଚାହୁଁ ନ ଥିଲେ ।”

“ହେଉଥିବ । ସେତେବେଳକୁ ମ’ ବୟସ ବାର, ଭାଇର ପନ୍ଦର । ସବୁ ଆମେ ଦେଖୁଛୁ । ମରଣ ସହିତ ଲୁଚକାଳି ଖେଳି ଆମ ପରିବାର ଭାରତ ପଳେଇ ଆସିଥିଲା । ସେ ଦିନଗୁଡ଼ାକର କଥା ମନେ ପଡ଼ିଲେ ଦେହ ଶୀତେଇ ଉଠେ ।”

ରଘୁନାଥ ଫେରି ଆସିଲା । କିନ୍ତୁ ପୁଣି ତା’ପରଦିନ ସେହି ସମୟରେ ଗୀତାର ଘରକୁ ଗଲା ଏବଂ କବାଟରେ ଖଟ ଖଟ କଲା ମାତ୍ରେ ସେ ଆସି ଘର ଭିତରକୁ ପାହୋଟି ନେଲା ।

ପଛରେ ଛିଡ଼ା ହୋଇଥିଲେ ତା'ର ମା । ବୟସ୍କା ଭଦ୍ର ମହିଳା । ପିନ୍ଧିଥିଲେ ଖଣ୍ଡେ ତନ୍ତବୁଣା ଶାଢ଼ୀ, କପାଳରେ ସିନ୍ଦୂର, ଦୁର୍ବଳ ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ । ସାବନା ରଜ ।

ରଘୁନାଥ ପଚାରିଲା, “ମା’ଙ୍କ ଦେହ କେମିତି ଅଛି ?”

“ଗାତା ଉତ୍ତର ଦେଲା, ଜର ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ଦିନେ ଛାଡ଼ି ଦିନେ ଜର ଆସୁଛି ।”

“ଡାକ୍ତରଙ୍କ ପାଖକୁ ନେଇ ନାହିଁ ?”

“ବାବା ନେଇଥିଲେ । ପାଞ୍ଚ ଇଂଦିନ ହେଲା ଔଷଧ ଖାଇଲେଣି, କିନ୍ତୁ ଦିନେ ଛାଡ଼ି ଦିନେ ଜର ଆସୁଛି ।”

“ଟିକେ ଦୂରରେ ଜଣେ କିଏ ବଡ଼ ଡାକ୍ତର ଅଛନ୍ତି । ସେଠିକି ନେଲିନି ?”

“ଟିକିଏ ଅସୁବିଧା ଅଛି । ବାବା କହିଲେ ଟିକେ ପହିଲା ହେଉଯାଉ ।”

ରଘୁନାଥ କହିଲା, “ଭୟେ କଣ କଥା ? ମା’ଙ୍କୁ ନେଇ ବାହାର, ଏବେ ଯିବା ।”

ଗାତା ଆପରି କରୁଥିଲା, “କାହିଁକି ଆପଣ କଷ୍ଟ କରିବେ ? ଆମେ ବଳେ ଯିବୁ ନାହିଁ ?”

କିନ୍ତୁ ରଘୁନାଥ ବାଧ୍ୟ କଲା ଏବଂ ସେମାନଙ୍କୁ ସାଙ୍ଗରେ ନେଇ ଟ୍ରାମରେ ଚଢ଼ି ଜଣେ ଡାକ୍ତରଙ୍କ କ୍ଲିନିକ୍‌ରେ ପହଞ୍ଚିଲା । ଡାକ୍ତରଙ୍କୁ ଦେଖାଇ ରକ୍ତ ପରୀକ୍ଷା କରାଇଲା ଏବଂ ପ୍ରେସକ୍ରିପସନ୍ ଅନୁଯାୟୀ ଔଷଧ କିଣି ସେମାନଙ୍କୁ ଆଣି ଘରେ ପହଞ୍ଚାଇଲା ।

ଗାତା ବଡ଼ ଲଜିତ ହେବା ଭଳି କଣ୍ଠରେ କହିଲା, “ଆପଣ ଗୁଡ଼ାଏ ପଇସା ଆମ ପାଇଁ ଆଜି ଖର୍ଚ୍ଚ କରି ପକେଇଲେ । ସତରେ କେଜାଣି କାହିଁକି ମୁଁ ଆପଣଙ୍କୁ ଏହା ନ କରିବା ପାଇଁ ବାଧ୍ୟ କରି ପାରିଲି ନାହିଁ ।”

“ସେଥିରେ କଣ ଅଛି, ଆପଣ ମତେ ଫେରେଇ ଦେବେ ନି ?”

“ସେଟା ତ ପରର କଥା । କିନ୍ତୁ ଆପଣଙ୍କ ଆଦେଶ ଦେବା ଭଳି କଥାକୁ କାହିଁକି କେଜାଣି ମୁଁ ଟାଳି ପାରିଲି ନାହିଁ ।”

ରଘୁନାଥ ପାଟିରୁ ତୁରନ୍ତ ବାହାରି ଗଲା, “କାରଣ ଆପଣ ମୋତେ ଭଲ ପାଆନ୍ତି ।”

ଗାତା ତୁରନ୍ତ ଆଖି ତଳକୁ କରି ନେଲା ଏବଂ ଅପ୍ରସ୍ତୁତ ହୋଇ ଉଠିଲା ।

“ଆପଣଙ୍କ କଥାବାର୍ତ୍ତା ଓ ଆପଣାର ବ୍ୟବହାର ମୋତେ କିପରି ଆପଣଙ୍କ ପାଖକୁ ଟାଣି ନେଇଛି ।”

ଗାତା ଏଥର ମୁହଁ ଉଠେଇ ତାକୁ ଚାହିଁଲା ଏବଂ କହିଲା, “ସତରେ ଆପଣ ମତେ ଭଲ ପାଆନ୍ତି ? ମ’ ଦେହ ଛୁଇଁ କହିଲେ ।”

“ବିଶ୍ୱାସ କରନ୍ତୁ, ଆପଣ ଯେମିତି ଏକ ବିରାଟ ତୁମ୍ଭକ, ଆଉ ମୁଁ ଛୋଟ ଲୁହା ଖଣ୍ଡେ, ଆପଣଙ୍କ ଆଡ଼କୁ ଟାଣି ହୋଇ ଯାଉଛି ।”

“ଯଦି ତା’ ସତ, ତେବେ ମତେ ଆପଣ ନ କହି ତୁମେ କାହିଁକି କହି ପାରୁନାହାନ୍ତି ? ‘ଆପଣ’ ଶବ୍ଦଟା ତ ଦୂରେଇ ଯିବାର କଥା, ‘ତମେ’ ଓ ‘ତୁ’ତ ପାଖକୁ ଗୁଞ୍ଜୁ ଆସିବା ଶବ୍ଦ ।”

ସକାଳ ବେଳା ଯାତ୍ରାର ସବୁ ପାର୍ଟିକ୍ଷରମାନେ ଜଳଖିଆ ଖାଇ ସାରି ଶୋଇ ଯାଆନ୍ତି । କେହି କେହି ବୁଲିବାକୁ ବି ଯାଆନ୍ତି । ଖୁଦିରପୁରରେ ବାକି ଯେଉଁ ସାତଦିନ ସେମାନେ ଯାତ୍ରା କଲେ, ପ୍ରତିଦିନ ପ୍ରାୟ ଦିନ ସାତେ ଦଶ/ଏଗାରଟା ବେଳକୁ ରଘୁନାଥ ଯାଇ ଗୀତା ଘରେ ପହଞ୍ଚି ଯାଉଥିଲା ଏବଂ ଘଣ୍ଟାଘଣ୍ଟା ଧରି ସେମାନେ ଗପ କରୁଥିଲେ । ସେ ଗପର ଆରମ୍ଭ ନ ଥିଲା, ଶେଷ ବି ନ ଥିଲା । ଦିନେ ଦିନେ ସେମାନେ ବଜାର ବି ବାହାରି ଯାଉଥିଲେ । ବାଧ୍ୟ କରି ରଘୁନାଥ ତାକୁ ଦି' ଖଣ୍ଡ ଶାଢ଼ୀ କିଣି ଦେଇଥିଲା ।

ସେଦିନ ରଘୁନାଥ କହିଲା, “ଗୀତା ଆଜି ଆମର ଏଇଠି ଶେଷ ରାତି । କାଲି ସକାଳୁ ଯାତ୍ରା ପରେ ବାହାରି ଯିବୁ । ସକାଳୁ ଗାଡ଼ିରେ ଆମେ ଓଡ଼ିଶା ଫେରିଯିବୁ ।”

ଏହା କହି ସେ ଗୀତାକୁ ଚାହିଁଲା ବେଳକୁ ସେ ଦେଖିଲା, ବଡ଼ ବଡ଼ ଆଖିରେ ଗୀତା ତା' ମୁହଁକୁ ଚାହିଁ ରହିଛି ।

“ପୁଣି କଲିକତା ଫେରିବୁ ଆଉ ବର୍ଷ । ସେତେବେଳକୁ ହୁଏତ ଏଇ ଖୁଦିରପୁର ଓଡ଼ିଆ ଏସୋସିଏସନ ଆମକୁ ନ ଡାକି ବି ପାରେ । ଡାକିଲେ ବି ଏଠାରେ ରହିବାର ବନ୍ଦୋବସ୍ତ କରି ନ ପାରେ । ଏହା ବି ହେଲ ପାରେ, ଆସନ୍ତା ବର୍ଷ ଆମେ ଯଦି ଏଠିକୁ ଆସୁ, ତମେ ଘର ବଦଳାଇ ଅନ୍ୟ କେଉଁଠିକି ଚାଲିଯାଇ ପାରିଥାଅ । ହୁଏତ ଜୀବନରେ କେବେ ଆଉ ଦେଖା ବି ହେଲ ନ ପାରେ -”

ରଘୁନାଥ ଦେଖିଲା, ଗୀତାର ବଡ଼ ବଡ଼ ଆଖି ଦୁଇଟିର ଉପକୁଳ ଗପି ଦୁଇଧାର ଲୁହ ବୋହି ଚାଲିଛି । ତା କାନ୍ଧରେ ହାତ ରଖିଲା ମାତ୍ରେ ସେ ରଘୁନାଥକୁ କୁଣ୍ଡେଇ ଧରି କାନ୍ଦିବାକୁ ଲାଗିଲା । ପିଠି ଆପୁତାଇ ସେ ତାକୁ ସାନ୍ତ୍ବନା ଦେଲା - “କାନ୍ଦ ନି, ଏ ତ ଦୁନିଆର ଗତି । ଜୀବନ ରାସ୍ତାରେ ଅନେକ ପଥକଙ୍କର' ତମ ସାଙ୍ଗରେ ଦେଖା ହେବ । ସମସ୍ତଙ୍କ ପାଇଁ କାନ୍ଦି ବସିଲେ ଚଳିବ କେମିତି ?”

“ସମସ୍ତଙ୍କ କଥା, ଆଉ ଆପଣଙ୍କ କଥା ଭିତରେ ବହୁ ଫରକ ଅଛି । ଆପଣଙ୍କ ଭିତରେ ମୁଁ ନିଜର ସରାକୁ ଅନୁଭବ କରୁଛି । ସତ କୁହନ୍ତୁ, ଆପଣ ମତେ ନିଜର ଭଳି ଭଲ ପାଆନ୍ତି ତ ?”

“ଖୁବ୍ ଅଳ୍ପ ଦିନ ହେଲେ ବି, ଏଇଥିରୁ କଣ ତମେ ଜାଣି ପାରିଲ ନି ? ମୁଁ ବୁଝୁଚି ଗୀତା । କିନ୍ତୁ ମ' ଜୀବନର ପରିଧି ଭିତରକୁ ତମକୁ ଆଣିବାକୁ ମୋର ସାହସ ହେଉ ନି । ଆମେ ହେଲୁ ଯାତ୍ରାବାଲା । ଖରାବେଳେ ପଥଚାରାଟିଏ ରାସ୍ତାକଡ଼ ବରଗଛ ମୂଳରେ ଥିବା ଦୋକାନ ସାମନାରେ ପଡ଼ିଥିବା ବେଞ୍ଚଟା ଉପରେ ବସେ । ପାଣି ଟିକିଏ ପିଏ, ଛାଇରେ ବସି ଅକ୍କା ମେଞ୍ଚାଏ, ତା'ପରେ ନିଜ ରାସ୍ତାରେ ଯାଏ । ଆମେ ତ ହେଲୁ ସେ ଭଳି ଲୋକ । ନା' ଅର୍ଥ ଅଛି ନା ରହିବାର କୌଣସି ଠିକଣା ଅଛି । ଯେଉଁ ଡାଳରେ ବସିଲୁ, ସେତିକି ସମୟ ପାଇଁ ତାହା ହିଁ ଆମର ଠିକଣା । ତା'ପରେ ଅନ୍ୟ ଡାଳକୁ ଉଡ଼ିଯାଉ ।”

କାନ୍ଦ ବନ୍ଦ କରି ଗୀତା କହିଲା, “ମୁଁ ଯଦି ଆପଣଙ୍କ ସାଙ୍ଗରେ ଏ ଡାଳରୁ ସେ ଡାଳକୁ

ଉଡ଼ିବୁଲେ ?”

“ତମେ କଣ ପାରିବ ? ତେଣା ତମର ଥଳି ଯିବ, ପାଦ ଅବଶ ହେଇଯିବ ।”

“ଚେଷ୍ଟା କରି ଦେଖ ।”

“ସାହସ ଅଛି ତ ?”

“ତାହା ପରଖୁ ନିଅ ।”

ତା’ପରେ ଉଭୟ ନିବିଡ଼ ଭାବରେ ଆଲିଙ୍ଗନାବଦ୍ଧ ହୋଇ ଅନେକ ସମୟ ଯାଏ ବସି ରହିଲେ । ଆଜି ଏହି ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବର୍ଷ ବୟସରେ ଗାତାର ସେହି ନିବିଡ଼ ସ୍ବର୍ଣ୍ଣ ତାଙ୍କ ଦେହରେ ଯେଉଁ ବେପଥୁ ସୃଷ୍ଟି କରିଥିଲା, ତାହା ଜୀବନ୍ତ ହୋଇ ରହିଛି । ଗାତା ସହିତ ଅନେକ ସାନ୍ନିଧ୍ୟ, ଅନେକ ଶାରୀରିକ ନିବିଡ଼ତା ମଧ୍ୟ ସେ ବେପଥୁ ସୃଷ୍ଟି କରିପାରି ନାହିଁ ।

ସେଦିନ ସନ୍ଧ୍ୟାବେଳେ ହିଁ ଓଷ୍ଠାତ୍ ବଳରାମ ସ୍ବାଇଁ ରଘୁନାଥକୁ ଡାକିଲେ ‘ଶୁଣ ରଘୁନାଥ । ତମକୁ ଗୋଟାଏ ଗୁରୁତ୍ବପୂର୍ଣ୍ଣ କଥା କହିବାର ଅଛି ।”

ରଘୁନାଥ ତାଙ୍କ ପାଖରେ ଆସି ବସିଲା ।

“ଖବର ପାଇଲି ତମେ ସେ ଉପର ମହଲାର ରାମକୁମାର ଚାଟାର୍ଜିଙ୍କ ଘରକୁ ପ୍ରତିଦିନ ଯାଉଛ । ସେଠାରେ କାଳେ ତିନିଟାରିଘଣ୍ଟା ରହୁଛ । ତାଙ୍କ ଝିଅ ଓ ସ୍ବାକୁ ନେଇ କାଳେ ବଜାର ବି ଯାଉଛ ?”

“ହଁ ମାଷେ, ସେ ଝିଅଟି ଦିନେ ମତେ ଡାକି ତା’ ମା’ ପାଇଁ ଔଷଧ ଆଣିବାକୁ ଅନୁରୋଧ କରିଥିଲା । ଝିଅଟି ବହୁତ ଭଲ ।”

“ଆଛା ରଘୁନାଥ, ଆମର ଏତେ ପାର୍ଟିୟର ଥାଉ ଥାଉ ତମକୁ କାହିଁକି ଅନୁରୋଧ କଲା ?”

“ମୁଁ କେମିତି ଜାଣିବି ମାଷେ ?”

“ଜାଣିବାର ବୟସ ତମର ହେଇ ସାରିଛି ରଘୁନାଥ । ଆଉ ତମେ କଣ ଜାଣିଛ ସେ କଥା ଜାଣିବାର ବୟସ ମଧ୍ୟ ମୋର ହେଇ ସାରିଛି । ବହୁ ବର୍ଷ ହେଲା ବହୁ ଯୁବକଙ୍କୁ ପା ମୁଁ ଚରଉଡ଼ି । ଦେଖ, ପାଣି ଓଷ୍ଠାତ୍ ଭଳି କାମ କରିବ ନି । ଆମେ ହେଲେ ଯାତ୍ରାବାଲା । ଯେତେ ଯିଏ ମୁହଁରେ ଟେକା ଟେକି କରି କଥା କହିଲେ ବି ଯାତ୍ରାବାଲା କହିଲେ ଲୋକେ ନାକ କୁଞ୍ଚାନ୍ତି ।”

“ନା, ମାଷେ, ଏମିତି ଖାଲି ଚିହ୍ନା ଜଣା ନା ।”

“ଜଣେ ଯୁବକା ଝିଅ ସହିତ ଚିହ୍ନା ଜଣା କରିବା, ତା ସହିତ ନସର ପସର ହବାକୁ ଆଉ କଣ କହନ୍ତି କି ? ପ୍ରେମ । ବଡ଼ ସାଂଘାଟିକ ଗୋର ସିଏ । କେତେ ଟୋକାଟୋକା ସେଥିପାଇଁ ମରୁଛନ୍ତି । ବଡ଼ କଠିନ ବେମାର । ଭାଲରକ ପାଖରେ ସେଥିପାଇଁ ଔଷଧ ନାହିଁ । ସାବଧାନ ।”

“ହଁ ମାଷେ, ମୁଁ ସତର୍କ ରହିବି ।”

“ହଁ, ତା’ ଭାଇଟା ଗୋଟାଏ କ୍ରିମିନାଲ । ଏବେ ଧରା ପଡ଼ି ଜେଲରେ । ତା’ ବାପାଟା

ତାହା ମନୁଆ । ତକରେ କାମ କରି ଯାହା ପଇସା ପାଏ, ସବୁ ମଦରେ ଉଡ଼ାଏ । ଘରର ଅବସ୍ଥା ବଡ଼ ଖରାପ । ସବୁ କଥା ଜାଣିତ, ପଚାରିତ ?”

“କାହିଁକି ପଚାରିବି ? ମ’ର ସେଥିରେ କଣ ଯାଏ ଆସେ ?”

ରାତି ତିନିଟା ବେଳକୁ ଯାତ୍ରା ସରିଲା ମାତ୍ରେ ରଘୁନାଥ ନିଜର ମେକଅପ୍ ପୋଛି ନେଇ ଧୋତି କୁର୍ତ୍ତା ପିନ୍ଧି ନିଜର ସୁଟକେଶ ବେଡ଼ିଂଗା ଧରି ରାମକୁମାର ଚାଟାର୍ଜିଙ୍କ ଦୁଆର କବାଟରେ କରାଘାତ କଲା ମାତ୍ରେ ଲୁଗା ପିନ୍ଧି ପୂର୍ବରୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ଥିବା ଗାତା ହାତରେ ଗୋଟାଏ ସେହିପରି ଟିଣ ସୁଟକେଶ ଧରି ବାହାରକୁ ବାହାରି ଆସିଲା ଏବଂ ତା’ପରେ ଦୁହେଁ ଖୁବ୍‌ରପୁରରୁ ପାଷ ବସ୍ ଧରି ହାଡ଼ଡ଼ା ଷ୍ଟେସନ ଅଭିମୁଖେ ବାହାରି ଗଲେ । ପୂର୍ବରୁ ଲେଖୁଥିବା ଗୋଟାଏ ଚିଠି ସେ କେବଳ ବଲରାମ ସ୍ବାଇଁଙ୍କ ବିଛଣା ଉପରେ ଥୋଇ ଦେଇ ଆସିଲା । ଯାତ୍ରା ପରେ ଓଷ୍ଟାଡ଼ ଆୟୋଜକମାନଙ୍କ ସହ ଟଙ୍କା ପଇସା ହିସାବ ଛିଡ଼ାଉ ଥାଆନ୍ତି । ଅନ୍ୟ ପାର୍ଟିସରମାନେ ସେ ଯାଏଁ ଫେରି ନ ଥାଆନ୍ତି ।

“ମାଷେ, ଗାତା ସହିତ ମୁଁ ଗାଁକୁ ଚାଲି ଯାଉଛି । ଚାରି ପାଞ୍ଚ ଦିନ ପରେ କେଉଁଝରରେ ଆପଣଙ୍କ ସହିତ ସାକ୍ଷାତ କରିବି ।”

(୬)

ହାଡ଼ଡ଼ା ଷ୍ଟେସନରୁ ପେସେଞ୍ଜର ଗାଡ଼ି ଧରି ମଞ୍ଜୁରିଗୋଡ଼ ଷ୍ଟେସନରେ ପହଞ୍ଚିଲା ବେଳକୁ ଉପରବେଳା ପାଞ୍ଚଟା ବାଜି ସାରିଥାଏ । ମାର୍ଜି ମାସ ଚୂଡ଼ାୟ ସପ୍ତାହ ଆସି ହେଲାଣି । ଦିନ ବଢ଼ି ଯାଇଥାଏ । ସୂର୍ଯ୍ୟ ଅସ୍ତ ହୋଇ ନ ଥାଆନ୍ତି । ଗେଟ୍‌ରେ ଥିବା ଟି.ଟି.ଆଇକୁ ଟିକେଟ ଦୁଇଟା ବତେଇ ଦେଇ, ରଘୁନାଥ ସହିତ ଗାତା ଯେତେବେଳେ ଷ୍ଟେସନ ବାହାରେ ଆସି ଛିଡ଼ା ହେଲା, ସେ କେବଳ ବଲବଲ କରି ଚାରିଆଡ଼କୁ ଚାହିଁବାକୁ ଲାଗିଲା । ଷ୍ଟେସନକୁ ଲାଗି ଛୋଟିଆ ବଜାରଟା, ମାତ୍ର ଚାରି ପାଞ୍ଚଟି ଦୋକାନ । ଦୁଇକୁ ଚାହିଁଲେ ଦିଗନ୍ତ ବିକ୍ଷାରୀ ଟାଙ୍ଗରା ବିଲ । ମଝିରେ ମଝିରେ ଗଛଲିଆ ବୃକ୍ଷ ଆଛାଦିତ ଗୋଟାଏ ଗୋଟାଏ ଗାଁ ।

ରଘୁନାଥ କହିଲା, “ଏତେ ବର୍ଷ ଧରି କଲିକତା ଭଳି ସହରରେ ରହି ଥିବାରୁ, ଏସବୁ ଜାଗା ତମକୁ କେମିତି ନିଛାଟିଆ ଲାଗୁଥିବ ।”

ଗାତା ବଜାଳାରେ କହିଲା, “ହଁ, କିନ୍ତୁ ଖୁବ୍ ଭଲ ଲାଗୁଛି । ଗାଡ଼ି ମଟରର ଫେଁ ପାଁ ନାହିଁ, ଲୋକ ଗଛଲି ନାହିଁ । ବେଶ୍ ଶାନ୍ତ ପରିବେଶ ।”

“ତା’ ତ ଠିକ୍ । କିନ୍ତୁ ଏଠି ଗାଡ଼ି ମଟର ନାହିଁ । କେଉଁଠାକୁ ଯିବାକୁ ହେଲେ ପାଦରେ ଚାଲିଚାଲି ଯିବାକୁ ପଡ଼େ । ତମେ କଣ ପାଦରେ ଚାଲି ଚାଲି ଆମ ଗାଁକୁ ଯାଇ ପାରିବ ?”

ଗାତା କହିଲା, “କାହିଁକି ପାରିବି ନି ? ତମେ ଯେ ସାଙ୍ଗରେ ଅଛ । ଯେଉଁଠି ପାଦ ଆଉ ଚଳିବ ନି, ତମେ କଣ କାନ୍ଧରେ ବସେଇ ନେଇ ଯିବ ନି ?”

ଗାଁ ମୁଣ୍ଡରେ ପହଞ୍ଚିଲା ବେଳକୁ ସୂର୍ଯ୍ୟ ଅସ୍ତ ହେଇଗଲେଣି । ସନ୍ଧ୍ୟା ହୋଇ ଆସୁଛି । ରଘୁନାଥ ସହିତ ଗୋଟାଏ ସୁଟକେଶ ଧରି ସ୍ତ୍ରୀ ଲୋକଟିଏ ଚାଲିଥିବାର ଦେଖି ଚଳପ୍ରଚଳ

ହେଉଥିବା ସ୍ତ୍ରୀ, ପୁରୁଷ ଓ ପିଲାମାନେ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହୋଇ ତାକୁ ଚାହିଁ ରହିଲେ । ରଘୁନାଥ କିନ୍ତୁ ତଳକୁ ମୁହଁପୋତି କେଉଁ ଆଡ଼କୁ ଦୃଷ୍ଟି ନ ଦେଇ ସିଧା ଯାଇ ଭାଗବତ ମଣ୍ଡପ ପାଖରେ ପହଞ୍ଚିଗଲା । ବନମାଳୀପୁର ଶାସନର କେତେ ଜଣ ବୟସ୍କ ଲୋକ ବସି ଗପସପ କରୁଥିଲେ । ସେମାନେ କଥାବାର୍ତ୍ତା ବନ୍ଦ କରି ଦେଇ ରଘୁନାଥ ଏବଂ ତା' ସହିତ ଯାଉଥିବା ସ୍ତ୍ରୀ ଲୋକଟିକୁ ଚାହିଁ ରହିଲେ । ସେମାନଙ୍କ ଠାରୁ ଟିକିଏ ଦୂରରେ ପଛେ ପଛେ ଚାଲିଥିବା କେତେଜଣ ପୁଅ ଓ ଝିଅ ସେହି ମଣ୍ଡପ ପାଖରେ ଅଟକି ଗଲେ । ଭାଗବତ ମଣ୍ଡପ ଉପରେ ବସିଲେ ହରିନାଥଙ୍କ ଘରର ଦରଜା ଦେଇ ଦୃଷ୍ଟିଗୁଡ଼ା ଭିତରକୁ ଲମ୍ବିଯାଏ ।

ଦୁଇଜଣଙ୍କୁ ଦେଖି ରଘୁନାଥର ବୋଉ କାଠଖୁଣ୍ଟ ଭଳି ଠିଆ ହୋଇ ଗଲେ ଏବଂ ଅପଲକ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଦୁଇଜଣଙ୍କୁ ଚାହିଁଲେ ।

ରଘୁନାଥର ଇଚ୍ଛିତରେ ଗୀତା ଆଶୁ ମାଡ଼ି ତାଙ୍କୁ କୁହାର ହେଲା । ସେ କିନ୍ତୁ ସେମିତି ଠିଆ ହୋଇ ରହିଲେ । ସେମିତି ନିର୍ବାକ, ପ୍ରତିକ୍ରିୟା ହୀନ । ରଘୁନାଥ କହିଲା, “ବୋଉ ଏ ତ'ର ବୋହୂ । ଘର ଭିତରକୁ ଡାକିବୁ ନି ?”

“ଏଁ, କଣ କହିଲୁ ? ବୋହୂ ? ମାନେ ତ ସ୍ତ୍ରୀ । ତୁ ବାହା ହେଲାତୁ ? ଅଥଚ ମୁଁ ଜାଣିଲି ନି ? ତ ସାନ ଭାଇ ଜାଣିଲା ନି ? ଭାୟା ଜାଣିଲେ ନି ?”

ଏ ସମୟରେ ପାଖଘରୁ ସୀତା, ଦୁର୍ଗା ଆଉ ଗୁଳ୍ମଣୀ ଦଉଡ଼ି ଆସିଲେ ଏବଂ ଅପଲକ ଆଖିରେ ଗୀତାକୁ ଚାହିଁ ରହିଲେ ।

ରଘୁନାଥର ବୋଉ ଖୁବ୍ ଜୋରରେ ଦୀର୍ଘ ନିଶ୍ବାସଟାଏ ଛାଡ଼ିଲେ -

“ଆଲୋ ସୀତା, ବୋହୂକୁ ନେଇ ଯା' । ଗାଧୋଇବା ଓ ଖାଇବାର ବନ୍ଦୋବସ୍ତ କରି ଦେ ।”

“କଣ ଖାଇବେ ? ପଖାଳ ଖାଆନ୍ତି କି ନାହିଁ, ଚୁଡ଼ା, ମୁକ୍ତି ଖାଆନ୍ତି କି ନାହିଁ ?”

“ଗାଁରେ ଆଉ କଣ ମିଳିବ ? ପଖାଳ ନ ଖାଇଲେ କ୍ଷୀର ମୁକ୍ତି ବା କ୍ଷୀର ଚୁଡ଼ା ଦେ-”

ଗୀତାର ଗୋଟାଏ ହାତ ଧରି ସୀତା ଘର ଭିତରକୁ ନେଇଗଲା ।

ରଘୁବୋଉ ପଚାରିଲେ, “ଆରେ ରଘୁ, କି ଜାତିଆ ଝିଅ, କଉଠିକା ଝିଅ ଜାଣିରୁ ? ଆମର ଶାସନା ବାହୁଣ ଘର । ଘରମାରା ହବ, ଫେର ଭାଇଆମାନେ ନାନା କଥା କହିବେ, ବାଛନ୍ଦ କରିବେ ?”

“ସେ ବଙ୍ଗାଳୀ ବ୍ରାହ୍ମଣ ଘରର ଝିଅ । କୁଳାନ ବ୍ରାହ୍ମଣ । ସେଥିପାଇଁ ଚିନ୍ତା କରନା ।”

“ମୁଁ କିରିମି ନାହିଁ ଯେ କାଲି ସକାଳୁ ଯେତେବେଳେ ତ' ଦାଦା କି ବଡ଼ବୀପା କି ଅନ୍ୟ ଭାଇଯା ପଚାରିବେ ମୁଁ କି ଉତ୍ତର ଦେମି ? ସେ ଯେ ବାହୁଣ ଘରର ଝିଅ, ତାର ପ୍ରମାଣ କଣ ?”

“ପ୍ରମାଣ ? ପ୍ରମାଣ କଉଠୁ ଆଣିମି ? ଆମ ଓଷାତ୍ ବଳରାମ ସ୍ବାଇଁ କି ମେନେଜର ସାଧୁ ନାୟକ ଜାଣନ୍ତି । ସେମାନେ ତ ଏଠି ନାହାନ୍ତି ।”

“କଉଁକା ଝିଅ ?”

“ସେ କଲିକତାର ଝିଅ । ଆଗେ ତାଙ୍କର ଘରଦ୍ୱାର ଜମିବାଡ଼ି ପୂର୍ବବଙ୍ଗରେ ଥିଲା ।”

“ହଉ କଲିକତାରେ ତ ଜଗୁ ରହେ । ତାକୁ ତ କହି ପାରିଥାଆନ୍ତୁ, ମତେ ତ ଟିକିଏ ଖବର ଦେଇ ପାରି ଥାଆନ୍ତୁ ?”

“ବହୁତ ତରତରରେ ବାହା ହେବାକୁ ପଡ଼ିଲା, କାହିଁକି ନା, ଆଜି ଆମର ଅପେରା ପାର୍ଟି କଲିକତା ଛାଡ଼ି ଦଉଛି, ଆଉ ବେଳ ନଥିଲା ।”

ସଞ୍ଜ ହେଉ ହେଉ ଭାଗବତ ମଞ୍ଚପ ଉପରେ ନିଶାପ ମିଟି ବସିଗଲା । ମଝିରେ ଲଣ୍ଡନଟାଏ ଥୋଇ ବନମାଳୀପୁର ଶାସନର ଯେତେଜଣ ବୟସ୍କ ଲୋକ ଥିଲେ ସେଠି ପହଞ୍ଚିଗଲେ । ହରିନାଥର ବଡ଼ ପୁଅ କଉରୁ ଗୋଟାଏ ବିଜାତିର ଟୋକୀ ଆଣି ଘରେ ପୁରେଇ ଥିବାର ଖବରଟା ଶାସନ ଯାକ ପ୍ରଚାରିତ ହୋଇଗଲା ମାତ୍ରେ କେତେଜଣ ଯୁବକ ଓ ପିଲା ମଧ୍ୟ ସେଠାରେ ପହଞ୍ଚି ଗଲେ ।

“ବନମାଳୀପୁର ଶାସନର ଦିହକରେ କେହି କେବେ ଏମିତି କାମ କରି ନ ଥିଲା । ପାଣ, ହାଡ଼ି, ପଠାଣ, କିରସ୍ତାନ କିଛି ଜଣା ନାହିଁ । ଏମିତି କି ଗୋଟାଏ ଟୋକୀକୁ କଉରୁ ଆଣି ଘରେ ପୁରେଇ ଦେଲା ?”

“ହରିନାଥଙ୍କ ପୁଅ ସେ ଟୋକୀଟାକୁ କଉରୁ ଆଣିଲା କେହି ଜାଣିତ କି ?”

“ପାଖିଆଖି ପଚାଶ ଖଣ୍ଡ ଗାଁରେ ବନମାଳୀପୁର ଶାସନର ଯଉ ନାମ ତାକ ଥିଲା, ସେ’ଟା ମାଟିରେ ମିଶିଗଲା ।”

ଯଦୁନାଥ କହିଲେ, “ଜଣେ ଆମର ପରିବାରର କେବଳ ବେଇଜତ କଲା ନାହିଁ, ସାରା ଶାସନର ବଦନାମ କରିଦେଲା ।”

ଜଣେ ଅଧା ବୟସର ଲୋକ ପ୍ରସ୍ତାବ ଦେଲେ, “ଆମେମାନେ ଏଠି ବସି ଏମିତି ତ ବିଲୁଆ ବିଚାର କଲେ ହବ ନି । ବଡ଼ ମା’କୁ ତକାଯାଉ -”

“ସିଏ ଏଇ ମୁରବାମାନଙ୍କ ସଭାକୁ ଆସିବେ ?”

“ଓହୋ, ସିଏ ଆଡ଼ ହୋଇ ରହିବେ । ଯାହା ଉତ୍ତର ସେ ଦେବେ, ମୁଁ କହି ଦେମି ନି ? ଆଉ ପୁରୁଷ ପିଲା ତାଙ୍କର କିଏ ଅଛି କି ? ରଘୁନାଥ ତ ନିଜେ ଏଇ ଅପକର୍ମ କରିଛି । ସିଏ କଣ ନିଜେ ଦୋଷ ନିଜେ କହିବ ?”

ରଘୁନାଥର ବୋଉ ଉତ୍ତର ଦେଲେ, “ବାହୁଣ ବଙ୍ଗାଳୀ ଘରର ଝିଅ । କଲିକତାରେ ତା’ ବାପା ଚାକିରି କରନ୍ତି -”

“ବାହୁଣ କି ଅଛୁଆଁ ଜାତି, ଇୟାର କିଛି ପ୍ରମାଣ ଅଛି ?”

“କହୁଛି କି ତା ଅପେରା ଦଳର ଓଷ୍ଟାଡ଼ ଆଉ ମେନେଜର ଜାଣନ୍ତି ।”

“ସେମାନେ ତ ଇୟାରି ଭଳି ଯାତ୍ରାବଲା । ସେଗୁଡ଼ାଙ୍କ କଥାରେ ବାଗବାଇସ ଅଛି ? ଫେର୍ ସେମାନେ କାହାନ୍ତି ?”

ଆଉ ଜଣେ ପଚାରିଲେ, “ରଘୁ ଯେ ସେ ଟୋକାକି ବାହା ହେଉଛି, ତାର କିଛି ପ୍ରମାଣ ଅଛି ? ଶାସ୍ତ୍ରମତେ ବାହା ନ ହେଇ ଏମିତି ଯଦି ଜାହାର ସ୍ତ୍ରୀ କି ଝିଅକୁ ନେଇ ପଳେଇ ଆସି ଥାଏ ?”

ରଘୁବୋଉ ଉତ୍ତର ଦେଲେ, “ବାହା ହେଉଛି ବୋଲି କହୁଛି ।”

“କିଛି ପ୍ରମାଣ ତା’ ପାଖରେ ଅଛି ? କଉଁ ବାହାଘର ହେଲା, କଉ ବ୍ରାହ୍ମଣ ବାହା କରେଇଲା ?”

ଏହିପରି ବହୁ ଆଲୋଚନା ଓ ବିତର୍କ ପରେ ଶାସନର ପଞ୍ଚାୟତ ରାୟ ଶୁଣାଇଲା - କାଲି ସକାଳୁ ସେ ଦୁହେଁ ଯେମିତି ତମ ଘରୁ କେବଳ ନୁହେଁ, ଏ ଶାସନରୁ ପୂରା ହଟିଯିବେ । ସେମାନେ ଗଲା ପରେ ଗଙ୍ଗାଜଳ ଛିଞ୍ଚି, ଯଜ୍ଞ କରି ଘରକୁ ପବିତ୍ର କରିବ । ଏହାଛଡ଼ା ଶାସ୍ତ୍ର ମତେ ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ କରିବ ।”

ଜଣେ ଯୁବକ କହି ଉଠିଲେ, “ହଁ, ସକାଳକୁ ଯାହା ହବ ଦେଖା ଯିବ । ତମେ ଠାକୁମା’ ତୁମ୍ଭ ଚାପ ଘରକୁ ଯାଅ । ରାତିରେ ସେମାନେ ଘରେ ହିଁ ରହିବେ । ଯିବେ କୁଆଡ଼େ ?”

ଜଣେ ବୟସ୍କ ବ୍ରାହ୍ମଣ କହିଲେ, “ରାତିରେ ଯିବା କଥା କିଏ କହୁଛି ? ତା’ ବୋଲି କଣ ଜାତିପତି ସବୁ ଉଠିଗଲା ? ଶାସ୍ତ୍ର, ଧର୍ମ ସବୁ ବେକାର ? ଦେଶ କି ସ୍ୱାଧୀନ ହେଲା କେଜାଣି ? ଆଉ ଏ ଗାନ୍ଧି କି ମନ୍ତ୍ର ପୁଜିଲା ? ଶଃ, ଜାତି ନାହିଁ, ଧର୍ମ ନାହିଁ, ସବୁ ସମାନ ? ଏ ପୃଥିବୀ ଆଉ ରହିବି ?

“ମୁଁ ତାଙ୍କୁ ଚେତେଇ ଦେଇ ନ ଥିଲି ? ପୁଅକୁ ସେ ଯାତ୍ରାବାଳାଙ୍କ ଦଳରେ ମିଶିବାକୁ ଦିଅ ନି । ସେଗୁଡ଼ା ଭେଷଡ଼ । ମାନ ମହତ କିଛି ସେମାନଙ୍କର ଅଛି ? ଆରେ ସଲ୍ଲୁକ ବାଏ, ନିର୍ଲଜ୍ଜ ଗାଏ, ଅତି ବେହିଆ ସଭାରେ ନାଚେ । ସେଗୁଡ଼ା ପା’ ସଭାରେ ନାଚନ୍ତି । ତାଙ୍କ ଠୁ ବେହିଆ କେହି ଅଛି ?”

“ସେଇ କଥା ତ । ଲାଜ ସରମ, ମାନ ଇତ୍ତତ ଛାଡ଼ି ଦେଲେ ମଣିଷ ତ ସବୁ କିଛି କରି ପାରିବ ? ତା’ର ସମାଜକୁ ଖାତିର ନା କୁଳ କୁତୁମ୍ଭକୁ ଖାତିର ?”

“କଥା ତ ତୁଚ୍ଛିଲା, ଫେର କାହିଁକି ତାକୁଇ ଫେଣେଇ ହଉତ ?”

ତା’ ପରଦିନ ସକାଳ ଆଠଟା ବେଳକୁ ଭାଗବତ ମଣ୍ଡପ ପାଖ ହରିନାଥଙ୍କ ଦୁଆର ମୁହଁରେ ଡାକ ଶୁଭିଲା,

“ରଘୁନାଥ, ରଘୁ-”

ଦୁଆର ମୁହଁରେ ଅତିହ୍ନା ଲୋକ ଜଣଙ୍କୁ ଦେଖିଯାଇ ରଘୁବୋଉ କହିଲେ, “ଦେଖି ଯା’ତ, ତତେ କିଏ ଜଣେ ମିଶିପ ଖୋଜୁଛନ୍ତି ।”

ଗାତା ସହିତ ଘର ଛାଡ଼ି ଚାଲିଯିବା ଲାଗି ରଘୁନାଥ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହେଉଥାଏ । ଗାଧୋଇ ପାଧୋଇ ଲୁଗାପଟା ପିନ୍ଧି ସାରିଥାଏ । ଗାତା ମଧ୍ୟ ନିତ୍ୟକ୍ରମ ସାରି ଲୁଗା ପିନ୍ଧି ସାରିଥାଏ । କଥାଟା କହିଦେଇ ରଘୁବୋଉ ମୁହଁ ଶୁଖେଇ ପୁଣି ସେଇ ବାରଣ୍ଡାରେ ବସି ପଡ଼ିଲେ । ଆକାଶଠାରୁ

ପାତାଳ ଯାଏ, କେତେ ନାହିଁ କେତେ କଥା ସେ ଭାବି ଚାଲି ଥାଆନ୍ତି । ପୁଅଟା ବାହା ହେଇଛି କି କାହାର ଝିଅ କି ବୋହୂକୁ ନେଇ ପଳେଇ ଆସିଛି, କେଜାଣି ? ଯଦି ବି ବାହା ହେଲା, ମା'କୁ ବି ସୁଖା ଖବର ଦେଲା ନାହିଁ ? ବଡ଼ ହେଇଗଲା ପରେ ସତେ ପୁଅମାନେ ମା'ଠାରୁ କେତେ ଦୂରକୁ ଚାଲି ଯାଆନ୍ତି ? ମନ ଇଚ୍ଛାରେ ବୋହୂ ପସନ୍ଦ କରି, ସାହି ଭାଇଙ୍କୁ ଖାଇବାକୁ ଦେଇ ଶାସ୍ତ୍ରମତେ ସେ କଣ ବାଣ୍ଟ ବାହାଘର କରି ନ ଥାଆନ୍ତା ? ଏମିତି କରିବା କଣ ଦରକାର ଥିଲା ?

ଏ ସାହି ଭାଇ ବି ତହୁଁ ବଳି । ଶାସନୀ ବ୍ରାହ୍ମଣ ଦେଖାଉଛନ୍ତି । ଶାସ୍ତ୍ର ପୁରାଣ କଥା କହୁଛନ୍ତି । କେତେ ଦିନ ପରେ ମା' ପାଖକୁ ପୁଅ ଫେରି ଆସିଛି, ଦିନେ ଓଲିଏ ବି ରହିବାକୁ ଦେବେ ନି ? ହେଲା ବି ଯଦି ଭୁଲ ଭଟକାଟେ କରି ପକେଇଛି, ତାକୁ ସୁଧାରି ନେବା ପାଇଁ କଣ ଶାସ୍ତ୍ରରେ ନିୟମ ନାହିଁ ? ରଘୁବୋଧ ବସି ବସି କେବଳ ଝୁରି ହେବାରେ ଲାଗି ଥାଆନ୍ତି ।

ବାହାରକୁ ଆସି ସାଧୁ ନାୟକଙ୍କୁ ଦୁଆର ମୁହଁରେ ଦେଖି ରଘୁନାଥ ତମକି ପଡ଼ିଲା । ସକାଳୁ ସକାଳୁ ସେ ଯେ ଆସି ଦୁଆର ମୁହଁରେ ପହଞ୍ଚି ଯିବେ, ଏ କଥା ସେ କଳ୍ପନା କରି ନଥିଲା ।

ସାଧୁବାବୁ କହିଲେ, “ଆସ, ଆସ, ଇନ୍ଦାଡ଼େ ଆସ ।”

ତା'ପରେ ଦୁହେଁ ଏକ ନିରୋଜା ସ୍ଥାନକୁ ଚାଲିଗଲେ ।

ସାଧୁବାବୁ କହିଲେ, “ଯଉ କାମଟି କଲ, ଟିକେ ବୁଝି ବିଚାରି କରି ଥାଆନ୍ତ ? ଓଷ୍ଟାଟ୍ କାଲି ତମକୁ ପଚାରୁଥିଲେ । ସତ କଥାଟା କହି ଦେଲ ନି ? ଆମେ ତ ସବୁ ବନ୍ଦୋବସ୍ତ କରି ଦେଇ ଥାଆନ୍ତୁ । ସବୁକାମ ବି ସୁରୁଖୁରରେ ହେଇ ଯାଇ ଥାଆନ୍ତା ।”

“ଗୀତା ତା' ବାପାକୁ ଡରିଲା । କହିଲା କି ସେ ଜାଣିଲେ ଆଉ ଆମ ବାହାଘର କରେଇ ଦେବେ ନି ।”

“ବାହାଘର ତମର ହେଲା କେତେବେଳେ ?”

“ନା, ହେଇ ନି ।”

“ଏଇ ତମ ଟୋକା ଟାକଳିଆଙ୍କ ବୁଝି । ସେଠି ସକାଳୁ ସକାଳୁ ହଲ୍ଲୁ ହେଇଗଲା । ଆମ ଲୋକ ଜଣେ ବଙ୍ଗାଳୀ ଝିଅକୁ ନେଇ ପଳେଇଛି ଶୁଣି ପୂରା ସେ କୋଠାଘରଟାରେ ଯେତେ ଲୋକ, ଫେର ବାହାର ଲୋକ ଆସି ଆମ ସାଙ୍ଗରେ ଯଉ ଝମେଲା କଲେ । ଓଷ୍ଟାଟ୍‌ଙ୍କୁ ଆଉ ମତେ ମାର୍ କି ନି ମାର୍ ଅବସ୍ଥା । ବହୁ ଜଣରେ ଯାହା ହେଉ ସେମାନଙ୍କଠାରୁ ମୁକ୍ତି ପାଇଲୁ । ତା' ବାପ ହଜାରେ ଟଙ୍କା ନେଲା ।”

“ହଜାରେ ଟଙ୍କା ମୁଁ ଦେଇ ଦେମି ।”

“ଓହୋ, ହଜାରେ ଟଙ୍କା କଥା ପଡ଼ିନି । ତା' ବାପାଟା ତାହା ମଦୁଆ, ସବୁବେଳେ ପକ୍ଷୀ ମାଗୁଥାଏ । ତାକୁ ସେହି ହଜାରେ/ବାରଣ ଦେଇ ଦେଇଥିଲେ, ଖୁସିରେ ତ ତମ ସାଙ୍ଗରେ କାଳି ମନ୍ଦିରରେ ବାହାଘର କରେଇ ଦେଇ ଥାଆନ୍ତା । ତାଙ୍କ ଘର ଅବସ୍ଥା ତମେ କଣ

କାଣ ? ବକତେ ଖାଇଲେ ଦି'ବକତ ଉପାସ । ପଇସା ସେମାନଙ୍କୁ ଗଣେଇ ଥାଆନ୍ତା ?”

“ହଁ ଅବଶ୍ୟ ଆପଣଙ୍କୁ ସତ କଥାଟା ନ କହିବା ମ'ର ଭୁଲ ହେଲା । ମୁଁ କିଛି ବୁଝି ପାରିଲି ନି କି ଠିକ୍ ଭାବରେ ଭାବି ପାରିଲି ନି ।”

“ହଉ ଛାଡ଼, ଯାହା ତ ଭୁଲଟେ କରି ପକେଇଲଣି । ଏବେ ତ ତାକୁ ତୁଲେଇବାକୁ ପଡ଼ିବ ।”

“ଏବେ ତ ଆମେ ଏଇ ଘର ଛାଡ଼ି ଚାଲି ଯାଉଛୁ । କାଲି ରାତିରେ ହିଁ ଶାସନର ପଞ୍ଚାୟତ ବସି ଆମକୁ ଆଜି ସକାଳୁ ଘର ଛାଡ଼ି ଯିବାକୁ କହିଛନ୍ତି । ତା'ପରେ ଘରକୁ ଶୁଦ୍ଧ କରି ଜାଗ ଯଜ୍ଞ କଲେ ଯାଇ ବୋଉ ତୁଲି ଧରେଇବ । କାଲିଠୁ ସେ କିଛି ଖାଇନି । ତୁଲି ଲାଗି ନି ।”

“ତମ ବୋଉ କଣ କହୁଛନ୍ତି ?”

“କିଛି ନାହିଁ, କେବଳ କାନ୍ଦୁଛି, ପଚାରିଲେ କିଛି ଜବାବ ବି ଦେଉନି ।”

ସାଧୁନାୟକ ତଳକୁ ମୁହଁ ପୋତି କିଛି ସମୟ ଭାବିଲେ ।

“ହଁ, ଗୋଟାଏ କାମ କରିବା । ତମେ ମ' ସାଙ୍ଗରେ ଚାଲ । ପଦ୍ମପୁର କାଳା ମନ୍ଦିରରେ ଆଗେ ବିଭାଘର କାମଟା ବତାଇ ଦିଅ । ସେଠିକାର ପୁରୋହିତ, ବାରିକ ସବୁ ମ'ର ଜଣାଶୁଣା । ଆଗେ ବାହାଘର କାମଟା ସାର । ତା'ପରେ ଯାହା କିଛି କରିବା । ମ'ର ଡର ତା'ର ସେ ଭାଇଟାକୁ । ଦୁନିଆ ଚୋରି, ଡକାୟତି, ମର୍ତ୍ତର କେଶ୍ ତା' ନାଆଁରେ । କେଜାଣି କେତେବେଳେ କଲିକତାରୁ ଗୁଣ୍ଡା ଆଣି କଣ କରିବ, କିଏ କହିବ ?

“ଓଷ୍ଟାର୍ କହୁଥିଲେ, ସିଏ କାଳେ ଜେଲରେ ?”

“ଜେଲରୁ ବାହାରିବ ନି ? ସେତେବେଳେ କିଛି ଯଦି ବଦମାସୀ ବୁଦ୍ଧି ତା' ମୁଣ୍ଡରେ ଜୁଟେ ? ହଉ, ଆଉ ଡେରି କର ନି । ଜଳଦି ବାହାରି ଆସ । ପେସେଞ୍ଜର ବେଳ ହେଇ ଯାଉଛି । ଯାଜପୁର ରୋଡ଼ ଷ୍ଟେସନରେ ଓହ୍ଲାଇ ସେଠି ବାହାଘର କାମ ସାରି ନବା । ସେଇଠି ମ' ପିଇସା ଘରେ ରାତିଟା ରହି ଯାଇ ସକାଳୁ ଧାନମଣ୍ଡଳ ଯିବା । ଷ୍ଟେସନ ପାଖରେ ମ' ଗାଆଁ । ଆମ ଘରେ ହିଁ ସେ ରହିବ । ଗାଡ଼ାକୁ ସେଇଠି ଛାଡ଼ି ଆମେ କେଉଁଝର ଯିବା । ଦି'ଦିନ ପରେ ସେଠି ସମାଜ ।”

“ଗାଡ଼ା ଏକୁଟିଆ ସେଠି ରହିବ ?”

“ଆଉ କଣ ? ଯାତ୍ରାବାଲା କଣ ସାମାନଙ୍କୁ ସାଙ୍ଗରେ ଧରି ବୁଲୁଥାଆନ୍ତି ? ଆଗେ, ଡର କିଛି ନାହିଁ । ମ' ଘର ପା' ସେଠି । ମ' ସା, ପୁଅ, ଝିଅ, ଭାଇ କୁଟୁମ୍ବ ସବୁ ସେଇଠି ରହୁଛନ୍ତି, ଗାଡ଼ାକୁ ମୁଁ ତାଙ୍କ ହେପାଜତରେ ରଖେଇ ଦେବି ।”

ସେଇ ଯେ ରଘୁନାଥ ଗାଁରୁ ଆସିଲା, ପୁଣି ଗଲା ବର୍ଷକ ପରେ ବୋଉକୁ ଦେଖିବାକୁ । ତାକୁ ଦେଖି ବୋଉ ତାର ଢେର କାନ୍ଦିଥିଲା । କହିଥିଲା, “ତମମାନଙ୍କ ନିକଟରୁ ମୁଁ କଣ କିଛି ଚାହୁଁଛି ? ଗୋଟେ ପେଟ, କଉ ଅପୋଷ୍ଟା ରହୁଛି ? ଜଗା ଯେ କଲିକତାରେ ରହିଲା, ପାଞ୍ଚବର୍ଷ ହେଲା ଆଉ ତାର ଖବର ଅନ୍ତର ନାହିଁ । ଗଉରା, ମକରା କହୁଛନ୍ତି, ସେମାନେ ତା’

ଖବର ରଖି ନାହାନ୍ତି । କିଏ କହିଲା, ଜଣେ ସେଠାରେ ପାଖରେ ଚାକିରି କରି ମୁର୍ଖିଦାବାଦରେ ରହୁଛି । ମକରା କହୁଛି, ଜଗା କୁଆଡ଼େ ଆସାମ ଗଲାଣି । ତା'ର ଆଉ କିଛି ଖବର ଅନ୍ତର ନାହିଁ ।”

ରଘୁନାଥ କହିଲା, “କେମିତି ଆସନ୍ତି ? ସାହି ଭାଇ ତତେ ହଜରାଣ କରିବେ । ଯଦି ରାଜି ହେବୁ ତ ମା' ସାଙ୍ଗରେ ଚାଲ । ଯଉଁ ଗାତା ରହୁଛି, ତୁ ସେଇଠି ରହିବୁ ।”

“ନାଁ ରେ ବାପ, ସେ କଥା କହ ନା । ତା' ବାପ, ଗୋସୁବାପଙ୍କ ଘର ଛାଡ଼ି କୁଆଡ଼େ ଯିବି ନି । ଏଇଠି ପଡ଼ି ରହିମି ।”

ରାତିଟାଏ ରହି ରଘୁନାଥ ସକାଳୁ ପଳେଇ ଆସିଲା ଏବଂ ତା'ପର ଠାରୁ ପ୍ରତି ଦୁଇତିନି ମାସରେ ଥରେ ସେ ବନମାଳାପୁର ଯାଉଥିଲା । କେବଳ ଗୋଟାଏ ରାତି କେବେ ଅବା ଗୋଟାଏ ଦିନ ରହି ସେ ଫେରି ଆସୁଥିଲା, ପଟାଶ ଟଙ୍କା, ଷାଠିଏ ଟଙ୍କା, ଯାହା କିଛି ପାରୁଥିଲା, ବୋଉ ହାତରେ ଦେଇ ଆସୁଥିଲା । ସାହିରେ ଆଉ କାହାରି ସହିତ ସଂପର୍କ ତ ଦୂରରେ ଥାଉ, କଥାବାର୍ତ୍ତା ବି ନ ଥିଲା । ଯେତିକି ସମୟ ରହେ, ଘର ଭିତରେ ରହେ ଆଉ ପୁଣି ବାହାରି ସିଧା ରାସ୍ତା ଧରେ ।

ମାତ୍ର ଅଳ୍ପଦିନ ଭିତରେ ସେ ସିଧା ରାସ୍ତାଟା ହଠାତ୍ ସରିଗଲା । ଜଗନ୍ନାଥ କୁଆଡ଼େ ଗଲା, କେଉଁଠି ରହିଲା, ତା'ର ଖବର କିଛି ସେ ପାଇ ପାରିଲା ନାହିଁ । ଏପରିକି ବୋଉର ଶୁଦ୍ଧି ବେଳକୁ ମଧ୍ୟ ତାକୁ ଖବର ଦିଆଯାଇ ପାରିଲା ନାହିଁ । ବୋଉର ଶୁଦ୍ଧିବାଦି ସାରି ବଡ଼ବାପା ପୁଅ ଭାଇ ହାତରେ ଘରର ଚାବିକାଠିଟା ଦେଇ ଆସିଲା । କହିଲା, “ତମର ତ ବଡ଼ ପରିବାର । ଜାଗା ନିଅଣ୍ଟ ପଡ଼ୁଛି, ଏଇ ପରସ୍ତରେ ଶୁଆବସା ସବୁ କରିବ । ନିଜଘର ଭାବି ଚଳିବ । ପ୍ରତିବର୍ଷ ବୋଲୁଥିଲେ ପରେ ମୁଁ ଆସିବି । ବଖରାବାଲା ଯଉ ଧାନ ଦେବେ, ତାକୁ ତମେ ଖାଇବ । ଛ'ଶଯାକ ରଖୁଥିବ । ଘର ଛପର କରି, ଲିପା ପୋଛା କାମ ସାରି ଦେଇ ଯିବି ।”

ଏବଂ ଆଜି ଯାଏ, ସେ ତାହା ହିଁ କରି ଚାଲିଛି । ତା ନିଜ ଜୀବନର ନଜରା କେତେ ଥର ଯେ ଗତିପଥ ବଦଳାଇ, କେତେ ଖାଲ ଜିପ ପଥୁରିଆ ଭୂଇଁ ତେଇଁ ଆସି ଏଇଠି ପହଞ୍ଚିଛି ତ କେତେଥର ଅଟକି ଯାଇ ସରା ହରାଇ ପୁଣି ବର୍ଷାର ପ୍ରବଳ ଜଳଧାରାର ଧକ୍କାରେ ଆଗକୁ ଚାଲି ଯାଇଛି ।

ସେମିତି ଦିନେ ଓଷ୍ଟାଟ୍ ବଜରାମ ସ୍ବାଇଁ ମା' ମଙ୍ଗଳା ଅପେରା ଦଳ ଛାଡ଼ି ଦେଲେ । ତା ସହିତ ବହୁ କଳାକାର ମଧ୍ୟ ଦଳ ଛାଡ଼ି ଦେଲେ । ସେମାନଙ୍କ ଭିତରେ ଥିଲା ମଧ୍ୟ ରଘୁନାଥ । ସେ ଭାବିଥିଲା, ନା' ଆଉ ଏ କଳାକାର ଜୀବନକୁ ନେଇ ଆଗେଇ ହେବ ନି । ବିଶେଷତଃ ଯାତ୍ରାବଳରେ ରହି ସେତେବେଳକୁ ସେ ଅନେକ କିଛି ହରେଇ ସାରିଲେଣି । ଏହି ସାଧୁ ନାୟକ ହିଁ କହିଥିଲେ, “ରଘୁନାଥ, ବନମାଳାପୁର ନ ଗଲ ନାହିଁ, ଆଉଗୋଟାଏ ଜାଗାକୁ ଚାଲ । ଆମେ ଦୁହେଁ ସେଠିକି ଚାଲିଯିବା ।”

ରଘୁନାଥ କହିଲା, “ନାହିଁ ଆଜ୍ଞା, ଆଉ ମତେ ସେ ଯାତ୍ରା କଥା କୁହୁ ନାହିଁ । ଏଇ

ଅଫିମ ନିଶାରେ ମୁଁ ସବୁ କିଛି ହରେଇ ଦେଲି । ଆଉ ସେ ସବୁ ଦରକାର ନାହିଁ । ଗୋଟାଏ ପେଟ ଯେମିତି ହେଲେ ପୋଷିବି ।”

“ଏଇ ଜୀବନ ତ ସେଇୟା । ଯାହାର ସେ କଳା ଅଛି, ତାକୁ ନିଶା ଧରେ । ମ’ ଜୀବନରେ କେତେ ନୃତ୍ୟଶିଳ୍ପୀ, କଣ୍ଠଶିଳ୍ପୀ, ଅଭିନେତା ଦେଖି ସାରିଲିଣି । ସେ କଳାର ସାଧନା ଯିଏ କରେ ସେ ବହୁତ କିଛି ହରାଏ, ସେଥିପାଇଁ ଦୁଃଖ କର ନି । ଏତେଗୁଡ଼ାଏ କଳାର ଅଧିକାରୀ ହେବାଟା କିଛି ସାଧାରଣ କଥା ନୁହେଁ ।”

“କି ମୂଲ୍ୟ ସେ କଳାର ? ବହୁ ଅପବାଦ, ବହୁ ବାଧା ବିଘ୍ନ ନ ମାନି ଯାହାକୁ କଳିକତାରୁ ନେଇ ଆସିଥିଲି, ତାକୁ ହରାଇଲି । କଉଁ ସେ ମାଲଦା, ତା’ ବି ଜାଣେ ନାହିଁ । ତା’ ହାତ ଲେଖା ବଙ୍ଗଳା ଭାଷାର ଏଇ ଚିଠି ଖଣ୍ଡଟା ହିଁ ତା’ର ସ୍ମୃତି ହେଇ ରହିଛି ।”

“ସେ କଥାକୁ ଝୁରି ହେଇ ଲାଭ କିଛି ନାହିଁ । ମାଲଦାରୁ ଯାଇ ତମେ କଣ ତାକୁ ଆଣି ପାରିବ ?”

“ନିଶ୍ଚୟ ଆଣିବି । ଜୀବନ ଗଲେ ପଛେ ଯାଉ ।”

“ପାଗଳ ହେଲ ନା କଣ ? ତା’ ଭାଇଟା ଗୋଟାଏ ଅପରାଧୀ । ନିଶ୍ଚୟ କଳିକତାରେ ତାର ଗୁଣ୍ଡା ଦଳ ଅଛନ୍ତି । ନ ହେଲେ ସେମାନେ ଓଡ଼ିଶା ଆସି ଧାନମଣ୍ଡଳ ସେସନରୁ ଗାତାକୁ ନେଇ ଯିବାକୁ ସାହସ କରି ଆଆନ୍ତେ ? ସେପରି ଅବସ୍ଥାରେ ଆମେ ଯାଇ ତାକୁ ସେଠୁ ଉଦ୍ଧାର କରି ଆଣିବା କେମିତି ? ଟିକେ ଭଲରୂପେ ଚିନ୍ତା କର ।”

ପକେଟ ଭିତରୁ ଖଣ୍ଡେ କାଗଜ ବାହାର କରି ରଘୁନାଥ ଦେଖିଲା । ସେଇଟା ଥିଲା ଗାତାର ଚିଠି । ଗୋଟି ଗୋଟି ଅକ୍ଷର, କିନ୍ତୁ ବଙ୍ଗଳା ଲିପି । ସେହିଟିକୁ ଜଣେ ବଙ୍ଗଳା ଭଦ୍ରଲୋକଙ୍କ ଦ୍ଵାରା ପଡେଇ ରଘୁନାଥ ଜାଣି ପାରିଲା ଯେ ଗାତାକୁ କିପରି ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଗ କ୍ରମେ ତା’ ଭାଇ ସୁଜିତ ହଠାତ୍ ଧାନମଣ୍ଡଳ ସେସନରେ ଦେଖି ପକାଇଲା ଏବଂ କିପରି ସେମାନେ ଚାରିଜଣ ମିଶି ତାକୁ ଜବରଦସ୍ତ ରେଳଗାଡ଼ିରେ ବସାଇ କଳିକତା ନେଇଗଲେ ଏବଂ ସେଠାରୁ ବାପା ଆଉ ମା’ଙ୍କ ସହିତ ସେ କିପରି ମାଲଦା ଗଲା । ସେମାନେ ସେଠାରେ ଜଣେ ବୟସ୍କ ଲୋକକୁ ତାକୁ ବାହା କରେଇ କିପରି ପାଞ୍ଚ ହଜାର ଟଙ୍କା ପାଇବା ପାଇଁ ଯୋଜନା କରିଛନ୍ତି । ଯେପରି ହେଉ ତାକୁ ସେଠାରୁ ଆଣିବା ପାଇଁ ସେ ଲେଖିଛି । ସେହି ଚିଠିଟାକୁ ଦେଖି ରଘୁନାଥର ଆଖି ଛଳ ଛଳ ହେଇଗଲା । କହିଲା, “ଏଇ ଚିଠି ଦେଖନ୍ତୁ, ଗାତା ଲେଖିଛି ତାକୁ ଯେମିତି ହେଲେ ସେଠୁ ଉଦ୍ଧାର କରି ଆଣିବା ପାଇଁ । ନ ହେଲେ ଆମୁହନ୍ତ୍ୟା କରି ଦେବ -”

“ମୁଁ ବୁଝୁଛି ରଘୁନାଥ, ତମ ହୃଦୟରେ କ୍ଷତଟା କଉଁ ।”

“ଅନ୍ତତଃ ତାକୁ ଗୋଟାଏ ଚିଠି ଦେଇ ଧୈର୍ଯ୍ୟ ଧରିବାକୁ ତ କହି ପାରନ୍ତି । କିନ୍ତୁ କିଏ ଜାଣେ; ସେ ଚିଠି ତା’ପାଖରେ ପହଞ୍ଚିବ କି ନାହିଁ ?”

“ସେ କାମ କରି ଦବା । ମୁଁ ଚିଠି ଲେଖେଇବାର ବୟୋବସ୍ତ କରି ଦେବି । କିନ୍ତୁ ମ’ କଥା ମାନ । ହରିପୁର ପାର୍ଟର ମାଲିକ ଅଧିକାରୀ ଚତୁରାନନ୍ଦ ସାମନ୍ତ ଖବର ପଠେଇଛନ୍ତି । ତମ

କଥା ସବୁ ଜାଣି ତମକୁ ତାଙ୍କ ଯାତ୍ରା ପାର୍ଟିର ଓଷ୍ଠାତ କରି ନେବେ । ମୁଁ ବି ମେନେଜର ହେଇଯିବି । ତାଲ, ହରିପୁର ପାର୍ଟିରେ ଯୋଗ ଦେବା । ତା'ପରେ ଯାହା କିଛି ବିଚାର ବିମର୍ଶ କରିବା ।”

ସେହି ଯେ ରଘୁନାଥ ହରିପୁର ଅପେରା ପାର୍ଟିର ଓଷ୍ଠାତ ହେଲା, ବାସ୍ । ଏହା ଭିତରେ ଅନେକ ବରଷ ଅତିବାହିତ ହୋଇ ଗଲାଣି । ସେହି ଗୀତା ପାଖକୁ ଚିଠି ଲେଖିବାର ପ୍ରେରଣା ଯୋଗୁଁ ରଘୁନାଥ ବଙ୍ଗଳା ଅକ୍ଷର ଶିଖିଲା, ବଙ୍ଗଳା ବହି ପଢ଼ିଲା । ବହୁ ବଙ୍ଗଳା ନାଟକ ଛାୟାରେ ଓଡ଼ିଆରେ ନାଟକ ରଚନା କଲା ଏବଂ ହରିପୁର ଅପେରା ପାର୍ଟି ଦ୍ଵାରା ମଞ୍ଚସ୍ଥ କରାଗଲା । କେବଳ ତାହା ନୁହେଁ ଏହି ହରିପୁର ଅପେରା ପାର୍ଟି ନେଇ ପନ୍ଦର ବର୍ଷ ହେଲା ପ୍ରତିବର୍ଷ କଲିକତା ଯାଉଛି । ସେହି ଶୁଦ୍ଧିପୁରରେ ହେଁ ସାତ/ଆଠ ଦିନ ଧରି ଅପେରା ହେଉଛି । କିନ୍ତୁ ସେଠାରେ ରହିବା ଦିନଗୁଡ଼ାକରେ ସେ କାହାକୁ ଖୋଜି ବୁଲେ । ହିରେନ୍ ସେନ୍‌ଙ୍କର ସେ ଉଆସ ଚାରିପାଖରେ, ପ୍ରଥମ ତାଲା ଏବଂ ଦ୍ଵିତୀୟ ତାଲାର ବାରଣ୍ଡାରେ ଘୁରିବୁଲେ । ହଜି ଯାଇଥିବା ଅତୀତତାକୁ ଅଣ୍ଟାଲେ ।

ସେଦିନ ସେ ଗୀତାକୁ ଚିଠି ଦେଇଥିଲା, “ଆମର ଭଲ ପାଇବାକୁ ବଞ୍ଚାଇ ରଖ । କେବେ ଆଦୁହତ୍ୟା କରିବ ନି ।” ତମର ଶରୀରଟାକୁ ସେମାନେ ହୁଏତ ସେହି ବିପତ୍ତୀକ ପଞ୍ଚାବନ ବର୍ଷର ବୃକ୍ଷ ବ୍ରାହ୍ମଣକୁ ଦେଇଦେବେ । କିନ୍ତୁ ମନଟାକୁ ତ ନୁହେଁ । ସେଇ ମନଟାକୁ ମୋ ପାଇଁ ସେମିତି ସାଇତି ରଖିବ, ଯାହା ଫଳରେ ତମର ସ୍ମୃତିକୁ ନେଇ ମୁଁ ଅବଶିଷ୍ଟ ଜୀବନ କାଟି ପାରିବି ।”

ବଙ୍ଗଳା ଅକ୍ଷର ଶିଖି, ଲେଖି ପଢ଼ି ପାରି ଅନ୍ତତଃ ସେ କିଛି ନ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ଜଣକର ଜୀବନ ତ ରକ୍ଷା କରିପାରିଛି ।

ଗୀତାକୁ ସେମାନେ ବିବାହ କରି ଦେଲେ ସେହି ବିପତ୍ତୀକ ବୃକ୍ଷକୁ ଆଉ ପ୍ରତିବଦଳରେ ଆଣିଲେ ପାଞ୍ଚ ହଜାର ଟଙ୍କା । ତାହାର ସବୁ ପ୍ରକାର ବିରୋଧ, ପ୍ରତିବାଦ ମୂଲ୍ୟହୀନ ହୋଇଯାଇଥିଲା । କିନ୍ତୁ ତାହାର ସେହି ଚିଠିଗୁଡ଼ିକୁ ଅମୂଲ୍ୟ ସମ୍ପଦ ହିସାବରେ ସାଇତି ରଖି ରଘୁନାଥ ।

(୭)

ବହୁ ସମୟ ଧରି ରଘୁନାଥ ବସି ରହି ସିଗ୍ଗାରେଟ ପରେ ସିଗ୍ଗାରେଟ ଟାଣି ଚାଲିଥିଲେ । ସେହି ଖଟିଆ ଉପରେ ବସିଥିଲେ ରମାକାନ୍ତ । ସେ ମଧ୍ୟ ସେମିତି ଆକାଶର ବହୁ ଦୂରକୁ ଦୃଷ୍ଟି ଲମ୍ବାଇ ଦେଇଥିଲେ । ଉଭୟ ଅନେକ ସମୟ ଧରି ତୁପତାପ୍ ବସିଥିଲେ । କାହାରି ମୁହଁରୁ ପଦେ ହେଲେ କଥା ବାହାରୁ ନଥିଲା । କିଛି ସମୟ ପରେ ରମାକାନ୍ତ କହିଲେ, “ଆମର ଆବଶ୍ୟକତା ଯେତେବେଳେ ଶେଷ ହୋଇ ଯାଇଛି, ଆମେ ଆଉ କାହିଁକି ଏଠି ପଡ଼ି ରହିବା ? କେହି ଜଣେ ଏଠୁ ଚାଲିଯିବା ଲାଗି ଆମକୁ କହିବା ଆଗରୁ, ଆମେ ଆପେ ଆପେ ଚାଲିଯିବା ଉଚିତ୍ ।” ରଘୁନାଥ କହିଲେ “ଠିକ୍ କହୁଛ ରମାକାନ୍ତ । ନିଜର ସମ୍ମାନ ରକ୍ଷା କରି ତାହା ହିଁ

କରିବା।”

“ଆମ ମାନଙ୍କର ଯୁଗ ଯେ ଶେଷ ହୋଇ ଆସୁଛି, ଏହାର ସୁରାକ ତ ମୁଁ ଅନେକ ଦିନ ଆଗରୁ ପାଇଲିଣି । ମନେ ନାହିଁ ଆପଣଙ୍କର , ‘ଛତ୍ରପତି ଶିବାଜୀ’ ନାଟକର ପ୍ରଥମ ମଞ୍ଚାୟନ କଥା ?

ଗହ୍ମା ପୂର୍ଣ୍ଣମୀର ତିନିଦିନ ଆଗରୁ ରଘୁନାଥ ଶତପଥୀଙ୍କ ଆଖିରେ ସେ ଥର ନିଦ୍ଦ ନଥିଲା । ନୂଆ ନାଟକ ହିସାବରେ ସେ ନାଟକ ବନ୍ଧୁ ଲୋକପ୍ରିୟ ହୋଇଥିଲା । ଖୋଦ୍ ଅଧିକାରୀ ମହାଶୟ ମଧ୍ୟ ପ୍ରଚାରରେ କାର୍ଯ୍ୟ କରି ନଥିଲେ । ସମାଜ, ପ୍ରଜାତନ୍ତ୍ର ଠାରୁ ପୁଣି ବଙ୍ଗଳାର ଗୋଟାଏ ଦୁଇଟି ଖବର କାଗଜରେ ସେହି ନାଟକର ବିଜ୍ଞାପନ ଛପାଇ ଥିଲେ । ଅଧିକାରୀ ମହାଶୟ ତାଙ୍କର ଏହି ଯାତ୍ରା ପାର୍ଟିରୁ ଲାଭ ପାଇବାକୁ କେବେ ଆଶା ରଖୁ ନ ଥିଲେ । ଯାତ୍ରା ପାର୍ଟିର ରୋଜଗାରକୁ ଯାତ୍ରାପାର୍ଟିର ଉନ୍ନତିରେ ହିଁ ବ୍ୟୟ କରନ୍ତି । ପ୍ରତିବର୍ଷ କଳିକତାରୁ ଫେରିଲା ବେଳେ ନୂଆ ନୂଆ ପୋଷାକ କିଣି ଆଣନ୍ତି । ଗୋଟିପୁଅ, ଓଡ଼ିଶୀ, କଥକ, ଭାରତନାଟ୍ୟମ ଆଦି ନୃତ୍ୟ ପାଇଁ ପୁଣି ରାଜା, ମନ୍ତ୍ରୀ, କରୁଆଳମାନଙ୍କ ପାଇଁ ତଥା ନାରୀ ଭୂମିକାପାଇଁ ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାରର ଶାଢ଼ୀ ସେ ପ୍ରତି ବର୍ଷ କିଣି ଆଣନ୍ତି । ନୂଆ ନୂଆ ପ୍ରକାର ଖଣ୍ଡା, ଚରଝାଳ, ବଙ୍ଗା, ଜାଲ, ପିନ୍ଧାଳ, ଗଦା ଆଦି ପ୍ରତିବର୍ଷ କିଣା ହୋଇ ଆସେ ।

ପାର୍ଟିରମାନଙ୍କ ସହ ବୁଦ୍ଧି ଅନୁଯାୟୀ ସେମାନଙ୍କ ପ୍ରାପ୍ୟ ଦେଇ ସାରିଲା ପରେ, ପ୍ରତିବର୍ଷ ରଜପର୍ବ ବେଳେ ପ୍ରତ୍ୟେକଙ୍କୁ ଶହେ, ପଚାଶ କରି ବକ୍ସିସ୍ ମଧ୍ୟ ଦିଅନ୍ତି । ନୂଆ ନାଟକ ଅଭ୍ୟାସ କାଳରେ, ବିଶେଷତଃ ଚତୁର୍ଥୀବ୍ୟା କାଳରେ ପ୍ରାୟ ଚାଲିଶ ଜଣ ପାର୍ଟିରରୁ ଦୁଇମାସ ଧରି ଖାଇବାକୁ ଦେବା, ଦରମା ଦେବା ବାବଦରେ ଅନେକ ଖର୍ଚ୍ଚ ହୁଏ । ତେବେ ବି ଅଧିକାରୀଏ ଚିନ୍ତା କରନ୍ତି ନାହିଁ ।

ଦୁଇବାଟି ଜମିରୁ ଧାନ, ମୁଗ, ବିରି, ପନିପରିବା ଆଦି ଆସେ । ତିନିଟା ପୋଖରୀରେ ମାଛ । ଅଧିକାରୀଙ୍କର ଅଭାବ ନଥାଏ । କେଉଁ ସନ ହଜାରେ, ଦୁଇ ହଜାର ହାତରୁ ଯାଏ, କେଉଁ ସନ ହଜାରେ, ଦୁଇ ହଜାର ହାତକୁ ବି ଆସେ । ରାଧାଗୋବିନ୍ଦଙ୍କ ଦୟାରୁ ଯାତ୍ରାପାର୍ଟିଟା ବେଶ୍ ଭଲରେ ଚାଲିଛି ବୋଲି ସେ ଜହନ୍ତି ।

ଚତୁର୍ଥୀବ୍ୟା କାଳରେ ନୂଆ ନାଟକ ଅଭ୍ୟାସ ବେଳେ ଅଧିକାରୀଏ ସବୁଦିନ ଆଖଡ଼ା ପରସ୍ତରେ ଘଷାଏ, ଦୁଇ ଘଣ୍ଟା ଅତିବାହିତ କରନ୍ତି । ଅଭିନୟ, ନୃତ୍ୟ, ସଙ୍ଗୀତ ଜତ୍ୟାଦି ଶିଖିବା କାମ କିପରି ଚାଲିଛି, କେଉଁ କଳାକାର କିପରି ଦକ୍ଷତାର ସହିତ କାମ କରୁଛି, ସେ ସବୁ ଜାଣି କରନ୍ତି । ଯଦିଓ ଏ ସବୁ ବିଷୟରେ ତାଙ୍କର ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଦକ୍ଷତା କିଛି ହିଁ ନଥିଲା, ତେବେ ବି ତାଙ୍କର ଗୁଡ଼ିବୋଧ ଥିଲା । ଦୋଷ, ତ୍ରୁଟି ଜାଣି ପାରିବାର କ୍ଷମତା ଥିଲା ।

ବେଳେ ବେଳେ ରଘୁବାବୁଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ କୁହନ୍ତି, “ମାଷ୍ଟେ, ଏ ଡାଇଲଗଟା ଟିକେ ଅଲଗା ଭାବରେ କୁହନ୍ତୁ ତ । ଅନୁରାଗ ମୂଳକ ପ୍ରେମ ନିବେଦନରେ ଯେଉଁ ଭାବ ଓ ସ୍ୱର ହେବା କଥା, ସେ’ଟା ଠିକ୍ ହେଉ ନାହିଁ ।

ରଘୁବାବୁ ତାଙ୍କର ଗୁଚିବୋଧକୁ ପ୍ରଶଂସା କରନ୍ତି । କହିନ୍ତି, “ ଆପଣ ଯାହା କହୁଛନ୍ତି, ଏକଦମ୍ ଠିକ୍ କଥା । କିନ୍ତୁ ତାଲୁକାର୍ତ୍ତା ଅତିଏନ୍‌ସକୁ ଶୁଣାଯିବା ଦରକାର । ତା’ ଛଡ଼ା ପୁରୁଷ କଣ୍ଠରେ ଯେତେହେଲେ ବି ନାରୀ ହୃଦୟର ଆବେଗ ଠିକ୍ ଭାବରେ ଫୁଟିବା ସମ୍ଭବ ନୁହେଁ । ସେଥିପାଇଁ ଏବେ ବଙ୍ଗଳା ଯାତ୍ରାରେ ସ୍ତ୍ରୀ ଭୂମିକାରେ ସ୍ତ୍ରୀ ଲୋକମାନେ ହିଁ ଅଭିନୟ କଲେଣି ।”

ଅଧିକାରୀଟିଏ କହିଲେ, “ଆମ ଓଡ଼ିଆ ଯାତ୍ରାରେ ଏକଥା ଅସମ୍ଭବ । ଝିଅ ବୋହୂଙ୍କୁ ନେଇ ସଭାରେ ନଟାଇବା ଠିକ୍ କଥା ନୁହେଁ । କେତେ ବଡ଼ ବଡ଼ ବୁଦ୍ଧିଆଦି ଉଆସକୁ ଆମେ ଯାଉଛେ । ହେମବାବୁ, ଛୋଟରାୟ, ମହତାବ ଆଦି କେତେ ବଡ଼ ବଡ଼ ଲୋକଙ୍କ ଉଆସ ଭିତରେ ହିଁ ଆମେ ଯାତ୍ରା କରୁଛନ୍ତି । ସେଠି ଝିଅମାନଙ୍କୁ ସଭା ମଝିରେ ନଟାଇବା ?”

ରଘୁନାଥ ତୁମ୍ଭ ହୋଇଗଲେ । ଓଡ଼ିଆ ସିନେମାରେ ତ ଫେର କେହି ଝିଅ ଅଭିନୟ କରିବାକୁ ରାଜି ହେଉନଥିଲେ । ଏବେ କେତେ ଜଣ ଆସିଲେଣି । କାଳୀବାବୁଙ୍କ ଥିଏଟର କି ଅନ୍ନପୂର୍ଣ୍ଣାରେ ସ୍ତ୍ରୀ ଲୋକେ ଅଭିନୟ କଲେଣି ।

ସେଦିନ ରଘୁବାବୁ ଖୋଦ୍ ଅଧିକାରୀଙ୍କୁ ରିହେଲସିଏଲ ଦେଖିବା ପାଇଁ ଡାକି ଆଣିଲେ । ସେଦିନ ଥିଲା ଶେଷ ରିହେଲସିଏଲ । ନୃତ୍ୟ ଠାରୁ ଡ୍ରାମା, ପାର୍ସି, ସଂଗୀତ ଏବଂ ଅଭିନୟ, ସବୁ କିଛି ପୁରାପୁରୀ ନାଟକ ସମାଜ ହେଲା ପରି ହେବ । କେବଳ ରହିବ ନାହିଁ ବେଶ ପୋଷାକ ।

ଅଧିକାରୀ ମହାଶୟ କହିଲେ, “ଚତୁର୍ଦ୍ଦଶୀ ରାତିରେ ଛତ୍ରପତି ଶିବାଜୀ ନାଟକ ମଞ୍ଚସ୍ଥ କରିବ । କିନ୍ତୁ ପୂର୍ଣ୍ଣମୀ ଦିନ କୃଷାବତାର ନାଟକ ।”

“କୃଷାବତାର ନାଟକ ତ ପ୍ରତି ବର୍ଷ ଆମେ ପୂର୍ଣ୍ଣମୀ ଦିନ ସେଠାରେ ସମାଜ କରୁଛୁ । ଏଥର ଅନ୍ୟ ଗୋଟାଏ ପୌରାଣିକ ନାଟକ କଲେ ହ’ତା ନି ?”

“କଲ ତ କଣ ହେଲା ? ବୁଝିଲ ମାଷେ, ଏ ହେଲା ଆମର ପରମ୍ପରା । ଯେଉଁ ଦିନରୁ ଯାତ୍ରା ବଳ ତିଆରି ହେଲାଣି, ସେହି ଦିନରୁ ଗହ୍ମାପୂର୍ଣ୍ଣମୀ ଦିନ ରାଧାଗୋବିନ୍ଦଙ୍କ ଆଗରେ କୃଷାବତାର ନାଟକ ମଞ୍ଚସ୍ଥ ହୋଇ ଆସୁଛି ।”

“ତାହା ତ ଠିକ୍ କଥା । କିନ୍ତୁ ଗାଁ ଟୋକାଏ କାଲି ମ’ ପାଖକୁ ଆସିଥିଲେ । କହିଲେ, ଏ ସନ ସେ କୃଷାବତାର ନାଟକ ବନ୍ଦ କରନ୍ତୁ ମାଷେ । ସାଠିଏ ଦଶକରେ ଆଉ ସେ ଉଣେଶକ କୋଡ଼ିଏ ମସିହାର ରାସଲୀଳା ଭଳି ନାଟକ ଚଳିବ ନାହିଁ । ସେ ସବୁ ପୌରାଣିକ ନାଟକ ସମାଜ କରିବା ବନ୍ଦ କରନ୍ତୁ । ଲୋକେ ବୋର ହୋଇ ଗଲେଣି ।”

“କେଉଁ ନାଟକ କଥା ସେମାନେ କହୁଛନ୍ତି ?”

“ଗୋଟାଏ ସାମାଜିକ ନାଟକ କରିବା ପାଇଁ କହୁଛନ୍ତି ।”

“ସାମାଜିକ ନାଟକ କର । କିନ୍ତୁ ଗହ୍ମାପୂର୍ଣ୍ଣମୀ ଦିନ ରାଧାକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଲୀଳା ଉପରେ ନାଟକଟାଏ ହବା ଉଚିତ୍ ।”

“ସେଥିପାଇଁ କୃଷାବତାର ନାଟକ ହେଲେ ବି ସେଥିରେ ଦୁଇଟା ସାହେବ ମେମ୍

ତୁଏଟ ବାନ୍ଧିଛି ।”

ସେ ଦିନ ଅଧିକାରୀ ମହାଶୟ ପୂରା ସମୟ ବସି ରିହେଲସିଏଲ ଦେଖିଲେ । ସବୁ ସବୁ ରାତି ବାରଟା ବାଜିଗଲା । ଅଧିକାରୀଙ୍କୁ ବାଟେଇ ଦେବା ପାଇଁ ଚନ୍ଦ୍ରବାବୁ ତାଙ୍କ ସାଙ୍ଗରେ ଚାଲିଲେ ।

“ବୁଝିଲ ମାଷ୍ଟେ, ନାଟକଟା ସମାଜ ହେଲେ ଜମିବ । ଶିବାଜୀ ଯେତେବେଳେ ଜିଜ୍ଞାସାକ୍ତ ଚରଣ ଛୁଇଁ ଶପଥ କରୁଛନ୍ତି - କରୁଛି ପ୍ରତିଜ୍ଞା ମାତ ତବ ପଦ ତଳେ, ଏ ଶରୀରେ ଥିବା ଯାଏଁ ଶେଷ ରକ୍ତ ବିନ୍ଦୁ, କରିବି ସଂଗ୍ରାମ ମୁହିଁ ଜବନ ବିରୁଦ୍ଧେ, ବିଦେଶୀ ଶୃଙ୍ଖଳେ ଆଜି ବନ୍ଦିନୀ ମୋ ମାତା ଭାରତ, ନିଷ୍ଠାସ୍ଥିତ ଖଡ୍ଗ ମୋର ହେବ ନାହିଁ ଶାନ୍ତ, ଯେତେ ଦିନ ଯାଏ ଏ ଦେଶରେ ରହିଥିବ ଯବନ ଶାସକ - ତମକାର ମାଷ୍ଟେ । ବୁଢ଼ା ବୟସରେ ବି ମୋ ଲୋମ ମୂଳ ଟାକୁରି ଉଠୁଛି । ଏ ଟୋକାଟୋକା ଜାଣନ୍ତି କଣ ? ପରାଧୀନତାର ଯେ କି ବେଦନା, ସେ କଥା ସେମାନେ ବୁଝିବେ କୁଆଡୁ ?

ଗନ୍ଧା ପୂର୍ଣ୍ଣମୀ, ବଳଦେବ ଜନ୍ମ । ଶ୍ରାବଣର ଅବୀରିତ ବାରିଧାରା ଭିତରେ ବି ରାଧା ଗୋବିନ୍ଦ ଦେଉଳ ସାମନାରେ ହରିପୁର ଅପେରା ପାର୍ଟିର ତିନିଦିନ ଧରି ଯାତ୍ରା ଏକ ପରମ୍ପରାରେ ପରିଣତ ହୋଇଯାଇଛି । ପୂର୍ଣ୍ଣବନ୍ଧା ବୈତରଣୀ ସାଙ୍ଗକୁ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଉଦରା ପୋଖରୀ, ନାଳ, ଗୋହିରୀ ସବୁ କିଛି । ନିର୍ମଳ ଚନ୍ଦ୍ର କିରଣ ସତେ ଯେପରି ସମଗ୍ର ଗାଁକୁ ରୂପା ରଙ୍ଗର ପଣତରେ ଘୋଡ଼େଇ ଦେଇଛି । କେତକୀ, କଦମ୍ବ, ଚଂପା ଆଦି ଫୁଲର ମହକରେ ସମଗ୍ର ପରିବେଶ ସୁବାସିତ । ଏହିପରି ପରିବେଶ ଭିତରେ ଲୋକ କଥାର ରାଧାକୃଷ୍ଣ କୁଞ୍ଜବନରେ କେଳି କରିଥିଲେ । ଗୌଡ଼ାୟ ବୈଷବ ଧର୍ମର ରୀତି ଓ ଚଳଣୀରେ ଏହି ସ୍ଥାନକା ଓଡ଼ିଶାର ଗାଁ ଗହଳିରେ ପାଳିତ ହେଉଛି ।

ତ୍ରୟୋଦଶୀ ଦିନ ସକାଳୁ ସକାଳୁ ଯାତ୍ରା ପାର୍ଟିର ସାଜ ସରଞ୍ଜାମ ସବୁ ବଳଦ ଗାଡ଼ିରେ ଲଦା ହେଲା । ପାର୍ଟିର ମେନେଜର, ଲାଇଟ୍ ମେନ, ରୋଷେୟା ଆଦି ବଳଦ ଗାଡ଼ି ସହିତ ମଠ ଆଡ଼କୁ ଚାଲିଲେ ।

ରାଧାଗୋବିନ୍ଦ ମନ୍ଦିରକୁ ପରିବେଷିତ କରି ମଠର ବିଭିନ୍ନ ଗୃହ, ରୋଷେଇ ଶାଳ, ମହନ୍ତଙ୍କ ଶୟନ କକ୍ଷ, ମଠରେ ରହୁଥିବା ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଲୋକଙ୍କ ପାଇଁ ଶୟନ କକ୍ଷ ଉଦ୍ୟାଦି । ତାହା ଭିତରୁ ନାଟ ମନ୍ଦିରର ପାର୍ଶ୍ବବର୍ତ୍ତୀ ଗୋଟିଏ ବଡ଼ କୋଠରି ଓ ତା’ ସାମନାର ଚଉଡ଼ା ବାରଣ୍ଡା ଯାତ୍ରା ଦଳ ପାଇଁ ଉଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଥାଏ । ଏହି କୋଠରି ପୁଣି ବେଶ୍‌ଘର ଭାବରେ ବ୍ୟବହୃତ ହୁଏ ।

ଯେଉଁ କେତେଦିନ ମଠରେ ଯାତ୍ରା ହୁଏ, ସେତିକି ଦିନ ଯାତ୍ରାବାଲାଙ୍କର ଖାଇବା ଦାୟିତ୍ବ ମଠର ମହନ୍ତଙ୍କ ଉପରେ । ଅଭାବ ବା କଣ ? ମଠର ନିଜ ସମ୍ପତ୍ତି, ବାଟିଏ ଚାଷ ଜମି । ପୁଣି ମଠକୁ ଘେରି ବିରାଟ ହଟା ଭିତରେ ନଡ଼ିଆ, ଆମ୍ବ, ପଣସ, ବଗିଚା । ବହୁ ଦାନ ଝୈରାତ ବି ମଠକୁ ଆସେ । ସେ କେତେ ଦିନ ପାର୍ଟିଯରମାନେ ଆନନ୍ଦରେ ଖାଆନ୍ତି । ଯାତ୍ରା ଦଳର

ଗୋଷ୍ଠେୟା ଗୋଷ୍ଠେୟ କଲେ ବି ରସଦ ଯୋଗାନ୍ତି ମହନ୍ତ ମହାଶୟ ।

ବାସୁମତି ଚାଉଳରେ ନଡ଼ିଆ ଦେଇ କାନିକା, ଡାଲମା, ବେସର, ମହୁର, ଶାକର, ଖାରି । ରାତିରେ ସେମିତି ବୁଡ଼ାଉଜା, ନଡ଼ିଆ କୋରା, କ୍ଷୀର, ଆରିଷା, ଲଡୁ, ବୁଟଡାଲି । ମହନ୍ତ ମହାରାଜ ନିଜେ ଛିଡ଼ା ହୋଇ ଜଣ ଜଣ କରି ପାର୍ଟିୟରମାନଙ୍କୁ ଖୁଆନ୍ତି । ଦହି କି କଦଳୀ ନିଜେ ହିଁ ସେ ଖାଇବାକୁ ବାରଣ କରନ୍ତି, “ନାଆଁରେ ପିଲେ, ତଣ୍ଡି ପଡ଼ିଯିବ, ଗାତ ବେସୁରା ଧରିବ, ଡାକଲଗ ବାହାରିବ ନି ।”

ଚାଳ ଛପରରେ ତିଆରି ହେଲେ କଣ ହେବ, ବିରାଟ ନାଟ ମଣ୍ଡପ । ଚାରିଆଡ଼େ ଖୋଲା, ସେଇଠାରେ ମଝିରେ ହିଁ ଯାତ୍ରା ହୁଏ । ଆଉ ଚାରି କଡ଼ରେ ଦର୍ଶକମାନେ ଘେରି ବସନ୍ତି । ସାରା ରାତି ମନ୍ଦିର ଖୋଲା ରହେ । ଠାକୁରଙ୍କ ପହଡ଼ ପଡ଼େନି । ସାରା ରାତି ରାଧା ଗୋବିନ୍ଦ ଫୁଲ ଦୋଳିରେ ବିଜେ କରି ଆଆନ୍ତି । ରାଧାଗୋବିନ୍ଦଙ୍କ ସାମନାରେ ଗର୍ଜଗୁହ ବାହାର ପିଣ୍ଡାରେ ବଡ଼ ବଡ଼ ଗାଲିଚା ପଡ଼େ । ଗାଲିଚା ଉପରେ ବଡ଼ ବଡ଼ ଗୋଲ ତଳିଆ । ମହନ୍ତ ମହାରାଜ, ଅଧିକାରୀ ଚତୁରାନ୍ଦ ସାମନ୍ତ, ଭବାନୀ ପଟ୍ଟନାୟକ ଆଦି ଗାଁର ମୁଖ୍ୟ ଲୋକ କେତେ ଜଣ ସେଇଠି ବସନ୍ତି । ବଡ଼ ବଡ଼ ସରକାରୀ ଅଫିସର, ଥାନାବାବୁ, ବି.ଡ଼ି.ଓ. ଆଦି ମଧ୍ୟ ଯାତ୍ରା ଦେଖିବା ପାଇଁ ନିମନ୍ତ୍ରିତ ହୋଇ ଆସି ସେଇଠି ବସନ୍ତି । ଚା, ପାନ, ହୁଳା ଆଦିର ବନ୍ଦୋବସ୍ତ ଖୋଦ୍ ମହନ୍ତ ମହାରାଜ ହିଁ କରି ଆଆନ୍ତି ।

ପ୍ରଥମ ରଜନୀରେ ହିଁ ‘ଛତ୍ରପତି ଶିବାଜୀ’ ନାଟକ ମଞ୍ଚସ୍ଥ ହେଲା । ଏହି ନାଟକକୁ ହିଁ ଖୋଦ୍ ତହସିଲଦାର ଜଗବନ୍ଧୁ ମହାପାତ୍ର ଉଦ୍‌ଘାଟନ କଲେ । ଶିବାଜୀ ଭୂମିକାରେ ସେ ଦିନ ଯେଉଁମାନେ ରଘୁନାଥ ଶତପଥୀଙ୍କ ଅଭିନୟ ଦେଖିଥିଲେ, ଆଜି ଯାଏଁ ବି ତାହା ଭୁଲି ପାରି ନାହାନ୍ତି । ହୁଏତ ନିଜର ଜୀବନ କାଳରେ ଶିବାଜୀ କାହାକୁ ଏତେ ଉଦ୍‌ବୁଦ୍ଧ କରି ପାରି ନଥିବେ, ଯାହା ଶିବାଜୀ ଭୂମିକାରେ ରଘୁନାଥ କରି ପାରିଥିଲେ । ନୂତନ ଧରଣର ସାହେବ-ମେମ୍ ତୁଏଟ, ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ପ୍ରଜାପତି ଗ୍ରୁପ୍ ଡେନସ୍ ଲୋକମାନଙ୍କୁ ବେଶ୍ ଆକର୍ଷିତ କରିଥିଲା । ବିଶେଷତଃ ଦୁଆରା ଭୂମିକାରେ ରାଜିଆ ଏବଂ ବିଦୁଷକ ଭୂମିକାରେ ମଜରାର ହାସ୍ୟରସ ପରିବେଷଣ ବେଶ୍ ଉପଭୋଗ୍ୟ ହୋଇଥିଲା । କାରଣ ତା’ ପର ଦିନ ସକାଳୁ ଥୋକାଏ ପିଲା ପରସ୍ପରକୁ ସବୁ କଥାରେ ‘ଧାତେରିକି’ ‘ଧାତେରିକି’ କହୁଥିବାର ଶୁଣିବାକୁ ମିଳିଲା ।

ଶେଷ ଦିନ ମହନ୍ତ ମହାରାଜଙ୍କ ଠାରୁ ହରିପୁରର ସମସ୍ତ ପୁରୁଣାଓ ମାନ୍ୟଗଣ୍ୟ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କ ବଚାଦ ଅନୁଯାୟୀ ‘କୃଷ୍ଣାବତାର’ ନାଟକ ଅଭିନୀତ ହେବାର ସ୍ଥିର ହେଲା ।

ରଘୁବାବୁ ସକାଳୁ ସକାଳୁ ହିଁ ମହନ୍ତ ମହାରାଜଙ୍କୁ କହିଲେ, “ଆପଣ ତ ଜାଣନ୍ତି, ‘କୃଷ୍ଣାବତାର’ ଗୋଟାଏ ଦୀର୍ଘ ନାଟକ । ଗଲା ସନ ଯାତ୍ରା ଭାଙ୍ଗୁ ଭାଙ୍ଗୁ ଦିନ ସାତଟା ବାଜିଗଲା । ଆପଣ ଟିକିଏ ଗୋସେଇଁ, ଖାଇବା କାମଟା ଶୀଘ୍ର ସାରି ଦେଲେ ରାତି ଏଗାରଟା ସୁଖା ସମାଜ ଆରମ୍ଭ କରିଦିଅନ୍ତେ । ବକା, ଶକଟା, ଚାଣୁର, କଂସ ଆଦି ଅସୁର ବଧ ଠାରୁ ଫେର ମହାଭାରତ ଯାଏ, ବହୁତ ଗୁଡ଼ାଏ ଅଙ୍କ ।

ମହନ୍ତ ମହାରାଜ ଚଟାପଟ ସବୁ ବନ୍ଦୋବସ୍ତ କରି ଦେଲେ ଆଉ ରାତି ଏଗାରଟା ନ ବାକ୍ସ୍ ହିଁ କନସର୍ଟ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଗଲା । ରାମାରାଓ ବିଗୁଲ ବଜାଇ ସର୍ବ ପ୍ରଥମ କନସର୍ଟର ଉଦଘାଟନ କରିଦେଲା ।

ହରିପୁରର ବୟସ୍କ ଲୋକ, ମୁଖୁଆ, ବି.ଡି.ଓ., ଥାନା ଅଫିସର, ସମସ୍ତେ ମନ୍ଦିର ପିଣ୍ଡାରେ ବିଛା ଯାଇଥିବା ଗାଳିଚା ଉପରେ ସେତେବେଳକୁ ବସି ସାରିଥିଲେ ।

ନାଟ ମଣ୍ଡପରେ ଯାତ୍ରା ହବା ସ୍ଥାନ ଚାରି ପାଖରେ ବଡ଼ ବଡ଼ ଦରି ପକା ଯାଇଥାଏ । ମନ୍ଦିର ଆଡକୁ ଥିବା ଅଂଶର ସାମନାରେ ନଡ଼ିଆ ଖଡ଼ିକା ତିଆରି ଜାଲି ଲଗା ଯାଇ ଗାଁର ସ୍ତ୍ରୀ ଲୋକ ଅର୍ଥାତ୍ ବୋହୂ, ଝିଅ, ଭୂଆଶୁଣୀ, ବୃଦ୍ଧା ଆଦିଙ୍କ ପାଇଁ ସ୍ବତନ୍ତ୍ର ବନ୍ଦୋବସ୍ତ ଥାଏ । ସେଠାରେ ମଧ୍ୟ କିଛି ସ୍ତ୍ରୀ ଲୋକ ବସି ସାରି ଆସାନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ବିପରୀତ ପାର୍ଶ୍ବରେ ପଡ଼ିଥିବା ଦରିର ପଟସ୍ତରୀ ଭାଗ ଶୂନ୍ୟ ପଡ଼ିଥାଏ । କହିବାକୁ ଗଲେ ଯାତ୍ରା ଦେଖାଳି କେହି ନଥିଲେ ।

ପ୍ରଥମ କନସର୍ଟ ଆରମ୍ଭ ହେଲା ଏବଂ ଶେଷ ହେଲା । ଦ୍ବିତୀୟ କନସର୍ଟ ବି ଶେଷ ହେଲା । ତେବେ ବି ପଚାଶ / ସାଠିଏ ରୁ ବେଶି ଦର୍ଶକ ଆସିଲେ ନାହିଁ । କୁରିଓନେଟ ବାଦକ ହିନ୍ଦୀ ସିନେମା ‘ନାଗିନ’ର ଗୋଟାଏ ଗୀତର ଧୂନ୍ ଆରମ୍ଭ କଲେ । ଏହା ଭିତରେ ପ୍ରାୟ ଗୋଟାଏ ଘଣ୍ଟା ବିତିଗଲା । କଥା କଣ ? ଯେଉଁଠି ପାଁଖହ ଦର୍ଶକରୁ କମ୍ ହୁଅନ୍ତି ନାହିଁ, ସେ ସ୍ଥାନରେ ମାତ୍ର ଶହେ ଦେଖଶହ ।

ଏହା ଭିତରେ ଲାଜଟବାଲା ପେଟ୍ରୋମେକ୍ ଗୁଡ଼ାକରେ ଦୁଇ ଦୁଇ ଥର ପକ୍ଷ ଦେଇ ସାରିଲାଣି । କେବଳ ହରିପୁର ନୁହେଁ, ପାଖଆଖ ଗାଁରୁ ବହୁ ଯୁବକ ଓ କିଶୋର ଏହି ଗନ୍ତା ପୂର୍ଣ୍ଣମୀରେ ଯାତ୍ରା ଦେଖିବା ପାଇଁ ବର୍ଷା ରାତିରେ ବିଲ, ନାଳ, ଗୋହାରି ପାର ହୋଇ ମଠରେ ପହଞ୍ଚନ୍ତି । ମହନ୍ତ ମହାରାଜ ସବୁ ଲୋକଙ୍କ ପାଇଁ ବସିବାର ବନ୍ଦୋବସ୍ତ କରିପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ଅନେକ ସେମିତି ରାତି ଯାକ ଛିଡ଼ା ହୋଇ ହିଁ ଯାତ୍ରା ଦେଖନ୍ତି । ଅଥଚ ଏ ଯାଏଁ କେହି ଆସୁନାହାନ୍ତି କାହିଁକି ? ଅଧିକାରୀ ମହାଶୟ ଓ ମହନ୍ତ ମହାଶୟ ଗାଳିଚା ଆସନ ଛାଡ଼ି ବାହାରକୁ ଆସିଲେ ।

ମଠ ସମ୍ମୁଖରେ ଗାଆଁ ଭିତରକୁ ଯେଉଁ କଜା ରାସ୍ତାଟା ଲମ୍ବି ଯାଇଛି, ସେଇଠାରେ ଆସି ସେମାନେ ଛିଡ଼ା ହେଲେ । ସେହି ରାସ୍ତା କଡ଼ରେ ଆୟ ବଗିଚାଟା । ଆୟ ବଗିଚାକୁ ଲାଗି ଦୁଇ ଚାରୋଟି ଦୋକାନ । ଗୋଟାଏ ତେଜଗାତି ଦୋକାନ, ଦୁଇଟା ଚା’ ଜଳଖିଆ ଦୋକାନ ଏବଂ ଗୋଟାଏ ସାଇକେଲ ମରାମତି ଦୋକାନ । ଗୋଟାଏ ଛୋଟ ମୋଟ ବଜାର । ସେଇଠାରେ ମଧ୍ୟ ଦୁଇ ଚାରିଖଣ୍ଡ ରିକ୍ସା ଥୁଆ ହୁଏ । ସେଇ ରାସ୍ତାଟା କିଛି ବାଟ ଯାଇ ପକ୍ଷିମକୁ ବୁଲି ଯାଇ ଦୋକଲ ପାଖରେ ପ୍ରଧାନ ରାସ୍ତା ସହିତ ମିଶିଯାଇଛି ।

ସେଇଠି ଛିଡ଼ା ହୋଇ ସେମାନେ ଚାରି ଆଡକୁ ଚାହିଁଲେ । ରାସ୍ତାକଡ଼ ନୟନ ଯୋଡ଼ି ପାଣିରେ ପୁରୁ ରହିଛି । ଚତୁର୍ଦିଗରେ ସ୍ବଚ୍ଛ ସବୁଜିମା ଉପରେ ଗନ୍ତା ପୂର୍ଣ୍ଣମୀର ଉଜ୍ଜ୍ବଳ ଚନ୍ଦ୍ର କିରଣ ଏକ ରୋମାଞ୍ଚକର ପରିବେଶ ସୃଷ୍ଟି କରୁଛି । ବେଙ୍ଗ ମାନଙ୍କର ସମ୍ମିଳିତ ସ୍ବୋଗାନ ସହିତ ଗାଁ

ଆତୁ ମଧ୍ୟ କୋଳାହଳ ଶୁଣା ଯାଉଛି ।

କିଛି ସମୟ ଭିତରେ ଦୁଇ ଜଣ ଲୋକ ଗାଁ ଭିତରୁ ବାହାରି ମଠ ଆଡକୁ ଆସୁଥିବାର ଦେଖାଗଲା । ସେମାନେ ପାଖରେ ପହଞ୍ଚିଲା ପରେ ଅଧିକାରୀ ମହାଶୟ ପଚାରିଲେ, “କଣ୍ଟୁରି ନା କିଏ ?”

“ହଁ ଆଜ୍ଞା ।”

“ତୁ ଭରବାନ୍ ନା ?”

“ହଁ ।”

“ତମେ ଦି’ ଜଣ କୁଆତୁ ଫେରୁତ ?”

“ ଗାଁ ଭିତରୁ । ଏତେ ବେଳ-ଯାଏ କଣ ଯାତ୍ରା ଆରମ୍ଭ ହୋଇନାହିଁ ?”

ମହନ୍ତ କହିଲେ, “କିରେ ଯାତ୍ରା ଆରମ୍ଭ ହୁଁତା କେମିତି ? ଲୋକଙ୍କ ପାଇଁ ତ ଯାତ୍ରା । ଲୋକ ନଥିଲେ କି ଯାତ୍ରା ହବ ?”

“ଆପଣ ଆରମ୍ଭ କରନ୍ତୁ । ସମସ୍ତେ ଏବେ ଏବେ ପହଞ୍ଚି ଯିବେ ।”

“ଏତେ ବେଳ ଯାଏ-ଗାଁ ଭିତରେ କଣ ହଉଥିଲା କି ? ଏତେ ହୋ ହଲ୍ଲୁ ଶୁଭୁଛି ? କିଛି ଅସୁବିଧା ହେଲା କି ?”

“ଆପଣ ଜାଣି ନାହାନ୍ତି କି ସାଆନ୍ତେ, ଗାଁ ଭିତରେ ପା’ ଟୋକାଏ ସିନେମା କରୁଥିଲେ ।”

“କି ସିନେମା କି ରେ ?”

“ହିନ୍ଦୀ ସିନେମା, ଭଦ୍ରକରୁ ତାଜନମା, ଯନ୍ତ୍ରପାତି ସବୁ ଆଣିଛନ୍ତି, ଧଳା ପରଦାଟେ ବି ।”

“ଆଜ୍ଞା ।”

“ହଁ ଗୋସେଇଁ ଟିକ୍ଟ, ମିଟ୍ଟୁ ହେରିକା ଏଇ ଆଠଟା ବେଳେ ସବୁ ଜିନିଷ ପାତି ଧରି ପହଞ୍ଚିଲେ । ସିନେମା ଆରମ୍ଭ କରୁ କରୁ ସେ-ଲୋକ ନ’ ଟା ବଜେଇ ଦେଲା । ଏଇନେ ସରିଯିବ ।”

“ହଇରେ ଆଜି ଗହ୍ମା ପୁନେଇ । ରାଧାଗୋବିନ୍ଦ ମନ୍ଦିରେ ପର୍ବ । ସଞ୍ଜ ବେଳୁ ଭଜନ କାର୍ତ୍ତନ ଚାଲିଲା । କେତେ ଲୋକବାକ । ଯାକର ଆଜି ସିନେମା କରିବାର ଥିଲା ?”

“ଇୟେ ଟୋକଟାକାଳିଆ କାମ । କିଏ ସେମାନଙ୍କୁ କହିବ ?”

“ତମେ ସବୁ ମନା କଲ ନି ? ଦି’ ଦିନ ପରେ ସିନେମା କରାଇଥିଲେ କଣ ପୃଥିବୀଟା ଓଲଟି ପଡ଼ି ଥାଆନ୍ତା ?”

ମହନ୍ତ କହିଲେ, “ଠାକୁର ବାହୁଣରେ ଏ ଟୋକାଟୋକାକର କଣ ମତି ଅଛି ? ଏଇ ହିନ୍ଦୀ ସିନେମା ତ ଯାକର ସର୍ବନାଶ କରିବ ।”

କଣ୍ଟୁରି କହିଲା, “ଗୁମର କଥା ଶୁଣନ୍ତୁ ସା’ନ୍ତେ । ଟୋକାଏ ରଘୁମାଷ୍ଟଙ୍କୁ କହିଲେ କି ଏ ସବୁ ପୌରାଣିକ ନାଟକ ପାଟକ ଛାଡ଼ । କିଛି ଗୋଟାଏ ସାମାଜିକ ନାଟକ କର ।

ରଘୁମାଷ୍ଟେ ଶୁଣିଲେ ନାହିଁ । ସେଇ ହେଲା କଥା ।”

ମହନ୍ତ କହିଲେ, “ ଆରେ କଣ୍ଟୁରି, ଆଜି ପରା ଦିନରେ ରାଧାଗୋବିନ୍ଦଙ୍କ ଆଗରେ ‘କୃଷ୍ଣାବତାର’ ନାଟକ ଶୋଭା ପାଇବ ନା ଯାତୁ ସ୍ୟାତୁ ସାମାଜିକ ନାଟକ ? ତୁ କହ, ଯଉ ଦିନକୁ ଯଉ କଥା କି ନୁହେଁ ?”

“ଟୋକାଏ ବୁଝିଲେ ତ ହ’ନ୍ତା ଗୋସେଇଁ ? ସେମାନଙ୍କର ରାଗ ସେଇଠି । ଦୁଇଶହ ଟଙ୍କା ଖରଚ କରି ପକେଇଲେ ।”

ଭଗବାନ କହିଲା, “ଏବେ ଯାତ୍ରା ଆରମ୍ଭ କରନ୍ତୁ । ବଳେ ସବୁ ପିଲା ମାଇପେ ଆସି ଯିବେ । ସେମାନେ ଆସିଲେ ସମସ୍ତେ ଏଠିକି ପକେଇ ଆସିବେ । ଯେତେ ଯେଉଁ ଆତୁ ଯାତ୍ରା ଦେଖିବାକୁ ଆସୁଥିଲେ, ସମସ୍ତେ ତ ସେଇଠି ଅଟକିଛନ୍ତି । ସେଠି ଆଟପଟାଳି ଭାଙ୍ଗୁଛି ।”

ଅଧିକାରୀଟିଏ ମନ୍ଦିର ଆଡକୁ ମୁହାଁଇଲେ । ପଛେ ପଛେ ମହନ୍ତ ମହାରାଜ । ଯୁଗ ବଦଳୁଛି । ଦୁତ ଗତିରେ ସମୟ ଆଗେଇ ଚାଲିଛି । କାଲି ଯିଏ ଯୁବକ ଥିଲା, ଆଜି ସିଏ ବୁଢ଼ା । କାଲି ଯିଏ ନୂଆ ଥିଲା, ଆଜି ପୁରୁଣା । କାଲି ଯେଉଁଠା ପ୍ରଗତିଶୀଳ ଥିଲା, ଆଜି ପ୍ରତିକ୍ରିୟାଶୀଳ । ସେଇଟା ପଛୁଆ । ସେ ପଛକୁ ଘୁଞ୍ଚି ଯିବ । ଆଉ ତା’ ସ୍ଥାନ ପୂରଣ କରିବ ନୂଆ ।

ଏହି ଯାତ୍ରା ଦଳ ଗଢିବା ନେଇ ବାପାଙ୍କ ସହିତ ତାଙ୍କର ଅନେକ ସମୟରେ ଯୁକ୍ତି ଚର୍ଚ୍ଚ ହୋଇଛି ।

“କଣ କହିଲୁ ? ଉଆସ ଭିତରେ ଯାତ୍ରା ଦଳ ଗଢିବୁ ? ଟୋକା ନଚେଇବୁ ? ସେ ସବୁ ହେଇ ପାରିବ ନି ।”

ଚତୁରାନ୍ୟ କହନ୍ତି, “ଏଇଟା କଣ ଖରାପ କଥା ?”

“ଆଉ ଭାରି ଇଚ୍ଛତର କଥା ? ମ’ର ମାନ ଇଚ୍ଛତ ଅଛି, ହେଞ୍ଜେଡା ନାଚ, ମ’ ଘରେ ହବ ?”

କିନ୍ତୁ ଚତୁରାନ୍ୟର ଗୋଟାଏ ସଉକ ଥିଲା, ନିଜେ ଯାତ୍ରା ଦଳଟାଏ ଗଢିବେ । ବାଛି ବାଛି ସବୁ ଆତୁ ଭଲ ପାର୍ଟିୟର ଆଣିବେ । ଭଲ ଓଷ୍ଟାତ ଆଣିବେ । ସାରା ଓଡ଼ିଶାରେ ତାଙ୍କ ଅପେରା ପାର୍ଟିର ନାମ ତାକ ହେବ । ଯାତ୍ରା ଦେଖିବାରେ ବି ତାଙ୍କର ବଡ଼ ସଉକ ଥିଲା । ବାଳକୃଷ୍ଣ ମହାନ୍ତି କି ବୈଷବ ପାଣିକ ଯାତ୍ରା ଦେଖିବା ପାଇଁ ଏ ମୁଣ୍ଡ ମେଦିନାପୁରରୁ ସେ ସେ ମୁଣ୍ଡ ବ୍ରହ୍ମପୁର ଯାଏଁ ସେ ଚାଲି ଯାଉଥିଲେ । ଉତ୍କଳ ଥିଏଟର୍ସ ଗଢ଼ା ହେଲା ପରେ ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ କଟକ ମଧ୍ୟ ଚାଲି ଯାଉଥିଲେ ।

ପ୍ରଥମେ ଚତୁରାନ୍ୟ ସ୍ଥିର କରିଥିଲେ, ସେ ଗୋଟାଏ ଥିଏଟର ପାର୍ଟି ଗଢିବେ । ସେଥିପାଇଁ ବହୁ ଲୋକଙ୍କ ସହିତ ଆଲୋଚନା ବି କରିଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ହରିପୁର ଭଳି ଏକ ନିପଟ ମଫସଲରେ ଥିଏଟର ପାର୍ଟିଟାଏ କରିବା ଅତି ଦୁରୁହ ବ୍ୟାପାର ଥିଲା । ପୁଣି ଥିଏଟରରେ ନାରୀ ଚରିତ୍ର ପାଇଁ ଅଭିନେତ୍ରୀ ଯୋଗାଡ଼ କରିବା ଏକ ଅସମ୍ଭବ ବ୍ୟାପାର ଥିଲା । କିନ୍ତୁ ନାଟକ ପାଇଁ ମନରେ ଆଗ୍ରହ ଏବଂ ନିଜେ ସେଥିପାଇଁ କିଛି କରିବାର ଉଦ୍ୟମନା ହିଁ ଏହି ‘ହରିପୁର

ଅପେରା' ଗଠନ କରିବାକୁ ପ୍ରେରଣା ଦେଇଥିଲା । ନିଜର ଏକକ ଉଦ୍ୟମରେ ହିଁ ସେ ଏ ଦଳ ଗଠନ କରିଛନ୍ତି ଏବଂ କୋଡିଏ ବର୍ଷ ଧରି ବଞ୍ଚାଇ ରଖୁଛନ୍ତି ।

ଅଧିକାରୀ ଓ ମହତ୍ତ ମହାରାଜ ମନ୍ଦିର ପରିସରରେ ପହଞ୍ଚିଲା ବେଳକୁ ରଘୁମାଷ୍ଟେ ଯାତ୍ରା ଆରମ୍ଭ କରି ଦେଇସାରିଆଅଛି । ସମବେତ ପ୍ରଜାପତି ନୃତ୍ୟ ଆରମ୍ଭ ହୋଇ ସାରିଥାଏ ।

ବେଶଘର ଏବଂ ବେଶଘର ସଂଲଗ୍ନ ଚଉଡ଼ା ବାରଣ୍ଡା ଉପରେ ବଡ଼ ବଡ଼ ଦରି ବିଛା ଯାଇଥିଲା ଏବଂ ତାହା ଉପରେ ଯାତ୍ରାର ପାର୍ଟିକ୍ଷରମାନେ ଧାଡ଼ି ବାନ୍ଧି ନିଘୋଡ଼ ଶୋଇଥିଲେ । ଯେପରି କରତ କଳର ଛୋଟ ବଡ଼ କାଠଗଣ୍ଡିସବୁ ଇତ୍ୟକ୍ଷତଃ ପଡ଼ିଛି । କାହାରି ଚେତା ନାହିଁ, ଚୈତନ୍ୟ ନାହିଁ । ଦିନ ଗୋଟାଏ ବାଜିଲା, ରୋଷେୟା ପୂଜାରୀ ଆସି ତାଙ୍କ ମାରି ଦେଇ ଗଲା - “ଆବେ ରତନା, ଆବେ ହଗରା, ଆବେ ଗୋବରା-”

କାହାରି ମୁହଁରୁ ଜବାବ ବାହାରିଲା ନାହିଁ ।

“ଶଳା, ମରିଗଲ କିବେ ସମସ୍ତେ ? କାହା କାନକୁ ଶୁଭୁ ନାହିଁ ?”

କିଏ ଜଣେ ଅଧେ ଡ଼ ଆଁ କରି ପୁଣି କଡ଼ ବୁଲେଇ ଶୋଇଲେ ।

ପୂଜାରୀ ଚିଡ଼ି ଉଠିଲା - “ଶଲେ ଶୋଇ ଉଠିବ, ତଣ୍ଡିଯାଏ ଗିଳିବ, ଫେର ଶୋଇବ । ଆଉ କାହାର ଜୀବନ ଅଛି କି ? ମୁଁ ତ ଦିନ ଯାକ ଖନ୍ଦା ଧରି ବସିଥିବି ? ଆବେ ଉଠିଲ କି ନାହିଁ ?”

ବିଗୁଲ୍ ବାଦକ ରାମାରାଓର ନିଦ ଭାଙ୍ଗିଗଲା । ଅପେକ୍ଷାକୃତ ବୟସ୍କ ଲୋକ ତ । ତେଣୁ ନିଦଟା ଏତେ ଗାଢ଼ ନୁହେଁ । ଆଖି ମଲି ମଲି ଉଠି ବସିଲା - “କିସ ହେ ନନା, ତୁଛାକୁ ଗୁରାଳି କରୁଛ ?”

“ଉଠୁ ନା କାହିଁକି ହୋ ? ଆଜି କଣ ଖାଇବାର ନାହିଁ କି ?”

“କିସ ଖୁଡ଼ି ପୁଡ଼ି ରାନ୍ଧିତ କି ହେ, ତୁଛାକୁ ହାଉ ହାଉ କରୁଛ ?”

“ରାତିରେ ତ ବସି ବିଗୁଲ୍‌ଟାକୁ ଫୁ ଫୁ କରି ଫୁଲୁଥିବ । ରୋଷେଇ କଷ୍ଟ ତମକୁ କେମିତି ଜଣା ପଡ଼ିବ ?”

“ବିଗୁଲ୍ ବଜେଇବା ସହଜ କଥା କି ହେ ? ବଜେଇଲେ ଦେଖିବା ?”

“ଦିନକୁ ଦଶଟା ବିଡ଼ି ଫୁଲୁଡ଼ି, ଆଉ ଲୟେ ମଟେ ବିଗୁଲ୍ ଦେଖାଉଛି ।”

“ବିଗୁଲ୍ ଆଉ ବିଡ଼ି, ସମାନ କି ହେ ?”

“ତମେ ଆଗେ ଖାଇ ନେଲ, ତା' ପରେ ବସି ବିଗୁଲ୍ ଫୁଲୁ ଥ' ରୁଲି ଫୁଲୁ ଥ' ।”

ରାମାରାଓ ତାକୁ ସେମିତି ନିଦ ମଳ ମଳ ଲାଲ ଆଖିରେ ଚାହିଁଥିବା ଦେଖି କହିଲା, “ଯା ଶଲେ, କେହି ନ ଉଠ, ନ ଖାଅ । ମରି ପଡ଼ିଥାଅ ସବୁ । ମହତ୍ତଟା ଭାଙ୍ଗ ଖୋଇ ଦେଲା କି କ'ଣ, ସବୁଗୁଡ଼ା ମୁର୍ଦ୍ଦାର ପରି ପଡ଼ିତନ୍ତି ।”

ଯାତ୍ରା ଭାଙ୍ଗୁ ଭାଙ୍ଗୁ ପ୍ରାୟ ସକାଳ ହୋଇଯାଏ । ପାର୍ଟିକ୍ଷରମାନଙ୍କ ଭିତରୁ କେହି କେହି ମୁହଁରୁ ରଙ୍ଗ ନ ଛଡ଼ାଇ ଘଣ୍ଟେ / ଦୁଇ ଘଣ୍ଟା ଶୋଇ ଯାଆନ୍ତି । ତା' ପରେ ନିତ୍ୟକର୍ମ ସାରି

ଗାଧୋଇ ପାଧୋଇ ଜଳଖିଆ ଖାଆନ୍ତି । ଆଉ ତା’ ପରେ ଯିଏ ଯେଉଁଠି କାଗା ପାଇଲା, ସେଇଠି ଶୋଇ ଯାଆନ୍ତି ।

ଯାତ୍ରା ଓଷ୍ଠାତ ତଥା ସଙ୍ଗାତ ଓ ନୃତ୍ୟ ଗୁରୁମାନଙ୍କ କଥା ଟିକିଏ ଅଲଗା । ସେମାନଙ୍କ ପାଇଁ ସ୍ବତନ୍ତ୍ର କୋଠରିର ବନ୍ଦୋବସ୍ଥ ଥାଏ । ଓଷ୍ଠାତଙ୍କ ପାଇଁ ତ ନିଶ୍ଚୟ ଅତି କମରେ ଚକ୍ରପୋଷ୍ଟଟେ ଯୋଗାଇ ଦିଆଯାଏ । ସାଧାରଣ ପାର୍ଟିଘରମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଯେଉଁ ସବୁ ଚରକାରି ପଡ଼ି ହୁଏ, ଓଷ୍ଠାତ ଓ ଗୁରୁମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଗୋଟେ ଅଧେ ଭଜା, ଚଟଣି ନ ହେଲେ ଶୁଖୁଆ ଭଜାର ଆୟୋଜନ କରା ଯାଇଥାଏ ।

ଦିନ ଗୋଟାଏ ବେଳକୁ ଭାତ, ଡାଲି, ଚରକାରି ଆଦି ରୋଷେଇ ସରିଲା ପରେ ନିଦରୁ ଉଠି ମଧ୍ୟାହ୍ନ ଭୋଜନ କରନ୍ତି ଏବଂ ପୁଣି ଦୁଇ, ତିନିଘଣ୍ଟା ଶୋଇ ଯାଆନ୍ତି । ଦିନ ପାଞ୍ଚଟା ବେଳକୁ ଉଠିଲା ପରେ ସେ ଦିନର ନାଟକର ରିହେଲସାଲ ହୁଏ । ଏହା ହେଉଛି ସେମାନଙ୍କ ନିତିଦିନିଆ କାର୍ଯ୍ୟ ଧାରା । ଏହି ପରି ଗଡ଼ି ଚାଲେ ଦିନ ପରେ ଦିନ, ମାସ ପରେ ମାସ । ଏହାର ନାମ ହିଁ ଜୀବନ । ଭଲ ମନ୍ଦ, ସୁଖ ଦୁଃଖ, ବେରାମ ଆରାମ ସବୁ କିଛି ହିଁ ତାହାରି ଭିତରେ । ଜଣକର ଜିନିଷକୁ ଅନ୍ୟମାନେ ବାଣ୍ଟି ବୁଣ୍ଟି ନିଅନ୍ତି ।

ଶେଷରେ ମହନ୍ତ ମହାରାଜ ମଠର ଜଣେ ପରିଚାରକକୁ ଧରି ସେଠାରେ ପହଞ୍ଚିଲେ । ଜଣ ଜଣକୁ ଠେକା ଠେଲି କରି ଉଠାଇଲେ “ଉଠରେ ପିଲେ, ଖାଇ ଦେଇ ପୁଣି ଶୋଇବ, ଖାଇବା ଅଣ୍ଟା ହୋଇଯିବ ।”

ଦୁଇଟା ଲମ୍ବା ଧାଡ଼ିରେ ଖାଲି ପଡ଼ି ପଡ଼ି ସାରିଥିଲା ଏବଂ ପାଖରେ ଲୁଣ, ଲଙ୍କା, କାରିଜି ଲେମ୍ବୁ ରଖା ସରିଥିଲା । ପୁଝାରୀ ଓ ଚହଲିଆ ଭାତ ବାଡ଼ି ଦେଇଗଲେ । ଭାତ ଉପରେ ମୁଗ ଡାଲି, ପରେ କଡ଼ରେ ବୋଇତାକୁ ଓ ବୁଟଡାଲି ଚରକାରୀ ବିଶୁଦ୍ଧ ଗୁଆ ଘିଅରେ ଛୁଙ୍କ ଦିଆ ଯାଇଥିଲା । ସମସ୍ତେ ଖାଇବା ଆରମ୍ଭ କଲେ ।

ଏ ସମୟରେ ରଘୁବାବୁ, ରମାକାନ୍ତ ଓ ବିଷ୍ଣୁ କୁଆଡୁ ଆସି ପହଞ୍ଚି ଗଲେ । ମହନ୍ତ ମହାରାଜ ନିଜେ ଛିଡ଼ା ହୋଇ ପାର୍ଟିଘରମାନଙ୍କୁ ଖୁଆଉ ଥାଆନ୍ତି - “ଏ ଗଜୁ ସେ ପିଲାକୁ ଆଉ ଡକିଏ ତାଲି ଦେ । ଶୁଖିଲା ଭାତ ଧରି ବସିଛି । ସେଠି ଚରକାରି ଦେ, ଦେଖୁ ପାଗୁ ନୁ, ଖାଲି ଭାତଗୁଡ଼ା ଖାଉଛି । ଏ ବାପା, ଆଉ ଖଣ୍ଡେ କାରିଜି ଲେମ୍ବୁ ନେ -”

ଏମାନଙ୍କୁ ଦେଖି ମହନ୍ତ ମହାରାଜ କହିଲେ, “ଓଷ୍ଠାତ, ଗୁରୁ ସମସ୍ତେ କୁଆଡେ ଗସ୍ତରେ ବାହାରି ଯାଇଥିଲ କି ? ମୁଁ ଚାହିଁ ବସିଛି ?”

“ଟିକିଏ ଗାଁ ଭିତରକୁ ଯାଇଥିଲୁ । ପଟ୍ଟନାୟକ ବାବୁଙ୍କ ସହ କଥାବାର୍ତ୍ତା କରିବାର ଥିଲା । ଏ ବର୍ଷ ଗଣେଶ ପୂଜାକୁ କଟେରିରେ ଯାତ୍ରା ପାଇଁ ବଜନା ନିଆ ହେଇଛି । ଅଧିକାରୀଙ୍କ ଜଜ୍ଜା, ଦୁଇଟା ନୂଆ ନାଟକ ସେଠି ସମାଜ ହବା ଦରକାର ।”

“ସେ କଥା ଆଉ । ଚାଲିଗୁ । ଆପଣମାନଙ୍କ ଲାଗି ସେ ଆଡେ ଖାଇବା ପ୍ରସ୍ତୁତ ହେଇ ରହିଛି । ରାଧାଗୋବିନ୍ଦଙ୍କ ଠା’ ବି ବଢି ସାରିଲାଣି । ଆମେ ସମସ୍ତେ ବସିଯିବା ।”

ରଘୁବାବୁ କହିଲେ, “ଆମେ ସମସ୍ତେ ଏଇଠି ବସିଯିବା”

“ଏଠି କଣ ବସିବେ ? ଆପଣମାନଙ୍କ ପାଇଁ ପା’ ସିଆଡେ ବନ୍ଦୋବସ୍ତ ହେଉଛି ।”

“ନା, ନା, ଆଜି ଏଇଠି, ପିଲାମାନଙ୍କ ସାଙ୍ଗରେ ବସିଯିବା, କଣ କହୁଛନ୍ତି ତେ ପିଲେ ?”

ପିଲାମାନେ ଖାଇବା ଛାଡ଼ି ଦେଇ ଓଷ୍ଠାତ୍ ଓ ଗୁରୁମାନଙ୍କୁ ଚାହିଁ ଆସନ୍ତି । ସେମାନେ ଶକ୍ତି ଯାଇଥିଲେ । ଭୟ, ସମ୍ମାନ ଓ ସଙ୍କୋଚର ଏକ ମିଶ୍ରିତ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି ସେମାନଙ୍କ ମୁହଁରେ । କାହାରିକୁ ଆଉ ଅଧିକ କିଛି କହିବାର ସୁଯୋଗ ନ ଦେଇ ପାର୍ଟିୟରମାନଙ୍କ ପାଖରେ ଖାଲି ଥିବା ସ୍ଥାନରେ ରଘୁବାବୁ ବସିଗଲେ । ତେଣୁ ଅନ୍ୟମାନେ ମଧ୍ୟ ସେଇଠି ବସିଗଲେ ।

ସମସ୍ତଙ୍କ ହାତ ପତର ଉପରେ ଅଟକି ରହିଥିବା ଦେଖି ରଘୁବାବୁ କହିଲେ, “ତମେ ପିଲାମାନେ ଖାଅରେ । ଆମକୁ ସେ ବଳେ ଦେବ ନି ?”

ସେମାନଙ୍କ ଆଗରେ ପତ୍ର ଥୋଉ ଥୋଉ ପୂଜ୍ୟରୀ ପଚାରିଲା, “ଆପଣ ମାନଙ୍କ ଲାଗି ସିଆଡୁ ନେଇ ଆସିବି ?”

“ନା, ନା, ସେ କଥା ହେଉ ପାରିବ ନି । ଏଇଠି ପିଲାମାନେ ଯାହା ଖାଉଛନ୍ତି, ଆମେ ବି ତାହା ଖାଇବୁ ।”

“ଆପଣଙ୍କ ତୁଣ୍ଡକୁ ରୁଚିବ ନାହିଁ ।”

“ତମେ ଦିଅ ନା, ତା’ ପରେ ଦେଖିବ ?”

“ଓଷ୍ଠାତ୍ ମାନେ ଏମିତି ବସନ୍ତି ନାହିଁ ବୋଲି ମୁଁ କେତେ ଥର କହିଲିଣି । ଆପଣ ମ’ କଥା ଶୁଣୁଛନ୍ତି କିଉଠି ?”

“ହଇ ହୋ ନନା, ମୁଁ କଣ ପିଲାମାନଙ୍କ ସାଙ୍ଗରେ ନୂଆ ବସୁଛି ? ଏମିତି ତେର ଥର ବସିଛି । ମୁଁ ତ ଫେର ଏମାନଙ୍କ ଭିତରୁ ଜଣେ । ଓଷ୍ଠାତ୍ମାନଙ୍କ ଠୁ ବେତ ମାଡ଼ ଖାଇ ଖାଇ ଆଜି ସିନା ଓଷ୍ଠାତ୍ ହେଉଛି ।”

ପିଲାମାନେ ଖାଇଥିବା ଭାତ, ମୁଗଡାଲି ଓ ବୋଇତାକୁ ଘାଣ୍ଟି ନନା ପରସି ଦେଇଗଲା ।

(୮)

ବୋଧେ ସେପୂର୍ବର ମାସ ହେବ । ପଞ୍ଚାବନ ସାଲରେ ଦଳେଇ ଘାଇ ଭାଙ୍ଗି କେନ୍ଦ୍ରାପଡ଼ାର କିଛି ଅଂଶ ଏବଂ ଜଗତସିଂହପୁର ଅଞ୍ଚଳରେ ମହନଦୀ ବନ୍ୟା ପ୍ରଳୟ ସୃଷ୍ଟି କରିଥିଲା । କେବଳ ତାହା ନୁହେଁ ଏକା ସାଙ୍ଗରେ ବଳଙ୍ଗ, ସୁବର୍ଣ୍ଣରେଖା; ବ୍ରାହ୍ମଣୀ ଓ ବୈତରଣୀ ନଦୀର ବନ୍ୟା ସମଗ୍ର ବାଲେଶ୍ଵର, କଟକ ଓ ପୁରୀ ଜିଲ୍ଲାରେ ଜନଜୀବନକୁ ବିପର୍ଯ୍ୟସ୍ତ କରି ପକାଇଥାଏ । ହାରାକୁଦ ବନ୍ଧ ଯୋଜନା କାମ ସରି ଆସିଥିଲେ ମଧ୍ୟ ସେ ଯାଏ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ବନ୍ୟା. ନିୟନ୍ତ୍ରଣ ଉପଯୋଗୀ ହୋଇ ନ ଥାଏ । ତେଣୁ ଜଗତସିଂହପୁର ଏବଂ କେନ୍ଦ୍ରାପଡ଼ା ଅଞ୍ଚଳରୁ ଭଦ୍ରକ କଟେରିକୁ ଗଣେଶ ପୂଜାରେ ଯାତ୍ରା କରିବାକୁ କୌଣସି ଯାତ୍ରା ଦଳ ଆସି ନ ଥାଆନ୍ତି ।

ଆଗେ ସେଠାରେ ପାଞ୍ଚାଙ୍ଗ’ ରାତି କରି ଯାତ୍ରା ହେଉଥିଲା । କିନ୍ତୁ ସେ ଥର ଓଡ଼ିଶାର

ଏହି ବିପତ୍ତି ପାଇଁ ରିଲିଫ ପାଣ୍ଡୁକୁ କିଛି ଟଙ୍କା ଦେବା ପାଇଁ ସ୍ଥିର ହେବାରୁ, ତିନି ଦିନ ପାଇଁ ହିଁ ବାଦୀ ଯାତ୍ରା ହେବାର ସ୍ଥିର ହେଲା । ସେ ଯାତ୍ରା ସନ୍ଧ୍ୟାରୁ ଆରମ୍ଭ ହୋଇ ପୁଣି ସକାଳ ଯାଏ ଚାଲିଥିଲା । ସେ ତିନିଦିନ ହରିପୁର ଅପେରା ଓ ଗୋପୀନାଥ ଅପେରା ଯାତ୍ରାଭିନୟ କରିଥିଲେ । ହରିପୁର ଅପେରାର ଓଷ୍ଠାତ୍ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ରଘୁନାଥ ଶତପଥୀ ଏବଂ ଗୋପୀନାଥ ଅପେରାର ଓଷ୍ଠାତ୍ ସେତେବେଳେ ଥିଲେ ପ୍ରଫୁଲ୍ଲ ନାୟକ । ଉଭୟଙ୍କ ନାମ ତାଙ୍କ । ସେ ସମୟରେ ଯେଉଁ ଯାତ୍ରା ଦଳ ଫାଷ୍ଟ ହେଉଥିଲା ତାକୁ ପାଁ ଶହ ଟଙ୍କା ପୁରସ୍କାର ମିଳୁଥିଲା । ଅନ୍ୟମାନଙ୍କୁ ଦୁଇଶହ, ତିନିଶହ କରି । ସେ ସମୟରେ ରାତିଏ ଯାତ୍ରା ପାଇଁ ହାରାହାରି ଯାତ୍ରାବାଲାମାନେ ଶହେ / ଦେଢ଼ଶହ ଟଙ୍କା ପାରିଶ୍ରମିକ ନେଉଥିଲେ ।

ସେ ଟଙ୍କା କଥା ଯାହା ହେଉ, ସେହି ବାଦୀ ଯାତ୍ରା ପାଇଁ ଦୂର ଦୂରାନ୍ତରୁ ବି ଆଠ / ଦଶଟି ଦଳକୁ ବଜନା ଦିଆଯାଉଥିଲା । ବର୍ଷାରତ୍ନ ଯୋଗୁ, ସେ ସମୟରେ ଯାତ୍ରା ଦଳଗୁଡ଼ିକ କେଉଁଆଡେ ନ ଯାଇ ଘରେ ଆସାନ୍ତି । ଏହି ସମୟରେ ହିଁ ସେମାନେ ଦୁଇ ତିନୋଟି ନୂଆ ନାଟକ ଶିଖନ୍ତି । ତେବେ ଏହିଠାରେ ଯାତ୍ରା କରିବାରେ ଆଉ ଏକ ଲାଭ ଥିଲା । ଏହିଠାରୁ ହିଁ ଦୁର୍ଗାପୂଜା ପାଇଁ ବିଭିନ୍ନ ସ୍ଥାନରେ ଯାତ୍ରା ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିବାକୁ ବଜନା ପାଇଥାଆନ୍ତି । କଲିକତା, ଜାମସେଦପୁର, କଟ୍ଟାଇ, ମେଦିନିପୁର ଆଦି ଅଞ୍ଚଳରୁ ମଧ୍ୟ ବଜନା ମିଳେ । ସେଠାରେ ଯିଏ ଫାଷ୍ଟ ହୁଏ, ବର୍ଷଯାକ ପୁଣି ପରବର୍ତ୍ତୀ ଚତୁର୍ଥାୟା ଯାଏଁ ତାକୁ ପୁରସ୍କାର ମିଳେ ନା ।

ସେ ଯାହା ହେଉ ସେଥର ରଘୁନାଥ ଶତପଥୀ ଏବଂ ପ୍ରଫୁଲ୍ଲ ନାୟକଙ୍କ ଦଳ ଯାତ୍ରା କରୁଥିବା ଶୁଣି ଲୋକମାନେ ଦିନ ଆଉ ଆଉ ଦରି, ଅଖା ଠାରୁ ବେଞ୍ଚ, ଝୁଲ ଆଦି ପକାଇ ସ୍ଥାନ ଦଖଲ କରିଥାଆନ୍ତି । ଯାତ୍ରା ପେଣ୍ଠାଳରେ ଗୋଟାଏ ଦିଗରେ ସ୍ତ୍ରୀ ଲୋକମାନଙ୍କ ପାଇଁ ସ୍ବତନ୍ତ୍ର ସ୍ଥାନ ସଂରକ୍ଷିତ ହୋଇ ରହୁଥିଲା । ତିନି ପାଖରୁ ବାଉଁଶ ଚାଞ୍ଚଡ଼ା ଦ୍ବାରା ସ୍ଥାନଟିକୁ ଘେରି ଦିଆ ଯାଉଥିଲା । କେବଳ ସାମନା ଅଂଶଟା ଖୋଲା ରହୁଥିଲା । କେତେକ ସ୍ଥାନରେ ନଡ଼ିଆ ଖଡ଼ିକାର ଜାଲି ସମ୍ମୁଖରେ ଦେଇ ଦିଆ ଯାଉଥିଲା । ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ ସ୍ତ୍ରୀଏ ଦଶକ ବେଳକୁ ସ୍ତ୍ରୀ ଲୋକମାନଙ୍କ ବିରୋଧ ଯୋଗୁ ସମ୍ମୁଖର ନଡ଼ିଆ ଖଡ଼ିକାର ଜାଲି ହଟାଇ ଦିଆଯାଉଥିଲା ।

ଗଣେଶ ପୂଜା ଉପଲକ୍ଷେ ଏହି ବାଦୀ ଯାତ୍ରାର ଜତିହାସ ବହୁ ପୁରାତନ । ଲୋକ କଥା ଅନୁଯାୟୀ ଜଗନ୍ନାଥ ପାଣିଙ୍କ ସୁଆଙ୍ଗ ଦଳ ଯେତେବେଳେ ପ୍ରଥମେ ଅଭିନୟ ଆରମ୍ଭ କରିଥିଲେ ସେତେବେଳେ ମରହଟ୍ଟା ଓ ପଠାଣଙ୍କ ଗୋଳ ସବୁବେଳେ ଲାଗି ରହୁଥିଲା । ବଙ୍ଗଳାର ମୁସଲମାନ ନବାବ କେତେବେଳେ ମରହଟ୍ଟାମାନଙ୍କୁ ବୈତରଣୀ, ବ୍ରାହ୍ମଣୀ ନଦୀ ଯାଏ ଡ଼ି ଦେଉଥିଲେ ତ କେତେବେଳେ ମରହଟ୍ଟାମାନେ ସେମାନଙ୍କୁ ସୁବର୍ଣ୍ଣରେଖା ଯାଏ । ସେହି ସମୟରେ ହିଁ ଉତ୍ତରାବାହିନୀ, ମଉଦା ଆଦି ଅଞ୍ଚଳରେ ବଙ୍ଗଳାର ନବାବ ଘାଟୀ ସ୍ଥାପନ କରିଥିଲେ ଏବଂ ଜାତିବାଦ ଦ୍ବାରା ଖଣ୍ଡ ବିଖଣ୍ଡିତ ହିନ୍ଦୁ ସମାଜରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଭାବରେ ପରିଗଣିତ ଅନେକ ଲୋକ ଇସଲାମ ଧର୍ମ ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ସେହି ସମୟରେ ଦାଉଦ ଖାଁ ନାମକ ଜଣେ ସେନାପତି କିଛି

ସୈନ୍ୟ ଧରି ପଶ୍ଚିମ ଦିଗରେ ମରହଟ୍ଟାମାନଙ୍କର ପ୍ରତିରୋଧ ପାଇଁ ଘାଟୀ ସ୍ଥାପନ କରିଥିଲେ । ଏହା ଦାଉଦପୁର ଗାଁ ନାମରେ ପରିଚିତ ଥିଲା, ପରେ ଏହା ଦାଉଦପୁରକୁ ଅପଭ୍ରଂଶ ହୋଇ ଗଲା ।

ସେ ଯାହା ହେଉ ସେ ସମୟରେ ଜଗନ୍ନାଥ ପାଣିଙ୍କ ପୁଅଙ୍କ ଦଳ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ଥିଲା । ପରେ ପରେ ସନାତନ ପାଲ ଓ ହାଡ଼ିବନ୍ଧୁ ଦାସଙ୍କ ଯାତ୍ରା ପାର୍ଶ୍ୱ ଭିତରେ ସେଠାରେ ବାଦୀ ଯାତ୍ରା ହେଉଥିଲା । ସେ ଥର ଗଣେଶ ପୂଜା ପରଦିନ ସନ୍ଧ୍ୟାରୁ ରାତି ବାରଟା ଯାଏ ‘ହରିପୁର ଅପେରା’ ଯାତ୍ରାଭିନୟ କରୁଛି ଶୁଣି, ଲୋକେ ଥାଟ ପଟାଳି ଭାଙ୍ଗୁ ଥାଆନ୍ତି । ତିନିଚାରି ଦିନ ଧରି ବର୍ଷା ନଥିଲା । ପାଟ ଶୁଖିଲା ଥିଲା ।

ସେ ଯୁଗରେ ଭଦ୍ରକ ସହରରେ ବିଜୁଳି ଆଲୋକ ନଥିଲା । ପାଖୁର ହାଉସ ହୋଇ ନଥିଲା ଅବା ହାରାକୁଦରୁ ବିଦ୍ୟୁତ ଯୋଗାଣ ହୋଇ ନଥିଲା । ଅବଶ୍ୟ ସେତେବେଳକୁ ପେଟ୍ରୋଲ୍‌ମେକ୍ ଲାଇଟର ଯୁଗ ଚାଲିଥିଲା । କାର୍‌ବାଇଡ଼ ଆଲୋକର ବ୍ୟବହାର ବନ୍ଦ ହୋଇ ସାରିଲାଣି । ମାଇକର ବ୍ୟବହାର ମଧ୍ୟ କମ୍ ଥିଲା । ଅଭିନେତାମାନଙ୍କୁ ପାଟି କରି ସଂଳାପ କହିବାକୁ ପଡୁଥିଲା ଯେପରି ଦର୍ଶକମାନେ ସେ ସବୁ ଶୁଣି ପାରିବେ ।

ଯାତ୍ରା ଅଭିନୀତ ହେବା ପାଇଁ ଉଦ୍ଦିଷ୍ଟ ପେଣ୍ଟାଲ ଚାରିକଡରେ ମୋଟା ନଡ଼ିଆକଟା ଦଉଡ଼ି ଘେରା ଯାଇ ସ୍ଥାନଟିକୁ ଆବଶ୍ୟକ କରା ଯାଇଥିଲା । ପେଣ୍ଟାଲ ଉପରେ ତାରପୋଲିନ ରହୁଥିଲା ଏବଂ ଚାରିକଡ଼ରେ ପେଟ୍ରୋଲ୍‌ମେକ୍ ବା ତେ - ଲାଇଟ ଝୁଲାଇ ଦିଆଯାଉଥିଲା । ମଝିରେ ମଝିରେ ଲାଇଟଗୁଡ଼ିକରେ ପମ୍ପ ଦେବା, ତେଲ ପୁରାଇବା ପାଇଁ ଦୁଇ ତିନିଜଣ ମୁକରିର ରହୁଥିଲେ ।

ଯାହା ହେଉ ସେ ଦିନ ରଘୁନାଥ ଶତପଥୀ “ରାଜା ହରିଷ୍ଟହ” ନାଟକ ମଞ୍ଚସ୍ଥ କରାଇବାକୁ ସ୍ଥିର କରିଥିଲେ । ପରମ୍ପରା ଅନୁଯାୟୀ ବେଶଘରେ ନିଜେ ରଘୁନାଥ ଶତପଥୀ ଜର୍ଜର ପୂଜା କଲେ । ସେତେବେଳକୁ ଯାତ୍ରାର ଆରମ୍ଭରେ ସୂତ୍ରଧର ଆସି ନାଟକ ବିଷୟରେ ଦର୍ଶକମାନଙ୍କୁ ଆଭାସ ଦେବା ପ୍ରଥା ଉଠିଗଲାଣି । ପ୍ରଥମେ ଅଧଘଣ୍ଟା ଯାଏ କନସର୍ଟ୍ ଚାଲିଲା । ତା’ ପରେ ନାଟ ପିଲାମାନେ ଆସିଲେ ଏବଂ ସମବେତ କଣ୍ଠରେ ଗୀତ ଗାଇ ନାଟ କଲେ -

ଚାହିଁଲେ ସଜନୀ	ଏ ସୁଖ ରଜନୀ
କି ଆନନ୍ଦେ ଆଜି	ମାତି ଉଠୁଛି ଧରା
ଦେବ ଗଣପତି	କି ଶୋଭା ଦିଶନ୍ତି
ମେଘ ବରଷାରେ	ହୋଇ ବିଭରା
ତ୍ରିଭଙ୍ଗା ଛନ୍ଦେ ଉଭା	କୋଟି କନ୍ଦର୍ପ ଆଭା
ଅଷ୍ଟ ରତ୍ନ ଶୋଭା	ରବି ଗଞ୍ଜୁଛି କି’ବା
ଉକ୍ତ ଜନ ମନ ଲୋଭା,	ଭକ୍ତି ପସରା ।

ପ୍ରଥମେ ଗୁପ୍ତ ଡେକ୍‌ସ, ଦ୍ୱିତୀୟରେ ଗୋଟି ପୁଅ ନାଟ ଏବଂ ଶେଷରେ କେଳା

କେଳୁଣୀ ତୁଏଟ୍ । ତା' ପରେ ନାଟକ ଆରମ୍ଭ ହେଲା । ଯାତ୍ରା ଆରମ୍ଭ ପୂର୍ବରୁ ଶହ ଶହ ଲୋକ ପେଣ୍ଡାଳ ଚାରିପଟେ ଘେରି ବସିଥାଆନ୍ତି । ସେ କାଳରେ ଯାତ୍ରା ଆରମ୍ଭ ପୂର୍ବରୁ ଯେଉଁ ଜନସର୍ଗ୍ ହେଉଥିଲା, ତାହା ଦର୍ଶକଙ୍କ ମଣ୍ଡିଷରେ ଜମି ଯାଇଥିବା ବିଭିନ୍ନ ସାଂସାରିକ ଚିନ୍ତା ଓ ଜଞ୍ଜାଳକୁ ଦୂର କରି ଦେଉଥିଲା ଏବଂ ଶ୍ରେଣୀ ଗୃହର କଳା ପଟାକୁ ପରିଷ୍କାର କଲା ପରି ମନକୁ ଯାତ୍ରାର ରସ ଉପଭୋଗ ପାଇଁ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରି ଦେଉଥିଲା । ଏହା ପରେ ତିନିଥରରେ ଗାତ ଓ ନୃତ୍ୟ ଦର୍ଶକର ମନରେ ଆନନ୍ଦର ଏକ ପ୍ରଲେପ ବୋଲି ଦେଉଥିଲା ଏବଂ ଚେତନାକୁ ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱ ସ୍ତରକୁ ନେଇ ଯାଉଥିଲା । ଏହିପରି ଦର୍ଶକମାନଙ୍କୁ ମାନସିକ ସ୍ତରରେ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରାଯାଇ ଯାତ୍ରା ନାଟକ ଆରମ୍ଭ କରାଯାଉଥିଲା ।

ଏହି ଭଳି ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୋଇ ଦର୍ଶକମାନେ ପେଣ୍ଡାଳକୁ ଚାହିଁ ରହିଥିଲା ବେଳେ ବିଶ୍ୱାମିତ୍ର ପ୍ରବେଶ କଲେ -

ଆମ୍ଭେ ହେଲୁ ବିଶ୍ୱାମିତ୍ର ହୋ

ଆମ୍ଭେ ହେଲୁ ରାଜର୍ଷି

କୋପାନଙ୍କେ ଆମ୍ଭେ ପାରିବୁ

ସ୍ୱର୍ଗ ମର୍ତ୍ତ୍ୟ ବିଧି ।

ପଛେ ପଛେ ପ୍ରବେଶ କଲେ ରାଜା ହରିଷ୍ଟୟ ।

ଆମ୍ଭେ ହେଲୁ ଦାନବାର ରାଜା ହରିଷ୍ଟୟ

ଭଞ୍ଜା କଲେ ଦାନ ଦେବୁ ସ୍ୱର୍ଗ, ମର୍ତ୍ତ୍ୟ, ଭୟ ।

ଦର୍ଶକମାନେ ତାଳି ପରେ ତାଳି ମାରୁ ଥାଆନ୍ତି । ଉଦ୍ୟୋଗ୍ନାମାନେ ଲୋକମାନଙ୍କ ମଝିରେ ପଶି ଲୋକମାନଙ୍କୁ ରୁପ୍ତ ଚାପ୍ ବସି ଯାତ୍ରା ଉପଭୋଗ କରିବା ଲାଗି ନିବେଦନ କରୁ ଥାଆନ୍ତି ଏବଂ ସ୍ଥଳ ବିଶେଷରେ ଧମକ ଦେଉଥାଆନ୍ତି ।

ବିଶ୍ୱାମିତ୍ର - ନାହିଁ ପ୍ରୟୋଜନ ତବ ଦାନେ ମୋର; ମୁଁ ଯେ ତପସ୍ୱୀ, ସଂସାର ବୈରାଗୀ ।

ହରିଷ୍ଟୟ - କୋପ କିଆଁ ରାଜର୍ଷି ପ୍ରବର ? ଦେବି ଦାନ ତବ ସମ୍ମାନକୁ ଚାହିଁ ।

ବିଶ୍ୱାମିତ୍ର - ନାହିଁ ତବ ଦାନେ ମୋର ପ୍ରୟୋଜନ ।

ହରିଷ୍ଟୟ - ଥରେ ମାତ୍ର ତବ ଭଞ୍ଜା କରନ୍ତୁ ପ୍ରକାଶ, କୃତକୃତ୍ୟ କରନ୍ତୁ ଏ ସୂର୍ଯ୍ୟବଂଶେ, ଅଯୋଧ୍ୟା ରାଜନେ, ସ୍ୱର୍ଗ, ମର୍ତ୍ତ୍ୟ, ପାତାଳେ କିବା ଛାର । ଯଦି ବି ମାଗନ୍ତି ଶିର ମୋର, ହସି ହସି କରିବି ଅର୍ପଣ ।

ବିଶ୍ୱାମିତ୍ର - ତବ ଶିରେ କିବା ପ୍ରୟୋଜନ ମମ ? ଯଦି ଚାହିଁ ଦିଅ ତବ ରାଜ୍ୟ ଓ ସଂପତ୍ତି ।

ହରିଷ୍ଟୟ - ତ୍ରିବାର କରୁଛି ସତ୍ୟ ଟେକି ଏ ଜଳ । ସକଳ ଏ ରାଜ୍ୟ ଓ ସଂପତ୍ତି, କଲି ତବ ପାଦେ ସମର୍ପଣ ।

ହରିଷ୍ଟୟ ନିଜର ରାଜ ପୋଷାକ ବାହାର କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ଦର୍ଶକମାନଙ୍କ ଦୁଃଖରୁ

ଏକ ସାଙ୍ଗରେ “ଆହା ତୁ ତୁ” ଶବ୍ଦ ବାହାରି ଆସିଲା ।

ବିଶ୍ୱାମିତ୍ର - କି ଲାଭ ସେ ଦାନେ ଯଦି ନାହିଁ ଉଚିତ ଦକ୍ଷିଣା ।

ହରିଷ୍ଠ - କୁହନ୍ତୁ ହେ ତପସ୍ୱୀ ପ୍ରବର, କି ଦକ୍ଷିଣା ଦେବି ମୁଁ ତୁମକୁ ?

ବିଶ୍ୱାମିତ୍ର - ଏକ ସହସ୍ର ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ ମୁଦ୍ରା ଦିଅ ହେ ଦକ୍ଷିଣା ।

ହରିଷ୍ଠ - ଏହି ମାତ୍ର ଦେବି ଚବ ହସ୍ତେ ।

ବିଶ୍ୱାମିତ୍ର - ମନେ ରଖ ଅଯୋଧ୍ୟା ରାଜନ, ଏ ରାଜ୍ୟ ସଂପତ୍ତି ସବୁ କରିଅଛ ଦାନ ।
ଯାହା କିଛି ଅଛି ଏହି ରାଜ୍ୟେ, ସେ ସବୁରେ ତୁମ୍ଭ ନାହିଁ ଅଧିକାର ।

ହରିଷ୍ଠ - ହାଏରେ ବିଧାତା, ଏ କି ଧର୍ମ ସଙ୍କଟ ? କୁହ ମୋତେ ଏହାର ଉପାୟ ।
କି କରିବି ମୁହିଁ ?

ବିଶ୍ୱାମିତ୍ର - ତେବେ ତୁମ୍ଭ ଦାନ ତୁମ୍ଭେ ନିଅ ହେ ଫେରାଇ -

ଏ ସମୟରେ ପଛପଟୁ କୋଳାହଳ ଶୁଣାଗଲା, ଅନେକ ପ୍ରକାରର ସିଟି ବାଜିଲା ।
ପାଟି ଶୁଣାଗଲା, ଅଛି, ଅଛି, ନାହିଁ, ନାହିଁ ।

ଉଦ୍ୟୋତ୍ତା କେତେ ଜଣ ସେହି କୋଳାହଳ ଅଟକାଇବା ପାଇଁ ପଛକୁ ଦଉଡିଲେ ।
ଦଳେ ଲୋକ ପଛରେ ପାଟି କରୁଥିଲେ, ଏ କି ନାଟକ ? ଯେତେ ସବୁ ଖଟରା, ପୁରୁଣା
କାଳିଆ ନାଟକ ଆଣି ଏଠି କରାଉଛନ୍ତି । ଉଦ୍ୟୋତ୍ତାମାନେ ଦେଖିଲେ, ସେମାନଙ୍କ ସହ ଯୁକ୍ତି
ତର୍କ କଲେ ଗଣ୍ଡଗୋଳ ବଢିବ, କମିବ ନାହିଁ ।

ସେହି ଗଣ୍ଡଗୋଳକାରୀଙ୍କ ଜଣେ କହିଲେ, “ଦେଖ ବାବୁ, ହରିପୁର ଅପେରା ପାର୍ଟି,
ପୁଣି ରଘୁନାଥ ଶତପଥୀଙ୍କ ଭଳି ମାଷର ଦେଖ, ସେ କଣ କରୁଛନ୍ତି । ନଈ ନ ଦେଖୁଣ୍ଡ
ଲଙ୍ଗାଳା, ଦାନବାର ହରିଷ୍ଠ ନାଟକ ହେଲେ ବି ଏହା ସାମାଜିକ ନାଟକ ଭଳି । ନୂଆ
ପ୍ରକାରର ପ୍ରୟୋଗ କରାଉଛନ୍ତି ।”

ସେହି ଯୁବକମାନଙ୍କ ଭିତରୁ ଜଣେ କହିଲା, “କି ନୂଆ ପ୍ରକାରର କଥା ? ହରିଷ୍ଠ
ତ ହରିଷ୍ଠ । ଏବେ କଣ ନୂଆ ହରିଷ୍ଠଟେ ତିଆରି ହେଲେଣି ?”

ଅନ୍ୟ ଜଣେ ଯୁବକ ପାଟି କରି ଉଠିଲା, “ବନ୍ଦ କର ଏ ନାଟକ । ଯଦି କରିବେ
ଗୋଟେ ସାମାଜିକ ନାଟକ କରନ୍ତୁ ।”

ଦର୍ଶକ ମଣ୍ଡଳୀର ଅନ୍ୟ ଏକ ଅଂଶରେ ଦୁଇ ଚାରିଜଣ ଶ୍ୱାନବନ୍ଦ ଚିତ୍କାର କଲେ ।
ଏହା ଶୁଣି ଯାତ୍ରା ପେଣ୍ଡାଳ ପାଖରେ ବସିଥିବା କିଛି ପିଲା ବିରାଡି ଭଳି ମ୍ୟାଉଁ ମ୍ୟାଉଁ କରିବାକୁ
ଲାଗିଲେ । ସ୍ତ୍ରୀନ୍ ରୁମ୍ ପଛ ପଟେ ଥିବା ଦୁଇ ତିନିଟା ଚା’ ଜଳଖିଆ ଦୋକାନ ପାଖରେ ଦୁଇଟା
ଜୁକୁର ଶୋଇଥିଲେ । ମ୍ୟାଉଁ ମ୍ୟାଉଁ ଶବ୍ଦ ଶୁଣି ସ୍ତ୍ରୀନ୍ ରୁମରୁ ମଞ୍ଚ ଉପରକୁ ଆସିବା ପାଇଁ ଥିବା
ରାସ୍ତା ଦେଇ ସେମାନେ ମଞ୍ଚ ଉପରକୁ ଦଉଡି ଆସିଲେ । ଜଣେ ସ୍ୱେଚ୍ଛାସେବକ ବାତିଟାଏ ଧରି
ମଞ୍ଚ ଉପରକୁ ଚଢିଗଲା ଏବଂ ଜୁକୁରମାନଙ୍କୁ ଘଉଡ଼େଇବାକୁ ଲାଗିଲା ।

ବିଶ୍ୱାମିତ୍ର ଭୂମିକାରେ ଅଭିନୟ କରୁଥିବା ଗୋପାଳିଆ ଦେଖିଲା ଯେ ଗଣ୍ଡଗୋଳ

ଆରମ୍ଭ ହୋଇ ଗଲାଣି । ସେ ପାଟିକଲା, “ ଆହେ, ରାଜ୍ୟବାସୀ, ବୃଥା ଏହି ଗଣ୍ଡଗୋଲ ।
ରାଜା ତମ୍ଭ ଆଜି ପଥର ଭିକାରୀ -

ହରିଷ୍ଠ ଭୂମିକାରେ ଅଭିନୟ କରୁଥିବା ରାଧୁଆର ସବୁ ଗୋଳମାଳ ହୋଇଗଲା । ଏ ଡାଇଲଗ କେଉଁଠୁ ଆସିଲା ବୋଲି ଧରିପାରିଲା ନାହିଁ । ସେ ତୁମ୍ଭ ରହି କେଜ ମୁହୂର୍ତ୍ତ ଭାବିଲା, କାହିଁ, ଏ ଡାଇଲଗ ତ ନାହିଁ ।

ପୁଣି ଗୋପାଳିଆ କହିଲା, “ଯଦି କର ବେଶି ଗଣ୍ଡଗୋଳ, ଦେବି ମୁହିଁ ସମ୍ଭବିତ ଶାସ୍ତି।”

ସନ୍ତୁଷ୍ଟରେ ହାରମୋନିଆମ୍ ଉପରେ ପାଣ୍ଡୁଲିପିଟାକୁ ଥୋଇ ପ୍ରମୋଦ କରୁଥିବା ରମାକାନ୍ତ ବାବୁ ଦୁଇ ତିନିମୁଣ୍ଡା ଆଗକୁ ଓଲଟାଇ ଗଲେ । ପୁଣି ସେଠାରେ ତାଙ୍କଲଗ୍ନା ନ ପାଇ ଦୁଇ ତିନି ମୁଣ୍ଡା ପଛକୁ ବି ଓଲଟାଇ ପକାଇଲେ ।

ରାଧୁଆ ଓରଫ ରାଧୁପଣ୍ଡା ଜଣେ ନାମଜାଦା କଳାକାର । ଦୁଃଖାତ୍ମକ ଭୂମିକାରେ ସେ ଜଣେ ପୋଖର ଅଭିନେତା, ସେଥିପାଇଁ ସୁଦାମା, ବସୁଦେବ, ଧୃତରାଷ୍ଟ୍ର ଆଦି ପାର୍ବ ସବୁ ତାକୁ ହିଁ ଦିଆଯାଏ । ପରିସ୍ଥିତିକୁ ସମ୍ଭାଳି ନେବା ପାଇଁ ସେ ଗୋପାଳିଆକୁ କାକୁଡ଼ି ମିନତି ହେବା ଭଙ୍ଗାରେ ଚାହିଁଥାଏ ।

ଗୋପାଳିଆ ପୁଣି କହିଲା, “ ରାଜଦ୍ରୋହ ଅପରାଧେ ଦେବି ଶାସ୍ତି, ରାଜର୍ଷିର କମଣ୍ଡଳୁ ମନ୍ତ୍ରୋଦକ ବଜେ, କରିବି ମୁଁ ତାହା ଏହି ସଞ୍ଚାଳନେ” - ଏହା କହି ହାତରେ ଧରିଥିବା କମଣ୍ଡଳୁରେ ଅବଶିଷ୍ଟ ଜଳ ସେ ମ୍ୟାଉ ମ୍ୟାଉ କରୁଥିବା ପିଲାମାନଙ୍କ ଉପରକୁ ଛାଟିଲା । ତା’ ପରେ କହିଲା, “ଯାଅ ହରିଷ୍ଚନ୍ଦ୍ର, ଦେଲି ମୁଁ ତୁମ୍ଭକୁ ଦୁଇଦିନ ସମୟ । ନ ଦେଲେ ଦକ୍ଷିଣା ଆଣି ସର୍ଯ୍ୟାସ୍ତ୍ର ପର୍ବର, ପ୍ରତ୍ୟାଖ୍ୟାନ କରିବି ମୁଁ ତୁମ ଦାନ”-

ଏହା କହି ଗୋପାଳିଆ ମଞ୍ଚ ଉପରୁ ଗ୍ରୀନ୍ ରୁମ୍ ଆଡ଼କୁ ଚାଲିଗଲା । ପଛେ ପଛେ ଗାଧୁଆ । ତୁରୁ ତୁରୁ କରି ଗାମାଗାଓ ବିଗୁଲ ବଜାଇ ଦେଲା । ତା’ ସାଙ୍ଗକୁ ପଞ୍ଚଉଳ, କ୍ଲାରିଓନେଟ ଇତ୍ୟାଦି ବାଜି ଉଠିଲା ।

ସେତେବେଳେ ରଘୁନାଥବାବୁ ବେଶ ଘରେ ରହି ନାଟକ ପରିଚାଳନା କରୁଥିଲେ । ବେଶ ଘରେ ପହଞ୍ଚି ଗୋପାଳିଆ ଓ ରାଧୁଆ ମଧ୍ୟ ଝଗଡ଼ା ଲାଗିଥିଲେ । ଗୋପାଳିଆ କହୁଥାଏ,
 “ ସେ ପିଲାଗଡ଼ାଙ୍କ ଚପ କରେଇ ଥାଆନ୍ତି କେମିତି ? ”

ଏହି ସମୟରେ ହିଁ ଦୁଇଜଣ ବୟସ୍କ ଲୋକ ବେଶଘର ଭିତରକୁ ପଶି ଆସିଲେ ଆଉ ରଘୁନାଥ ବାବୁଙ୍କୁ କହିଲେ, “ଏ ନାଟକଟା ଅଭିନୟ କରାଇବାର ନଥିଲା । ବହୁ ପୁରୁଣା, ପୌରାଣିକ ନାଟକ । ଇନ୍ଦ୍ରେ ପେର ଗାଁ ନୁହେଁ, ସହର ବଜାର ଜାଗା । ଦେଖୁ ନାହାନ୍ତି, ଲୋକ କେମିତି ହୋ ହା କରନ୍ତି ?”

ରଘୁନାଥବାବୁ କହିଲେ, “ଗଣେଶ ମେଢ଼ ସାମନାରେ ପ୍ରଥମେ ନାଟକ ଆରମ୍ଭ ହଉଛି । ପୌରାଣିକ ନାଟକଟେ ହବା ଦରକାର ନା ? କାଲି ପହରି ଦିନକ ସାମାଜିକ କି ଐତିହାସିକ

ନାଟକ କରାଇବା ।”

“ଏବେ ଏ ନାଟକଟା ଯଦି ସମ୍ଭବ, ବନ୍ଦ କରି ଦିଅନ୍ତୁ ।”

“କେମିତି ସମ୍ଭବ ? ପାର୍ଟିୟରମାନେ ବେଶ ପୋଷାକ ପିନ୍ଧି ସାରିଛନ୍ତି । ସକାଳୁ ଗିହେଲସିଏଲ ବି ସରିଛି ।”

“ଦେଖୁଛନ୍ତି ତ ଯୁଗ କଣ ହେଲାଣି । ଟୋକାଟୋକୀଏ ଆଉ ପୌରାଣିକ ଜିନିଷ ଦେଖିବାକୁ ପସନ୍ଦ କରୁ ନାହାନ୍ତି । ତା’ ଛଡ଼ା ଦେଖୁ ନାହାନ୍ତି ଏଠି ବେଶି ଟୋକାମାନେ ହିଁ ଯାତ୍ରା ଦେଖିବାକୁ ଆସନ୍ତି । କେତେଜଣ ବୁଢ଼ାବୁଢ଼ୀ ଏ କଟେରିକୁ ଯାତ୍ରା ଦେଖିବାକୁ ଆସନ୍ତି ? ଖୁବ୍ କମ୍ ।”

ଅନ୍ୟ ଜଣେ କହିଲେ, “ହେଲା ବି ଯଦି ନଦେଖିବ, ପଲେଇ ଯ’ । ନା’ ତା ବି କରିବେ ନାହିଁ । ଯେତେ ଗଣ୍ଡଗୋଳ କରିବେ ।”

ପ୍ରଥମ ଲୋକ ପୁଣି କହିଲେ, “କାହାକୁ କହିବା ? ଏ ବଜାରୀ ଟୋକା ଗଣ୍ଡଗୋଳ କରିବେ, କିଏ ସେମାନଙ୍କ ସାଙ୍ଗରେ କଥା ବଢେଇବ ? ଏଠି ଫେର କିଛି ଝିଅ ବୋହୂ ବି ଅଛନ୍ତି ।”

“ଆଜି ରାତିଟା ସମ୍ଭାଳି ନିଅନ୍ତୁ । କାଲିଠୁ ବଦଳେଇ ଦେବା”

“ତେବେ କିଛି ପାର୍ଶ ଆଉ ତୁଏର୍, ଫୁଏର୍, ଦେଇ ରାତିଟା ଚଳାଇ ନିଅନ୍ତୁ ।”

ଗଣ୍ଡଗୋଳକୁ ବନ୍ଦ କରିବା ଲାଗି ଏବଂ ଦୁଇ ପରିବର୍ତ୍ତିତ ହେଉଥିବା ରୁଟି ବୋଧକୁ ଦୃଷ୍ଟିରେ ରଖି ରଘୁବାବୁ ‘ବାବୁ - ବାବୁଆଣୀ’ ପାର୍ଶ ଦେଲେ -

ବାବୁ ଚୁରୁରୁ ଫେରିଲା ବେଳକୁ ବାବୁଆଣୀ ଆଉ ଜଣେ ଯୁବକ ସହିତ ପ୍ରେମାଳାପ କରୁଥିଲେ । ବାବୁଙ୍କର ଆସିବା ଦେଖି ସେ ତାଙ୍କୁ ଲୁଚାଇ ଦେଲେ ।

ବାବୁ - ଫୁସୁରୁ ଫୁସୁରୁ ଭୁଟରୁ ଭୁଟରୁ

କିଏ ସେ ଥିଲା ଏତେ ରାତିରେ

ବାବୁଆଣୀ - ଭୁଆ ବିଲେଇଟା ରଖେଇ ଦେଉନି

ଘର ଉଜାଡ଼ୁଛି ରାତି ଅଧରେ

ବାବୁ - ବିଲେଇ ବାପୁଡ଼ା ଜାଣି ନାହିଁ ବୋଧେ

ତାହାଳ କୁକୁର ବସିଛି ଛକି

ବାବୁଆଣୀ - ବିଲେଇଗୁଡ଼ା ବଡ଼ ସିଆଣିଆ

ଆମ୍ଭୁଡ଼ି ଦିଅନ୍ତି ତାହାଳ ଆଖି

ଏମିତି ବାବୁ ବାବୁଆଣୀଙ୍କ କଥୋପକଥନ ଚାଲିଲା ବେଳେ ବାବୁଆଣୀଙ୍କ ପ୍ରେମିକ ପଛପଟେ ପଲାଇଥିଲା ବେଳେ ପୋଲିସ ହାବୁଡ଼ରେ ପଡ଼ିଲା -

ପୋଲିସ - କିଏ ସେ ତୁ ଚୋର ନା ତାକୁ

ବାବୁଙ୍କ ଘର ବାହାର ପାଖୁ

ଛପି ଛପି ଆସୁ ନ ଶୁଣୁ କଥା
 ଛତୁ କରିଦେବି ତୋହର ମଥା ।
 ପ୍ରେମିକ - ଜାଣି ନୁ ତ ମୁଁ କ୍ଷୀର ସେ ସର
 ବାବୁଆଣୀଙ୍କର ଲୋକ ନିଜର
 ଯେବେ ଇଚ୍ଛା କରୁ ପଚାରି ଆ
 ଭାବ ନା ମୁଁ ତୁଚ୍ଛା ମିଛୁଆ ।

(ଜଗନ୍ନାଥ ପାଣି)

ଏହି ପାର୍ଶ୍ବ ପଲରେ ଦର୍ଶକ ମାନଙ୍କ ଭିତରେ ପାଟି ତୁଣ୍ଡ ବନ୍ଦ ହୋଇଗଲା । କିନ୍ତୁ
 ପାର୍ଶ୍ବ ଏବଂ ନାଟ, ତୁଏଟ ଆଦି ଶେଷ ହେବା ପରେ ପୁଣି ପାଟି ତୁଣ୍ଡ ଶୁଣାଗଲା, ରଘୁନାଥ
 ବାବୁ ଗ୍ରୀନ୍, ରୁମ୍ ଛାତି ମଞ୍ଚର ଗୋଟାଏ ପାଖରେ ବସିଥିବା କନସର୍ଟ ପାର୍ଟିର କଳାକାରମାନଙ୍କ
 ପାଖରେ ଆସି ବସିଲେ । ସେତେବେଳକୁ ରାତି ଏଗାରଟା ବାଜି ସାରିଥାଏ । ପେଣ୍ଡାଲ
 ପାଖରେ ବିଛା ଯାଇଥିବା ତାରପୋଲିନ୍ ଉପରେ ବସି ମ୍ୟାଉଁ ମ୍ୟାଉଁ କରୁଥିବା ପିଲାଏ, ସେହି
 ତାରପୋଲିନ୍ ଉପରେ ଶୋଇ ପଡିଥିଲେ । କେତେ ଜଣ ବୟସ୍କ ଲୋକ ଓ ବୟସ୍କା ମହିଳାଙ୍କୁ
 ମିଶାଇ ସେତେବେଳେ ମାତ୍ର ଦୁଇ ଶହ ଲୋକ ହିଁ ଉପସ୍ଥିତ ଥିଲେ । ନାଟକର ଶେଷ ଦୃଶ୍ୟ
 ଅଭିନୀତ କରାଗଲା ।

ଆମ୍ଭେ ଅଗ୍ନି ଦେବ

ଆମ୍ଭେ ଧର୍ମ ଦେବ

ସମସ୍ତରରେ - ତୁମ୍ଭ ପରି ମହାଦାନୀ ନାହିଁ ଭୁମଣ୍ଡଳେ ।

ବିଶ୍ବାମିତ୍ର - ଉତ୍ତରୀ ହୋଇଛ ତୁମ୍ଭେ ସର୍ବ ପରାକ୍ଷରୁ । ଯାଅ ଫେରି ନିଜ ରାଜ୍ୟେ ପୁତ୍ର
 ଓ ପତ୍ନୀଙ୍କ ସହିତେ । ସୁଖେ କର ରାଜ୍ୟ ଭୋଗ -

ଏହି ସମୟରେ ପେଣ୍ଡାଲ ପାଖରେ ବସିଥିବା ସ୍ତ୍ରୀ ଲୋକମାନେ ହାତଯୋଡି ଧର୍ମ
 ଦେବତାଙ୍କୁ ନମସ୍କାର କଲେ । କେତେ ଜଣ ମଧ୍ୟ ହୁକୁହୁକି ଦେଲେ ।

ଧର୍ମ ଦେବତା - ସମର୍ପି ଏ ରାଜ୍ୟ ସିଂହାସନ ରୋହିତାଶ୍ବ ହସ୍ତେ, ପତ୍ନୀ ସହ ସ୍ବଦେହେ
 ଗମିବ ତୁମ୍ଭେ ସ୍ବର୍ଗ ପୁରେ । ଯୁଗେ ଯୁଗେ ଧରାରେ ସ୍ବର୍ଣ୍ଣାକ୍ଷରେ ରହିଯିବ ତୁମ ନାମ, ଦାନବାର
 ହରିଷ୍ଚନ୍ଦ୍ର ।

ତା' ପର ଦିନ ଦ୍ବିତୀୟ ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ 'ହରିପୁର ଅପେରା'ର ନାଟକ ସମାଜ ହେବା
 କଥା । ପ୍ରଥମ ସମାଜ କରିବ ପ୍ରଫୁଲ୍ଲ ନାୟକଙ୍କ 'ଗୋପାନାଥ ଅପେରା' । ପ୍ରଥମ ଦିନ
 ଦ୍ବିତୀୟାର୍ଦ୍ଧରେ ଗୋପାନାଥ ଅପେରାର ନାଟକ ଆଦୃତ ହୋଇଥିବାର ରଘୁବାବୁ ଶୁଣିଲେ ।

ସେତେବେଳକୁ ଦ୍ବିତୀୟ ପଞ୍ଚବାର୍ଷିକ ଯୋଜନାର ଆରମ୍ଭ କାଳ । ରାଉରକେଲାରେ
 ଇସ୍ପାତ କାରଖାନା ବସିବା କାମ ଆରମ୍ଭ ହୋଇ ସାରିଥାଏ । ଏହା ଛଡ଼ା ଦେଶର ଭିତ୍ତି ଭୂମି ଶିଳ୍ପ
 ଓ ଭାରୀ ଯନ୍ତ୍ରପାତି ନିର୍ମାଣ କାରଖାନା ପ୍ରତିଷ୍ଠା ହେବାର ଯୋଜନା ହେଉଥାଏ ।

ଏହି ସମୟରେ ମଧ୍ୟ ଗ୍ରାମ ଗୋଷ୍ଠୀ ଯୋଜନା ଆରମ୍ଭ ହୋଇ ସାରିଥାଏ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ଜିଲ୍ଲାକୁ କେତେଗୁଡ଼ିଏ ବ୍ଲକ୍ରେ ଭାଗ କରାଯାଇ ସାରିଥାଏ । ପ୍ରଥମ ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ନିମ୍ନକୁ ପ୍ରୋଜେକ୍ଟ ଅଫିସରମାନେ ବି.ଡି.ଓ କୁ ପରିବର୍ତ୍ତିତ ହୋଇ ସାରି ଥାଆନ୍ତି । ଗ୍ରାମାଞ୍ଚଳର ସବୁ ଉନ୍ନୟନ କାମ ଏହି ବ୍ଲକ୍ ଅଫିସ ମାଧ୍ୟମରେ ହିଁ କରାଯାଉଥାଏ । ପି.ଏଲ - ୪୮୦ ଦ୍ଵାରା ଆମେରିକାରୁ ଗହମ ସହିତ ଆସୁଥିବା ବଟର ଅଏଲ ଓ ଗୁଣ୍ଡ ଦୁଗ୍ଧ ଏହି ବ୍ଲକ୍ ଅଫିସ ଜରିଆରେ ସ୍କୁଲମାନଙ୍କରେ ବିତରଣ କରାଯାଉଥାଏ । ଏଥିରେ ଗ୍ରାମପଞ୍ଚାୟତ ଗୁଡ଼ିକର ମୁଖ୍ୟ ଭୂମିକା ରହୁଥିଲା । ନୂଆ ନୂଆ ବହୁ ସ୍କୁଲ କଲେଜ ଖୋଲୁଥାଏ ଏବଂ ସେ ସବୁରେ ଝିଅମାନଙ୍କ ସଂଖ୍ୟା ବଢ଼ିବା ଆରମ୍ଭ ହୋଇଯାଇଥାଏ । କେହି କେହି ଝିଅ ପାଠ ପଢ଼ି ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରଶିକ୍ଷଣ ନେଇ ଚାକିରିରେ ମଧ୍ୟ ଯୋଗ ଦେବା ଆରମ୍ଭ କରି ଦେଇଥାଆନ୍ତି ।

ସ୍ଵାଧୀନତା ପରବର୍ତ୍ତୀ ଦଶବର୍ଷ ଭିତରେ ଦେଶରେ ପରିବର୍ତ୍ତନର ଏହି ଯେଉଁ ହାଡ଼ା ବହିଲା, ପ୍ରଫୁଲ୍ଲ ନାୟକ ସେହି ପଟଭୂମି ଉପରେ ଗୋଟାଏ ନାଟକ ଲେଖି ଯାତ୍ରାରେ ଅଭିନୀତ କରାଇ ଥିଲେ ।

ସହରର ଝିଅଟିଏ ଗ୍ରାମ ସେବିକା ଟ୍ରେନିଂ ନେଇ ସରକାରୀ ଚାକିରିରେ ଯୋଗ ଦେଇ ଗୋଟିଏ ବ୍ଲକ୍ରେ ପୋଷ୍ଟ ହେଲା । ମଫସଲ ଗାଁ ଭିତରକୁ ଯାଇ ସେ ଯେତେବେଳେ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ କରି ବସିଲା, ଗାଁର ସ୍ତ୍ରୀ ଲୋକମାନେ ତାକୁ ଏକ ଶ୍ଵେତପୁଷ୍ପ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଦେଖିଲେ ଏବଂ ତା' ସହ ସହଯୋଗ କରିବାକୁ କୁଣ୍ଠାବୋଧ କଲେ । ପୁରୁଷମାନେ ପରିହାସ କଲେ ଏବଂ କୁଦୃଷ୍ଟିରେ ଦେଖିଲେ । ବି.ଡି.ଓ. ତାକୁ ଉପଭୋଗ କରିବା ପାଇଁ ନାନା ପ୍ରକାରେ ଚେଷ୍ଟା ଓ ଚକ୍ରାନ୍ତ କଲେ । ସ୍ଥାନୀୟ ଏମ୍. ଏଲ.ଏ. ମଧ୍ୟ ସହରକୁ ବଦଳି କରାଇ ଦେବାକୁ କହି ତାକୁ ଭୁବନେଶ୍ଵର ନେଇ ଗଲେ ।

ଏହା ମଧ୍ୟରେ ଗାଁର ଜଣେ ଅଳ୍ପ ଶିକ୍ଷିତ ଯୁବକକୁ ସେ ଭଲ ପାଇ ବସିଲା । ସେହି ଯୁବକ ମଧ୍ୟ ଏମ୍.ଏଲ.ଏ.ଙ୍କ ଅଜ୍ଞାତରେ ତା' ସହ ଭୁବନେଶ୍ଵରରେ ପହଞ୍ଚିଲା । ଏମ୍.ଏଲ.ଏ. ତାଙ୍କର ବସା ଘରେ ଝିଅଟି ଉପରେ ବଳାଙ୍ଗାର କରିବା ସମୟରେ ଯୁବକଟି ସେଠାରେ ପହଞ୍ଚି ଏମ୍.ଏଲ.ଏ.ଙ୍କୁ ମାଡ଼ ଦେଲା । ଏହି ଭଳି ଏକ କାହାଣୀ ।

ଏ ଭଳି କାହାଣୀରେ ବିଶେଷତ୍ଵ କିଛି ନ ଥିଲେ ମଧ୍ୟ, ସେ ଯୁଗରେ ଯାତ୍ରା ପାର୍ଟିରେ ଏ ଭଳି ନାଟକ ସମାଜ ହୋଇ ନଥିଲା । ନାଟକରେ ମଧ୍ୟ ଯୁଗୋପଯୋଗୀ କେତେକ ବିଶେଷତ୍ଵ ଥିଲା । ବେଶ ଭୂଷଣ, ପ୍ରେମ ନିବେଦନ ସଂପର୍କୀୟ କେତେକ ସଂଳାପ ଏବଂ ନାୟକ-ନାୟିକା ଆଲିଙ୍ଗନାବଦ୍ଧ ହେବା ଇତ୍ୟାଦି କେତେକ କଥା ରହିଥିଲା ।

ଏହି ସବୁ କଥା ରଘୁନାଥବାବୁଙ୍କ ମନରେ ଧନ୍ୟ ପରେ ଧନ୍ୟ ଦେବାକୁ ଲାଗିଲା । ସେ ଅନୁଭବ କଲେ, ପ୍ରକୃତରେ ସମୟ ବଦଳୁଛି, ସମାଜ ବଦଳୁଛି, ଲୋକେ ବଦଳୁଛନ୍ତି, ସଂସ୍କୃତି ଚଳଣି - ସବୁକିଛି ବଦଳିବାରେ ଲାଗିଛି । ଏହା ସହିତ ସେ ଯଦି ନ ବଦଳନ୍ତି କି ହରିପୁର ଅପେରା ନ ବଦଳେ, ତେବେ ସେ ପଛେଇ ଯିବେ ଆଉ ମଧ୍ୟ ପଛେଇ ଯିବେ ଅଧିକାରୀ

ଚତୁରାନ୍ୟ ସାମନ୍ତ ।

ରମାକାନ୍ତ କହିଥିଲେ, “ହଁ ମାଷ୍ଟେ, ଆମକୁ ବଦଳିବାକୁ ପଡ଼ିବ,”

ରଘୁନାଥ ବାବୁ କହିଲେ, “ତମେ କଣ ଏତିକିରେ ହତୋତ୍ସାହିତ ହୋଇଗଲା ?”

“ମୁଁ ତ ଏଇ ନୂଆ ଆସିଲି । ବର୍ଷେରୁ ବେଶି ମୁଁ ଯାତ୍ରା ଦଳ ଛାଡ଼ି ଦେଇଥିଲି । କିନ୍ତୁ ଯାହା ଦେଖିଲି, ପ୍ରଫୁଲ୍ଲ ନାୟକଙ୍କ ପାର୍ଟି ଏଥର ଜିତିବ । ଆମେ ହାରିବା । ହରିପୁର ଅପେରା କେତେ ପୁରୁଣା ଆଉ ଗୋପୀନାଥ ଅପେରା ତ କାଳିକାର ।”

“ଏତେ ଭାବ ପ୍ରବଣ ହୁଅ ନା । ଯୁଗର ଚାହିଦାକୁ ଦେଖୁ ଆମେ ବଦଳି ପାରି ନାହାନ୍ତି । ତେଣୁ ପଛେଇ ଯାଇଛନ୍ତି । ଦେଖୁତ, ସିନେମାର ପ୍ରଭାବ କେମିତି ଲୋକଙ୍କ ରୁଚି ବଦଳେଇଛି—”

(୯)

ପ୍ରଥମେ କୃଷ ବେହେରାଙ୍କ ଯାତ୍ରା ଦଳରେ ହଁ ରମାକାନ୍ତ ବାବୁ ଥିଲେ । ଥରେ ସେହି ଦଳ ସହିତ ସେ ବାସୁଦେବପୁର ଯାତ୍ରା କରିବାକୁ ଯାଇ ଥାଆନ୍ତି । ବାସୁଦେବପୁର ଗୋଟାଏ ବଡ଼ ଗାଁ । ବ୍ରାହ୍ମଣ, କରଣ, ଗଉଡ଼, ତନ୍ତୀ ଆଦି କୌଳିକ ବୃତ୍ତିଧାରୀମାନଙ୍କର ଅଲଗା ଅଲଗା ସାହି ରହିଛି । ବାସୁଦେବପୁରକୁ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ କରି କରି ଯାଇଛି ନାଲୋପୁଳା ନଦୀ । ଏହି ନଦୀ କୂଳେ କୂଳେ ଲାମି ଯାଇଛି, ଆମ୍ବ, ପଣସ, ନଡ଼ିଆ ବଗିଚା ସବୁ । ତାହାରି ଭିତରେ ମଧ୍ୟ ଭରି ରହିଛି ବର, ଅଶ୍ୱପୁ, ଲିମ୍ବ, ଅର୍ଜୁନ, ଜାମୁ ଆଦି ଗଛ ସବୁ ।

ବାସୁଦେବପୁରରେ ପ୍ରତିବର୍ଷ ଦୋଳ ପୂର୍ଣ୍ଣିମା ବେଳକୁ ସାତ ରାତି ଯାତ୍ରା ହୁଏ । ଯାତ୍ରାବାଲାଙ୍କ ପାଇଁ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ରହିବା ଘର ଅଛି । ଗୋପୀନାଥଙ୍କ ମନ୍ଦିର ସାମନାରେ ଥିବା ଖୋଲା ପଡ଼ିଆରେ ହିଁ ଯାତ୍ରା ପେଣ୍ଡାଳ ତିଆରି ହୁଏ । ଲୋକମାନଙ୍କର ବସିବା ପାଇଁ ବଡ଼ ବଡ଼ ଦରି, ଦାଣ୍ଡି ସପ, ଚାରପୋଲିନ ବିଛାଯାଏ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ସାହିର ବୟସ୍କ ଲୋକମାନଙ୍କ ଠାରୁ ଯୁବକ ଯୁବତୀ, ପ୍ରୌଢ଼ ପ୍ରୌଢ଼ା, ଛୋଟ ଛୋଟ ପିଲା, ସମସ୍ତେ ସାତଦିନ କାଳ ଏକ ଯାତ୍ରା ଆବେଶ ଭିତରେ ହିଁ ଦିନ କାଟନ୍ତି । ଗାଁର ମୁଖ୍ୟ ବ୍ୟକ୍ତି, ଜମିଦାର, ମାନ୍ୟଗଣ୍ୟ ବ୍ୟକ୍ତି, ଥାନାବାବୁ, ଡିଷ୍ଟ୍ରିକ୍ଟ ବୋର୍ଡ଼ ଡାକ୍ତରଖାନାର ଡାକ୍ତର, ପୋଷ ମାଷ୍ଟର ଆଦିଙ୍କ ପାଇଁ ଚେୟାରର ବନ୍ଦୋବସ୍ତ ହୁଏ ।

ସେହି ସାତଦିନ ଧରି ଯାତ୍ରାଦଳର ପ୍ରତ୍ୟେକ ଲୋକ ବାସୁଦେବପୁରର ଜଣେ ଜଣେ ବାସିନ୍ଦା ପାଲଟି ଯାଆନ୍ତି । ପ୍ରତିଦିନ ହିଁ ଗାଁର ଲୋକମାନେ ପାଳି କରି ବା ଦୁଇ ତିନିଜଣ ମିଶ୍ରି ଯାତ୍ରାଦଳର ଖାଇବା ଭାର ବହନ କରନ୍ତି । ବେଳେ ବେଳେ ଗାଁର ଲୋକମାନଙ୍କ ଘରେ କିଏ କେଉଁଠି ଏବଂ କେତେବେଳେ ଖାଏ, ତାର ହିସାବ ରହେ ନାହିଁ । ବର୍ଷ ବର୍ଷ ଧରି ଆସିବା ଫଳରେ ପାର୍ଟିୟରମାନେ ଗାଁ ଲୋକଙ୍କ ପରିବାର ସହିତ ମଧ୍ୟ ପରିଚିତ ହୋଇ ସାରି ଥାଆନ୍ତି । ଅନେକ ପରିବାର ସହିତ ଆତ୍ମୀୟତା ମଧ୍ୟ ରକ୍ତି ଉଠିଥାଏ ।

ଯାତ୍ରା ବାଲାଏ ମଧ୍ୟ ବାଛ ବିଚାର କରନ୍ତି ନାହିଁ । ଯାହାକୁ ଯିଏ ଡାକି ଦେଲା, ସିଏ

ତାହା ଘରେ ଖାଇ ନିଏ । ଏଇ କେତେ ଦିନ ରୋଷେୟା ଶରଣନନ୍ଦର ବହୁତ ଆରାମ । ରୋଷେଇବାସର ଝମେଲା ନ ଥିବାରୁ ଗାଁର ବିଭିନ୍ନ ଲୋକଙ୍କ ଘରେ ସେ ଟହଲ ମାରୁଥାଏ । କୃଷବାବୁଙ୍କର କିନ୍ତୁ ଚମ୍ପତିରାୟଙ୍କ ଉଆସ ଧରାବନ୍ଧା । ସାତଦିନ ଯାକ ସେ ସେଇଠି ଗୋଟାଏ କୋଠରି ଅଧିକାର କରି ରହନ୍ତି । ଦିନଯାକ ଗାଁର ଗଣ୍ୟମାନ୍ୟ ଲୋକଙ୍କରୁ ଧାଡ଼ି ଲାଗିଥାଏ । ନାନାଦି ଗପସପ, ତା' ସ ପାଲି ମଧ୍ୟ ଚାଲେ । ବେଳେ ବେଳେ ରମାକାନ୍ତ ମଧ୍ୟ ଡକାହୋଇ ଯାଆନ୍ତି । ଶାସ୍ତ୍ରୀୟ ସଙ୍ଗୀତର ଆସର ଜମେ ।

କୃଷବାବୁଙ୍କ ଯାତ୍ରାପାର୍ଟିର କଳାକାର ମାନେ ଗାଁ ଲୋକଙ୍କ ଅତି ଆପଣାର ପରି ଲାଗନ୍ତି । ସେହି ଆପଣାର ଭାବଟା ପ୍ରତ୍ୟେକ କଳାକାରଙ୍କ ଦେହରେ ତୋର ଭାଳି ଗୁଡେଇ ହୋଇ ଯାଇଥାଏ । ଅଭିନେତା ବଦଳନ୍ତି, ନାଟ ପିଲା ବଦଳନ୍ତି, ଗାୟକ, ବାଦକ ବି ବଦଳନ୍ତି । ପରିଚିତ ଯାଆନ୍ତି । ଅପରିଚିତ ପୁଣି ଯାତ୍ରା ଦଳରେ ଯୋଗ ଦିଅନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ବାସୁଦେବପୁର ଲୋକମାନଙ୍କର ସେହି ଆପଣା ଭାବର ଦଉଡ଼ିଟା ଯେତେ ଅପରିଚିତ ଯେତେ ନୂଆ କଳାକାର ହେଲେ ବି, ତା ଦେହରେ ଗୁଡେଇ ହେଇ ଯାଏ ।

ଖାଇବାକୁ ଦେଉ ଦେଉ ବୟସ୍କ ମହିଳାଟି ପଚାରେ, “ତା’ ସାଙ୍ଗରେ ଏ ନୂଆ ପିଲାଟି କେଉଁଠିକାର କି ?”

ପରିଚିତ ପାର୍ଟିୟରଟି ଉତ୍ତର ଦିଏ, “ଏଇ ଗୋବିନ୍ଦପୁରର ପା’ ମାଉସୀ”

“ଆଗେ କଉ ଯାତ୍ରା ଦଳରେ ଥିଲୁ କି ରେ ବାପା ?”

“ବଳଦେବ ଅପେରାରେ ।”

“କୃଷବାବୁଙ୍କ ଦଳକୁ ଆସିଲୁ, ଭଲ କଲୁ । ପୋଖଡ ଓଷ୍ଟାଡ଼ । ତାଙ୍କ ପାଖରେ ରମାକାନ୍ତ ଅଛି । ପୋଖଡ ଗାତ ମାଷର । ଓଷ୍ଟାଡ଼ଙ୍କ ହାତରୁ ଯିଏ ଛାଟ ଖାଇ ନାଟ, ଗାତ, ଅଭିନୟ ଶିଖିଛି, ସେ କଉଠି ହାରି ଯିବ ନି ।” ପୁରୁଣା ପାର୍ଟିୟରଟି କହେ, “ନୂଆ ଆସିଛି ସିନା ମାଉସୀ, ହେଲେ ଖୁବ୍ ଭଲ ନାଟେ ।”

“ଆହୁରି ଭଲ ଶିଖିବ -” ବୟସ୍କ ମହିଳା କହନ୍ତି - “ଲାଜ କରିବୁ ନାହିଁ, ଖା । ତମ ପାର୍ଟିବାଲା ଏ ଗାଁରେ କେହି ଲାଜ ସରମ କରନ୍ତି ନାହିଁ ।” ତା’ ପରେ ପରସ୍ପରଙ୍କ ବୋହୂଟି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ କହନ୍ତି, “ଆଲୋ, ଏ ନୂଆ କୁଣିଆଟିକୁ ଟିକେ ଦେଖ, ଲାଜ ଲାଜ ହଉଛି ।”

ବୋହୂଟି ମୁରୁକି ହସି ଦିଏ ଆଉ ନୂଆ କୁଣିଆର ପତରରେ ଡକିଏ ଭାତ ଓ ମାଛ ଭଜା ଖଣ୍ଡେ ଥୋଇ ଦିଏ । ହାତ ଦେଖାଇ ମନା କରିବା ବେଳକୁ ତା’ ପତରରେ ଭାତ, ତରକାରୀ , ମାଛ ଭଜା ପଡ଼ି ସାରିଥାଏ ।

ତା’ ପରେ ନୂଆ ପୁରୁଣା ହୋଇଯାଏ । ଗାଁ ବାଲାଙ୍କ ସ୍ନେହ ଡୋରିରେ ଛନ୍ଦି ହୋଇଯାଏ । ଉଠିପାରେ ନା । ବୋଲ ପୂର୍ଣ୍ଣମୀର ମାସକ ଆଗରୁ ଛଟପଟ ହୁଏ । ଦଉଡ଼ିଟା ଟାଣି ହୁଏ । ଶରଣ ନନ୍ଦର ତାଲମା ଭାତ ପିତା ଲାଗେ ।

ସେଦିନ ଗାଧୋଇ ସାରି ନଇ ଅତଡାରୁ ଉପରକୁ ଉଠି ଶରଣ ନନ୍ଦ ଗଉଡ଼ ସାହି ଆଡ଼କୁ

ମୁହାଁର ଥାଏ । ଗଉଡ଼ ସାହି ମଝିରେ ଥିବା ବଡ଼ ଦୋଳ ମଣ୍ଡପଟା ଉପରେ ଚାଲିଥିବା ତାସ ଖେଳରେ ଯୋଗ ଦେବ । ସକାଳର ଜଳଖିଆ କାମଟା ବି ସେଇ ସାହିରେ ସାରି ନେବ । ରୁଡ଼ା ବା ମୁଢ଼ି, ବସାଦହି, ନଡ଼ିଆକୋରା, ଗୁଡ଼ - ଏ ସବୁ ସମସ୍ତଙ୍କ ଘରେ ଥାଏ । ସେଥିରୁ କିଛି ହେଲେ ତା'ର ଜଳଖିଆ ପର୍ବଟା ସରେ । ତା' ପରେ ସେ ଦୋଳ ମଣ୍ଡପ ପାଖକୁ ଚାଲିଆସେ । ମଣ୍ଡପକୁ ଲାଗି ବଉଳ ଗଛ, ଦୁଇଟା ନଡ଼ିଆ ଗଛ । ବସନ୍ତ ଋତୁରେ ବଉଳ ଫୁଲର ବାସ୍ନା ଶରଣ ନନାର ପ୍ରୌଢ଼ ଶରୀରରେ ମଧ୍ୟ ବେପଥୁ ସୃଷ୍ଟି କରେ । ସେଇଠି ସେ ବସିଯାଏ ।

ଗଉଡ଼ ସାହି ଆଡ଼କୁ ଯିବା ପାଇଁ ଉତ୍ତର ମୁହାଁ ହୋଇ ଶରଣନନା ଗୋଟାଏ ପାଦ ଚଳା ରାସ୍ତା ଧରିଲା । ଏହି ସମୟରେ ତାଙ୍କ ଶୁଭିଳା, “ଶରଣନନା, ଶରଣନନା” । ମୁହଁ ବୁଲାଇ ଶବ୍ଦ ଆସୁଥିବା ଦିଗକୁ ସେ ଚାହିଁଲା । ଚାରି ପାଞ୍ଚ ଜଣ ଝିଅ ତା' ଆଡ଼କୁ ଆସୁଥିଲେ । ସେ ସେଇଠି ଅଟକି ଗଲା । ଝିଅମାନେ ତା' ପାଖରେ ପହଞ୍ଚିଲେ । ସବୁ ଝିଅ ଥିଲେ ପ୍ରାୟ ସମ ବୟସ୍କା । ସତରଠୁ କୋଡ଼ିଏ ଭିତରେ । ଏହି କେତେ ବର୍ଷ ଧରି ଯିବା ଆସିବା ଭିତରେ ଅନେକଙ୍କ ନିକଟରେ ସେ ପରିଚିତ ହୋଇ ସାରିଥିଲା । ଅନେକ ମୁହଁ ବି ତା' ସ୍ମୃତିର ପାଉଛରେ ବସି ରହିଥିଲେ । ଚିହ୍ନା ମୁହଁ ।

ଶରଣ ନନା ପଚାରିଲା, “ସକାଳୁ ସକାଳୁ କୁଆଡ଼କୁ ଯିଲେ, ନଈକି ଗାଧେଇବାକୁ ?”

ଜଣେ ଝିଅ କହିଲା, “ତମେ କଣ ଆଜି ଏତେ ସକାଳୁ ?”

ଶରଣ ନନା ହସି ହସି ଉତ୍ତର ଦେଲା, “ଇଆଡେ ସିଆଡେ, ଦଣ୍ଡେ ନ ଦେଖିଲେ ଖୋଜେ ସବୁ ଆଡେ ।”

ଝିଅମାନେ ପରସ୍ପର ଭିତରେ ଠେଲା ଠେଲି ହୋଇ ଖୁଲ ଖୁଲ ହୋଇ ହସି ଉଠିଲେ ।

“ଏତେ ହସ ନାହିଁ ଲୋ, ବରମାନଙ୍କ ପାଇଁ କିଛି କିଛି ରଖୁଥାଅ ।” ଜିଉ କାମୁଡ଼ି ସେମାନେ ତୁପ୍ ହୋଇଗଲେ । ଜଣେ କହିଲା, “ଏହେ, ଶରଣ ନନା, ତମେ ଏତେ ଖରାପ କଥା କହୁଛ ।”

“ଖରାପ କଣ ଲୋ ଝିଅ, ଭଲ ବୁଦ୍ଧି ଦେଲି ପରା ।”

“ଆଉ ବୁଦ୍ଧି ଦିଅ ନାହିଁ ।”

“ହଉ ହେଲା, ତମମାନଙ୍କୁ ଆଉ ଦେବି ନାହିଁ । ଏବେ ତମ ବୋଉମାନଙ୍କ ପାଖକୁ ଯାଇ ବୁଦ୍ଧି ଦେବି, ଯେମିତି ସହଜ ସହଜ ତମମାନଙ୍କ ପାଇଁ ବର ଖୋଜନ୍ତି ।”

“ଖବରଦାର, ଆମକୁ ଯାହା ବୁଦ୍ଧି ଦେଲ, ଦେଲ । ବାପା ବୋଉମାନଙ୍କୁ କିଛି କହିବ ନାହିଁ ।”

“ତେବେ ମୋତେ କଣ ସବୁ ଲାଜ ଦବ, କୁହ ।”

“ଆରିସା, କାକରା ଦବୁ ।”

ଆଉ ଜଣେ ଝିଅ ପଚାରିଲା, “ଆଜ୍ଞା ଶରଣ ନନା, ତମ ଦଳରେ କାଲିଯିଏ ନିୟତି ହେଇ ଗାଡ଼ ଗାଉଥିଲେ, ସେ କିଏ କି ?”

“କାହିଁକି ? କଣ ଭଲ ଗୀତ ଗାଉ ନଥିଲେ ?”

“ଖୁବ୍ ବଢ଼ିଆ ଗୀତ । ଯେମିତି ରେଡ଼ିଓରେ ଗୀତ ବାଜୁଛି ।”

“ତମକୁ ସିଏ ପସନ୍ଦ ତ ?”

“ସେ ବଜାରି କଥା ଛାଡ଼ । ତମ ପାର୍ଟିକୁ କେବେ ଆସିଲେ କି ? ଗଲା ଥର ତ କାହିଁ ନଥିଲେ ?”

“ଏଇ ବର୍ଷ, କାହିଁକି ପଚାରୁଛ ?”

“ଖୁବ୍ ଭଲ ଗାଉଛନ୍ତି ତ ?”

“ଆମ ଓଷ୍ଟାର୍ ତାଙ୍କୁ ସଙ୍ଗୀତ ଗୁରୁ କରି ଆଣିଛନ୍ତି । ସେ କଣ ଆସିବାକୁ ରାଜି ଥିଲେ କି ? ବଡ଼ ଘରର ପୁଅ । ଫେର ମନମୋହନ ସାବତ, ଜଗବନ୍ଧୁ ସାହୁଙ୍କ ଭଳି ସଙ୍ଗୀତଜ୍ଞମାନେ ହେଲେ ତାଙ୍କ ଗୁରୁ । ସେମାନଙ୍କ ନାମ ଶୁଣିଛ ?”

“ନା, ନନା । ଆମେ ତ ମଫସଲ ଗାଁରେ ରହିଲୁ । ଦୁନିଆର ଖବର ଅନ୍ତର ଜାଣିବୁ କୁଆଡୁ ?”

“ଦେଶ ସ୍ୱାଧୀନ ହେଇଛି ବୋଲି ଜାଣିଛ କି ନାହିଁ ?”

“ତମେ ଯାହା କୁହ ନା । ଏତେ ବର୍ଷ ହେଲା ଦେଶ ସ୍ୱାଧୀନ ହେଲାଣି, ଏତିକି କଥା ଆମେ ଜାଣି ନୁ ? ତମେ ଛାଡ଼ ନା ସେ କଥା । ତାଙ୍କ ନାମ କଣ କହିଲ ?”

“ରମାକାନ୍ତ”

“କି ସୁନ୍ଦର ଗୀତ ଗାଉଥିଲେ । ସମସ୍ତେ ତ ତାଙ୍କ ଗୀତକୁ ଶୁଣୁଥାଆନ୍ତି । ସେଥିପାଇଁ ତାଙ୍କୁ ଗୀତ ଗାଇବାକୁ ଲୋକେ ବାରମ୍ବାର ଅନୁରୋଧ କରୁ ଥାଆନ୍ତି ।”

ଶରଣ ନନା କହିଲା, “ହଉ ଝିଅମାନେ, ଆଜି ଫେର ତାଙ୍କ ଗୀତ ଶୁଣିବ ନାହିଁ ?”

“ତମେ ଦିନେ ତାଙ୍କୁ ଆମ ସାହିଆଡ଼େ ବୁଲେଇ ଆଣୁ ନା ?”

ଝିଅମାନେ ହସି ହସି ଗଡ଼ି ଯାଉ ଥାଆନ୍ତି ।

ଶରଣ ନନା ମଧ୍ୟ ହସି ସହି କହିଲା, “ମୁଁ ଯାଉଛି, ମ’ ପେଟ ଡେଣେ ବୋବାଳି ଛାଡ଼ିଲାଣି । ଗୋପାମାନେ କୃଷକ ନିଜେ ତାଙ୍କୁଥିଲେ ନା ପିଆଦା ପଠାଉଥିଲେ ?”

ଶରଣ ନନା ଗୀତ ଗାଇ ଗାଇ ଚାଲିଗଲା -

ରସିକେ ରସବତୀ

ରସେ ରସିଣୀ ଶ୍ରବଣ କର ଦେଇ ମତି

ରସାଳସା ଯୋଷା ଦଶା ଦେଖୁ ସଖୁ

ଦୁଃଖିତ କରି ମତି ଅତି । ରସିକେ (ବିଦଗ୍ଧ ଚିନ୍ତାମଣି)

ସେତେବେଳେ ନବ ବକ୍ସଲରେ ପୁଷ୍ପିତ ସହକାର କୁଞ୍ଜରେ କେଉଁ ଦୂରାଗତ ପରଭୃତର ଏକ ଅଯାଚିତ ମୂର୍ଚ୍ଛନାରେ ଫାଲ୍‌ଗୁନର ସେହି ସ୍ମିତ ସକାଳର ପରିବେଶ ଅନୁରଣିତ ହୋଇ ଉଠୁଥିଲା ।

ଆଉ ସେହି ସମୟରେ କେହେଲାରେ ଏକ ସ୍ୱର ଝଙ୍କାର ସୃଷ୍ଟି କରି ଚାଲିଥିଲେ
ରମାକାନ୍ତ । ଆମ୍ବକୁଞ୍ଜରୁ ସେହି ନବ ପୁଷ୍ପିତ ବଜ୍ରର ସୁବାସ ଚୋରାଇ ଆଣି ବାତାୟନ ପଥ
ଦେଇ ଦୂରାଗତ ମଲୟ କୋଠରୀ ଭିତରକୁ ପଶି ଯାଉଥିଲା । ଏକ ନୂତନ ସଙ୍ଗୀତର ସ୍ୱର
ବାଜୁଥିଲେ ସେ ।

ଏହି ସମୟରେ କୋଠରୀ ଭିତରକୁ ପଶି ଆସିଲା ଶରଣ ନନା ଏବଂ କୋଠରୀରେ
ପଡ଼ିଥିବା ଦରି ଉପରେ ବସି ପଡ଼ିଲା । ସ୍ୱର ସଂଯୋଜନା ବନ୍ଦ କରି ରମାକାନ୍ତ ପଚାରିଲେ,
“କି ହୋ ଶରଣ ନନା, ଏଠି ବଡ଼ ପୁରୁଷେ ଅଛ ,ଦେଖୁଛି ।”

“କି ପୁରୁଷ ମାଷେ ? ମୁଁ ଦଉଡ଼ି ଦଉଡ଼ି ଯାହା ନୁହେଁ, ତମେ ତ ଏଇଠି ବସି ସିଙ୍ଗଲ
ହେଉ ।”

“କି ସିଙ୍ଗଲ ହେଉ ? କଣ ତାସ ଖେଳରୁ ଉଠି ଆସିବ ନା କଣ ?”

“କଣ କହିବି ମାଷେ, ବୟସ କଣ ଆଉ ଅଛି ? ଏଇ ଦେଖୁନ ମୁଣ୍ଡବାଳ କେମିତି
ଧଳା ପଡ଼ିଗଲାଣି ? ତେଣୁ ଖାଲି ତାସରେ ସିଙ୍ଗଲ ହେଉ । ଆପଣଙ୍କର ତ ମାଷେ ବାହା ହବା
ବୟସ ଅଛି ।”

“କଣ ହେଉଛି କହୁନ ? ସିଙ୍ଗଲହେଉ, ତବଲହେଉ କଣ ?”

“ବୁଝିଲେ ମାଷେ ଆଜ୍ଞା, ଆପଣଙ୍କର ତ କଥା ବୟସ । ଫେର ଚେହେରା ଯେମିତି,
ତା’ ଠୁ ବଳି ଗଲା । ଏ ଖଣ୍ଡକର ଟୋକାଏ ତ ଆପଣଙ୍କ ପାଇଁ ପାଗଲ ।”

“ଆଜ୍ଞା ? ତମେ ଏ ଖବର ପାଇଲ କେମିତି ?”

“ଖବର ମୋ ପାଖକୁ ଆସୁଛି, ମୁଁ କଣ କରିବି କହୁ ? ବାଟ ଘାଟରେ ଖବର ଯାକ
ମ’ ଦେହରେ ଧକ୍କା ଖାଉଚାନ୍ତି ।”

“ଭୁମିକା ଛାଡ଼ି କଣ କହିବାର କଥା କୁହ ।”

“ଆଜି ନଈରୁ ଫେରିଲା ବେଳେ ପୁଞ୍ଜାଏ ଟୋକା ମତେ ଘେରିଗଲେ । ଖାଲିତ
ଆପଣଙ୍କ କଥା । କି ସୁନ୍ଦର ଗୀତ, କି ସୁନ୍ଦର ଚେହେରା, କଣ ତାଙ୍କ ନାମ ? ଖାଲି ତ ପଚାରି
ପଚାରି ମତେ ବେଦମ୍ କରି ଦେଲେ ।”

“ଓ, ଏଇ କଥା ? ତମେ ବ୍ୟସ୍ତ ହୁଅ ନାହିଁ । ସେମାନଙ୍କ ଭିତରୁ କାହାକୁ ମ’ର
ପ୍ରେମ କରିବାର ନାହିଁ କି ବିଭା ହେବାର ନାହିଁ ।”

“କାହିଁକି, ଅସୁବିଧା କଉଁ ?”

“ବୁଝିଲ ଶରଣ ନନା, ଆମେ ପରା ଯାତ୍ରାବାଲା । ଆମେ ଏ ସହରରୁ ସେ ସହର, ଏ
ଗାଁରୁ ସେ ଗାଁ, ଏମିତି ବୁଲୁଥାଉ । ବାରବୁଲା ଜୀବନରେ ଏମିତି କେତେ ଲୋକଙ୍କ ସାଙ୍ଗରେ
ଆମର ପରିଚୟ ହୁଏ । କେତେ ଝିଅ ଆମର ଗୀତ ଶୁଣନ୍ତି । ଅଭିନୟ ଦେଖନ୍ତି । ନିନ୍ଦା
କରନ୍ତି, ପ୍ରଶଂସା କରନ୍ତି । ଆମ ମନକୁ ହୁଏଁ, ମନରେ ଆନନ୍ଦ ଆସେ, ଆଦୁ ସନ୍ତୋଷ ଆସେ ।
ବାସ୍ ସେତିକି । ସେ ସ୍ଥାନ ଛାଡ଼ିଲା, ସେ ସବୁ ନିନ୍ଦା ପ୍ରଶଂସା ସେଇଠି ରହିଲା । ସେ ସବୁକୁ

ମନରେ ବୋହି ଆମେ ଯଦି ବାଟ ଚାଲିବା, ତେବେ ଚଳି ପାରିବା ?”

“ଆମେ ବି ତ ମଣିଷ ମାଂସେ । ମୁହଁରେ ରଙ୍ଗ ବୋଲି ନାତିଲେ ମଧ୍ୟ ଆମ ଭିତରେ ମଣିଷ ମନଟେ ରହିଛି । ନିନ୍ଦା, ପ୍ରଶଂସା, ଭଲ ପାଇବାକୁ ଛାଡ଼ିବା କେମିତି ? ତା’ ପରେ ତମେ ଟୋକା ଲୋକ, ବାହା ହେଲ ନ ।”

ରମାକାନ୍ତ କହିଲେ, “କିଏ କହିଲା, ମୁଁ ବାହା ହେଲ ନାହିଁ ? ତମେ ଜାଣି ନ, ମୁଁ ଅନେକ ଆଗରୁ ବାହା ହୋଇ ସାରିଛି ।”

“କାହିଁକି ସେ ମିଛ ଗୁଡ଼ା କହୁଛ ?”

“ସତ କହୁଛି, ସଙ୍ଗାତକୁ ମୁଁ ବହୁ ଦିନରୁ ବାହା ହୋଇସାରିଛି । ଜୟେ ତ ମ’ ଜୀବନସାଥୀ ।”

(୧୦)

ତା’ ପରଦିନ ସକାଳୁ ସକାଳୁ ଗାଧୁଆ ପାଧୁଆ ସାରି ରମାକାନ୍ତ ବାବୁ ନଈରୁ ଫେରୁ ଆସିଛି । ନୀଳୋତ୍ପଳର ନାତିଦୀର୍ଘ ବାଲୁକା ଶଯ୍ୟାର ସେ ପାଖରେ ଏକ କୃଣ ଧାରା ପ୍ରବାହିତ ହେଉଥାଏ । ସେହି ଜଳସ୍ରୋତ ହିଁ ଦୁଇ ତଟରେ ଥିବା ଗାଁ ଲୋକମାନଙ୍କର ଅବଲମ୍ବନ । ଏହି ନଦୀ ହିଁ ଗାଁ ଲୋକଙ୍କ ଜୀବନ ଓ ଜୀବିକାର ଅବିଚ୍ଛେଦ୍ୟ ଅଙ୍ଗ ।

ନଈ ଅତଡ଼ା ଉପରକୁ ଉଠିଲା ବେଳକୁ ଚାରିଜଣ କିଶୋରଙ୍କ ସହିତ ତାଙ୍କର ମୁହଁ ମୁହଁ ହୋଇଗଲା । ସମସ୍ତଙ୍କର ବୟସ ସେହି ପନ୍ଦର, ସତର ଭିତରେ । ସେମାନେ ନଈକୁ ଯାଉଥିଲେ । ମୁହଁ ମୁହଁ ହୋଇ ଯିବାରୁ ସେମାନେ ଅଟକି ଗଲେ, ଜଣେ ପିଲା ପଚାରିଲା, “ଆପଣ ରମାକାନ୍ତବାବୁ ନା ?”

ରମାକାନ୍ତ ସେମାନଙ୍କ ମୁହଁକୁ ଚାହିଁଲେ । ସେମାନଙ୍କ ଓଠରେ ସ୍ଥିତ ହସର ଧାରା ଲାଖୁ ରହିଥିଲା । ଆଖିରେ ପ୍ରଶ୍ନିତ ଦୃଷ୍ଟି । ସାକ୍ଷାତକାର ପାଇଁ ଆସିଥିବା ପ୍ରାର୍ଥୀକୁ ପରୀକ୍ଷକମାନେ ଯେମିତି ଚାହାନ୍ତି, ସେମିତି ପିଲାମାନେ ତାଙ୍କୁ ଚାହିଁ ଥିଲେ ।

ସେ ଉତ୍ତର ଦେଲେ, “ହଁ” ।

“ଆପଣ ଭାରି ବଡ଼ିଆ ଗାତ ଗାଉଛନ୍ତି । ଏଇ ଅପେରାରେ ଆଗରୁ କେବେ ଏମିତି ଗାତ କେହି ଗାଇଥିବାର ଆମେ ଶୁଣିନୁ । ଗାଁ ଲୋକମାନେ ଆପଣଙ୍କୁ ଖୁବ୍ ପ୍ରଶଂସା କରୁଛନ୍ତି ।”

“ଏହା ତ ଆପଣଙ୍କ ଗାଁ ଲୋକମାନଙ୍କର ମହତ ପଣିଆ, ରୁଚିବୋଧର ପରିଚୟ ।”

ଜଣେ ପିଲା ପଚାରିଲା, “ଆଜ୍ଞା, ଆପଣ ଏତେ କମ ବୟସରୁ ଏତେ ବଡ଼ିଆ ଗାତ ଗାଇବା ଶିଖିଲେ କେମିତି ?”

“କାହିଁକି ? ଗୁରୁମାନଙ୍କ ଠାରୁ ?”

ଅନ୍ୟ ଜଣେ ପିଲା କହିଲା, “ଯାତ୍ରା ବେଶ ନ ହେଇ ଆପଣଙ୍କୁ ଗାତ ଶୁଣିବାକୁ ଆମର ସବୁ ଭାରି ଇଚ୍ଛା ।”

“ଭଲ କଥା । ବେଳ ଦେଖୁ ମୁଁ ଶୁଣେଇବି ।”

“କେବେ ଶୁଣାଇବେ, କୁହନ୍ତୁ ।”

“ଓଷାରୁ ଠୁ ଅନୁମତି ନେଇ ଦିନେ ଉପର ବେଳା ମନ୍ଦିର ବେଢ଼ାକୁ ଆସ ।”

“ଏତେ କଥା କାହିଁକି, କାଲି ଆପଣ ଆମ ଘରକୁ ଆସନ୍ତୁ । ଆରେ ହଁ, ମୁଁ ତ ଚିହ୍ନେଇ ଦେଇ ନାହିଁ । ଇନ୍ଦ୍ରେ ଚିତ୍ର, ସିଏ ମିତ୍ର, ଆଉ ସିଏ କିତ୍ର । ଆମେ ତିନି ଜଣ ଏକାଦଶ ଶ୍ରେଣୀରେ ପଢ଼ୁଛୁ । ଖାଲି କିତ୍ର ଭାଇ ଭଦ୍ରକ କଲେଜରେ ଆଇ.ଏ. ରେ ନାମ ଲେଖାଇଛି ।”

ରମାକାନ୍ତ କହିଲେ, “ଆଜ୍ଞା ସମସ୍ତଙ୍କ ନାମ ତ କହିଲ, ଆଉ ନିଜ ନାମ ?”

“ଓଃ ହୋ, ମ’ ନାଆଁ ରାଜୁ ।”

ରାଜୁ କହିଲା, “କାଲି ଆପଣଙ୍କୁ ନିମନ୍ତ୍ରଣ ରହିଲା । ସକାଳଠାରୁ ଫେର ସନ୍ଧ୍ୟା ଯାଏ ଆପଣ ଆମ ଘରେ ରହିବେ । ଖାଇବା ପିଇବା ବି ସେଇଠି ।”

ରମାକାନ୍ତ କହିଲେ, “କିନ୍ତୁ ତମ ବୋଉ ଜାଣନ୍ତି ତ ?”

“ବାପା ବୋଉ ପା’ ମୋତେ ପଠେଇଛନ୍ତି । ଆପଣଙ୍କ ସହିତ ଏଇଠି ଭେଟ ହେଉନାଲା ବୋଲି କହି ଦେଲୁ । ନ ହେଲେ ଆପଣଙ୍କୁ ଖୋଜି ଖୋଜି ମନ୍ଦିର ବେଢ଼ା ଭିତରକୁ ଯାଇ ଥାଆନ୍ତୁ ।”

“କିନ୍ତୁ ସଙ୍ଗାତ ଆସର କରିବାକୁ ହାରମୋନିଅମ୍, ତୁବି ତବଲା ଦରକାର । ଗୋପାଳକୁ ବି ଡାକିବା ଦରକାର । ସେ ତୁବି ତବଲା ବଜାଇବ -”

“ଆମେ ଯାଉଛୁ ତାଙ୍କୁ କହି ଦେବୁ । ଆମ ଘରେ ହାରମୋନିଅମ୍, ତୁବି ତବଲା ସବୁ ଅଛି । ମ’ ସବିତା ଅପା ସେ ସବୁ ବଜେଇ ଜାଣେ । ଭଲ ଗୀତ ବି ଗାଏ । ମ’ ବଡ଼ବାପା ଜାଣେ ସଙ୍ଗୀତଜ୍ଞ ପା ?”

ରମାକାନ୍ତ କହିଲେ, “ଆଜ୍ଞା ? ଇନ୍ଦ୍ରେ ବହୁତ ଭଲ କଥା । ତମ ବଡ଼ବାପାଙ୍କ ଠୁ କିଛି ଜାଣିବାକୁ ସୁଯୋଗ ମିଳିବ ।”

“ଆଜିକାଲି ଆଉ ସେ ସବୁ ଚର୍ଚ୍ଚା କରୁ ନାହାନ୍ତି । ବହୁତ ବୁଢ଼ା ହେଲେଣି ତ ?”

“ଅନ୍ତତଃ ତମ ସବିତା ଅପା ତ କିଛି ଶୁଣାଇବେ ।”

“କେଜାଣି ? ସେ ବାହାର ଲୋକଙ୍କ ଆଗରେ ଗୀତ ଗାଏ ନାହିଁ । ବାହାରକୁ ବି କେବେ ଯାଇ ନାହିଁ । ବଡ଼ବାପା ଯଦିଓ ଏତେ ନୁହନ୍ତି, ବରଫ କି ବଡ଼ମା’ ତାଙ୍କୁ କଉଁଠିକି ଗୀତ ଗାଇବାକୁ ଛାଡ଼ନ୍ତି ନାହିଁ ।”

ତା’ ପର ଦିନ ସକାଳୁ ସବିତାର ଭାଇ ଆସି ରମାକାନ୍ତ ଓ ଗୋପାଳଙ୍କୁ ତାଙ୍କ ଘରକୁ ଡାକି ନେଇଗଲା । ବୈଷ୍ଣବ ପଟ୍ଟନାୟକଙ୍କ ପୁରୁଣା ଘର । ସାମନା ପଟର କାନ୍ଥରେ ତୁନ ବୋଲା ହୋଇଛି । ଛପର କିନ୍ତୁ ନଡ଼ାରେ । ଉଚ୍ଚ ବାରଣ୍ଡା । ବାରଣ୍ଡା ଚପି ଭିତରକୁ ପଶିଲେ ପୁରୁଣା କାଳିଆ ବୈଠକ ଘର । ସେଠାରେ ଗୋଟାଏ ଚକ୍ରପୋଷ ଏବଂ ଗାରୋଟି କାଠ ଚୌକି । ଗୋଟାଏ କାଠ ବେଞ୍ଚ ଉପରେ ହାରମୋନିଅମ୍, ତୁବି ତବଲା, ସିତାର ଥୁଆ ହୋଇଥାଏ । ବୈଠକ ଘରୁ ଭିତର ପଟର ଅଗଣା ସ୍ପଷ୍ଟ ଦେଖା ଯାଉଥାଏ । ସେହି ଅଗଣା ଚାରିପଟରେ

କେତେଗୁଡ଼ା କୋଠରି ।

ସେମାନେ ବୈଷ୍ଣବବାବୁଙ୍କ ଘରେ ପହଞ୍ଚିଲା ବେଳକୁ ଦିନ ଦଶଟା ବାଜିଲାଣି । ବୈଷ୍ଣବବାବୁ ବାରଣ୍ଡାରେ କାଠ ଚଉକିଟାଏ ପକାଇ ବସିଥିଲେ । ରମାକାନ୍ତଙ୍କୁ ଘର ଭିତରକୁ ପାଛୋଟି ନେଲେ । ରମାକାନ୍ତ ବୈଷ୍ଣବବାବୁଙ୍କୁ ଘରେ ସଙ୍ଗାତ ଆସର କରିବେ ଶୁଣି ଆହୁରି କେତେଜଣ ବୟସ୍କ ଲୋକ ଏବଂ ପିଲା ସେଠାରେ ପହଞ୍ଚି ସାରିଥିଲେ । ତେବେ ବୈଷ୍ଣବବାବୁଙ୍କ ଘରେ ଯେ ଶାସ୍ତ୍ରୀୟ ସଙ୍ଗାତ ଆସର ହେବ, ଏ କଥା ଅନେକ ଧରି ନେଇଥିଲେ । ସେ ବୁଢ଼ା ଅନ୍ୟ କୌଣସି ଲଗ୍ନ ସଙ୍ଗାତ ଗାଇବାକୁ ଦେବ ନି, ଏ କଥା ସେମାନେ ଜାଣିଥିଲେ । ତେବେ ବି ରମାକାନ୍ତଙ୍କ ଉପସ୍ଥିତି ହେଁ କେତେ ଜଣଙ୍କୁ ସେଠାକୁ ଟାଣି ଆଣିଥିଲା ।

ବୈଷ୍ଣବବାବୁ ସିଧା ସକ୍ଷୀ ପ୍ରଶ୍ନ କଲେ, “ଶୁଣିଲି ତମେ ଖୁବ୍ ଭଲ ଗୀତ ଗାଉଛ । ପିଲାମାନେ ତମର ବହୁତ ପ୍ରଶଂସା କରୁଛନ୍ତି । ଶାସ୍ତ୍ରୀୟ ସଙ୍ଗାତ କିଛି ଶିଖୁଛ କି ନାହିଁ ?”

“ହଁ, ହିନ୍ଦୁସ୍ତାନୀ କ୍ଲାସିକାଲ, ଓଡ଼ିଶୀ, ରବାନ୍ଦ୍ର ସଙ୍ଗାତ, ଏମିତି କିଛି ।”

“ତମ ଗୁରୁ କିଏ ?”

“ମ’ ଆଦ୍ୟଗୁରୁ ମନମୋହନ ବାବୁ , ତା’ ପରେ କଳିକତାରେ ଜଣେ ଓଷ୍ଠାତକ ପାଖରୁ ମଧ୍ୟ ଶିଖିଛି ।”

“ଓ, ଠିକ୍ ଗୁରୁ ପାଇଛ । ମନମୋହନ ବାବୁ ମୋର ବନ୍ଧୁଥିଲେ । ସେ ଚାଲିଗଲା ପରେ ତାଙ୍କ ଜାଗା କେହି ପୂରଣ କରି ପାରୁ ନାହାନ୍ତି । ତେବେ ଶାସ୍ତ୍ରୀୟ ସଙ୍ଗାତକୁ ତ ଲୋକେ ଆଜିକାଲି ପସନ୍ଦ କରୁନାହାନ୍ତି ।”

“ରାଗ ରାଗିଣୀ ଉପରେ ଆଧାର କରି ଲଗ୍ନ ସଙ୍ଗାତ ଯାତ୍ରାରେ ଗାଏ ।”

“ସେୟା କୁହ, ଶାସ୍ତ୍ରୀୟ ସଙ୍ଗାତ ଗାଇଲେ ଖାଇବାକୁ ତ ପାଇବ ନାହିଁ ।”

“ହଁ ଆଜ୍ଞା, ନୃତ୍ୟ ଓ ସଙ୍ଗାତକୁ ସର୍ବ ଭାରତୀୟ ସ୍ତରରେ ଶାସ୍ତ୍ରୀୟ ମାନ୍ୟତା ଦେବା ପାଇଁ କାଳୀବାବୁ ବହୁତ ପରିଶ୍ରମ କରୁଛନ୍ତି ।”

“ତମେ ଯେଉଁମାନେ ସଙ୍ଗାତର ମର୍ଯ୍ୟାଦା ବୁଝୁଛ, ତେଣୁ କରିବା ଉଚିତ । ସିଂହାରୀ ଶ୍ୟାମ ସୁନ୍ଦର କରକ ନାମ ଶୁଣିଥିବେ । ଓଡ଼ିଶୀ ରାଗ ବିଷୟରେ ତାଙ୍କର ଅଗାଧ ପାଣ୍ଡିତ୍ୟ । ତାଙ୍କର ଶିଷ୍ୟ ପ୍ରମୁଖ କାଶୀନାଥ ପୂଜାପଣ୍ଡା । ଶୁଣ, ସମସ୍ୟା ସଂପର୍କରେ ତମକୁ କହୁଛି । ଯେମିତି ଧର ‘ଝଂଝୋଟି’ ରାଗ । ଏହା ଓଡ଼ିଶୀରେ ଅଛି, ହିନ୍ଦୁସ୍ତାନୀ, କର୍ଣ୍ଣାଟକରେ ଅଛି । କିନ୍ତୁ ଗାଇବାର ପଦ୍ଧତି ଅଲଗା । ଧର, ଦାନବନ୍ଧୁ ଦଇତାରି, ଜଗନ୍ନାଥ ହୋ କିଛି ମାଗୁନାହିଁ ତୋତେ, ବାଧୁଲା ଜାଣି କ୍ଷମା ଆଦି ସେହି ‘ଝଂଝୋଟି’ ରାଗ । କିନ୍ତୁ ଓଡ଼ିଶୀରେ ଏହା ଜଣାଣ ପଦ୍ଧତିରେ ଗାୟନ କରାଯାଏ । ହିନ୍ଦୁସ୍ତାନୀ କି କର୍ଣ୍ଣାଟକରେ ଜଣାଣ ପଦ୍ଧତି ନାହିଁ । ସେହିପରି ଆହୁରି କେତେକ ରାଗ ଅଛି । ସଙ୍ଗାତର ବିକାଶ କାଳରେ ଗୋଟାଏ ରାଗକୁ ତ କୋଠରିରେ ବନ୍ଦ କରି ପାରିବ ନାହିଁ । ଏହା ପ୍ରସାରିତ ହେଲା ଏବଂ ଅଞ୍ଚଳ ବିଶେଷରେ ସ୍ୱାତନ୍ତ୍ର୍ୟ ଲାଭ କଲା । ଏହା ପ୍ରତିପାଦିତ ହେବା କଥା । ଶାସ୍ତ୍ରୀୟ ନାମ କରଣ ତ ମାତ୍ର ଏଇ ଏବେକାର, ସାଠିଏ

ସତୁରୀ ବର୍ଷର । ଶହଶହ ବର୍ଷ ପୂର୍ବରୁ ଉଡ଼ି ଗାୟନ ଓ ସଙ୍ଗୀତ ପକ୍ଷୀ ରହିଛି । ସିଂହାରୀ ଶ୍ୟାମ ସୁନ୍ଦର କର ଉଡ଼ି ପକ୍ଷୀରେ ଗାୟନ କରୁଥିଲେ । ଏବେ ଥୋକେ ଓଡ଼ିଶୀ ସଙ୍ଗୀତରେ ହିନ୍ଦୁସ୍ଥାନୀ ଓ କର୍ଣ୍ଣାଟକୀ ଚଳନକୁ ପ୍ରୟୋଗ କରୁଛନ୍ତି, ସେଇ ହେଉଛି ସମସ୍ୟା ।”

ରମାକାନ୍ତ କହିଲେ, “ଏତେ କଥା ମୁଁ ଜାଣି ନଥିଲି ।”

“ଖାଲି ସଙ୍ଗୀତ ନୁହେଁ, ସବୁଥିରେ । ଆମମାନଙ୍କର ଦିନ ସରି ଆସିଲା । ଦେଶ କିପରି ସ୍ୱାଧୀନ ହେବ, ଏ ଥିଲା ଆମ ଯୁଗର ମୂଳ ସମସ୍ୟା । ସଙ୍ଗୀତଜ୍ଞ, ସାହିତ୍ୟିକ, ବୈଜ୍ଞାନିକ, ଏପରିକି ଖେଳାଳିମାନେ ମଧ୍ୟ । ସମସ୍ତେ ନିଜ ନିଜର ବିଦ୍‌ବରା ଭିତରେ ପ୍ରଥମେ ଯେଉଁ ସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖୁଥିଲେ, ତାହା ଥିଲା ଦେଶର ସ୍ୱାଧୀନତା । ନିଜ ଠାରୁ ଦେଶକୁ ବଡ଼ ଭାବରେ ଦେଖିବା, ପୃଥିବୀ ଭିତରେ ସବୁ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଭାରତକୁ ଉଚ୍ଚ ଆସନରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ କରାଇବା ଥିଲା ସମସ୍ତଙ୍କ ସବୁ କାର୍ଯ୍ୟର ମୂଳ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ । ଆଜିକାଲି ସେ ସବୁ ଧାରେ ଧାରେ ଯିବାକୁ ବସିଲାଣି । ଏଇ ଗାଁ ଟୋକାକୁ ଦେଖୁ ନ ? ଲାଇବ୍ରେରୀ କରିଛନ୍ତି, କ୍ଲବ୍ କରିଛନ୍ତି, ଫୁଟବଲ ଟିମ୍ କରିଛନ୍ତି, କିନ୍ତୁ କଉଥିରେ ନିଷ୍ଠା ନାହିଁ ।

ଏ ସମୟରେ ସବିତା ଜଳଖିଆ ଆଣି ଥୋଇଲା । ଚୁଡ଼ା ଭଜା, ନଡ଼ିଆ କୋରା, କ୍ଷୀର, କଦଳୀ, ଗୁଡ଼ ଉତ୍ପାଦି । ରମାକାନ୍ତ ଓ ଗୋପାଳ ଜଳଖିଆ କରି ସାରିଲା ପରେ ଆରମ୍ଭ ହେଲା ସଙ୍ଗୀତ ଆସର । ଚଟାଣରେ ଗୋଟାଏ ଦରି ବିଛା ହେଲା, ତା’ ଉପରେ ହାରମୋନିଅମ୍ ଓ ତୁବି ତବଲା ଧରି ରମାକାନ୍ତ ଓ ଗୋପାଳ । ସବିତା, ବାଣୀ, ବାସନ୍ତୀ, ଝରଣା, ରାଜୁ, ଟିଟୁ, ମିଟୁ, କିଟୁ ଆଦି ଘେରି ବସିଲେ । ତନ୍ତ୍ରପୋଷ ଉପରେ ଦୁଇ ଡିନିଙ୍ଗସ ବୟସ୍କ ଲୋକ । ବୈଷ୍ଣବବାବୁ ଗୋଟାଏ କାଠ ଚୌକିରେ ।

ରମାକାନ୍ତ ଆଳାପ ଆରମ୍ଭ କଲେ, “ଆ - ଆ-”

ପ୍ରାୟ ପନ୍ଦର ମିନିଟ୍ ଧରି ସେ ଆଳାପ କରି ଚାଲିଲେ । ବୈଷ୍ଣବବାବୁ ଆଖି ବନ୍ଦ କରି ଶୁଣୁ ଆଆନ୍ତି ଏବଂ ତାହାଣ ହାତ ପାପୁଲିକୁ ଆଖି ଉପରେ ପିଟି ତାଳ ଦେଉଥାଆନ୍ତି ।

ତୁପ୍ ତୁପ୍ କରି ମିଟୁ କହିଲା, “ଗିଲାସେ ପାଣି ଆଣିଲୁ ?”

କିଟୁ କହିଲା, “କାହିଁକି ? ତତେ ଯଦି ଶୋଷ ଲାଗିଲାଣି, ତୁ ଘର ଭିତରକୁ ଯାଇ ପିଇ ଆସୁ ନୁ ।”

“ନା ବା, ମାଷ୍ଟର କାଳେ ବାନ୍ତି ହେଇଯିବ, ସେଥିପାଇଁ ଆଗରୁ ପାଣି ଗିଲାସେ ଆଣି ରଖିବା କଥା କହୁଥିଲି ।”

ସବିତା, ବାଣୀ ଆଦି ମୁରୁକି ମୁରୁକି ହସିଲେ । ବୈଷ୍ଣବବାବୁ ସେମାନଙ୍କୁ କଟମଟ କରି ଚାହିଁଲେ । ତା’ ପରେ ସମସ୍ତେ ଭଦ୍ରଲୋକ ଭଳି ଚୁପ୍‌ଚାପ୍ ବସିଲେ ।

କିଛି ସମୟ ପରେ ରମାକାନ୍ତ ସା-ରେ-ଗା-ମା-ପା-ଧା-ନି କୁ ମୁଖସ୍ଥ କଲା ଭଳି ହେଲେ । ପିଲାମାନେ ସେତେବେଳକୁ ବିରକ୍ତ ହୋଇ ଉଠିଲେଣି । ସମସ୍ତେ ଭିଡ଼ି ମୋଡ଼ି ହେଲେ ଓ ହାଇ ମାରିଲେ ।

ରାଜୁ ତୁମ୍ଭ ତୁମ୍ଭ କରି ମିଶୁ କାନରେ କହିଲା, “ରମାକାନ୍ତ ବାବୁ ‘ଗାଧମା’ ବୋଲି କାହାକୁ ଡାକୁଛନ୍ତି ?”

“ତ’ ବୋଉକୁ ।” ସେ ମଧ୍ୟ ସେମିତି ତା କାନରେ ଫିସ୍ ଫିସ୍ କରି କହିଲା ।

“ମ’ ବୋଉ ତ ଥିଲା ?”

“ତ ବୋଉ କଥା କହିଲି ? ଗଧର ମା ମାନେ ଗଧ ତୁ ନା ।”

ବୈଷ୍ଣବବାବୁ କହିଲେ, “ହ୍ୟାୟ ବାଲୁଙ୍ଗା ଟୋକା ? ତୁମ୍ଭ ଚାପ୍ ବସି ପାରୁନ ?

ଯଦି ଭଲ ନ ଲାଗୁଛି, ଉଠିକି ପଳଉନ ?”

କିଛି ସମୟ ପାଇଁ ସମସ୍ତେ ତୁମ୍ଭ ହେଇଗଲେ ଏବଂ ନିଷ୍ଠୁଳକ ଦୃଷ୍ଟିରେ ରମାକାନ୍ତକୁ ଚାହିଁ ରହିଲେ । କେତେବେଳେ ତାଙ୍କର ଭୁକୁକ୍ଷିତ ହୋଇ ଯାଉଥାଏ ତ କେତେବେଳେ ଗଳା ଫୁଲି ଉଠୁଥାଏ, କେତେବେଳେ ହାରମୋନିଅମ ଉପରକୁ ମୁଣ୍ଡ ଝୁଙ୍କାଇ ନେଉ ଥାଆନ୍ତି ତ କେତେବେଳେ ପଛକୁ ବେକ ଝୁଙ୍କାଇ ନେଉଥାଆନ୍ତି ।

“ଦେଖୁଲୁ ତବଲାବାଲା ଗୋପାଳକୁ, ତୁବି ତବଲା ଉପରେ ଆଉ ମୁଣ୍ଡ ବାଡ଼େଇ ଦବ କି ? ଗଲା, ତମ ତୁବି ତବଲା ଭାଙ୍ଗିଲା ।”

ରାଜୁ କହିଲା, “ତୁ ତୁମ୍ଭ କରିବୁ କି ନାହିଁ ? ଦେଖୁନୁ, ବଡ଼ ବାପା ରାଗୁଛନ୍ତି ।”

ବୈଷ୍ଣବବାବୁକୁ ବୋଧେ କଥା ଶୁଭିରଲା, “ତମେ ତମର ଗାତ ଗାଅ ଏବେ, ଅସଲ ଗାତ କଣ, ଏ ଟୋକାଟୋକାକୁ ଜଣା ନାହିଁ । ଆଉ ଶୁଣିବେ କଣ ? ଆସରରେ ବସି ଯେତେ ବଜାରିଗିରି । ଚମ୍ପତିରାୟଙ୍କ ଉଆସରୁ ମୁଁ ଆସୁଛି ।”

ରମାକାନ୍ତ ତାଙ୍କର ସ୍ୱର ସାଧନା ବନ୍ଦ କଲେ । ଶ୍ରେତାମାନଙ୍କ ଭିତରେ କୋଳାହଳ ଖେଳିଗଲା । ସମସ୍ତେ ଉଃ, ଆହଃ, କହି ଦୀର୍ଘ ନିଶ୍ୱାସମାନ ଛାଡ଼ିବାକୁ ଲାଗିଲେ ।

କିନ୍ତୁ କହିଲା, “ଗୋଟେ ଭଲ ଗାତ ଗାଆନ୍ତୁ ।”

“କେଉଁ ଗାତ ?”

“କାଲି ଯଉ ଗାତଟା ଗାଇଥିଲେ, ବାଟୋଇରେ ବେଗି ବେଗି ପାଦ ପକା”

ରାଜୁ କହିଲା “ଧେଡ଼, କାଲି ତ ଗାଇଥିଲେ । ବରଂ ନୂଆ ଗାତଟେ । ଓଡ଼ିଆ ସିନେମା ଗାତ ।”

“ସିନେମା ଗାତ ତ ମତେ ଜଣା ନାହିଁ” ।

ବାସନ୍ତୀ କହିଲା, “ ଆଜ୍ଞା, ଫଗୁଣ ଆସିଛି, ବସନ୍ତ ସକାଳେ, କୁହୁ କୁହୁ ଡାକେ କୋଇଲି”

“ଧେଡ଼, ସେଇଟା କେବେକାର ପୁରୁଣା ଗାତ ? ସେଇଟା ତତେ ଭଲ ଲାଗୁଛି ଅପା ?”

“ତୁ କଣ ଜାଣିବୁ ବେ ?”

“ଠିକ୍ ଅଛି, ରହ, ରହ । କାନ୍ତକବିଙ୍କ ସେ ଜଣାଣଟା ? ‘ସବୁଥିରୁ ବଞ୍ଚିତ କରି...’ ?

ରମାକାନ୍ତ କହିଲେ, “ଆଜ୍ଞା ଆପଣମାନେ ସମସ୍ତେ ରୋଜ୍ ଯାତ୍ରାରେ ମୋ ଗାତ ଶୁଣୁଛନ୍ତି । ଆଉ ନୂଆ କଣ ଲାଗିବ ? ସବିତାଙ୍କ ଗାତ ମୁଁ ଶୁଣି ନାହିଁ, ସେ ଗୋଟାଏ ଗାତ ଗାଆନ୍ତୁ !”

ସବିତା ତତ୍ତ୍ଵଶାତ୍ ପ୍ରତିବାଦ କରି ଉଠିଲା, “ନା, ନା, ମୁଁ ଭଲ ଭାବେ ଗାଇ ଜାଣେନି । ଏମାନେ ସବୁ ମିଛ କହିଛନ୍ତି ।”

ଝରଣା କହିଲା, “କାହିଁକି ଜାଣିତି ପୁଲେଇ ହଉଛି ? ତୁ କେମିତି ଗାତ ଗାଉ, ଏ ଗାଁର କିଏ ନ ଜାଣେ ?”

ବାସନ୍ତା କହିଲା, “ଠିକ୍ ଅଛି, ଉପର ବେଳାଟା ସବିତାର । ସେ ଆସର କରିବ । ଏ ବେଳାଟା କିନ୍ତୁ ଆପଣଙ୍କର । ଆମେ ଯେଉଁ ସବୁ ଗାତ ବରାଦ କରିଛୁ ଆପଣ ଗାଇବେ ।”

ରମାକାନ୍ତ ହସିଲେ - “ହେଉ, ମୁଁ ବର୍ତ୍ତମାନ ଆପଣମାନଙ୍କ ଦ୍ଵାରା ଗୃହବନ୍ଦୀ । ଆପଣମାନେ ଯେମିତି କହିବେ, ମୁଁ ସେମିତି ଗାଇବି ।”

ସେ ସବିତାକୁ ଚାହିଁଲେ । ସବିତା ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କୁ ଚାହିଁଥିଲା । ଉଭୟଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟି ମିଶିଗଲା ମାତ୍ରେ ସବିତା ଅଳ୍ପ ହସି ତଳକୁ ମୁହଁ ପୋତିଲା ।

ସେଦିନ ବୈଷ୍ଣବବାବୁଙ୍କ ଘରେ ହିଁ ରମାକାନ୍ତ ଓ ଗୋପାଳଙ୍କର ମଧ୍ୟାହ୍ନ ଭୋଜନର ବନ୍ଦୋବସ୍ତ ହୋଇଥିଲା । ଖାଇ ସାରି ଦିନ ଦୁଇଟା ବେଳକୁ ସେମାନେ ସେହି ବୈଠକ ଘରେ ବିଶ୍ରାମ ନେଲେ । ରମାକାନ୍ତ ଶୋଇଲେ ତନ୍ତ୍ରପୋଷ ଉପରେ ଆଉ ଗୋପାଳ ପାର୍ଟି ଦରି ଉପରେ ଖଣ୍ଡିଏ ଚାଦର ପକାଯାଇ ଶୋଇବାର ବନ୍ଦୋବସ୍ତ କରାଗଲା ।

ରମାକାନ୍ତ ଚାରିଟା ବେଳକୁ ନିଦରୁ ଉଠିଲେ । ଗୋପାଳ ଓ ତାଙ୍କ ପାଇଁ ତା’ ତିଆରି କରି ସବିତା ଆସି ପହଞ୍ଚିଲା । ତା’ ଦୁଇକପ୍ କାଠ ଚୌକି ଉପରେ ଥୋଇ ଦେଇ ଦୂରରେ ଠିଆ ହେଲା । ଗୋପାଳ ମଧ୍ୟ ଉଠି ଆସିଲେ । ଦୁଇଜଣ କପ୍ ଦୁଇଟି ଧରି ତା’ ପିଇବାକୁ ଲାଗିଲେ । ସବିତା ଗୋଟାଏ କାଠ ଚଉକିରେ ବସିଗଲା ।

“ଆପଣମାନଙ୍କୁ ବୋଧେ ନିଦ ଠିକ୍ ହେଲାନି । ମୁଁ ଆସୁ ଆସୁ ଉଠି ପଡ଼ିଲେ । ଅଲଗା ଜାଗା ତ ।”

“ଆମ ଯାତ୍ରା ବାଲାଙ୍କର ସବୁ ଦିନେ ତ ଅଲଗା ଅଲଗା ଜାଗା । ଜାଗା ବାରିଲେ ଆଉ ଚଳି ପାରିବୁ ? ଆମମାନଙ୍କର ପେଷା ହେଲା ସେୟା । ଖାଇବାରେ ଯେମିତି ଠିକ୍ ଠିକଣା ନ ଥାଏ, ଶୋଇବାରେ ମଧ୍ୟ ସେମିତି ।”

ସବିତା କହିଲା, “ଆପଣଙ୍କର ଶାସ୍ୟ ସଙ୍ଗାତ ବିଶେଷତଃ ହିନ୍ଦୁସ୍ଥାନୀ ସଙ୍ଗାତ ଉପରେ ଭଲ ଦଖଲ ଅଛି । ଆପଣଙ୍କର କଣ୍ଠ ବି ଚମତ୍କାର । ଆପଣ ରେଡ଼ିଓରେ ଗାତ ଗାଇବା ପାଇଁ ଚେଷ୍ଟା କରୁ ନାହାନ୍ତି ?”

“ଅତିସନ୍ ପାଇଁ କେବେ ଚେଷ୍ଟା କରି ନାହିଁ । ତା’ଛଡ଼ା ଆମେ ହେଲୁ ଯାତ୍ରାବାଲା । ଯାତ୍ରାରେ ଗାତ ଗାଉଛି ବୋଲି ଯିଏ ଶୁଣିବ, ସିଏ ଆମେ ନାକ ଟେକିବ ।”

“ସେଇଟା ଠିକ୍ କଥା ନୁହେଁ । ଗୁଣ ଚିହ୍ନିବା ଲୋକ ନିଷ୍ଠେ ଚିହ୍ନିବେ । ପଙ୍କ ପୋଖରୀର ପଦ୍ମଫୁଲ କି କିଛି ଫୁଲ ଫେର ଠାକୁରକୁ ଦିଆଯାଏ ତ ? ପଙ୍କରେ ଫୁଟିଛି ବୋଲି କଣ କିଏ ତାକୁ ଗୋଡ଼ରେ ଆଡ଼େଇ ଦିଏ ?”

“ସେ କଥା କିଏ ଭାବେ ?”

“କେହି ଭାବନ୍ତି ନାହିଁ ବୋଲି କହୁଛନ୍ତି କାହିଁକି ?”

ରମାକାନ୍ତ ସବିତାର ମୁହଁକୁ ଚାହିଁଲେ । ସବିତାରେ ଆଖି ତଳକୁ ନଇଁ ଆସିଲା । ଦୁହେଁ କିଛି ସମୟ ଚୁପ୍ ରହିଲେ ।

ସବିତା ପଚାରିଲା, “ଆପଣମାନେ ଯାତ୍ରା ଦଳରେ ବୁଲିବା ଯୋଗୁଁ ଖାଇବା, ପିଇବା, ଶୋଇବାରେ ତ ଠିକ୍ ଠିକଣା ରହୁ ନଥିବ । ଦେହ ଖରାପ ହେଉନି ?”

ଗୋପାଳ କହି ଉଠିଲେ, “ସେ ସବୁ ତ ଆମ ଅଭ୍ୟାସରେ ପଡ଼ି ଗଲାଣି, ତେବେ ବି ବେଳେ ବେଳେ ଦେହ ଖରାପ ତ ହୁଏ ।”

ସବିତାର ଏହି ଆକ୍ଷାୟତାପୂର୍ଣ୍ଣ କଥାରେ ରମାକାନ୍ତଙ୍କ ମନଟା ଓଦା ହୋଇ ଉଠିଲା । ମେଟ୍ରିକ୍ ପାଶ କଲା ପରେ ସେତେବେଳେ ଚାକିରିର ଅଭାବ ନଥିଲା । କିନ୍ତୁ ସେହି ସ୍କୁଲରେ ପଢ଼ିଲା ଦିନୁ ତାଙ୍କର ସଙ୍ଗୀତ ପ୍ରତି ଆକର୍ଷଣ ଥିଲା । ତେଣୁ ସେ ମନମୋହନ ବାବୁଙ୍କ ପାଖରେ ସଙ୍ଗୀତ ଶିକ୍ଷା କରୁଥିଲେ । ମେଟ୍ରିକ୍ ପାଶ କଲା ପରେ ସେ କଲିକତା ଯାଇ ସେଠାରେ ସଙ୍ଗୀତ ଶିକ୍ଷା କଲେ । ଚାକିରି କରିବା ତାଙ୍କର ଆବଶ୍ୟକ ନଥିଲା । ବାପା ବି ଚାହୁଁ ନଥିଲେ । କାରଣ ତାଙ୍କର ଥିଲା ଦୁଇବାଟି ଚାଷ ଜମି । ପୁଣି ପୁରୀ ବୁକ୍ ପାଇଁ କଣ୍ଟୋଲ ଡିଲରସିପ୍ । ଧାନ ପେଷା କଳ । ପରିବହନ ପାଇଁ ଦୁଇଟା ଟେଭରଲେଟ୍ ଟ୍ରକ୍ । ତେଣୁ ତାଙ୍କ ବାପା ଚାହୁଁଥିଲେ, ସେ ରାତ, ବାଦ୍ୟ ଯାହା ଶିଖୁଛନ୍ତି, ଶିଖନ୍ତୁ କିନ୍ତୁ ଏ ସବୁ ଚାଷ ଓ ବ୍ୟବସାୟ କଥା ବୁଝାବୁଝି କରନ୍ତୁ । କିନ୍ତୁ ସେ ସବୁରେ ରମାକାନ୍ତ ମନ ଲଗାଇ ପାରନ୍ତି ନାହିଁ । କଲିକତାରୁ ଶାସ୍ତ୍ରୀୟ ସଙ୍ଗୀତରେ ଉଚ୍ଚ ଶିକ୍ଷା ସମାପ୍ତ କରି ଘରେ ଥିଲା ବେଳେ, ଏଇ କୃଷ୍ଣବାବୁଙ୍କ କଥାରେ ତାଙ୍କ ଯାତ୍ରା ଦଳରେ ସଙ୍ଗୀତ ଶିକ୍ଷକ ହେଲେ । ବାପା ଓ ବୋଉଙ୍କର ବହୁ ପ୍ରତିରୋଧକୁ ଏତାଇ ମାତ୍ର କିଛି ଦିନ ପାଇଁ ସେ କୃଷ୍ଣବାବୁଙ୍କ ସହ ବୁଲୁଛନ୍ତି ।

ରମାକାନ୍ତ କହିଲେ, “ଯାତ୍ରା ଦଳରେ ଅଭିନୟ ବେଳେ କିଏ ତୋର ହୁଏ ତ କିଏ ପୋଲିସ୍ ହୁଏ, କିଏ ରାଜା ହୁଏ ତ କିଏ ରୟତ ହୁଏ, କିଏ କାହାର ଶତ୍ରୁ ହୁଏ, କିଏ ପ୍ରଭୁ ହୋଇ ଭୃତ୍ୟ ଉପରେ ଅତ୍ୟାଚାର କରେ । କିନ୍ତୁ ଯେତେବେଳେ ସେମାନେ ସ୍ଥାନ ଚୁମ୍ବୁ ଫେରି ଯାଆନ୍ତି କେହି କାହାର ଶତ୍ରୁ ନୁହେଁ କି କେହି ରାଜା, କେହି ପ୍ରଜା ନୁହେଁ । ତେଣୁ ସୁବିଧା ଓ ଅସୁବିଧାକୁ ସମସ୍ତେ ଭାଗ ବାଣ୍ଟ କରି ନିଅନ୍ତି ।”

ସବିତା କହି ଉଠିଲା, “ଆପଣ ଯାତ୍ରା ଦଳ ଛାଡ଼ିଦେଇ ନାହାନ୍ତି ।”

“ଆଉ କଣ କରିବି ?”

“ଚାକିରି ବାକିରି କରନ୍ତୁ । ତା’ କଲେ ଅନ୍ତତଃ ସହରରେ ରହିବେ । ଆପଣଙ୍କର

ଯେଉଁ କଳା ଅଛି, ତାହାର ଉନ୍ନତି ପାଇଁ ବହୁତ ସୁଯୋଗ ମିଳିବ ।”

“ଚାକିରି କାହିଁକି କରିବି ?”

“ଫେର ତ ଚଳିବା ପାଇଁ ଟଙ୍କା ଦରକାର । ସଙ୍ଗାତରୁ ପେଟ ପୋଷିବା ବଡ଼ କଷ୍ଟ ।”

“ଟଙ୍କା ମୋର ଦରକାର ନାହିଁ । ଚଳିବାରେ ବି ଅସୁବିଧା ନାହିଁ ।”

“ହଉ ଏବେ ସିନା ଗୋଟାଏ ପେଟ । ତା’ପରେ ତ ଦି’ ହାତ ହେବେ, ସଂସାର ବଢ଼ିବ ।” ସବିତା ଲାଜେଇ ଯାଇ ତୁମ୍ଭ ହୋଇଗଲା । ହୁଏତ ଭାବିଲା ରମାକାନ୍ତଙ୍କ ଜୀବନ ଲଲାକା ଭିତରକୁ ଏପରି ଅନୁପ୍ରବେଶ ଉଚିତ ହେଉ ନାହିଁ ।

ରମାକାନ୍ତ କହିଲେ, “ସେ ଯୋଜନା ମୁଁ କରି ନାହିଁ । ସେଥିପାଇଁ ତ ବାପା ବୋଉଙ୍କ ଠାରୁ ଦୂରେଇ ରହୁଛି ।”

“ବାପା ବାଧ୍ୟ କରୁ ନାହାନ୍ତି ?”

“ସେ ତାଙ୍କର ଟଙ୍କା ପଇସା, ସମ୍ପତ୍ତି ନେଇ ବ୍ୟସ୍ତ । ତାଙ୍କର ଲକ୍ଷ୍ୟ ତାଙ୍କ ସହିତ ମୁଁ ମଧ୍ୟ ଦଉଡ଼ୁ ଥାଏ ।”

ଏ ସମୟରେ ଅନ୍ୟ ଝିଅମାନେ ବୈଠକ ଘର ଭିତରକୁ ଆସିଗଲେ । ଉପର ବେଳା ଆସରର ସମୟ ହୋଇ ଯାଇଥିଲା ।

“କଣ, ଏକା ଏକା ବସି ରମାକାନ୍ତବାବୁଙ୍କ ସାଙ୍ଗରେ ଗପ କରୁଛୁ ?”

“ଏକା କଉଁ ? ହେଲା ପା’ ଗୋପାଳବାବୁ ବି ଅଛନ୍ତି ।”

“ଉପର ବେଳାର ଆସର ଆରମ୍ଭ କରିବୁ ନାହିଁ ?”

“ତମେମାନେ ଆସିଲେ ତ ?”

“ଏବେ ତ ତୋର ପାଲି । ତୁ ଗାତ ଗାଇବୁ ।”

“ମୁଁ ଗାତ ଫାତ ଗାଇ ପାରିବି ନି ।”

“କାହିଁକି ଆମ ସମସ୍ତଙ୍କ ଆଗରେ ଗାଇବୁ ? ଏକା ଏକା ରମାକାନ୍ତବାବୁଙ୍କୁ ଶୁଣାଇବୁ ନା ?”

“ତମମାନଙ୍କୁ ଶୁଣାଏ ନି ? ବରାବର ତ ତମମାନଙ୍କ ଆଗରେ ଗାତ ଗାଏ । ରମାକାନ୍ତବାବୁଙ୍କ ଆଗରେ କେବେ ଗାଇଛି ?”

“ଆଜି କିନ୍ତୁ ଗାଇବାକୁ ପଡ଼ିବ ।”

ଝରଣା କହିଲା, “ରହ, ରହ ସେ ଟିକେ ସୁଖ ଦୁଃଖ ହଉଥିଲା । ତମେମାନେ ଆସି ସବୁ ଗୋଳମାଳ କଲ ।”

ସବିତା ବିରକ୍ତି ପ୍ରକାଶ କରି ଘର ଭିତରକୁ ଉଠିଗଲା ।

‘ସେ ବର୍ଷ ସାତ ଦିନର ଦୋଳ ପୂର୍ଣ୍ଣିମା ଯାତ୍ରା ସରିଲା । କୃଷକବାବୁଙ୍କ ଦଳ ଫେରିଯିବା ପାଇଁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହେଉଥିଲେ । ବାରିପଦାରେ ତାଙ୍କ ପାର୍ଟି ବଜନା ନେଇଥିଲା । ଟିକେଟ ସୋ ହେବ । ପନ୍ଦର ଦିନ ଧରି ଯାତ୍ରା ଚାଲିବ । ସେଠିକାର ଉଦ୍ୟୋଗୀ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ମିଶ୍ର ବାସୁଦେବପୁର

ଆସି କୃଷକଙ୍କୁ ସହିତ ଫେର ଥରେ କଥାବାର୍ତ୍ତା କରି ଯାଇଥିଲେ । ହୋଲି ପର୍ବର ପରଦିନ ତେଜରଲେଟ୍ ଟ୍ରକଟେ ଆସି ପହଞ୍ଚିଲା । ଯାତ୍ରା ପାର୍ଟିର ଜିନିଷ ପତ୍ର ସବୁ ସେଥିରେ ଲଦା ହେଲା । ଅଧିକାଂଶ ପାର୍ଟିର ସେଥିରେ ବସିଗଲେ ।

ପଛରେ ଯିବା ପାଇଁ ରହିଗଲେ ଯାତ୍ରାର ଓଷାଦ, ନୃତ୍ୟ ସଙ୍ଗୀତ ମାଷ୍ଟରମାନେ ଏବଂ କିଛି ବଡ଼ ବଡ଼ ଅଭିନେତା । ସେ ସମସ୍ତଙ୍କ ପାଇଁ ଚମ୍ପତିରାୟଙ୍କ ଉଆସରେ ମଧ୍ୟାହ୍ନ ଭୋଜନର ଆୟୋଜନ କରାଯାଇଥିଲା । ଗାଁର ମଧ୍ୟ କେତେ ଜଣ ମାନ୍ୟଗଣ୍ୟ ଲୋକ ସେଥିରେ ଯୋଗ ଦେଇଥିଲେ । ମଧ୍ୟାହ୍ନ ଭୋଜନ ପରେ ବସ୍ ଧରି ବାଲେଶ୍ଵର ଏବଂ ସେଠୁ ପୁଣି ବାରିପଦା ।

ଚମ୍ପତିରାୟଙ୍କ ଘରେ ବୈଷ୍ଣବବାବୁଙ୍କ ସହ ରମାକାନ୍ତର ଦେଖା ଦେଲା । ବୈଷ୍ଣବବାବୁ ବହୁତ ଖୁସି ହେଲେ । ସମସ୍ତଙ୍କୁ କହିଲେ, “ରମାକାନ୍ତର ଭବିଷ୍ୟ ଉଜ୍ଜ୍ଵଳ । ତମେ କୃଷକରୁ ଆଉ ତାଙ୍କୁ ବେଶି ଦିନ ଯାତ୍ରା ପାର୍ଟିରେ ଅଟକାଇ ପାରିବ ନାହିଁ ।”

କୃଷକରୁ କହିଲେ, “ତାଙ୍କର ଉନ୍ନତିରେ ତ ଆମର ଆନନ୍ଦ । ରେଡ଼ିଓରେ, ସିନେମାରେ ଗୀତ ଗାଇବାର ସେ ସୁଯୋଗ ପାଇବେ, ଏହା ତ ଆମ ପାଇଁ ଗର୍ବର ବିଷୟ ହେବ ।”

ବୈଷ୍ଣବବାବୁ କହିଲେ, “ସେ ଦିନ ରମାକାନ୍ତଙ୍କ ସଙ୍ଗୀତ ଶୁଣି ମନରେ ଭରସା ଆସିଲା ଯେ ଅନ୍ତତଃ ଆମମାନଙ୍କ ପରେ ସେ ପରମ୍ପରା ମରିବ ନାହିଁ ।”

ଖୁଆପିଆ ସରିଲା ପରେ ବୈଷ୍ଣବବାବୁ ରମାକାନ୍ତଙ୍କୁ ସାଙ୍ଗରେ ଡାକିଲେ, “ମ’ ସାଙ୍ଗରେ କିଛିବାଟ ଆସ । ଆମ ଘରୁ ସିଧା ଭୋଳେଶ୍ଵର ମନ୍ଦିର ଦେଇ ବସ୍ଷାଣ୍ଡ ବାହାରି ଯିବ ।”

ରମାକାନ୍ତ ତାଙ୍କ ସାଙ୍ଗରେ ଚାଲିଲେ ।

ବୈଷ୍ଣବବାବୁ କହିଲେ, “ତମର ପ୍ରତିଭା ଅଛି । ତାର ସବୁଓପଯୋଗ କରିବା ଦରକାର । ହିନ୍ଦୁସ୍ଥାନୀ ଶାସ୍ତ୍ରୀୟ ସଙ୍ଗୀତ ଉପରେ ଅଧିକ ଜ୍ଞାନ ପାଇଁ ତମେ ଲକ୍ଷ୍ମଣ ଯାଅ । ମୁଁ ବନ୍ଦୋବସ୍ତ କରିଦେବି ।”

“ମୋର ମଧ୍ୟ ସେଇ ଇଚ୍ଛା । କିନ୍ତୁ ସୁବିଧା ସୁଯୋଗ ଜୁଟୁ ନାହିଁ ।

“ସୁଯୋଗ କଣ ସବୁବେଳେ ଆସେ ? ଅନେକ ସମୟରେ ତାକୁ ଖୋଜି ବାହାର କରିବାକୁ ପଡ଼େ ।”

“ଆପଣ ଠିକ୍ କହୁଛନ୍ତି । ଆପଣମାନେ ସେ ଯୁଗର ଲୋକ । ଗାନ୍ଧିଙ୍କ ଅମଳର, ଯେତେବେଳେ ଲୋକେ ଭାରତବର୍ଷକୁ ମୋର ଦେଶ ବୋଲି କହୁଥିଲେ । ଭାରତବର୍ଷର ଲୋକମାନଙ୍କୁ ମୋର ଲୋକ ବୋଲି ଭାବୁଥିଲେ ।”

“ସେଥିପାଇଁ ନିଜର ବୋଲି ଭାବି ଉପଦେଶ ଦେଇ ପକେଇଲି ।”

ରମାକାନ୍ତ ବାରଣ୍ଡା ଉପରକୁ ଉଠିଗଲେ । ବୈଷ୍ଣବବାବୁଙ୍କ ସ୍ତ୍ରୀ, ଭାଇବୋହୂ, ଭାଇ ଶିବଚରଣ, ରାଜୁ ଇତ୍ୟାଦି ବାହାରି ଆସିଲେ । ରମାକାନ୍ତ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ନମସ୍କାର କଲେ ।

“କେତେବେଳେ ବାହାରୁତ ?”

“ଏଇ ମାଉସା ଏବେ, ଏଇ ସାଙ୍ଗେ ସାଙ୍ଗେ ବାହାରି ଯିବୁ । ଏବେ ଗୋଟାଏ ବସ୍

ବାଲେଶ୍ଵର ଯିବ ତ ?”

“ଆଉ କଉଁ ବଜନା ଅଛି ନା କଣ ?”

“ହଁ, ବାରିପଦାରେ ।”

“ମନେ ରଖିଥିବ, ବଞ୍ଚିଥିଲେ ଆର ସନକୁ ଦେଖା ।”

“ଏମିତି କାହିଁକି କହୁଛନ୍ତି ମାଉସା ? ଏ ଯାତ୍ରା ଦଳ ଥିଲେ ଆଉ ମୁଁ ଏଇଥିଲେ ଥିଲେ, ଆର ସନକୁ ନିଶ୍ଚୟ ଦେଖା ହେବ ।”

ରମାକାନ୍ତ ଏ ପାଖ, ସେ ପାଖ ଚାହୁଁଥିଲେ । କାହାକୁ ଖୋଜୁଥିଲେ । ଦୁଇଟି ଆନନ୍ଦ ଆଖି ଆଉ ଗୋଟିଏ ସ୍ଵେଦ ଭିଜା ମନ ।

ତା’ପରେ ରମାକାନ୍ତ କହିଲେ, “ହଉ, ମୁଁ ଯାଏ ବେଳ ହେଉଛି, ବସ୍ ଛାଡ଼ି ଦବ ।”

ସେ ବାରଣ୍ଡା ତଳକୁ ଓହ୍ଲାଇଲେ ଓ ବୋଲେଶ୍ଵର ମନ୍ଦିର ଆଡ଼କୁ ଚାଲିଲେ । ପାଦତଳା ରାସ୍ତାଟା ବୈଷ୍ଣବବାବୁଙ୍କ ଖଳାବାଡ଼ି କଡ଼େ କଡ଼େ ଆଗକୁ ଲମ୍ବି ଯାଇଛି । ରମାକାନ୍ତ ସେଇ ରାସ୍ତାଦେଇ ଆଗକୁ ଚାଲିଥିଲେ । ଯେଉଁ ଗାଁରେ ଯାତ୍ରାବାଲା ସମାଜ କରେ, ସେ ଗାଁ ହୁଏ ତା’ର । ସେ ଗାଁର ଲୋକ ହୁଅନ୍ତି ତା’ର ଆପଣାର । ଯାତ୍ରା ସରିଯାଏ । ସେ ପୁଣି ଯାଏ ଅନ୍ୟ ଗାଁ ବା ଅନ୍ୟ ସହରକୁ । ପଛ କଥା ଭୁଲି ଯାଏ । ନୂଆ ସମ୍ପର୍କ ଗଢ଼େ । ସବୁଯାକ ପଛ କଥାକୁ ଯଦି ସେ ମନ ଭିତରେ ସାଇତି ରଖେ, ତେବେ ତା’ ମନଟା ପୋତି ହୋଇଯିବ । ବର୍ଷକ ପାଇଁ ବାସୁଦେବପୁର ସହିତ ସମ୍ପର୍କଟାକୁ ପାଖୋରି ଦବାକୁ ପଡ଼େ । ବର୍ଷେ କାଳ ଯଦି କୃଷକବାବୁଙ୍କ ପାର୍ଟି ବଞ୍ଚି ରହିଥାଏ, ଯଦି ରମାକାନ୍ତ ସେଥିରେ ଆସାନ୍ତି, ତେବେ ହୁଏତ ଆର ସନକୁ ପୁଣି ବାସୁଦେବପୁର ଆସିବେ ଏହି ବର୍ଷକ ଭିତରେ କେତେ କଣ ବଦଳି ଥିବ, କେତେ ନୂଆ ପୁରୁଣା ହେଇଥିବ ଆଉ ପୁଣି କେତେ ପୁରୁଣା ନୂଆ ହୋଇଥିବ ।

“ରମାକାନ୍ତ ବାବୁ” ?

କାହାରି ଡାକରେ ତାଙ୍କର ଚାଲୁଥିବା ପାଦ ଦୁଇଟି ଅଟକିଗଲା । ସେ ତାହାଣ ପଟକୁ ଚାହିଁଲେ, କେହି ନାହିଁ । ବାମ ପଟରେ ବୈଷ୍ଣବବାବୁଙ୍କ ଖଳାର ଧାନ ବଦାଡ଼ି ସବୁ ଛିଡ଼ା ହେଇଛି । ‘ରମାକାନ୍ତବାବୁ’, ‘ରମାକାନ୍ତବାବୁ’ ତାଙ୍କ କାନରେ ପ୍ରତିଧ୍ଵନିତ ହେବାକୁ ଲାଗିଛି । ପରିଚିତ, ଚିହ୍ନା ସ୍ଵର ।

ଗୋଟାଏ ଧାନବଦାଡ଼ି କଡ଼ରେ ସବିତା ଛିଡ଼ା ହୋଇଥିଲା ଏବଂ ତାଙ୍କ ଆଡ଼କୁ ଚାହିଁଥିଲା । ଆଦ୍ୟ ଅପରାହ୍ନର ଖରାରେ ବାଜଗଣା ରଙ୍ଗର ସୁତା ଶାଢ଼ୀ ଖଣ୍ଡିଏ ପିନ୍ଧି ସେ ଛିଡ଼ା ହୋଇଥିଲା । ସାବନା ରଙ୍ଗ କିନ୍ତୁ ଲାଳିତ୍ୟ ଭରା ମୁହଁ । ବଡ଼ ବଡ଼ ଆଖି ଦୁଇଟି ଚକ୍ ଚକ୍ କରୁଥିଲା । ସେ ଅପଲକ ଆଖିରେ ତାଙ୍କୁ ଚାହିଁଥିଲା । ରମାକାନ୍ତ ଠିଆ ହୋଇଗଲେ ଏବଂ ତା’ ମୁହଁକୁ ଚାହିଁଲେ ।

ଏ କଣ ? ଆଖି ଦୁଇଟି କଣ ଏତେ କଥା କହିପାରେ ? ଅନେକ କଥା ସେ କହି ଚାଲିଥିଲା ଆଉ ରମାକାନ୍ତ ଶୁଣି ଚାଲିଥିଲେ । ସେ କଥାର ଶେଷ ନାହିଁ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ବାକ୍ୟ ରମାକାନ୍ତଙ୍କ ମନ ଉପରେ ପାହାର ପରେ ପାହାର ଦେଇ ଚାଲିଥିଲା । ପାଟିରୁ ତାଙ୍କର କୌଣସି

କଥା ବାହାରୁ ନଥିଲା । ସେ କେବଳ ଶୁଣୁଥିଲେ । ଅନେକ ସମୟ ଏହିଭଳି ବିଚିତ୍ରତା ପରେ
ରମାକାନ୍ତ ଆତ୍ମସ୍ଥ ହେଲେ, ହାତ ଘଷାକୁ ଚାହିଁଲେ । ଦୁଇଟା ବାଜି ସାରିଥିଲା । ଦୁଇଟା ବେଳେ
ହିଁ ବସ୍ ଛାଡ଼ିବା କଥା । ଓଷାଦ୍ ତାରିଦ୍ କରି ଦେଇଥିଲେ । ବସ୍ ଛାଡ଼ିବା ପୂର୍ବରୁ ଆସି
ପହଞ୍ଚିଥିବ ।

ସେ ଆଗକୁ ପାଦ ବଢ଼ାଇଲେ । ପଛରେ ରହିଗଲା ବାସୁଦେବପୁର । ଅପସରି
ଯାଉଥିବା ଉଡ଼ାଜାହାଜଟାର ଶବ୍ଦ ଭଳି ରମାକାନ୍ତ, ରମାକାନ୍ତ ଶବ୍ଦଟା କ୍ରମଶଃ ଦୂରେଇ ଯାଉଥିଲା ।

(୧୧)

ସେଥର ବାସନ୍ତୀ ଦୁର୍ଗାପୂଜାରେ ଦୁଇରାତି ଯାତ୍ରା କରିବା ପାଇଁ ରଘୁନାଥ ବାବୁ ଦଳ
ନେଇ ଯାଇଥିଲେ । ତାଙ୍କ ପୂର୍ବରୁ ସେହି ପେଣ୍ଡାଲରେ ବେଶାରାମପୁର ଅପେରା
ମଧ୍ୟ ଦୁଇ ରାତି ଯାତ୍ରା କରି ସାରିଥାଏ । ତେଣୁ ସେଠାରେ ଯାତ୍ରା କରି ଜନ ଆଦୃତି ପାଇବା
ରଘୁବାବୁଙ୍କ ପାଇଁ କାଠିକର ପାଠ ହୋଇଗଲା । ପାଲବାବୁଙ୍କ ଅପେରାର ଓଷାଦ୍ ଆଆନ୍ତି ବ୍ରଜ
ସୁନ୍ଦର ମହାପାତ୍ର । ବ୍ରଜବାବୁ ନିଜେ ଜଣେ ଉଚ୍ଚ କୋଟାର ଅଭିନେତା । ଜାମା, ସାଧାରଣ ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ
ସମ୍ପନ୍ନ ତୋପା ଗୋରା ରଙ୍ଗର ଲୋକ । ପୁଣି ତାଙ୍କ ଦଳରେ ଝିଅମାନେ ନାରୀ ଭୂମିକାରେ
ଅଭିନୟ କରିବା ଆରମ୍ଭ ହୋଇଯାଇଥାଏ । ଛୋଟ ଛୋଟ ଚିନିଜଣ ଝିଅ ମଧ୍ୟ ସେମାନେ ଆଣି
ଥାଆନ୍ତି, ଯେଉଁମାନେ ପୁଅ ପିଲାଙ୍କ ସାଙ୍ଗରେ ମିଶି ନୃତ୍ୟ କରୁଥାଆନ୍ତି । ସେହି କାରଣରୁ
ବେଶାରାମପୁର ଅପେରା ଦେଖିବା ପାଇଁ ହଜାର ହଜାର ଲୋକ ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇଥିଲେ । ଦୁର୍ଗାପୂଜା
କମିଟିର ସ୍ୱେଚ୍ଛାସେବକମାନେ ପେଣ୍ଡାଲ ଚାରିପାଖରେ ନଡ଼ିଆକତା ଦଉଡ଼ି ବାନ୍ଧି ଏବଂ ଠେଙ୍ଗା
ଧରି ଜଗି ଥାଆନ୍ତି । ପଡ଼ିଆରେ କେତେଜଣ ପୋଲିସ ମଧ୍ୟ ମୁତୟନ କରାଯାଇଥିବା ଖବର
ରଘୁବାବୁ ପାଇଲେ ।

ସେ ଯାଏଁ ତାଙ୍କ ଦଳରେ କୌଣସି ସ୍ତ୍ରୀ ଲୋକ ବା ଝିଅ ପିଲାଙ୍କୁ ଅଭିନୟ ପାଇଁ
ନିଆଯାଇ ନଥାଏ । ତେଣୁ ରଘୁବାବୁ ଚିନ୍ତିତ ହୋଇ ପଡ଼ିଥିଲେ । କାରଣ ଲୋକେ ଯାତ୍ରାରେ
ନାରୀ ଭୂମିକାରେ ପୁରୁଷମାନଙ୍କର ଅଭିନୟ ଦେଖିବାକୁ ଆଉ ଚାହୁଁ ନଥିଲେ । ପୁଣି ପୁଅମାନେ
ଝିଅ ବେଶ ହୋଇ ନୃତ୍ୟ କରିବାକୁ ଆଉ ଯୁବଗୋଷ୍ଠୀ ପସନ୍ଦ କରୁନଥିଲେ । ତେଣୁ ବେଶାରାମପୁର,
କଳାଶ୍ରୀ, ରଘୁନାଥପୁର, ପ୍ରଫୁଲ୍ଲ ନାୟକଙ୍କ ଗୋପାଳାଥପୁର ଅପେରା ଆଦି ନିଜ ନିଜର ଯାତ୍ରା
ଦଳରେ ଜଣେ, ଦୁଇଜଣ ସ୍ତ୍ରୀ ଲୋକ ଏବଂ ଚିନି, ଚାରିଜଣ ଛୋଟ ଛୋଟ ଝିଅଙ୍କୁ ନେଇ
ସାରିଥିଲେ । ସେ ଯାଏ ରଘୁବାବୁ ତାହା କରି ପାରିନଥିଲେ । ପ୍ରଥମେ ଅଧିକାରୀ ଚତୁରାନ୍ତଙ୍କର
କିଛି ଆପଣେ ଥିଲା । ଦ୍ୱିତୀୟରେ ଯେଉଁ ସବୁ ପୁରୁଣା ବୁନିଆଦି ଜମିଦାର ଏବଂ ସମ୍ପ୍ରାନ୍ତମାନଙ୍କ
ଗାଁକୁ ସେ ପ୍ରତିବର୍ଷ ଯାତ୍ରା କରିବାକୁ ଯାଉଥିଲେ, ସେଥିରେ ନାରୀ ଭୂମିକାରେ ନାରୀମାନଙ୍କର
ଅବତରଣକୁ ସେମାନେ ପସନ୍ଦ କରୁ ନଥିଲେ ।

ପ୍ରଥମ ଦିନ ରଘୁନାଥବାବୁ ‘ହଳଦୀ ଘାଟ’ ନାଟକ ଅଭିନୀତ କରାଇଲେ ।
ମୋରାଜମାନଙ୍କ ସହିତ ବାରମ୍ବାର ଯୁଦ୍ଧ କରି ରାଣୀ ପ୍ରତାପ ସେମାନଙ୍କୁ ଚିତୋର ଅଧିକାର

କରିବାକୁ ଦେଉ ନଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ଯୁଦ୍ଧ ଭୂମିରେ ପରାଜିତ ହୋଇ ସେ ଥର ସେ ନିଜର ବିଶ୍ୱସ୍ତ ଘୋଡ଼ା ଚେତକ ଉପରେ ବସି ଘନ ଜଙ୍ଗଲ ଭିତର ଦେଇ ପଳାୟନ କରୁଥିଲେ । ଅତ୍ୟଧିକ କ୍ଷୁଧା, ତୃଷ୍ଣା, କ୍ଳାନ୍ତି ଏବଂ ଯୁଦ୍ଧରେ କ୍ଷତ ବିକ୍ଷତ ଘୋଡ଼ାଟି ଜଙ୍ଗଲ ଭିତରେ ଯାଉ ଯାଉ ପଡ଼ି ଯାଇ ମୃତ୍ୟୁବରଣ କରିଛି । ଏକୁଟିଆ ପାଦରେ ଯାଉ ଯାଉ ରାଣୀ ପ୍ରତାପ ଏକ ଭିଲ୍ ବଣିରେ ପହଞ୍ଚିଛନ୍ତି ଏବଂ ଭିଲ୍ ସର୍ଦ୍ଦାର ଘରେ ଆଶ୍ରୟ ନେଇଛନ୍ତି । ଭିଲ୍ ସର୍ଦ୍ଦାରର ଯୁବତୀ କନ୍ୟାର ସେବା ଶୁଶ୍ରୂଷାରେ ସେ ସ୍ୱପ୍ନ ହୋଇଛନ୍ତି । ସେହି ଭିଲ୍ ସର୍ଦ୍ଦାରର ସହଯୋଗରେ ସେ କିଛି ରାଜପୁତ୍ର ଓ ଭିଲ୍ ସୈନ୍ୟ ଯୋଗାଡ଼ କରି ପୁଣି ଯୁଦ୍ଧକୁ ବାହାରିଛନ୍ତି ।

ନାଟକରେ କିଛି ଐତିହାସିକତା ଓ କିଛି କାଳ୍ପନିକତା ରହିଥିଲା । ଅନେକଗୁଡ଼ିଏ ଘଟଣାର ଐତିହାସିକତା ନଥିଲା । ଏହା ସେ ଭଲ ଭାବରେ ଜାଣନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ନାଟକ ମାଧ୍ୟମରେ ମନୋରଂଜନ ଯଦିଓ ମୂଳ କଥା ଥିଲା, ତେବେ ରଘୁନାଥ ଜାଣିଥିଲେ, ଜନଶିକ୍ଷା, ଜନସାଧାରଣଙ୍କୁ ସଚେତନ କରାଇବା, ସେମାନଙ୍କୁ ଅନୁପ୍ରାଣିତ କରିବାର ସବୁଠାରୁ ଶକ୍ତିଶାଳୀ ମାଧ୍ୟମ ହେଉଛି ଏହି ଯାତ୍ରା ବା ଅପେରା । ସିନେମା କିମ୍ବା ଥିଏଟର ନୁହେଁ, କାରଣ ଓଡ଼ିଶାର ଗ୍ରାମାଞ୍ଚଳର ଯେଉଁ ସ୍ତରକୁ ଯାତ୍ରା ପଶି ପାରେ, ଅନ୍ୟ କୌଣସିଟା ସେପରି କରି ପାରେ ନାହିଁ ।

ତେଣୁ ଜାଣି ଜାଣି ସେଥିରେ ସେ ଅନେକ ତାଲଲମ୍ ପୂରେଇ ଥିଲେ ଯାହା ଭାରତୀୟ ଜାତୀୟତା, ଦେଶ ଗଠନ, ରାଜନୀତିକ ଚଞ୍ଚଳତା ଓ ବ୍ରହ୍ମଚାର ଆଦି ସମ୍ପର୍କରେ ଜନ ସାଧାରଣଙ୍କୁ ସଚେତନ କରିବା ପାଇଁ ଉଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଥିଲା ।

କିନ୍ତୁ ପ୍ରଥମ ଦିନର ଯାତ୍ରା ପରେ ପରେ ଭୋର ଭୋର କେତେକଣ ଯୁବକ-ଏବଂ ମଧ୍ୟ ବୟସ୍କ ଲୋକ ଆସି ରଘୁବାବୁଙ୍କ ପାଖରେ ପହଞ୍ଚିଥିଲେ । ଯାତ୍ରା ପରେ ରଘୁବାବୁ ତା' କପଡ଼ାଏ ସହିତ ବସି ବସି ଖଣ୍ଡେ ସିଗାରେଟ୍ ଟାଣୁଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କୁ ଦେଖି ବସିଥିବା ସତରଞ୍ଜି ଉପରେ ଗୋଟିଏ କୋଣକୁ ଘୁଞ୍ଚିଯାଇ ସେମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଜାଗା କରି ଦେଲେ ।

ଜଣେ ମଧ୍ୟ ବୟସ୍କ ବ୍ୟକ୍ତି କହିଲେ, “ମାଷ୍ଟେ ଆଜି ଆପଣ ଯେଉଁ ‘ହଳଦୀ ଘାଟ’ ନାଟକ କଲେ ତାହା ତ ଅତି ଉଜ୍ଜ୍ୱଳାଚାର । ସେହି ଭିଲ୍ ସର୍ଦ୍ଦାରର ତାଲଲଗୁଡ଼ାକ ଶୁଣି ମୋ ଲୋମ ଟାଙ୍କୁରି ଉଠିଲା । ଦେଶକୁ କେମିତି ଭଲ ପାଇବାକୁ ହୁଏ, ଦେଶ ପାଇଁ କିପରି ତ୍ୟାଗ କରିବାକୁ ହୁଏ ଏ ସବୁର ବର୍ଣ୍ଣନା ଅତି ଉନ୍ନତ ।”

“ହଁ, ଆଜ୍ଞା, ସେସବୁ ତ ମୁଁ ସେଥିପାଇଁ ହିଁ ସେଥିରେ ଦେଇଥିଲି ।”

“ହଁ ଠିକ୍, କିନ୍ତୁ ସେ ସବୁ ଗାନ୍ଧି ଯୁଗର କଥା । ସେତେବେଳେ ଦେଶର ସ୍ୱାଧୀନତା ସଂଗ୍ରାମ ପାଇଁ ଲୋକଙ୍କୁ କିଛି ତ୍ୟାଗ, କିଛି ସଂଗ୍ରାମ କରିବା ଦରକାର ଥିଲା ।”

ରଘୁବାବୁ କହିଲେ “ସ୍ୱାଧୀନତା ପରେ ଲୋକମାନଙ୍କ ଦାୟିତ୍ୱ ବରଂ ବଢ଼ି ଯାଇଛି । କାରଣ ଦେଶ ଗଠନ କରିବା ସ୍ୱାଧୀନତା ହାସଲ କରିବା ଠାରୁ ଆହୁରି କଠିନ କାମ ।”

“ସେ କଥା ତ ଠିକ୍ । ତେବେ ଏବେ ତ ଆଉ ବ୍ରିଟିଶ ନାହିଁ, ଗଣତନ୍ତ୍ରର ଶାସନ ଚାଲିଛି । ସେଥିପାଇଁ ଶହ ଶହ ମନ୍ତ୍ରୀ, ହଜାର ହଜାର ଏମ୍.ଏଲ୍.ଏ., ଏମ୍.ପି. ଅଛନ୍ତି ।

ଲୋକମାନେ ତ ଆଉ ନିଜର କାମ ଦାମ ଘର ଦୁଆର ଛାଡ଼ି ଦେଶ ଗଠନ କାମରେ ଲାଗି ପାରିବେ ନାହିଁ । ତେଣୁ ଭୋଟ ଦେଇ ବାଛି ବାଛି ସେମାନଙ୍କୁ ପଠେଇଛନ୍ତି ।”

“କିନ୍ତୁ ସେମାନେ ଜନସାଧାରଣଙ୍କ ସହଯୋଗ ବିନା କଣ ତାହା ପାରିବେ ? ଗାନ୍ଧି କହି ନଥିଲେ, ଯେ ଯାଏଁ ଦେଶର ଜଣେ ଲୋକ ଭୋକିଲା ଅଛି, ଜଣେ ଲୋକ ଅଖିକ୍ଷିତ ଅଛି, ଜଣେ ଲୋକର ରହିବାର ଘର ନାହିଁ, ସେ ଯାଏ ଦେଶ ସ୍ୱାଧୀନ ହୋଇ ନାହିଁ । ଏବେ ଆପଣମାନେ ଦେଖୁ ନାହାନ୍ତି, କିପରି ମନ୍ତ୍ରୀ, ଏମ୍.ଏଲ୍.ଏ. ସରକାରୀ ଅଫିସର ଆଦି ଜନ ସାଧାରଣଙ୍କ ଅର୍ଥକୁ ଆଦୁସାତ କରୁଛନ୍ତି ? ଗାନ୍ଧିଙ୍କ ସ୍ୱାଧୀନତା ଆନ୍ଦୋଳନକୁ ଯେଉଁ ଧନୀ, ଶିକ୍ଷପତିମାନେ ଅର୍ଥ ଦେଇ ସାହାଯ୍ୟ କରିଥିଲେ, ସ୍ୱାଧୀନତା ପରେ କିପରି ତାହାର ଶହ ଶହ ଗୁଣ ଅର୍ଥ ଠୁଳ କରିବାରେ ଲାଗିଛନ୍ତି ?”

ଏ ସମୟରେ ଅନ୍ୟ ଜଣେ ଯୁବକ କହିଲା, “ଆଜ୍ଞା ଏସବୁ ରାଜନୀତିର କଥା । ସହର ବଜାରର ଲୋକମାନେ ସେସବୁ ବୁଝିବେ । ବିରୋଧୀ ରାଜନୀତି-ଦଳ ଅଛନ୍ତି, ଯେଉଁମାନେ ସେ ସବୁ କଥା ଉଠେଇବେ । ଆମେ ହେଲୁ ଗାଁ ଗହଳିର ଲୋକ, ଆମର ଦରକାର ଖୁସି, ଆନନ୍ଦ, ମନୋରଞ୍ଜନ, ଆପଣଙ୍କ ଯାତ୍ରା ଯଦି ଆମକୁ ପାଠ ପଢ଼ାଏ, ଆମେ ସ୍କୁଲ କଲେଜ ନ ଯାଇ, ଆପଣଙ୍କ ଯାତ୍ରା ଦେଖିବୁ କାହିଁକି ?”

ରଘୁବାରୁ ଦୀର୍ଘଶ୍ୱାସ ଛାଡ଼ିଲେ, “ଆପଣମାନେ ଯେମିତି ବୁଝିଲେ, ମୁଁ ବା କଣ କହିବି ? ଆମେ ହେଲୁ ଗାନ୍ଧି ଯୁଗର ଲୋକ । ଗାନ୍ଧି ମରିଗଲା ପରେ ତାଙ୍କ କଥାଗୁଡ଼ା ମିଛ ହେଇ ଗଲାଣି ବୋଲି ଜାଣି ସୁନ୍ଧା ବେଳେ ବେଳେ ଭୁଲି ହୋଇଯାଏ ।”

ମଧ୍ୟ ବୟସ୍କ ଲୋକ ଜଣକ କହିଲେ, “ତମେ କହୁ ନ ରେ ପିଲାମାନେ, ଯାହା କହିବାର କଥା କୁହ ।”

ଜଣେ ଯୁବକ କହିଲେ, “ଆଜ୍ଞା, ରାଣୀ ପ୍ରତାପଙ୍କ ସେବା କରୁଥିବା ସେହି ଯଉ ଭିଲ ଯୁବତୀକୁ ଆପଣ ଓହ୍ଲେଇଥିଲେ, ସେଇଟା ଆଦୌ ଠିକ୍ ଲାଗିଲାନି । ଏଡ଼େ ବଡ଼ ଟୋକାଟାର ଯୁବତୀ ଭଳି ଚାଲି ଚଳଣି ହବ କେମିତି ?”

ଆଉ ଜଣେ ମଧ୍ୟ ବୟସ୍କ ବ୍ୟକ୍ତି କହିଲେ, “ହଁ ଶତପଥୀବାରୁ, ଯୁଗ ଯାଇ କଉଁ ପହଞ୍ଚିଲାଣି, ଆଉ ଆପଣ ଟୋକାମାନଙ୍କୁ ଫିମେଲ ରୋଲ୍ ଦେଇ ଯାତରାରେ ଓହ୍ଲାଇଲେ ଚଳିବ ?”

ରଘୁବାରୁ କହିଲେ, “ଆମ ଓଡ଼ିଶାରେ ଥିଏଟର କି ସିନେମାରେ ପାର୍ଟି କରିବାକୁ ଝିଅମାନେ ଆସୁ ନାହାନ୍ତି । ଯାତରାକୁ ଅବା କିଏ ଆସିବ ?”

“କାହିଁକି ? ପହର ଦିନ ବେଶାରାମପୁର ଯାତ୍ରାରେ ତ ତିନିଜଣ ଝିଅ ଥିଲେ ।”

“କିନ୍ତୁ ନାରୀ ଭୂମିକାରେ ଅଭିନୟ କରାଇବାକୁ ତ ଓଡ଼ିଶାରେ କେହି ଝିଅ ବାହାରିବେ ନା ।”

“ଆପଣମାନଙ୍କର ସେ ଦିଗକୁ ନଜର ନାହିଁ । ଯାତରାକୁ ଆପଣମାନେ ଯୁଗୋପଯୋଗୀ

କରିବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରୁ ନାହାନ୍ତି ବୋଲି, ଲୋକେ ଆଉ ଯାତରା ଦେଖିବାକୁ ମନ ବଳାଇ ନାହାନ୍ତି । ତା’ ବଦଳରେ ବରଂ ଗାଁରେ ଆଣି ସିନେମା କରେଇଲେଣି ।”

“ହଉ ଦେଖେ । ଏ କଥା ଖାଲି ଆପଣମାନେ ନୁହଁନ୍ତି, ବହୁ ଲୋକ ବି କହିଲେଣି ।” ସେମାନେ ଗଲା ପରେ ରଘୁନାଥ ଭାବିଲେ, ସେମାନେ ଯାହା କହୁଛନ୍ତି ତାହା ସତ, ସିନେମା ଥିଏଟରରେ ଯୁବତୀମାନେ ନାରୀ ଭୂମିକାରେ ଅଭିନୟ କରିବା ଦେଖି ସାରିଲା ପରେ ଯାତରାରେ ପୁରୁଷମାନଙ୍କର ନାରୀ ଭୂମିକାରେ ଅଭିନୟକୁ କିପରି ବା ଦର୍ଶକ ଗ୍ରହଣ କରିବେ । ଏଣେ ଯାତ୍ରା ଜଗତକୁ କେଉଁ ଓଡ଼ିଆ ଝିଅ ବା ଆସିବେ ? ଯାତ୍ରାବାଲାଙ୍କ ସମ୍ପର୍କରେ ସାଧାରଣ ଲୋକଙ୍କର ଯେଉଁ ଧାରଣା, କେଉଁ ବାପା ମା’ ଝିଅକୁ ଯାତରା କରିବାକୁ ଛାଡ଼ିବେ ? ପୁଣି ଯାତ୍ରାବାଲା ତ ଗୋଟାଏ ଜାଗାରେ ଅଭିନୟ କରନ୍ତି ନାହିଁ । ବର୍ଷ ଯାକ ଏ ସ୍ଥାନରୁ ସେ ସ୍ଥାନ ବୁଲୁ ଆଆନ୍ତି । ଆଜି ଏ ଗାଁରେ ତ କାଲି ଶହେ ମାଇଲ ଦୂର ଏକ ସହରରେ । ଆସାମ, କଲିକତା, ଟାଟା ନଗର ଠାରୁ ପୁଣି ଗଞ୍ଜାମ, କୋରାପୁଟ ଯାଏ ।

ତାଙ୍କର ମନେ ପଡ଼ିଲା ଭୂୟାଁ ଉଆସ କଥା । ବର୍ଷେ ଦେହବର୍ଷ ତଳେ କାର୍ତ୍ତିକେଶ୍ବର ପୂଜାରେ ଭୂୟାଁ ଉଆସରେ ରଘୁନାଥବାବୁ ଯାତ୍ରାଭିନୟ କରୁ ଆଆନ୍ତି । ପୁତ୍ର ଲାଭ ପାଇଁ ଭୂୟାଁ ମହାଶୟ କାର୍ତ୍ତିକେଶ୍ବରଙ୍କ ପାଖରେ ମାନସିକ କରିଥିଲେ । ଷୋଳ ବର୍ଷରେ ଷୋଳ ପୂଜା ଦେବେ । ସେ ବର୍ଷ ଥିଲା ଉଦୟାପନ ବର୍ଷ । ପୁଅକୁ ତାଙ୍କର ଷୋଳ ବର୍ଷ ପୂରିଗଲା । ଉଆସ ପାଖକୁ ଲାଗି ସ୍ବତନ୍ତ୍ର ବଜାଳାରେ କାର୍ତ୍ତିକେଶ୍ବର ମେଡ଼ ତିଆରି ହୁଏ । କୁମାର ପୂର୍ଣ୍ଣମୀ ଥିଲା ସେ ଦିନ । ବଜାଳା ସାମନାରେ ପିଣ୍ଡି ତିଆରି ହୋଇଥିଲା ଏବଂ ଗାଁର ଝିଅମାନେ ସେଠାରେ କଇଁଫୁଲର ଘର ତିଆରି କରି ଚନ୍ଦ୍ର ପୂଜା ମଧ୍ୟ କରିଥିଲେ ।

ବଜାଳା ଭିତରେ ଏକ ମଝି ସ୍ଥାନରେ ଯାତ୍ରା ପେଣ୍ଡାଲ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରା ଯାଇଥିଲା । ତଳେ ବଡ଼ ବଡ଼ ଦରି ଉପରେ ତିନି ପାଖକୁ ଘେରି ଦର୍ଶକମାନେ ବସୁଥିଲେ । ପଶ୍ଚିମ ପାଖକୁ ଭୂୟାଁ ମହାଶୟ, ତାଙ୍କର ସମ୍ପର୍କୀୟ ତଥା ଗାଁର କେତେ ଜଣ ମାନ୍ୟଗଣ୍ୟ ଲୋକଙ୍କ ପାଇଁ ସଂରକ୍ଷିତ ରହୁଥିଲା । ସେ ଦିନ ଭୂୟାଁ ମହାଶୟଙ୍କ ସହିତ କେତେଜଣ ସରକାରୀ ଅଫିସର ମଧ୍ୟ ଯାତ୍ରା ଦେଖିବା ପାଇଁ ନିମନ୍ତ୍ରିତ ହୋଇ ଆସିଥିଲେ । ତମାଖୁ ଭରା ବଡ଼ ବଡ଼ ହୁକା, ପାନବଟା, ପିକବାନା ଇତ୍ୟାଦି ରଖା ଯାଇଥିଲା । ହାତାକାନ ପରି ଦୁଇଟା ବଡ଼ ବଡ଼ ପଙ୍ଖା ଧରି ଦୁଇଜଣ ସେବକ ମଧ୍ୟ ଉପସ୍ଥିତ ଥିଲେ । ଉଲ୍ଲର ବଡ଼ ବଡ଼ ଗାଲିତା ଉପରେ ବଡ଼ ବଡ଼ ଗୋଲ ଡକିଆକୁ ଆଉଜି ଏହି ବିଶିଷ୍ଟ ଦର୍ଶକମାନେ ବସିଥିଲେ । ଗୋଟିଏ ନୃତ୍ୟ ବା ଗୀତ ପସନ୍ଦ ଆସିଗଲେ ଏହିମାନଙ୍କ ଭିତରୁ କେହି କେହି ‘ଜନକୋର’ ‘ଜନକୋର’ ବୋଲି ବୋବାଳି ଛାଡ଼ୁଥିଲେ । ଗାତି ଯାକ ତା’ ସରବତ, ପାନ, ତମାଖୁ ସେବା ଚାଲିଥିଲା ।

ପ୍ରଥମ ଦିନ କୌଣସି ଏକ ପୌରାଣିକ ନାଟକ ଅଭିନୟ କରାଇ ଥିଲେ । ଦ୍ବିତୀୟ ଦିନ ଏକ ସାମାଜିକ ନାଟକ, ‘ଭଗ୍ନସ୍ବପ୍ନ’ ଅଭିନୀତ ହେଲା । ସେ କାଳକୁ ହରିପୁର ଅପେରା ପାର୍ଟି ପୌରାଣିକ, ଐତିହାସିକ ନାଟକଗୁଡ଼ିକ ସହିତ ତିନି, ଚାରୋଟି ସାମାଜିକ ନାଟକ ମଞ୍ଚସ୍ଥ

କରାଉଥାଏ । ସାମାଜିକ ନାଟକଗୁଡ଼ିକର ଲେଖକ ଥିଲେ ଅନ୍ୟମାନେ ।

ନାଟକର ବିଷୟ ବସ୍ତୁ ଥିଲା ଏହିପରି । ସୁକାନ୍ତି ଓ ସରୋଜ କଲେଜରେ ପଢ଼ିଲାବେଳେ ପରସ୍ପରକୁ ଭଲପାଇ ବସିଲେ । ସୁକାନ୍ତି ଥିଲା ସହରର ଜଣେ ପଦସ୍ଥ ସରକାରୀ କର୍ମଚାରୀଙ୍କ ଝିଅ । ସରୋଜ ମଫସଲର ଏକ ଚାଷୀ ପରିବାରର ସନ୍ତାନ । ଉଭୟଙ୍କ ବିବାହ ରାଷ୍ଟ୍ରାରେ ପ୍ରତିବନ୍ଧକ ହୋଇ ଛିଡ଼ା ହେଲେ ସୁକାନ୍ତିର ବାପା । କିନ୍ତୁ ସୁକାନ୍ତିର ଜିଦ୍, ନିକଟରେ ସେ ହାର ମାନିଲେ । ସରୋଜକୁ ବିବାହ କରି ସୁକାନ୍ତି ଆସି ଗାଁରେ ରହିଲା । ସରୋଜ କୌଣସି ପ୍ରକାର ସହରରେ ଏକ କିରାଣୀ ଚାକିରି ବୟୋବସ୍ତ କରି ସହରରେ ରହିଲା ଏବଂ ଅଫିସ୍ ଛୁଟି ଦିନରେ ହିଁ ଗାଁକୁ ଯାଇ ସୁକାନ୍ତି ସହ ସାକ୍ଷାତ କରିବାକୁ ସକ୍ଷମ ହେଉଥିଲା ।

ଗାଁରେ ସୁକାନ୍ତି ଦିନ ଯାକ ନାନାପ୍ରକାର କାମରେ ବ୍ୟସ୍ତ ରହୁଥିଲା । ସହରର ଝିଅ ହୋଇଥିବାରୁ ଏବଂ ଶିକ୍ଷିତା ହୋଇଥିବାରୁ ଶାଶୁ ମଧ୍ୟ ତାକୁ ପସନ୍ଦ କରୁ ନଥିଲେ ଏବଂ ତାହାର ପ୍ରତ୍ୟେକ କାମରୁ ଦୋଷ ବାହାର କରୁଥିଲେ । କ୍ରମେ କ୍ରମେ ସେମାନଙ୍କ ଅସନ୍ତୋଷ କ୍ଲୋଧରେ ପରିଣତ ହେଲା ଏବଂ ସେମାନେ ନାନା ଭାବରେ ସୁକାନ୍ତିକୁ ନିର୍ଯ୍ୟାତନା ଦେବାକୁ ଲାଗିଲେ । ସୁକାନ୍ତି କିନ୍ତୁ ତାର ଏହି ଦୂରବସ୍ତା କଥା ତା' ପିତା ମାତାଙ୍କୁ ଜଣାଇ ନଥିଲା । ସରୋଜ ନିକଟରେ ମଧ୍ୟ ଅଭିଯୋଗ କରୁ ନଥିଲା ।

ଅନ୍ତଃସତ୍ତ୍ୱ ଥିବା ଅବସ୍ଥାରେ ତା'ର ଶାଶୁ କୌଣସି ଏକ କାରଣରୁ କ୍ଲୋଧରେ ଧକ୍କାଟିଏ ପକାଇଲେ ଏବଂ ସେ କଟାଡ଼ି ପଡ଼ିଲା । ଫଳରେ ଯେତେବେଳେ ଆଘାତ ଲାଗି ପ୍ରବଳ ରକ୍ତ ସ୍ରାବ ହେଲା । ସେଠାରୁ ଡାକ୍ତରଖାନା ଦୂରରେ ଥିବାରୁ ସେମାନେ ତାକୁ ନେଇ ଡାକ୍ତରଖାନା ଯିବା ବାଟରେ ହିଁ ତାର ପ୍ରାଣବାୟୁ ଉଡ଼ିଗଲା । ଖବର ପାଇ ସରୋଜ ଆସି ପହଞ୍ଚିଲା ଏବଂ ଶବ ସଜ୍ଜାର କରାଇଲା । ଏହି ମର୍ମହତ୍ତ୍ୱ ଘଟଣାର ଆଘାତ ସହି ନ ପାରି ସରୋଜ ମାନସିକ ଭାରସାମ୍ୟ ହରାଇ ବସିଲା ଏବଂ ଚାରିଦିନ ପରେ ଦିନେ ପ୍ରାତଃ କାଳରେ ସରୋଜର ଶବ ସୁକାନ୍ତିର ଶୀତଳ ଚିତା ନିକଟରେ ପଡ଼ିଥିବାର ଗାଁର ଲୋକମାନେ ଦେଖିବାକୁ ପାଇଲେ ।

ନାଟକ ଆରମ୍ଭ ହେବା ପୂର୍ବରୁ ପାରମ୍ପରିକ ରୀତିରେ ପିଲା ନାଚ ହେଲା । ତା' ପରେ ତୁଏଟ ଏବଂ ରାତି ଗୋଟାଏ ବେଳକୁ ଯାଇ ନାଟକ ଆରମ୍ଭ ହେଲା । ଗୋଟିଏ ଦୃଶ୍ୟରେ ନାୟକ, ନାୟିକାଙ୍କ କଥୋପକଥନ ତଥା ପୂର୍ବରାଗର ସଂଳାପ ରହିଥିଲା ।

ନାୟକ - ତୁମେ କଣ ମତେ ବିବାହ କରି ଆମ ଗାଁରେ ଚଳି ପାରିବ ?

ନାୟିକା - ସହର ଠାରୁ ଗାଁ ମତେ ବହୁତ ଭଲ ଲାଗେ ।

ନାୟକ - ମାତ୍ର କେତେ ଘଣ୍ଟା, କେତୋଟି ଦିନ ପାଇଁ ଗାଁ ତୁମକୁ ଭଲ ଲାଗିପାରେ । କିନ୍ତୁ ଗାଁର ମାଟି କାଦୁଅ ରାସ୍ତା, ଚାଲ ଘର, ନଈ ଗାଧୁଆ ଏସବୁ ତମେ ପାରିବ ତ ?

ନାୟିକା - ତୁମ ପାଇଁ ମୁଁ ସବୁ କିଛି କରିପାରିବି । ପିତାମାତା, ବଂଧୁବାନ୍ଧବ, ସବୁ କିଛି ଛାଡ଼ି ପାରିବି ପ୍ରିୟ ।

ନାୟକ - କିନ୍ତୁ ସେଠାରେ ତୁମର କଷ୍ଟ ମୁଁ ଦେଖି ପାରିବି ନାହିଁ ।

ନାୟିକା - ଆମର ମିଳନ ପାଇଁ ସବୁ କିଛି ସହିବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ।

ଏହି ସମୟରେ ନିୟତି ଗୀତ ଗାଇ ପ୍ରବେଶ କରିଛି-

‘ଆରେ ବାୟା ମନ

ପାରତି ନାଆରେ ତୁ ନାଉରୀ

ମଙ୍ଗ ଜରି ରଖୁ

ନାଆ ଚଳାଇଲେ

ନଈ ହୋଇଯିବୁ ପାରି ।

ଆସୁଛି ବତାସ, ଆସୁଛି ପବନ

ଆସୁଅଛି ଘୋଟି ମେଘ

ଛୋଟ ନାଆ ତୋର ପବନେ ଦୋହଲେ

ରଖୁ ଦେଇଯିବ ଦାର

ଆରେ ବାୟା ମନ ...

ଭୂୟାଁ ମହାଶୟ ଆଖି ଠାରି ଦେଲେ ଓ ପାଟି କରି ଉଠିଲେ, ହ୍ୟାଡ଼ ପାରତି ଗୀତ ଶୁଣୁଚନ୍ତି, ତେଣେ ଦି’ଟା ଲାଇଟ ଲିଭିଲା ଉପରେ -

ତୋକା ଦି’ଟା ଦଉଡ଼ିଲେ । ପେଟ୍ରୋମେକ୍ ଲାଇଟ ଦୁଇଟାକୁ ତଳକୁ ଓହ୍ଲାଇ ଆଣି ପମ୍ପ ଦେବାରେ ଲାଗିଲେ ।

ନାୟିକା - ମୋତେ ଯେ ଭୟ ଲାଗୁଛି, ରାତି ଯେ କେତେ ହେଲାଣି, ଏଇ ନିର୍ଜନ ରାତିରେ ଅନ୍ଧାରରେ

ନାୟକ - ଭୟ କାହିଁକି ପ୍ରିୟେ, ମୁଁ ଯେ ତୁମ ପାଖରେ ।

ନାୟିକା - ତୁମେ ଯେ କେତେ ଦୂରରେ ।

ତା’ ପରେ ନାୟକ ଓ ନାୟିକା ଆଲିଙ୍ଗନାବଦ୍ଧ ହୋଇଛନ୍ତି । କିଛି କ୍ଷଣ ପରେ ସେମାନେ ମଞ୍ଚରୁ ପ୍ରସ୍ଥାନ କରିଛନ୍ତି । ତା’ ପରେ ରାମାରାଓ ତୁରୁ ତୁରୁ କରି ବିଗୁଲ ବଜାଇ ଦେଲା ଏବଂ କନସର୍ଟ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଗଲା ।

ଜଗନ୍ନାଥ ମାଷ୍ଟେ ପାଖରେ ବସିଥିଲେ । ଭୂୟାଁ ମହାଶୟଙ୍କ କାନ ପାଖକୁ ମୁହଁଟା ଲମାଇ ଦେଇ କହିଲେ, “ଶତପଥୀ ମାଷ୍ଟଙ୍କ କଣ ମଣ୍ଡିଷ ବିକୃତି ଘଟିଲାଣି ?”

ଭୂୟାଁ ମହାଶୟ ଉତ୍ତର ଦେଲେ, “ ପରେ ଦେଖାଯିବ, ଆବେ ଜଗା ତାକୁଆ, ଚିଲମଗୁଡ଼ା ଲିଭିଲାଣି ତତେ ଦେଖାଯାଉନି ? ଶଳା ବସି ପଙ୍ଖା ହଲଉଛି ?”

ଯୋଗକୁ କିଛି ସମୟ ପରେ ଆଉ ଏକ ରୋମାଂଷିକ ଦୃଶ୍ୟ ପଡ଼ିଲା । ସେତେବେଳକୁ ନାୟକ ଓ ନାୟିକା ବିବାହ କରି ସାରି ଆସାନ୍ତି -

ନାୟକ - ଆକାଶରେ ପୂର୍ଣ୍ଣମୀର ଚନ୍ଦ୍ର ।

ନାୟିକା - ମଲୟର ମୃଦୁ ପରିହାସ । କୁଞ୍ଜେ କୁଞ୍ଜେ ନବ କିଶକୟର ମହକ ।

ନାୟକ - ଚାଲ ସଖି ଯିବା ବନ୍ଧୁ ଦୂରେ, ମଳୟ ହିଲ୍ସ ଆଉ ଜ୍ୟୋତ୍ସ୍ନା ଡେଇଁରେ,
ଦିଗନ୍ତ ସେପାରେ, ନଥିବ ଯେଉଁଠି ମଣିଷର ପାଦ ଚିହ୍ନ, ପରିତ୍ୟକ୍ତ ଦ୍ଵାପ ଆଉ ନିର୍ଦ୍ଦିଶା
ତାରେ ।

ନାୟିକା - ଉଡ଼ିଯିବା ଦୂରେ ବନ୍ଧୁ ଦୂରେ ।

ନାୟକ - ଆସ ଆସ ସଖି, ମୋ ଅଳ୍ପ ପଲକେ, ଯାଦୁକର କୁହୁକ ପରି, ଉଡ଼ିଯିବା
ଆମେ, ଜ୍ୟୋତ୍ସ୍ନା ଧୌତ ଏ ଆକାଶର ଅସୀମ ପଥେ ।

ଭୂୟାଁ ମହାଶୟକ ପାଖରେ ବସିଥିବା ହରି ମିଶ୍ରେ କହିଲେ, “ଏ କି ଯାତ୍ରା ହଉଛି ?”

“ଓଷ୍ଠାତକ ମୁଣ୍ଡ ଦୋଷ ହେଲାଣି,” - ଭୂୟାଁ ମହାଶୟ ଜବାବ ଦେଲେ ।

“କାର୍ତ୍ତିକେଶ୍ଵର ପୂଜାରେ ଯାତ୍ରା କରୁଛ । ଗୋଟେ ଭଲ ନାଟକ କରି ପାରିଲ ନି ?
ଯେତେ ଭେଷଜ ନାଟକ ?”

ଭୂୟାଁ ମହାଶୟ କହିଲେ, “ ଶତପଥୀ ମାଷ୍ଟକୁ ଖବର ପଠାଅ, ଏ ସବୁ ନାଟକ ବନ୍ଦ
କରନ୍ତୁ । ଆଉ କୁହ, କାଲି ସକାଳୁ ମ’ ସହିତ ସାକ୍ଷାତ କରିବେ ।”

ଭୂୟାଁ ମହାଶୟ ଉଆସ ଭିତରକୁ ଉଠି ଚାଲିଗଲେ । ବୋଧେ ତାଙ୍କର ପହଡ଼ ସମୟ
ହେଇ ଯାଇଥିଲା ।

ସେ ବର୍ଷ ଇନ୍ଦିରା ଗାନ୍ଧୀ ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ ହୋଇଆସାନ୍ତି ପ୍ରଥମ କରି । ଆଉ ଭାରତୀୟ
ଜାତୀୟ କଂଗ୍ରେସ ଦୁଇଭାଗ ହୋଇ ଯାଇଥାଏ । ମୋରାରଜୀ ଦେଶାଇ, ନିଜଲିଙ୍ଗପା, ଅତୁଲ୍ୟ
ଘୋଷ ଆଦିଙ୍କୁ ସିଣ୍ଡିକେଟ ଗୋଷ୍ଠୀ ଓ ପ୍ରତିକ୍ରିୟାଶୀଳ ଗୋଷ୍ଠୀ ବୋଲି କୁହାଯାଉଥାଏ । ସି.ପି.ଆର୍.
ମଧ୍ୟ ସେ ସମୟରେ ଇନ୍ଦିରାଗାନ୍ଧିଙ୍କୁ ସମର୍ଥନ କରୁଥାଏ ଆଉ ଦେଶରେ ଗରିବା ହଟାଅର ଧ୍ବନି
ଆରମ୍ଭ ହୋଇ ଯାଇଥାଏ । ଦେଶଟା ବଦଳିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କରୁଥାଏ । ହରିଶ ଛାଲ ଘୋଡ଼ି
ହୋଇ ବାଘମାନେ ଗୁମୁରୁ ଆସାନ୍ତି । ‘ସମାଜବାଦ’ ଶବ୍ଦଟା କୋରସୋର ପ୍ରଚାର ଚାଲିଥାଏ ।

ଜମିଦାରୀ ଉଚ୍ଛେଦ ପରେ ପରେ ଜମିଦାରମାନେ ବେନାମା ଭାବରେ ବହୁ ଭୂସମ୍ପତ୍ତି
ରଖିଥିଲେ । ଭୂୟାଁ ମହାଶୟଙ୍କର ମଧ୍ୟ ସେହି ଭଳି ଅନେକ ବେନାମା ଜମି ରହିଥିଲା ।
ଏକାବନ ସାଲରେ ବିନୋବାଜାଙ୍କ ଭୂଦାନ ଆନ୍ଦୋଳନରେ ଶହେ ଏକର ପଠା ଜମି ଦାନ କରି
ସେ ଖ୍ୟାତି ଅର୍ଜନ କରିଥିଲେ । ସତଷଠି ସାଲରେ ଇନ୍ଦିରାଗାନ୍ଧୀ କ୍ଷମତାକୁ ଆସିଲା ପରେ
ଚାରିଆଡେ ପ୍ରଚାର ହୋଇଗଲା ଯେ ଯେଉଁ ଜମିଦାରମାନେ ବେନାମା ଜମି ରଖିଛନ୍ତି, ସେ
ସବୁକୁ ସରକାର ଭାରତୀୟାମାନଙ୍କ ଭିତରେ ବାଣ୍ଟି ଦେବେ । ଦେଶରେ ଯେତେ ସବୁ
ବେସରକାରୀ ସଂପତ୍ତି ଅଛି ସରକାର ସେ ସବୁକୁ ଗରିବା ହଟାଓ କାମରେ ବ୍ୟବହାର କରିବେ ।
ଏହି ଭୟରେ ସେ କାଳରେ ଭୂୟାଁ ମହାଶୟ ତାଙ୍କର ଅନେକ ଜମି ବିକ୍ରି କରି ଦେଲେ ।
ଉଆସ ଝଟି ପାଇଁ ବର୍ଷକୁ ଯେଉଁ ପଚାଶ, ଷାଠିଏ ହଜାର ଦରକାର ହେଉଥିଲା, ଭାଗ ଚାଷୀଙ୍କ
ଠାରୁ ମିଳୁଥିବା ଧାନ, ମୁଗ ,ବିରି, ପନିପରିବା - ଆଦିର ବିକ୍ରିଲକ୍ଷ ଧନର ଭାଗ ସେଥିପାଇଁ
ଯଥେଷ୍ଟ ହେଉନଥିଲା । ଏ ପରିସ୍ଥିତିରେ ଉଆସର ଖର୍ଚ୍ଚ କାଟ ବ୍ୟବସ୍ଥା ମଧ୍ୟ କରାଯାଇଥିଲା ।

ଦାସୀ, ପୋଇଲି, ସେବାକାରୀ, ଚାକର, ପୁରୀର ଇତ୍ୟାଦିକ ସଂଖ୍ୟା ମଧ୍ୟ କମ୍ କରି ଦିଆଯାଇଥିଲା । ଏସବୁ ପରିସ୍ଥିତିରେ ମଧ୍ୟ କେତେକ ସାମାଜିକ ପ୍ରଥା, ଚଳଣି ଆଦି ପାଳନ କରିବାକୁ ପଡୁଥିଲା ।

ତେଣୁ ଯାତ୍ରାବାଲାଙ୍କ ପାଇଁ ଆଉ ମଉଁସିଆ ଘିଅର ପୁରି, ଚରକାରି ଏବଂ ମିଠା ପରିବର୍ତ୍ତେ ବୁଡାଭଜା, ଉଖୁଡା, ନଡ଼ିଆ କୋରା, ଦହି, ବଦଳା ଆଦି ଜଳଖିଆରେ ଦିଆଯାଉଥିଲା । ଯାତ୍ରାର ପାର୍ଟିୟରମାନେ ଏ ସବୁ ଜଳଖିଆ ପରେ ବିଭିନ୍ନ ସ୍ଥାନରେ ଶୋଇ ଯାଉଥିଲେ ପୁଣି ଖରାବେଳ ଭାତ ଖାଇବା ଯାଏ ।

ଉଆସ ସମ୍ବନ୍ଧସ୍ଥ ପ୍ରଶସ୍ତ ବାରଣ୍ଡାରେ ଏକ ଆରାମ ତେୟାରରେ ଭୂୟାଁ ମହାଶୟ ବସି ଥାଆନ୍ତି । ପାଖରେ ବୁନିଆଦି ଗୁପାର ହୁକା । ସେଥିରୁ ରବର ନଳୀଟା ତାଙ୍କ ମୁହଁଯାଏ ଲମ୍ବି ଯାଇଥାଏ । ଗୋରା ତକ ତକ ଶରୀର । ଅର୍ଦ୍ଧାଧିକ ଧଳା ପଡ଼ି ଆସିଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଓଠ ଉପରେ ମୋଟା ନିଶ । ମୁଣ୍ଡର ଅର୍ଦ୍ଧାଧିକ ଅଂଶ ନିର୍ବାଳ । ପେଟଟା ଅପେକ୍ଷାକୃତ ବଡ଼ । ପିନ୍ଧିଆଆନ୍ତି ମଠା ଧୋତି, କାନ୍ଧରେ ମଠା ଅଙ୍ଗା ।

ଦୁଇ ପାଖରେ କେତେ ଖଣ୍ଡ କାଠ ଚଉକି ଏବଂ ବେଞ୍ଚରେ ବସିଥାଆନ୍ତି ପଣ୍ଡିତେ, ହରିମିଶ୍ରଙ୍କ ଭଳି କେତେକଣ ମୁଖିଆ, ବୁଡାଲୋକ ।

ଉଚ୍ଚ ବାରଣ୍ଡା ଉପରକୁ ଉଠିଆସି ଦୁଇ ହାତ ଯୋଡି ରଘୁନାଥବାବୁ ନମସ୍କାରଟାଏ ପକାଇଲେ । ଭୂୟାଁ ମହାଶୟ କହିଲେ, “ଆସ ଓଢ଼ାତେ, ତମ ପାଇଁ ତ ଆମେ ଅପେକ୍ଷା କରିଛୁ । ବସ, ବସ ।”

ରଘୁନାଥବାବୁ ଗୋଟାଏ ତେୟାରରେ ବସୁବସୁ ପଡ଼ାରିଲେ, “ କଣ ଜରୁରୀ କିଛି କାମ ଥିଲା ?”

“ଜରୁରୀ କଣ ? ହଁ, ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ବୋଲି ଧରିନିଅ ।”

କାର୍ତ୍ତିକ ପୂର୍ଣ୍ଣମୀ ସରିଲା । ମାର୍ଗଶୀର ଆରମ୍ଭ ହେଲା । ଚାରିଆଡେ ବହଳ ସଙ୍କୁଳିମା । ଧାନ କିଆରିଗୁଡ଼ିକରେ ଫୁଲ ଭରି ଆଉ ସେ ସବୁ ଫୁଲର ବାସ୍ନାରେ ଗାଁର ପରିବେଶ ସୁବାସିତ । ସେହି ମିଠା ମିଠା ପରିବେଶରେ ବସି ରଘୁନାଥ ଶତପଥୀ ଚାରିଆଡକୁ ଚାହିଁଥିଲେ । ତକ ତକ ଧଳା ଭୂୟାଁ ଉଆସର ଦୋ ମହଲା କୋଠାଟାରେ ଶିଉଳି ଜମି କଳା ପଡ଼ି ଗଲାଣି । ଭୂୟାଁ ମହାଶୟଙ୍କ ସାମନାରେ ସେମିତି ଯୋଡା ପିନ୍ଧି , ଛତା ଧରି ଲୋକେ ନିର୍ବିଘ୍ନରେ ଯା'ଆସ କଲେଣି । ନ ଡାକିଲେ କେହି ତାଙ୍କ ଆଡକୁ ଚାହାଁନ୍ତି ନାହିଁ । ଡାକିଲେ ବି ପରେ ଆସିବି କହି ଆଡେଇ ଯାଆନ୍ତି । ବୁଲୁ ଅଫିସ, ପଞ୍ଚାୟତ ଅଫିସ ପାଇଁ ନୂଆ ନୂଆ କୋଠା ତିଆରି ହେଲାଣି । ଉଦ୍ରକରୁ ପ୍ରତିଦିନ ଯିବା ଆସିବା ପାଇଁ ବସ୍ ସର୍ଭିସ୍ ବି ହେଇ ଗଲାଣି । କଲିକତା ଛାଡି ଲୋକେ ଏବେ ରାଉରକେଲା ଆଡେ ମୁହାଁଇଲେଣି । ତେଲି, ଗୁଡ଼ିଆ, କେଉଟ, ଗଉଡୁ ଆଦି ଜାତିର ଲୋକେ କୋଠାଘର କରିବା ଆରମ୍ଭ କଲେଣି । ସହରରେ ହାକିମ ହେଲେଣି । ଦେଶଟା ଦ୍ରୁତ ପରିବର୍ତ୍ତନ ରାସ୍ତାରେ ଦଉଡୁଛି ।

ଭୂୟାଁ ମହାଶୟ ‘ଗୁଡ଼ ଗୁଡ଼’ କରି ହୁକା ଟାଣୁ ଥାଆନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ଦୃଷ୍ଟିଟା ଲମ୍ବି ଯାଇଥାଏ ବହୁତ ଦୂରକୁ । ସମସ୍ତେ ସେମିତି ତୁମ୍ଭ ଟାପ, ନାଟକ । ସେହି ପରିବେଶରେ କିଛି ସମୟ କଟିଗଲା ପରେ ସେ କହିଲେ, “ବୁଝିଲ ଓଷାତ, ଯୁଗ ବଦଳି ଗଲାଣି ନିଶ୍ଚୟ । ସମୟକୁ ବା କିଏ ଅଟକେଇ ପାରିବ ? କିନ୍ତୁ ମୁଁ ଏ ହୁକା ଛାଡ଼ି ସିଗରେଟ ପିଉଛି କି ? ଆଜିକାଲି ଡେର ପ୍ରକାରର ସିଗାରେଟ ମିଳିଲାଣି । କଲିକତାରୁ ନୟ ବରାବର ଆମେରିକାନ୍ ସିଗାରେଟ ପଠାଉଛି । ସେ ଗୁଡାକୁ ମୁଁ ଏହି ସବୁ ସରକାରୀ ବାବୁ ମାନଙ୍କୁ ବାଣ୍ଟି ଦିଏ । ସେ ସବୁକୁ ଛୁଏଁ କି ? ଉଁ ହୁଁ । ମ’ର ସେଇ ହୁକା, ସେଇଟା ହିଁ ମ’ର ପସନ୍ଦ । କାରଣ କଣ କହିଲେ ? ଅସୁବିଧା ହେଲେ ବି ଏହା ଶରୀର ପାଇଁ କ୍ଷତିକାରକ ନୁହେଁ ।”

‘ସତ କଥା ।’

ସେଠାରେ ବସିଥିବା ଜଗନ୍ନାଥ ପଟ୍ଟନାୟକ କହିଲେ, “ଜିଉ ଆଉ ପେଟ ଭିତରେ ଯିମିତି ଅପଡ଼ି ସିମିତି ଏ ଟୋକାକର ଆଖିକାନ ସହିତ ବୁଝି ବିବେକର ଅପଡ଼ି । କାଲିକି ନା, ଏଗୁଡ଼ାକର ଆଉ ବଡ଼ବଡ଼ିଆ ଜ୍ଞାନ ନାହିଁ ।”

ପଣ୍ଡିତେ କହିଲେ, “ସିଧା କଥା କୁହ ପଟ୍ଟନାୟକ । ଓଷାତକର ବକ୍ତୃକ୍ତି ବୋଧଗମ୍ୟ ହେଉ ନାହିଁ ବୋଧେ ।”

“କଥା କଣ କି ଓଷାତେ, କାଲି ଯଉ ନାଟକଟା ସମ୍ପାଦକ କଲ ସେମିତିକା ନାଟକ କେବେ ଭୂୟାଁ ଉଆସରେ ହେଇ ନଥିଲା -”

“ହେଲା କଣ ଆଜ୍ଞା ?”

“ନହେଲା କଣ କୁହ ? ତୁମ୍ଭ ଭାଲି ପୁରୁଣା ଓଷାତକ ଠୁ ତ ଆମେ ଏହା ଆଶା କରି ନଥିଲୁ ।”

“ଯଦି କିଛି ଭୁଲ ଥାଏ, ଆଜି ସୁଧାରି ନବା ।”

“ଆଉ ଅଛି କଣ ଯେ ସୁଧାରିବ ? ଛି-ଛି ପଣ୍ଡିତେ ନାକ ଛିଆଡ଼ି କହୁଥାଆନ୍ତି, “ଆମେ ସମସ୍ତେ ଏଠି ଝିଅ ବୋହୂ, ଭାଇ ଭଉଣୀ, ଦେଉଳିର ଭାଇବୋହୂ ସାଙ୍ଗରେ ବସି ଯାତ୍ରା ଦେଖୁଛୁ । ତମେ ଡାକଲର ଦେଇ କଣ ନା’ ‘ଆସ, ଆସ ସଖା ଅଙ୍କ ପଲଙ୍କେ ବସ’ - ଲଜ୍ଜାରେ ଆମ ବଡ଼ ବଡ଼ିଆଙ୍କ କାନ ପରଦା ଫାଟିଗଲା -”

“ଓ, ଆଛା, ଆଛା, ମୁଁ ସେ ଡାକଲର ବଦଳେଇ ଦେବି ।”

ଭୂୟାଁ ମହାଶୟ କହିଲେ, “ଆଛା ସେଇ ଯେ ନାୟକ ନାୟିକା କୁଣ୍ଡା କୁଣ୍ଡି ହେଲେ, ଏଇଟା ଠିକ କଥା କଲ ?”

“ଆଜ୍ଞା ହିରୋଇନ ପାର୍ଟି ଯିଏ କରୁଥିଲା, ସେ ତ ଟୋକାଟାଏ ।”

“ହେଲେ କଣ ହେଲା ? ମାଲକିନା ବେଶ ତ ହେଇଥିଲା । ସବା ମଝିରେ ଶହ ଶହ ଲୋକଙ୍କ ଆଗରେ, ପୁଣି ଆମ ଝିଅ ବୋହୂଙ୍କ ସାମ୍ନାରେ କୁଣ୍ଡାକୁଣ୍ଡି ?”

“ସେ ନାଟକଟା ତ ଆଜ୍ଞା ସାମାଜିକ ନାଟକ । ଆଜିକାର ଅବସ୍ଥାକୁ ନେଇ ଲେଖା

ହେଉଛି । ପୁଣି ଲେଖକ ହଉଛନ୍ତି ପୁରୀର ଜଣେ ନାମୀ ନାଟ୍ୟକାର ମହାଦେବ ତ୍ରିପାଠୀ ।”

“ସେ ଯିଏ ହ’ ବୁ, ସେ ଭେରସା ନାଟକ ଯଉଁ କରନ୍ତୁ । ଆମର ତ ଏଠି ପୌରାଣିକ ନ ହେଲେ ଗୋଟେ ଐତିହାସିକ ନାଟକ କରିଥାଆନ୍ତ ।”

“ଆଜ୍ଞା ସତ କଥା କହୁଛି , ମୁଁ ମନା କରୁଥିଲି । ଆପଣମାନଙ୍କ ପୁଅ, ପୁତୁରା ହେରିକା ଦଳେ ଯୁବକ ଏକଦମ୍ ଜିଦ୍ କଲେ । ଏ ନାଟକଟା ନିଶ୍ଚୟ ହବ । ଆଉ ସବୁ ଯାହା କଥାବାର୍ତ୍ତା ହେଲା ସେଗୁଡ଼ାକ ଆପଣମାନେ ନ ଶୁଣିବା ଭଲ ।”

ଭୂୟାଁ ମହାଶୟ କହିଲେ, “ହଁ ତମେ ନ କହିଲେ କଣ ଆମେ ବୁଝି ପାରୁ ନୁ ? କହିଥିବେ ଏ ବୁଢ଼ାଗୁଡ଼ାକ କଥା କି ରୁଚିରେ ଆଉ କାମ ଚଳିବ ନି । ସେଗୁଡ଼ାକ କଲକି ଲଗା ଟିଣ ହେଇ ଗଲେଣି । ଏୟା ନା ?”

“ହଁ, ସେଇ ରକମ ।”

ହରି ମିଶ୍ର କହିଲେ, “ସେ ସବୁ ଦୃଶ୍ୟ ତମେ କାଟି ଦେଲ ନି ?”

“ଆଜ୍ଞା ସେଟା ଥିଲା ସାମାଜିକ ନାଟକ । ସାମାଜିକ ନାଟକରେ ଶୃଙ୍ଗାର ରସ ପରିବେଷଣ ଅଶ୍ଳୀଳତା ନୁହେଁ ।”

“ନୁହେଁ ବୋଲି କିପରି କହୁଛ ?”

“ଦେଖନ୍ତୁ ଆଜ୍ଞା, ସିନେମାରେ ଏହା ଠୁ କେର ବେଶି ଅଶ୍ଳୀଳତା ଓ ନଗ୍ନତା ରହିଛି । ତାକୁ ତ ଫେର ପରିବାରର ସମସ୍ତେ ସାଙ୍ଗ ହୋଇ ଦେଖୁଛନ୍ତି । ଏଠି ଟୋକାଏ ପ୍ରୋଜେକ୍ଟର ଆଣି ଯଉ ସିନେମା କରାଉଛନ୍ତି, ସେଥିରେ ତ ସେ ସବୁ ରହୁଛି ।”

ହରି ମିଶ୍ର କହିଲେ, “ଏଇ ବୟେୟା, କଲକତି ସିନେମା ତ ଟୋକାକ ମୁଣ୍ଡକୁ ଖାଇଲା, ଟୋକାଏ ହିଁ ଦେଶଟାକୁ ଖାଇଲେ ।”

ପଣ୍ଡିତେ କହିଲେ, “ସିନେମା ହେଲା ଛବି । କିନ୍ତୁ ଯାତ୍ରା ହେଲା ଅସଲି ମଣିଷକ କାରବାର । ଫେର ଯାତ୍ରା ଆମର ଗାଁ ଗହଳିରେ ପିଲାଙ୍କ ଠାରୁ ବୁଢ଼ା ଯାଏ, ସମସ୍ତଙ୍କ ମନରେ ଯେଉଁ ଦାଗ ରଖିଦିଏ, ସିନେମା କଣ ତାହା କରିପାରେ ?”

“ଫେର ଆଜିକାଲି ଯାତ୍ରାରେ ଯୁବତୀ ଝିଅମାନଙ୍କୁ ଆଣି ପାର୍ଟି କରେଇଲେଣି । ଅବଶ୍ୟ ଆପଣ କରେଇ ନାହାନ୍ତି ।”

ରଘୁନାଥବାବୁ କହିଲେ, “ଅବଶ୍ୟ କରେଇ ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ତାହା ମତେ କରେଇବାକୁ ପଡ଼ିବ । ନ ହେଲେ ଆମ ଦଳ ଆଉ ପ୍ରତିଯୋଗିତାରେ ଛିଡ଼ା ହେଇ ପାରିବ ନାହିଁ । ଯେଉଁ ଆଡ଼େ ଗଲେ ଏବେ ମତେ ସେଇ କଥା ପଚାରୁଛନ୍ତି , ଆପଣଙ୍କ ଯାତ୍ରାରେ ଝିଅମାନେ ଝିଅ ରୋଲରେ ଓହ୍ଲାଇଛନ୍ତି ନା ପୁଅମାନେ ? ପ୍ରାୟ ସବୁ ବଡ଼ ବଡ଼ ଯାତ୍ରା ଦଳରେ ଏବେ ଯୁବତୀମାନେ ହିଁ ନାରୀ ଭୂମିକାରେ ପାର୍ଟି କଲେଣି ।”

ପଣ୍ଡିତେ କହି ଉଠିଲେ, “ଛି, ଛି, ଦେଶ ରସାତଳକୁ ଗଲା, ହେଲା ଏବେ ଛୋଟ ଛୋଟ ଝିଅମାନଙ୍କୁ ଦଳରେ ମିଶେଇ ନାଟ କରେଇଲ, ତା’ ବୋଲି ବଢ଼ିଲା କୁଡ଼ିଲା ଝିଅ,

ତିର୍ଲାଇଁ ନେଇ ସମାଜରେ ଏଇ ସବୁ ଭେଷଡ଼ା ଯାତ୍ରା କରିବ ?”

ରଘୁବାବୁ କହିଲେ, “ଆମ ଯାତ୍ରାବାଲାକୁ ତ ଫେର ବଞ୍ଚିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ଦେଖୁ ନାହାନ୍ତି କେତେ ବର୍ଷ ହେଲା କାଳୀବାବୁଙ୍କ ଥିଏଟର କି ଅନୁପୂର୍ଣ୍ଣାରେ, ସା ଲୋକମାନେ ତ ସା ଚରିତ୍ରରେ ଅଭିନୟ କରି ଆସୁଛନ୍ତି । ସିନେମା ତ ଅଛି । ଏ ସବୁ ଦେଖିଲା ପରେ ଟୋକାମାନେ ସା ଲୋକ ବେଶ ହେଇ ପାର୍ଟି କରିବାକୁ ଲୋକେ ପସନ୍ଦ କରୁ ନାହାନ୍ତି । ଯାତ୍ରା ସବୁ ମାଡ଼ ଖାଇଲା ପରେ ଏବେ ଯାତ୍ରାପାର୍ଟିମାନେ ବହୁ କଷ୍ଟରେ ବହୁ ଅର୍ଥ ବ୍ୟୟ କରି ସା ଲୋକ ଆଣି ହିଁ ନାରୀ ଚରିତ୍ରରେ ଓହ୍ଲାଇଛନ୍ତି । ସେଥିପାଇଁ ଝମେଲା କଣ କମ ବଢ଼ି ଯାଇଛି ? ସେମାନଙ୍କ ରହିବା, ନିରାପତ୍ତା -”

ଭୂୟାଁ ମହାଶୟ କହିଲେ, “ସେ କଥା ଅବଶ୍ୟ ଠିକ୍ । କିନ୍ତୁ ବଜାରର ଯାତ୍ରା ଆଉ ଉଆସ ଭିତରେ ଯାତ୍ରାର ଫରକ ଅଛି ।”

ପଣ୍ଡିତେ ସ୍ବରତୋଳି କଲେ, “ମହା ବିଭ୍ରାଟ, ମହା କାଳାକାରି ହବ । ବଡ଼ ଖରାପ କାଳ ଆସୁଛି ।”

ରଘୁବାବୁ କହିଲେ, “ହଉ ଆଜ୍ଞା, ସେ ଭଳି ନାଟକ ଆଉ ଉଆସରେ ହବ ନି ।”

(୧୨)

ଭୂୟାଁ ଉଆସ ରୁ ଫେରି ରଘୁବାବୁ ସିଧା ହରିପୁର ଆସିଲେ । ସମୟ ବଦଳୁଛି । ଭୂୟାଁ ମହାଶୟ, ପଣ୍ଡିତେ, ହରିମିଶ୍ର, ଜଗନ୍ନାଥ ପଟ୍ଟନାୟକ ଆଦି ଶୁଖିଲା ପତ୍ର । ଗଛରେ ଖାଲି ଲଟକି ରହିଛନ୍ତି, ଶୀତରତ୍ନ ଆସିଲେ କି ପବନ ବହିଲେ ସେମାନେ ଝଡ଼ି ପଡ଼ିବେ । ସେମାନଙ୍କ ଉପରେ ନିର୍ଭର କରି ଗଛ କଣ ବଞ୍ଚିପାରେ । ନୂଆ ସବୁଜ ପତ୍ର ଉପରେ ହିଁ ତାକୁ ଭରସା କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ । କାରଣ ସେମାନେ ହିଁ ତା’ ପାଇଁ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିବେ ଖାଦ୍ୟ ।

ରଘୁବାବୁ ଗାନ୍ଧି ମହାତ୍ମାଙ୍କ ଯୁଗ୍ମ ଦେଖୁଛନ୍ତି । ତଷି ଖାଅ, କାଟି ପିନ୍ଧ ଥିଲା ଗାନ୍ଧିଙ୍କ ବାଣୀ । ସୂତାକାଟି ଖଦଡ଼ ବୁଣି ଯିଏ ପିନ୍ଧୁଥିଲା, ସମାଜରେ ତାହାର କେତେ ସମ୍ମାନ ନଥିଲା ? ଗାନ୍ଧି ଟୋପିର କେତେ ମାହାତ୍ମ୍ୟ ନଥିଲା ? କିନ୍ତୁ ଆଜି ସେ ସବୁର ବ୍ୟବହାର କାରୀ ଧୂର୍ତ୍ତ ବା ଟାଉଟର ଭାବରେ ପରିଚିତ । ଆଜି ଆମେରିକା ସରକାର ଗହମ ନ ପଠାଇଲେ ଭାରତୀୟ ମାନଙ୍କର ତୁଲି ଜଳୁ ନାହିଁ । ଏଇ ଆମ ଓଡ଼ିଶାରେ, ଗହମର ରୁଟି କିଏ ଖାଇଥିଲା ? ତାଉଳ ମିଳିଲା ନାହିଁ । ଲୋକେ ବେଳେ ଭାତ ଖାଇଲେ, ବେଳେ ଗୁଡ଼ି ଖାଇଲେ ।

ସ୍କୁଲ କଲେଜ ହେଲା । ସବୁ ଜାତିର ପିଲାଏ ପାଠ ପଢ଼ିଲେ । ଆଉ ଚାଷ କରିବ କିଏ ? ହାଣ୍ଡି ଗଢ଼ିବ କିଏ ? ତେଲ ପେଡ଼ିବ କିଏ କମାର ଶାଳ ଚଳେଇବ କିଏ ? ଯିଏ ପାଠ ପଢ଼ିଲା, ତାଙ୍କିରି ପାଇଁ ଭୁବନେଶ୍ବର, ରାଉରକେଲା କି କଲିକତା ଦଉଡ଼ିଲେ । ଯେତେ ଭାଇ ସେତେ ଘର ହୋଇଗଲା । ଜମିବାଡ଼ି ଭାଗ ବଞ୍ଚିବା ହୋଇଗଲା ।

ଆମେରିକା ଯୁରୋପୀୟ ଗହମ ସହିତ ଆମଦାନୀ ହୋଇଆସିଲା ମଟରଗାଡ଼ି, ରେଡ଼ିଓ, ବେଶ ପୋଷାକ ଆଉ ତା ସହିତ ଚଳଣି ଓ ବିଚାର, ଗନେରିଆ, ସିଫ୍ଲିସ୍ । ସ୍ବାମୀ ସା, ବାପ

ପୁଅ, ଛାତି କୁରୁମ୍ ଭାଇ ଭଉଣୀ ଆଦି ସମ୍ପର୍କରେ ପୁନର୍ବିନ୍ୟାସ ହେଲା । ସେ ସବୁ ଦେଶର ବେଶ ପୋଷାକ, ଚଳଣି ମୂଲ୍ୟବୋଧ ଏହି ସବୁ ସିନେମା ଭିତର ଦେଇ ବଢ଼ି ପାଣି ଭଳି ମାଡ଼ି ଆସୁଛି । କିଏ ତାକୁ ଅଟକାଇବ ? ଭୂୟାଁ ମହାଶୟ ? ହରି ମିଶ୍ର ? ପଣ୍ଡିତେ ? କେହି ପାରିବେନି, ବରଂ ସେମାନେ ହିଁ ଝଡ଼ି ଯିବେ ।

ରଘୁନାଥବାବୁ ହରିପୁର ଅପେରା ପାର୍ଟିର ଓସ୍ତାଦ୍ । ଯାତ୍ରାଦଳତାକୁ ବଞ୍ଚାଇ ରଖିବା ତାଙ୍କର ଦାୟିତ୍ବ । ସେଥିପାଇଁ ଯାତ୍ରା ପାର୍ଟିର ରୋଜଗାର ହେବା ଦରକାର । ପାର୍ଟିକ୍ଷରମାନେ ଦରମା ପାଇବା ଦରକାର । ଗତାୟୁ ନୈତିକତାର ବୋଝଗୁଡ଼ାକୁ ମୁଣ୍ଡରେ, କାନ୍ଧରେ ବୋହି ଚାଲିଲେ କଣ ଯାତ୍ରା ଦଳ ବଞ୍ଚେ ?

ଯାତ୍ରାରେ ପୁରୁଷମାନେ କଣ ସଠିକ ଭାବରେ ନାରୀ ଚରିତ୍ରଗୁଡ଼ିକୁ ପରିଷ୍କୃତ କରି ପାରୁଛନ୍ତି ? ପୁରୁଷ କଣ ନାରୀ ମନୋଭାବକୁ ଠିକ ଭାବରେ ବୁଝି ପାରେ ? ଦର୍ଶକମାନଙ୍କର ରୁଚି ବଦଳୁଛି । ସେମାନେ କଣ କୃତ୍ରିମତା ଅପେକ୍ଷା ପ୍ରାକୃତିକତାକୁ ଅଧିକ ଗ୍ରହଣୀୟ, ଅଧିକ ମନୋଜ୍ଞ ବୋଲି ବିବେଚନା କରନ୍ତି ନା ଏକ ଲୁକ୍କାୟିତ ଶୃଙ୍ଗାରଚେତନାର ଏହା ପ୍ରକାଶ ?

ଅଧିକାରୀଙ୍କ ସହିତ ସେ ଏ ବିଷୟରେ ଆଲୋଚନା ମଧ୍ୟ କଲେ । ଅଧିକାରୀଏ କହିଲେ, ‘ଯାତ୍ରା ପାର୍ଟି ତମେ ଚଳାଉଛ । ଭଲମନ୍ଦ ତମେ ବୁଝୁଛ । ତମ କଥାରେ କି କାମରେ ମୁଁ କାହିଁକି ହସ୍ତକ୍ଷେପ କରିବି ? କିନ୍ତୁ ଯାହା କରିବ, ଭାବି ଚିନ୍ତି କର ।’

“ଏବେ ସବୁ ଯାତ୍ରାଦଳରେ ଝିଅପିଲା ଓ ସ୍ତ୍ରୀ ଲୋକମାନେ ରହିଲେଣି । ବଙ୍ଗଳାରେ ତ ଏ କଥା ବହୁତ ଦିନରୁ ଚାଲିଲାଣି । ଫିମେଲ ରୋଲରେ କେବଳ ଝିଅମାନେ ହିଁ ଅଭିନୟ କରୁଛନ୍ତି ।”

“କିନ୍ତୁ ସ୍ତ୍ରୀ ଲୋକ କି ଝିଅ ପିଲାଙ୍କୁ ଦଳରେ ନେଇ ବାରଆଡେ ବୁଲିବାରେ ଅନେକ ଅସୁବିଧା ବି ଅଛି ।”

“ସେ କଥା ଭାବିଛି । ସେ କଥାକୁ ମୁଁ ପୁରା ସ୍ବାକାର କରୁଛି । କିନ୍ତୁ ବଦଳୁଥିବା ଏ ପରିସ୍ଥିତିରେ ଆମେ ଯଦି ନିଜକୁ ଖାପ ଖୁଆଇ ନ ପାରିବା, ତେବେ ଆମେ ଚଳିପାରିବା ନାହିଁ । ଲୋକେ ଆଉ ଆମ ଯାତ୍ରା ଦେଖିବାକୁ ଆସିବେ କି ।”

‘ହଁ’ – କିଛି ସମୟ ନାରବ ରହି ଅଧିକାରୀଏ କହିଲେ, “ସ୍ତ୍ରୀ ଲୋକମାନଙ୍କର ନିରାପରା ବଡ଼ କଥା । କିଛି ଯଦି ଅସ୍ପଷ୍ଟ ଘଟେ, ଆମେ ବଦନାମ ହେଉଯିବା ।”

“ସେଥିପାଇଁ ମୁଁ ଭାବୁଛି ଜଣକ ବଦଳରେ ଦି’ ଜଣ ଝିଅକୁ ନାରୀ ଭୂମିକାରେ ଅଭିନୟ କରିବା ପାଇଁ ଆଣିବା ।”

“କେଉଁଠି କିଛି ଠିକଣା କଲଣି ?”

“ହଁ, ଗୋବିନ୍ଦ ପୁରରେ । ଦୁଇ ଭଉଣୀ । ଅଠର ଉଣେଇଶ ବର୍ଷର ହେବେ । ଦୁହେଁ ଯାକ ମେଟ୍ରିକ ବି ପାଶ୍ କରିଛନ୍ତି । ବାପା ମରିଯିବା ପରେ ପରିବାରର ଅବସ୍ଥା ଶୋଚନୀୟ । ମୁଁ କହିଲାବୁ ମ’ ଉପରେ ଭରସା କରି ସେମାନଙ୍କ ମା’ ରାଜି ହେଇଛନ୍ତି –”

“ଟଙ୍କା ପଇସା କଥା ଛିଡ଼େଇତ ?”

“ହଁ, ମାସକୁ ଦୁଇ ଜଣକୁ ଦୁଇଶହ କରି ଦବାକୁ ପଡ଼ିବ ।”

“ସେମାନଙ୍କର ତ ଅଭିନୟରେ କିଛି ଅଭିଜ୍ଞତା ନଥିବ ?”

“ଆସିବ କୁଆଡୁ ? ଅବଶ୍ୟ ସେଇ ପ୍ରତି ହବାକୁ ସମୟ ଲାଗିବ । ତେବେ ଗୋଟିଏ ଦିଗରୁ ଭଲ ଯେ କଣ୍ଠାମାଟିକୁ ଯେମିତି ଆକାର ଦେବେ, ସେ ସେମିତି ହବ ।”

“ହଉ ଠିକ୍ ଅଛି ।”

“ସେମାନଙ୍କୁ ଛାଡ଼ି ତିନିଜଣ ଛୋଟ ଝିଅ ବି ଠିକ୍ କରିଛି । ସେମାନଙ୍କୁ ନାଚ ଶିଖେଇ ମୂଳରୁ ହିଁ ଟ୍ରେନିଂ ଦବା । ସେମାନେ ବଡ଼ ହେଇଗଲେ ଏ ଦୁଇ ଜଣଙ୍କ ପଛକୁ ଠିଆ ହୋଇଯିବେ, ଆଉ ଅସୁବିଧା ହବ ନି ।”

“ଦାୟିବ୍ ତମର ଓଷାତେ । ଭଲ ମନ୍ଦ ପ୍ରତି ଅତି ସାବଧାନ ହବାକୁ ପଡ଼ିବ ।”

ତା’ ପରେ ରଘୁବାବୁ ଗୋବିନ୍ଦ ପୁରରୁ ନିଜ ଦାୟିବ୍‌ରେ କାନ୍ତି ଓ ଶାନ୍ତିକୁ ନେଇ ଆସିଲେ । ଏକା ସାଙ୍ଗରେ ତିନି ଜଣ ଛୋଟ ଛୋଟ ଝିଅ ମଧ୍ୟ ଯୋଗାଡ଼ ହୋଇ ଗଲେ । ନାଚ, ଗୀତ, ଅଭିନୟ, ସବୁ ତ ସେମାନଙ୍କୁ ଶିଖା ଯିବ ଏବଂ ସେମାନେ ଧୀରେ ଧୀରେ ଶିଖିବେ । ସେଇଟା ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ନଥିଲା, ବେଶି ଥିଲା ସେମାନଙ୍କ ନିରାପତ୍ତା, ଯା’ ହେଉ ପାଞ୍ଚଜଣ ଝିଅ ପିଲା ଦଳରେ ରହିବାକୁ, ସେ ଦିଗରେ ରଘୁବାବୁ କିଛିତ ଆଶ୍ୱସ୍ତ ହେଲେ ।

ରଜ ସଂକ୍ରାନ୍ତି ପାଇଁ ଯାତ୍ରାର ସବୁ ପାର୍ଟିଯରମାନେ ବିଦା ହେଇ ଗଲେ । ଅଧିକାରୀ ଓ ରଘୁବାବୁ ବସି ଜଣ ଜଣ କରି ସମସ୍ତଙ୍କର ହିସାବ ରୁକ୍ତି କଲେ । ବର୍ଷ ଯାକର ବାକିଆ ଦରମା, ଯିବା ଆସିବା ଖର୍ଚ୍ଚ । ଏହା ବାଦେ ପ୍ରତିବର୍ଷ ରଜରେ ଲୁଗାପଟା ଓ ପିଠାପଣା ପାଇଁ ଅଧିକାରୀଏ ସମସ୍ତଙ୍କୁ କିଛି କିଛି ଅଧିକ ପଇସା ବକ୍‌ସିସ୍ ଦିଅନ୍ତି । ସେ କାଳରେ ମାସିକିଆ ଗୋଟାଏ ଧରାବନ୍ଧା ଟଙ୍କା ରହିଥିଲା ବେଳେ, ପ୍ରତି ରାତି ଯାତ୍ରା ପାଇଁ ମଧ୍ୟ ଦୁଇ ଟଙ୍କାରୁ ପାଞ୍ଚଟଙ୍କା ଭିତରେ ପ୍ରତି ପାର୍ଟିଯରକୁ ଦିଆ ଯାଉଥିଲା । ଏହାପରେ ଯାତ୍ରା ପାର୍ଟିର ମାଲିକମାନଙ୍କ ସହିତ ପାର୍ଟିଯରମାନଙ୍କର ଏକ ପ୍ରକାର ଆତ୍ମାୟତା ପୂର୍ଣ୍ଣ ସଂପର୍କ ଥିଲା । ଅଭାବ, ଅସୁବିଧା, ବିରାଘର, ବ୍ରତଘର ଇତ୍ୟାଦି କାମରେ ସେମାନେ ମାଲିକମାନଙ୍କ ଠାରୁ ଟଙ୍କା, ଧାନ ତାଉଳ ଆଦି ବିନା ସୁଧରେ କରଜ ନେଉଥିଲେ ଏବଂ ଧୀରେ ଧୀରେ ଫେରାଉ ଥିଲେ । ଅବଶ୍ୟ କେହି କେହି ଅସାଧୁ ପାର୍ଟିଯର କରଜ ନଶୁଝି, ଲୁଚି ଲୁଚି ପାର୍ଟି ଛାଡ଼ି ପଳାଉଥିଲେ । ଅଧିକାରୀଏ ଯେ କେତେଜଣଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଏ ଭଳି ପରିସ୍ଥିତିର ସମ୍ମୁଖୀନ ନ ହୋଇଛନ୍ତି, ସେ କଥା ନୁହେଁ ।

ସମସ୍ତେ ବିଦା ହୋଇଗଲା ପରେ ରଘୁନାଥବାବୁ କହିଲେ, “ସାଆନ୍ତେ, ଏ ସନ ମ’ ଦରମାଟା ଥାଉ, ପରେ କେବେ ସୁବିଧା ଦେଖୁ ମୁଁ ନେବି ।” ଅଧିକାରୀଏ କହିଲେ, “ମୁଁ, ବୁଝୁଛି, ତମେ ନିଜକୁ ଦୋଷୀ ବୋଲି ଠଅଉଛନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ସେଥିରେ ତମର ବା ଦୋଷ କଣ, ତମେ କିପରି ଦାୟୀ ?”

“ଦୋଷୀ ନିର୍ଦ୍ଦୋଷ କଥା କହୁ ନାହିଁ । ଏ ବର୍ଷ ଲଗାଏତ ତିନିବର୍ଷ ହେଇଗଲା

ଯାତ୍ରାପାର୍ଟର କ୍ଷତି ହଉଛି । ମୋଟ ହିସାବ କଲେ ବର୍ଷରେ ତିନିମାସ ବଜନା ମିଳୁ ନାହିଁ, ପାର୍ଟ ବସି ରହୁଛି । ସେ ଅବସ୍ଥାରେ ମୁଁ ପଇସା ନେବାଟା ଠିକ୍ ନୁହେଁ । ତା’ ପରେ ମ’ର ଟଙ୍କାର ବା କଣ ଦରକାର ? ମ’ର ଅଛି କିଏ ? ସାନଭାଇଟା ତ କୁଆଡେ ରହିଲା, ତା’ ର ପରା ମିଳିଲା ନି । କଳିକତାରେ ରହିଲା କି ଆସାମ ପଲେଇଲା କି ଦିଲ୍ଲୀ, ବମ୍ବେ ଗଲା, କିଏ ଜାଣେ ? ଘର ଦାୟିତ୍ବଟା ତ ଦାଦାପୁଅ ଭାଇ ଉପରେ । ସେମାନେ ବ୍ୟବହାର କରୁଛନ୍ତି । ଟଙ୍କା ମ’ର ହବ କଣ ?”

ଅଧିକାରୀଏ କହିଲେ, “ଆଜୁଳି ଗଣତି କେତୋଟି ପାର୍ଟକୁ ଛାଡି ଦେଲେ, ଓଡ଼ିଶାରେ ପ୍ରାୟ ଛୋଟ ବଡ଼, ସବୁ ପାର୍ଟି ମାତ ଖାଇଚନ୍ତି । କେତେଗୁଡ଼ା ବି ଭାଙ୍ଗି ଗଲାଣି । ଆମେ ଯେତେବେଳେ ଚଳେଇଛନ୍ତି, ଦେଖିବା, କେତେ ଦିନ ଯାଏ ପାରୁଚନ୍ତି ।”

ରଘୁନାଥବାବୁ କହିଲେ, “ତିନିବର୍ଷ ହେଲା ନୂଆ ଡ୍ରେସ କିଣା ହୋଇ ନାହିଁ । ମାଇକ୍ ସେଟିଂ ବି ଆଉ ଠିକ୍ ଭାବରେ ଚାଲୁ ନି । କେତେ ଆଉ ବାଗେଇବା ? ନୂଆ ମତେଲର ଗୋଟାଏ କିଣିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ତା’ ଛଡ଼ା ନୂଆ ବହି ଆରମ୍ଭ କଲେ, ସେଥିପାଇଁ ନୂଆ ଡ୍ରେସ ଦରକାର, ନୂଆ ନୂଆ ବାଜା ସବୁ ବାହାରି ଗଲାଣି । ରମାକାନ୍ତ କହୁଥିଲେ, ସେଥିରୁ ଗୋଟେ ଯୋଗେ ନ କିଣିଲେ ଚଳିବ ନାହିଁ ।”

“ସବୁ ଜାକ ଓଜିବ କଥା କହୁଚ । ଆମକୁ କିଛି କରିବାକୁ ହିଁ ପଡ଼ିବ । ଏମିତି ଗୋଟାଏ ଗୋଟାଏ ସମୟ ଆସେ । ପୁରୁଣାଟା ଅଚଳ ହବାକୁ ଆରମ୍ଭ କରେ । ସେତେବେଳେ ତାକୁ ଧକ୍କା ଦେଇ ତା’ର ପୁରୁଣା ଖୋଳପା ଭିତରୁ ବାହାର କରି ଦବାକୁ ପଡ଼େ ।”

“ମୁଁ ବି ବହୁତ ଭାବିଲିଣି । ସିନେମା ଯୋଗୁ ଖାଲି ଯାତ୍ରା ନୁହେଁ, ଥିଏଟର ସବୁ ବି ମାଡ଼ ଖାଇଲାଣି । ସବୁ ଜାଗାରେ ସିନେମା ହଲ୍ ହୋଇ ଗଲାଣି । ଯଉଁଠି ବି ହଲ୍ ନାହିଁ ଲୋକେ ପ୍ରୋଜେକ୍ଟର ଆଣି ସିନେମା କରାଉଛନ୍ତି । ଦୁଇଟା ଫିଲ୍ମ ସୋ କଲେ ରାତି ପାହିଗଲା ଯାତ୍ରା ପାଇଁ ଏତେ ଖର୍ଚ୍ଚ କରିବା କି ଏତେ ଝମେଲା ମୁଣ୍ଡେଇବ କିଏ ?”

“ଦେଖିବ ଓଷ୍ଟାଡେ, ଯୁଗ ବଦଳିବ । ସିନେମା ଉପରୁ ବି ଲୋକଙ୍କ ନିଶା ତୁଟିବ । ସେତେବେଳେ ନୂଆ କିଛି ବାହାରିବ ।”

“ଏବେ ଆମଣ କିଛି ବୁଦ୍ଧି ବତାଉ । ଯାତ୍ରାର ପରିବେଷଣ ଶୈଳୀ ବା ବିଷୟବସ୍ତୁ ବା ଅନ୍ୟ କିଛି ବଦଳାଇବାକୁ ପଡ଼ିବ । ସମୟ ସହିତ ଖାସ୍ ଖୁଆଇବାକୁ ପଡ଼ିବ ।”

“ସେ କଥା ଠିକ୍ । ତମେ ବି ଚିନ୍ତା କର । ମୁଁ ବି ଚିନ୍ତା କରେ । କିଛି ନିଷ୍ପତ୍ତି କରିବା । ଭାଙ୍ଗି ପଡ଼ିଲେ ଚଳିବ ?”

“ମୁଁ ଯେ କିଛି କରି ପାରୁ ନାହିଁ, ସେଥିପାଇଁ ଦୁଃଖ ଲାଗୁଛି”

“ଆରେ ଉତ୍କଳ ଥିଏଟର୍ସ ଫେର ଭାଙ୍ଗିଗଲା, ଅନ୍ନପୂର୍ଣ୍ଣା, ଜନତା ଭଳି ଥିଏଟର ଦଳ ଭାଙ୍ଗିଗଲା । ବୈଷ୍ଣବ ପାଣି, ବାଳକୃଷ୍ଣ ମହାନ୍ତିଙ୍କ ଭଳି ଲୋକଙ୍କ ଯାତ୍ରା ପାର୍ଟି ଭାଙ୍ଗିଗଲା । ବାଉରିବନ୍ଧୁ ବାବୁଙ୍କ ଭଳି ଲୋକ ସାରା ଓଡ଼ିଶା ବୁଲିବୁଲି ବି ଅନ୍ନପୂର୍ଣ୍ଣା ‘ଏ’ ଗ୍ରୁପକୁ ବଞ୍ଚେଇ

ପାରିଲେ ନି ।”

“ସିନେମା ଯୋଗୁଁ ହିଁ ଏ ସବୁ ମାତ ଖାଇଲା ।”

“ଏଇ ତମ କଥା ଦେଖ । ଆଜି ଯାତ୍ରାରେ ତମେ ଯେଉଁ ସବୁ ନାଟକ ଅଭିନୀତ କରାଉଛ, ସେ ପୌରାଣିକ କି ଐତିହାସିକ କି ସାମାଜିକ ନାଟକ ହଉ, ସେ ସବୁ କଣ ଥିଲା ? ଏ ସବୁର ଉପସ୍ଥାପନା ଟେଲୀ ତମେ ଫେର ବଙ୍ଗଳା ନାଟକରୁ ଆଣିଛ କି ନାହିଁ ?”

“ପୌରାଣିକ ନାଟକରେ ସଂସ୍କୃତ ନାଟକର ପ୍ରଭାବ ତ ରହୁଛି ।”

“ରହୁଛି ଠିକ୍ କିନ୍ତୁ ପ୍ରାଚୀନ ସଂସ୍କୃତ ନାଟକର ଉପସ୍ଥାପନା ଟେଲୀକୁ ଅନୁକରଣ କରୁଛ କି ? ଆଜି ପୌରାଣିକ ନାଟକ ଗୁଡ଼ିକର ଉପସ୍ଥାପନା ଟେଲୀ, ସଂଳାପ ସବୁ ଅଲଗା ଧରଣର । ‘ଚକ୍ରୀ’ ନାଟକ ଧରଣର ସଂଳାପ ଲେଖୁଛ କି ? ତମ ନାଟକଗୁଡ଼ିକରେ ସଙ୍ଗୀତ ଅପେକ୍ଷା ଗଦ୍ୟବେକ୍ଷା । ସେ କଥା ଛାଡ଼ । ଆମର ଲୋକନାଟ୍ୟ ବା ଗଣନାଟ୍ୟ କଣ ଥିଲା ? ଲୀଳା, ସୁଆଙ୍ଗ, ଚାମସା, ଏମିତି କିଛି । ସେ ସବୁକୁ ଆଜି ଦେଖିଲେ, ଆମକୁ ଅତି ନିମ୍ନମାନର ବୋଲି ଲାଗିବ । ଆଜି ଲୋକେ ସେ ସବୁ ଦେଖିବେ ? ବିଲୁକୁଲ୍ ନୁହେଁ । କିନ୍ତୁ ସେ ଯୁଗରେ ସେ ସବୁକୁ ଦେଖିବା ପାଇଁ ଶହ ଶହ ଲୋକ ଜମା ହେଉଥିଲେ ।

“ହଁ, ଠିକ୍ କଥା ।”

“ବେଶ ସେମିତି ଲୋକଙ୍କ ରୁଚି ବଦଳୁଛି । ସେ ଯୁରୋପ, ଆମେରିକାର ସଂସ୍କୃତିର ପ୍ରଭାବରେ ହଉ କି ଯଉଥୁ ପାଇଁ ହଉ । ମୁଁ ଶୁଣୁଛି ସେ ସବୁ ସୁଆଙ୍ଗରେ ଏପରି ଅନେକ ଶବ୍ଦ ବ୍ୟବହାର କରାଯାଉଥିଲା, ଯାହା ଆମକୁ ଆଜି ଅଶ୍ଳୀଳ ଲାଗିବ । ଯୁରୋପୀୟ ଜାଆଁରେ ଯେତେବେଳେ କଲିକତାରେ ଥିଏଟର ଆରମ୍ଭ ହେଲା, ସେତେବେଳେ ସେ ସବୁ ଦେଖୁ ସୁଆଙ୍ଗ ଧର୍ମୀ ଯାତ୍ରାକୁ ଲୋକେ ନାକ ଟେକିଲେ । ଆଜି ଆମେ ଯେଉଁ ଭଳି ଏକ ସନ୍ଧିକ୍ଷଣରେ ପହଞ୍ଚିଛନ୍ତି, ସେତେବେଳେ ଧର କୋଡ଼ିଏ ପଚାଶ ସାଲରେ, ଯାତ୍ରା ପାର୍ଟିମାନେ ସେହି ଭଳି ଏକ ସନ୍ଧିକ୍ଷଣରେ ପହଞ୍ଚି ଥିଲେ । ପୁଣି ଗୋଟାଏ ଧକ୍କାରେ ସେମାନେ ସେହି ଅଟଳ ଖୋଜପା ଭିତରୁ ବାହାରକୁ ବାହାରି ପଡ଼ିଲେ । ଯାତ୍ରା ଫେର ପାଠ ପଢୁଆ ବାବୁ ମାନଙ୍କ ଦ୍ଵାରା ଆଦୃତ ହେଲା । ଭଦ୍ରକ କଟେରିରେ ଯାତ୍ରା କଲାବେଳେ କଲେକ୍ଟର, ଏସ୍.ଡି.ଓ., ଏସ.ପି ଏମିତିକି ଏମ୍.ଏଲ.ଏ , ଏମ୍.ପି ମାନେ ଦେଖିବାକୁ ଆସୁଥିଲେ ।”

“ ହଁ ତା’ ଠିକ୍ କଥା । ଏବେ ଦେଖୁ ନାହାନ୍ତି, ଏବେ ସେହି ଯାତ୍ରା ଅଛି, ବରଂ ଚାଲିଶ ବର୍ଷ ତଳର ଯାତ୍ରାଠାରୁ ତେଜ ଉନ୍ନତ ହେଲାଣି । କିନ୍ତୁ ଲୋକେ ଅଲଗା କିଛି ଚାହୁଁଛନ୍ତି । ସେଥର ଦେଖିଲେ ନାହିଁ କଟେରି ଯାତ୍ରାରେ କେମିତି ରୋଜମାଳ କଲେ ?”

“ ସେ କଥାକୁ ତମ ବିରୁଦ୍ଧରେ ବୋଲି ଭାବ ନି । ଗୋଟାଏ ପରିବର୍ତ୍ତନ ପାଇଁ ସେଇଟା ଥିଲା ଆକୃଷ୍ଟତା । ଲୋକେ ଚାହାନ୍ତି ଏକ ସାମୁହିକ ପରିବର୍ତ୍ତନ, ବିଭିନ୍ନ କ୍ଷେତ୍ରରେ - କଳା, ସଙ୍ଗୀତ, ରାଜନୀତି ସଂସ୍କୃତି ସବୁ କ୍ଷେତ୍ରରେ । ତମେ ହତାଶ ହେଉଛ କାହିଁକି ? ସବୁକାଳେ ସେମିତି ହୁଏ । ପୁରୁଣାରେ କଳକି ଧରିଲେ ସେ କଣ ତଳେ ? ତାକୁ ଘଷି ମାଳି

କିଛି ଦିନ ଚଳେଇ ନିଆ ହୁଏ । କିନ୍ତୁ ତାକୁ ଫିଙ୍ଗି ଦିନେ ନୂଆ ଆଣିବାକୁ ପଡ଼ିବ ।”

“ମୁଁ ମାନୁଛି, ଆପଣ ଯାହା କହୁଛନ୍ତି । ଏବେ ବି ଚାଲିଛି, ବୟାଳିଶ୍ ସାଲ୍ କଥା ମନେପଡ଼େ । ଚକ୍ରଧର ବାବୁ, ହରେକୃଷ୍ଣ ବାବୁ, ବାଞ୍ଛାନିଧି ବାବୁ, ନବବାବୁ, ହନିବ୍ ବାବୁ, ସୁରେନ୍ଦ୍ର ବାବୁ ଇତ୍ୟାଦି ଦେଶକୁ ସ୍ବାଧୀନ କରିବା ପାଇଁ କଣ କମ୍ କଷ୍ଟ ସହିଥିଲେ ? ସରକାରୀ ଚାକିରି, ସ୍କୁଲ କଲେଜ୍ ପାଠ, ଜମି ବାଡ଼ି, ଧନ ସମ୍ପତ୍ତି ଛାଡ଼ି ଦୌଡ଼ି ଆସିଥିଲେ କେମିତି ଦେଶକୁ ସ୍ବାଧୀନ କରିବେ । ସେମାନେ ସ୍ବାଧୀନ ଭାରତଠାରୁ କଣ ଆଶା କରିଥିଲେ ? ଲୋକେ ଭଲ ରୂପେ ଗଣ୍ଡେ ଖାଇବେ, ଖଣ୍ଡେ ପିନ୍ଧିବେ, ଇଞ୍ଜିନର ସହିତ ବଞ୍ଚିବେ - ଏୟା ତ ? ସ୍ବାଧୀନତା ଆସିଲା, ଅନେକ କଂଗ୍ରେସୀନେତା ମନ୍ତ୍ରୀ, ଏମ୍.ଏଲ୍.ଏ. ହେଇଗଲେ । ଗାଦି ମାଡ଼ି ବସିଲେ । ଭୋରବିଳାସରେ ମାଡ଼ିଲେ । ଖଟି ଖିଆ ଲୋକଙ୍କର ଯେଉଁ ଦୁର୍ଦ୍ଦଶାକୁ ସେଇ ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା । ବାଞ୍ଛାନିଧି ବାବୁ ଲେଖିନଥିଲେ ? - କି ହେବ ସେ ସ୍ବରାଜ୍ୟ ଘେନି, ଯେବେ ମୋର ନ ପୁରେ ପେଟ । ଏବେ ତାହା ହିଁ ହେଉଛି ।”

“ ହଁ ରଘୁନାଥ, ଦେଶ ପା ଆସି ସେହି ଅବସ୍ଥାରେ ପହଞ୍ଚିଲାଣି ।

ରଘୁନାଥ ଶତପଥୀ ସାହସ ବାନ୍ଧିଲେ । ନହକି ଆସୁଥିବା ମନଟା ପୁଣି ଦମ୍ଭର ସହିତ ଠିଆ ହେବାକୁ ଆରମ୍ଭ କଲା । ନୂଆ ଆଶାର ସମ୍ଭାର ହେଲା । କିଛି କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ଲୋକେ କଣ ଆଶା କରନ୍ତି ?

(୧୩)

ନାଟକର ନାମ ଥିଲା ଦସ୍ୟୁ ମାନସିଂ । ଏକ ରୋମାଞ୍ଚକର ନାଟକ । ଜଣେ ଦସ୍ୟୁର ଜୀବନ କାହାଣୀ, ତାହାର ଲୁଣ୍ଠନ, ଡକାୟତି, କୁରତା ପୁଣି ଅନ୍ୟ ପାଖରେ ତାହାର ଦୟା, ପରୋପକାରିତା, ମାନବିକତା । ଧନୀମାନଙ୍କଠାରୁ ଅର୍ଥ ଲୁଣ୍ଠନ କରି ଦରିଦ୍ରମାନଙ୍କୁ ସହାୟତା କରିବାର କାହାଣୀ । ରଘୁନାଥବାବୁ ନିଜେ ସେହି ନାଟକ ରଚନା କରିଥିଲେ ଏବଂ ସେହି ନାଟକର ହିଁ ଦୁଇଟି ମୁଖ୍ୟ ନାରୀ ଚରିତ୍ରରେ ସର୍ବ ପ୍ରଥମ କାନ୍ତି ଓ ଶାନ୍ତି ଅଭିନୟ କରିବା ପାଇଁ ସ୍ଥିର କରିଥିଲେ । ନାରୀ ଚରିତ୍ରରେ ବାର୍ଦ୍ଧବିନ ଧରି ଅଭିନୟ କରି ଆସିଥିବା ପ୍ରାଣକୃଷ୍ଣ ଓରଫ ପାଣ୍ଡୁଆ ସେମାନଙ୍କୁ ଅଭିନୟ ଶିଖାଇ ଥିଲା । ରଘୁବାବୁ ମଧ୍ୟ ନିଜେ ରିହେଲସିଏଲରେ ଉପସ୍ଥିତ ରହି ନାରୀ ଭୂମିକାରେ ଅଭିନୟର ସୂକ୍ଷ୍ମ କଳା ସଂପର୍କରେ ଅନେକ ଚିପ୍ପଣୀ ଦେଉଥିଲେ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ସଂଳାପର ଅର୍ଥ ଓ ଭାବ ବୁଝାଉଥିଲେ । ରମାକାନ୍ତ ବହୁ ପରିଶ୍ରମ କରି ଶାନ୍ତିକୁ ଦୁଇଟି ଗୀତ ଶିଖାଇ ଥିଲେ ଯାହା ଚରିତ୍ରାଭିନୟର ଅଂଶ ବିଶେଷ ଥିଲା ।

ଯାହା ହେଉ ଗହ୍ମା ଚତୁର୍ଦ୍ଦଶା ରାତିରେ ରାଧାଗୋବିନ୍ଦ ମନ୍ଦିରରେ ସେହି ଦସ୍ୟୁ ମାନ ସିଂ ନାଟକ ସର୍ବ ପ୍ରଥମେ ଅଭିନୀତ ହେବା ପାଇଁ ସ୍ଥିର ହୋଇଥିଲା । ଆଠ ଦଶ ଦିନ ଆଗରୁ ଖବରଟା ଗାଁରେ ପ୍ରଚାରିତ ହୋଇଗଲା । ଅଧିକାରିକ ଯାତ୍ରା ଦଳରେ ଦୁଇଜଣ ଝିଅ ଯୋଗ ଦେଇଛନ୍ତି ଏବଂ ପ୍ରଥମ ଥର ପାଇଁ ନାରୀ ଚରିତ୍ରରେ ସେମାନେ ହିଁ ଅଭିନୟ କରିବେ, ଏ ସମ୍ଭାବ ସାରା ଗାଁରେ ଗୁଞ୍ଜରଣ ସୃଷ୍ଟି କଲା ।

ବିଶେଷତଃ ଯୁବଗୋଷ୍ଠୀଙ୍କ ଭିତରେ ଏ ସମ୍ବାଦ ଏକ ସରଗରମ ବାତାବରଣ ସେ ଯୁଗରେ ସୃଷ୍ଟି କରିଥିଲା ।

“ରଘୁ ଓଷ୍ଠାତ୍ ଦୁଇଟା ଟୋକା ବନ୍ଦୋବସ୍ତ କରିଛନ୍ତି, ଏଥର ଗହ୍ମା ଯାତ୍ରାରେ ସେମାନେ ପାର୍ଟି କରିବେ ।”

“ସତ ନା ଗୁଲିଖଟି ?”

“ଆବେ ସତ କଥା । ମୁଁ ପା’ ନିଜେ ଦେଖୁ ଆସିବି ।”

“ବେଶି ମିଛ ମାରନ୍ତା । ଅଧିକାରୀ ବୁଢ଼ା ଫେର୍ ତା ଯାତ୍ରାଦଳରେ ଟୋକା ଆଣି ନଚେଇବ ?”

“ଆବେ ଦେଖିବାକୁ କେମିତି ? ଭଲ ନା କାଳୀ କୋତରୀ ?”

“ନାଆଁ ମ, ସୁନ୍ଦରୀ ଝିଅ କଉଁ ଯାତ୍ରାରେ ପାର୍ଟି କରିବାକୁ ଆସିବେ ? ବଙ୍ଗାଳୀ କି ତେଲୁଗୁ ହେଇଥିବେ ?”

“ମୁଁ କହୁଛି, ମୁଁ ଦେଖୁଛି । ନ ଜାଣି କାହିଁକି କହୁଛୁ ?”

“କ୍ଷେଜ ଫିଟ୍ ହବ ନା ?”

“ସେମିତି କିଛି ନୁହେଁ, ଧେଡ଼ି, ମେଜି ।”

“ରଘୁ ଓଷ୍ଠାତ୍ ଏଥର ଗୋଟେ ନୁଆ ଡିଟେକ୍ଟିଭ ବହି ଲେଖୁଛନ୍ତି । ସେଇଥିରେ ସେମାନେ ପାର୍ଟି କରୁଛନ୍ତି ।”

କଥାଟା କେବଳ ହରିପୁର ନୁହେଁ, ପାଖ ଆଖ ଗାଁରେ ମଧ୍ୟ ପ୍ରଚାରିତ ହେଇ ଯାଇଥିଲା । ପୁରୁଣା ଲୋକେ କଥାଟାକୁ ପସନ୍ଦ କରି ପାରିଲେ ନାହିଁ ।

“ସଭାରେ ଆଣି ଝିଅ ବୋହୂକୁ ନଚେଇବେ, ଇନ୍ଦେ କି କଥା ? ରଘୁ ଓଷ୍ଠାତଙ୍କ ମତିଭ୍ରମ ହେଲାଣି ।”

“ଖାଲି ତାଙ୍କର କାହିଁକି, ଅଧିକାରୀଙ୍କର ମଧ୍ୟ । ତମର ବୁନିଆଦି ଯାତ୍ରା ପାର୍ଟି । ତମେ କଣ ନା ଝିଅ ବୋହୂକୁ ସଭାରେ ନଚେଇ ମାନ ଜଞ୍ଜତ ନବ ?”

“ଏ ଯୁଗ କୁଆଡ଼କୁ ଯାଉଛି ?”

“ଆହୁରି କେତେ କଣ ଦେଖିବ । ମାନ ମହତ ବୋଲି ଆଜିକାଲି ଆଉ କିଛି ନାହିଁ ।”

“ଯାହାର ବି ଝିଅହେଇଥାଆନ୍ତୁ । ଖାଲିବାକୁ ନ ପାଇଲେ ଭୋକରେ ମରିବା ବରଂ ଭଲ । ତା’ ବୋଲି ଝିଅ ସୁଡ଼ାକୁ ଆଣି ସଭାରେ ନଚେଇ ପଇସା କମେଇବେ ?”

ସ୍ତ୍ରୀ ଲୋକ - ବିବାହିତା, ଅବିବାହିତା, ବୃଦ୍ଧାମାନଙ୍କ ଭିତରେ କଥାଟା ବେଶ୍ କୌତୂହଳ ସୃଷ୍ଟି କଲା । ବିବାହିତା ସ୍ତ୍ରୀ ଲୋକମାନେ ଏହାକୁ ବିଦ୍ରୁପ କଲାବେଳେ, ବୁଢ଼ାମାନେ, ଏକଦମ୍ ନାପସନ୍ଦ କଲେ । କିନ୍ତୁ ଅବିବାହିତା ଝିଅମାନେ ଏହାକୁ ସମର୍ଥନ କଲେ ।

“ନାଟକରେ ନାରୀ ଚରିତ୍ରରେ ନାରୀମାନଙ୍କୁ ଅଭିନୟ କରାଇ ନ ଦେବା ଏଇ ପୁରୁଷମାନଙ୍କର କ୍ଷତ୍ରଯନ୍ତ୍ର । ସବୁଥିରେ ନିଜର ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ଅତୁଟ ରଖିବା ହେଲା ସେମାନଙ୍କ

ମତଲବ । ଝିଅମାନେ କ’ଣ ସେମିତି ଘର କଣରେ ଲୁଚି ରହିଥିବେ ?”

ବିବାହିତା ଯୁବତୀମାନେ ମନ୍ତବ୍ୟ ଦିଅନ୍ତି, “ଅଭିଭାବକ ନ ଥାଇ ଟୋକା ଗୁଡ଼ା ବାର ଜାଗା ବୁଲି ଯାତ୍ରା କରିବେ, ଏଥିରେ ବ୍ୟଭିଚାର ବ୍ୟାପିବ କି ନାହିଁ ?”

“ଝିଅମାନଙ୍କର ସମାଜରେ ସ୍ୱାଧୀନ ଭାବରେ ବଞ୍ଚିବାର କଣ ଅଧିକାର ନାହିଁ ?”

“କି ସ୍ୱାଧୀନ, ସ୍ୱାଧୀନ ହେଉଛନ୍ତି ଏ ଟୋକାଗୁଡ଼ାକ ? ଆଲୋ, ସ୍ୱାଧୀନ ମାନେ କଣ ଯାହା ଜଣ୍ଟା ତାହା କରିବା ? ସତ୍ତାରେ ଥେଇ ଥେଇ ନାଟିବା ?”

“ଆଲୋ ଝିଅ ଘିଅ, ନିଆଁ ଧାସରେ ଡରଳିବେ, କେମିତି ସତୀ ସାବିତ୍ରୀ ହେଇ ଯାତ୍ରା ଦଳରେ ରହିବେ ?

“ବୁଝିଲ ଭାଉଜ, ଖାଲି ଝିଅମାନେ ସତୀ ସାବିତ୍ରୀ ହେବେ । ପୁଅମାନେ ସତ୍ୟବାନ ହେବେ ନାହିଁ । କାଉଁ ପୁରୁଷମାନଙ୍କ ଦୋଷ ତ ତମ ଆଖିକୁ ଦୁଶୁନି ।”

“ତମେ ‘କଣ ଜାଣିତ’ ? ପୁରୁଷଗୁଡ଼ା ଏ ଭଳି ଝିଅଙ୍କୁ ଦେଖିଲେ ନାନା ଲୋଭ ଦେଖାଇ ପାଖରେ ପଶିବେ । ସାତ କଥାରେ ସତୀ ଭୁଲେ । କେତେ ଘର ଭାଙ୍ଗିବ, କେତେ ଟୋକା ପାଗଳା ହେବେ, ଦେଖିବ ରୁହ ।”

ଅବିବାହିତା ଝିଅମାନେ ମନ୍ତବ୍ୟ ଦେଲେ, “ଆମର ଏ ଓଡ଼ିଆ ସମାଜରେ ସେମାନେ ସାହସ କରି ଯାତ୍ରାର ପାର୍ଟି କରିବାକୁ ଆସିଛନ୍ତି, ଏଇଟା ହିଁ ବଡ଼ କଥା । ସେମାନଙ୍କ ସାହସକୁ ଧନ୍ୟ କହିବ ।”

ଏହିପରି ଅନେକ ଆଲୋଚନା ଓ ଚର୍ଚ୍ଚା ବିତର୍କ ହରିପୁର ଓ ଆଖ ପାଖ ଗାଁରେ ଚର୍ଚ୍ଚିତ ହେଉଥାଏ । ପ୍ରଥମ ଥର ପାଇଁ ରାଧାଗୋବିନ୍ଦ ମଠରେ ପାରମ୍ପରିକ ଗହ୍ମାଯାତ୍ରାରେ ସ୍ତ୍ରୀ ଲୋକମାନେ ସ୍ତ୍ରୀ ଭୂମିକାରେ ଓହ୍ଲାଇବେ । ପରମ୍ପରା ଭାଙ୍ଗିବ, ନୂଆ ପରମ୍ପରା ସୃଷ୍ଟି ହେବ । ପରିବର୍ତ୍ତନର ଢେଉ ଅନେକ ଆଡ଼କୁ ବ୍ୟାପିଗଲାଣି ।

ତେବେ ବି ସୌଖୀନ ଥିଏଟରରେ ଅଭିନୟ କରିବା ପାଇଁ ଓଡ଼ିଶାରେ ଝିଅ ମିଳୁ ନାହାନ୍ତି । ବିଶେଷତଃ ସେମାନଙ୍କ ବାପା ମା’, ଅଭିଭାବକମାନେ ଆଦୌ ରାଜି ନୁହନ୍ତି । ଏ ପରିସ୍ଥିତିରେ ତାଙ୍କ ଯାତ୍ରାରେ ଅଭିନୟ କରିବା ପାଇଁ ରଘୁ ଓଷ୍ଟାଡ଼ ଯେ ଦୁଇ ଜଣ ଝିଅଙ୍କୁ ଆଣି ପାରିଛନ୍ତି, ତାହା ହିଁ ବଡ଼ କଥା ।

ମହନ୍ତ ମହାଶୟ କିନ୍ତୁ ଉଦ୍‌ବିଗ୍ନ ଥିଲେ । ପରମ୍ପରା କ୍ରମେ ରାଧା ଗୋବିନ୍ଦ ମଠରେ ଗହ୍ମା ଯାତ୍ରା ହେଇ ଆସୁଛି । ମନ୍ଦିର ସାମନା ଯାତ୍ରା ସ୍ଥାନରେ ଉତ୍ତର ଦକ୍ଷିଣ ହୋଇ ଯେତିକି ଖୋଲା ଜାଗା ଅଛି ଖୁବ୍ ବେଶିରେ ସେଠାରେ ଚାରିଶହ ଲୋକ ହିଁ ବସନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ଏଥର ଯଦି ବହୁତ ଲୋକ ମାତି ଆସନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କୁ ସେ ଜାଗା ଦେବେ କେମିତି ?

ପୁଣି ହରିପୁରର ବୁନିଆଦି, ପରମ୍ପରା କଥା ମନେ ପଡ଼ିଲା । ଲୋକେ କଣ କହିବେ ? ବିଶେଷତଃ ହରିପୁରର ପୁରୁଖା, ମୁରବି ଲୋକେ ? ରଘୁ ଓଷ୍ଟାଡ଼ଙ୍କ ପାଲରେ ମହନ୍ତ ବି ପଡ଼ିଗଲେ । ସେ ତ ନିଆଁଶିଆଟାଏ । ସା, ଛୁଆ, ପିଲା - କିଛି ତା’ର ନାହିଁ । ବୁଢ଼ା

ଷଷ୍ଠତାପ ।

ବୁଲା ଷଷ୍ଠକୁ ପଢ଼ା କାହିଁ ? ସମସ୍ତେ ନିଶ୍ଚୟ କହିବେ, ଯାତ୍ରା ସମାଜରେ ଘରର ଝିଅ, ବୋହୂକୁ ନେଇ ନଚେଇବା ଏକ କୁସ୍ଥିତ ଗୁଚିବୋଧ, ଗୁରୁଣ ପରଂପରାତାପ ସୃଷ୍ଟି ହେବ । ସମାଜରେ ରହିଥିବା ସବୁ ନୈତିକତା ଧ୍ବଂସ ପାଇଲା । ତା' ନ ହେଲେ, ଯଉଁ ତାନ ଦେଶ ଭାରତ ସହିତ ବନ୍ଧୁ ବାନ୍ଧିଥିଲା, ସେ ପୁଣି ଭାରତ ଉପରେ ଆକ୍ରମଣ କରି ଆଆନ୍ତା ? ନେହେରୁଙ୍କ ପଲିସି ଫେଲ୍ ମାରିଲା । ଗାନ୍ଧିଙ୍କୁ ଅପମାନ ଦେଇ ତାଙ୍କର କଣ ହେଲା ? ଦେଶ ଭୋଗିଲା । ଏମିତି ଜେର ବାଟ ଯାଏ ମହନ୍ତ ମହାଶୟ ଭାବି ପକେଇଲେ ।

ସେଥିରେ ପୁଣି ହରିପୁରର କେତେକଣ କରଣ ଓ ବ୍ରାହ୍ମଣ ପରିବାରର ବୟସ୍କ ଲୋକ ମହନ୍ତଙ୍କ ପାଖକୁ ଆସି ବହୁ ଭାଷାରେ ପ୍ରତିବାଦ ଜଣାଇଲେ । ମଠର ପବିତ୍ରତା ନଷ୍ଟ ନ କରିବାକୁ ଚେତାବନୀ ଦି ଦେଲେ ।

“ସମାଜର ନୈତିକତାକୁ ଭାଙ୍ଗିବାକୁ ଏ ରଘୁ ଓଷାତ ଯାହା କଲାଣି, ତାକୁ ସହି ହବନି । ଆପଣ ମଠରେ ଏ ଯାତ୍ରା ବନ୍ଦ କରାନ୍ତୁ ।”

ମହନ୍ତ ଉତ୍ତର ଦେଲେ, “କେମିତି ବନ୍ଦ କରିବା ? କେତେ ପୁରୁଷରୁ ଗହ୍ମା ପୁନେଇରେ ରାଧା ଗୋବିନ୍ଦଙ୍କ ସାମ୍ନାରେ ତ ଯାତ୍ରା ହୋଇ ଆସୁଛି ।”

“ଘରର ଝିଅବୋହୂଙ୍କୁ ଆଣି ସମାଜରେ ନଚେଇଲେ ବହୁ ଅପଚରଣ ଘଟିବ । ପାପଭାରା ଏ ମାଟି ସହି ପାରିବନି ।”

“ଘଟିଲା ତ । ପାକିସ୍ତାନ ଭାରତ ଉପରେ ଆକ୍ରମଣ କଲା ନାହିଁ ? ଯୁଦ୍ଧରେ ଜିତି ବି ଭାରତ ହାରିଲା । ରକ୍ଷ ଦେଶରେ ହାର୍ଟଫେଲ କରି ଲାଲବାହାଦୁର ଶାସ୍ତ୍ରୀ ମରିଗଲେ । ସେଇ ବର୍ଷ ନଈ ବଢି କଣ ନ କଲା ?”

“ସେ ତ ଯାହା ହବ । ଆଗେ ତ ବାଜିଜିଆ ଟୋକାଏ ଗଣ୍ଡଗୋଳ କରିବେ । ସେମାନେ ଆଉ ସମ୍ଭଳା ପଡ଼ିବେ ?”

“ଆମେ ତ ଆଉ ଝିଅ ବୋହୂଙ୍କୁ ମଠରେ ଯାତ୍ରା ଦେଖିବାକୁ ଛାଡ଼ି ପାରିବା ନାହିଁ ।”

ମହନ୍ତ ମହାଶୟ ବହୁ ପ୍ରକାର ମନ୍ତବ୍ୟ ଶୁଣୁଥିଲେ । ସେ ବିଷୟରେ ରଘୁ ଓଷାତ ଓ ଅଧିକାରୀଙ୍କ ସହ ଆଲୋଚନା ମଧ୍ୟ କରିଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କ ଯୁକ୍ତି ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କୁ ଅସଙ୍ଗତ ମନେ ହୋଇନଥିଲା । ସମାଜରେ ଅଧେ ପୁରୁଷ ଥିଲା ବେଳେ, ଅଧେ ନାରୀ ବି ଅଛନ୍ତି । ଥିଲେ ଏବଂ ରହିବେ ବି, କେବଳ ପୁରୁଷ ରହିଲେ ସମାଜ ରହିବ ହିଁ ନାହିଁ । ସେଥିପାଇଁ ପୁରାଣରେ କୃଷକ ସାଙ୍ଗରେ ରାଧା, ଶିବଙ୍କ ସାଙ୍ଗରେ ପାର୍ବତୀ, ରାମଙ୍କ ସାଙ୍ଗରେ ସୀତାଙ୍କୁ ଯୋଡ଼ା ଯାଇଛି । ନାରୀର ଗୁରୁତ୍ବ ଯେ କେବଳ ସମ୍ଭୋଗ ସୁଖର ପରିସୀମା ଭିତରେ ଆବଦ୍ଧ, ତାହା ନୁହେଁ, ନାରୀ ହିଁ ମହିଷାସୁରକୁ ବଧ କରି ପୃଥିବୀକୁ ରକ୍ଷା କରିଥିଲା । ନାରୀ ହିଁ ସରସ୍ବତୀ, ନାରୀ ହିଁ ଲକ୍ଷ୍ମୀ । ଜ୍ଞାନ ଓ ଧନ ବିନା ସମାଜ ରହିବ କିପରି ? ନାରୀ ତ ଏକ ଧାରାରେ ଦୁର୍ଗତିନାଶିନୀ ପୁଣି ଧ୍ବଂସକାରିଣୀ । ସେ ମଧ୍ୟ ମାଆ, ଭଉଣୀ, ଝିଅ ।

ତ୍ରୟୋବଶା ତିଥି ରାତିରେ ପ୍ରଥମ ଯାତ୍ରା ଆରମ୍ଭ । ମହନ୍ତ ମହାଶୟ ସମସ୍ତଙ୍କ କଥା ଶୁଣିଛନ୍ତି, ସମସ୍ତଙ୍କ ଯୁକ୍ତି ଶୁଣିଛନ୍ତି । ତାଙ୍କର ଝରକା ଖୋଲା କରି ବାହାରୁ ଆସୁଥିବା ପବନକୁ ବି ଗ୍ରହଣ କରିଛନ୍ତି । ପରିବର୍ତ୍ତନର ସ୍ୱର ବହନ କରି ଯେଉଁ ପବନ ଆସୁଛି ତାକୁ ଅବା ଅଟକାଇ ହେବ କିପରି ? ଯୁଗ ବଦଳୁଛି, ସମୟ ବଦଳୁଛି । ଅରଟ ବନ୍ଦ ହେଇଗଲା । ଖବଡ଼ କେବଳ ସରକାରୀ ଦୋକାନରେ ରହିତ ରହିଲା ସତ୍ତା ସହିତ ବା ପତାକା ଉତ୍ତୋଳନ ବେଳେ ମନ୍ତ୍ରୀ ଅବା ନେତାମାନଙ୍କର ବ୍ୟବହାର ପାଇଁ । ଲୋକେ ମିଲ୍ ଶାଢ଼ୀ, ଧୋତି, ପେଣ୍ଟ, ଶାର୍ଟ ପିନ୍ଧିଲେ । ଘୋଡ଼ା ଗାଡ଼ି ବନ୍ଦ ହୋଇଗଲା, ଜିଙ୍କି ବନ୍ଦ ହୋଇଗଲା । ତେଲି, କୁମାର, କମାରଙ୍କ ଦାନା ବୁଡ଼ିଲା । ବଡ଼ ବଡ଼ କାରଖାନା ବସିଲା । ରାଉରକେଲାରେ ଜମ୍ବୁଡ଼ କାରଖାନା ତିଆରି ହେଲା । ପାଣି ଜାହାଜ ଛାଡ଼ି ଲୋକେ ଉତ୍ତାଜାହାଜ ଚଢ଼ିଲେ ।

ଏ ସବୁ ସତ୍ତ୍ୱେ ଗାଁର ପୁରୁଷା ବୟୋବୃଦ୍ଧ ଲୋକମାନେ ମହନ୍ତଙ୍କୁ ଶେଷ ନିଷ୍ପତ୍ତି ଶୁଣାଇ ଦେଇ ଯାଇଥିଲେ - ଏଥର ମଠ ଯାତ୍ରାକୁ ସେମାନେ ତ ଆସିବେ ନାହିଁ, ନିଜ ନିଜର ପୁଅ, ଝିଅ, ବୋହୂମାନଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ଛାଡ଼ିବେ ନାହିଁ ।

ତ୍ରୟୋବଶା ତିଥି ଦିନ ପ୍ରଥମ ଯାତ୍ରା ଆରମ୍ଭ । ମହନ୍ତ ମହାଶୟ ସବୁ ଶୁଣି ମଧ୍ୟ ପୂର୍ବ ପରି ଯଥା ସମ୍ଭବ ପ୍ରସ୍ତୁତି କରିଛନ୍ତି । ନାଟ ମନ୍ଦିର ସାମ୍ନାରେ ଥିବା ପ୍ରଖଣ୍ଡ ସ୍ଥାନରେ ଯାତ୍ରା ପେଣ୍ଟାଲ, ତିନି ପାଖରେ ଦର୍ଶକମାନଙ୍କ ବସିବା ପାଇଁ ସ୍ଥାନ । ପେଣ୍ଟାଲର ଗୋଟିଏ ଅଂଶରେ ବାଦକମାନଙ୍କ ପାଇଁ ସ୍ଥାନ । ତୁବି ତବଲା, ପଖଉଜ, ବେହେଲା, ସାତାର, କ୍ଲୁରିଓନେଟ୍, ବିଗୁଲ ଆଦି ଯନ୍ତ୍ର ସହିତ ହାରମୋନିୟମ ଧରି ବସିଗଲେ ରମାକାନ୍ତ । ବାରଧର ପୁରୁଣା ନାମକରା ପ୍ରମୁଖ । କିନ୍ତୁ ଏଥର ଗୋଳମାଳର ଆଶଙ୍କା ଥିବାରୁ ଖୋଦ୍ ରଘୁ ଓଷାଡେ ଦସ୍ୟୁ ମାନ ସିଂ ନାଟକର ପାଣ୍ଡୁଲିପିଟି ଧରି ପ୍ରମୁଖିଂ ପାଇଁ ନିଜେ ହିଁ ଉପସ୍ଥିତ । ନାଟ ମନ୍ଦିରର ଉଚ୍ଚ ବାରଣ୍ଡା ଉପରେ ବିଛା ଯାଇଥିବା ଗାଲିଚା ଉପରେ କେବଳ ଅଧିକାରୀ ଓ ମହନ୍ତ ମହାରାଜଙ୍କୁ ଛାଡ଼ି ହରିପୁରର କୌଣସି ମାନ୍ୟଗଣ୍ୟ ବ୍ୟକ୍ତି ଉପସ୍ଥିତ ନ ଥାଆନ୍ତି । ପରିସ୍ଥିତିର ଜଟିଳତା ଅନୁଭବ କରି ମହନ୍ତ ମହାରାଜ ମଧ୍ୟ ଏଥର ଧାମନଗରର ତହସିଲଦାର, ବି.ଡି.ଓ, ଡାକ୍ତର ଆଦି ସରକାରୀ ଅଫିସର ମାନଙ୍କୁ ଡାକି ନ ଥାଆନ୍ତି । ଅଥଚ ଆଗରୁ ଗାଁର ବୟସ୍କ ଓ ମୁଖ୍ୟଆମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ସେ ସ୍ଥାନଟି ଭରି ଯାଉଥିଲା ।

ଯାତ୍ରାର ଜନସର୍ତ୍ତ ଆରମ୍ଭ ହେଲା । ବିଗୁଲ ବାଜିଲା ଆଉ ସେହି ବିଗୁଲ, କ୍ଲୁରିଓନେଟ୍, ପଖଉଜ ଆଦିର ଶବ୍ଦ ଯେତେବେଳେ ଗାଁର ବାୟୁମଣ୍ଡଳରେ ସଞ୍ଚାରିତ ହେଲା, ଦଳ ଦଳ ହୋଇ ସ୍ତ୍ରୀ, ପୁରୁଷ, ଯୁବକ, ଯୁବତୀ ସତ୍ତା ସ୍ଥଳକୁ ଆସିବା ଆରମ୍ଭ କଲେ । ପ୍ରଥମେ ଦଳେ ଦଳେ ଟୋକା ଆସିଲେ ଏବଂ ତା' ପଛକୁ ଝିଅ ମାନେ ଏବଂ ପରେ ପରେ ବୋହୂମାନେ । ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ସମବେତ ନୃତ୍ୟ ଆରମ୍ଭ ହେବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ମହନ୍ତ ମହାରାଜ ଦେଖିଲେ, ବନ୍ୟା ଜଳ ଭଳି କେବଳ ହରିପୁର ନୁହେଁ ପାଖ ଆଖ ଗାଁର ପ୍ରୌଢ଼ ଯୁବକ, ଏପରିକି ଯୁବତୀମାନେ ଯାତ୍ରା ସ୍ଥଳକୁ ଆସିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କଲେ । ମହନ୍ତ ମହାରାଜ ପୁଣି ଚିନ୍ତାରେ ପଡ଼ିଗଲେ । ଏବେ

ଲୋକଙ୍କ ପାଇଁ ସେ କଣ ବସିବାର ବନ୍ଦୋବସ୍ତ କରି ପାରିବେ ?

(୧୪)

ଚନ୍ଦ୍ରକାନ୍ତ ଦିନେ ଗାଁକୁ ଆସିଥିଲା ବେଳେ ଅଧିକାରୀଏ ପୁଅକୁ ଡକେଇଲେ । ସେ ସମୟରେ ଚନ୍ଦ୍ରକାନ୍ତ କଟକରେ ରହୁଥାଏ ଏବଂ ଗୋଟାଏ ଓଡ଼ିଆ ସିନେମା ତିଆରି କରିବାରେ ମାଡ଼ିଥାଏ । ତା’ର ଜଣେ ବନ୍ଧୁ ପୁନାରୁ ସିନେମା ନିର୍ଦ୍ଦେଶନାରେ ଡ୍ରିପ୍ପିଙ୍ଗ୍ କରି ଆସିଲା ପରେ ହିଁ ସେ ଏ ଯୋଜନାଟା ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିଥାଏ । ସଙ୍ଗାତ ନିର୍ଦ୍ଦେଶକ, କ୍ୟାମରାମେନ୍ ଆଦିର ବନ୍ଦୋବସ୍ତ ପରେ ଅଭିନେତା ଓ ଅଭିନେତ୍ରୀ ମନୋନୟନରେ ବ୍ୟସ୍ତ ଥାଏ । ଅଧିକାରୀ ମହାଶୟ ତାକୁ ପାଖରେ ବସାଇଲେ ଓ କହିଲେ, “ତୁ ଦେଖୁ ତ ମ’ର ଅବସ୍ଥା । ଆଉ ସେମିତି ଦଉଡ଼ା ଦଉଡ଼ି କରିବା ମ ପକ୍ଷରେ ସମ୍ଭବ ହେଉ ନି । ମୂଲିଆ ଆଉ ଗୁମାସ୍ତାଙ୍କ ଉପରେ ଭରସା କରି ବହୁତ କ୍ଷତି ହେଲାଣି । ଚାଷୀମାନେ ଠିକ ଭାବରେ ଭାଗ ଦଉ ନାହାନ୍ତି । ଏ ବର୍ଷ ଯାହା ଧାନ ହେଉଥିଲା କି ବିରି, ମୁଗ, ନଡ଼ିଆ, ଆମଦାନୀ ହୋଇଥିଲା, ବହୁତ ମିଳି ଥାଆନ୍ତା । ହେଲେ ପାଞ୍ଚବର୍ଷ ତଳେ ଯାହା ମିଳିଥିଲା, ଏଥର ତା’ର ଅଧା । ଆସନ୍ତା ବର୍ଷକୁ ବି ଆହୁରି ମାରି ନେବେ ।

ଚନ୍ଦ୍ରକାନ୍ତ କହିଲା, “ମୁଁ ଜାଣେ । ତମେ ସିନା ମ’ କଥା ଶୁଣ ନାହିଁ । ଯେତେ ଜଣକୁ ବଖରା ଦେଇତ ସବୁଗୁଡ଼ା ଚୋର । ତମ ଆଗରେ ଆସି ସାଆନ୍ତେ, ସାଆନ୍ତେ କହି ଭଲେଇ ହେବେ, ମୁଣ୍ଡିଆ ମାରିବେ -”

“ସେ ଯାହା ହଉ, ମୋର ଆଗ ଭଳି ଯିବା ଆସିବା ନଥିବାରୁ ସେମାନେ ଏପରି କରୁଛନ୍ତି -”

“ସେଥିପାଇଁ ତ କହୁଛି, ଏତେ ଜମି, ଏତେ ଜମି ବଗିଚା ରଖି ଲାଭ କଣ ? ଯେତିକି ତଳେଇ ପାରିବ, ରଖ ।”

“ଆରେ ଅଲକ୍ଷଣା, ଏସବୁ ରଖି କାହା ପାଇଁ ? ତ’ ପାଇଁ । ଏତେ ଦିନ ବୁଲିଲୁ । ବୟସ ହେଲା, ଏବେ ଆସି ଘରେ ରହ । ବାହାରୁରା ହେଲ ସଂସାର କର । କେତେ ଦିନ ସେ କଟକ, ଭୁବନେଶ୍ୱରରେ ବୁଲୁଥିବୁ ?”

ଚନ୍ଦ୍ରକାନ୍ତ କହିଲା, “ମୁଁ ତ ବରାବର ଗାଁକୁ ଯିବା ଆସିବା କରୁଛି । ହିସାବ କଲେ ବର୍ଷକୁ ଛ’ ମାସ ସିଆଡେ ରହିଲେ, ଛ’ ମାସ ତ ଗାଁରେ ରହୁଛି ।”

“ରହୁଛୁ ଯେ, ଦାୟିତ୍ୱ ନେଉ ନାହୁଁ । ଏଥର ଦାୟିତ୍ୱ ନେ, ହେଇ ଏ ସନ ଚାଷୀ ଆଗରୁରା ଯେଉଁ ଟଙ୍କା କରଜ ନେଇଥିଲେ, ନା’ ସେ ଟଙ୍କା ଫେରେଇଲେ ନା ସେ ବାବଦ ଧାନ, ମୁଗ, ବିରି କିଛି ଦେଲେ ?”

“ମତେ ଆଉ କିଛି ଦିନ ସମୟ ଦିଅ । ଆମର ସିନେମାଟା ରିଲିଜ୍ ହେଇ ଯଦି ଭଲ ଚାଲେ, ସେଥିରୁ ତ ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ ଟଙ୍କା ମିଳିବ, ଗୋଟାକ ପରେ ଗୋଟାଏ ଫିଲ୍ମ କରିବି । ଗାଁର ଏ ଜମିବାଡ଼ି ଗୁଡ଼ା ବିକି ଦେଲେ ବି ମ’ର କିଛି ଅସୁବିଧା ହବ ନି । ନହେଲେ ଯାହା କିଛି କରିବି । ଏବେ ତ ମତେ ଘଡ଼ିଏ ପୁରୁଷତ୍ ନାହିଁ ।”

“ତୁ ଏମିତି କଣ କରୁଛୁ କି ?”

“ଗୋଟେ ସିନେମା ତିଆରି କରିବା କଣ ସହଜ କଥା ? ବହୁ ଜିନିଷ ତା’ ଭିତରେ ଅଛି ।”

ଅଧିକାରୀଏ କହିଲେ, “କଣ ଅଛି ଖୁଣେ ?”

“ତମେ କିଛି ବୁଝି ପାରିବ ନାହିଁ । ଅଭିନେତା, ଅଭିନେତ୍ରୀ ବାଛିବା ଠାରୁ ମାତ୍ରାସରୁ ଡେନ୍‌ସ୍‌ ଟ୍ରୁପ୍ ବନ୍ଦୋବସ୍ତ କରିବା, କେମେରାମେନ୍ ବନ୍ଦୋବସ୍ତ କରିବା, ଷ୍ଟୁଡିଓ ବୁକିଂ କରିବା, ଏମିତି ତେର କାମ । ତା’ ପରେ ପୁଣି ଆଉଟଡୋର ସ୍ଟୁଡିଂ ପାଇଁ ଜାଗା ସ୍ଥିର କରିବା ଅଛି -”

“ହେଲା, ହେଲା ସବୁ କରିବୁ ଯେ, ସେଥିପାଇଁ ତ ଅର୍ଥ ଦରକାର । ଯେତେ ଲାଭେଇବୁ, ସେତେ ବେଶି ଖର୍ଚ୍ଚ -”

“ତମେ ବୁଝିପାରିବ ନାହିଁ ବାପା । ତମେ ଜୀବନଯାକ ଯାତ୍ରା ପାର୍ଟି ଗଢିଛ ଠିକ୍, କିନ୍ତୁ ସିନେମା ବିଷୟରେ ତମର ଅଭିଜ୍ଞତା ନାହିଁ ।”

“ନଥାଉ, କିନ୍ତୁ ଏତିକି ଜାଣେ ଯେ, ଯେତେ ଲାଭ ଦଉଡ଼ି ବଳିବୁ, ସେତେ ଅଧିକ ପାଟ ଦରକାର । ଏତେ ଟଙ୍କା ଆଣିବୁ କୋଉଠୁ ?”

“କାହିଁକି ? ଫିଲ୍ମ ପାଇନାନ୍ କପୋରେସନ୍‌ ।”

“କରଜ କରିବା କିଛି ସହଜ କାମ ନୁହେଁ । କରଜକୁ ତୁଲେଇବା ହେଲା ସବୁଠୁ ବଡ଼ କଥା । କେତେ କରଜ କରିବୁ, କେତେ ଟଙ୍କା ଖର୍ଚ୍ଚ ହେବ, କଉଠି ଖର୍ଚ୍ଚ କରିବା ଆବଶ୍ୟକ, ସେ ସବୁର ଟିକି ନିକି ହିସାବ ରଖିବା ଦରକାର । ପୁଣି ସେଥିପ୍ରତି ସତର୍କ ନ ରହିଲେ, ବିଭିନ୍ନ ଭାବରେ ଲୋକେ ତତେ ହଇରାଣ କରିବେ ।”

“ସବୁ ଅସୁବିଧା ସହିତ କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ଆଜିକାଲି ଯାତ୍ରାର କାର୍ତ୍ତି ନାହିଁ, ଅଛି ସିନେମାର । ହେଲତ, ତମେ ଯାତ୍ରାକୁ ସ୍ତ୍ରୀ ଲୋକ, ଝିଅ ପିଲା ଆଣିଲ, ହେଲା କିଛି ? ଆଗ କାଳ ଭଳି ଏବେ ଲୋକେ ଆଉ ମାଗଣାରେ ବି ଯାତ୍ରା ଦେଖିବାକୁ ଆସୁନାହାନ୍ତି । ଟିକେଟ ଦେଇ ଆସିବା ତ ଦୂରର କଥା ।”

“ହବ ନାହିଁ କାହିଁକି ? ହବ । ଲୋକେ ଧୀରେ ଧୀରେ ଯାତ୍ରାକୁ ଲେଉଟିବେ, ସିନେମା କରି ଗୁଡ଼ାଏ ହଇରାଣ ହବା କି ଅର୍ଥ ଶ୍ରାବ୍ଧ କରିବା କଣ ଦରକାର ? ଯାକୁ ତ ତୁ ତ ମନ ମୁତାବକ ଗଢ଼ି ପାରିବୁ ।”

“ଏ ଯାତ୍ରା ପାର୍ଟି ବରଂ ଭାଙ୍ଗି ଦିଅ । ଏସବୁ ମୋର ଦ୍ଵାରା ହବନି ।”

ଅଧିକାରୀଏ କିଛି ସମୟ ପୁଅ ମୁହଁକୁ ଚାହିଁ ଅଟକି ଗଲେ । କିଛି କ୍ଷଣ ରୁପ୍ ରହିଲା ପରେ କହିଲେ, “ବହୁତ ଝଡ଼ ଝନ୍‌ଜା, ଉଠାଣି ଗଡ଼ାଣି ଦେଇ ମୁଁ ଏ ଯାତ୍ରା ପାର୍ଟିକୁ ପକ୍ଷିତ୍ରିଶ ବର୍ଷ ହେଲା ବଞ୍ଚାଇ ରଖିଛି । ମ’ ଅନ୍ତେ ତ’ର ଯାହା କରିବାର କର ।”

“ତମେ ସିନା ସେଣ୍ଟିମେଣ୍ଟାଲ ହଉତ, କିନ୍ତୁ ଯାତ୍ରାପାର୍ଟି ଟକେଇ ତମର କିଛି ଜାଉ ହଉଚି ? ଗଲୁ ମଉସା ସେଇ ପୁରୁଣା ଜଙ୍ଗଲ ଯାତ୍ରା କରୁଚି । ତାକୁ ବା ଆଜିକାଲି କିଏ ପସନ୍ଦ କରୁଚି ?”

“ଦେଖ୍ ତହୁ, ମ’ ଦେହର ଗୋଟାଏ ଅଂଶ ହେଉଛି, ଏ ହରିପୁର ଅପେରା ।”

“ଯାହାକୁ ଚକାଇବା ପାଇଁ ଧାନ ବିକ୍ରତ, ପୁରୁଣା ଜମା ଟଙ୍କା ଖର୍ଚ୍ଚ କରୁତ, ଅଥଚ ଗୋଟାଏ ପଇସା ଲାଭ ପାଇନ, ସେଥିରେ ଖର୍ଚ୍ଚ କରିବ କାହିଁକି ?”

“ତମେମାନେ ହେଲ ଲାଭ କ୍ଷତି ଯୁଗର ପିଲା । ଆମେ ହେଲୁ ବୁଦ୍ଧିଆଦି ଯୁଗର ଲୋକ । ବୁଦ୍ଧିଆଦି ପାଇଁ ଆମେ ଲାଭକ୍ଷତି ଭାବୁ ନା ।”

“ଯଦି ଟଙ୍କା ତମେ ଏ ଯାତ୍ରା ପାର୍ଟି ପଛରେ ନଷ୍ଟ କରୁତ, ତାକୁ ବରଂ ସିନେମାରେ ଲଗେଇଲେ, ଲାଭ ମିଳିବ । ଯାତ୍ରା ପାର୍ଟିର ସେ ଜିନିଷପତ୍ରଗୁଡ଼ାକ ବିକି ଦେଇ ଯାହା କିଛି ମିଳନ୍ତା, ତାକୁ ବରଂ ସିନେମାରେ ଲଗା ଯାଇପାରେ ।

ଅଧିକାରୀଏ ତୁମ୍ଭ ହୋଇଗଲେ । ସେ ଅବା ଆଉ କେତେ ବୁଝେଇ ଆଆନ୍ତେ । ହୁଏତ ସେ ଆଶା କରୁଥିଲା, ତା’ ସିନେମାରେ ଖର୍ଚ୍ଚ କରିବା ପାଇଁ ବାପା କିଛି ଟଙ୍କା ଦେବେ । କିନ୍ତୁ ଜଣେ ପୁଲାପାକିଆ ଓ ଦାୟିତ୍ୱହୀନ ପିଲା ହାତରେ ସେ ଟଙ୍କା ବା ଦେବେ କେଉଁ ସାହାସରେ ?

ଚନ୍ଦ୍ରକାନ୍ତ ପୁଣି କହିଲା, “ବଙ୍ଗଳା ଯାତ୍ରା ଯେଉଁ ସ୍ତରରେ ପହଞ୍ଚିଲାଣି, ଓଡ଼ିଆ ଯାତ୍ରାକୁ ସେ ସ୍ତରକୁ ଆସିବାକୁ ଚିରିଶ ବର୍ଷ ଲାଗିଯିବ । ତାହା ସମ୍ଭବ, ଯଦି ସେ ଭଳି ଦୃଷ୍ଟିକୋଣ ଥିବା ଲୋକ ଯାତ୍ରାର ଦାୟିତ୍ୱ ନିଅନ୍ତି । ଲାଇଟ୍ ଓ ସାଉଣ୍ଡ ଏପେକ୍ତ ଦିଆଯାଇ ଯାତ୍ରା ପେଣ୍ଡାଲରେ ଦ୍ୱିତୀୟ ବିଶ୍ୱଯୁଦ୍ଧ ଦେଖାଇ ଦିଆ ଯାଇ ପାରୁଛି । ଗୋଟାଏ ଦୃଶ୍ୟ ପରେ ଆଉ ଗୋଟାଏ ଦୃଶ୍ୟ ପାଇଁ ଅପେକ୍ଷା କରିବାକୁ ପଡୁନାହିଁ । ଦୁଇ ଦୁଇଟା ଗିରଜାଭିତ୍ତି ପେଣ୍ଡାଲ ହେଉଛି । କୌଣସି ନାରୀ ଭୂମିକାରେ ପୁରୁଷ ଅଭିନୟ କରିବା ତ ସେଠି ବହୁ ଦିନରୁ ଉଠି ଗଲାଣି । ପୁରୁଷମାନଙ୍କ ସହିତ ଝିଅମାନେ ‘ବଲ୍ ଡେନସ’, ‘ରକ୍ ଏଣ୍ଡ ରୋଲ’ ଆଦି ନାଚ ପେଣ୍ଡାଲ ଉପରେ ହିଁ କରୁଛନ୍ତି । ଯାତ୍ରା ପେଣ୍ଡାଲ ଉପରେ ରେଳଗାଡ଼ି, ମଟରଗାଡ଼ି, ଏପରିକି ଉଡ଼ାଜାହାଜର ଏକ୍ସିଡେଣ୍ଟ ଦେଖାଇ ଦିଆଯାଇ ପାରୁଛି ।”

ଅଧିକାରୀ କହି ଉଠିଲେ, “ ଯାତ୍ରା ସହିତ ଏମାନେ ସିନେମାକୁ ମିଶାଉଛନ୍ତି । ଯାତ୍ରା ତାହା ନୁହେଁ, ଏହା ହେଲା ଲୋକନାଟ୍ୟ । ଆମ ଦେଶର ସାଧାରଣ ଲୋକଙ୍କ ଜୀବନ ଧାରା, ସେମାନଙ୍କ ବିଚାର, ମୂଲ୍ୟବୋଧ ଆଦି ଏଥିରେ ପ୍ରତିଫଳିତ ହୁଏ । ସବୁଠୁ ବଡ଼ କଥା ହେଲା, ଏହା ଲୋକଙ୍କୁ ଶିକ୍ଷା ପ୍ରଦାନ କରେ ।”

ଚନ୍ଦ୍ରକାନ୍ତ କହିଲା, “ସେ ଯୁଗ ଗଲାଣି । ଲୋକେ ଏବେ ନୂଆ କିଛି ଚାହାନ୍ତି । କିଛି ଚମକ, କିଛି ଚାକଚକ୍ୟ, କିଛି ରୋମାଞ୍ଚକର ଜିନିଷ ଦେଖିବାକୁ ଚାହାନ୍ତି । ତମେ ଯେଉଁ ଗାଁ ଗହଳିର ଲୋକଙ୍କ କଥା କହୁତ, ସେମାନଙ୍କର ରୁଚି ଆଉ ତାହା ନାହିଁ । ସେମାନେ ସେ ପୁରୁଣା ଅମଳର ଓଷାତ ଯାତ୍ରା ଗୁଡ଼ାକୁ ଯେ ପସନ୍ଦ କରୁ ନାହାନ୍ତି, ଏକଥା କଣ ଆପଣମାନେ ଜାଣି ପାରୁ ନାହାନ୍ତି ?”

“ଆଉ କାହାର ଯାତ୍ରାରେ ଏ ସବୁ ଦ୍ୱିତୀୟ ବିଶ୍ୱଯୁଦ୍ଧ କି ରେଳଗାଡ଼ି ଉଡ଼ାଜାହାଜ କି ସେମିତି ଚମକ ଦେଖାଇବା ଦରକାର ହିଁ ନଥିଲା । ଅଭିନୟ କଲା ଓ ସଂଳାପ ମାଧ୍ୟମରେ ସବୁ

କିଛି ସମ୍ଭବ ହେଇ ପାରୁଥିଲା । ଅଜିନେନ୍ଦ୍ରା ଅଜିନେନ୍ଦ୍ରାମାନେ ତାହାରି ଦ୍ଵାରା ଯୁଦ୍ଧର ପରିବେଶ ସୃଷ୍ଟି କରି ଫାରୁ ଥିଲେ, ସେହି ପେଣ୍ଠାଲ ଉପରେ ବଣ, ପାହାଡ଼, ନଦୀ, ଶୁଖାନ ସବୁ କିଛିର ପରିବେଶ ଭିତରକୁ ଦର୍ଶକମାନଙ୍କୁ ଟାଣି ନେଉଥିଲେ । ସେଠି ଲାଇଟ୍ କି ସାଉଣ୍ଡ ମାଧ୍ୟମରେ ମେଜିକ୍ ସୃଷ୍ଟି କରି ଦର୍ଶକକୁ ପ୍ରଭାବିତ କରିବାର ଆବଶ୍ୟକତା ନଥିଲା । ତମେମାନେ ଏ ସବୁ ଦ୍ଵାରା ଲୋକମାନଙ୍କ ଭିତରେ ଥିବା ସୁକ୍ଷ୍ମ କଷ୍ଟନା ଶକ୍ତିକୁ ଧ୍ଵଂସ କରୁଛ । ଆଜି ମଧ୍ୟ ବଳିଷ୍ଠ ଅଭିନୟ ଓ ସଂଳାପରେ ହିଁ ନାଟକର କୃତିତ୍ଵ ନିହିତ ।”

ଚନ୍ଦ୍ରକାନ୍ତ କହିଲା, “ଆପଣ ତତ୍ତ୍ଵ କଥା କହୁଛନ୍ତି । ବାସ୍ତବ ପରିସ୍ଥିତି କଥା ବିଚାରକୁ ନେଉ ନାହାନ୍ତି ।”

“ବହୁ ବର୍ଷ ଧରି ଦର୍ଶକ ଓ ଅଭିନୟ ଭିତରର ସଂପର୍କ ଉପରେ ମୁଁ ପରୀକ୍ଷା ନିରୀକ୍ଷା କରି ଆସିଛି ।”

“କିନ୍ତୁ ଯାତ୍ରା ପାର୍ଟିଟାକୁ ବ୍ୟବସାୟିକ ଦୃଷ୍ଟି କୋଣରୁ ବିଚାରି ନାହାନ୍ତି । ସେ ପରି ହେଲେ କେତେ ଦିନ ଚାଲିବ ? ଆପଣଙ୍କୁ ବ୍ୟବସାୟିକ ଦୃଷ୍ଟି କୋଣରୁ ବିଚାର କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ସବୁ ବିନିଯୋଗର ଲକ୍ଷ୍ୟ ତ ଲାଭ । ତାହା ହିଁ ତ ମୂଳ କଥା ।”

ଅଧିକାରୀଏ ରୁପ୍ ହୋଇଗଲେ । ଚନ୍ଦ୍ରକାନ୍ତ ବାହାରକୁ ପଳେଇ ଆସିଲା ।

କିନ୍ତୁ ଏହାର ଆଠ / ଦଶ ଦିନ ପରେ ଚନ୍ଦ୍ରକାନ୍ତ ପୁଣି ଆସି ପହଞ୍ଚିଲା । ସାଙ୍ଗରେ ଜଣେ ବନ୍ଧୁ । ସେ ଅଧିକାରୀଙ୍କୁ ମୁଣ୍ଡ ନୁଆଇଁ ଜୁହାର ହେଲା । ଅଧିକାରୀଏ କହିଲେ, ‘ବସ ବାବା’ ।

ଚନ୍ଦ୍ରକାନ୍ତ ପରିଚୟ କରାଇ ଦେଲା, “ମୋ ସାଙ୍ଗ ବିଜୟ ଦାସ । ପୁନାରୁ ସିନେମା ନିର୍ଦ୍ଦେଶନାରେ ଡିପ୍ଲୋମା କରିଛନ୍ତି ।”

“କେବେ ପାସ କଲ ?”

“ଏଇ ଦି ବର୍ଷ ହେଲା ।”

“କଉ କଉ ଫିଲ୍ମରେ ନିର୍ଦ୍ଦେଶନା ଦେଇଛ ?”

“ପଢ଼ିଲା ବେଳେ ଦୁଇଟି ଛୋଟ ଫିଲ୍ମ କରିଥିଲି । ତା’ ପରେ ଆଉ ସୁଯୋଗ ମିଳି ନାହିଁ ।”

“ବୟେ କି ମାତ୍ରାସରେ ଚେଷ୍ଟା କଲ ନାହିଁ ?”

“ସେଠାରେ ତ ଭୟଙ୍କର ପ୍ରତିଯୋଗିତା । ଫେର ଓଡ଼ିଆ ଲୋକଙ୍କୁ ସେଠାରେ ପଟାରେ କିଏ ? ତା’ ପରେ ଯାହା ଅବା ଚେଷ୍ଟା କରିଥାଆନ୍ତି, ବନ୍ଧୁମାନେ କହିଲେ, ଓଡ଼ିଆ ସିନେମାର ଉନ୍ନତି ପାଇଁ କାମ କରିବାକୁ । ଦେଖୁଚନ୍ତି ତ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାରେ କିପରି ନିମ୍ନମାନର ସିନେମା ତିଆରି ହେଉଛି । ମୋର ଲକ୍ଷ୍ୟ ହେଉଛି ଆନ୍ତର୍ଜାତିକ ସ୍ତରରେ ଓଡ଼ିଆ ସିନେମାକୁ ଜଂଗାକା ବା ଫରାସା ଭାଷାର ସିନେମା ସ୍ତରକୁ ଆଣିବା ।”

“ଏହା ଯଦି ତମର ଲକ୍ଷ୍ୟ ହୋଇଥାଏ, ତେବେ ତ ଅତି ଭଲମ କଥା”

“କିନ୍ତୁ ଅସଲ ହେଉଛି ଅର୍ଥ । ଦଶ, ବାର ଲକ୍ଷ ଟଙ୍କାରେ ଓଡ଼ିଆ ଫିଲ୍ମ ହେଉଛି । ହିନ୍ଦୀ ସିନେମାରେ ତ କୋଟିଏ ଟଙ୍କା ଖର୍ଚ୍ଚ ହଉଛି । ଆମେ ତ ହିନ୍ଦୀ ସିନେମା ସ୍ତରକୁ ଯାଇ ପାରୁ

ନୁ ।”

“ତମେ ହିନ୍ଦୀ ସିନେମା ସହିତ କାହିଁକି ତୁଳନା କରୁଛ ? ବଙ୍ଗଳା ସିନେମା କଥା ଦେଖ । ସତ୍ୟଜିତ୍ ରାୟ ତାଙ୍କ ଫିଲ୍ମରେ କେତେ ଟଙ୍କା ଖର୍ଚ୍ଚ କରନ୍ତି ? କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କର ତ ସବୁ ଫିଲ୍ମ ଆତ୍ମଜାତୀୟ ମାନର । ବର୍ଷ ତାଙ୍କ ଠାରୁ ଶିଖ ।”

“ସେ ଭଲ ମାୟା ସିନେମା ବଙ୍ଗଳା ଭାଷାରେ ବୋଲି କେବଳ ବଙ୍ଗଳାମାନେ ଦେଖନ୍ତି । ସେ ସବୁ କେବଳ କେଉଁଠି ଫିଲ୍ମ ଉତ୍ସବରେ ପୁରସ୍କାର ପାଇଁ ଭଲ ହେଉପାରେ । କିନ୍ତୁ ସାଧାରଣ ଦର୍ଶକଙ୍କ ପାଇଁ ନୁହେଁ । ସାଧାରଣ ଦର୍ଶକଙ୍କ ଦ୍ଵାରା ଆଦୃତ ନହେଲେ, ଫିଲ୍ମରୁ ଲାଭ ଆସିବ କେମିତି ?”

“ଲାଭ ପାଇଁ ଯଦି ସିନେମା କରିବ, ତେବେ ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ ଟଙ୍କା ଖର୍ଚ୍ଚ କରିବା ଦରକାରୀ ଏତେ ଟଙ୍କା ଆସିବ କଉଁ ?”

“ଫିଲ୍ମ ପାଇନାନ୍ସ କର୍ପୋରେସନ ସହ କଥାବାର୍ତ୍ତା ହୋଇଛି । ତା’ ଛଡ଼ା ଆମେ କେତେଜଣଙ୍କୁ ପାର୍ଟନର କରିଛୁ । ଅଂଶଧନ ବାବଦରେ ସେମାନେ କିଛି କିଛି ଦବାକୁ ସମ୍ମତ ହେଇଛନ୍ତି । ସେଥିପାଇଁ ଗୋଟାଏ କମ୍ପାନୀ ବି ଗଢ଼ି ସାରିଛୁ ।”

ଚନ୍ଦ୍ରକାନ୍ତ କହିଲା, “ହଁ ଆମେ ଗୋଟାଏ ଅଂଶଧନର ମୂଲ୍ୟ ହଜାରେ ଟଙ୍କା ରଖୁଛୁ । ମୁଁ ଶହେଟା ସେୟାର ନେବି ବୋଲି କହିଛି । ଲକ୍ଷେ ଟଙ୍କା ଦରକାର ।”

ଅଧିକାରୀଟିଏ ପଚାରିଲେ, “ଏତେ ଟଙ୍କା ଆସିବ କଉଁ ?”

“ଆପଣ ମୋତେ ସେଇଟା ଉଧାରି ଦେଇ ଥାଆନ୍ତୁ । ମୁଁ ଆପଣଙ୍କୁ ଫେରାଇ ଦେବି ।”

“ପାଞ୍ଚ / ସାତ ହଜାର କହିବୁ, ମୁଁ ଦେବି । ଲକ୍ଷେ ଟଙ୍କା କୋଉଠି, ଆଉ ମୁଁ କଉଁ ?”

“ଆମର ଯେ ଭଦ୍ରକ କୋଠାଟା ଅଛି ।”

“ସେପାତ ତିରିଶ ବର୍ଷର ପୁରୁଣା । କେତେ ଟଙ୍କା ହବ ? ତିରିଶ ଚାଳିଶ ହଜାର । ତା’ ପରେ ମାସକୁ ତ ମାଲିମକଦ୍ଦମା କାମରେ ମତେ ସାତ, ଆଠ ଦିନ ସେଠି ରହିବାକୁ ପଡ଼େ ।”

“କୋଠାଟାକୁ ନ ବିକି ତା’ ଚାରି ପାଖରେ ଯଉ ତିନିମାଣ ଜମି, ଆମ୍ଭ, ନଡ଼ିଆ, ବଗିଚା ଅଛି, ତାକୁ ବିକିଲେ ତ ହବ ।”

“ସେ କେତେ ହବ ?”

“ସହର ଜମି, ପଚାଶ ହଜାର ତ ନିଶ୍ଚୟ ହବ ।”

ଅଧିକାରୀଏ ତୁମ୍ଭ ହୋଇଗଲେ । ତାଙ୍କ ଆଖି ଆଗରେ ସହରର କୋଠାଗୁଡ଼ା ବନ୍ଦ ମାତ ହେଲା ପରି ଭାଙ୍ଗି ପଡ଼ୁଛି । ଗୋଟାଜ ପରେ ଗୋଟାଏ । ସେ କେବଳ ଚାହିଁ ରହିଛନ୍ତି । ଅଟକାଇ ପାରୁ ନାହାନ୍ତି, କିଛି କରିପାରୁ ନାହାନ୍ତି ।

ସେ ଦୂରକୁ ଚାହିଁଥିଲେ ଏବଂ ପତନର ସେ ଦୃଶ୍ୟ ଦେଖୁଥିଲେ । ତାଙ୍କ ଅନ୍ତେ ତାଙ୍କର ଏହି ସବୁ ସଂପତ୍ତି ଯେ ଧୂସ ପାଇବ ଏବଂ ଚନ୍ଦ୍ରକାନ୍ତ ଯେ ତାହାର କାରଣ ହେବ, ଏ କଥା

ତାଙ୍କ ଆଖି ଆଗରେ ଭାସି ଯାଉଥିଲା ।

(୧୫)

କଟକର ଚାଉଳିଆ ଗଞ୍ଜରେ ଏକ ଘର ଭଡ଼ା ନେଇ ଚନ୍ଦ୍ରକାନ୍ତ ‘ମଉର୍ତ୍ତୀ ମୁଣ୍ଡିକ୍ ପାଇଭେଟ ଲିମିଟେଡ୍’ ନାମକ ଗୋଟିଏ କମ୍ପାନୀ ଖୋଲିଥାଏ । ଏହି କମ୍ପାନୀର ମୁଖ୍ୟ ଅଂଶଦାର ଭାବରେ ସତୀଶ ମିଶ୍ର, କିଷ୍ମନ ଅଗ୍ରୱାଲ, ଚଣ୍ଡିଚରଣ ମହାପାତ୍ର ଓ ବିଜୟ ଦାସ ଥାଆନ୍ତି । ପ୍ରତ୍ୟେକ ହଜାରେ ଟଙ୍କିଆ ଶହେଟି ଲେଖାଏଁ ଅଂଶଧନ କିଣିବା ପାଇଁ ଅଙ୍ଗାକାର ବନ୍ଧ ହୋଇ ଥାଆନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ଟଙ୍କା ଆସି ନ ଥିବାରୁ ଚନ୍ଦ୍ରକାନ୍ତ ନିଜ ଖର୍ଚ୍ଚରେ ହିଁ ଅଫିସଟା ଚଳାଇଥାଏ ।

ସେ ଦିନ ସକାଳ ପ୍ରାୟ ଦଶଟା ବେଳେ ଚନ୍ଦ୍ରକାନ୍ତ ଓ ସତୀଶ ଅଫିସରେ ବସିଛନ୍ତି । ଆଠ, ଦଶ ଜଣ ଯୁବକ ଅଫିସ ଭିତରକୁ ପଶି ଆସିଲେ । ସେମାନଙ୍କୁ ଦେଖିଲା ମାତ୍ରେ ଚନ୍ଦ୍ରକାନ୍ତ ଓ ସତୀଶ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହୋଇଗଲେ । କାରଣ ଦଳବନ୍ଧ ହୋଇ ସେମାନେ କେବେ ଆସି ନଥିଲେ । ହଁ, ଅନେକ ଥର ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଭାବରେ ବା ଦୁଇ ତିନିଜଣ ମିଶି କେତେ ଥର ଆସିଥିଲେ କିନ୍ତୁ ଏ ଭଳି ଭାବରେ ଦଳବନ୍ଧ ହୋଇ ସେମାନେ କେବେ ଆସି ନଥିଲେ ।

ସିନେମାରେ ଅଭିନୟ କରିବାକୁ ସୁଯୋଗ ପାଇବା ବହୁ ପୂର୍ବରୁ ଜଣେ ଭିଳିଏନ ପରି ଚିହ୍ନିଲସିଏଲ ଆରମ୍ଭ କରିଦେଲା, “କଣ ଆଜ୍ଞା, ଆପଣମାନେ ରୁପ୍ ଟାପ୍ ବସି ଏଠାରେ ଖାଲି ଚା’ ସିଗାରେଟ ପିଉଥିବେ ନା କିଛି କରିବେ ?”

ସତୀଶ ଜବାବ ଦେଲା, ‘ହେବ, ସବୁ ହେବ, ଆପଣମାନେ ଧୈର୍ଯ୍ୟ ଧରନ୍ତୁ ।”

“କେବେ ହେବ, କଣ ହେବ ?”

“କଲିକତାରୁ କେମେରାମେନ୍ ଓ ମାଡ୍ରାସରୁ ନିର୍ଦ୍ଦେଶକ ଆସିଲେ ତ ଯାଇ କେମେରା ଟେଷ୍ଟ କି ରୋଲ୍ ଟେଷ୍ଟ ହେବ ।”

“ଆସିବେ ଆସିବେ ବୋଲି ତ ଛ’ ମାସ ହେଲା ଆପଣ ଆମକୁ କହି ଚାଲିଛନ୍ତି ।”

ଅନ୍ୟ ଜଣେ କହି ଉଠିଲେ, “ଆପଣ ଖବର କାଗଜରେ ଏଡ୍‌ଭର୍ଟାଇଜମେଣ୍ଟ ଦେଲେ । ଜଣକା ପାଞ୍ଚଶହ କରି ଆମ ଠାରୁ ଡିପୋଜିଟ୍ ବି ନେଲେ । ଅଥଚ ଛ’ ମାସ ହେଲା ଆମକୁ ଦଉଡ଼ୁଛନ୍ତି ?”

ଅନ୍ୟ ଜଣେ ପଚାରିଲେ, “ଏତେ ଟୋକାଟୋକାକ ଫଟୋ ସବୁ ରଖି କେତେ ଦିନ ଧରି ଦେଖୁଥିବେ ?”

ଚନ୍ଦ୍ରକାନ୍ତ କହିଲା, “ସିନେମାରେ କି ଥିଏଟରରେ ଅଭିନୟ କରିଥିବା ପୋଖର ଅଭିନେତା, ଅଭିନେତ୍ରୀଙ୍କ ଅଭାବ ନାହିଁ, କିନ୍ତୁ ଓଡ଼ିଶାର ନୂଆ ନୂଆ ଟେଲେଣ୍ଟକୁ ସୁଯୋଗ ଦେବା, ସେମାନଙ୍କୁ ଲୋକଲୋଚନକୁ ଆଣିବା ହେଲା ଆମର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ । ସେଥିପାଇଁ ଆମେ ଆପଣମାନଙ୍କ ଠାରୁ ଦରଖାସ୍ତ, ଫଟୋ ବା କିଛି ଟଙ୍କା ନେଇଛୁ ।”

“କିଛି ମାନେ ? ପାଁ ଶହ କରି ଟଙ୍କା ନେଇଛନ୍ତି । ଜୟେ କଣ କମ୍ ? ଜଣେ ଗେଜେଟ୍‌ଟ୍ ଅଫିସରର ମାସକର ଦରମା ।”

“କେମେରା ଟେଷ୍ଟ ପାଇଁ ତ ଖର୍ଚ୍ଚ ଦରକାର । ସେଥିପାଇଁ ଆପଣମାନଙ୍କୁ ଯଦି ବମ୍ବେ କି

ମାତ୍ରାସ୍ ତକା ଯାଇଥାଆନ୍ତା, ତା ଠାରୁ ଅଧିକ ଟଙ୍କା ଆପଣମାନଙ୍କର ଖର୍ଚ୍ଚ ହୋଇଯାଇ ନ ଥାଆନ୍ତି କି ?”

ହାସ୍ୟରସାଦୃକ ଭୂମିକାରେ ଅଭିନୟ ଆଶାୟୀ ଜଣେ ଯୁବକ କହିଲା, “ଆପଣମାନେ ଅବଶ୍ୟ ଆମର ହିତାକାଂକ୍ଷା ଗୋସେଇଁ ବାପା । ଆମ ଚିନ୍ତା ଛଡ଼ା ଆଉ ଆପଣମାନେ କଣ କିଛି କରୁଛନ୍ତି ?”

ଚନ୍ଦ୍ରକାନ୍ତ ଭିତରେ ଭିତରେ କ୍ରୋଧରେ ଜଳିବାକୁ ଲାଗିଥିଲେ ବି ପରିସ୍ଥିତି ଦୃଷ୍ଟିରୁ ନିଜକୁ ଯଥା ସମ୍ଭବ ସଂଯତ କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରୁଥିଲା । ଅବଶ୍ୟ ଠିକ୍ କଥା ସେମାନେ କହୁଛନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କ ଟଙ୍କାରେ ହିଁ ଏ ଅଫିସ ଚାଲିଛି । ଅଂଶଧନ ବାବଦ ଟଙ୍କା ଦେଲା ଭିତରେ ବାପାଙ୍କ ପାଖରୁ ଦଶ ହଜାର ଟଙ୍କା ଆଣି ସେ ହିଁ ଦେଇଛି । ଅନ୍ୟମାନେ ଏ ଯାଏ ଟଙ୍କା ଜମା କରି ନାହାନ୍ତି ।

ଖଳନାୟକ ଭୂମିକା-ଆଶାୟୀ ଜଣେ ଯୁବକ କହିଲା, “ଏହା ଆପଣମାନଙ୍କୁ ଆମର ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଚେତାବନୀ । ଏହା ପରେ ଆପଣମାନେ ଏଠୁ ସୁସ୍ଥ ଶରୀରରେ ଫେରି ପାରିବେ ନାହିଁ ବୋଲି ଜାଣି ଥାଆନ୍ତୁ ।”

ସତୀଶ କିନ୍ତୁ ରାଗିଗଲା, “କଣ ? ଆପଣମାନେ ମାରିବାକୁ ଧମକ ଦଉଛନ୍ତି ?”

“ଦଉଛୁ ।”

“ଠିକ୍ ଅଛି ଯେତେବେଳେ ଆସିବେ ଆସନ୍ତୁ । ଦାଦାଗିରି ଦେଖୁ ସତୀଶ ଡରିଯିବା ଲୋକ ନୁହେଁ ।”

ଚନ୍ଦ୍ରକାନ୍ତ କହିଲା, “ରହ ସତୀଶ, ତୁ ବି ସେମାନଙ୍କ ଭଳି ଉତ୍ତେଜିତ ହେଲେ ଟଳିବ ନାହିଁ । ଆମେ କିଛି ଠକାଉ ନାହିଁ । ଆମର ରେଜିଷ୍ଟର୍ଡ଼ କମ୍ପାନୀ । ଯାହା ହବ ଆଇନ ଅନୁଯାୟୀ ହବ ।”

“ହିରୋ ଭୂମିକାରେ ଅଭିନୟ- ଆଶାୟୀ ଯୁବକ ଜଣକ କହିଲା, “ଆମେ ପନ୍ଦର ଦିନ ସମୟ ଦେଉଛୁ । ଆପଣମାନେ ଯାହା କିଛି ଫାଇଦାଲା କରିବା କଥା କରନ୍ତୁ । ନ ହେଲେ ସୁଧ ସହ ସମସ୍ତଙ୍କ ଟଙ୍କା ଫେରସ୍ତ କରନ୍ତୁ ।”

ଅନ୍ୟ ଜଣେ ଯୁବକ କହିଲା, “ଆମେ ଆପଣମାନଙ୍କ ନାମରେ ପୋଲିସ୍‌ରେ ଏଫ୍.ଆଇ.ଆର. ଦେବୁ । ଆପଣମାନେ ଜଣେ ଜଣେ ଫୁଡ଼ । ଗୋଟାଏ ଠକ କମ୍ପାନୀ ଗଢ଼ିଛନ୍ତି ।”

ଭିକ୍ଟିଏନ୍ ଭୂମିକା ଆଶାୟୀ ଯୁବକ କହିଲା, “ଗୋଟାଏ ମିନିଟ୍‌ରେ ଆପଣଙ୍କର ଏ ଅଫିସ ଆଉ ଆପଣମାନଙ୍କୁ ମାଟିରେ ମିଶାଇ ଦବାର କ୍ଷମତା ମୋର ଅଛି । ଏ କଥା ଯେମିତି ମନେ ରହେ ।”

ସେମାନେ ସେମିତି ରାଗ ତମତମ ହୋଇ କୋଠରୀରୁ ବାହାରି ଗଲେ ।

ଭିତରପଟୁ କବାଟଟାକୁ ବନ୍ଦ କରି ଦେଇ ଚନ୍ଦ୍ରକାନ୍ତ ସତୀଶକୁ କହିଲା, “ଏ ସବୁ କିଛି ଭଲ ଦିଗକୁ ଗତି କରୁ ନାହିଁ । ଆଜି ସେମାନେ ଧମକ ଦେଇଗଲେ, କାଲି ଗଣ୍ଡଗୋଳ

କରିବେ, ପୋଲିସ ଆସିବ । ପୁଡ଼ କେସ୍ କି ଗଣ୍ଡଗୋଳ କେସ୍ରେ ପଡ଼ିବା-”

“ପୁଡ଼ କଥା ଆସିଲା କଉଠୁ ? ଜିଡେନବାବୁ ତ ସ୍କିନ୍ ପ୍ଲେ ଲେଖୁଛନ୍ତି, ବିଜୟବାବୁ ମ୍ୟୁଜିକ୍ ଡାଇରେକ୍ଟର ହେବାକୁ ସମ୍ମତ ଦେଇଛନ୍ତି-”

“ସେତିକିରେ କଣ ଫିଲ୍ମଟା ହୋଇଯିବ ? ଟଙ୍କା କାହିଁ ?”

“ଟଙ୍କା ଯୋଗାଡ଼ ହୋଇଯିବ ।”

“ତମ୍ଭମାନଙ୍କ ଭିତରୁ ଜଣେ ବି ନିଜର ସେୟାର ଟଙ୍କା ଜମା କଲା ନାହିଁ ।”

“ଆମେ ତ ଚାରିଜଣ ହେଲ ହେଲ ଚାରିଶ ହଜାର ଦବୁ । ବାକି ଟଙ୍କା ? ବିନା ବନ୍ଧକରେ ଫିଲ୍ମ ପାଇନାନ୍ କର୍ପୋରେସନ୍ ଦବ ?”

“ତମେମାନେ ଆଗେ ଡିପୋଜିଟ୍ କର । ବନ୍ଧକ କଥା ମୁଁ ବୁଝିବି ।”

ସତୀଶ କହିଲା, “କିଛି କୁଆଡ଼େ ନ ହଉଣୁ, କାହାରି ଘର ଟଙ୍କା ଖଟାଇବାକୁ ରାଜି ହେବେ ?”

“ତେବେ ଏ ସବୁରେ ମୁଣ୍ଡ ପୁରେଇଲା କାହିଁକି ?”

“ଆମେ ନା ତୁ ? ତୁ ତ ଆମମାନଙ୍କୁ କହିଥିଲୁ କି ସମସ୍ତଙ୍କ ପାଇଁ ସେୟାର ଟଙ୍କା ଆଗେ ତୁ ଜମା କରିଦବୁ । ପରେ ଆମେ ଦବୁ ।”

“ଏ କଥାଟା ମୁଁ କହିଥିଲି ? ସବୁ ଟଙ୍କା ମୁଁ ଜମା କରିବି ? ବାପାଙ୍କର ପୁରୀ ଘରଟା ମୁଁ ବନ୍ଧକ ଦେବି ? ମୁଁ ଯଦି ଏକୁଟିଆ ସବୁ କରିବି, ତମେମାନେ ତେବେ କରିବ କଣ ?”

“କରୁନୁ ସବୁ, କିଏ ମନା କରୁଛି । ପାରିବୁ ଯଦି କର ।”

ଭଉଣ ଅନେକ ସମୟ ଯାଏଁ ରୁପ୍ପରାପ୍ ବସି ରହିଲେ । କିଛି ସମୟ ପରେ ଚନ୍ଦ୍ରକାନ୍ତ କହିଲା, “କିଷ୍ଟନ କି ଟଣ୍ଡା କି ନୀତିଶ- କାହାରି ଜଣଙ୍କର ଦେଖା ଅଛି ? ସମସ୍ତେ ନିଜ ନିଜ ଧନ୍ଦାରେ । ଅଥଚ ମତେ ଭରସା ଦେଇ- ହୁଁ -”

“ଠିକ୍ ଅଛି, ଆଜି ମୁଁ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଧକ୍କା ଦେଇ ଆସିଛି । ନ ହେଲା ତ ଫିଲ୍ମ କମ୍ପାନୀ ଭାଙ୍ଗି ଦିଅ ।”

“ଭାଙ୍ଗି ଦିଅ ବୋଲି କହିବାଟା ସହଜ । ଯେତିକି ଟଙ୍କା ବିଭିନ୍ନ ଲୋକଙ୍କ ପାଖରୁ ଅଣା ହେଉଛି ସେ ସବୁ ଫେରାଇବାକୁ ପଡ଼ିବ କି ନାହିଁ ? ସ୍କିନ୍ ପ୍ଲେ ଲେଖିବାକୁ ଜିଡେନବାବୁ ଟଙ୍କା ନେଇ ସାରିଛନ୍ତି । ଡାଇରେକ୍ଟର, ମ୍ୟୁଜିକ୍ ଡାଇରେକ୍ଟର, କ୍ୟାମେରା ଯୁନିଟ୍, ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଆଡ଼ବାନ୍ ଦିଆ ସରିଛି । ସେମାନେ ଫେରେଇବେ ? ଫେର ମାଣ୍ଡୁ ମିତ୍ର ଷ୍ଟୁଡିଓ ବୁକିଂ କରିବାକୁ ଯାଇଛି ଯେ ଯାଇଛି । ତିନି ମାସ ହେଲା ପରା ନାହିଁ ।”

ସତୀଶ କହିଲା, “ମାଣ୍ଡୁ ମିତ୍ରକୁ ଏତେ ଟଙ୍କା ଦେଲୁ କାହିଁକି ?”

“ମୁଁ କଣ ମାଣ୍ଡୁମିତ୍ରକୁ ଚିହ୍ନିଥିଲି ? ତୁ ଆଣି ତାକୁ ପୁରେଇଲୁ । କଲିକତାରେ ଷ୍ଟୁଡିଓ ବୁକିଂ କରିବାକୁ ଯାଇଛି ଯେ ଯାଇଛି । ଫେର ତମେ କେହି ତା ସାଙ୍ଗରେ ନ ଗଲା କାହିଁକି ?”

“ଠିକ୍ ଅଛି, ସେଥିପାଇଁ ମୁଁ ଦାୟୀ, କଲିକତା ଯାଇ ତାକୁ ଖୋଜି ବାହାର କରିବା ଦାୟିତ୍ୱ ମୋର ।”- ସତୀଶ କହିଲା ।

ତିନିମାସ ହେଉଗଲା, ଦଶ ହଜାର ଟଙ୍କା ଧରି ମଣ୍ଡୁ ମିତ୍ର କଲିକତା ଯାଇଥିଲା, ଷ୍ଟୁଡିଓ ବୁକିଂ କରିବା ପାଇଁ । ପନ୍ଦର ଦିନରେ ଫେରିବା କଥା । ତାର କୌଣସି ଖବର ନ ପାଇ ସତୀଶ ତା ପ୍ରଫେସର ପତ୍ନୀ ଘରକୁ ଯାଇ ଅନେକ ଥର ଫେରିଲାଣି । ସବୁ ଥର ଶୁଣେ ସେହି ଗୋଟିଏ କଥା - କଲିକତାରୁ ଫେରି ନାହିଁ । ଷ୍ଟୁଡିଓ ବୁକିଂ କରି କ୍ୟାମେରା ମ୍ୟାନ୍ ସହିତ କଣ୍ଟ୍ରାକ୍ଟ କଲାପରେ ଗାତ ରେକର୍ଡିଂ ହେବା କଥା । ସଙ୍ଗୀତ ନିର୍ଦ୍ଦେଶକ ପ୍ରଚ୍ଛଦ ପଟ ଗାୟକ ଗାୟିକା ସବୁ ଠିକ୍ ହୋଇ ରହିଛନ୍ତି ।

ମଣ୍ଡୁର ମା' କହିଲେ, “ସିଏ ତା' ମାମୁଁ ଘରେ ନାହିଁ । ଭାଇ ଏବେ ଚିଠି ଦେଇଥିଲା । ତା' ପାଖକୁ ଥରେ ମାତ୍ର ଆସିଲା, ତା'ପରେ ଆଉ ତା'ର ପରା ନାହିଁ ।”

ସତୀଶ କହିଲା, “ଭାଇଙ୍କ ପାଖକୁ ଗୋଟାଏ ଚିଠି ଲେଖି ଦିଅନ୍ତୁ । ମୁଁ ତାଙ୍କ ସହିତ ଦେଖାକରି, ମଣ୍ଡୁକୁ ଖୋଜି ବାହାର କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିବି ।”

“ସେ ପରା ତମ ସିନେମା କାମରେ ଯାଇଛି ?”

“ହଁ ତ, ତିନିମାସ ହୋଇଗଲା । ଷ୍ଟୁଡିଓ ବୁକିଂ କରି ଖବର ଦେଲେ ଆମେ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ କାମ ଆରମ୍ଭ କରନ୍ତୁ ।”

“ସେ କିନ୍ତୁ କଲିକତାରେ ଅଛି । ପନ୍ଦର ଦିନ ତଳେ ଚିଠି ଦେଇଥିଲା । କଣ ଗୋଟାଏ କାମ କରୁଛି । କିନ୍ତୁ ଠିକଣା ଦେଇ ନାହିଁ । ସେଥିପାଇଁ ମୁଁ ତାକୁ ଚିଠି ଦେଇ ପାରିଲି ନାହିଁ ।”

ଚନ୍ଦ୍ରକାନ୍ତ ଓ ସତୀଶ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହେଲେ । କଲିକତାରେ ଅଛି, କେଉଁଠି ଫେର କାମ ଧରିଛି - ଏହାର ଅର୍ଥ କଣ ? ଏହି ଟଙ୍କାରେ କେଉଁ କିଛି କରୁ ନାହିଁ ତ ? ଆମେ ତାକୁ ଚାହିଁ ରହିଛୁ । ଅଥଚ ଆମରି ଟଙ୍କା ନେଇ ସେ ତାର ନିଜ ଧନ୍ଦା ନିଜେ ଆରମ୍ଭ କଲାଣି ? ମଣ୍ଡୁ ମିତ୍ର ଏଭଳି ଦରାବାଜ୍ ବୋଲି ସେମାନଙ୍କର ଧାରଣା ହିଁ ନଥିଲା ।

ଯାହାହେଉ ସତୀଶ ଓ ଚନ୍ଦ୍ରକାନ୍ତ ମଣ୍ଡୁମିତ୍ରର ମାମୁଁ ଘର ଠିକଣା ନେଇ କଲିକତାରେ ପହଞ୍ଚିଲେ । ସେ ଶ୍ୟାମବନ୍ଧାର ଅଞ୍ଚଳରେ ରହୁଥିଲେ । ସେ ସବୁ କଥା ଶୁଣି କହିଲେ, “ମଣ୍ଡୁ ଏଇ କଲିକତାରେ ଅଛି ଏବଂ ସବୁଲେକ୍ ଅଞ୍ଚଳରେ ରହୁଛି ।”

“ଆପଣଙ୍କୁ ଠିକଣା ଦେଇ ନାହିଁ ?”

“ସବୁଲେକ୍‌ରେ କଣ ତାର କେହି ସମ୍ପର୍କୀୟ ଘରେ ରହୁଛି ?”

“ନା, ସମ୍ପର୍କୀୟ କେହି ନାହାନ୍ତି, କହୁଥିଲା ଜଣେ ବନ୍ଧୁଙ୍କ ଘରେ ଥିଲା ବୋଲି ।”

“କଲିକତାରେ ଚଳୁଛି କିପରି ? କଣ କିଛି ଚାକିରି ବାକିରି କରୁଛି ?”

“କେଜାଣି ? ସେହି ଆସିଥିଲାବେଳେ କହୁଥିଲା କି ସେହି ବନ୍ଧୁଙ୍କ ସାଙ୍ଗରେ ମିଶି କଣ ଗୋଟାଏ କାରବାର କରୁଛି ।”

“ତା ରହିବା ଜାଗାର ଠିକଣା କଉଡ଼ି ଯୋଗାଡ଼ କରି ପାରିବେ ନାହିଁ ?”

“ଦିବିର ଚିଠିରୁ ସବୁକଥା ଜାଣିଲି । ମତେ ବି ବହୁତ ଖରାପ ଲାଗୁଛି । ଦେଖେ, ଚେଷ୍ଟା କରେ । ଏଭଳି ଦରାବାଜିଆ କାମ କରିଛି ବୋଲି ମୁଁ ଜାଣିବି କେମିତି ? ଆପଣମାନେ ଚାରି-ପାଞ୍ଚ ଦିନ ରହନ୍ତୁ । ଯେମିତି ହେଲେ ତାକୁ ଖୋଜି ବାହାର କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ ।”

ମଣ୍ଡର ମାମୁଁକୁ ହୋଟେଲ ଠିକଣା ଦେଇ ସେମାନେ ଫେରି ଆସିଲେ । ଦୁଇଦିନ ପରେ ମଣ୍ଡର ମାମୁଁ ନିଜେ ଆସି ସନ୍ଧ୍ୟାବେଳେ ହୋଟେଲରେ ପହଞ୍ଚିଲେ ।

“ଚାଲନ୍ତୁ, ଜଣକ ପାଖରୁ ଗୋଟାଏ ଠିକଣା ପାଇଲି । ଦେଖିବା, ସେଠି ରହୁଛି କି ନାହିଁ ?”

“ଆପଣ କାହିଁକି କଷ୍ଟ କରିବେ ? ଆମେ ଖୋଜି ବାହାର କରି ନବୁ ।”

“ଆପଣମାନେ କଲିକତାରେ ଅପରିଚିତ । ଅସୁବିଧା ହବ । ଚାଲନ୍ତୁ, ମୁଁ ବି ଯିବି ।”

ତିନିଜଣ ଯାକ ସଲୁଲେକ୍ ଟାଉନସିପର ଗୋଟାଏ ପାଞ୍ଚତାଲା କୋଠାର ତିନି ତାଲାରେ ପହଞ୍ଚିଲେ । ଛୋଟ ଛୋଟ କେତେଗୁଡ଼ା ଏପାର୍ଟମେଣ୍ଟ ଭିତରୁ ସେଇଟା ଥିଲା ଗୋଟାଏ । ସେହି ଫ୍ଲଟର କବାଟରେ ଠକ୍ ଠକ୍ କଲାବୁ ଭିତରପଟୁ ପ୍ରଶ୍ନ ହେଲା, ‘କିଏ ?’

“ମୁଁ ଫନୀ ବୋଷ, ମଣ୍ଡର ମାମା ।”

ତହିଁ କବାଟ ଖୋଲିଲା ଏବଂ ସାମ୍ନାରେ ଜଣେ ବିବାହିତା ଅଳ୍ପ ବୟସ୍କା ଯୁବତୀକୁ ଦେଖି ସମସ୍ତେ ତତସ୍ତ ହୋଇ ଚାହିଁ ରହିଲେ । ଏତେ ଜଣ ଲୋକଙ୍କୁ ଦେଖି ସ୍ତ୍ରୀ ଲୋକଟି ଭୟ ପାଇଗଲା ।

ଫନୀ ବୋଷ କହିଲେ, “ଡରିବାର କିଛି ନାହିଁ । ଏମାନେ ହେଲେ ମଣ୍ଡର ବନ୍ଧୁ, କଟକରୁ ଆସିଛନ୍ତି ।”

ସ୍ତ୍ରୀ ଲୋକଟିର ନୀରବତା ଓ ପ୍ରଶ୍ନିତ ଦୃଷ୍ଟିକୁ ଚାହିଁ ଫନୀ ବୋଷ ଦୃଢ଼ରେ ପଡ଼ିଗଲେ । ସେ ପଚାରିଲେ, “ଏଠାରେ ମଣ୍ଡୁ ମିତ୍ର ବୋଲି କେହି ରହନ୍ତି କି ?”

“ନା, ଏଭଳି ଲୋକ ତ କେହି ରହନ୍ତି ନାହିଁ ।”

ଫନୀବାରୁ ଅଟକି ଗଲେ ଏବଂ ପୁଣିଥରେ ବାହାର କାନ୍ଥରେ ଲେଖା ଥିବା ନମ୍ବର ସହିତ କାଗଜରେ ଲେଖିଥିବା ନମ୍ବରକୁ ମିଳାଇଲେ । ଠିକ୍ ତ ଅଛି । ପଚାରିଲେ, “ଗରିଆହାଟର ଶୈଳେଶ ମୁଖୋପାଧ୍ୟାୟଙ୍କୁ ଜାଣନ୍ତି ?”

“ହଁ, ସେ ତ ମୋ ହଜ୍ଜବେଣ୍ଟଙ୍କ ବନ୍ଧୁ ।”

“ଏଇ ଠିକଣା ତ ଶୈଳେଶର ଜଣେ ସମ୍ପର୍କୀୟ ଦେଇଛନ୍ତି । ଆଜ୍ଞା ଆପଣଙ୍କ ହଜ୍ଜବେଣ୍ଟଙ୍କ ନାଆଁ ?”

ଏହି ସମୟରେ ପଛଆଡୁ କିଏ ଜଣେ ଆସିଲା । ସ୍ତ୍ରୀ ଲୋକଟି କହି ଉଠିଲା, “ଏଇ ଯେ, ଆସିଲେଣି ।”

ସମସ୍ତେ ମୁହଁ ବୁଲାଇ ପଛକୁ ଚାହିଁଲା ମାତ୍ର ମଣ୍ଡୁକୁ ଦେଖି ହତବାକ୍ ହୋଇଗଲେ । “ଆରେ ଏ ତ ମଣ୍ଡୁ !”

ଫନୀବାରୁଙ୍କ ପାଦ ଛୁଇଁ ମଣ୍ଡୁ ଜୁହାର ହେଲା । କିନ୍ତୁ ସାଙ୍ଗରେ ସତୀଶ ଓ ଚନ୍ଦ୍ରକାନ୍ତଙ୍କୁ ଦେଖି ତା ମୁହଁ ମଳିନ ପଡ଼ିଗଲା । ମୁହଁରେ ଫୁଟି ଆସୁଥିବା ହସ, କଡ଼ରୁ ହିଁ ମଉଳି ଗଲା । କଣ କହିବ, କଣ କହିବ ହେଉ ସେ ଅଟକି ଗଲା । ଓଠ ଦୁଇଟି ଅଧା ମେଲା ହୋଇ ରହିଗଲା । ସ୍ତ୍ରୀ ଲୋକଟି ତାକୁ ଏ ପରିସ୍ଥିତିରୁ ମୁକ୍ତ କଲା, “ଆସନ୍ତୁ, ଆସନ୍ତୁ, ସମସ୍ତେ ଭିତରେ ବସି କଥାବାର୍ତ୍ତା

କରନ୍ତୁ ।

କୋଠରୀ ଭିତରେ ଗୋଟାଏ ଖଟ ଓ ଗୋଟିଏ ଚଉକିରେ ସମସ୍ତେ ଭାଗବାଣ୍ଟ ହୋଇ ବସିଲେ । ସ୍ତ୍ରୀ ଲୋକଟି କହିଲା, “ଏହି ଗୋଟିଏ ରୁମ୍ ଆମର ବେଡ୍ ରୁମ୍, ଡ୍ରଇଂ ରୁମ୍, ସବୁ କିଛି । ଆଉ ରୁମ୍‌ଟା ଶୈଳେଶ ବାବୁଙ୍କର ।

ସତୀଶ କହିଲା, “ବ୍ୟସ୍ତ ହୁଅନ୍ତୁ ନାହିଁ । ଆମେ ଦୁଇ, ତାରି ମିଳିତରେ କଥା ସାରି ଚାଲିଯିବୁ ।”

“ନା, ନା, ସେକଥା କେମିତି ହବ ? ଅନ୍ତତଃ ତା’ କପଟାଏ ଲେଖା ପିଇ କରି ଯିବେ,” - ଏହା କହି ସ୍ତ୍ରୀ ଲୋକଟି ଭିତରକୁ ଚାଲିଗଲା ।

ପନାବାରୁ ପଚାରିଲେ, “ଆରେ ମଞ୍ଜୁ, ଭାଏ କିଏ ?

“ମୋର ଜଣେ ବନ୍ଧୁଙ୍କ ଭଉଣୀ ।”

“କାହିଁକି, ନିଜ ପତ୍ନୀ ବୋଲି କହିବାକୁ ଲାଜ ଲାଗୁଛି କି ?”

ମଞ୍ଜୁ ଚୁପ୍ ରହିଲା ।

“ତତେ ଟିକେ ଖରାପ ଲାଗିଲା ନାହିଁ ? ତୁ ଏତେ ଅମଣିଷ ହେଇଗଲୁ ? ଘରେ ତ’ ମା’ ଅଛି, ମୁଁ ତ’ ମାମୁ, ଏଇଠି ଅଛି । ଅଥଚ ତୁ ନିଜେ ନିଜେ ବାହା ହେଇ ପଡ଼ିଲୁ ? ତୋର ବିବେକ ବୋଲି କିଛି ନାହିଁ ? ଦିଦି ଜାଣିଲେ କେତେ ବଡ଼ ଆଘାତଟେ ପାଇବ ? ଯଦି ତ’ର ବାହା ହବାର ଥିଲା, କହିଥିଲେ ଆମେ କଣ ମନା କରି ଆଆନ୍ତୁ ?”

ମଞ୍ଜୁ କେବଳ ତଳକୁ ମୁହଁ ପୋତି ସବୁ ଶୁଣୁଥାଏ ।

“ତୋ ବାବା ମା’ ଶୁଣିଲେ କଣ କହିବେ ? ତୋତେ ତ ଯାହା, ମତେ କଣ କହିବେ ? ଏଇ କଲିକତାରେ ରହି ତୁ ଏତେ ବଡ଼ କାମଟାଏ କରି ପକାଇଲୁ, ଅଥଚ ମୁଁ ଜାଣି ପାରିଲି ନାହିଁ ? ଛି-ଛି-”

ତଥାପି ମଞ୍ଜୁ ନିରୁତ୍ତର । ସେ ପୁଣି କହିଲେ, “ହଉ, ସେ କଥା ପରେ । ଆଗେ ଏ ବାବୁମାନଙ୍କ କଥା ସରୁ । ତୁ ଏମାନଙ୍କୁ ଏଭଳି ଭାବରେ ଠକାଇବା କଣ ଉଚିତ ହେଲା ?”

ଚନ୍ଦ୍ରକାନ୍ତ ଏଥର ମୁହଁ ଖୋଲିଲା, “ତୁ କେଉଁ କାମରେ କଟକରୁ କଲିକତା ଆସିଥିଲୁ, ଅଥଚ କଲୁ କଣ ? ତୁ ଏଭଳି ଦମ୍ଭାବାଜ୍ଞ, ଶଠ ବୋଲି ମୋର ଧାରଣା ହିଁ ନଥିଲା । ସମସ୍ତଙ୍କ ପାଖରେ ତୋରି ପାଇଁ ଆମେ ଅପଦସ୍ତ ହେଉଛୁ ।”

ଏଥର ନୀରବତା ଭଙ୍ଗ କରି ମଞ୍ଜୁ, ଚନ୍ଦ୍ରକାନ୍ତକୁ ଚାହିଁଲା, “ଦେଖ୍ ଭାଇ, ଯାହା କହୁଛୁ କହ, ମୁଁ ତ ଭୁଲ କରିଛି ।”

“ଯାକୁ ଭୁଲ କୁହାଯାଏ ? ତୋର ଯଦି ବାହା ହେଇ ଘର ସଂସାର କରିବାର ଥିଲା, ତୁ ଯା ଭିତରକୁ ଗୋଡ଼ ପୁରେଇଲୁ କାହିଁକି ? ଆମରି ଟଙ୍କାରେ ତୁ ଗୋଟାଏ ଝିଅକୁ ଆଣି ବାହା ହେଇ ଏଠି ଘର ସଂସାର କଲୁଣି, ଅଥଚ ଆମେ ତତେ ଚାହିଁ ବସିଛୁ । ତୁ ଷ୍ଟୁଡିଂ ବୁଲ୍ କରି ପେରିବୁ, ଆଉ କାମ ଆରମ୍ଭ ହେବ ?”

ମଞ୍ଜୁ କହିଲା, “ଦେଖ ଭାଇ, ସତ କହୁଛି, ଦଶ ହଜାର ଟଙ୍କା କେସ୍ ନେଇ ଆସିବା

ମ'ର ଭୁଲ୍ ହୋଇଛି ।”

“ଟଙ୍କା ସବୁ କଲୁ କଣ ?”-ସତୀଶ ଜୋର ଦେଇ କହିଲା ।

“ଟଙ୍କା ସବୁ ବାଟରେ ଚୋରି ହୋଇଗଲା । କଣ କରିବି, ଏ କଥା କହିଲେ ତମେମାନେ ବିଶ୍ୱାସ କରିବ ନାହିଁ । ଫେରିଯାଇ ତମମାନଙ୍କୁ ମୁହଁ ଦେଖାଇ ଆଆନ୍ତି କେମିତି ? ସେଥିପାଇଁ ଏଠି ଗୋଟାଏ କାମ ଆରମ୍ଭ କରିଛି । ଯେତେ ଶୀଘ୍ର ସମ୍ଭବ ତମ ଟଙ୍କା ଶୁଦ୍ଧିଦେବି ।”

“ଟଙ୍କା ଶୁଦ୍ଧିବୁ । କିନ୍ତୁ କାମ ହବ କେମିତି ? କେଉଁ ଷ୍ଟୁଡିଂକୁ ଯାଉଥିଲୁ ?”

“ତିନି ଚାରିଟା ଷ୍ଟୁଡିଂକୁ ଯାଇ କଥାବାତା କରିଛି । କିନ୍ତୁ ଟଙ୍କା ନ ଥିବାରୁ ବୁଦ୍ଧ କରି ପାରି ନାହିଁ ।”

“ଆମକୁ ତ ଖବର ଦେଇ ପାରିଆଥାନ୍ତୁ । ନ ହେଲା, ତ ମାମୁଙ୍କୁ ତ କହି ଆଆନ୍ତୁ ।”

“ମୁଁ ଜାଣେ ତମେମାନେ ବିଶ୍ୱାସ କରିବ ନାହିଁ । ମୋର ଦୂର୍ଭାଗ୍ୟ । ଟଙ୍କାଗୁଡ଼ା ଚୋରି ହୋଇଯାଇ ବଡ଼ ବିପଦରେ ପଡ଼ିଗଲା ।”

ସତୀଶ ଓ ଚନ୍ଦ୍ରକାନ୍ତଙ୍କ ମୁଣ୍ଡରେ ବଜ୍ର ପଡ଼ିଗଲା । ଏବେ କରିବେ କଣ ? ଯେତେ ମନା କଲେ ବି ମଞ୍ଚୁ କେସ୍ ନେଇ ଆସିଲା କାହିଁକି, ତା’ର କାରଣ ସ୍ପଷ୍ଟ ହୋଇଗଲା । ଆମେ ତ କେବଳ କଣ୍ଟାକୁ କରିବା କଥା କହିଥିଲୁ । ମୂଳରୁ ହିଁ ତାକୁ ମନା କରା ହେଇଥିଲା । ପରେ ବ୍ୟାଙ୍କ ଡ୍ରାଫ୍ଟ ମାଧ୍ୟମରେ ଟଙ୍କା ଦିଆଯାଇ ପାରି ଥାଆନ୍ତା । ମୂଳରୁ ହିଁ ସେ ଏ ସ୍ପଟ୍‌ସବୁ କରିଥିଲା । ଅଥଚ ଉପରେ ଉପରେ ଅନ୍ୟ କଥା କହୁଥିଲା ।

ଚନ୍ଦ୍ରକାନ୍ତ ଉଠି ଛିଡ଼ା ହେଲା, “ତାଲ ସତୀଶ, ଏଠି ବସି ଆଉ କିଛି ଲାଭ ନାହିଁ । ତା’ ପାଖରୁ ଟଙ୍କା ମିଳିବ ନାହିଁ ।”

ଏହି ସମୟରେ ଭିତରୁ ଗୋଟାଏ ଟ୍ରେ’ରେ ପାଞ୍ଚ କପ୍ ତା’ ଧରି ସ୍ତ୍ରୀ ଲୋକଟି ଆସିଲା, “ତା’ ପିଇ ଦେଇ ଯାଆନ୍ତୁ ।”

“ନା, ଆଉ ।”

“ଆପଣମାନେ ବୋଧେ ରାଗିଗଲେ । ମୁଁ ସବୁ ବୁଝାଇ ଦେବି, ଟିକିଏ ବସନ୍ତୁ ।”

ମଞ୍ଚୁ କିନ୍ତୁ ତୁପ୍‌ତାପ ବସିଥିଲା । ପାଟିରୁ ପଦେ ବି କଥା ବାହାରିଲା ନାହିଁ । ସ୍ତ୍ରୀ ଲୋକଟି ତା’ ଟ୍ରେ ଧରି ଠିଆ ହୋଇଥିଲା । ସତୀଶ, ଚନ୍ଦ୍ରକାନ୍ତ ଓ ଫନୀ ବୋଷ ବାହାରକୁ ବାହାରି ଆସିଲେ ଏବଂ ପାଉଛ ପରେ ପାଉଛ ଟପି ତଳକୁ ଓହ୍ଲାଇବାକୁ ଲାଗିଲେ ।

(୧୭)

ତୃତୀୟା ଚରଣର ପ୍ରତିଶ୍ରୁତିରେ କିଛି ମୂଲ୍ୟ ନ ଥାଏ । ସନ୍ଧ୍ୟାବେଳେ ଆସିବ ବୋଲି କହି ଯେ ଯାଇଥିଲା, ଆସିଲା ତା’ପର ଦିନ ଉପରବେଳା ଚାରିଟା ବେଳକୁ ।

ଚନ୍ଦ୍ରକାନ୍ତ କହିଲା, “ତୁ ତ ବେଶ୍ ଲୋକ ? କଲିକତାରୁ ବୁଲି ବୁଲି ଆମେ ଆସିଲୁ । ସେ ଆଡ଼େ ଦଶହଜାର ଟଙ୍କା ମାରି ଦେଇ ମଞ୍ଚୁ ମିତ୍ର ରହିଲା । ଆଉ ଯେ ଏ କମ୍ପାନୀ ଚାଲିବ କି ଆମେ ସିନେମାଟା ଡିଆରି କରି ପାରିବା, ଏ ବିଶ୍ୱାସ ମୋର ହେଉନି ।”

“ସବୁ ହବ, ତୁ ଟିକେ ସମ୍ଭାଳି ଯା’, ତା’ ମା’ଙ୍କୁ ସବୁକଥା କହିବା ।”

“ହେଲା ଯେ, ତ’ ଟଙ୍କା ଅନ୍ତତଃ ଜମା କର । କାମଟା ଆରମ୍ଭ ହେଉ ।”

“ଏଇ ଦି’ ଚାରିଦିନ ଭିତରେ ବନ୍ଦୋବସ୍ତ କରି ଦେଇ ଦେବି ।”

“ଯେତିକି ଆମେ ଅପଦସ୍ଥ ହେଲୁଣି, ସବୁ କଥା ତତେ କହିଲିଣି । ଯେଉଁମାନଙ୍କ ଠାରୁ ପାଁ ଶହ କରି ଜମା ନିଆଯାଇଛି, ସେମାନଙ୍କୁ ଫେରାଇବାକୁ ବି ଟଙ୍କା ନାହିଁ ।”

“ଫେରାଇବା କାହିଁକି ? କାମ ନିଶ୍ଚିତ ହବ । ମ’ ଉପରେ ଭରସା ରଖ । ଟିକିଏ ଝମେଲାଟା ତୁଟି ଯାଉ, ମୁଁ ସବୁ ବନ୍ଦୋବସ୍ତ କରିବି ।”

“କି ଝମେଲାଟା, ଶୁଣେ ।”

“ବିଶ୍ୱାସ କର, ଆଖି ଛୁଉଛି, ଏପରି ଅବସ୍ଥାରେ ପଡ଼ିଗଲି ଯେ ସେ କଥା ନ କହିବା ଭଲ ।”

“କାହିଁକି, କହୁନାହିଁ । ଭଲତ ଅନେକ ହେଲାଣି, ହେଲା ଏବେ ଖରାପ ହବ ।”

“ରାଜି ତ -? ବେଶ, ମ’ ସାଙ୍ଗରେ ଚାଲି । ନିଜ ଆଖିରେ ଦେଖି ଆସିବୁ ।

“କହୁନୁ, ଯାହା ଭାବୁଛୁ କହ । କିଛି ଗୋଟାଏ ଆଗରୁ ଫାନ୍ଦି ଆସି ପାରିଲୁ ନାହିଁ ?”

“ଏଇ ତ କହିବୁ । ଚାଲି, ନିଜ ଆଖିରେ ଦେଖି ଆସିବୁ । ମ’ର କହିବା ଦରକାର ନାହିଁ ।”

ଏକରକମ ଟାଣି ଟାଣି ସେ ଚନ୍ଦ୍ରକାନ୍ତକୁ ବାହାରକୁ ନେଇ ଆସିଲା । ତା’ପରେ ଦୁହେଁ ରିକ୍‌ସାରେ ବସି ଅନେକ ବାଟ ଅତିକ୍ରମ କଲାପରେ ଚଣ୍ଡୀ ମନ୍ଦିର ରାସ୍ତା ଧରିଲେ । ରିକ୍‌ସାରେ ବସି ଚଣ୍ଡୀ ଚରଣ ରିକ୍‌ସାବାଲାକୁ କେବଳ ବାଁ, ଡାହାଣ, ସିଧା, ଏପରି କହୁଥାଏ । ପ୍ରଧାନ ରାସ୍ତାରୁ ଚଳି, ଗଳିରୁ ଉପଗଳି । ଏହିପରି ଅନେକ ଅଣ ଓସାରିଆ ରାସ୍ତା ଅତିକ୍ରମ କଲା ପରେ ଗୋଟାଏ ପୁରୁଣା ଜରାକାର୍ଯ୍ୟ କୋଠା ଆଗରେ ରିକ୍‌ସା ଅଟକାଇବାକୁ ସେ ଇଚ୍ଛିତ ଦେଲା । ରିକ୍‌ସା ଭଡ଼ା ଚୁକ୍ତି କରି ଦେଇ ଚନ୍ଦ୍ରକାନ୍ତକୁ ଟାଣି ଟାଣି ନେଇ ବାରଣ୍ଡା ଉପରକୁ ଉଠିଗଲା ଏବଂ ଅଧା ଆଉଟା କବାଟକୁ ଠେଲି ଭିତରକୁ ପଶିଲା ।

ଘରଟାର ବାହାର କାନ୍ଥର ପଲସ୍ତରା ସବୁ ଝଡ଼ି ଇଟା ଦେଖାଯାଉଥାଏ । କେକାଣି କେତେ ବର୍ଷ ହେବ ତୁନ ନ ଲାଗି ଶିଉଳି ସବୁ ଜମି କଳା ପଡ଼ି ଯାଇଥାଏ । ସମୟର ଆଘାତକୁ ପ୍ରତିହତ କରିବା ଲାଗି କେତେ ବର୍ଷ ହେବ ଯେପରି କୌଣସି ପ୍ରଚେଷ୍ଟା ହୋଇ ନାହିଁ । ଏକ ଅବସ୍ଥୟର ଝଡ଼ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଇଟା ଉପରେ ଲିପିବଦ୍ଧ ହୋଇ ରହିଥିଲା । ଭିତରଟା ମଧ୍ୟ ଥିଲା ତଦନୁରୂପ ।

କୋଠରିଟା ଭିତରେ ପଡ଼ିଥିଲା ଗୋଟାଏ ଚକ୍ରପୋଷ ଏବଂ ଗୋଟାଏ କାଠ ବେଞ୍ଚ । ଚକ୍ରପୋଷ ଉପରେ ବସିଥିଲେ ଜଣେ ବୟସ୍କ ମହିଳା ଓ ଜଣେ ଯୁବତୀ । ଆଉ ବେଞ୍ଚ ଉପରେ ବସିଥିଲା ଜଣେ ଯୁବକ । ବୟସ୍କା ମହିଳା ଜଣକ ଯେ ବିଧବା ଥିଲେ, ଏହା ତାଙ୍କ ଚେହେରାକୁ ହିଁ ସ୍ପଷ୍ଟ ହୋଇ ଉଠିଥିଲା । ଯୁବତୀ ଜଣକ ସେଲଫ୍‌ସ୍‌ହେଲ ଓ କମିଜ ପିନ୍ଧିଥିଲା ଏବଂ ଯେ କୌଣସି ଦୃଷ୍ଟିକୁ ନିଜ ଆଡ଼କୁ ଆକର୍ଷଣ କରି ନେବାର ଚେହେରା ତାହାର ଥିଲା । ଚଣ୍ଡୀ ଚରଣକୁ ଦେଖି ଭଦ୍ର ମହିଳା କହି ଉଠିଲେ, “ଆରେ ଚଣ୍ଡୀ ଯେ ? ସକାଳ ଠାରୁ ତମକୁ ମୁଁ ଅପେକ୍ଷା କରୁଛି”

“ମୁଁ ତ ମାଉସା ତମରି କାମରେ ବ୍ୟସ୍ତ ଥିଲି ।”

“କଣ ହେଲା, କିଛି କଲ ?”

“ଆମା ଜନ୍ମପେକ୍ଟରଙ୍କ ସହ କଥାବାର୍ତ୍ତା ଛିଡ଼ି ଯାଇଛି । ଯାହା କିଛି ହେଲେ ବି କେଶ୍‌ଟା କୋର୍ଟକୁ ଯିବ । କଥା ବହୁତ ପ୍ରଚାର ହେଇ ଯାଇଛି । ଖବର କାଗଜରେ ବାହାରି ଯାଇଛି । ଆଇ.ଜି., ଡି.ଆଇ.ଜିଙ୍କ ଯାଏ କଥାଟା ଚାଲି ଗଲାଣି ।”

“ଫେର ?”

“ବେଲ୍ ଯେମିତି .ମିଳିଯାଏ, ସେ କାମ ସେ କରିବେ ।”

“ତମେ କିନ୍ତୁ ଆଜି ହିଁ ଓକିଲ ସହିତ କଥାବାର୍ତ୍ତା ଛିଡ଼େଇ ଦିଅ ।”

“ସେ ବନ୍ଦୋବସ୍ତ ହୋଇଯାଇଛି ।” ତା’ପରେ କହିଲା, “ଇୟେ ହେଲା ଚନ୍ଦ୍ରକାନ୍ତ, ମୋର ବନ୍ଧୁ । ଆମେ ଯେଉଁ ‘ସାଗର ତାରେ’ ଫିଲ୍ମଟା କରିବାକୁ ଯାଉଛୁ, ଇୟେ ହେଉଛି ତା’ର ମୁଖ୍ୟ । ତା’ମାନେ ଆମ କମ୍ପାନୀର ମୁଖ୍ୟ ଲୋକ । ମୁଖ୍ୟ କଣ ? ସବୁ ଜାଣନ୍ତୁ ସିଏ କରୁଛନ୍ତି । ଆମେ କେତେଜଣ ନାଆଁକୁ ମାତ୍ର ।”

ଚନ୍ଦ୍ରକାନ୍ତ ନମସ୍କାର କଲା । ପ୍ରତ୍ୟୁତ୍ତରରେ ଭଦ୍ରମହିଳା କହିଲେ, “ବସ ବାବୁ” । ଚଷ୍ଟା କହିଲା, “ମାଉସା, ଗିଲାସେ ପାଣି ମଗାନ୍ତୁ । ଖରାରେ ତଣ୍ଡିଟା ଶୁଖି ଗଲାଣି ।”

ଭଦ୍ର ମହିଳା ସେଇଠୁ ଡାକ ଛାଡ଼ିଲେ, “ଏ ରାମା, ପାଣି ଗିଲାସେ ଆଣ ତ ! ଆଛା କାଲି ବେଲ୍ ମିଳିଯିବ ତ ? ଦେଖ, ତୁଛାଟାରେ ତାକୁ ପୋଲିସ ଧରି ନେଇଛି । ତମେ କଣ ତାକୁ ଜାଣି ନ ? ତା’ ପାଟିରୁ କଥା ବାହାରେ ନାହିଁ । ଯିଏ ପିମ୍ପୁଡ଼ିଟେ ମାରି ପାରେନି, ସିଏ ଫେର ମଣିଷ ମାରିବ ?”

“ସେ କଥା ଆମେ ସିନା ବୁଝିବା, ପୋଲିସ କଣ ବୁଝିବ ? ସେମାନେ ତ ଆଇନ କଥା ହିଁ ଜାଣନ୍ତି ।”

“ହଉ ବାପ, ଟଙ୍କା କେତେ ଲାଗିବ ?”

“ଟଙ୍କା ପାଇଁ ଚିନ୍ତାକରନ୍ତୁ ନି । ସେ ବ୍ୟବସ୍ଥା ମୁଁ କରିଛି ।”

“ମୁଁ ଶୁଝି ଦେବି । ଟିକିଏ ବନ୍ଦୋବସ୍ତ କରେ । ଦେଖୁତ ଘରର ଅବସ୍ଥା । ଖଣ୍ଡେ ହେଲେ କ’ଣ ପିତଳ ନାହିଁ ଯାହାକୁ ବିକିଲେ କିଛି ମିଳିବ ।”

ତଣ୍ଡି ଡାକର ଅବରୁଦ୍ଧ ହୋଇ ଆସିଲା । ସେ ତୁମ୍ଭ ହେଉଗଲେ ।

ଚନ୍ଦ୍ରକାନ୍ତ ବସି ବସି ଥରେ ଭଦ୍ର ମହିଳାଙ୍କୁ, ଥରେ ଚଷ୍ଟାକୁ, ପୁଣି ଥରେ ଯୁବତୀଟିକୁ ଚାହିଁଥାଏ ।

ଏ ସମୟରେ ପାଣି ଗ୍ଲାସ୍‌ଟାଏ ଧରି ଅନ୍ୟ ଜଣେ ଯୁବତୀ କୋଠରୀ ଭିତରକୁ ପଶିଲା । ଦୁଇଜଣ ଯେ ଦୁଇ ଭଉଣୀ, ଏକଥା ସେମାନଙ୍କ ଚେହେରାକୁ ହିଁ ସ୍ପଷ୍ଟ ବାରି ହୋଇ ପଡ଼ୁଥିଲା । ଆଗରୁକା ଯୁବତୀଟି ଅପେକ୍ଷାକୃତ ଅଧିକ ସୁନ୍ଦରୀ ଥିଲା । ମୁହଁଟି ଆକର୍ଷଣୀୟ ଥିଲା । ନର୍କକା ସଦୃଶ ଶରୀର ଗଠନ, ପ୍ରଭାବିତ କରି ପାରିଲା ଭଳି ଚାଲି । କିନ୍ତୁ ପ୍ରଥମ ଯୁବତୀ ଭଳି ତା’ ମୁହଁରେ ମଧ୍ୟ କଳା ମେଘର ଛାଇ ପଡ଼ିଥିଲା ।

ପାଣି ଗ୍ଳାସଟା ଚଷା ହାତକୁ ବଢ଼ାଇ ଦେଇ ସେ ଚୁପ୍ ଚାପ ଛିଡ଼ା ହେଲା । ଭଦ୍ର ମହିଳା କହିଲେ, “ଜୟେ ମାନା, ଆଉ ସେ ରାନା-”

ଚନ୍ଦ୍ରକାନ୍ତ ଆଖିରେ ମାନାର ଆଖି ମିଶିଗଲା ମାତ୍ରେ ସେ ଦୂରତ ତଳକୁ ମୁହଁ କରି ନେଲା । ଚଷା ପାଣି ପିଉଥିଲା ଆଉ ରାନା ତାକୁ ଚାହିଁ ରହିଥିଲା । ପାଣି ପିଇ ସାରିଲା ପରେ ସେ କହିଲା, “ଟିକେ ଭିତରକୁ ଆସିବ କି ?”

“ହଁ ଚାଲି” - କହି ଚଷା ଭିତରକୁ ଉଠିଗଲା । ପଛେ ପଛେ ରାନା । ଭଦ୍ର ମହିଳା କହିଲେ, “ତମ ବିଷୟରେ ଚଷା ଆମକୁ ସବୁକଥା କହିଛି । ତମେ ତ ଧନୀ ଘରର ପିଲା । ଅଭାବ, ଅସୁବିଧା କଥା ବୁଝିବ କୁଆଡ଼ୁ ? କିନ୍ତୁ ସେଇଗୁଡ଼ା ଆମର ଜୀବନ । ମାନା ବାପା ଗଲା ଦିନରୁ ଏ ଦେହ, ମନକୁ ପଥର କରି ଦେଇଛି । ଏକରେ ତ ପଇସାଟିଏ ରୋଜଗାରର ପତ୍ତା ନାହିଁ । ତା’ ପରେ ଲୋକମାନଙ୍କର ଦାଉ । ଏ ପାଖ ପଡ଼ିଶା ଆମକୁ ଜଳାଇ ପୋଡ଼ାଇ ମାରି ସାରିଲେଣି । ଚଷା କି ବିଶି ଭଲ ପିଲାଙ୍କ ମନରେ ଯଦି ଆମ ପ୍ରତି ଦୟା ନଥାଆନ୍ତା, ଯଦି ବିପଦ ଆପଦରେ ପାଖରେ ଠିଆ ହେଉ ନ ଥାଆନ୍ତେ, ଏଇ ସାଇ ପଡ଼ିଶା ଆମକୁ ବଜାରରେ ନିଲାମ କରି ଦେଇ ସାରନ୍ତେଣି ।”

ଏହି ସମୟରେ ଘର ଭିତରୁ ଚଷା ବାହାରି ଆସିଲା । ହଉ ଠିକ୍ ଅଛି, ଠିକ୍ ଅଛି, ଦେଖିବା - ଜଟାସି କହି କହି ।

ଚଷା ଆସି ଚନ୍ଦ୍ରକାନ୍ତ ପାଖରେ ଛିଡ଼ା ହେଲା, “ଚାଲି ଯିବା । ମାଉସୀ, ଆମେ ଆସୁଛୁ । କାଲି ସକାଳେ ଆସି ମୁଁ ଖବର ଦେବି ।”

“ଦେଖିବ ଟିକେ, ଯେମିତି ହଉ, ଜାମିନ୍‌ରେ ଆଣି ପିଣ୍ଡୁକୁ ମ’ ପାଖରେ ପହଞ୍ଚାଇବ ।”

“ସେ ବିଷୟରେ ଆପଣ ନିଶ୍ଚିତ ରହନ୍ତୁ !”

“ବେଳ ପାଇଲେ ଏ ବାବୁକୁ ଆଣିବୁ । ବଡ଼ ବିପଦରେ ପଡ଼ିଛି ବାପ, ପାଣି ଗିଲାସେ ବି ଦେଇ ପାରିଲି ନି ।”

“ମୁଁ ଆସୁଛି, ପରେ କେତେକେଲେ ଚଷା ସାଙ୍ଗରେ ଆସିବି,” - କହି ଚନ୍ଦ୍ରକାନ୍ତ ବାହାରକୁ ବାହାରି ଆସିଲା ।

ରାସ୍ତାରେ ତାଲୁ ତାଲୁ ଚଷା କହିଲା, “କଣ ଦେଖିଲୁ ?”

“କିଛି ନାହିଁ ତ ?”

“କିଛି ବୁଝି ପାରିଲୁ ?

“ନା”

“ବୋକାଟା କି ? ରାନା, ମାନା ତତେ କେମିତି ଲାଗିଲେ ?”

“ଭଲ ଲାଗିଲେ । ଦୁଇଜଣ ଯାକ ସୁନ୍ଦରୀ । କେହି କାହାକୁ କମ୍ ନୁହଁନ୍ତି ।”

“ମୁଁ ଭାବୁଛି, ଆମ ଫିଲ୍ମରେ ଏ ଦୁଇଜଣଙ୍କୁ ଦୁଇଟା ରୋଲ୍ ଦେବା । ଛୋଟ ହେଉ ପଛେ ।”

“ସେ କଥା ତୁ ଆଉ ମୁଁ କେମିତି ସ୍ଥିର କରିଦେବା ? ତାଇରେକୂର ଅଛନ୍ତି, କ୍ୟାମେରା

ମ୍ୟାନ ଅଛନ୍ତି, ସେ ଦାୟିତ୍ୱ ସେମାନଙ୍କର ।”

“ସେମାନଙ୍କୁ ତ ଚେହେରାରେ କେହି ବାନ୍ଧି ପାରିବ ନାହିଁ, ଫଟୋଜିନିକ୍ ଫେସ୍ ଅଛି । ଆଉ ରହିଲା ଏକ୍ସ କଥା । ସିନେମା କଣ ଯାତ୍ରା ନା ଥେଟର ହେଉଛି ଯେ ଭୁଲ ସୁଧାରିବାର ବାଟ ନାହିଁ ?

“ସେଥିରେ ଆମେ ହସ୍ତକ୍ଷେପ କଲେ, ସେମାନେ ବିଗିଡ଼ିବେ । ବ୍ୟବସାୟ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ସିନେମାଟା ସକ୍ଷେପସ୍ଥୁଲ ହବା ଦରକାର । ସଭକ ମେଣ୍ଟାଇବା ପାଇଁ କଣ ସିନେମା ପ୍ରଡ଼କ୍ସନରେ ଆମେ ହାତ ଦେଇଛୁ ?

“ସେ ସବୁ ଠିକ୍ । ରାନା ମାନଙ୍କୁ କିନ୍ତୁ ଆମକୁ ନିଷ୍ଠୟ ରୋଲ୍ ଦବାକୁ ପଡ଼ିବ । କିଛି ହେଲେ ତ ଟଙ୍କା ସେମାନେ ପାଇବେ ।”

“ତୁ ଏତେ ବ୍ୟସ୍ତ କାହିଁକି ? କଥା କଣ ?”

“ତୁ ଜାଣି ନାହୁଁ । ସୋମନାଥବାବୁ ସରକାରୀ ଚାକିରି କରୁଥିଲେ । ହଠାତ୍ ହାର୍ଟଫେଲ କରି ମରିଗଲେ । ତାଙ୍କ ଅନ୍ତେ ଏମାନଙ୍କ ଅବସ୍ଥା ଅତି ଶୋଚନୀୟ ହୋଇ ଯାଇଛି । ଖାଇବାକୁ ମିଳିବା କାଠିକର ପାଠ ।

“ବେଲ୍ କଥା କଣ କହୁଥିଲେ ?”

“ତାଙ୍କ ଘରକୁ ଏମିତି ମୋ ଭଳି କି ବିଶି ଭଳି ଆଉରି କେତେଜଣ ଆସନ୍ତି । ସବୁ ଜଣାଶୁଣା, ସମ୍ପର୍କୀୟ ଭିତରେ । ସେମାନଙ୍କ ଭିତରୁ ରଣା ବୋଲି ଜଣେ ଟୋକାକୁ କିଏ ମର୍ଡ଼ର କରି ଦେଇଛି । ମନେ ନାହିଁ, ଚାରି ପାଞ୍ଚ ଦିନ ତଳେ ଖବର କାଗଜରେ ବାହାରିଥିଲା ?”

“ହଁ, ହଁ, କାଠଯୋଡ଼ି ବାଲିରୁ ଯଉ ଶବ୍ଦଟା ମିଳିଥିଲା ତ ?”

“ବାସ୍, ସେହି ।”

“ତେବେ ତାଙ୍କ ପୁଅ ପିଣ୍ଟୁକୁ ପୋଲିସ୍ ଏରେଷ୍ଟ କଲା କାହିଁକି ?”

“ସନ୍ଦେହରେ । ସେ ମାରିଛି, ନ ହେଲେ ଯିଏ ମାରିଛି, ପିଣ୍ଟୁ ଜାଣିତି ।”

“ପିଣ୍ଟୁ କେମିତିକା ପିଲା କି ?”

“ସେହିମାନଙ୍କ ସାଙ୍ଗରେ ସାଙ୍ଗ ହୁଏ ଯେତେବେଳେ, ସେମାନଙ୍କ ଭଳି ଆଉ କଣ ? ଘର, ପରିବାର ବିଷୟରେ ଚିନ୍ତା ନାହିଁ । ଦିନରାତି ବୁଲୁଥାଏ । କଣ ନା ପାର୍ଟି କାମ କରୁଛି”-

“ଅସଲ କାରଣ ତ ମତେ ଜଳ ଜଳ ହେଇ ଦେଖାଯାଉଛି । ତେବେ ତତେ କେମିତି ପୋଲିସ୍ ଧରି ନି ? ଅନ୍ତତଃ ସନ୍ଦେହ ତ କରିଥିବ ?”

“ତା ମାନେ ? ତୁ ଭାବୁଛୁ ମୁଁ ସେ ମର୍ଡ଼ର ସହିତ ସମ୍ପୃକ୍ତ ?”

“ଓ ହୋ, ରାଗୁଛୁ ନାହିଁକି ? ମୁଁ ତୋର ବନ୍ଧୁ, ତତେ ସନ୍ଦେହ କରିବି ?”

“ସେମିତି କହୁଛୁ ? ମଉସାଙ୍କୁ କହି ଥାନାକୁ ଫୋନ୍ କରାଇ ଯଉ କଣ୍ଠରେ ମ’ ନାମ କଟାଇବି ?”

“ଆଜ୍ଞା ଛାଡ଼, ଦେଖିବା । କାମ ଆରମ୍ଭ ହେଲେ ଏ ଦୁଇଜଣଙ୍କୁ ସ୍ତ୍ରୀ ଚେଷ୍ଟ କରାଇବା ।

୧୯୬୦ ଦଶକ ବେଳକୁ ହାରାକୁଦ ତେମରୁ ଉତ୍ପାଦିତ ବିଦ୍ୟୁତ ଶକ୍ତି ବ୍ୟବହାର କରିବା ପାଇଁ ଓଡ଼ିଶାରେ ସେପରି କଳକାରଖାନା ନ ଥିଲା । ରାଉରକେଲା ଉତ୍ସାଦ କାରଖାନା, ରାଜଗାଙ୍ଗପୁର ସିମେଣ୍ଟ, ହାରାକୁଦ ଏଲୁମିନିୟମ୍ ଆଦି କେତେକ କାରଖାନାକୁ ସରକାର ବାଧ୍ୟ କରି ବିଦ୍ୟୁତ ଯୋଗାଉଥିଲେ । ସେହି ସମୟରେ ଓଡ଼ିଶାର କେତେକ ସହରକୁ ହାରାକୁଦରୁ ଉତ୍ପାଦିତ ବିଦ୍ୟୁତ ଶକ୍ତି ଯୋଗାଇ ଦିଆଗଲା । ଉତ୍ତରରେ ପାଣ୍ଡାର ହାଉସ୍ ବନ୍ଦ ହେଇଗଲା ଏବଂ ହାରାକୁଦରୁ ବିଦ୍ୟୁତ ଯୋଗାଣ ହେଲା ।

ବୁଲ୍ ସ୍ତରରୁ ଏହି ବିଦ୍ୟୁତ ସରବରାହ ଆରମ୍ଭ ହେଲାବେଳକୁ ୧୯୬୦ ମସିହା ହୋଇ ଯାଇଥିଲା । ହରିପୁରକୁ ଖୁଣ୍ଟ ବସି ବିଦ୍ୟୁତ ଲାଇନ୍ ଟଣା ହେଲା ଆହୁରି ତେରିରେ । ପୁଣି ସେ ବିଦ୍ୟୁତ ଯୋଗାଣରେ ପ୍ରବଳ ଅନିୟମିତତା ରହୁଥିଲା । ଯଦିଓ ଅଧିକାରୀ ମହାଶୟ ସେହି ଏକ ସମୟରେ ନିଜ ଘରକୁ ବିଦ୍ୟୁତ ସଂଯୋଗ ଆଣିଥିଲେ, ତେବେ ବି ବହୁ ସମୟ ପେଟ୍ରୋମେକ୍ ଉପରେ ନିର୍ଭର କରିବାକୁ ପଡୁଥିଲା । ତେଣୁ ଯାତ୍ରାର ଲାଇଟମେନ୍ ରଘୁଆ ପେଟ୍ରୋମେକ୍‌ଗୁଡ଼ିକୁ ପ୍ରତିଦିନ ସଫାସଫି କରି ତେଲ ପୂରାଇ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରି ରଖୁଥିଲା । ଯଦିଓ ବିଦ୍ୟୁତ ଲାଇନ୍ ଥିଲା ଏବଂ ଲାଇଟ୍ ଜଳୁଥିଲା, ସାଧାରଣତଃ ଲୋକମାନଙ୍କର ତାହା ଉପରେ ଆଶ୍ୱା ନଥିଲା । ସେଦିନ ମଧ୍ୟ ତେଲ ପୂରାଇବା, ମେଷେଲ ବଦଳାଇବା, ପିନ୍‌କୁ ଟେକ୍ କରିବା, ତେଲ ନଜଲ୍ ସଫା କରବା ଆଦି କରୁଥିଲା । ସେତେବେଳକୁ ଅପରାହ୍ନ ପାଞ୍ଚଟା । ଖଟିଆଟା ଉପରେ ବସି ପତ୍ରଝଡ଼ା ଲିମ୍ବ ଗଛଟାକୁ ଚାହିଁ ରଘୁନାଥ ଶତପଥୀ ବସି ଆସନ୍ତି । ତା' କପଟାଏ ଅନେକ ବେଳୁ ହରିଆ ରଖି ଦେଇ ଯାଇଛି । ଅଥଚ ସେଥିପ୍ରତି ତାଙ୍କର ଧ୍ୟାନ ନାହିଁ । ସିଗାରେଟ୍‌ଟା ମଧ୍ୟ ଜଳି ଜଳି କେତେବେଳେ ହାତରୁ ଖସି ଗଲାଣି ।

ହରିଆ ପାଟି କରି ଡାକିଲା, “ମାଷ୍ଟେ, ତା’ ଥଣ୍ଡା ହେଇ ଗଲାଣି, ପିଇବେ ନାହିଁକି ?”

ରଘୁବାବୁ ଲିମ୍ବଗଛ ଶାଖା ପ୍ରଶାଖାରୁ ତଳକୁ ଖସି ଆସିଲେ । ସତେ ଯେମିତି ଚକ୍କର କାଟି ଉଡ଼ାକାହାଙ୍ଗଟା ଅବତରଣ କରୁଛି । “ଆରେ ହଁ ତ”- କହି ସେ ତା’ ଗିଲାସଟାକୁ ଢକ ଢକ କରି ପିଇ ଦେଲେ ।

ହରିଆ ପୁଣି କହିଲା, “ସାଆନ୍ତେ ତକେଇଚନ୍ତି । ତା’ ପିଇ ଦେଇ ଯିବାକୁ କହିଚନ୍ତି ।”

ରଘୁବାବୁ ଖଟିଆ ଉପରୁ ଉଠି ଛିଡ଼ା ହେଲେ ଏବଂ ଆଖଡ଼ା ପରସ୍ତରେ ଥିବା ନିଜ କୋଠରି ଭିତରକୁ ପୋଷାକଟା ବଦଳାଇବା ପାଇଁ ପଶିଗଲେ । ତାଙ୍କର ଚିରାଚରିତ ପୋଷାକ ଖଦଡ଼ ଧୋତି ଓ ଖଦଡ଼ କୁର୍ତ୍ତା । ମୁଣ୍ଡରେ ଅପେକ୍ଷାକୃତ ଲମ୍ବା କେଶ କାନ୍ଧଯାଏ ଲମ୍ବିଆଏ । ସେଥିରେ ଟିକିଏ ପାନିଆ ମାରି ଦେଇ ସେ ଅଧିକାରୀଙ୍କ ଉଆସ ଆଡ଼କୁ ମୁହାଁଇଲେ ।

ବୈଠକଖାନାର ସେହି ପୁରୁଣା କାଠ ଚଉକି ଉପରେ ଅଧିକାରୀ ଚତୁରାନନ୍ଦ ସାମନ୍ତ ବସିଥିଲେ । ଗୋରା ତକ ତକ ଦେହଟା କଳା ପଡ଼ିଗଲାଣି । ବେକ, ହାତ, ଛାତିରେ ଚମଡ଼ାଯାକ କୁଞ୍ଚିତ ହୋଇଗଲାଣି । ସମୟ ରଘୁନାଥ ଶତପଥୀଙ୍କ ଶରୀର ଉପରେ ପଞ୍ଚକ୍ଷତି ଆଘାତ ଦେଇ ସାରିଥିଲା । ପୂର୍ବର ସେ ଉଦାମତା, କର୍ମ ପ୍ରବଣତା ନାହିଁ । ଆଶୁଗଣ୍ଡି ବାତ ଯୋଗୁଁ

ଏବେ ବିନା ଆଶ୍ରୟରେ ଚାଲିବା କଷ୍ଟକର । ପ୍ରତିଦିନ ଜଣେ କବିରାଜ ଆସି ହାତ ଗୋଡ଼ ଗଣ୍ଠିରେ ତେଲ ମାଲିସ କରି ସେକ ଦେଇ ଯାଏ ।

ତାଙ୍କ ପାଖରେ ଅନ୍ୟ ଏକ ଚଉକିରେ ବସିଥିଲା ଚନ୍ଦ୍ରକାନ୍ତ, ଅଧିକାରୀ ମହାଶୟକ ପୁଅ । ଅଧିକାରୀ ମହାଶୟ ତିନିବର୍ଷ ତଳେ ତାର ବିବାହ କରାଇ ଦେଇଥିଲେ ଏବଂ ଏହା ଭିତରେ ସେ ଗୋଟିଏ ପୁତ୍ର ସନ୍ତାନର ଜନକ ମଧ୍ୟ ହୋଇ ସାରିଥିଲା । ଏବେ ସେ ବର୍ଷରେ ହାରାହାରି ସାତ ମାସ ହରିପୁରରେ ରହୁଥିଲା ଏବଂ ପାଞ୍ଚ ମାସ କଟକ, ଭୁବନେଶ୍ୱର, ପୁରୀ, କଲିକତା ଆଦି ବୁଲୁଥିଲା ।

ଏଇ ରଘୁନାଥଙ୍କ ଆଖି ଆଗରେ ତାର ଜନ୍ମ । ତା’ ଏକୋଇଶିଆ ଭୋଜି ଭାତ କଥା ତାଙ୍କର ମନେ ପଡ଼ି ଯାଉଥିଲା । ଚନ୍ଦ୍ରକାନ୍ତ ପାଖରେ ଅଉ ଦୁଇଜଣ ବସିଥିଲେ । ସେ ପରିଚୟ କରାଇ ଦେଲା, “ଇୟେ ହେଲେ ରଘୁନାଥ ଶତପଥୀ । ଓଡ଼ିଶା ପ୍ରସିଦ୍ଧ ଯାତ୍ରା-ନାଟକ ଲେଖକ ଓ ନିର୍ଦ୍ଦେଶକ ।

ସେମାନେ ଛିଡ଼ା ହୋଇ ଦୁଇ ହାତ ଯୋଡ଼ି ନମସ୍କାର କଲେ -

“ଆମେ ଆପଣଙ୍କ ନାମ ଶୁଣିଛୁ । କେବେ ଦେଖି ନଥିଲୁ । ଆପଣଙ୍କ ସହିତ ପରିଚୟ ହୋଇ ଆମେ ବହୁତ ଆନନ୍ଦିତ ।”

ରଘୁବାବୁ ଗୋଟିଏ ଚଉକି ଦଖଲ କରି ବସିଲେ ଆଉ ଅଧିକାରୀ ମହାଶୟକ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ପଚାରିଲେ, “ମୋତେ ଡକାଇଲେ ?”

“ହଁ ରଘୁନାଥ । ଚନ୍ଦ୍ରକାନ୍ତ ଗୋଟାଏ ନୂଆ ଧରଣର ନାଟକ ଆଣିଛି । ନାଟକର ଲେଖକ ହେଲେ, ଏଇ ବାବୁ । ଇୟେ ପୁରୀରେ ରହନ୍ତି । ଅଧ୍ୟାପକ ଚାକିରି କରନ୍ତି । ନାଟକ ଲେଖା ତାଙ୍କର ଗୋଟିଏ ସଉକ, ଆଉ ଏ ବାବୁ ହେଉଛନ୍ତି ନିର୍ଦ୍ଦେଶକ । କେତୋଟି ଓଡ଼ିଆ ସିନେମାରେ ନିର୍ଦ୍ଦେଶନା ଦେଇଛନ୍ତି । ଆମ ଚନ୍ଦ୍ରକାନ୍ତ ସହିତ କଲେଜରେ ପଢୁଥିବା ବେଳୁ ପିରିଚିତ ।”

ରଘୁବାବୁ କହିଲେ, “ଯାହା ହେଉ, ଆପଣମାନଙ୍କ ସହିତ ପରିଚିତ ହୋଇ ମୁଁ ବହୁତ ଆନନ୍ଦିତ । ଆମମାନଙ୍କ ଯାତ୍ରା ନାଟକ ଗାଁ ଗହଳିର ଅର୍ଦ୍ଧଶିକ୍ଷିତ, ଅଶିକ୍ଷିତ ଲୋକଙ୍କ ପାଇଁ ଉଦ୍ଦିଷ୍ଟ । ତେବେ ସହରରେ ଯେ ଆମ ଯାତ୍ରାର ଆଦର ନାହିଁ, ତାହା ନୁହେଁ । କିନ୍ତୁ ସେହି ତଳ ଶ୍ରେଣୀର ଲୋକଙ୍କ ଭିତରେ ସାମିତ । ଆମର ଜ୍ଞାନ ଦଉଡ଼ି ଦଉଡ଼ି ଗୋସ୍ୱାମୀ ବଂଶୀ ବଲ୍ଲଭ, ଜଗନ୍ନାଥ ପାଣି, ବାଳକୃଷ୍ଣ ମହାନ୍ତି କି ବୈଷ୍ଣବ ପାଣିକ ଯାଏ । ଆମେ ତ ଚଂରାଜା କି ଫରାସୀ ନାଟକ ପଢ଼ି ନାହିଁ । ଅବଶ୍ୟ କିଛି ବଙ୍ଗଳା ନାଟକ ପଢ଼ିଛି । ଆଜି ଯୁଗ ବଦଳୁଛି । ଯାତ୍ରା ନାଟକ ଉପରେ ସେହି ବଦଳୁଥିବା ସମୟର ପ୍ରଭାବ ତ ପଡ଼ିବ ।”

ଯୁବ ନାଟକ ଲେଖକ କହିଲେ ଆପଣମାନଙ୍କ ନାଟକ ସବୁ ଗଭୀର ଅନୁଭୂତି ଓ ଲୋକ ଚରିତ୍ରର ଅନୁଶୀଳନକୁ ଆଧାର କରି ରଚିତ । ଜଗନ୍ନାଥ ପାଣିକ ସୁଆଙ୍ଗ ଶୈଳୀରେ ଆପଣମାନେ ଯାତ୍ରାରେ ଯେଉଁ ସବୁ ତୁଏଟ, ଫାର୍ଶ ଆଦି ଯୋଡୁଥିଲେ, ସେଥିରେ ଗାଁ ଗହଳିର ଜନଜୀବନର ନିଖୁଣ ଚିତ୍ର ପ୍ରତି ଉଠୁଥିଲା । ଆଧୁନିକ ଯାତ୍ରା ନାଟକଗୁଡ଼ିକ ସେ ଦିଗକୁ ଦୃଷ୍ଟି

ଦର ନାହିଁ, । ବନ୍ଦେ ସିନେମା କାହାରେ ଉତ୍ତର ଧର୍ମୀ ମନୋରଞ୍ଜନ ଉପରେ ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ଦିଆ
ଯାଉଛି । ଏବେ ଓଡ଼ିଶାରେ ସେ ଧରଣ ନାଚ, ଗୀତ, ନାଟକ ଆଦି ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ଲାଭ କଲାଣି ।”

“ଯେତେ ଯାହା କହିଲେ ବି ଯେତେ ଭଲ ହେଉ ପଡ଼େ । ପୁରୁଣା ତ ହଟିବ, ନୂଆ
ଆସିବ । ଆମେ ଜାଣୁଛୁ, ଆମ ଯୁଗ ଶେଷ ହେଉଗଲା । ଆମେ ବୁଢ଼ା ହେଲୁ । ଆମ କଥା, ଆମ
କାମ, ସବୁ ପୁରୁଣା, ସବୁ ଅଚଳ ହେଇ ଯାଉଛି । ଆମମାନଙ୍କର ଅଭିନୟ ଶୈଳୀ, ସଙ୍ଗୀତ,
ବାଦ୍ୟ ଯୁବଗୋଷ୍ଠୀ ଗ୍ରହଣ କରିବାକୁ ନାରାଜ ।”

ଯୁବ ନିର୍ଦ୍ଦେଶକ କହିଲେ, “ଯାହା କହିଲେ, ଏକଦମ୍ ସତ କଥା । ଯୁବଗୋଷ୍ଠୀ
ଆଉ ଗୋଟିପୁଅ ନାଚ କି ଓଡ଼ିଶା ନାଚ ପସନ୍ଦ କରୁ ନାହାନ୍ତି । ଭାରତୀୟ ଶାସ୍ତ୍ରୀୟ ସଙ୍ଗୀତ
ଆଧାରିତ ଗୀତ ମଧ୍ୟ ସେମାନଙ୍କର ପସନ୍ଦ ନୁହେଁ । ଆପଣମାନଙ୍କ ଅଭିନୟ ଶୈଳୀକୁ ସେମାନେ
ଗ୍ରହଣ କରି ପାରୁ ନାହାନ୍ତି । କାରଣ ମଣିଷ ମଣିଷ ଭିତରେ ଥିବା ପାରସ୍ପରିକ ସମ୍ପର୍କ ହଜିଯାଇଛି ।
ମୂଲ୍ୟବୋଧ ଭାଙ୍ଗି ପଡ଼ୁଛି । ଯେମିତି ଧରକୁ ଗୁରୁଜନମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ସମ୍ମାନ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିବା
ଆମର ଚଳଣି । ସେ ଅକାଚିର ବା ଗରିବ ଲୋକଟିଏ ହେଉ ନା କାହିଁକି ? କିନ୍ତୁ ସେ ସବୁ
ଭାଙ୍ଗି ଯାଉଛି । ଏମିତି ବହୁ ଉଦାହରଣ ରହିଛି ।

ରଘୁନାଥ କହଲେ, “କାହିଁକି ଏପରି ହେଉଛି ? କାହିଁକି ଆମ ସମାଜର ନୈତିକ
ଅବସ୍ଥା ଘଟୁଛି ।”

“କାରଣ ତ ଆଜ୍ଞା ନିଶ୍ଚୟ ରହିଛି । ଆମ ସମାଜର ଆର୍ଥିକାତ୍ମକ ବ୍ୟବସ୍ଥା ଭାଙ୍ଗିଗଲା ।
ଗାଁରେ ଆଭ୍ୟନ୍ତରୀଣ ବ୍ୟବସ୍ଥା ଯୋଗୁଁ ଖାଇବା ଠାରୁ ପିନ୍ଧିବା ଯାଏ ସବୁ ମିଳୁଥିଲା । ତେଜା
ତେଲ ଯେତୁଥିଲା, କମାର ଲୁହା ସରଞ୍ଜାମ ଯୋଗାଉଥିଲା । ବଡ଼େଇ କାଠ ଜିନିଷ ତିଆରି
କରୁଥିଲା । ମୋଟି ଯୋଡ଼ା ତିଆରି କରୁଥିଲା । ଗାଁ ଭିତରେ ଏସବୁ ଅଦଳ ବଦଳ ବ୍ୟବସ୍ଥାନୁଯାୟୀ
ଚଳୁଥିଲା । ସମସ୍ତେ ଥିଲା କୋଠରେ । ପରିବାର ଥିଲା ଯୌଥ । କିନ୍ତୁ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ରୋଜଗାର
ଏହି ଯୌଥ ପରିବାରକୁ ଭାଙ୍ଗି ଦେଲା । ସେମିତି ଗାଁର ବଡ଼େଇ, କମାର, କୁମ୍ଭାର, ତତ୍ତା ଆଦି
ବେକାର ହୋଇଗଲେ । ସେମାନଙ୍କ ହାତ ତିଆରି ଜିନିଷ ଶିଳ୍ପ ମାଧ୍ୟମରେ ଉତ୍ପାଦିତ ହୋଇ
ଆସିଲା । ସେମାନେ ବେକାର ହେଲେ, ମୂଲ ମଜୁରୀ ଖଟିବାକୁ ସହରକୁ ଧାଇଁଲେ । ସହରୀ
ସଂସ୍କୃତି ଯାହା କାରିଗରୀ କୌଶଳ ଯନ୍ତ୍ରପାତି, ଗହମ, ଗୁଣ୍ଡଦୁଗୁ ପ୍ରଭୃତି ସହିତ ଆମେରିକା ଓ
ୟୁରୋପରୁ ଆମଦାନୀ ହୋଇ ଆସିଲା, ତାହା ସେମାନଙ୍କ ଦ୍ଵାରା ଗ୍ରହଣୀୟ ହେଲା—”

ରଘୁନାଥ ଗମ୍ଭୀର କଣ୍ଠରେ ହୁଟାଏ ମାରିଲେ । ତା ପରେ ଦୀର୍ଘଶ୍ଵାସ ଛାଡ଼ି କହିଲେ “ହଁ
କୁହୁକୁ—”

ଅଧିକାରୀ ମହାଶୟ କହିଲେ, “ଦେଖୁତ ତ ରଘୁନାଥ, ମୁଁ ଆଉ ପାରୁ ନାହିଁ । ସେଥିପାଇଁ
ଯାତ୍ରା ଦଳର ସବୁ ଦାୟିତ୍ଵ ଆପଣଙ୍କ ଉପରେ ନ୍ୟସ୍ତ କରି ଦେଲ, ଏକରକମ ସେଥିରୁ ମୁକ୍ତି
ପାଇବି ବୋଲି ସ୍ଥିର କରିଛି ।”

“ମୁଁ ବି ତ ଆପଣଙ୍କ ସହିତ ବୁଢ଼ା ହେଲି । ଆଉ ପାରି ଉଠୁ ନାହିଁ । କମର ସବୁବେଳେ
ଧରୁଛି । ତା’ ସହିତ ଶ୍ଵାସ ବେମାର ।”

“କୁଡ଼ା ହେଲେ ସେ ସବୁ ବେମାର ତ ବାହାରେ । ଏଇ ଆଶୁ ଗଣ୍ଠି ବାତ ଯୋଗୁଁ ମୁଁ ଅଚଳ । ଯେତେ କବିରାଜ ଆସିଲେଣି, ଯେତେ ଔଷଧ ଦେଲେଣି, କଉଟା କାଗୁ କରୁନି । ଦିନକୁ ଦିନ ବେଶି ଅଚଳ ହେଉ ଯାଉଛି ।”

ରଘୁନାଥ କହିଲେ, “ମୁଁ ବି ଆଉ ପାରୁ ନାହିଁ । ସେଥିପାଇଁ ଆପଣଙ୍କ ପାଖରୁ ବିଦାୟ ନେବାକୁ ଆସିଛି । ଏବେ ଘରେ ବସି ଅବସର ଜୀବନ କାଟିବି ।”

ଚନ୍ଦ୍ରକାନ୍ତ କହିଲା, “ଏ କଥା କେମିତି ହେବ ? ଆପଣ ଖାଲି ବସି ରହିଲେ ହିଁ ହେଲା । ଆପଣଙ୍କ ପରାମର୍ଶ ହିଁ ଆମର ଦରକାର , ସେଥିପାଇଁ ଆପଣଙ୍କ ଉପରେ ତ କୌଣସି ଚାପ ମୁଁ ଦଉ ନାହିଁ ।”

“ମୁଁ ଦେଖୁଛି ତୁ ବେଶ୍ ଚଳାଇ ପାରୁଛୁ । ସହରରୁ ଯୁବ ନିର୍ଦ୍ଦେଶକ, ସଙ୍ଗୀତ ଓ ନୃତ୍ୟ ନିର୍ଦ୍ଦେଶକ, ନୂଆ ନୂଆ ବାଦ୍ୟଯନ୍ତ୍ର ଆଣି ତୁ ଦୁଇଟା ନୂଆ ନାଟକ ତିଆରି କରି ସାରିଛୁଣି । ପୁଣି ସେଗୁଡ଼ିକ ବିଭିନ୍ନ ସ୍ଥାନରେ ଅଭିନୀତ ହୋଇ ଜନାଦୃତି ବି ଲାଭ କରି ସାରିଲାଣି । ଆଉ ଅସୁବିଧା କେଉଁଠି ?”

ହଠାତ୍ ଅନେକ ଦିନ ତଳକୁ ରଘୁବାବୁ ଫେରିଗଲେ । ଯେଉଁଦିନ ଆଖଡ଼ା ପରସ୍ତ ବାହାରେ ରଘୁନାଥ ଗୋଟିଏ ଖଟିଆ ଉପରେ ବସିଥିଲେ ଏବଂ ରମାକାନ୍ତ ଆସି ପହଞ୍ଚିଲେ । ବୟସରେ ସାନ ହେଲେ ବି ସଙ୍ଗୀତ ନିର୍ଦ୍ଦେଶକ ଭାବରେ ଯାତ୍ରା ପାର୍ଟିଗୁଡ଼ିକ ଭିତରେ ରମାକାନ୍ତଙ୍କର ନାମ ଡାମ । ବେହେଲା, ହାରମୋନିୟମ୍, ତବଲା, କ୍ଲ୍ଲରିଓନେଟ୍ ଆଦି ବାଦ୍ୟଯନ୍ତ୍ର ଉପରେ ତାଙ୍କର ଦକ୍ଷତା ରହିଛି ।

ଖଟିଆର ଗୋଟିଏ କଡ଼କୁ ଘୁଞ୍ଚି ଯାଇ ସେ କହିଲେ, “ବସ, ବସ ।”

ରମାକାନ୍ତ ବସୁ ବସୁ ରଘୁନାଥ ପଚାରିଲେ, “ଆଜି କାଲେ ଗୋଟେ ନୂଆ ନାଟକର ରିହରସେଲ୍ ଆରମ୍ଭ ହଉଛି ।”

“ହଁ”

“କାହିଁ, ମତେ ତ ସେ ବିଷୟରେ କେହି କିଛି କହି ନାହାନ୍ତି । ତମକୁ କିଛି କହିଛନ୍ତି ?”

“ନା, ସେମାନେ ନାଟକ ବିଷୟରେ ସେଇଠି ଆଲୋଚନା କରୁଥିଲା ବେଳେ, ମୁଁ ଉପସ୍ଥିତ ଥିଲି । ସେଇଠି ଯାହା କାନରେ ପଡ଼ିଛି ।”

“ସଙ୍ଗୀତ ନିର୍ଦ୍ଦେଶନା ଦେବା କଥା ତମକୁ କହି ନାହାନ୍ତି ?”

“ନା, ଚନ୍ଦ୍ରକାନ୍ତ ସହରରୁ ସଙ୍ଗୀତ ନିର୍ଦ୍ଦେଶକ ଓ କଣ ସବୁ ନୂଆ ବାଦ୍ୟଯନ୍ତ୍ର ଆଣିଛି । ନାଟ ଶିକ୍ଷେଭବ୍ୟ ପାଇଁ ନୂଆ ଟୋକାଟିଏ ଆସିଛି ।”

“ହଁ ମତେ ବି କେହି କିଛି କହି ନାହାନ୍ତି, ନା ଚନ୍ଦ୍ରକାନ୍ତ ନା ଅଧିକାରୀ ମହାଶୟ ।”

“ଆମକୁ ଜଣାଇବା ହୁଏତ ଦରକାର ବୋଲି ଭାବି ନାହାନ୍ତି ।”

“ହଁ, ଆଜ୍ଞା ସେ ନାଟକର ନାମ କଣ ? କିଏ ଲେଖିଛି ?”

“ଟିପେ ସିନ୍ଦୂର, ଠୋପେ କୁହ । ଚନ୍ଦ୍ରକାନ୍ତର କିଏ ଜଣେ ସାଙ୍ଗ ସେ ନାଟକ ରଚନା କରିଛନ୍ତି ।”

“ଏକଟା ଗୋଟେ ନାଟକର ନାମ ?”

“ଆଜିକାଲି ସେମିତି ନାମ ସବୁ ଦିଆ ଯାଉଛି ।”

“ବିଷୟବସ୍ତୁ ବିଷୟରେ କିଛି ଜାଣିଛ ?”

“ମୁଁ ତ ନାଟକଟାର ପାଣ୍ଡୁଲିପି ବି ଦେଖି ନାହିଁ । ସେମାନଙ୍କ କଥାବାର୍ତ୍ତାରୁ ଯାହା ଦୁଝିଲି, ସେଥିରେ ପରିଷ୍କଟା ଖଣ୍ଡେ ଦୃଶ୍ୟ ଅଛି, ତିନିଟା ଖଣ୍ଡେ ମର୍ତ୍ତର ସିନ, ଦୁଇଟା ରେପ୍ ସିନ, ଚାରି ପାଞ୍ଚଟା ରେକର୍ଡ୍ ଡ୍ୟାନ୍ସ, ଗୁପ୍ତ ଡ୍ୟାନ୍ସ, ବ୍ରେକ୍ ଡ୍ୟାନ୍ସ । ଗାତ ବି ସେମିତି କଣ ଇଂଲିଷ ମ୍ୟୁଜିକ୍ ସ୍ବରରେ । ଗୋଟେ ରାଜନୀତିକ ନେତା, ତିନି ଚାରିଟା ଗୁଣ୍ଡା, ଦି’ଟା ଗରିବ ପରିବାର । ତିନିଟା ପୋଲିସ୍, ଏମିତି ସବୁ ଚରିତ୍ର । ବିଷୟ ବସ୍ତୁ କଣ, ମୁଁ ଠଉରେଇ ପାରିଲି ନାହିଁ—”

ଏ ସମୟରେ ପୁଝାରୀ ଦୁଇ କପ୍ ଟା’ ଧରି ଆସି ସେଠି ପହଞ୍ଚି ଯିବା ଦେଖୁ ରତ୍ନବାବୁ ପଚାରିଲେ, “ଆଜି କଣ ଏତେ ଜଳଦି ଟା’ କରି ଆଣିଲେଣି ?”

“ଖନ୍ଦା ଲାଗିଲାଣି ପା’ ?”

“ଏତେ ଶାନ୍ତ ?”

“ଆପଣଙ୍କୁ କହି ନାହାନ୍ତି ? ସାନ ସାଆନ୍ତେ ପରା ସହରରରୁ କେତେଜଣଙ୍କୁ ଡାକି ଆଣିଛନ୍ତି । ଆଜି ନୂଆ ବହିର ରିହରସେଲ ଆରମ୍ଭ । ବାବୁମାନଙ୍କର ଚର୍ଚ୍ଚା ପାଇଁ ଖାସି ମରା ହେଉଛି ।”

“ଆହା, ଭଲ ଖବର । ପିଲାମାନେ ନୂଆ ବହି ନୂଆ ଖାନାରୁ ହିଁ ଆରମ୍ଭ କରନ୍ତୁ ।”

“ହେଲେ ମାଷେ, ସେମାନଙ୍କର ତ ଭାଲେଣି ପଡ଼ି ଯାଇଛି । ଆମ ପାର୍ଟିରୁ ଯଦି ଦି’ ଜଣ ଲେଡ଼ି ଆର୍ଟିଷ୍ଟ ଆଉ ଦି’ଟା ଟୋକା ପକେଇଛନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କ ପାଇଁ ତ ଚିନ୍ତା । ହଠାତ୍ ସେମିତି ଭଲ ଅଭିନେତା, ଅଭିନେତ୍ରୀ ପାଇବେ କଉଡ଼ୁ ?”

“ମୁଁ ତ ଅଧିକାରୀ ମହାଶୟଙ୍କୁ ଏ କଥା କହିଥିଲି ।”

ରମାକାନ୍ତ କହିଲେ, “ହଁ ଏକଥା ଚନ୍ଦ୍ରକାନ୍ତ ଜାଣେ । ରିହେଲସେଲ ସେମିତି ଚଳେଇବେ । ସମାଜ କରିବା ପୂର୍ବରୁ ସେମାନେ ଦୁଇ ଜଣ ଯୁବକ ଓ ଦୁଇଜଣ ଯୁବତୀ ସହରରୁ ଆଣିବେ ବୋଲି ବିଚାର କରୁଛନ୍ତି ।”

“ଭଲ କଥା । ଯେତେଦୂର ମ’ର ଅନୁମାନ, ସେମାନେ କୃଷ୍ଣ ନାହାକ କି ଅର୍ଜୁନ ସାମଲ ପାର୍ଟିକୁ ପକେଇଥିବେ । ସେମାନେ ବି ଏହି ‘ଟିପେ ସିନ୍ଦୁର, ଠୋପେ ଲୁହ’ ଭଳି ନାଟକ କରିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କଲେଣି ତ ?”

ରମାକାନ୍ତ କହିଲେ, “ଯାହା ହେଲେ ବି ସେମାନଙ୍କୁ ଆଣିବା ଏତେ ସହଜ ହବ ନି । କାରଣ ସେମାନଙ୍କ ସାଙ୍ଗରେ କଣ୍ଠକୁ କରି ଏଡ଼ଭାନସ୍ ଦେଇ ତ କୃଷ୍ଣ ନାହାକ ବି ଅର୍ଜୁନ ସାମଲ ନେଇଥିବେ —”

ରତ୍ନନାଥ ଅନେକ ସମୟ ଧରି ଅଧିକାରୀଙ୍କ ମୁହଁକୁ ଅନ୍ୟମନସ୍କ ହୋଇ ଚାହିଁ ରହିଥିବା ଦେଖି ଚନ୍ଦ୍ରକାନ୍ତ କହିଲା, “ସେଥର ପାର୍ଟିରୁ ଚାରିଜଣ ପକେଇଥିଲେ । ଦୁଇଜଣ ନୂଆ ଲୋକ

ସହରରୁ ଆଣି ଛ' ମାସ ହେଲା କାମ ଚଳୁଥିଲା । ଏଥର ସେ ଦୁଇଜଣଙ୍କ ସହିତ ଆହୁରି ତିନିଜଣ ପୁରୁଣା ଅଭିନେତା ଓ ଅଭିନେତ୍ରୀ ପାର୍ଟିରୁ ବାହାରିଗଲେ । ଇନ୍ଦେ ତ ବଡ଼ ସମସ୍ୟାର କଥା । ଯଉ ଦି' ଜଣ ଭଲ ବ୍ରେକ ଡ୍ୟାନ୍ସ କରୁଥିଲେ, ସେମାନଙ୍କୁ ବଡ଼ ଅପେକ୍ଷା ନେଇଗଲା । ପୁରୁଣା ଝିଅଟା, କାନ୍ତି , ଯିଏ ବହୁ ଦିନ ହେଲା ହିରୋଇନ ରୋଲ କରୁଥିଲା, ତା ଭଉଣୀ ସହିତ ଆମ ଦଳ ଛାଡ଼ି ଦେଲା ।”

“ଯାତ୍ରା ପାର୍ଟିରେ ଇନ୍ଦେ ଗୋଟାଏ ବଡ଼ ସମସ୍ୟା । ଯିଏ ଭଲ ଅଭିନୟ କଲା କି ଉପରକୁ ଉଠିଲା, ସିଏ ପାର୍ଟି ଛାଡ଼ିଲା । ବହୁ ବର୍ଷ ହେଲା ଆମେ ଏହା ଦେଖୁ ଆସୁଛୁ । ବୋଧେ ସୁଆଙ୍ଗ ଯୁଗରୁ ହିଁ ଏ ସବୁ ଚାଲିଥିଲା । ବିଭିନ୍ନ ଯାତ୍ରା ପାର୍ଟିର ମାଲିକ ଓଷ୍ଟାଡ଼ ମାନେ ବୁଲି ବୁଲି ଯାତ୍ରା ଦେଖନ୍ତି । ସେ ସବୁରେ ଯିଏ ଭଲ ପାର୍ଟି କରୁଥାଏ, ଭଲ ନାଚୁ ଥାଏ, ଭଲ ଗୀତ ଗାଉଥାଏ କି ଭଲ ବାଜା ବଜାଉଥାଏ, ସେମାନେ ତାକୁ ଠାବ କରନ୍ତି । ଅଧିକ ଅର୍ଥ ଲୋଭ ଅବା ଅଧିକ କିଛି ସୁବିଧା ସୁଯୋଗର ପ୍ରଲୋଭନ ଦେଖାଇ ଗୋଟାଏ ଯାତ୍ରା ଦଳରୁ ନିଜ ଦଳକୁ ଟାଣି ନେବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରନ୍ତି । ସେହି ଖବର ବେଳେ ବେଳେ ମୂଳ ଯାତ୍ରା ଦଳର ଓଷ୍ଟାଡ଼ ଓ ମାଲିକ ବି ପାଇ ଆଆନ୍ତି । ସେତେବେଳେ ଟଣାଟଣି ଲାଗେ । କିଏ ଜିତେ, କିଏ ହାରେ । ଯିଏ ହାରେ, ସେ ନୂଆ ଲୋକ ଖୋଜେ । ନୂଆକୁ ଆଣି ଘଷି ମାଜି ଟିକ୍‌କ୍‌କି କରି ଠିଆ କରାଏ । ଏମିତି ମୁଁ କେତେ ନାହିଁ କେତେ ପାର୍ଟିୟର ତିଆରି କରିଛି । କେତେ ନାହିଁ କେତେ କଞ୍ଚାମାଟିକୁ ସୁନ୍ଦର ସୁନ୍ଦର ମାଠିଆରେ ପରିଣତ କରିଛି । ଇନ୍ଦେ ତ ଆମମାନଙ୍କର ଚଳଣି, ସଂସ୍କୃତି । ଶାମ ମହାପାତ୍ର, ଭଗବାନ ମହାନ୍ତି, କୃଷ୍ଣ ବେହେରା ପ୍ରଭୃତିଙ୍କ ପାର୍ଟିରୁ ଆମେ ପାର୍ଟିୟର ନେଇ ଆସୁଛୁ । ସେମାନେ ବି ଆମଠାରୁ ନେଇ ଯାଉଛନ୍ତି ।”

“ଏତେ ଜଣ ଏକାଥରେ ଚାଲିଗଲେ, ପାର୍ଟି ଚାଲିବ କେମିତି ?”

“କାହ୍ନୁବାବୁଙ୍କ ପାର୍ଟିରୁ ଗୁପ୍ତରେ ଖବର ନିଅ । ଇଣ୍ଡୋ ଦି' ଜଣ ନିଶ୍ଚୟ ସେଠିକି ଯାଇଥିବେ । ବିଶେଷତଃ ତମର ସେ ବ୍ରେକ ଡ୍ୟାନ୍ସ କରୁଥିବା ଟୋକାଟୋକା ଦି' ଜଣ ।”

“ଆପଣ କେମିତି ଜାଣିଲେ ?”

“ଏଥିରେ ଜାଣିବାରେ ଅସୁବିଧା କଉଠି ? ତମ ଭଳି ଯାତ୍ରା କି ନାଚ ଗୀତରେ ତ କାହ୍ନୁବାବୁଙ୍କ ପାର୍ଟି ଏକ ନମ୍ବର । ଖବର ନିଅ । ନୂଆ ଅଭିନେତା, ଅଭିନେତ୍ରୀ ତିଆରି କର । ନୂଆ ପିଲାଙ୍କୁ ଆଣି ନାଚ ଗୀତ ଶିଖାଅ, ଟ୍ରେନିଂ ଦିଅ । ଗୋପାଳ ଦାସ, ବୈଷ୍ଣବ ପାଣି, ଦୟାନିଧି ସ୍ୱାଇଁ, କୃଷ୍ଣ ପ୍ରସାଦ ବସୁ, ବାଳକୃଷ୍ଣ ମହାନ୍ତି, କୃଷ୍ଣ ବେହେରା ଆଦି ସମସ୍ତେ ତାହା ହିଁ କରୁଥିଲେ । ଯାତ୍ରାପାର୍ଟି ଚଳେଇ ରଖିଲେ ତମକୁ ତାହା କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ହୋଟେଲ କିଣା ଭାତରେ କଣ ଘର ତଳେ ?”

“ସେତେବେଳେ ଆପଣମାନଙ୍କ ବେଳର କଥା ଥିଲା ଅଲଗା । ଆଜିକାଲିର ନିର୍ଦ୍ଦେଶକମାନଙ୍କର ଏତେ ସମୟ କାହିଁ ? ପୁଣି ଆପଣମାନେ ପୁରୀ ଚତୁର୍ଦ୍ଦାସ୍ୟାଟା ପାଉଥିଲେ । ସେତେବେଳେ ବଜନା ରହୁ ନଥିଲା । ଆଜିକାଲି ତ କେବେ ବଜନା ଛାଡ଼ ନାହିଁ ।”

ରଘୁନାଥ ‘ହୁଁ’ ଟାଏ ମାରି ସେ ସ୍ଥାନରୁ ଉଠିଗଲେ ।

ସେ ଗଲାପରେ ଚନ୍ଦ୍ରକାନ୍ତ କହିଲା, “ ଦେଖୁଛି, ଏ ଛ’ ସାତ ମାସ ହେଲା, ମଉସା ଆଉ ପାଚିକଥା କିଛି ବୁଝୁନାହାନ୍ତି । ଆଗ୍ରହ ବି ଦେଖାଉ ନାହାନ୍ତି । ମୋତେ ଆଉ ଜଣକୁ ପାଚିର ମେନେଜର କରି ଆଣିବାକୁ ପଡ଼ିବ ।”

“ରଘୁନାଥ ଯାତ୍ରା ପାଚିର ମେନେଜର ନଥିଲେ, ସେ ଥିଲେ ଓଷ୍ଠାଡ଼ । ସବୁ କଥା ସେ ଓ ମୁଁ, ମିଳିମିଶି ବୁଝୁଥିଲୁ । ଜାଣି, ବୈଷ୍ଣବ ପାଣି, ମୋହନ ଗୋସ୍ୱାମୀ, କାଳିବାବୁଙ୍କ ଛାତ୍ର ହିସାବରେ ନାଚ, ଗୀତ, ଠାକୁ ଅଭିନୟ ଯାଏ, ବହୁତ କିଛି ସେମାନଙ୍କ ଠାରୁ ଶିଖୁଛନ୍ତି । ସେ ଭଳି ନିଷ୍ଠାପର କଳାକାର ଆଜିକାଲି ମିଳିବେ ନି ।”

“ଏତେ କଳାକାର ଯେ ଆମ ପାଚି ଛାଡ଼ିଦେଲେ, ମୁଁ ଭାବୁଛି ଏହା ମୂଳରେ ମଉସା ହିଁ ଅଛନ୍ତି ।”

ଅଧିକାରୀଟିଏ ଟିକ୍କାର କରି ଉଠିଲେ, “କଣ କହିଲୁ, କଣକହିଲୁ ? ତତେ ପୁଅ ଭଳି ଦେଖୁ ଆସୁଥିବା ଲୋକ ଉପରେ ଦୋଷାରୋପ କରୁଛୁ ? ସନ୍ଦେହ କରୁଛୁ ? ତା’ର କଣ ଅଛି ? ସ୍ତ୍ରୀ, ସଂସାର, ପିଲାଝିଲା ? ଆମ ପରିବାରକୁ ନିଜ ପରିବାର ବୋଲି ଭାବେ । ତତେ ପୁଅ ଭଳି ସ୍ନେହ କରେ । ତା’ ନାମରେ ଏ କଥା କହି ପାରୁଛୁ ? ବୁଝିଲୁ, ହରିପୁର ଅପେରା କହିଲେ ରଘୁନାଥ ଶତପଥୀକୁ ବୁଝାଏ । ନିଜ ହାତରେ ଏକାଠି ଶହ ଶହ ଅଭିନେତା, ଅଭିନେତ୍ରୀ, ନଟନଟୀ, ଗାୟକ ବାଦକ ସେ ତିଆରି କରିଛି –”

“ ସେ ଯୁଗ ଥିଲା ଅଲଗା । ଜଣେ ଓଷ୍ଠାଡ଼ ସବୁ ବିଷୟରେ ଦକ୍ଷ ଥିଲା । କିନ୍ତୁ ଆଜି କାଲି ତାହା ସମ୍ଭବ ନୁହେଁ । ଏହା ହେଲା ସ୍ତେସିଆଲାଜକେସନ୍ ଯୁଗ । ଯିଏ ବ୍ରେକ୍ ଡେନ୍ସ କରେ ସେ ରକ୍-ଏନ୍-ରୋଲ୍ କରିବ ନାହିଁ ।”

ଅଧିକାରୀଏ କହିଲେ, “ଯାତ୍ରା ବା ଗଣନାଟ୍ୟ ସମ୍ପର୍କରେ ତମ ମାନଙ୍କର ଧାରଣା ହିଁ ପ୍ରମାଦ ପୂର୍ଣ୍ଣ । ଗଣ ନାଟ୍ୟ ଯାହା ଥିଏଟର ତାହା ନୁହେଁ । ପୁଣି ଥିଏଟର ଯାହା, ସିନେମା ତାହା ନୁହେଁ । ମୁଁ ବାରମ୍ବାର କହିଛି ଗଣନାଟ୍ୟ ଆମ ଗାଁ ଗହଳିର ଅଶିକ୍ଷିତ ଅର୍ଦ୍ଧଶିକ୍ଷିତ ସ୍ତ୍ରୀ ପୁରୁଷଙ୍କ ମନୋରଞ୍ଜନ କରିବା ଭିତର ଦେଇ ନୀତି ଶିକ୍ଷା ଦିଏ । ଆମ ସଂସ୍କୃତି ଓ ପରମ୍ପରା ସଂପର୍କରେ ସଚେତନ କରାଏ ।”

“ଆପଣ ଏବେକାର ଗାଁ ଲୋକମାନଙ୍କର କଥା ଜାଣି ନାହାନ୍ତି । ସେମାନେ ଓକିଆରୁ ଗଜା । ଆପଣ ସେମାନଙ୍କୁ ନୀତି ଶିକ୍ଷା ଦେବେ ? ଏବେ ଓଡ଼ିଶା କି କଥକ କି ଗୋଟିପୁଅ କି ସେହିଭଳି କିଛି ଗୀତ କିଛି ନାଚ ଦେଖାନ୍ତୁ ? ଲଘୁ ଶାସ୍ତ୍ରୀୟ ସଙ୍ଗୀତ ଯାତ୍ରାରେ ପରିବେଷଣ କରନ୍ତୁ କି ପୁରୁଣା କାଳର ଯାତ୍ରା ପାର୍ଶ୍ୱ ଏବେ ଦେଖାନ୍ତୁ ତ ? ସେମାନେ ଯଦି ଷେଜ ଉପରକୁ ପଟା ଅଣ୍ଟା ନ ଫିଙ୍ଗିଚନ୍ତି ?”

“ସିନେମା ଭଳି ଯେତେ ପ୍ରକାର ଅନୀତି, ଦୁରାଚାର, ହିଂସା, ବ୍ରାହ୍ମ କାମ ଲୋକକୁ ଶିଖେଇବେ ?”

“ଲୋକମାନଙ୍କର ରୁଚି ଓ ଆବଶ୍ୟକତାକୁ ଚାହିଁ ଆମେ ବଦଳିଛି ବୋଲି ଦର୍ଶକ ଆସୁଛନ୍ତି ଏବଂ ଆମର ରୋଜଗାର ବହୁତ ବଢୁଛି ।”

“ପାର୍ଟି ଚଳେଇବା ପାଇଁ ଟଙ୍କା ଦରକାର ନିଶ୍ଚୟ । କିନ୍ତୁ ପଇସା ରୋଜଗାର କରିବା କଳାକାରର ଏକମାତ୍ର ଲକ୍ଷ୍ୟ ହୋଇ ନପାରେ । ତାହା ହୁଏତ ଦୋକାନୀ କି ବେପାରୀଙ୍କ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ହୋଇପାରେ ।”

“ଆପଣ ବୁଝିପାରିବେ ନାହିଁ, ଟଙ୍କା ପଇସା ରୋଜଗାର ହିଁ ଜୀବନର ଅସଲ ଲକ୍ଷ୍ୟ । ଯାହା ପାଖରେ ଯେତେ ଅଧିକ ଅର୍ଥ ତାହାର ସମ୍ମାନ, କ୍ଷମତା, ପ୍ରତିପତ୍ତି ସେତେ ଅଧିକ । ଯାହାର ନାହିଁ ସେ କେଉଁଥିକି ଯୋଗ୍ୟ ନୁହେଁ ।”

(୧୮)

ରଘୁନାଥ ଫେରି ଆସିଲା ପରେ ରମାକାନ୍ତ ପଚାରିଲେ, “ଅଧିକାରୀ ମହାଶୟ କେଉଁଥି ପାଇଁ ଡକାଇଥିଲେ କି ?”

“ଅଧିକାରୀଏ ନୁହନ୍ତି, ଚନ୍ଦ୍ରକାନ୍ତ, ଯାତ୍ରାରୁ ଯଉ ତିନିଚାରିଜଣ ପାର୍ଟିୟର ଫେର ପକେଇଛନ୍ତି, ସେଇ କଥା ପାଇଁ ।”

“ଆପଣଙ୍କୁ କାହିଁକି ପଚାରୁଥିଲା ?”

“ପୁରୁଣା ଲୋକ ହିସାବରେ ମୁଁ କିଛି ଜାଣିଥିବି ବୋଲି ।”

“ନା ସେମାନଙ୍କ ଯିବା ପଛରେ ଆମର ହାତ ଅଛି ବୋଲି ସନ୍ଦେହ କରି ?”

“କେଜାଣି ? ଯାହା ହେଇଥିବ, ସେକଥା କହିଲି । ବନ୍ଧୁ ଅପେରା କି ରଘୁନାଥ ପୁର ଅପେରା କି ସେମିତି କଉଁକି ଯାଇଥିବେ ବୋଲି କହିଲି । ଗୁପ୍ତରେ ଖବର ନେ । କଉଁକି ଯାଇଛନ୍ତି ବୋଲି ଜାଣିଲେ ହୁଏତ କିଛି କରିବି ।”

“ଯାତ୍ରାର ଦାୟିତ୍ୱ ତ ଆଠ ମାସ ହେଲା ସେ ନେଜାଣି । ସିନେମା ନିଶ୍ଚାରେ ଗୁଡ଼ାଏ ଟଙ୍କା ପଇସା ନଷ୍ଟ କଲା ପରେ ଏଥିରେ ମୁଣ୍ଡ ପୁରେଇଛି । ଆମକୁ କିଛି ପଚାରୁଛି ନା ଜଣଉଛି । ଏମିତିକି କଉ ବହି କରିବ, ସେ କଥା ବି ଆମକୁ କହୁ ନାହିଁ ।”

“ଟୋକାଟାକଳିଆ ଲୋକ । ଯାହା ଭାବୁଛି, କରୁଛି ।”

“ସେ କଥା ନୁହେଁ ମାଷେ, ତା’ର ଅସଲ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ହେଲା ଆମେ ହରିପୁର ଅପେରା ଛାଡ଼ି ପକାଇ ।”

“ସେ କଥା ମୁଁ ବୁଝିଛି । ଅଧିକାରୀଙ୍କୁ ତ ସେଥିପାଇଁ ଆଜି ସେ କଥା କହି ଆସିଲି । ଗାଁରେ ଘରଗୁଡ଼ା ଭାଙ୍ଗିଲାଣି । ଯଉ ବି’ମାଣ ଜମି, ସେଥିରୁ ବି କିଛି ପାଉ ନାହିଁ । ଭାବୁଛି ଅବଶିଷ୍ଟ ଦିନଗୁଡ଼ା ଗାଁରେ ବିତେଇବି । ମୋର କୋଉ ସ୍ତ୍ରୀ ବୁଆପିଲା ଅଛନ୍ତି ! ସାନବାଜରା ଯେ ବୁଆଡେ ଗଲା, ତା’ର କିଛି ଖବର ଅନ୍ତର ନାହିଁ । ମ’ ଭାବି ସେ ବି ବୁଢ଼ା ହବଣି । ଯଉଁ ଥାଉ, ଭଲରେ ଥାଉ ।”

“ତାଙ୍କର କିଛି ଖବର ମିଳିଲା ନାହିଁ, ନା ?”

“ନା, କଲିକତାରୁ ବୁଆଡେ ଗାଏବ ହେଇଗଲା । ତିରିଶ ବର୍ଷ ହେଉଗଲା । ଯଉଁ ରହୁଥିଲା, ଯଉଁ ଚାକିରି କରୁଥିଲା, ସବୁ ଆଡ଼କୁ ଯାଇ ଖବର ନେଇଛି । କେହି-କିଛି କହି ପାରିଲେ ନାହିଁ ।”

ରମାକାନ୍ତ ଦୀର୍ଘଶ୍ବାସ ଛାଡ଼ିଲେ, “ହଁ ମୁଁ ବି ଗାଁକୁ ଫେରି ଯିବି ।”

“ହଁ ତାହା ହିଁ କରିବା ।”

“ବାପା ବୋଉ ତ ନାହାନ୍ତି । ଦୁଇଭାଇ ଗାଁରେ । ସେମାନେ ତ କେତେ ଥର ମତେ ବାଧ୍ୟ କଲେଣି, ଏ ବାରକୁଳା ଜୀବନ ଛାଡ଼ି ଗାଁରେ ରହିବା ପାଇଁ । କେଜାଣି ଗୋଟାଏ ପ୍ରକାର ନିଶା ମଧ୍ୟ ମତେ ଘାରି ଥିଲା । ଏବେ ଦେଖୁଛି ସତରେ, ଆପଣଙ୍କ ଭଳି ମୁଁ ବି ଅଦରକାରୀ ହୋଇ ଯାଇଛି । ଆଗ କାଳରେ ସେ ସବୁ ସଙ୍ଗୀତ ଆଜି ମୂଲ୍ୟହୀନ ।”

“ନାହିଁ ହୋ ରମାକାନ୍ତ, ବଣିଆ ହିଁ ସୁନା ଚିହ୍ନେ । ଏ ମୁଖଗୁଡ଼ା ଶାସ୍ତ୍ରୀୟ ସଙ୍ଗୀତରୁ ବୁଝିବେ କଣ ? ଏ ଗୁଡ଼ାକ ତ ସେ ଇଂଲିଶ ମ୍ୟୁଜିକ ପାଇଁ ପାଗଳ । ସେ ଗୁଡ଼ା ସଙ୍ଗୀତ ?”

ଅନେକ ଦିନ ତଳର କଥା ରମାକାନ୍ତଙ୍କର ମନେ ପଡ଼ିଗଲା । ନୂଆ କରି ଗ୍ରାମାଞ୍ଚଳର ସୃଷ୍ଟି ହେଉଥିବା ଅର୍ଦ୍ଧଶିକ୍ଷିତ ଯୁବଗୋଷ୍ଠୀଙ୍କ ଆଖିରେ ଯାତ୍ରାବାଲାମାନେ ତଳକୁ ଖସି ଯାଉଥିଲେ ।

ଥରେ କେତେଜଣ ଲୋକ ଆସି ବଜନା ଦେବା ପାଇଁ କୃଷ୍ଣବାବୁଙ୍କ ପାଖରେ ପହଞ୍ଚିଲେ, ଦୋଳସାହିରେ ଗହ୍ମାପୂର୍ଣ୍ଣମାରେ ପାଞ୍ଚ ରାତି ଯାତ୍ରା କରିବାକୁ । ସେତେବେଳେ କୃଷ୍ଣବାବୁଙ୍କ ଦଳର - ଜଳେଶ୍ବର ଠାରୁ ଜେନାପୁର ଯାଏଁ - ଏକ ବିସ୍ତୃତ ଅଞ୍ଚଳରେ ଖ୍ୟାତି ବ୍ୟାପି ଥାଏ ।

ସେ ସମୟରେ ଥରେ ତାଙ୍କ ପାର୍ଟି ବାଲେଶ୍ବର କଟେରିରେ ସମାଜ କରୁଥାଏ । କୋଡ଼ିଏ ଫୁଟର କୋଡ଼ିଏ ଫୁଟ ବିଶିଷ୍ଟ ମଞ୍ଚର ଚତୁପାର୍ଶ୍ବରେ ଦର୍ଶକମାନେ ବସି ଆସାନ୍ତି । ଏକ ସାମାଜିକ ନାଟକ ମଞ୍ଚସ୍ଥ ହେଉଥାଏ ।

ପରଂପରା ଅନୁଯାୟୀ ଆଠ ଜଣ ଛୋଟ ପିଲା, କିଛି ପୁଅ ଓ କିଛି ଝିଅ ସମବେତ ନୃତ୍ୟ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିଥିଲେ । ଲାଲ, ନୀଳ, ହଳଦିଆ ଜରି ଲଗା ପୋଷାକ ପିନ୍ଧି ପେଟ୍ରୋମେକ୍ ଲାଇଟ ଆଲୁଅରେ, ବିଗୁଲ, କ୍ଲରିଓନେଟ, ହାରମୋନିଅମ, ପଞ୍ଜଉକ୍, କ୍ଲରିଓନେଟ ଆଦି ବାଦ୍ୟ ଯନ୍ତ୍ରର ତାଳେ ତାଳେ ସେମାନଙ୍କ ସମବେତ ନୃତ୍ୟ ଓ ସଙ୍ଗୀତ ଦର୍ଶକମାନଙ୍କୁ ବିହ୍ୱଳିତ କରି ପକାଇଥିଲା -”

କମଳ ଫୁଲ ନିଦରେ ଶୁଏ, ନରମ ସଞ୍ଜ ଆସେ,

କଥା କମଳା ସବୁଜ ଘାସେ ଶିଶିର ବିନ୍ଦୁ ହସେ ।” (କୃଷ୍ଣ ପ୍ରସାଦ ବେହେରା)

ଓଡ଼ିଶୀ ସ୍ବର ସହିତ ଲୋକସଙ୍ଗୀତର ସ୍ବର ମିଶାଇ ରମାକାନ୍ତ ନିଜେ ହିଁ ଏହି ଗୀତର ସ୍ବର ସଂଯୋଜନା କରିଥିଲେ । ଏହି ଗୀତ ଏତେ ମର୍ମସ୍ପର୍ଶୀ ହୋଇଥିଲା ଯେ ଦର୍ଶକମଣ୍ଡଳୀ ଭିତରେ ଉପସ୍ଥିତ ଥିବା ବାଲେଶ୍ବର ଏମ୍.ଏଲ୍.ଏ. ସେତେବେଳେ ଏହି ସ୍ବର ସଂଯୋଜନା ପାଇଁ ରମାକାନ୍ତଙ୍କୁ ଶହେ ଟଙ୍କା ପୁରସ୍କାର ଦେଇଥିଲେ, ଯେତେବେଳେ ଯାତ୍ରା ପାର୍ଟି ଗୁଡ଼ିକର ରାତିକ ପାଉଣୀ ତିନି, ଚାରି ଶହ ଟଙ୍କାରୁ ଅଧିକ ନଥିଲା ।

ସେହି ନାଟକର ଅନ୍ୟ ଏକ ଗୀତର ମଧ୍ୟ ସ୍ବର ସଂଯୋଜନା କରିଥିଲେ ରମାକାନ୍ତ । ଓଡ଼ିଶୀର ଉପକୂଳବର୍ତ୍ତୀ ଅଞ୍ଚଳର ଗୋଟିଏ ପଲ୍ଲୀଗ୍ରାମର ଝିଅଟିଏ ସହରରେ ବସବାସ କରୁଥିବା ଜଣେ ଯୁବକଙ୍କୁ ବିବାହ କରି ସହରକୁ ଚାଲିଯାଉଛି । ଏହା ଥିଲା ସିକ୍ୱେନ୍ସ । ସହରର ଜୀବନ, ସହରର ପରିବେଶ ଏବଂ ସହରର ଲୋକ ଚରିତ୍ର ନେଇ ତା ମନ ଭିତରେ ସୃଷ୍ଟି

ବିପନ୍ନ ବିଗୁଲ

ହୋଇଛି ଅନେକ କୌତୂହଳ ଓ ଉଦ୍‌ଘାପନା । ପୁଣି ପର ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ଅନେକ ଆଶଙ୍କା ଓ ଭୟରେ ତା ମନ ଦୋହଲି ଯାଉଛି । ବାପା ମା କାନ୍ଦୁଛନ୍ତି । ପଲ୍ଲୀ ଗାଁର ସାଙ୍ଗସାଥୀ ଆଖିରୁ କୁହ ଝରାଉଛନ୍ତି । ନବବଧୂ ବେଶରେ ଝିଅଟି କେତେ ପାଦ ଆଗେଇ ଯାଉଛି ଆଉ ପୁଣି କେତେ ପାଦ ପଛେଇ ଯାଉଛି ।

ସେତେବେଳେ ସେ ଯେଉଁ ହୃଦୟ ସ୍ପର୍ଶା ଗାତଟି ଗାଇଥିଲା, ତାହା ଦର୍ଶକମାନଙ୍କ ମନର ସ୍ଥିର ଜଳ ରାଶିରେ ତେଉ ସୃଷ୍ଟି କରିଥିଲା । ସେ ସମୟର ମାଇକ୍‌ର ପ୍ରଚଳନ ଆରମ୍ଭ ହେଉଥାଏ । ବଡ଼ ବଡ଼ ଯାତ୍ରା ଦଳ ଗୋଟାଏ ଗୋଟାଏ ମାଇକ୍ କିଣି ଆଆନ୍ତି । କୃଷ୍ଣବାବୁଙ୍କର ମଧ୍ୟ ଗୋଟାଏ ପୁରୁଣା ମାଇକ୍ ସେଟ୍ ଥିଲା ଯେଉଁଟା ମଟରଗାଡ଼ି ବେଟେରିରେ ଚାଲୁଥିଲା । ସେଇଟା କଲିକତାରୁ କିଣା ହୋଇ ଆସିଥିଲା । ନବବଧୂ ବେଶରେ ହରି ପଣ୍ଡା ଅଭିନୟ କରୁଥିଲା, କିନ୍ତୁ ବେକଗ୍ରାଉଣ୍ଡରେ ଝିଅ ପିଲାଟିଏ ସେ ଗାତ ଗାଇଥିଲା -

ଆ' ମାଟି ମାଆ ଯାଉଛି

ମଗୁଣିର ମାସ ଧାନ ଶାଷା ଟେକି

ଦୂର ଗାଁ ବିଲ ଡାକୁଛି ।

ସମିତି ଘରକୁ ଭୁଲିବି କେମିତି ଠାକୁର ଆରତି ବେଳ

ଆଙ୍କୁଡ଼ି ଲାଗାଇ ବରକୋଳି ତୋଳା ତାଳ ମାଙ୍କୁଡ଼ିର ଖେଳ

ରସୁଣିଆ ଆମ୍ବ ଝରି ଝରି ପଡ଼େ

ପାଟିଲା ପିଜୁଳି ଦିଶୁଛି । (କୃଷ୍ଣ ପ୍ରସାଦ ବେହେରା)

ତମ୍ଭ, ଲୋକଗାତ ତଥା ଗଜଲର ସ୍ବର ମିଶାଇ ରମାକାନ୍ତ ଗାତଟିର ସ୍ବର ସଂଯୋଜନା କରିଥିଲେ । ଗାତଟି ସରିଗଲା ପରେ ଦର୍ଶକମାନଙ୍କ ତାଳି ମାଡ଼ରେ ଯାତ୍ରାସ୍ଥଳ କଂପି ଉଠିଥିଲା । ଅନେକ ‘ଏନକୋର’, ‘ଏନକୋର’ ବୋଲି ମଧ୍ୟ ଚିତ୍କାର କରିଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ରମାକାନ୍ତ ସାଧାରଣତଃ ତାହାଉପରେ ଗୁରୁତ୍ବ ଦିଅନ୍ତି ନାହିଁ । କାରଣ ସେ ଭାବନ୍ତି ସାଙ୍ଗେ ସାଙ୍ଗେ ଗାତଟିକୁ ଦ୍ବିତୀୟ ଥର ଶୁଣିଲେ ଗାତର ପୂର୍ବ ମାନସିକ ଆବେଦନ ଆଉ ରହେ ନାହିଁ ।

କିନ୍ତୁ ଏ ସବୁ ପରେ ବି ସେ କଣ ଶୁଣିଲେ ?

ଦଳେ କଲେଜ ପଢ଼ୁଆ ଟୋକା ତା’ ପରଦିନ ରମାକାନ୍ତଙ୍କ ପାଖକୁ ଆସିଲେ ଏବଂ ତାଙ୍କୁ ଅନେକ ପ୍ରଶଂସା କରି କହିଲେ, ଆପଣଙ୍କର ସେହି “ଆ’ ମାଟି ମାଆ ଯାଉଛି” ଗାତଟିର ସ୍ବର ସଂଯୋଜନା ଅନବଦ୍ୟ । ପ୍ରକୃତରେ ଓଡ଼ିଆ ସିନେମାରେ ମଧ୍ୟ ଏଭଳି ମର୍ମସ୍ପର୍ଶୀ ସ୍ବର ସଂଯୋଜନା ହୋଇ ଥିବାର ଆମେ ଶୁଣି ନାହିଁ ।

ଅନ୍ୟ ଜଣେ କହିଲେ, “ଆପଣଙ୍କର ସେହି ତେନ୍ତୁଳି ମଞ୍ଜିର ଉର୍ବର ଅଟା” ପେରୋଡ଼ି ଧର୍ମା ଗାତଟା ବହୁତ ପୋର୍ସଫୁଲ । ଆପଣଙ୍କର କଣ୍ଠ ମଧ୍ୟ ଚମତ୍କାର ଓ ଶକ୍ତିଶାଳୀ । ସିନେମାରେ ପ୍ଲେବେକ୍ ସିଙ୍ଗର ହେବା ପାଇଁ କାହିଁକି ଚେଷ୍ଟା କରୁ ନାହାନ୍ତି ?”

“ପ୍ରକୃତରେ ସେହିଟାକୁ ତୁର୍ରା ଗାତ ବୋଲି କୁହାଯାଇପାରିବନି । ତା’ ଭିତରେ ଶ୍ରେଣୀ ସଂଗ୍ରାମର ଯେଉଁ ସୁସ୍ଥ ଜଞ୍ଜିତ ରହିଛି, ତାହା ହିଁ ମୁଖ୍ୟ କଥା । ଏ ଗାତ ଲେଖି କୃଷ୍ଣବାବୁ

ଅମର ହେଉଥିବେ । ଦେଶର ପୁଞ୍ଜିପତିଙ୍କ ସରକାର ପ୍ରତିଷ୍ଠା ହେଉଛି । ଲୋକମାନଙ୍କର ସରକାର ପ୍ରତିଷ୍ଠା ହେବା କଥା ଗାନ୍ଧୀ ମହାତ୍ମା ଯାହା କହିଥିଲେ, ତାହା କଣ ହେଲା ? ଏଇ ସଙ୍ଗାତରେ ସେ କଥା କୁହାଯାଇଛି ।”-ଜଣେ ଯୁବକ କହିଲେ ।

“ଗାତ ଲେଖି କବିମାନେ । ତାହାର ମର୍ମାର୍ଥ ବୁଝି, ଦର୍ଶକ ଓ ସ୍ଥାନ କାଳକୁ ଚାହିଁ ମୁଁ ସ୍ବର ଦିଏ ।”

ଅନ୍ୟ ଜଣେ କହିଲେ, “କଥା ହେଲା ସଙ୍ଗାତରେ ଆପଣଙ୍କର ଯେଉଁ ଜ୍ଞାନ ରହିଛି, ତାହା ଦ୍ବାରା ଆପଣ ଅନେକ ଆଗେଇ ପାରିବେ । କିନ୍ତୁ ଯୁଗକୁ ଚାହିଁ ଆପଣଙ୍କୁ ବଦଳିବାକୁ ହେବ ।”

ରମାକାନ୍ତ ପଚାରିଲେ, “ଆପଣ କେଉଁ କଥା କହୁଛନ୍ତି ?”

“ଯେଉଁ ସବୁ ସ୍ବର ସଂଯୋଜନା କରୁଛନ୍ତି, ସେଗୁଡ଼ା ପୁରୁଣା କାଳିଆ । ଅବଶ୍ୟ ସେ ସବୁ ସ୍ବର ମନରେ ଯେଉଁ ଆନନ୍ଦ ଦିଏ, ଦେହରେ ବେପଥୁ ସୃଷ୍ଟିକରେ ତାହା ଅରୁଜନୀୟ ।”

“ମୋ ସ୍ବର ସଂଯୋଜନାରେ ଓଡ଼ିଶା ଚମ୍ପୁଠାରୁ ହିନ୍ଦୁସ୍ଥାନୀ ଶାସ୍ତ୍ରୀୟ ସଙ୍ଗୀତ ଯାଏ, ବହୁ ପ୍ରକାର ରାଗ ରାଗିଣୀ ମୁଁ ବ୍ୟବହାର କରୁଛି ।”

“ହଁ କରୁଛନ୍ତି ନିଶ୍ଚୟ । କିନ୍ତୁ ସେ ସବୁ ଗୀତର ଲୋକପ୍ରିୟତା କମିବାରେ ଲାଗିଛି । ଯୁବକ ଯୁବତୀମାନେ ଏବେ ଅଧିକ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ସଙ୍ଗୀତର ସ୍ବର, ତାଳ, ଲୟ ଆଦିକୁ ପସନ୍ଦ କରୁଛନ୍ତି ।”

ଆଉ ଜଣେ ଯୁବକ କହିଲେ, “ଆପଣ ଓଡ଼ିଶୀ କୁହନ୍ତୁ କି ହିନ୍ଦୁସ୍ଥାନୀ କ୍ଲାସିକାଲ କହନ୍ତୁ, ସବୁଥିରେ କିପରି ଏକ ଆକର୍ଷ୍ୟ, କିପରି ଏକ ଗତିହୀନତା ଅନୁଭବ କରିଥିବେ । ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ସଙ୍ଗୀତରେ ଯେଉଁ ଉଦ୍‌ଧାପନା ଯେଉଁ ଚାଞ୍ଚଲ୍ୟ ରହିଛି, ତାହା ଖାଲି ଆମକୁ ନୁହେଁ ସବୁ ଯୁବ ପ୍ରାଣକୁ ଆକର୍ଷିତ କରୁଛି । ସେ ସବୁକୁ ସ୍ଥାନ ନ ଦେଲେ କିଛି ଦିନ ପରେ ଦେଖିବେ ଆପଣଙ୍କର ଓଡ଼ିଶୀ, ହିନ୍ଦୁସ୍ଥାନୀ, ବା କର୍ଣ୍ଣାଟକୀ ସଙ୍ଗୀତ କେବଳ ଓସ୍ତାଦମାନଙ୍କ ଭିତରେ ଆବଦ୍ଧ ହୋଇ ରହିବ । ଲୋକେ ତାହା ଗ୍ରହଣ କରିବେ ନାହିଁ ।”

“କିନ୍ତୁ ଯୁରୋପୀୟ ସଙ୍ଗୀତକୁ ଆପଣମାନେ ଯାହା ଭାବୁଛନ୍ତି, ତାହା ନୁହେଁ । ବହୁ ବଡ଼ ବଡ଼ ସଙ୍ଗୀତଜ୍ଞ ଅନେକ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ଧ୍ବନ୍ ସୃଷ୍ଟି କରିଛନ୍ତି । ସେ ସବୁକୁ ଠିକ୍ ଭାବରେ ଶିଖି ଆୟତ୍ତ କରିବା ଏତେ ସହଜ ନୁହେଁ । ଆମ ଦେଶରେ ବହୁତ କମ୍ ଲୋକ ଅଛନ୍ତି, ଯେଉଁମାନେ ସେ ସବୁକୁ ଆୟତ୍ତ କରି ପାରିଛନ୍ତି ।”

“ଏବେ ନହେଲେ ମଧ୍ୟ ଆପଣମାନଙ୍କୁ ବଦଳିବାକୁ ପଡ଼ିବ । କାଲିର ଯାତ୍ରାରେ ଯଦି ଲକ୍ଷ୍ୟ କରିଥିବେ, ଦେଖିବେ ଅନେକ ସେ ସବୁ ଗୀତ ଦ୍ବାରା ବିଶେଷ ପ୍ରଭାବିତ ହେଉ ନ ଥିଲେ ।”

ସେହିଦିନ ରମାକାନ୍ତ ଏକ ମାନସିକ ଦୃନ୍ଦ ଭିତରେ ଆୟୋଜିତ ହୋଇଥିଲେ । ପରିବର୍ତ୍ତନ ଆସୁଛି । ବନ୍ୟା ଜଳ ଭଳି ପ୍ରବଳ ବେଗରେ ମାଡି ଆସୁଛି । ପରିବର୍ତ୍ତନର ଅର୍ଥ କଣ ? ପରିବର୍ତ୍ତନ କଣ ବିବର୍ତ୍ତନ ? ପୁଣି ବିବର୍ତ୍ତନର ଗତି କେଉଁ ଆଡକୁ ?

ନିଜ ଭିତରକୁ ଫେରି ଆସି ରମାକାନ୍ତ କହିଲେ, “ନା ମାଷେ, ପାଶ୍ୟାତ୍ୟ ସଙ୍ଗାତ ବନ୍ଧୁ କଠିନ । ଏଇ ଯେଉଁମାନେ ସେ ସବୁର ବିଭ୍ରାନ୍ତିକର ଅପପ୍ରୟୋଗ କରୁଛନ୍ତି, ସେମାନେ ନିଜର ଭୁଲ ମଧ୍ୟ ନିଜେ ଜାଣନ୍ତି ନାହିଁ । ତେବେ ଯାହା ହେଉ ସମୟ ସହିତ ସବୁ କିଛି ବଦଳେ । ତାକୁ ତ ଅଟକାଇ ହେବ ନି । ଖାରବେଳଙ୍କ ସମୟରେ ଓଡ଼ିଶାରେ ଲୋକନାଟ୍ୟ ପ୍ରଚଳିତ ଥିଲା ବୋଲି ଜଣା ପଡ଼େ । ପୁଣି ସାରଳା ମହାଭାରତରୁ ଜଣାପଡ଼େ ଯେ ସେ ଯୁଗରେ ମଧ୍ୟ ଲୋକନାଟ୍ୟର ପରଂପରା ଥିଲା । ବିରାଟ ପର୍ବରେ ସେ କଥା ରହିଛି । ତା’ ପରେ ଗାତ ଗୋବିନ୍ଦ, ଜଗନ୍ନାଥ ବଲ୍ଲଭ ଆଦି ନାଟକ ଆସିଛି । ବଂଶୀ ବଲ୍ଲଭ ଗୋସ୍ୱାମୀଙ୍କ ମୋଗଲ ତାମସା ଆସିଛି, ଜଗନ୍ନାଥ ପାଣିକ ସୁଆଙ୍ଗ ଆସିଛି ।

ଏସବୁ କଣ ଆଜିର ଯାତ୍ରା ଭଳି ଥିଲା ? ଧୀରେ ଧୀରେ ବଦଳି ବଦଳି ସେ ସବୁ ଆଜିର ଅବସ୍ଥାକୁ ଆସିଛି । ସେମିତି ଆଜିର ଯାତ୍ରା କି ବଦଳିବ । ହୁଏତ ପରାଶ ବର୍ଷ ପରେ ତାହା କେଉଁ ଅବସ୍ଥାକୁ ଆସିବ, ତାହା ଦେଖିବାକୁ ଆମେ ନ ଥିବା ।”

ରଘୁନାଥ କହିଲେ, “ତମେ ଠିକ୍ କହୁଛ ରମାକାନ୍ତ । ଚୈତନ୍ୟଙ୍କ ‘ରୁକ୍ମିଣୀ ହରଣ’ ନାଟକକୁ ବଙ୍ଗଳାର ପ୍ରଥମ ନାଟକ ବୋଲି କୁହାଯାଏ । ଅନେକ କହନ୍ତି ସେଇଥିରୁ ହିଁ ଓଡ଼ିଆ ଯାତ୍ରାର ପରଂପରା ଆସିଛି । କିନ୍ତୁ ତାହା ଠିକ୍ ନୁହେଁ । ଖାରବେଳଙ୍କ ଅମଳରୁ ଓଡ଼ିଶାରେ ଲୋକନାଟ୍ୟ ପରଂପରା ରହିଛି । ତେବେ ସେ ଯାହା ହେଉ ରମାକାନ୍ତ, ପରିବର୍ତ୍ତନର ରାସ୍ତାରେ ଅଦରକାରୀ ହୋଇ ଆମେ ଯେତେବେଳେ ରାସ୍ତା କଡ଼କୁ ଛିଟିକି ପଡ଼ିଛନ୍ତି, ଆମେ ଦୂରେଇ ଯିବା ହିଁ ଦରକାର । ନୂଆ କିଛି ପାଇଁ ରାସ୍ତା ଛାଡ଼ି ଦେବା ଦରକାର । ତେଣୁ ଏଠାରେ ରହି ଚନ୍ଦ୍ରକାନ୍ତର ଚକ୍ଷୁଶୂଳ କାହିଁକି ହେବି ? କାହିଁକି ଅଧିକାରୀ ମହାଶୟକୁ ଅସୁବିଧାରେ ପକାଇବି ? କାଲି ହିଁ ମୁଁ ଗାଁକୁ ଫେରି ଯିବି ।”

ରମାକାନ୍ତ କହିଲେ, “ତେବେ ମୁଁ ବି ଆପଣଙ୍କ ସହିତ ବାହାରିଯିବି । କାଲି ସକାଳୁ ଅଧିକାରୀ ମହାଶୟଙ୍କ ଠାରୁ ବିଦାୟ ନେଇ ହିଁ ବାହାରି ଯିବା ।”

(୧୯)

ତା’ ପରଦିନ ସକାଳୁ ସକାଳୁ ରଘୁନାଥ ଓ ରମାକାନ୍ତ ସାଙ୍ଗ ହୋଇ ଅଧିକାରୀଙ୍କ ଉଆସରେ ପହଞ୍ଚିଲେ । ଅଧିକାରୀ ମହାଶୟ ଡାକର ସେହି ପୁରୁଣା କାଠ ଚୌକିରେ ବସିଥାଆନ୍ତି । ତକ୍ ତକ୍ ଗୋରା ଦେହର ଚିକ୍କଣ ଚମଡ଼ାରେ ଅସଂଖ୍ୟ କୁଣ୍ଡିତ ରେଖା । ମୁଣ୍ଡବାଳ ପୂରା ଧଳା । ଧୋତି ଖଣ୍ଡେ ପିନ୍ଧି ଫୁଲୁଳା ଦେହରେ ସେମିତି ବସି ଥାଆନ୍ତି ।

ଆଶ୍ଚର୍ୟ୍ୟ ବାତଟା ଯୋଗୁ ଆଉ ଚଲା ବୁଲି କରିବା ସମ୍ଭବ ହୋଇ ପାରୁ ନଥାଏ । ବାଡ଼ି ଖଣ୍ଡେ ଧରି କୋଠିଆମାନଙ୍କ ସହାୟତାରେ ଘର ଭିତରକୁ ଯାଆନ୍ତି । ଖାଇବା, ଶୋଇବା ଆଦି ସବୁ ପ୍ରକାର ନିତ୍ୟ କର୍ମ ପାଇଁ ଜଣକର ସାହାଯ୍ୟ ବିନା ଆଉ ସେ ଚଳି ପାରୁ ନାହାନ୍ତି ।

ଚେୟାର ଉପରେ ବସି ସେ ବୈଠକ ଘରର ଛାତଟାକୁ ହିଁ ଚାହିଁ ଥାଆନ୍ତି । ପୁରୁଣା କାଳର କୋଠାଘର । ବିମ୍ବ ଉପରେ କଡ଼ି ବର୍ଗା ଦେହରେ ମାଟି ଟାଇଲ ଆଉ ତା’ ଉପରେ ଚୂନର ପଲସ୍ତରା କରା ଛାତ । କାନ୍ଥରେ କେତେଗୁଡ଼ା ଫାଟ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଛି । ବର୍ଷା ପାଣି ସର୍ବ

ଛାତରେ ୦୧ ୦୧ ଦାଗ । ତୁନ ପଲସ୍ତରା ପରସି ଗଲାଣି ।

ଉଆସ ସାମ୍ବାରେ ବିସ୍ତୃତ ଖୋଲା କାଗାରେ କୋଡିଏଟା ଖଣ୍ଡେ ନଡ଼ିଆ ଗଛ । ଚାରି, ଛ'ଟା ବଡ଼ ବଡ଼ ଆମ୍ବ ଗଛ । ପ୍ରଶସ୍ତ ବାରଣ୍ଡାକୁ ଲାଗି ବିରାଟ ଦୁଇଟା ତଉରା ଆଉ ଦୁଇଟା ତଉରାକୁ ଲାଗି ଦୋଳ ମଣ୍ଡପ । ମଠରେ ଥିବା ରାଧାକୃଷ୍ଣ ଦୋଳ ମେଳଣରୁ ଫେରି ଏଇଠି ବିରାଜନ୍ତି । ଠାକୁରଙ୍କ ସ୍ନାନ, ଠା' ପୁଣି ସନ୍ଧ୍ୟାବେଳେ ନୂଆ ପାଞ୍ଜି ପରେ ହିଁ ରାଧାଗୋବିନ୍ଦ ମୂର୍ତ୍ତି ମନ୍ଦିରକୁ ଫେରନ୍ତି ।

ବୈଠକ ଘରର ବାରଣ୍ଡା ଉପରକୁ ଉଠୁ ଉଠୁ ରଘୁନାଥ ଓ ରମାକାନ୍ତଙ୍କୁ ଦେଖି ପକାଇ ଅଧିକାରୀ ମହାଶୟ କହି ଉଠିଲେ, “ଆସ, ଆସ ରଘୁନାଥ । ମୁଁ ତମକୁ ଖୋଜୁଥିଲି । ତମେ ନ ଆସିଥିଲେ ଏବେ ମୁଁ ତୁମକୁ ଆଉ ରମାକାନ୍ତକୁ ଡକାଇ ପଠାଇ ଥାଆନ୍ତି ।”

ଅଧିକାରୀଙ୍କୁ ନମସ୍କାର କରି ଦୁଇ ଜଣ ଗୋଟାଏ କାଠ ବେଞ୍ଚ ଉପରେ ବସିଗଲେ । ଅଧିକାରୀ ମହାଶୟଙ୍କୁ ଚାହିଁ ଦେଇ ରଘୁନାଥ ଚିକିଏ ଆଶଙ୍କାଗ୍ରସ୍ତ ହୋଇପଡ଼ିଲେ । ମୁହଁଟା କିପରି ଶେତା ପଡ଼ି ଆସିଲାଣି । ବେକ ଓ କପାଳର ରେଖାଗୁଡ଼ା ଗଭୀର ଓ ବଡ଼ ହୋଇ ଗଲାଣି । ମୋଟା ଲୋକଟା କୁମାରୀ ଶୁଖି ଆସିଲେଣି । ପଞ୍ଜିରା ହାତ ସବୁ ବାହାରକୁ ଜଣା ପଡ଼ିଲାଣି । କେତେ ବୟସ ହେବ ? ତାଙ୍କଠାରୁ ଆଠବର୍ଷ ବଡ଼ ହେଲେ ଖୁବ୍ ବେଶି ତେସ୍ତରା ହେବ ।

ଆଖି ଟେକି ସେ ରଘୁବାବୁଙ୍କୁ ଚାହିଁଲେ ଆଉ କହିଲେ, “ତମେ ଦୁଇଜଣ ହରିପୁର ଅପେରାର ଦୁଇ ମୁଖ୍ୟ ଖୁଣ୍ଟ ଥିଲ । ହରିପୁର ଅପେରା ଯେତେବେଳେ ମରିଗଲା, ତମେ ଦୁଇ ଜଣ ଆଉ ରହିବ କାହିଁକି ? ଏଠାରୁ ବିଦାୟ ନେଇ ଯାଅ ।”

“ସେହି କଥା କହିବା ପାଇଁ ତ ଆମେ ଆସିଥିଲୁ । ଯାହା ହେଉ ଆପଣ ଆମ କଥା ଛଡ଼ାଇ ନେଲେ ।”

“ହଁ ରଘୁନାଥ, ହରିପୁର ଅପେରା ମରିଯାଇଛି, ତା ସହିତ ମୋର ବି ଦିନ ଶେଷ ହୋଇ ଆସୁଛି । ବଞ୍ଚି ଥାଉ ଥାଉ ସସମ୍ମାନେ ତମେମାନେ ଏଠୁ ଗାଳିଯାଅ ।”

ରମାକାନ୍ତ କହିଲେ, “ଆମେ ଆପଣଙ୍କଠୁ ବିଦାୟ ନେବାକୁ ହିଁ ଆସିଥିଲୁ ।”

“ହରିପୁର ଅପେରା ଯେତେବେଳେ ‘ଅଥେଲୁ ଅପେରା’ ହେଇଗଲା, ସେବେ ଠୁ ତମମାନଙ୍କ ସହିତ ମୁଁ ବି ବିଦାୟ ନେଇ ସାରିଛି ।”

ତା' ପରେ କିଞ୍ଚିତ ଭାବ ପ୍ରବଣ ହୋଇ ଉଠି ଅଧିକାରୀ ମହାଶୟ କହିଲେ, “ତମେ ଏଠି ତିରିଶ ବର୍ଷ ରହିଗଲ । ରମାକାନ୍ତର ବି କୋଡିଏ ବର୍ଷରୁ କମ ହେବ ନି । ଯେତେବେଳେ ତମେ ଏଠିକି ଆସିଥିଲ, ତିରିଶ ପଇଁତିରିଶ ବର୍ଷର ଯୁବକ ଥିଲ । ମ'ର ବି ଚାଳିଶ ବୟାଳିଶ ହେଇଥିଲା । ଏତେ ବର୍ଷ ଧରି ଆମେ ସାଙ୍ଗରେ କାମ କରିଛନ୍ତି । ତମ' ଦି' ଜଣଙ୍କୁ ମୁଁ ସାନଭାଇ ବୋଲି ବି ଭାବି ଆସିଛି । ରାମ ଲକ୍ଷ୍ମଣ ଯେତେବେଳେ ତଉଦ ବର୍ଷ ଲାଗି ବଣକୁ ବାହାରି ଗଲେ ସେତେବେଳେ ଭରତ ଶତ୍ରୁଘ୍ନଙ୍କ ମନ ଜଣ ହୋଇଥିଲା, ତାହା ସେମାନେ ଜାଣିବେ କୁଆଡୁ ?”

ରଘୁନାଥଙ୍କ କଣ୍ଠ ଓଦା ହୋଇ ଆସିଲା, ରମାକାନ୍ତଙ୍କ ଆଖିରେ ଲୁହ ଭରିଗଲା ।

ଅରିଲା କଣ୍ଠରେ ରଘୁନାଥ କହିଲେ, “ତିରିଶ ବର୍ଷ ଧରି ସାନ ଭାଇର ଯେଉଁ ସ୍ନେହ ଦେଇଛନ୍ତି, ସବୁ ଜଟିଳ ପରିସ୍ଥିତିରେ ମ’ ସପକ୍ଷରେ ଖୁଣ୍ଟ ଭଳି ଯେପରି ଛିଡ଼ା ହେଇଛନ୍ତି, ଆପଣଙ୍କ ପରିବାର ଭିତରେ ଜଣେ ସଦସ୍ୟ ହିସାବରେ ଏହି ତିରିଶ ବର୍ଷ ଧରି ଆପଣ ଯେପରି ମୋତେ ଗ୍ରହଣ କରି ଆସିଛନ୍ତି -”

“ହଁ ସବୁଯାକ ମୋର ମନେ ପଡୁଛି । ମଠ ଯାତ୍ରାରେ ଝିଅ ପିଲାଙ୍କୁ ପ୍ରଥମେ ଭର୍ତ୍ତି କରିବା, କଟେରି ଯାତ୍ରାରେ ଲୋକମାନଙ୍କର ଗଣ୍ଡଗୋଳ, ଯାତ୍ରାଦଳର କ୍ଷତି, ପାର୍ଟିୟରମାନଙ୍କର ଯାତ୍ରା ଦଳ ଛାଡି ବାର ବାର ପଳେଇବା ଇତ୍ୟାଦି ବହୁ ସଙ୍କଟ କଥା ମୋର ମନେ ପଡୁଛି । କାନ୍ଧକୁ କାନ୍ଧ ମିଶାଇ ତମେମାନେ ମୋ ସହିତ ରହିଛ । ଅନେକଥର ଦରମା ନେବାକୁ ମଧ୍ୟ ଅନିଚ୍ଛା ପ୍ରକାଶ କରିଛ । ସେ ଯୁଗ ଚାଲିଗଲା । ସବୁ କିଛି ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱରେ ଯେ ମଣିଷ ମଣିଷର ସଂପର୍କ, ଏ କଥାଟା ଭଠିଗଲା ।”

“ଆମେ ସେଥିପାଇଁ ଚିନ୍ତିତ ନୋହୁଁ । ସମୟ ବଦଳିବା ସହିତ, ପରିସ୍ଥିତି ବଦଳିବା ସହିତ ସବୁ କିଛି ବଦଳିବ । ପୁରୁଣାକୁ ଠେଲି ନୁଆ ସେ ସ୍ଥାନ ଦଖଲ କରିବ । ଇନ୍ଦ୍ରେ ତ ପ୍ରକୃତିର ନିୟମ । ଆମେ ବୁଢ଼ା ହେଲେ ଆମର ଗୁଡି, ଚିନ୍ତା, ମୂଲ୍ୟବୋଧ ଭାଙ୍ଗିଗଲା । ନୁଆ ଆସିଲା । ସେ ନୁଆର ରାସ୍ତାରେ ଆମେ କାହିଁକି ପଥ ଓଟାଳି ଛିଡା ହେବା ? ତେଣୁ ହଟି ଯିବା ଭଲ । ଘାଇ ଦେଇ ଯେତେବେଳେ ବଢି ପାଣି ଧସେଇ ପଣି ଆସୁଥାଏ, ସେଥିରେ ବାଲିବସ୍ତ୍ରା ପକାଇଲେ, ସେ ବାଲିବସ୍ତ୍ରାଗୁଡ଼ାକୁ ସେ ଭସାଇ ନିଏ ।”

“ଯାହା କହିଲ ଠିକ୍ । ଯାଅ, ଆନନ୍ଦରେ ରୁହ । କିନ୍ତୁ ମୋ ମୃତ୍ୟୁ ଖବର ପାଇଲେ ଟିକିଏ ଆସିବ । ଅତତଃ ମୋ ଚିନ୍ତା ପାଇଁଖରୁ କିଛି ଆଣି ରିହେଲସେଇ ଘରେ ରଖୁଥିବ-”

ରଘୁନାଥ ଓ ରମାକାନ୍ତଙ୍କ ଆଖି ଲୁହରେ ଭରିଗଲା । ସେତେବେଳକୁ ଅଧିକାରୀକ ସ୍ତ୍ରୀ ମଧ୍ୟ ଆସି ପାଖରେ ଛିଡ଼ା ହୋଇ ସାରିଥିଲେ । ଗୋରା ଓ ପତଳା ସ୍ତ୍ରୀ ଲୋକଟିଏ । ପିନ୍ଧିଥିଲେ କସ୍ତା ଶାଢ଼ୀ ଖଣ୍ଡିଏ, ମୁଣ୍ଡର ଅଧଯାଏ ଓଢଣା । ଅଧିକାରୀକ ବାରବୁଲା ଜୀବନରେ ସେଥିଲେ ମହିଦାଣ୍ଡି । ଘର ଦ୍ୱାର, ଧାନ ଚାଉଳ, ବିରି ମୁଗ ସବୁ କିଛି ସମ୍ଭାଳିବା, ମୂଲିଆ, ହଳିଆ, କୋଠିଆ, ଗୁମାସ୍ତା ଆଦିଙ୍କ କଥା ବୁଝି ମଧ୍ୟ ଯାତ୍ରା ପାର୍ଟିୟରମାନଙ୍କର ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ସୁବିଧା ଅସୁବିଧା ବୁଝିବାର ଦାୟିତ୍ୱ ସେ ନିଜ ଉପରକୁ ନେଇଥିଲେ । ତାଙ୍କ ଦେହରେ ମଧ୍ୟ ସମୟ ପରସ୍ତ ପରସ୍ତ କରି ଅନେକ ଧୂଳି ଜମେଇ ଦେଇ ଯାଇଛି ।

ରଘୁନାଥ କହିଲେ, “ଯାଉରୁ ଭାଇଜ, ତିରିଶ ବର୍ଷ ଭିତରେ ତମେ ଆମର ଯେତିକି ଯତ୍ନ ନେଇଛ, ସେରଣ ତ ଏ ଜନ୍ମରେ ଶୁଝି ପାରିବୁ ନାହିଁ -”

“କିଭଳି ରଣା ତମେ ହେଲ ? ତିରିଶ ବର୍ଷ ଧରି ଘର ସଂସାର ନ କରି ଏଇ ଯାତ୍ରାକୁ ନେଇ ଦିନ କାଟିଲ । ତମେ ନ ଥିଲେ ଅଧିକାରୀକ ଯାତ୍ରା ଦଳ କେଉଁ କାଳରୁ ଭାଙ୍ଗି ସାରି ଥାଆନ୍ତା । ସବୁ କଥା ମୁଁ ଜାଣିଛି । ଏଇ ବୁଢ଼ା ବୟସରେ ତମକୁ ଚାଲିଯିବା ପାଇଁ କହିବା କେତେ କଷ୍ଟ, କେମିତି ଯେ ମ’ ହୃଦୟ ପାଟି ଯାଉଛି । ଭାବିଥିଲି କଣ, ହେଲା କଣ ? ଘର ସଂସାର ତମର ନାହିଁ । ବୁଢ଼ା କାଳରେ କିଏ ତମର ଯତ୍ନ ନବ, ଦେଖା ଚାହାଁ କରିବ ?”

ଅନେକ ଦିନ ତଳର କଥା ମନେ ପଡ଼ିଗଲା ରଘୁନାଥବାବୁଙ୍କର । ଅଧିକାରୀ ମହାଶୟ ଜମିଜମା ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ମଜକମା ପାଇଁ ବୋର୍ଡ ଅଫ ରେଭିନ୍ୟୁକୁ ଯାଇଥାଆନ୍ତି । ସେହି କଟକରେ ସାତଦିନ ରହିଗଲେ । ବର୍ଷାରତ୍ନ ଥିବାବୁ ଯାତ୍ରାର ପାର୍ଟିଯରମାନେ ନିଜ ନିଜର ଘରକୁ ପଳେଇ ଥାଆନ୍ତି । ଆଖଡ଼ା ପରସ୍ତରେ ରଘୁନାଥ, ରମାକାନ୍ତ ଏବଂ ଆଉ କିଏ ଜଣେ ଦୁଇ ଜଣ ଥାଆନ୍ତି ।

ଦିନେ ସଞ୍ଜବେଳେ ଅବିରାମ ବର୍ଷା ଚାଲିଥାଏ । ତା ସହିତ ବିଜୁଳି, ଘଡ଼ଘଡ଼ି, ପବନ ମଧ୍ୟ । ଲଣ୍ଡନଟାଏ ଧରି ସା'ତାଣୀ ଆଖଡ଼ା ପରସ୍ତକୁ ପଶି ଆସିଲେ ଏବଂ ସିଧା ରଘୁନାଥ, ରମାକାନ୍ତ ଆଦି ବସିଥିବା ସ୍ଥାନରେ ହାଜର ହେଇଗଲେ । ସମସ୍ତେ ତାଙ୍କୁ ଏ ଭଳି ଭାବରେ ଦେଖି ଛିଡ଼ା ହୋଇ ପଡ଼ିଲେ । ରଘୁନାଥ ପଚାରିଲେ, “ଜଣ ହେଲା ଭାଉଜ, ଏପରି ବେସ୍ତ ଜଣା ପଡୁତ ?”

“ତନ୍ତ୍ର ଦେହରେ ଖଇପୁରା ଚାତି । ସକାଳୁ ଜର ଓହ୍ଲେଇନି । କଣ କରିବି ଜାଣି ପାରୁନି ?

ତନ୍ତ୍ର ସେତେବେଳେ ଛ' ସାତ ବର୍ଷର ପିଲା । ଦୁର୍ବଳ ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ । ସେହି ଗୋଟିଏ ବୋଲି ସନ୍ତାନ ତାଙ୍କର, ସେହି ପୁଅ, ସେହି ଝିଅ । ଉତ୍ତୀର୍ଣ୍ଣ ବୟସରେ ସେ ଜନ୍ମ ହୋଇଥିବାବୁ ଉଭୟ ଅଧିକାରୀ ମହାଶୟ ଏବଂ ତାଙ୍କ ପତ୍ନୀଙ୍କର ସମସ୍ତ ଦୃଷ୍ଟି ତାହାରି ଉପରେ ହିଁ କେନ୍ଦ୍ରିତ ।

ତାଙ୍କର ବ୍ୟସ୍ତତା ଦେଖି ରଘୁବାବୁ କହିଲେ, “ତାଲା, ମୁଁ ଦେଖୁଛି । ନହେଲେ ରାତାରାତି ତାଙ୍କୁ ଧାମନଗର ତାନ୍ତ୍ରରଙ୍କ ପାଖକୁ ନେବା”

“କିନ୍ତୁ ଏତେ ବର୍ଷା ଝଡ଼ରେ ?”

“ତମେ ବ୍ୟସ୍ତ ହୁଅନି । ସକାରିରେ ମୁଁ ତାଙ୍କୁ ନେଇ ଯିବି ।” ସାରା ରାତି ରଘୁନାଥ ତା' ପାଖରେ ବସି କପାଳରେ ଜଳ ପଡ଼ି ଦେଲେ । ଦେହରୁ ରେଜେକ ବାହାର କରି ଦେଲେ । ଓଦା ଗାମୁଛାରେ ମଝିରେ ମଝିରେ ପିଠି ଓ ପେଟ ପୋଛିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ଦୁଇ ଘଣ୍ଟା ପରେ ଜର ଓହ୍ଲେଇଲା ଏବଂ ସେ ଶୋଇଗଲା ।

ତା' ପର ଦିନ ସକାଳୁ ବର୍ଷା ଛାଡ଼ି ଯାଇଥିଲା କିନ୍ତୁ ଆକାଶରେ ମେଘ ସେମିତି ଘୋଟି ରହିଥିଲା । କାଦୁଅ ରାସ୍ତା, ପାଣି ଭରି ବିଲ ହିଡ଼ରେ ସକାରି ସହିତ ତାଙ୍କୁ ନେଇ ରମାକାନ୍ତ ତାନ୍ତ୍ରରଙ୍କ ପାଖକୁ ଯାଇଥିଲେ । ଅଧିକାରୀଏ କାମ ସାରି କଟକରୁ ଫେରିଲା ବେଳକୁ ଚନ୍ଦ୍ରକାନ୍ତକୁ ଆଉ ସେ ଦିନ ଜ୍ୱର ଆସି ନଥିଲା ।

ନିଜ ଭିତରକୁ ଫେରି ଆସି ରମାକାନ୍ତ ଓ ରଘୁନାଥ ମୁଣ୍ଡ ନୁଆଁଇ ସା' ତାଣୀକୁ ଜୁହାର ହେଲେ । ତା' ପରେ ଉଭୟ ମୁହଁ ବୁଲାଇ ବାରଣ୍ଡାରୁ ତଳକୁ ଓହ୍ଲାଇ ଗଲେ ।

ଅଧିକାରୀ ମହାଶୟ କହିଲେ, “ଶୁଣ ରଘୁନାଥ, ମୁଁ ଜାଣେ ତମେ ବହୁତ ଏକ୍ସଟିଆ ହୋଇଗଲା । ଯେଉଁ ଗାଁକୁ, ଯେଉଁ ଭାଇ କୁଟୁମ୍ବକ ପାଖକୁ ବର୍ଷକୁ ଥରେ, ଦୁଇଥର ଯାଉଥିଲା, ସେମାନଙ୍କ ସାଙ୍ଗରେ କେମିତି ଦିନ ପରେ ଦିନ , ମାସ ପରେ ମାସ, ବର୍ଷ ପରେ ବର୍ଷ କାଟିବ ?” ତାଙ୍କର କଣ୍ଠ ରୁଦ୍ଧ ହୋଇ ଆସିଲା, ଘଡ଼ିଏ ଚୁପ୍ ରହି ନିଜକୁ ସଂଯତ କରି ନେଇ କହିଲେ, “ମୁଁ ବଞ୍ଚୁଥିଲା ଯାଏ, ଯେମିତି ହେଉ ତମେ ଦି’ ଜଣ ମାସେ, ଦି ମାସରେ ଥରେ

ଆସି ମତେ ଦେଖା କରିଯିବ । ମୋର ତ ଆଉ କୁଆଡ଼େ ଯିବାର ଶକ୍ତି ନାହିଁ । ହଁ ମୁଁ ମରିଗଲା ପରେ ତେଣିକି ତମମାନଙ୍କର ଇଚ୍ଛା - ”

ଆଖୁରୁ ଲୁହ ପୋଛି ରଘୁନାଥ ଓ ରମାକାନ୍ତ ରାସ୍ତାରେ ପହଞ୍ଚିଲେ । ପଛରେ ରହିଗଲା ଅଧିକାରୀ ମହାଶୟକ ଉଆସ ।

(୨୦)

ବନମାଳାପୁର ଗାଁ ମୁଣ୍ଡରେ ବସ୍ତା ଅଟକିଲା । ଅଟକିଲା ନୁହେଁ ଡ୍ରାଇଭର ବ୍ରେକ୍ ଦେବାରୁ କେଁ କେଁ ଶବ୍ଦ କରି ବସ୍ତା ରହିଗଲା । ବସ୍ ଭିତରେ ବସିଥିବା ଏବଂ ଛିଡ଼ା ହୋଇଥିବା ଲୋକମାନେ ପରସ୍ପର ଦେହରେ ଧକ୍କା ଲାଗି କଲରୋଲ ଆରମ୍ଭ କରି ଦେଲେ ଏବଂ ବାହାରକୁ ଯିବା ପାଇଁ କେତେଜଣ ବସ୍ ଭିତରେ ଠେଲି ଠେଲି ବି କଲେ । କବାଟ ଖୋଲି କଣ୍ଠକୂର ତଳକୁ ଓହ୍ଲାଇ ପଡ଼ିଲେ । ସେତେବେଳକୁ ବସ୍ତାର ଦୁଆର ପାଖରେ କିଛି ଲୋକ ଜମା ହୋଇ ଗଲେଣି ଏବଂ ବସ୍ ଭିତରକୁ ଉଠିବା ଲାଗି ଠେଲିଠେଲି ହେଉ ଥାଆନ୍ତି ।

କଣ୍ଠକୂର କହିଲେ “ଟିକିଏ ସବୁର କର । ପେସେଞ୍ଜର ଆଗେ ଓହ୍ଲାଇ ଯାଆନ୍ତୁ । ତା’ପରେ ଚଢ଼ିଲେ ହବି ନି ? ଏମିତି ଠେଲି ପେଲି କରୁଛ ?”

ରଘୁନାଥଙ୍କ ବଡ଼ ଚମଡ଼ା ସ୍ପର୍ଶକେଶଟାକୁ ହାତରେ ଧରି କିନ୍ନର ଓହ୍ଲାଇଲା । ପଛେ ପଛେ ରଘୁନାଥ । ପିନ୍ଧିଥାଆନ୍ତି ସେହି ଖଦଡ଼ ଧୋତି ଓ ଖଦଡ଼ର ଧଳା କୁର୍ତ୍ତା । ପାଦରେ ଚପଲ । ବେକ ଯାଏ ଲମ୍ବିଥିବା କେଶ ଅର୍ଦ୍ଧାଧିକ ଧଳା ପଡ଼ି ଯାଇଛି । ମୋଟା ନିଶଟା ମଧ୍ୟ ପ୍ରାୟ ଧଳା ପଡ଼ି ଯାଇଛି । ଦରଜା ପାଖରେ ଭିଡ଼ ଜରୁଥିବା ଲୋକମାନେ ଘୁଞ୍ଚି ଯାଇ, ତାଙ୍କୁ ରାସ୍ତା ଛାଡ଼ିଦେଲେ ।

ବସ୍ତରୁ ଓହ୍ଲାଇ ସେ ରାସ୍ତା କଡ଼ରେ ଛିଡ଼ା ହେଲାମାତ୍ରେ ସମବେତ ଲୋକମାନଙ୍କ ଭିତରୁ ତିନିଚାରିଜଣ ମଧ୍ୟବୟସ୍କ ଲୋକ ତାଙ୍କଆଡ଼କୁ ଆଗେଇ ଗଲେ ଓ ମୁଣ୍ଡ ନୁଆଁଇ କୁହାର ହେଲେ ।

ସେମାନଙ୍କୁ ହସ ହସ ମୁହଁରେ ଚାହିଁ ରଘୁନାଥ କହିଲେ, “କିରେ ବ୍ରଜ, ନିତେଜ ? କୁଆଡ଼େ ସବୁ ବାହାରିଲା ?”

“କୁଆଡ଼େ ନୁହେଁ ! ବିରଜା ଆ’ନ୍ଦପୁର ଯିବ ତ ? ସେଥିପାଇଁ ଚାଲି ଆସିଥିଲା ।”

“ଆ’ନ୍ଦପୁର କାଉଁଟି ଯିବ ?”

“ଅଷ୍ଟମୀ ଭାର ନେଇ ପା’, ତା ଭଉଣୀ ସୁନାତା ଆ’ନ୍ଦପୁରରେ ପଡ଼ି ନାହିଁ ନା ?”

“ଅଷ୍ଟମୀ କେବେ କି ?”

“ଏଇ ପା’, ଆଉ ଦି’ ଦିନ ଛାଡ଼ି, ରବିବାର ।”

ସେତେବେଳକୁ ବିରଜା ବସ୍ତରେ ବସି ସାରିଥାଏ ଏବଂ ବସ୍ତା ହର୍ଷ ବଜାଇ ବଜାଇ ଗର୍ଜନ କରି ଚାଲିବା ଆରମ୍ଭ କରିଦେଇଥାଏ ।

ରଘୁନାଥ ନିଜର ବଡ଼ ଚମଡ଼ା ସ୍ପର୍ଶକେଶଟାକୁ ଉଠେଇ ଚାଲିବା ଆରମ୍ଭ କରିବା

ବେଳକୁ ନିତେଜ କହିଲା, “ରୁହନ୍ତୁ, ରୁହନ୍ତୁ, ମୁଁ ଗିରଫାବେ ଡାକି ଦଉଛି ।”

ରୁଜ ପଚାରିଲା, “ଆଜ୍ଞା ନନା ଆପଣେ, ଏ ଅଦିନଟାରେ କେମିତି ଗାଁକୁ ଆସିଲେ ? ମରୁଶ୍ୱାର ମାସରେ ତ ଆପଣ ଆସି ପାରିବା କଥା ନୁହେଁ । ଫି ବର୍ଷ ତ ଆପଣ ରଜ ବେଳକୁ ଆସନ୍ତି ?”

ରଘୁନାଥ ହସିଲେ, “ଠିକ୍ କହିଲୁ ଯେ କିନ୍ତୁ ଫି ବର୍ଷ ଆଉ ଏ ବର୍ଷ କଥା ଅଲଗା । ମୁଁ ପା’ ଚାକିରିରୁ ରିଟାୟାର କରିଗଲି ।”

“ଆପଣ କଣ ଚାକିରି କରୁଥିଲେ ? ଆପଣ ତ ଓଷ୍ଠାତ ଥିଲେ । ଯାତ୍ରା ଓଷ୍ଠାତ । କେତେ ନାମ କରା ଲୋକ ଆପଣ । ଆପଣ ଫେର ରିଟାୟାର କଲେ କଣ ?”

“ଯାତ୍ରା ଓଷ୍ଠାତ ହେଲେ ବି ଚାକିରି ତ କରୁଥିଲି ନା ? ଡେର ଦିନ ଖଟିଲି, ଡେର ଯାତ୍ରା ପାର୍ଟି ଠିଆ କରେଇଲି । ଡେର ବହି ଲେଖିଲି । କେତେ ନାହିଁ କେତେ ଯାତ୍ରା କଳାକାର ତିଆରି କଲି । ଏବେ ଥକି ପଡ଼ିଲି । ବୟସ ଆସି ପଅଁଷଠୀ ଟପିଲାଣି । ଆଉ ପାରୁ ନାହିଁ । ସେଥିପାଇଁ ନିଜେ ନିଜେ ହିଁ ଅବସର ନେଲି ।”

“ସେୟା କହୁ ନାହାନ୍ତି । -ସେଥିପାଇଁ ନିଜେ ନିଜେ ଛାଡ଼ି ଦେଲେ । ନ ହେଲେ ଆପଣଙ୍କ ଭଳି ଲୋକକୁ କଉ ଯାତ୍ରା ଦଳ ଛାଡ଼ିବ ?”

“ନାଁ ରେ, ବହୁତ ହେଇଗଲା । ଏବେ ଆଉ ସେସବୁ ଯାତ୍ରାଫାତ୍ରା ଭିତରକୁ ପଶିବି ନାହିଁ । ଗାଁରେ ରହିବି । ତମମାନଙ୍କ ସାଙ୍ଗରେ ବୁଲିବି । ମନ ହେଲେ ବହି ଲେଖିବି -

ଖଣ୍ଡେ ଦୂରରେ ଛିଡ଼ା ହେଇ ନିତେଜ ପାଟି କରୁଥାଏ, “ଏ ଧୁକୁଡ଼ା, ଧୁକୁଡ଼ା,” ଗିରଫା ନେଇ ଆସିବାକୁ ସେ ତାକୁ ହାତ ଠାରୁଥାଏ ।

ବନମାଳାପୁର ଗାଁ ମୁଣ୍ଡରେ ପିଚୁ ରାସ୍ତା କଡ଼ରେ ଥିବା ସେହି ଛୋଟ ବଜାରଟା ଆଡ଼କୁ ରଘୁନାଥ ଚାହିଁ ଆସାନ୍ତି । ତାଙ୍କ ପିଲାଦିନ ର ଗାଁ, ଆଉ ଆଜିର ଏହି ଗାଁ ଭିତରେ କେତେ ଫରକ ? ଗୋଟି ଗୋଟି ପରିବର୍ତ୍ତନ ତାଙ୍କ ଆଖି ଆଗରେ ହିଁ ଘଟି ଯାଇଛି । ବାରିକପୁର ଛକରୁ ବିଲ ଭିତରେ ପିଚୁ ରାସ୍ତାଟିଏ ତିଆରି ହୋଇଛି । ସେହି ରାସ୍ତା ଦେଇ ବସ୍, ଟ୍ରକ୍, ଟ୍ରେକର ଆଦି ଆ’ନ୍ଦପୁର ଯାଏ ଯାଉଛି । ଗାଁକୁ ଗାଁ ଯିବା ପାଇଁ ଅଟୋ । ବନମାଳାପୁରରେ ଏଇ ଛକରେ ପଞ୍ଚାୟତ ଅଫିସ ତିଆରି ହୋଇଛି । ପଞ୍ଚାୟତ ଅଫିସକୁ ଲାଗି ଚାଲ ଛପରର କେତେଗୁଡ଼ା ଦୋକାନ ଘର । ଦୁଇ ତିନିଟା ଗ୍ରସେରୀ, ଷ୍ଟେସନାରୀ ଦୋକାନ । ଚା’, ମିଠା ଓ ତେଲଭାଜି ଦୋକାନ, ସାଇକେଲ ମରାମତି ଦୋକାନ, ପାନ ସିଗାରେଟ୍ ଦୋକାନ । ଛୋଟ ବଜାରଟେ କହିଲେ ଚଳେ । ପାଖ ଅଞ୍ଚଳର ଲୋକଙ୍କ ଆବଶ୍ୟକତା ମେଣ୍ଟାଇବା ପାଇଁ ଯାହା କିଛି ଦରକାର ସବୁ ସେଠାରେ ମିଳୁଛି ।

ରଘୁନାଥଙ୍କ ମନେ ପଡ଼ି ଯାଉଥିଲା, ଯେଉଁଦିନ ସେ ଚକ୍ରଧରବାବୁଙ୍କ ସହ ଜୀବିକା ଅନୁଷ୍ଠଣରେ ବନମାଳାପୁର ଛାଡ଼ିଥିଲେ । ଗୋଟି ଗୋଟି କରି ସେ ସବୁ ସ୍ୱର୍ତ୍ତ ତାଙ୍କ ଆଖି ଆଗରେ ନାଟି ଯାଉଥିଲା । ଧୋତି ସାଙ୍ଗକୁ ଖଣ୍ଡେ ହାଫ୍ସାର୍ଟ ପିନ୍ଧି, ଅଳିରେ ଖଣ୍ଡେ ଗାମୁଛା ଏବଂ ଆଉ ଖଣ୍ଡେ ଧୋତି ପୂରାଇ ସେ ବାହାରି ଯାଇଥିଲେ, ଚକ୍ରଧରବାବୁଙ୍କ ଘରକୁ । ବଉଳ

ଗଛ ମୂଳରେ ଅଟକି ଯାଇ ସେ ପଛକୁ ଫେରି ଚାହିଁଥିଲେ । ବିଧବା ବେଶରେ, ଦେହରେ ଧଳା ଲୁଗା ଖଣ୍ଡେ ଗୁଡ଼େଇ ବୋଉର ଅଶ୍ରୁ ସଜଳ ଦୃଷ୍ଟି ତାଙ୍କ ପାଦତଳା ରାସ୍ତାକୁ ଓହ୍ଲା କରିଦେଇଥିଲା ।

ବଡ଼ବାପା, କକା ସମସ୍ତ ଖଣ୍ଡେ ଦୂର ଆଗେଇ ଆସି ଶାସନ ମୁଣ୍ଡରେ ତାଙ୍କୁ ବିଦାୟ ଦେଇଥିଲେ । କିଛି ଦୂରଯାଏ ସାନଭାଇ ଜଗନ୍ନାଥ ବି ଆସି ତାଙ୍କୁ ବାଟେଇ ଦେଇ ଯାଇଥିଲା । ବିଲ ହିଡ଼ ଧରି ବୋଧେ ଏଇ ବାଟ ଦେଇ ହିଁ ସେ ଚକ୍ରଧରବାବୁଙ୍କ ଗାଁ ଅଭିମୁଖେ ଆଗେଇ ଯାଇଥିଲେ । ସେ ବଡ଼ବାପା, କକେର, ସାନଭାଇ, ବଉ- କୁଆଡ଼େ ଗଲେଣି ।

ଆଖି ଆଗରେ ସେଦିନ ଥିଲା ଅସାମ ରାସ୍ତା, ସେ ରାସ୍ତାର ଶେଷ ନଥିଲା କିମ୍ବା ସେ ମୁଣ୍ଡ ଦେଖା ଯାଉ ନଥିଲା । ଅନିଷ୍ଟତାକୁ ପାଥେୟ କରି ଯେଉଁ ନୌକାରେ ସେ ଚଢ଼ିବାକୁ ଯାଉଥିଲେ, ତାହାର ସେ ଗତିପଥ କେଉଁଆଡ଼େ, ତାହା ବି ତାଙ୍କୁ ଅଜଣା ଥିଲା । ବାର, ତେର ବର୍ଷ ବୟସରୁ ହିଁ ସମୟର ସ୍ତ୍ରୋତ ତାଙ୍କୁ କେଉଁଠି ଆଣି କେଉଁଠି ପହଞ୍ଚାଇଲା ? ରଘୁନାଥ ହେଲେ ନାଚ ପିଲା । ରା'ସ ଦଳରେ ସେ ନାଚିଲେ, ଗୀତ ଗାଇଲେ । ସେ ରାଧା ହେଲେ, ପୁଣି କୃଷ୍ଣ ବି ହେଲେ । ଶିବାଜୀ ହେଲେ, ରାଣା ପ୍ରତାପ ହେଲେ । ଦସ୍ୟୁ ମାନସିଂ ହେଲେ, ପୋଲିସ ସାହେବ ଟେଗାର୍ଟ ହେଲେ । କିନ୍ତୁ ସାରା ଜୀବନ କେବଳ ସେ ଅଭିନୟ ହିଁ କଲେ । ଅଭିନୟକୁ ବାଦ ଦେଇ ତାଙ୍କ ଜୀବନର କୌଣସି ଅର୍ଥ ରହିଲା ନାହିଁ ।

ଯାହାକୁ ଭଲ ପାଇ, ବିବାହ କରିଥିଲେ, ଯାହାକୁ ନେଇ ସାମାଜିକ ଜୀବନ, ପାରିବାରିକ ଜୀବନର ମୂଳଦୁଆ ପକାଇଥିଲେ, ସେହି ଗୀତା କୁଆଡ଼େ ଗଲା । ତା' ମଦୁଆ ବାପା, ଅସାମାଜିକ ଓ ଗୁଣ୍ଡା ଭାଇ ଅପହରଣ କରି ନେଇ କେଉଁଠି, ବଙ୍ଗଳାର କେଉଁ ଅଜ୍ଞାତ ସ୍ଥାନରେ ତାକୁ ବିକି ଦେଲେ । ଏବେ ଗୀତା କେଉଁଠି ଥିବ, କେମିତି ଥିବ, କିଏ ଜାଣେ ? ପରିବାର ଗଢ଼ିବାର ନିଶା ତାଙ୍କର ଉଡ଼ୁରି ଯାଇଥିଲା । ଯାତ୍ରାବାଳାର ଫେର ଗୋଟାଏ ପରିବାର କଣ ? ଗୋଟାଏ ସ୍ତ୍ରୀ ଘର କଣ ? ସେ ତ ଉଡ଼ି ବୁଲୁଥିବା ଚଢ଼େଇ । ଯେଉଁ ତାଳରେ ବସିବ, ସେଇଟା ତାର ଘର । ସେଇଠୁ ଉଡ଼ିଗଲା, ତ ଘର ଭାଙ୍ଗିଗଲା । ତା'ର ଫେର ପରିବାର କଣ ?

ହୁଏତ ଜଗନ୍ନାଥ ଥିଲେ, ଗାଁରେ ରହିବା ତାଙ୍କ ପାଇଁ ସମସ୍ୟା ହୋଇ ନ ଥାଆନ୍ତା । ସେ ହୁଏତ ତା ପରିବାର ଧରି ସେହି ପୁରୁଣା ବୁନିଆଦି ଘରେ ରହୁ ଥାଆନ୍ତା । କିନ୍ତୁ କୁଆଡ଼େ ସେ ଗଲା, କେଉଁଠି ରହିଲା ? କିପରି ଚଳୁଛି, ବାହା ସାହା ହୋଇ ପରିବାର ତିଆରି କରିଛି କି ନାହିଁ ? କିଏ ଜାଣେ ? କଳିକତାରେ ରହି ବଙ୍ଗାଳୀ ଘରମାନଙ୍କରେ ପୂଜାପାଠ କରି ଚଳୁଥିଲା । ଗାଁର ଆହୁରି ତିନିଜଣଙ୍କ ସାଙ୍ଗରେ ରହୁଥିଲା । କିନ୍ତୁ ହଠାତ୍ ଦିନେ କୁଆଡ଼େ ଚାଲିଗଲା, କାହାକୁ କିଛି କହିଲା ନାହିଁ, କାହାକୁ କିଛି ଜଣାଇଲା ନାହିଁ । ଗାଁ ଲୋକେ କଳିକତାରେ ଢେର ଜାଗାରେ ଖୋଜିଲେ । ଯେଉଁସବୁ ବଙ୍ଗାଳୀ ବାଡ଼ିରେ ପୂଜାପାଠ କରୁଥିଲା, ସେସବୁ ଜାଗାକୁ ଯାଇ ପଚାରିଲେ । ରଜବେଳକୁ ଗାଁକୁ ଆସି ବୋଉକୁ କହିଲେ । ବୋଉ ଢେର କାନ୍ଦିଲା । ଢେର ଠାକୁରକୁ ମାନସିକ କଲା । ବାବାଜୀ, ଗୁଣିଆମାନଙ୍କ ପାଖକୁ ଗଲା । ତାଙ୍କୁ ବି ଖବର ଦେଲା । କଳିକତାକୁ ଯାତ୍ରାପାର୍ଟି ନେଇ ଯାଇଥିବା ବେଳେ ରଘୁନାଥ ମଧ୍ୟ ତାକୁ ଢେର ଆଡ଼େ ଖୋଜାଖୋଜି

କଲେ । କିନ୍ତୁ କେହି ତା' ବିଷୟରେ କିଛି କହି ପାରିଲେ ନାହିଁ । ମାସ ପରେ ମାସ ଗଲା, ବର୍ଷ ପରେ ବର୍ଷ ଗଲା । ଜଗନ୍ନାଥର ସ୍ମୃତି ଉପରେ ପରସ୍ତ ପରସ୍ତ ସମୟର ଧୂଳି ବସିଗଲା ।

ଏହି ସମୟରେ ଧୁକୁଡ଼ା ରିକ୍ଷାଟା ଆଣି ତାଙ୍କ ପାଖରେ ଠିଆ କରାଇଲା ଏବଂ ତାଙ୍କର ବଡ଼ ଚମଡ଼ା ସୁଟକେଶଟାକୁ ନେଇ ରିକ୍ଷାରେ ଥୋଇଲା ।

ରଘୁନାଥ ପଚାରିଲେ, “ଆମ ଘରକୁ କେତେ ପଇସା ନେବୁ ରେ ?” ନିତେଜ ତରତ କହିଲା, “ଆପଣ ବସନ୍ତ ନନା । ଏ ଧୁକୁଡ଼ା, ନନାଙ୍କୁ ନେଇ ତାଙ୍କ ଘରେ ପହଞ୍ଚାଇ ଦେଇ ଆସିବୁ । ରମାନନା କି ତା ପୁଅ ସୁଧାର, ଯିଏ ଘରେ ଥିବ ତାଜିଦବୁ । ତୁ ଚିହ୍ନିବୁ ରଘୁନନାଙ୍କୁ ? ତମେଗୁଡ଼ା ଜାଲିକା ଟୋକା, ଚିହ୍ନିବ କଣ ବେ ? ତାଙ୍କ ଯୋଗୁଁ ତ ବନମାଳୀପୁରର ନାମ ତାକ । ସାରା ଓଡ଼ିଶାରେ ତାଙ୍କ ଭଳି କଳାକାର ଆଉ କିଏ ଅଛି ? ବେ, ହାଁଟା କରି ଅନେଇବୁ କିଏ ? ଯାହା ନବା କଥା ଏଇଠି ଆସି ମୋ ପାଖରୁ ନବୁ, ବୁଝିଲୁ ?”

ରିକ୍ଷାଟା ଆଗକୁ ଗଡ଼ି ଚାଲିଲା । ଗାଁର ମାଟି ରାସ୍ତା । କିଆରୋହାରି, ପୋଖରୀ ଆଡ଼ି, ଗଉଡ଼ ସାହି ଦାଣ୍ଡ ଦେଇ ରିକ୍ଷାଟା ଗଡ଼ି ଚାଲିଲା । ରିକ୍ଷା ପେଡେଲ ମାରୁ ମାରୁ ଧୁକୁଡ଼ା କହିଲା, “ଆମେ ପିଲା ହେଲେ କିଏ ହେଲା, ଆପଣଙ୍କୁ ଜାଣିଛୁ । ଏ ଖଣ୍ଡମଣ୍ଡଳରେ ଆପଣଙ୍କୁ ନ ଚିହ୍ନେ କିଏ ? ନିତେଜ ବଡ଼'ପା କହିଲେ ସିନା, ମୁଁ କିନ୍ତୁ ଆପଣଙ୍କୁ ଜାଣେ, ଦି' ବର୍ଷ ତଳେ ଆପଣ ହରିପୁର ଅପେରା ଦଳ ନେଇ କେନ୍ଦୁଆପଦା ଆସି ନଥିଲେ ? ମକରରେ ବଉଳାଶୁଣାଙ୍କ ପାଖରେ ଯାତ୍ରା କରି ନଥିଲେ ?

“ହଁ, ହଁ । ଯାତ୍ରା ଦଳ ସାଙ୍ଗରେ ଆସିଥିଲି । ବୟସ ହେଲା, ଆଉ ପାରୁ ନାହିଁ । ଏବେ ବାକି ଜୀବନ ଗାଁରେ କଟେଇବି । ତମମାନଙ୍କ ସାଙ୍ଗରେ ରହିବି । ଆଉ ସେ ବାରବୁଲା ଜୀବନ ଦେହରେ ଯାଉ ନାହିଁ । ଦେହ ଖରାପ ହେଉଛି ।”

“ଆପଣ କଣ ଏ ଗାଁରେ ଚଳି ପାରିବେ ?”

“କାହିଁକି ନୁହେଁ ? ଏଇଟା ତ ମୋ ଗାଁ । ମୋ ଘର । ସାତନାଥ ଅଛି । ତା' ପିଲାମାନେ ଅଛନ୍ତି । ରମା ଓ ତା' ପିଲାମାନେ ଅଛନ୍ତି ।”

“ଗାଁ ହାଲ ଆପଣ ଜାଣି ନାହାନ୍ତି । ଶାଗଡ଼ୁଆକୁ ପେଜଣୁଆ ଏଠି ଦେଖି ପାରେନି । ଯାହା ବି ଥିଲା, ଏ ରାଜନୀତି କଲାବାଲା ତ ସବୁ ସାରିଲେ । ସାଇ ସାଇ ଭିତରେ ବାଦ ତିଆରି କରୁଛନ୍ତି । ଏ ସାଇ ଟୋକା ସେ ସାଇ ଟୋକାଙ୍କ ଭିତରେ ବରାବର ମାରପିଟ୍ ଲାଗୁଛି । ଏଇ ପଞ୍ଚାୟତ ନିର୍ବାଚନ ବେଳେ ଖଣ୍ଡେଇତ ସାହି ଟୋକାଏ ଆମ ପାଣସାହିରେ ପା' ନିଆଁ ଲଗେଇ ଦେଇଥିଲେ—”

“ଗଣ୍ଡଗୋଳ ତ ସବୁ ଆଡ଼େ । ଭଦ୍ରକ କି ବାଲେଶ୍ଵର କି କଟକରେ କଣ ଗଣ୍ଡଗୋଳ ଲାଗୁ ନି ? ସେଠି ବେଶି ହାଣକାଟ । ହରିପୁରରେ ତ ବେଶୀ ଗଣ୍ଡଗୋଳ । ଏଠି ତ ଏ ସାହିବାଲା ସେ ସାହିବାଲାଙ୍କ ସହିତ ଗଣ୍ଡଗୋଳ କରୁଛନ୍ତି, ସେଠି ତ ଗୋଟିଏ ସାହିରେ ତିନି ଦଳ ।”

“ଆପଣଙ୍କ ଭଳିଆ ନିଛଳିଆ ଲୋକ, କିଏ ଏଠି ଚଳି ପାରିବେ ? ଆପଣ ବାହାରେ ଥିଲେ । ବର୍ଷକୁ ଥରେ ଦି’ଥର ଆସୁଥିଲେ । ସମସ୍ତେ ଆପଣଙ୍କ ଚର୍ଚ୍ଚା କରୁଥିଲେ କି ଦି’ପଦ କଥା କହୁଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ଯେତେବେଳେ ସେମାନେ ଦେଖୁବେ, ଆପଣ ଏଠାରେ ବରାବର ରହିଲେଣି, ସେମାନେ ଗଣ୍ଡଗୋଳ କରିବେ । ଆପଣଙ୍କ ଜମି, ବାଡ଼ି, ବଗିଚା, ଘର ସବୁ ସେମାନେ ଭୋଗ ଦଖଲ କରୁଥିଲେ । ଏବେ ସେଥିରେ ଅସୁବିଧା ହବ -”

“ନାହିଁ, ନାହିଁ ଆମ ସାତାନାଥ କି ତା’ ସ୍ତ୍ରୀ କି ତା’ ପିଲାମାନେ ବହୁତ ଭଲ । ତା ସ୍ତ୍ରୀ ଗତଥର ଆସିଥିଲା ବେଳେ ମତେ ବାଧ୍ୟ କରି କହିଥିଲା, ନନା ଏବେ ଆସି ଗାଁରେ ରୁହନ୍ତୁ । ଆପଣଙ୍କ ଅସୁବିଧା କଣ ? ଆପଣଙ୍କ ଖାଇବା ରହିବା, ଭଲମନ୍ଦ ସବୁ ମୁଁ ବୁଝିବି । ଏବେ ଆଉ ରାତି ଅନିଦ୍ରା ହୋଇ ଯାଉ ଦଳରେ କାମ କରନ୍ତୁ ନାହିଁ । ଦେହ ଖରାପ ହେଉଛି -”

“ସେଇ ସାତା ନନା ଆଉ ରମା ନନାଙ୍କ ଭିତରେ ତ ଗଣ୍ଡଗୋଳ । ଆପଣ ତ ସେ ଗଣ୍ଡଗୋଳ ଭିତରକୁ ଟାଣି ହୋଇଯିବେ । ହେଇ ନିତେଇ ବଡ଼’ପା, ବ୍ରଜଦାଦା ସବୁ ତ ରମା ନାନା ପଟିଆ-”

ରିକ୍‌ସାଟାକୁ ଟାଣି ଧୁକୁଡ଼ା ଟାଙ୍କ ଘର ସାମ୍ନା ବଉଳ ଗଛ ମୂଳରେ ଥୋଇଲା । ରଘୁବାବୁ ରିକ୍‌ସାକୁ ଓହ୍ଲାଇଲେ । ବଉଳ ଗଛର ଚାରି ପାଖରେ ଥିବା ମାଟି ପିଣ୍ଡିଟା ପକ୍ସା ହୋଇ ଯାଇଛି । ନିଜ ଅଂଶର ଘରଟାକୁ ସେ ବାଗେଇ ଦେଇଥିଲେ । ଲମ୍ବା ଦାଣ୍ଡ ପିଣ୍ଡାଟାର ଡାକ ଅଂଶଟାରେ ବାଉଁଶଖୁଣ୍ଟ ଉଠାଇ ଜଟା ସିମେଣ୍ଟର ଖୁଣ୍ଟ ତିଆରି କରାଇ ଦେଇଥିଲେ । ଯଦିଓ ଟାଙ୍କ ଛପର ଥିଲା, ସେହି ଉପରେ ଜଟା ସିମେଣ୍ଟର ଖୁଣ୍ଟ ତିଆରି କରେଇ ଦେଇଥିଲେ । ସାମନା କୋଠରୀ ଦୁଇଟିରୁ ମାଟି କାନ୍ଥ ହଟାଇ ଜଟା କାନ୍ଥ କରି ଦେଇଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ରୋଷେଇତାଳି, ଅମାର ସେମିଟି ହିଁ ରହିଥିଲା । ଧାନ ଜମି ଓ ଘରର ଦାୟିତ୍ବ ସେ ସାତାନାଥଙ୍କୁ ଦେଇଥିଲେ । କେତେ ଅବା ଜମି ? ଦୁଇମାଣ ଜମିରୁ ଯାହା ଧାନ ମିଳୁଥିଲା, ବର୍ଷକୁ ଥରେ ଆସି ବିକାବିକି କରି ଘର ଛପର ବଦଳେଇ ସେ ଫେରି ଯାଉଥିଲେ ।

ବାବୁଟାକୁ ବାରଣ୍ଡା ଉପରେ ରଖି ଦେଇ ଧୁକୁଡ଼ା ଫେରି ଯାଉଥିଲା । ରଘୁନାଥ ତା’ ହାତରେ ପାଞ୍ଚଟଙ୍କା ଧରାଇ ଦେଲେ । ସେ ନା’ ନା’ କରୁଥିଲା, କହୁଥିଲା ନିତେଇ ବଡ଼’ପା ଗାଳି ଦେବେ । କିନ୍ତୁ ରଘୁନାଥ ଜବରଦସ୍ତ ତା’ ହାତରେ ପାଞ୍ଚଟଙ୍କା ଗୁଞ୍ଜି ଦେଲେ ।

ମାର୍ଗଶିର ମାସର ଅଧାଅଧ । ଉପକୂଳ ଜିଲ୍ଲାଗୁଡ଼ିକରେ ଶୀତର ପ୍ରାବଲ୍ୟ ନଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଶୀତ ପଡ଼ି ଯାଇଥିଲା । ସୁନ୍ଦୁ ସୁନ୍ଦୁ ପବନରେ ଗଛରୁ ଶୁଖିଲା ପତ୍ରସବୁ ଝଟୁଥିଲା । ସେତେବେଳକୁ ଉପରବେଳା ପାଞ୍ଚଟା ବାଜି ଯାଇଥିଲା । ସୂର୍ଯ୍ୟ ଲୁଚି ଯିବା ଉପରେ । ଗଛ ଉପରୁ ସୂର୍ଯ୍ୟକିରଣ ଉଭେଇ ଯାଇଥିଲା । ଗାଁ ଭିତରେ ଏବଂ ଚାରି ପଟେ ଥିବା ଘନ ଗଛଗହଳ ଭିତରୁ ଅନ୍ଧାର ଛପି ଛପି ମାଡ଼ି ଆସୁଥିଲା । ଧୁକୁଡ଼ାର ଡାକ ଶୁଣି ଘର ଭିତରୁ ସାତାନାଥ, ଡାକ ପୁଅ ରବି ଓ ଝିଅ ମମତା ବାହାରି ଆସିଲେ ଏବଂ ପାଦ ଛୁଇଁ ଜୁହାର ହେଲେ ।

ରବି କହିଲା, “ବଡ଼’ପା, ଆପଣ ଆସୁଥିବା ଜାଣି ଆପଣଙ୍କ ରୁମ୍‌ଟାକୁ ବାଗେଇ

ଦେଇଛି । ସେଠି ଟେବୁଲ୍ ଚେୟାର ବି ପକେଇ ଦେଇଛି । ଆପଣ ସେଇଠି ପଢ଼ାପଢ଼ି ଲେଖାଲେଖି କରିବେ ! କିନ୍ତୁ କରିବେ କଣ ? ସଞ୍ଜ ହେଲେ ତ ଇଲେକ୍ଟ୍ରିକ୍ ବଲ୍‌ବ୍‌ଗ୍ଲୁଡ଼ା ଲାଣ୍ଡନ ଭଳି ଜଳୁଛି ”

ହସି ହସି ତାଙ୍କର ବଡ଼ ସ୍ମୃତକେଶବୀକୁ ଧରି ସେ ବାରଣ୍ଡା ଉପରକୁ ଉଠିଗଲା । କୋଠରିଟି ଭିତରକୁ ପଶିଯାଇ ରଘୁନାଥ କାଠ ଚୌକି ଉପରେ ବସିଗଲେ ଏବଂ ଚାରିଆଡ଼କୁ ଚାହିଁଲେ । ଦଶ, ବାର ବର୍ଷ ତଳେ ସେ ତିଆରି କରି ଆଣିଥିବା ପଲଙ୍କଟା ଉପରେ ତକିଆ, ଚାଦର ସବୁ ପଡ଼ିଛି । ଟେବୁଲ୍ ଉପରେ ମଧ୍ୟ ଗୋଟିଏ ଟେବୁଲ୍‌କ୍ଲଥ ବିଛା ହୋଇଛି । ଆଲମାରୀରେ ଥିବା ତାଙ୍କର ବହିଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟ ସଜା ହୋଇ ରଖା ହୋଇଛି । ବୋଧେ କୋଠରିରେ ସଦ୍ୟ ତୁନ ଦିଆହୋଇଛି । କାନ୍ଥରେ ଗ୍ରୀବ୍ ଲାଇଟ୍ ଲାଗିଛି, କିନ୍ତୁ ମିଞ୍ଜି ମିଞ୍ଜି ହୋଇ ଜଳ୍‌କେଣ୍ଡେସେଣ୍ଟ ବଲ୍‌ବ୍‌ଟାଏ ଜଳୁଛି ।

ରଘୁବାବୁ ଚେୟାରରେ ବସୁ ବସୁ ସାତାନାଥ ଆସି ଖଟ ଉପରେ ବସିଗଲେ । ଅନ୍ଧାରିଆ କୋଠରି ଆଡ଼କୁ ଚାହିଁ ସେ କହିଲେ, “ହେଇ ଦେଖୁନ, ବାରଲାଇଟ୍‌ଟା ଯାଇ ରାତି ଏଗାରଟା ପରେ ଜଳିବ । ରାତି ଏଗାରଟା ପରେ ତ ଶୋଇବା ବେଳ । ସେତେବେଳେ ଆଲୁଅ କଣ ଦରକାର ? ସଞ୍ଜବେଳେ ପିଲାମାନେ ପଢ଼ିବାକୁ କଣ କମ୍ ହଇରାଣ ହେଉଛନ୍ତି ? ”

“ରବିର ଜଉଠି କିଛି ହେଲା ? ”

“କାହିଁ ? ଇଷ୍ଟରବୁଧ ଦେଇ ତ ଥକିଲାଣି । କଟକ, ଭୁବନେଶ୍ୱର, କଲିକତା, ପାଟନା କେତେଥର ଦଉଡ଼ିଲାଣି । କଉଠି କାହିଁ କିଛି ହଉଛି ? ”

“ସରକାର କହୁଛି ପାଠ ପଢ଼, ପିଲା ପାଠ ପଢ଼ିଲେ । କିନ୍ତୁ ଚାକିରି କାହିଁ ? ”

“ଚାକିରି ନାହିଁ କିଏ କହିଲା ? ଆମ ବ୍ରାହ୍ମଣଙ୍କ ଲାଗି ଚାକିରି ନାହିଁ । ଯଉ ଚାକିରି ବାହାରୁଛି, ସବୁ ତ ଏସ୍.ସି., ଏସ୍.ଟି., ଓବିସିଙ୍କ ପାଇଁ ରିଜର୍ଭଡ଼ । ଆମ ପିଲାଙ୍କ ପାଇଁ କାହିଁ ? ”

ରଘୁନାଥ କହିଲେ, “ସରକାରଙ୍କ ଏ ପଲିସି ବିଲ୍‌କୁଲ୍ ଠିକ୍ ନୁହେଁ । ଗରିବ ଘର ବ୍ରାହ୍ମଣ ପିଲାଟେ, ଯିଏ ଦୁଇବେଳା ଖାଇବାକୁ ପାଉ ନାହିଁ ତା’ ପିଲାକୁ ପାଠ ପଢ଼ିବାରେ ସରକାର ସାହାଯ୍ୟ କରିବ ନାହିଁ, ଅଥଚ ହାକିମ୍ କି ଓ.ଏ.ଏସ୍. ଅଫିସର ହୋଇଥିବା ଏସ୍.ସି. ଏବଂ ଏସ୍.ଟି. ଲୋକର ପିଲାକୁ ପାଠ ପଢ଼ିବା ପାଇଁ ସରକାର ସ୍କଲାରସିପ୍ ଦେବ । ଜୟେ କଉ ପ୍ରକାର ନ୍ୟାୟ ? ”

“ହଁ ନନା, ଠିକ୍ କଥା, କେତେ ବର୍ଷ ମୋ ଚାକିରି ହେଲା ? ମୁଁ ସେଇ ସିନିୟର କିରାଣୀରେ ପଡ଼ିଛି । ମୋ ଦଶ ବର୍ଷ ପଛରେ ଜୀବନ କରି ରଘୁ ଭୋଇ ସେକ୍ସନ ଅଫିସର ହବାକୁ ବସିଲାଣି । ”

“ଗାନ୍ଧିଜୀ ଯେଉଁ ସ୍ୱପ୍ନର ଭାରତ କଥା କହିଥିଲେ, ଚକ୍ରଧରବାବୁ ହେରିକା ଯାହାସବୁ ପ୍ରଚାର କରୁଥିଲେ, ବହି ଛପେଇ ବାଣ୍ଟୁଥିଲେ, କୁଆଡ଼େ ଗଲା ସେସବୁ ? ଭୋଟରେ ଜିତି କେମିତି କଳାଧନ ଜମେଇବେ, କେମିତି କ୍ଷମତା ଉପଭୋଗ କରିବେ, ଏଇଥିପାଇଁ ଏ

ରାଜନୀତିଆ ଲୋକେ ସବୁ କିଛି କରୁଛନ୍ତି । ଆଗେ ସମାଜରେ ଜାତିଭେଦ ସିନା ଥିଲା, କିନ୍ତୁ ଏବେ ସେ ଜାତିଭେଦ ଖାଲି ବଢୁନାହିଁ, ସମାଜରେ ବହୁ ପ୍ରକାର ଭେଦ ସେମାନେ ସୃଷ୍ଟି କରାଉଛନ୍ତି ।”

“ଆମର ନିର୍ବାଚନ ମଣ୍ଡଳୀରେ ଭୈରବ ରାଉତ ଏମ୍.ଏଲ୍.ଏ. ହେଉଛି । ବୁଝୁଥିବ ସିଏ ଯାହା କରିବ ? ଗଲା ଚାରିବର୍ଷ ଭିତରେ ନିଜର କୋଠାଘର ବନେଇଛି । କାର୍, ଟ୍ରକ୍ କିଣିଛି । ଦେଶୀ ମଦ ବଦଳରେ ଏବେ ବିଦେଶୀ ମଦ ପିଉଛି । ଆଉ ତ ଯାହା କେଳେକାରି କରୁଛି, ସେଗୁଡ଼ା କଣ ତମକୁ କହିବି ? କାହାକୁ ମାଷର ଚାକିରି କରେଇ ଦେବି, କାହାକୁ କିରାଣୀ ଚାକିରି କରେଇ ଦେବି କହି ଝିଆମାନଙ୍କୁ ଭୁବନେଶ୍ୱର ନେଇ ରାତିରେ ନିଜ କ୍ୱାର୍ଟରରେ ରଖୁଛି । ଛି, ଛି...”

“ଖାଲି ଗୋଟେ ଭୈରବ କଥା କାହିଁକି କହୁଛୁ ? ଖବର କାଗଜରେ ତ ସବୁଦିନ ସେମାନଙ୍କ କଥା ବାହାରୁଛି । ଅଧିକାଂଶକର ସେହି ଧରା ।”

“କାହାକୁ କଷ୍ଟୋଲ ଡିଲର, କାହାକୁ ସିମେଣ୍ଟ କୋଟା, କାହାକୁ ଲୁହାରଢ଼ କୋଟା, କାହାକୁ ଚାକିରି କରେଇ ଦେବା, କାହାକୁ ବଦଳି କରେଇ ଦେବା ଏସବୁ ପାଇଁ ସେ କଣ କମ୍ ପଇସା ଖାଉଛି ?”

“କହିବୁ କାହାକୁ ? ଓଡ଼ିଶାରେ ଯେଉଁମାନେ ମନ୍ତ୍ରୀ ହୋଇଛନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କୁ ଦେଖୁ ନାହିଁ ? ଗାଁରେ କେମିତି କୋଠା କରିବେ, କଟକ ଭୁବନେଶ୍ୱର, ପୁରୀରେ ଜାଗା କିଣିବେ, ଚୋରା ପଇସା ସଞ୍ଚିବେ, ଏଇଥିରେ ତ ବ୍ୟସ୍ତ ।”

ଏହି ସମୟରେ ଦୁଇଟା କପ୍ପରେ ଚା’ଧରି ମମତା ସେଇ କୋଠାରି ଭିତରକୁ ପଶିଲା ଏବଂ ଦୁଇ ଜଣଙ୍କୁ ଚା’ ବଢ଼େଇ ଦେଇ ବୁଝାବୁଝି ଛିଡ଼ା ହେଲା ।

“ତମେ ଚା’ ପିଇ ସାରିଲେ, କପ୍ ଦୁଇଟାକୁ ନେଇ ଯିବି ।”

ରଘୁନାଥ ଚା’ କପ୍ପଟାକୁ ଓଠରେ ଲଗାଇ କହିଲେ, “ବାଃ, ବଢ଼ିଆ ଚା’ କରିଛୁ ତ ?” ମମତା କହିଲା, “ଚା’ ଭଲ ଲାଗୁଛି ନା ? ବୋଉ କରିଛି ।”

ରଘୁନାଥ କହିଲେ, “ତୁ କଣ ଚା’ କରି ଜାଣିନୁ ?”

“ହଁ, ମୁଁ କରେ ଯେ । ବୋଉର ମୋ’ ଉପରେ ବିଶ୍ୱାସ ନାହିଁ, କହିଲା, ତୁ’ଟା କଣ ବୋଲି କଣ କରିଦେବୁ, ସେଥିପାଇଁ ନିଜେ କଲା ।

“ବାଃ, ଅଦା ଟିକିଏ ପକାଇ କରିଛନ୍ତି ତ, ବହୁ ବଢ଼ିଆ ଲାଗୁଛି । ଆଜ୍ଞା ତୁ କାହିଁକି ଠିଆ ହବୁ, ଆମେ ଚା’ ପିଇ ସାରିଲେ, ପରେ ଆସି ନେଇଯିବୁ—”

“ଆପଣ ପିଅନ୍ତୁ, ମୁଁ ଅପେକ୍ଷା କରିଛି । ଚା’ ପିଇ ଖାଲି କପ୍ ପଡ଼ି ରହିବ, ସେଇଟା ଠିକ୍ କଥା ନୁହେଁ ।”

ରଘୁନାଥ ଓଠ ପାଖରୁ କପ୍ପଟାକୁ ଦୂରେଇ ନେଇ ତାଟକା ହେବା ଦୃଷ୍ଟିରେ ତାକୁ ଚାହିଁଲେ, “ଆରେ ମମତା, ତୁ ଏକଥା ଶିଖିଲୁ କଉଠୁ ? ଏକଥା ତ ସମସ୍ତେ ଜାଣନ୍ତି ନାହିଁ,

କେହି ବି କରନ୍ତି ନାହିଁ - ”

ହସି ହସି ମମତା କହିଲା, “ମୁଁ ଜାଣିଛି ବଡ଼ବାପା, ଖାଇବା ବାସନ, ଅଇଁଠା କପ୍, ତୁରନ୍ତ ଉଠାଇ ଦେବା ଦରକାର । ପଡ଼ି ରହେ ନି ।”

“ଆରେ ତୁ ତ ଖୁବ୍ ଦୁର୍ଦ୍ଦିମତୀ । ଏତେ ଜାଗା ବୁଲି ଆସିଲି । ଏମିତିକା ଆଚରଣ ତ କଉଁ ଦେଖିଲା ଭଲି ମନେ ପଡୁନି । ଭେରି ଗୁଡ଼, ଭେରି ଗୁଡ଼ - ”

ତା’ କପ୍ ଦୁଇଟାକୁ ଉଠାଇ ନେଇ ଚାଲିଗଲା ବେଳେ ମମତା ପଚାରିଲା, “ବଡ଼ବାପା, ଜଳଖିଆ ଆଣିବି ? କଣ ଖାଇବେ ? ପୁରି, ମିଠା, ହାଲୁଆ, ପକ୍କୁଡ଼ି ?”

“ନା, ନା, ସେସବୁ କଣ ଆଉ ଚଳୁଛି । ତୁ ବରଂ କିଛି ସମୟ ପରେ ମୁଢ଼ିରେ କଞ୍ଚାତେଲ, ପିଆଜ ପକାଇ ଆଣିଦେବୁ । ଏବେ ତୁରନ୍ତ ଦରକାର ନାହିଁ ।”

ମମତା ଘର ଭିତରକୁ ଚାଲିଗଲା ପରେ ରଘୁନାଥ କହିଲେ, “ମୁଁ ଆସି ତମମାନଙ୍କୁ ବଡ଼ ହଇରାଣ କରି । କିନ୍ତୁ କଣ କରିବି କହ ? ଆଉ ସେ କାମ ମୋ ଦ୍ଵାରା ହେଲା ନାହିଁ । ସେସବୁ ଭେଷଜୀ, ମୂଲ୍ୟହୀନ ନାଟକ, ସ୍ତ୍ରୀ ଲୋକ ଓ ଝିଅ ପିଲାଙ୍କୁ ନେଇ ଯାତ୍ରା ଦଳରେ ଝମେଲା, ଝିଅ ପିଲାମାନଙ୍କର ଅଧା ଲଙ୍ଗଳା ରେକର୍ଡ଼ ତ୍ୟାଗସ, ଏସବୁ ସହିତ ମୁଁ ନିଜକୁ ଖାପୁ ଖୁଆଇ ପାରିଲି ନାହିଁ । ଯେଉଁ ନାଟକରେ କିଛି ବାର୍ତ୍ତା ନାହିଁ, ସମାଜକୁ ସୁଧାରିବାର କୌଣସି ସନ୍ଦେଶ ନାହିଁ, ଅନ୍ୟାୟ, ଦୁର୍ନୀତି, ଅପସଂସ୍କୃତି ବିରୁଦ୍ଧରେ ଚେତେଇ ଦେବାର କଥା ନାହିଁ, ସେ କି ନାଟକ ? ସମାଜ ପାଇଁ ଦେଶ ପାଇଁ ତ ନାଟକ । ମନୋରଞ୍ଜନ ମାଧ୍ୟମରେ ସମାଜକୁ ପରିବର୍ତ୍ତନ କରିବାର ବାର୍ତ୍ତା ଦେବା ଓ ନାଟକର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ । ଅଧିକାରୀଙ୍କ ପୁଅ ଚନ୍ଦ୍ରକାନ୍ତ କହିଲା, ମଉସା ଆପଣ ଲେଖୁଥିବା ନାଟକ ଆଉ ଆଜିକାଲି ଚଳୁନି । ସେ ଭଲ ଅଭିନୟ ବି ଆଉ ଚଳୁନି । ଲୋକେ ପସନ୍ଦ କରୁ ନାହାନ୍ତି । ସେଥିପାଇଁ ଆମ ଯାତ୍ରା ଦଳ କ୍ଷତି ସହୁଛି । ମୁଁ ତାକୁ ଦୋଷ ଦେଉନି । କଥାଗୁଡ଼ା ତାରର ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ନୁହେଁ । ଏ ସମୟ, ଏ ଯୁଗର କଥା । ସେ ପ୍ରକାର ଚିନ୍ତା, ବିଚାର କି ରୁଚି କଉଁ ଆସିଲା, ତାହା ଭିନ୍ନ କଥା । କିନ୍ତୁ ଆସିଲା ଏବଂ ଲୋକେ ସେସବୁକୁ ଆପଣେଇ ନେଲେ । ଆମର ବିଚାର ଓ ମୂଲ୍ୟବୋଧ ପୁରୁଣା ହୋଇ ଅତଳ ହୋଇଗଲା - ”

କଥା ମଝିରୁ ସାତାନ୍ତାଥ କହିଲେ, “ଛାଡ଼ନ୍ତୁ ନନା, ସେ କଥା । ପଟାଶ, ପଞ୍ଚାବନ ବର୍ଷ ଧରି ପରିଶ୍ରମ କଲେ । ସବୁ ଦିନେ କଣ କରୁଥିବେ ? ସେ ଖଟଣି, ରାତି ଅନିଦ୍ରା ଆଉ ଦେହରେ ଯିବ ? ଆପଣ ଆସିଛନ୍ତି, ଖୁବ୍ ଭଲ କରିଛନ୍ତି । କଣ ଆପଣଙ୍କର ଅସୁବିଧା ? ଘର ଅଛି, ଖାଇବାକୁ ଅଛି, ଗାଁ ଲୋକେ ଅଛନ୍ତି । ଠାକୁର ମନ୍ଦିର ଅଛି । ବାସୁଳୀ ପାଠ ଅଛି । ଦୁଇ ଚାରି ଦିନରେ ଥରେ ଭାଦ୍ରକ, ବାଲେଶ୍ଵର କି କଟକ ବୁଲି ଆସିବେ-”

ରଘୁନାଥ କିଞ୍ଚିତ ଗମ୍ଭୀର ସ୍ଵରରେ କହିଲେ, “ବୟସ ବେଳେ ତ ତମମାନଙ୍କର କିଛି କାମରେ ଲାଗିଲି ନାହିଁ, ବୁଢ଼ା କାଳରେ ଆସି ତମ ଉପରେ ବୋଧ ହେଲି-”

“ସେମିତି କଥା କାହିଁକି କହୁଛନ୍ତି ? ମୁଁ କି ରମା କାହା ଯୋଗୁଁ ଟାକିରି ପାଇଲୁ ?

ତା'ଛଡ଼ା ଆପଣ ପରା ବରାବର ଟଙ୍କା ପଠାଉଥିଲେ । ମୁଁ କଣ କାଣେ ନି ? ଆପଣଙ୍କର କିଛି ବୋଲି କିଛି ସଞ୍ଚୟ ନାହିଁ । ଯାହା ଯେତେବେଳେ ପାରିଲେ, ଆମକୁ ତ ଦେଉଥିଲେ । କେତେକଣ ଆପଣଙ୍କ ଭଳି ଖୋଲାମୋଲା ଜୀବନ କାଟିଛନ୍ତି ?”

“କଣ କରିଛି, ନ କରିଛି, ସବୁ କଥା ମନେ ବି ନାହିଁ । ଯେତେବେଳେ ଯଉଟାକୁ ଠିକ୍ ବୋଲି ଭାବିଛି, କରିଛି । ଆଗକୁ କି ପଛକୁ ଚାହିଁ ନାହିଁ । କିଛି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ କି କିଛି ପାଇବାର ଆଶା କେବେ କରି ନାହିଁ ।”

“ଆପଣ ବିଲୁକୁଲ୍ ନିଜ କଥା ଚିନ୍ତା କରିବେ ନାହିଁ । ଆପଣଙ୍କ ଭଲମନ୍ଦର ଦାୟିତ୍ଵ ଆମର । ଯାହା ଯେତେବେଳେ ଦରକାର ହେବ କି କହିବାକୁ ଭାବିବେ, ମତେ କି ମମତାକୁ ନହେଲେ ରବିକୁ କି ତା ବୋଉକୁ କହିବେ । ଆପଣ ବସି ବସି ନାଟକ ବହି ଲେଖନ୍ତୁ । ନାଟକ ବହିର ବହୁତ ଅଭାବ । ସ୍କୁଲ କଲେଜ କି ଗାଁରେ ଡ୍ରାମା କରିବା ପାଇଁ ଭଲ ନାଟକଟିଏ ମିଳୁନି । ଜମିବାଡ଼ି, ଘର କୌଣସି କଥାରେ ଆପଣ ମୁଣ୍ଡ ଖେଳେଇବେ ନାହିଁ । ସେସବୁ ଦାୟିତ୍ଵ ମୋର । ଆପଣଙ୍କ ଖାଇବା ପିଇବାର ଦାୟିତ୍ଵ ମମତା ବୋଉ ବୁଝିବ ।”

ରଘୁନାଥ କିନ୍ତୁ ଚିନ୍ତିତ ଥିଲେ । ତାଙ୍କ ବଡ଼ବାପା ଯଦୁନାଥଙ୍କ ଦୁଇପୁଅ । ସାତାନାଥ ଓ ରମାନାଥ । ସାତାନାଥ ବଡ଼ । ଦୁଇଭାଇ ଛୋଟ ଛୋଟ କଥାକୁ ନେଇ ଭିନ୍ନ ହୋଇ ଯାଇଛନ୍ତି । ଯଦିଓ ଉଭୟ ପରିବାର ଭିତରେ ସମ୍ପର୍କ ଭଲ ରହିଛି, କିନ୍ତୁ ରୋଷେଇ ଅଲଗା । ବର୍ଷରେ ଥରେ ଦି'ଥର ଯୋଉ ଆସୁଥିଲେ, ନିଜ ଘରେ ହିଁ ରହୁଥିଲେ । ଯେହେତୁ ଦୁଇ ଭାଇଙ୍କ ଭିତରେ ସାତାନାଥ ବଡ଼, ତେଣୁ ନିଜ ଭାଗ ଘର ଓ ଜମିର ଦାୟିତ୍ଵ ସେ ସାତାନାଥଙ୍କୁ ଦେଇଥିଲେ । ଯେତେଦିନ ଗାଁରେ ରହୁଥିଲେ ଉଭୟ ସାତାନାଥ ଓ ରମାନାଥଙ୍କ ଘରେ ଖାଉଥିଲେ ।

ସାତାନାଥର ପୁଅ ରବି, ଝିଅ ମମତା । ରମାନାଥଙ୍କ ଦୁଇପୁଅ । ସୁରେଶ ଓ ରମେଶ । ସୁରେଶ ଭୁବନେଶ୍ଵରରେ ଚାକିରି କରେ ଏବଂ ତା' ସ୍ତ୍ରୀକୁ ନେଇ ସେଠାରେ ରହେ । ରମେଶ ଭଦ୍ରକରେ ଆର.ଆଇ. ଅଛି ଏବଂ ଗାଁରୁ ହିଁ ଯା' ଆସ କରେ ।

ତେବେ ଉଭୟଙ୍କ ଭିତରେ ଥିବା ଭୁଲ ବୁଝାମଣା ବା ଶତ୍ରୁତାକୁ ଦୂର କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ଦୁଇଭାଇଙ୍କ ଭିତରେ ମନାନ୍ତରର ଫାଇଦା ବାହାର ଲୋକ ନେଉଛନ୍ତି । ସେ କଥା ତାଙ୍କୁ ପରୋକ୍ଷରେ ଧିକ୍କଣ୍ଡା ମଧ୍ୟ ତେଜେଇ ଦେଇଗଲା ।

ରଘୁନାଥ କହିଲେ, “ତୁ ଯା', ଲୁଗାପଟା ବଦଳା । ଏବେ ବୋଧେ ଅଫିସରୁ ଫେରିଲୁ ।”

“ହଁ, ଏଇ ଆପଣ ଆସିବାର ଟିକିଏ ଆଗରୁ ତ ଆସିଲି । ବି.ଡ଼ି.ଓ. ନାହାନ୍ତି ତ, ବାଲେଶ୍ଵର କଲେଜର ଅଫିସ ମିଟିଂକୁ ଯାଇଛନ୍ତି । ତେଣୁ ବେଳାବେଳି ପଳେଇ ଆସିଲି । ନ ହେଲେ, ଅଫିସରେ ଥିଲେ କଣ ଘରକୁ ଆସି ହୁଏ ? ଶତପଥୀ ବାବୁ, ଶତପଥୀ ବାବୁ କହି ଦଶଧର ଡାକୁଥିବେ ।”

ସାତାନାଥ କୋଠରୀ ଭିତରୁ ବାହାରି ଯାଉ ଯାଉ ରମାନାଥ ଭିତରକୁ ପଶି ଆସିଲେ

ଏବଂ ପାଦ ଛୁଇଁ କୁହାର ହେଲେ, “ଆପଣ କେତେବେଳେ ପହଞ୍ଚିଲେ ?”

“ଏଇ ପା’ ଘଣ୍ଟେଖଣ୍ଟେ ଆଗରୁ ।”

“ଖୁବ୍ ଭଲ କଲେ । କେତେ ଦିନ ଆଉ ପରିଶ୍ରମ କରନ୍ତେ ? ଏ ଯାତ୍ରା ଲୋକଗୁଡ଼ା କଣ କମ୍ ? ବଡ଼ ବେଦାଗିଆଗୁଡ଼ା । ଯେତେ ପ୍ରକାର ଝମେଲା କରିବେ । ସମସ୍ୟା ନ ଥାଇ ସମସ୍ୟା ବାହାର କରିବେ । ସେଗୁଡ଼ାକୁ ଯେ ଆପଣ ଏ ଡିରିଶ, ଚାଳିଶ ବର୍ଷ ହେଲା ସମ୍ଭାଳୁ ଥିଲେ, ଏଇଟା ବଡ଼ କଥା । ରାତି ରାତି ଅନିଦ୍ରା ହୋଇ କେତେ ଖଟିବେ ? ଭଲ ହେଲା, ଗାଁରେ ଆସି ଆରାମରେ ରୁହନ୍ତୁ । ଆପଣଙ୍କର କୋଉ ଅଭାବ ନା ସମସ୍ୟା । ସାନନନା ଆଉ ମୁଁ ଅଛୁ ।”

“ସେହି ତମରିମାନଙ୍କ ଭରସାରେ ତ ସ୍ଥିର କଲି, ଅବଶିଷ୍ଟ ଜୀବନ ଗାଁରେ କଟାଇବି । କିନ୍ତୁ ଗାଁରେ ଯେଉଁ ପରିସ୍ଥିତିର ସୂଚନା ପାଇଲି, ବଡ଼ ବିଷମ ଅବସ୍ଥା ।”

“ଆଉ କଣ ଆପଣଙ୍କ ପିଲାବେଳର ଗାଁ ଅଛି ? ଏଇ ତ ରାଜନୀତିଆ ଲୋକ ଗାଁକୁ ଖାଇଲେ । ଯଉ ଦିନୁ ବିଭିନ୍ନ କାମ ପାଇଁ ପଞ୍ଚାୟତ ଗୁଡ଼ିକୁ ଟଙ୍କା ଆସିବା ଆରମ୍ଭ ହେଲା ସେଇଦିନୁ ତ ଝମେଲା ବଢ଼ିଲା । ସବୁ ରାଜନୀତିଆ ଚାହିଁଲେ କେମିତି ପଞ୍ଚାୟତଗୁଡ଼ିକୁ କବ୍‌ଜା କରିବେ । କଣ କହିବେ, ଏମ୍.ଏଲ୍.ଏ ନିର୍ବାଚନ ଠାରୁ ପଞ୍ଚାୟତ ନିର୍ବାଚନ ତ ବଳିଗଲା । କଣ ଦେଖିବ ପଇସା, କଣ ଦେଖିବ ମଦ ?”

“ହଁ, ହଁ, ସାରା ଦେଶରେ ତ ଏଇ ଅବସ୍ଥା ।”

“ଆଗେ ତ ବ୍ରାହ୍ମଣ, କରଣ, ତେଲି, ଏମିତି ସବୁ ଜାତି ଥିଲା । ଏବେ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କ ଭିତରେ ପାଞ୍ଜିଜାତି, କଂଗ୍ରେସ, ବିଜେପି, ବିଜେଡି, କମ୍ୟୁନିଷ୍ଟ । ସେ ରାଜନୀତିଆ ଜାତିଗୁଡ଼ିକ ଭିତରେ ଛୁଆଁ ଅଛୁଆଁ ଭେଦ । ସେ ସବୁକୁ ନେଇ ମାର୍‌ପିଟ ଜଳାପୋତା । ବରଂ କଲିକତା, ଦିଲ୍ଲୀ, ବମ୍ବେ ଏମିତିକି ଭୁବନେଶ୍ୱରରେ ଲୋକେ ଭଲରେ ଅଛନ୍ତି ।”

“କଣ କରିବାରେ ରମା, ଆମର ଆଉ କିଛି କରିବାର ନାହିଁ । ଦେଶଟାକୁ ଆମେ ଦେଖୁଥିଲୁ ଗୋଟେ ରକମର । ସ୍ୱାଧୀନତା ସଂଗ୍ରାମ ବେଳେ ଆଶା କରିଥିଲୁ ଗୋଟେ ବାରିଆ, ଦେଖିଲା ବେଳକୁ ଦେଶଟା ହେଲା ଆଉ ଗୋଟେ ବାରିଆ । ଗଣତନ୍ତ୍ର ମାନେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଯାହା ଆମକୁ କହିଥିଲେ, ଏବେ ତ ଆମେ ଦେଖୁଛୁ ଅଲଗା । ଗଣତନ୍ତ୍ର ଅର୍ଥ ହିଁ ଭୋଟ ଆଉ ଗଣତନ୍ତ୍ର ସଫଳ ହେବା ମାନେ ଭୋଟରେ ଜିତିବା । ଯେଉଁ ମାର୍ଗରେ ହେଉ । ଟଙ୍କା, ମଦ, ଗୁଣ୍ଡାଗିରି, ଯାହା ବି ହେଉ ।

ରମାନାଥ କହିଲେ, “ଜାତବୁ ନନା । ଆମେ ତ କିଛି କରି ପାରିବା ନାହିଁ । ଯାହା ଯେମିତି ଅଛି କି ହଉଛି, ତାହାରି ଭିତରେ ନିଜକୁ ଖାପ ଖୁଆଇବା । ଆପଣଙ୍କ କିଛି ଅସୁବିଧା ହବ ନି । ମୁଁ ଯାହା ଜାଣେ ଆମ ସାହି କି କରଣ, ଖଣ୍ଡେଜତ ସାହିର କେହି ଲୋକ କେବେ ଆପଣଙ୍କୁ ଅସମ୍ମାନ କରି କଥା କହନ୍ତି ନି ।”

“ମୁଁ ଏଠି କଉଠି ରହୁଥିଲି ନା ସେମାନଙ୍କ ସ୍ୱାର୍ଥ ଜଡ଼ିତ କୌଣସି କଥା ବା କାମରେ

ହସ୍ତକ୍ଷେପ କରୁଥିଲି ?”

“ସେ କଥା ଠିକ୍ । ତେବେ ଆପଣଙ୍କୁ ତ ସମସ୍ତେ ଜାଣନ୍ତି । ଗାଁ ଭିତରେ ଯଉ ସାହିକୁ ଯାଆନ୍ତୁ , କେହି ଅସମ୍ମାନ କରିବେ ନାହିଁ । ଆପଣ ବୁଲାଇଲେ କରିବେ । ଆପଣଙ୍କ ଭାଗ ଜମି, ବଗିଚା, ପୋଖରୀ ଇତ୍ୟାଦି ବୁଝାବୁଝି କରି ସମୟ କାଟି ପାରିବେ ।”

ରଘୁବାବୁ କହିଲେ, “ଆଉ ସେସବୁ ଭିତରକୁ ମତେ ଟାଣ ନା । ମୋର ଗଣ୍ଡେ ଖାଇବା ଦରକାର । ସେତିକି ମତେ ଦେବ । ସେସବୁ ବୁଝାବୁଝି କଥା ମତେ କହ ନା । କିଛି ପଡ଼ିବି, କିଛି ଲେଖିବି ନହେଲେ ଗୋପାଳଜୀଉଙ୍କ ମନ୍ଦିରରେ ସମୟ କାଟିବି । ସେଥିରେ ହିଁ ମୋତେ ଆନନ୍ଦ ମିଳିବ । ବୁଝିଲୁ ନା ରମା, ମନରେ ଯାହା ଆନନ୍ଦ ଦେବ ସେଇ କାମ କରିବୁ । ଜାଇବାରେ ଲକ୍ଷ୍ୟ ହେଲା ଆନନ୍ଦ ମରିବାର ଲକ୍ଷ୍ୟ ହେଲା ନିର୍ବାଣ -”

ରମାନାଥ କହିଲେ, “ତମେ ସାଧନନା ଘରେ ଖାଅ, କିନ୍ତୁ ସବୁ ରବିବାର ମ’ ସାଙ୍ଗରେ ଖାଇବ ।”

“ଖାଲି ରବିବାର କଥା କାହିଁକି କହୁଛୁ । ଯେଉଁ ଦିନ ଇଚ୍ଛା ହବ, ସେ ଦିନ ତମ ଘରକୁ ଖବର ପଠେଇ ଦେବି । ତ ପାଳିର ମାସକ ଯାକ ଗୋପାଳଜୀଉଙ୍କ ପ୍ରସାଦ ମୋତେ ଦେବୁ -”

“ଏଇଟା କଣ କହିବାକୁ ହବ ?” ରମାନାଥ ହସିବାକୁ ଲାଗିଲା ଆଉ କୋଠରିରୁ ବାହାରିଗଲା ।

(୨୧)

ବନମାଳାପୁର ଶାସନରେ ନିଜ ଘରେ ରହିଲା ପରଠାରୁ ରଘୁନାଥଙ୍କର ଖାଇବା, ଶୋଇବାର ଦାୟିତ୍ବ ମମତା ନିଜ ଉପରକୁ ନେଇ ଯାଇଥିଲା । ଏପରିକି ବୁଲିବା, ରାତି ବେଶି ହେଲା ଯାଏ ବସି ପଡ଼ିବା ବା ଲେଖିବା, ସବୁ ଉପରେ ସେ ନିୟନ୍ତ୍ରଣ ଜାରି କରିଥିଲା ।

ସେ ଦିନ ସକାଳୁ ବୁଲାଇବା ସାରି ରଘୁନାଥ ଘରକୁ ଫେରିଲା ବେଳକୁ ଦାଣ୍ଡ ଦୁଆର ପାଖରେ ମମତା ଛିଡ଼ା ହୋଇଥିଲା । ବଉଳମୂଳ ପିଣ୍ଡି ପାଖରେ ପହଞ୍ଚୁ ପହଞ୍ଚୁ ସେ ବଡ଼ ପାଟିରେ ତାରିବା କଲା, “ବଡ଼ବା’, ଘଣ୍ଟା ଦେଖିଲେ, କେତେଟା ବାଜିଲାଣି ?”

“ଶାତଦିନ, ବେଳଟା ତ ଜଳଦି ପଳଉଛି, ମୁଁ କଣ କରିବି କହୁନୁ ?”

ରଘୁନାଥ ପିଣ୍ଡିଆଡ଼ି ଗୋଟାଏ ଧଳା ଟ୍ରାଉଜର, ତା’ ସାଙ୍ଗକୁ ଘିଅ ରଙ୍ଗର କୁର୍ତ୍ତା, ଖଣ୍ଡେ ଶାଲ ଘୋଡ଼ି ହୋଇ ଥାଆନ୍ତି । ମଫଲରଟା ବେକ ଚାରିପାଖରେ ଗୁଡ଼ିଆ ହୋଇଥାଏ । ପାଦରେ ହାଫ ସୁ’ ଓ ମଉଜା । ହାତରେ ଗୋଟାଏ ବଡ଼ ପ୍ଲାଷ୍ଟିକ କେରିବେଗରେ କଣ ଧରି ଥାଆନ୍ତି ।”

“ ହାତରେ ସେଇଟା କଣ ଧରିଛନ୍ତି ?”

“ସେଇଟା ? ଭୂଆଁଶୁଣା ପୋଖରୀ ଧରା ହଉଥିଲା ତ ? ଦେଖୁ ନୁ କେମିତି ତଟକା ମାଛ ? ସବୁଗୁଡ଼ା ଜାଅନ୍ତା । ସେରଣା, କାଳି ବଇଁଶୀ, ଚିକୁଡ଼ି, କଣିଆ ସବୁ ମିଶିଛି -”

“ବୁଝିଲି, ସକାଳୁ, ଏ ଥଣ୍ଡାରେ ଆପଣ ସେ ଭୂଆଁଶୁଣା ପୋଖରୀ ଯାଏ ଯାଇଥିଲେ ?

ଏଠୁ କେଜାଣି ଦି' କିଲୋମିଟରରୁ କମ ହବ ନି ? ଆମ କଲେଜ ରାସ୍ତାରେ ସେ ପୋଖରୀ ।”

“ସକାଳୁ ସକାଳୁ ଚାଲୁ ଚାଲୁ ଚାଲିଗଲା । ଶୀତ ଛାତିଗଲା ଯେ ।”

“ଆଜି ସକାଳୁ ଯଉ କୁହୁଡ଼ି ହେଇଥିଲା, ସେଇଥିରେ ବୁଲୁଛନ୍ତି ? ଦେହ ଖରାପ ହବ ତ ? ଫେର ଶ୍ବାସ ବାହାରିବ ତ ?”

“ତୁ ପା’ ଅଛୁ । ରୋଗ ଆଉ ମୋ ପାଖକୁ ଆସିବ ? ତତେ ଦେଖିଲେ ହୁରୁଡ଼ି ଯିବ ।”

“ଆପଣ ଆଉ ସେ କଥା କହନ୍ତୁ ନାହିଁ । ତା’ ପିଇବେ କେତେବେଳେ, ଜଳଖିଆ ଖାଇବେ କେତେବେଳେ ? ଆଠଟା ସୁଦ୍ଧା ଫେରିବା ଲୋକ ଯଦି ଦଶଟା ଯାଏ ନ ଫେରେ, ଭାବିଲେ ଦେଖୁ, ଘର ଲୋକ କେତେ ବ୍ୟସ୍ତ ହେଉଥିବେ ? ବଉ ବାପାଙ୍କୁ କହିଲା, ଖୋଜିବାକୁ ଯିବା ପାଇଁ । ବାପା ଏବେ ସାଇକେଲ ଧରି ବାହାରୁଛନ୍ତି ।”

“ଯା, ଯା ମନା କରି ଦେ । ବେଳ ହେଲାଣି । ସେ ତାର ଅଫିସ ଯାଉ । ମୁଁ କଣ ଛୋଟ ପିଲା ହେଇଛି ନା ଏ ଗାଁରେ ନୂଆଲୋକ ?”

“ନୂଆ ଲୋକ ନୁହେଁ ତ ଆଉ କଣ ?”

“ତ ଜନ୍ମର ପଚାଶ ବର୍ଷ ଆଗରୁ ମୁଁ ଏ ଗାଁରେ ଜନ୍ମ ହେଇଥିଲି । ମତେ କହିବୁ ନୂଆଲୋକ ?”

“ଚାଲନ୍ତୁ ତ ଜଳଦି, ମୁଁ ସେ ଅଗଣାରେ ଚେୟାର ପକେଇ ଦଉଡ଼ି, ସେଇଠି ଖରା ପଡ଼ିଛି, ସେଇଠି ବସି ଜଳଖିଆ ଖାଇବେ ।”

ଗୋଟାଏ ଷିଲ ବେଲାରେ ଭଜାଚୁଡ଼ା, ପାଚିଲା କଦଳୀ, କ୍ଷୀର ଗୋଲେଇ ଗୋଟାଏ ଚାମଚ ସହିତ ମମତା ତାଙ୍କ ହାତକୁ ବଢେଇ ଦେଲା । ପାଖରେ ପାଣି ଗିଲାସଟିଏ ଥୋଇ କହିଲା, “ଆପଣ ଖାଇ ନିଅନ୍ତୁ । ମୋର ବେଳ ହେଇ ଗଲାଣି । ଏଗାରଟାରେ କ୍ଲବ ଅଛି ।”

“ସବୁ ଦିନେ ଚାଲି ଚାଲି ଯାଇ ଛକରେ ବସ୍ ଧରୁଛୁ ?”

“ସବୁ ଦିନେ ନୁହେଁ, କେବେ କେବେ କଲେଜ ପାଖକୁ ବସ୍ କି ଅଟୋ ମିଳିଯାଏ । ତାଛଡ଼ା ଆମ ସାହି, କରଣ ସାହିରୁ ଆହୁରି ପାଞ୍ଚଜଣ ଝିଅ ଯାଆନ୍ତି । ଡିନିଙ୍ଗର ସାଇକେଲ ଅଛି । ପ୍ରାୟ ସେମାନଙ୍କ ସାଙ୍ଗରେ ପଳାଏ । କେବେ କେମିତି ସେମାନଙ୍କର କାହାରି ଯଦି ଆଗରୁ କି ପଛରେ କ୍ଲବ ଥାଏ, ତେବେ ଅସୁବିଧା ହୁଏ । ସେତେବେଳେ ବସ୍ କି ଅଟୋ ଧରି ଯିବାକୁ ପଡ଼େ ।”

“ତମ କଲେଜ ଏଠୁ କେତେ ଦୂର କି ?”

“ବେଶି ନୁହେଁ, ଏଇ ଚାରିପାଞ୍ଚ କିଲୋମିଟର ଭିତରେ ।”

“ହୁଁ,” କିଛି ସମୟ ଭାବି ରତ୍ନନାଥ ପଚାରିଲେ,

“ଆଜ୍ଞା, ରବି କୁଆଡେ ଗଲା । କାଜି ତାକୁ ତ ଦେଖୁ ନାହିଁ ।”

“ତା’ କଥା ନ କହିବା ଭଲ । ନ’ ତା ବାଜି ନଥିଲା, କୁଆଡେ ବାହାରିଗଲା ।

କହିଲା, ଭଦ୍ରକ ଯାଉଛି, ଗୋଟେ କାମ ଅଛି । କି କାମ ? ଖାଲି ମିଛ କଥା । ବୁଲି ବୁଲି ବାରଟା, ଗୋଟେ ବେଳକୁ ଫେରିବ । କହିଲା କଣ ନା, ଚନ୍ଦନପୁର କଲେଜରେ ଲେକଚରର ପାଇଁ ଇଣ୍ଟରଭ୍ୟୁ ଦବାକୁ ଯାଉଛି । ଏଇ ବଉ, ଯେତେ ମିଛ କଥା ସେ କହୁଛି, ସବୁ ବିଶ୍ୱାସ କରୁଛି ।”

“ହଉ, ହଉ, ସେ ଆଜି ଫେରିଲେ ମ’ ପାଖକୁ ପଠେଇବୁ ତ । ଯଦି ସତରେ ଚନ୍ଦନପୁର କଲେଜରେ ସେ ଇଣ୍ଟରଭ୍ୟୁ ଦେଇଥିବ, ତେବେ ଦେଖିବା, ସେ କଲେଜର ସେକ୍ରେଟେରୀଙ୍କ ସହିତ ମୋର ଭାବଦୋଷ୍ଟି ଅଛି ।”

ପ୍ରସଙ୍ଗ ବଦଳାଇ ମମତା କହିଲା, “ଗୋଟେ କଥା କହିବି ମାନିବେ ?”

“କି କଥା, କହୁନୁ ।”

“ସରସ୍ୱତୀ ପୂଜାରେ ଆମ ଗାଁରେ ପ୍ରତିବର୍ଷ ଆମେ ଗୋଟାଏ ଡ୍ରାମା କରୁ । ଆମ ପାଇଁ ଗୋଟେ ନାଟକ ଲେଖି ଦିଅନ୍ତୁ ନା ?”

“ତୁ ଡ୍ରାମାରେ ଏକଟି କରୁ ନା କଣ ?”

“ପ୍ରତିବର୍ଷ ତ ଆମ ଗାଁ ନାଟକରେ ଅଭିନୟ କରେ । ଡିନିବର୍ଷ ହେଲା ଆମ କଲେଜର ନାଟକରେ ମଧ୍ୟ ଏକଟି କରୁଛି । ଗଲା ବର୍ଷ କଲେଜରେ ବେଷ୍ଟ ଲେଡି ଆର୍ଟିଷ୍ଟ ହେଇଥିଲି ।”

“ଆରେ ବାଃ, ଚମତ୍କାର, ଏ କଥା ତୁ ମତେ ଆଜିଯାଏ କହି ନାହିଁ ?”

“ଏଥର ଆମ ଗାଁର ନାଟକଟା ଯେମିତି ଭଲ ଭାବରେ ହୁଏ, ଦେଖିବେ, ଆପଣ ଡାଇରେକସନ୍ ଦେବେ ।”

ରଘୁନାଥ ହୋ ହୋ ହୋଇ ହସିଲେ, “ପାଗଳାଟା । ଆରେ ଏକମୁଖୀ ରଙ୍ଗମଞ୍ଚ ନାଟକ ଆଉ ଯାତ୍ରା ନାଟକ ଏକଥା ନୁହେଁ । ଉଭୟ ଅଲଗା । ଉଭୟ ପାଇଁ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ନାଟକ, ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଅଭିନୟ, ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ନିର୍ଦ୍ଦେଶନା । ମୁଁ ସିନା ଯାତ୍ରା ନାଟକ ଲେଖୁଥିଲି, ନିର୍ଦ୍ଦେଶନା ଦେଉଥିଲି କି ଅଭିନୟ କରୁଥିଲି । କିନ୍ତୁ ମଞ୍ଚ ନାଟକ କେବେ ଲେଖି ନାହିଁ କି ଏକମୁଖୀ ମଞ୍ଚରେ କେବେ ଅଭିନୟ କରି ନାହିଁ ।”

“ନ କଲେ କଣ ହେଲା । ମ’ର ବିଶ୍ୱାସ ଆପଣ ଆମ ମଞ୍ଚ ନାଟକରେ ମଧ୍ୟ ଖୁବ୍ ଭଲ ଅଭିନୟ କରିପାରିବେ । ଏକମୁଖୀ ମଞ୍ଚ ପାଇଁ ନାଟକ ଲେଖି ମଧ୍ୟ ପାରିବେ ।”

“ଆରେ ମା’, ତୁ ଆଜିର ଯୁଗର ପିଲା । ମୁଁ ପଚାଶବର୍ଷ ତଳର । ଆମର ରୁଚି, ଚିନ୍ତା, ବିଚାର ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅଲଗା । ମୁଁ ଯେତେ ସବୁ ନାଟକ ଲେଖୁଛି, ସେଗୁଡ଼ିକ ଐତିହାସିକ ବା ପୌରାଣିକ । ହଁ, ହିନ୍ଦୁ ମୁସଲମାନ, ଛୁଆଅଛୁଆଁ, ଧନୀ ଦରିଦ୍ର ଜତ୍ୟାଦି ଭେଦଭାବ ଉପରେ କେତେ ଖଣ୍ଡ ନାଟକ ଲେଖୁଛି । କିନ୍ତୁ ଆଜି ସେ ଭଳି ନାଟକଗୁଡ଼ାକ ଅତକ । ଲୋକେ ପସନ୍ଦ କରୁନାହାନ୍ତି । ଆଉ ଯଉ ରକମ ନାଟକ, ଯଉ ରକମ ଅଭିନୟ, ଯଉ ରକମ ନିର୍ଦ୍ଦେଶନା ଲୋକେ ପସନ୍ଦ କରୁଛନ୍ତି ସେଭଳି ନାଟକ ମୁଁ ଲେଖିପାରିଲି ନାହିଁ କି ସେଭଳି ନିର୍ଦ୍ଦେଶନା ଦେଇ ପାରିଲି ନାହିଁ । ସେଥିପାଇଁ ତ ଯାତ୍ରାବାଲା ଜୀବନରୁ ବିଦାୟ ନେଇ ଏ ଅବସର ଜୀବନ

କାଟିବାକୁ ସ୍ଥିର କଲି ।”

“ହଉ, ଆମ ପାଇଁ ଗୋଟେ ନାଟକ ନ ହେଲେ ବାନ୍ଧି ଦିଅନ୍ତୁ ।”

“ହଉ ଠିକ୍ ଅଛି, କେତେଖଣ୍ଡ ନାଟକ ବହି ତମେ ଆଣ, ମୁଁ ସେଥିରୁ ଗୋଟାଏ ବାନ୍ଧି ଦେବି ।”

ତା’ ପର ଦିନ ରଘୁନାଥ ସକାଳ ନ’ଟା ବେଳୁ ଜଳଖିଆ ଖାଇ ସାରି ତାଙ୍କର ପୋଷାକ ଧୋତି କୁର୍ତ୍ତା ଉପରେ ଉଲର ହାତ ଜାକେଟଟାଏ ପିନ୍ଧି ବାହାରି ପଡ଼ିଲେ ଏବଂ ମମତାକୁ କହିଲେ, “ଗୋଟାଏ ଜରୁରୀ କାମରେ ଭଦ୍ରକ ଯାଉଛି, ଫେରିଲା ବେଳକୁ ଗୋଟାଏ ବାଜି ଯିବ ।”

ଗାଁ ମୁଣ୍ଡ ଛକରୁ, ଆନନ୍ଦପୁରରୁ ବାରିକପୁର ଦେଇ ଭଦ୍ରକ ଯାଏ ଯାଉଥିବା ବସ ଧରି ପଇଁଚାଳିଶ ମିନିଟ ଭିତରେ ଭଦ୍ରକରେ ପହଞ୍ଚିଥିବେ । ସେଠାକାର ବେଳରେ ତାଙ୍କର ଜମାଟକା ହୁଏତ ଉଠାଇଥିବେ । ତା’ ପରେ ଅନ୍ୟ କିଛି ଛୋଟମୋଟ କାମ ସାରି, ଦିନ ଗୋଟାଏ ସୁଧା ତ ଗାଁରେ ପହଞ୍ଚି ଯିବା କଥା, ଏତେ ଡେରି ହେଉଛି କେମିତି ? ଦିନ ଦେଉଟା ବାଜି ସାରିଥାଏ । ମମତା ଏବଂ ତା ବୋଉ ଦାଣ୍ଡ ଦୁଆରରୁ ଘର ଭିତରକୁ, ପୁଣି ଘର ଭିତରୁ ଦାଣ୍ଡ ଦୁଆରକୁ ଯା’ ଆସ କରୁଥାଆନ୍ତି ।

ଦିନ ଦୁଇଟା ପାଖାପାଖି ଦାଣ୍ଡ ଦୁଆର ପାଖରେ ରଘୁବାବୁଙ୍କ ପାଟି ଶୁଭିଳା, “ମମତା, ମମତା —”

ଘର ଭିତରୁ ଦଉଡ଼ି ଆସି ମମତା ତାଙ୍କୁ ଦୁଆର ମୁହଁରେ ଛିଡ଼ା ହୋଇଥିବାର ଦେଖିଲା, “ଏତେ ଡେରି ଯାଏ କଉଡ଼ି ଥିଲେ ? ଆପଣ ପା’ ଗୋଟାଏ ବେଳେ ଭାତ ଖାଇବା କଥା । ଆସି ଦୁଇଟା ବାଜି ସାରିଲାଣି ।”

“ଗୋଟାଏ କାମରେ ରହିଗଲା ।”

“ଯୁଆଡେ ଗଲେ, ତ ସିଆଡେ ଅଟକି ଗଲେ ।”

“ବୁଝୁନୁ, ଜୀବନଟା ଯାକ ବାରବୁଲା ହେଇ କଟେଇଲି । ଏ ବୁଢ଼ା ବୟସରେ ଆଉ ମନ କଣ ଲୁଆଳି ମାନୁଛି ?”

“ଯାହା କରୁଥିଲେ, କରୁଥିଲେ । ଏବେ ସେ ସବୁ ଛାଡ଼ନ୍ତୁ । ଏଣିକି ମୋ କଥା ଅନୁଯାୟୀ ଆପଣଙ୍କୁ ଚଳିବାକୁ ପଡ଼ିବ ।”

“ଆଉ ତୁ ବାହା ହେଇଗଲେ ?”

“ସେତେବେଳେ ବି ଆପଣଙ୍କ ଉପରେ ମୋର ଦୃଷ୍ଟି ଥିବ, ଆପଣ ଜଳଦି ଆସନ୍ତୁ ତ, ଲୁଗା ବଦଳାନ୍ତୁ ।”

“ଶୁଣ, ତତେ ଗୋଟାଏ ଜିନିଷ ଦେବି । କିନ୍ତୁ ଆଖିବୁଜି ମୋ ପଛେ ପଛେ ଆସିବୁ ।”

“ଆଖି ବୁଜି ଆପଣଙ୍କ ପଛରେ ଚାଲିବି କେମିତି, କଟାଡ଼ି ପଡ଼ିବି ନି ?”

“ଆଜ୍ଞା ଠିକ୍ ଅଛି । ତୁ ଆଖି ଖୋଲି ପିଣ୍ଡା ତଳକୁ ଓହ୍ଲେଇ ଆ । ମୋ ପଛରେ ଛିଡ଼ା

ହେବୁ ଏବଂ ଆଖିବୁଜି ମ' ପାଦ ଶବ୍ଦ ବାରି ମୋ ପଛେ ପଛେ ଚାଲିବୁ । ମୁଁ ଯଉଁ କହିବି ଆଖି ଖୋଲ, ଖୋଲିବୁ ।”

ବଉଳ ଗଛ ପିଣ୍ଡି ପଛପଟେ ଆଖି ଖୋଲି, ଆତୁଆଳରେ ନୂଆ ସବୁଜ ରଙ୍ଗର ଲେଡିଜ୍ ସାଇକେଲଟାଏ ଥୁଆ ହୋଇଥିବାର ଦେଖି ମମତା ଚମକି ପଡ଼ିଲା -

“ନୂଆ ସାଇକେଲ, ଏଠିକି କଉଡ଼ୁ ଆସିଲା ?”

“କହିଲୁ, ଭଲ ହେଇଛି କି ନାହିଁ ?”

“ବହୁତ ସୁନ୍ଦର ଦେଖା ଯାଉଛି ।”

“ଏଇଟା ତୋର, ଏଇଟାକୁ ନେଇ ଏବେ ତୁ କଲେଜ ଯିବୁ ।”

“ବହୁତ ବଡ଼ିଆ ହବ, ସାଙ୍ଗ ମାନଙ୍କ ସହିତ ବଉଳାଶୁଣାଙ୍କ ମକର ମେଳା ଦେଖିବାକୁ ଯିବି, ଆପଣ ଯିବେ ବଡ଼ ବାପା ?”

“ହଁ, ହଁ, ନିଶ୍ଚୟ ଯିବା ।”

“ନିଯୋକରେ ବଉଳାଶୁଣାଙ୍କ ପାଖରେ ବାର ଦିନ କାଳ ମକର ମେଳା ହୁଏ । ହଜାର ହଜାର ଲୋକ ଆସନ୍ତି । କାହିଁ ରାୟପୁର, କାନପୁର, ଦିଲ୍ଲୀ, କଲିକତାରୁ ବେପାରୀସବୁ ବହୁ ଜିନିଷ ନେଇ ଆସନ୍ତି । ଆମେ ତ ବାର ଦିନ ଭିତରେ ତିନି, ଚାରି ଥର ନିଶ୍ଚୟ ଯାଉ ।”

“ଆଗେ ସେ ମକର ମେଳା ହଉଥିଲା ଯେ, କିନ୍ତୁ ଏତେ ଦିନ ନୁହେଁ । ତିନିଦିନ ମାତ୍ର ମେଳା ଲାଗୁଥିଲା । ଏ ପଟୁ ରାସ୍ତା ବି କଉଁ ଥିଲା ? ଆମେ ପିଲାବେଳେ ଚାଲି ଚାଲି ଯାଉଥିଲୁ । ବେଶି ଲୋକ ବଡ଼ ଆଡୁ ଆସୁଥିଲେ । କେଇ ବର୍ଷ ତଳେ ମୁଁ ଯାତ୍ରା ଦଳ ନେଇ ସେଠିକି ଯାଇଥିଲି ।

“ବଉଳାଶୁଣା ବଡ଼ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ଠାକୁରାଣୀ । ଯିଏ ଯାହା ମାଗେ ତା' ମନସ୍କାମନା ପୂରଣ ହୁଏ । କେବେ କାହାରି ଅନିଷ୍ଟ କରି ନାହାନ୍ତି । ରାତି ଅଧରେ କେତେ ଲୋକଙ୍କର ଠାକୁରାଣୀଙ୍କ ସହିତ ରାସ୍ତାରେ ଭେଟଣା ହେଇଛି, କିନ୍ତୁ ସେ କାହାରି କିଛି କ୍ଷତି କରି ନାହାନ୍ତି ।”

ରଘୁନାଥ କହିଲେ, “ଜାଣୁ, ନିଯୋକ ଗାଁର ଚକ୍ରଧର ପଣ୍ଡା କଲିକତାରେ ପୁରୋହିତ କାମ କରୁଥିଲା । ବଉଳାଶୁଣା ତାକୁ ସ୍ୱପ୍ନେଇଲେ । ସେଇଠୁ ସେ ଆସି ଏଠି ମକର ସଂକ୍ରାନ୍ତିରେ ଯଜ୍ଞ, ପୂଜା ପାଠ କରାଇଲା । ଚକ୍ରଧର ପଣ୍ଡା ମୋ ଗୋସେଜ୍ ବାପାଙ୍କ ଲେଖାରେ କକା ହବ । ଏଇଠୁ ଉଠି ସେମାନେ ନିଯୋକରେ ରହୁଛନ୍ତି ।”

“ସତେ ତାକୁ ସ୍ୱପ୍ନାଦେଶ ହେଲା ?”

“ସେଇଟା ମିଛ କଥା । କଲିକତାରେ ବୁଲି ବୁଲି ଆଉ ପୁରୋହିତ ଗିରି କରିପାରିଲା ନାହିଁ, ଗାଁକୁ ପଳେଇ ଆସିଲା । ତେବୁଲି ଗଛ ମୂଳରେ ଭଲ ପଥର ଖଣ୍ଡେ ରଖି ସ୍ୱପ୍ନାଦେଶ କଥା ପ୍ରଚାର କରି ମକର ସଂକ୍ରାନ୍ତି ଠାରୁ ପୂଜା ଆରମ୍ଭ କଲା ।”

“ଆପଣ ତାଙ୍କୁ ତ, ପରେ ସେସବୁ କଥା କହିବେ । ଦି'ଟା ବାଜିଲାଣି, ଭାତ ଖାଇବେ କେତେବେଳେ ?”

“ତ ସାଇକେଲ ଆସେ ତୁ ଉଠା -”

ବହୁତ ଖୁସିରେ ଏକରକମ ଡେଇଁ ଡେଇଁ ଯାଇ ମମତା ସାଇକେଲଟାକୁ ନେଇ ଆସିଲା, ଷ୍ଟେସ ଦେଇ ଛିଡ଼ା କରେଇଲା, ତା’ ପରେ ତାକୁ ଭଲ ଭାବରେ ନିରୀକ୍ଷଣ କଲା । ଆପଣ ତେବେ ଗୋଟାଏ ଜରୁରୀ କାମ ଅଛି କହି ଏଇଥି ପାଇଁ ଭଦ୍ରକ ଯାଇଥିଲେ ?”

“ଆଉ ?”

“ମତେ କହିଲେ ନାହିଁ ?”

“କହିଥିଲେ, ସରପ୍ରାଇଜ ଦେଇଥାଆନ୍ତି କେମିତି ?”

ସାଇକେଲଟାକୁ ଗଡେଇ ଗଡେଇ ମମତା, ପଛରେ ରଘୁନାଥ, ଘରଆଡକୁ ଚାଲିଲେ । ଘର ଭିତରକୁ ସାଇକେଲଟାକୁ ଟେକି ନେଉ ନେଉ ମମତା ପାଟି କରୁଥାଏ, “ବୋଉ, ବୋଉ ଲୋ, ଦେଖୁ ଆ, ବଡ଼ବାପା ମ’ ଲାଗି କଣ ଆଣିଛନ୍ତି ?”

ରଘୁନାଥ ତାଙ୍କ କୋଠରି ଭିତରକୁ ଲୁଗା ବଦଳାଇବା ଲାଗି ପଶିଗଲେ । ମମତାର ପାଟି କିନ୍ତୁ ଖଞ୍ଜା ଭିତରୁ ଶୁଭୁଥାଏ -

“ବଢ଼ିଆ ହେଉଛି ନା ? ରଙ୍ଗଟା ମତେ ଭାରି ପସନ୍ଦ । ସବିତାର ଏଇ ରଙ୍ଗର ସାଇକେଲ । କିଣି ଦେବେ, କିଣି ଦେବେ କହି ବାପା ତ ଛଅ ମାସ ଗଡେଇ ଦେଲେ । କଲେଜ ଯିବାର ଅପୁବିଧା କଥା ଶୁଣି ଦେଖୁ, ସାଙ୍ଗେ ସାଙ୍ଗେ ଯାଇ ବଡ଼ ପା’ ଭଦ୍ରକରୁ ନେଇ ଆସିଛନ୍ତି ।”

ଭିତରୁ ତା’ ବୋଉର ପାଟି ଶୁଭୁଥାଏ, “ସାବଧାନରେ ନିଆ ଅଣା କରିବୁ । ତୁ ଯେମିତି ହେଉଛି ନା ! ତମ କଲେଜରେ ତ ଚୋର ଭର୍ତ୍ତି । ସମ୍ଭାଳିକି ରଖୁବୁ ।”

“ଦି’ଟା ଚାବି ପା’ ବଡ଼ବାପା ଯା ଦେହରେ ଲଗେଇ ଆଣିଛନ୍ତି । ଗୋଟାଏ ଟେନ୍ ଚାବି ବି ଅଛି ।”

“ହଉ, ହଉ, ତୁ ଯା’, ବଡ଼ ବାପାଙ୍କୁ ଆଗ ଖାଇବାକୁ ଦେ ।”

(୨୨)

ତା’ ପରଦିନ ରଘୁନାଥ ସକାଳୁ ସକାଳୁ ଗାଁ ଆଡେ ବୁଲୁଥିବା କିଛି ଫେରିଲା ବେଳକୁ, ଚାରିଆଡେ ସୂର୍ଯ୍ୟ କିରଣ ପଡ଼ିଯାଇଥାଏ । ବାଉଁଶ ବୁଢ଼ା, ଆମ୍ବ ଓ ନଡ଼ିଆ ଗଛର ଶୀର୍ଷରୁ, ନେତାମାନେ ନିର୍ବାଚନରେ ହାରିଗଲେ ଯେମିତି ସାଧାରଣ ଲୋକଙ୍କ ପାଖକୁ ଓହ୍ଲାଇ ଆସନ୍ତି, ସେମିତି ସୂର୍ଯ୍ୟ କିରଣ ଗାଈ, ବଳଦ, ବିଲେଇ, କୁକୁର ଏପରିକି ମାଟି ଉପରକୁ ମଧ୍ୟ ଓହ୍ଲାଇ ଆସିଥିଲା । ଠେଙ୍ଗ ଜମିଗୁଡ଼ାକରେ ଧାନକଟା ଓ ବୁଢ଼ା ସରି ଯାଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଗହୀର ବିଲର ଧାନ କଟା ଚାଲିଥିଲା ଏବଂ ବୁଢ଼ା ଚାଲିଥିଲା । ବଳଦ ପିଠିରେ, ଭାରରେ, ଟୁଲି ଚିକିସାରେ ଲୋକେ ଧାନ ବୋହୁ ଥାଆନ୍ତି ଏବଂ ମଝିରେ ମଝିରେ ସେମାନଙ୍କ ପତୁଆର ଗାଁ ରାସ୍ତା ଅତିକ୍ରମ କରୁଥାଏ । ଧାନଛିଆ ସବୁ ଛିଡ଼ି ଗାଁ ରାସ୍ତାରେ ପଡୁଥାଏ । ଦୁଇଜଣ ଛୋଟ ଛୋଟ ଛୁଆ ଗୋଟାଏ ଗୋଟାଏ ଛୋଟ ପାଛିଆ ଧରି ସେସବୁ ରୁଣ୍ଡେଇ ନେଉଥାଆନ୍ତି ।

ବିଲରେ ଧାନ କଟା ସରି ନଥିବାରୁ, ଗୋରୁ ଛତା ଯାଇ ନଥାଏ । ଗାଈଆଳ ପିଲା ଦି' ଜଣ ଘର ଘର ବୁଲି, ଗାଈ, ବାହୁରି ବଳଦ ଅଡେଇ ଆଣି ଏକାଠି କରୁ ଥାଆନ୍ତି । ବିଲରେ ଧାନ ଥିଲା ଯାଏ, ସାରା ଗାଁ ଏପରିକି ପାଖଆଖ ଗାଁର ଲୋକେ ବିଲକୁ ଗାଈ ଗୋରୁ ଛାଡନ୍ତି ନାହିଁ । ଧାନ ହେଲା ଲକ୍ଷ୍ମୀ । ଅପ୍ରମାଣିତ ଠାକୁରଙ୍କ ସାକ୍ଷାତ ରୂପ ହେଲା ଧାନ । ଏହି ଧାନ ସେମାନଙ୍କୁ ଖାଦ୍ୟ ଦିଏ, ଜୀବନୀ ଶକ୍ତି ଯୋଗାଏ । ଆଁଶୁଧାନ ମାର୍ଗଶିରରେ ଅମଳ ହେଲେ ଥରେ ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କ ପୂଜା ହୁଏ ପୁଣି ମାଘ ମାସ ବେଳକୁ ଗରୁ ଧାନ ଅମଳ ହେଲେ ଆଉ ଥରେ ତାକୁ ପୂଜା କରାଯାଏ ।

ଗ୍ରାମାଞ୍ଚଳରେ ଏହି ଧାନ ଅମଳ ରତ୍ନ, ଆଜି ବି ଏକ ବିଶେଷ ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟ ବହନ କରେ, ବିଶେଷ ଶିହରଣ ଓ କୋଳାହଳ ସୃଷ୍ଟି କରେ । ଲୋକେ ଚଳଚଞ୍ଚଳ ହୋଇ ଯାଆନ୍ତି । ଏହି ଧାନ ବିକି ଚାଷୀ ବର୍ଷକର ଖର୍ଚ୍ଚ ତୁଲାଉବାକୁ ଆଶା ବାନ୍ଧି ବସିଥାଏ । ଘର ଛପର, ମରାମତି ଠାରୁ ପୁଅଝିଅଙ୍କର ବିବାହ ବ୍ରତ, ପର୍ବପର୍ବାଣୀ ଯାଏ, ସବୁକିଛି ଏଇଥିରୁ ସେ ତୁଲାଏ ।

ଗାଁ ଭିତରେ ବାଉରି ସାହିଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ତେଲି, ଗଉଡ, ଖଣ୍ଡାୟତ, କରଣ, ସବୁ ଯାକ ସାହି ଭିତରେ ପଶି ଫେରିଲା ବେଳେ, ସବୁ ଜାଗାରେ ସେହି ଚଳଚଞ୍ଚଳତାକୁ ରଘୁନାଥ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରୁଥାଆନ୍ତି । ସବୁ ଜାତିର ଲୋକ କର୍ମବ୍ୟସ୍ତ, ସବୁ ସାହି କର୍ମ ମୁଖର । ନିଜ ଘର ଦାଣ୍ଡରେ ପହଞ୍ଚିବା ପୂର୍ବରୁ ଖଣ୍ଡେ ଦୂରରୁ ଦେଖିଲେ, ବଉଳ ଗଛ ପିଣ୍ଡି ଉପରେ ଦୁଇଜଣ ଲୋକ ଖରା ପିଠିଆ ହେଇ ବସିଛନ୍ତି ।

କିଏ ଏମାନେ, କାହାକୁ ଅପେକ୍ଷା କରୁଛନ୍ତି, ଏହି ଭଳି ଚିନ୍ତା କରି କରି ପାଖରେ ଯେତେବେଳେ ପହଞ୍ଚିଲେ, ପିଣ୍ଡି ଉପରୁ ତଳକୁ ଓହ୍ଲାଇ ପଡ଼ି ଦୁଇଜଣ ଲୋକ ତାକୁ ନମସ୍କାର କଲେ । ଦୁଇଜଣଙ୍କ ଭିତରୁ ବୟସ୍କ ଲୋକ ଜଣ ଅପେକ୍ଷାକୃତ ଗୋରା ରଙ୍ଗର, ମୁଣ୍ଡରେ ବାଳ ଅଧା ଧଳା । ପିନ୍ଧିଥାଆନ୍ତି ଧୋତି ଓ କୁର୍ତ୍ତା । ତା' ଉପରେ ଉଲ୍ଲର ଘିଅ ରଙ୍ଗର ଗୋଟାଏ ଶାଲ । ବେକରେ ମଫଳର ଗୁଡ଼ା ହୋଇଥାଏ । ଅନ୍ୟ ଜଣକ ଅପେକ୍ଷାକୃତ ଅଳ୍ପ ବୟସର । ପିନ୍ଧି ଥାଆନ୍ତି ଫୁଲପେଣ୍ଠ, ଫୁଲ ସାର୍ତ୍ତ ଓ ଫୁଲ ସ୍ଵେଚର ।

ବୟସ୍କ ଲୋକ ଜଣକ ସହିତ ରଘୁନାଥଙ୍କର ପୂର୍ବରୁ ପରିଚୟ ଥିଲା । “ଉଦୟବାବୁ, ଆପଣ ?” କହି ସେ ତାଙ୍କ ଆଡ଼କୁ ଆଗେଇ ଗଲେ, “ଏତେ ସକାଳୁ ସକାଳୁ କୁଆଡ଼େ ଆସିଗଲେ ? କେତେ ସମୟ ହେଲା ବସିଲେଣି ?”

“ଏଇ ପନ୍ଦର, କୋଡିଏ ମିନିଟ ହବ ଆସିଲୁ । ଆପଣଙ୍କ ପୁରୁରା ଏଇଠି ସପ ଖଣ୍ଡେ ପକେଇ ଦେଲା । ବସି ବସି ଖରା ପୁହୁଥିଲୁ ।”

ମୁକ୍ତେଶ୍ଵର ଅପେରା ପାର୍ଟିର ମାଲିକ ଉଦୟ ମହାପାତ୍ରଙ୍କ ସହିତ ରଘୁନାଥଙ୍କ ଆଗରୁ ପରିଚୟ ଥିଲା । ତାଙ୍କ ଯାତ୍ରା ଦଳରେ ମୁଖ୍ୟ ଓଷାତ ହେବା ପାଇଁ ଆଗରୁ ସେ କେତେଥର ପ୍ରସ୍ତାବ ଦେଇଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ରଘୁନାଥ ମନା କରିଥିଲେ । ଅଧିକାରୀଙ୍କ ଯାତ୍ରା ଦଳର ସେ କେବଳ ଓଷାତ ନଥିଲେ, ଥିଲେ ସବୁକିଛି । ପୁଣି ଅଧିକାରୀ ଚତୁରାନ୍ତ ସାମଗ୍ରୀ ସହିତ

ତାଙ୍କର ସଂପର୍କ ଥିଲା, ଏକରକମ ମା' ପେଟର ଭାଇ ଭଳି ସଂପର୍କ । 'ହରିପୁର ଅପେରା' ର ଏକରକମ ରଘୁନାଥ ହିଁ ଥିଲେ ସର୍ବେସର୍ବା । ତେଣୁ ସେ ସିଧାସଳଖ ଉଦୟ ମହାପାତ୍ରଙ୍କୁ ମନା କରି ଦେଇଥିଲେ, “ନା ଆଜ୍ଞା, 'ହରିପୁର ଅପେରା' ଛାଡ଼ି ମୁଁ ଯାଇ ପାରିବି ନାହିଁ । ଯାତ୍ରା ଦଳ ସହିତ କି ଅଧିକାରୀଙ୍କ ସହିତ ମୋର ସଂପର୍କ ଅଲଗା । ଯେବେ ଛାଡ଼ିବି, ସବୁଦିନ ପାଇଁ ଏ ଯାତ୍ରା ଜଗତରୁ ବିଦାୟ ନେବି ।” ତା' ପରେ ଏମିତି ଅନେକ ଜାଗାରେ ଉଦୟ ମହାପାତ୍ରଙ୍କ ସହିତ ଭେଟ ହୋଇଛି । ଅଧିକାରୀଙ୍କ ଭଳି ସେ ମଧ୍ୟ ଯାତ୍ରା - ସୌଖୀନ ଲୋକ । ସେଥିରୁ କେବେ ଲାଭ ଆଶା କରନ୍ତି ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ଯାତ୍ରା ପାର୍ଟି କେମିତି ନାମ କରିବ, କେମିତି ଭଲ ଭଲ କଳାକାର ମାନଙ୍କୁ ଆଣି ନିଜ ଯାତ୍ରାରେ ରଖିବେ, ଏଥିପାଇଁ ଘୂରି ବୁଲୁ ଆସନ୍ତି । ନୃତ୍ୟ ଓ ସଙ୍ଗୀତ ପ୍ରତି ତାଙ୍କର ବେଶି ସଉକ । ବେଳେ ବେଳେ ସଙ୍ଗୀତ ଶିଳ୍ପୀମାନଙ୍କୁ ଡକାଇ ଘରେ ସଙ୍ଗୀତ ଆସର କରାନ୍ତି ।

ଉଦୟବାବୁ କହିଲେ, “ ମାଗୁଣି ବାବୁଙ୍କୁ ଚିହ୍ନି ନା ? ସେ ଆମ ଯାତ୍ରା ପାର୍ଟିର ମେନେଜର । ଭାରି ଉଦ୍ୟମୀ ଲୋକ । ଅଧିକାରୀ ଚତୁରାନନ୍ଦ ସାମନ୍ତଙ୍କ ବୟସ, ମୋ ବୟସ ପ୍ରାୟ ସମାନ । ସିଏ ତ ବସିଗଲେଣି । ମୁଁ କିଛି କିଛି ଚଳପ୍ରଚଳ କରୁଛି ଅବଶ୍ୟ, କିନ୍ତୁ ଆଗ ଭଳି ଆଉ ପାରୁ ନାହିଁ । ବୁଲୁ ବୁଲି କଲେ ଦେହ ଖରାପ ହଉଛି । ମାଗୁଣି ଦଉଡ଼ା ଦଉଡ଼ି କରି ଯାହା କରୁଛି ।”

ରଘୁନାଥ ଜବାବ ଦେଲେ, “ମୋର ବି ସେହି ପାଖାପାଖି ବୟସ । ମୁଁ ବି ଆଉ ପାରୁ ନାହିଁ ।”

ଉଦୟ ବାବୁ କହିଲେ, “ଶୁଣିଲି ଆପଣ 'ହରିପୁର ଅପେରା' ଛାଡ଼ି ଦେଇଛନ୍ତି ।”

“ହଁ, ଆଉ ପାରିଲି ନାହିଁ ।”

“ଅଧିକାରୀଏ ବି ଏବେ ବୋଧେ ସେ କଥା କିଛି ବୁଝୁନାହାନ୍ତି । ଯାହା କରୁଛି, କାଲେ ତାଙ୍କ ପୁଅ । ଯାତ୍ରା ପାର୍ଟି ବିଷୟରେ ସେ ସବୁ ବୁଝାବୁଝି କରୁଛି ?”

“ହଁ । ଟୋକାଟାର ଆଇଡିଆ ବି ଭଲ । ଆଜିକାର ଯୁଗକୁ ଚାହିଁ ସେ ଯାତ୍ରାନାଟକ ସବୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରୁଛି । ଭଲ ବି ଚାଲିଛି ।”

“ସେ ଯାହାହେଉ, ଆପଣ ଯେତେବେଳେ ଘରେ ଆସି ରହୁଛନ୍ତି, ଆମକୁ ଟିକେ ସାହାଯ୍ୟ କରନ୍ତୁ ।”

“କଣ ସାହାଯ୍ୟ କରିବି ? ଆଜିକାଲି ଯାତ୍ରାରେ ଯେଉଁ ସବୁ ନାଟକ ଅଭିନୀତ ହେଉଛି, ଯେଉଁ ପ୍ରକାର ବାଦ୍ୟ, ସଙ୍ଗୀତ, ନୃତ୍ୟ ଖଞ୍ଜା ଯାଉଛି ସେସବୁ ପାଇଁ ମୋର ଯୋଗ୍ୟତା ନାହିଁ । ଏପରିକି ଯଉ ସବୁ ଡାକଲର ଦିଆଯାଉଛି, ଯେଉଁ ଧରଣର ଅଭିନୟ ଲୋକେ ଚାହୁଁଛନ୍ତି, ସେଥିରେ ମୋ ଦକ୍ଷତା ନାହିଁ । ତେଣୁ ତ ମୁଁ ଅବସର ନେଇ ଓହରି ଆସିଲି । ବାଟ ଓଗାଳିବି କାହିଁକି ? ସମୟର ପ୍ରତିନିଧିତ୍ୱ କରୁଥିବା ଯୁବକଯୁବତୀମାନେ ଅଣ୍ଟା ଭିଡ଼ନ୍ତୁ, ଯାତ୍ରା ଜଗତକୁ ଶିକ୍ଷର ମାନ୍ୟତା ଦିଅନ୍ତୁ ।”

ଉଦୟ ମହାପାତ୍ର ତୁପ୍ତବ୍ୟ ରଘୁନାଥଙ୍କ କଥା ଶୁଣିଲେ, “ଠିକ୍ କଥା । ଆମର ଯାତ୍ରାରେ ବି ସେ ସବୁ ନୂଆ ବନ୍ଧି, ରେକଡ଼ ନାଚ, ହିନ୍ଦୀ ସିନେମାର ଗୀତ ଅନୁକରଣରେ ଗୀତ, ଆଧୁନିକ ପାଇଟିଂ, ମର୍ଡର, ରେପର ଦୃଶ୍ୟ ଇତ୍ୟାଦି ଦେଖାଉଛନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ତାହା ଭିତରେ ଗୋଳମାଳିଆ ରହି ଯାଉଛି । ସବୁ ପାଇଁ ଜଣେ ଜଣେ ଅଲଗା ଓସ୍ତାଦ୍ ରହିଥିବାରୁ, ଠିକ୍ ତାଳମେଳ ରହୁନି । ସେଥିପାଇଁ ଜଣେ ପୋଖର ଲୋକ ଦରକାର ଯିଏ କି ସେସବୁରେ ତାଳମେଳ ତିଆରି କରିପାରିବ ।”

ରଘୁନାଥ କହିଲେ, “ନାହିଁ ଉଦୟବାବୁ, ସେସବୁରୁ ମୁଁ ଓହରି ଆସିଛି । ଦେହ ବି ଭଲ ରହୁନାହିଁ । ବୟସ ବି ଦେହ ଓ ମନକୁ କବଳିତ କରି ଦେଲାଣି । ଯେଉଁ ଅବଶିଷ୍ଟ ଦିନ ବଞ୍ଚିବି ଏହି ଭାଇ, ଭାଇବୋହୂ, ଝିଆରୀ, ପୁରୁରା ଗାଁ ଲୋକଙ୍କ ମେଳରେ କାଟି ଦେବାକୁ ସ୍ଥିର କରିଛି ।”

“ଅବଶ୍ୟ ଯାହା କହୁଛନ୍ତି ଠିକ୍ କଥା । ଯୁଗ ସହିତ ତାଳ ଦେଇ ନ ପାରିଲେ, ଯୁଗ ଆଗେଇ ଯିବ, ଆମ କେବଳ ନଈ ସୁଅରେ ଭାସିଯାଉଥିବା ତାଳପତ୍ର ପରି ଆଡେଇ ହେଇଯିବ । କିନ୍ତୁ ଏହା ସହିତ ଗୋଟାଏ କଥା ମୁଁ ଭାବେ । ଟୋକାମାନଙ୍କ ଭିତରେ ସାହସ ଅଛି, କର୍ମଶକ୍ତି ଅଛି, ଉଦ୍ୟମତା ଅଛି କିନ୍ତୁ ଜୀବନ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଅନୁଭୂତି ନାହିଁ । ଆଗକୁ ଦୌଡ଼ିଲା ବେଳେ କଣ୍ଟାଝଟା, ଖାଲଜିପ, ଇଟା ପଥର ଦେଖି ପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ସେଥିପାଇଁ କଟାତି ପଡ଼ନ୍ତି । ଆଉ ସେହି କଟାଡ଼ା ସମାଜ ଉପରେ ପ୍ରତିକ୍ରିୟା ସୃଷ୍ଟି କରେ । ଅନ୍ୟମାନେ ଆତଙ୍କିତ ହୁଅନ୍ତି, କ୍ଷତିଗ୍ରସ୍ତ ମଧ୍ୟ ହୁଅନ୍ତି । ତେଣୁ ଆମମାନଙ୍କର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ହେଲା, ସେମାନଙ୍କୁ ନିୟନ୍ତ୍ରଣ କରିବା ।”

“ଯୌବନର ଉଦ୍ୟମତା ଯୋଗୁଁ ସେମାନେ ସେସବୁ ନାତି କଥା ଶୁଣିବେ ନାହିଁ । ନିଜକୁ ନିୟନ୍ତ୍ରଣରେ ରଖି କାମ କରିବା ଗୋଟାଏ ଗୁରୁତ୍ବ ପୂର୍ଣ୍ଣ କଥା ବୋଲି ଗ୍ରହଣ କରିବେ ନାହିଁ ।”

“ନ କଲେ ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ଆମେ ସେମାନଙ୍କୁ କହିବା, ବାଟ ଦେଖେଇବା, ନିୟନ୍ତ୍ରଣକୁ ଆଣିବା ପାଇଁ ଉଦ୍ୟମ କରିବା । ନ ହେଲେ, ଆମର ବା ଚାରା କଣ ?”

“ସେ ତ ଅବଶ୍ୟ ଆମର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ଉଦୟବାବୁ । ମୋର ମନେ ପଡ଼େ ବୟାଳିଶ ସାଲର କଥା । ସେତେବେଳେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ତାକରାରେ ଭାରତ ଛାଡ଼ ଆନ୍ଦୋଳନରେ ହଜାର ହଜାର ପିଲା ଓ ଯୁବକ ସ୍କୁଲ କଲେଜ୍ ଛାଡ଼ି ଝାସ ଦେଉଥା’ନ୍ତି । ଆପଣ ବି ଦେଖୁଥିବେ କି ନୈତିକତା, କି ଶୃଙ୍ଖଳା ଥିଲା ସେ ଯୁବକ ମାନଙ୍କର ? ମନେ ପଡ଼ୁଛି, ଚକ୍ରଧରବାବୁଙ୍କ ପ୍ରେରଣାରେ ସେହି ଆନ୍ଦୋଳନରେ ସାମିଲ ହୋଇ ଦେଶ ପାଇଁ କିଛି କରିବି ବୋଲି କେତେ ଆଶା ବାନ୍ଧିଥିଲି । ସେ ଦେଇଥିବା ପ୍ରଚାରପତ୍ରଗୁଡ଼ିକୁ ଗାଁ ଯାକ ଘର ଘର ବୁଲି ବାଣ୍ଟୁଥିଲି । ସେଥିରେ ଲେଖାଥିବା ସ୍ବରାଜ୍ୟ କଥା, ଭାରତଛାଡ଼ ଆନ୍ଦୋଳନ କଥା, ବିଦେଶୀ ଜିନିଷ ବର୍ଜନ କଥା ଲୋକଙ୍କୁ ବୁଝେଇଥିଲା । କିନ୍ତୁ ପରିସ୍ଥିତି ଅନ୍ୟରକମର ହେଲା । ହଠାତ୍ ନନ୍ଦା ଚାଲିଗଲେ ପରିବାରର ଦାୟିତ୍ବ ଯୋଗୁଁ ରୋଜଗାର କରିବା ନିହାତି ଆବଶ୍ୟକ ହୋଇପଡ଼ିଲା । ଆମର

ଅବସ୍ଥା ଦେଖି ଚକ୍ରଧରବାବୁ ମତେ ନେଇ କାଶୀନାଥବାବୁଙ୍କ ରାସଦଳରେ ଛାଡ଼ିଲେ ।”

“ସେଇଠୁ ?”

“ସେଇଠୁ ତ ମ’ ଜୀବନର ଗତି ବଦଳିଗଲା । ମୁଁ ହେଲି ନାଟୁଆ ରଘୁନାଥ । ନ ହେଲେ ମୋ ଜୀବନର ଗତି ଯେ କୁଆଡ଼କୁ ହୋଇଥା’ନ୍ତା, କେ ଜାଣେ ?”

ଉଦୟବାବୁ କହିଲେ, “ହଉ ଛାଡ଼ନ୍ତୁ ସେ କଥା ।”

ମକର ସଂକ୍ରାନ୍ତି ଠାରୁ ଏଇ ଯେଉଁ ବାରଦିନ ଧରି ବଉଳାଶୁଣା ମେଳା ହବ, ସେଥିରେ ଆମେ ଚାରି ରାତି ଯାତ୍ରା କରିବୁ । ଆପଣ ତ ଜାଣନ୍ତି, ସେ ମେଳାକୁ କେଉଁଝର, ବାରିପଦା, ଖୋର୍ଦ୍ଧା ଆଦି ବି ଲୋକ ଆସନ୍ତି । ତା’ ପରେ ବିନା ଟିକେଟରେ ଯାତ୍ରା ହେଲେ, ଲୋକେ ଯେମିତି ହୁଅନ୍ତି ତ ଜାଣନ୍ତି । ଆପଣ ପୁରୁଖା ଲୋକ । କେତେ କେତେ ଗଣଗୋଳ, ଝମେଳା ତୁଲେଇ ଆସିଥିବେ । ଗଲା ସନ ଦଳ ଦଳ ଲୋକ ଏମିତି ଝମେଳା କଲେ, ନ କହିବା ଭଲ । ଖାଲି କହିଲେ ମିନିଷ୍ଟ୍ରି ପିନ୍ଧା ଝିଅକୁ ନେଇ ରେକର୍ଡ଼ ଡେନ୍ସ କର । ଯଉ ହୋ ହଲ୍ଲା -”

“ଯୁବ ତ ସେମିତି ହେଲାଣି । ଆମର ଯୁବକ ଯୁବତୀମାନଙ୍କ ଗୁଚିବୋଧ ନିମ୍ନଗାମୀ ହେଲାଣି । ଫେର ସେମାନଙ୍କ ଗୁଚିକୁ ଜଗି ହିଁ ଆମେ ଯାତ୍ରା ଭିତରକୁ ସେସବୁ ନେଇ ଆସିଲୁଣି । କାରଣ ଆମର ଅର୍ଥ ଦରକାର । ଲୋକେ ଆଉ ବହି ଉପରେ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦେଉ ନାହାନ୍ତି । କିଛି ଫାଇଟିଂ, କିଛି ଅଶ୍ଳୀଳ ଦୃଶ୍ୟ, ଗୋଟେ ଯୋତେ ରେପ୍ ସିନ, ଅଧା ଲଙ୍ଗୁଳି ଯୁବତୀ ମାନଙ୍କ ନାଚ, ଏତ ସବୁ ହେଇ ଗଲାଣି ଯାତ୍ରା । ଲୋକଙ୍କୁ ନାଚି ନୈତିକତା ଶିକ୍ଷା ଦେବା, ସଂସ୍କୃତି ସମ୍ବନ୍ଧରେ , ଐତିହ୍ୟ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ସଚେତନ କରାଇବା, ଆଗେ ଲୋକନାଟ୍ୟଗୁଡ଼ିକର ଯେଉଁ ସବୁ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଥିଲା, ସେସବୁ ତ କେଉଁ ଦିନରୁ ଗଲାଣି । ତା’ରି ଭିତରେ ତ ଆପଣମାନେ, ଯେଉଁମାନେ ଯାତ୍ରା ଦଳ କରିଛନ୍ତି ତଳିବାକୁ ପଡ଼ିବ ।”

“କରୁଛୁ ସିନା, କିନ୍ତୁ ମୋ ଭଳି ଲୋକମାନଙ୍କୁ ଏସବୁ ବହୁତ ବାଧୁଛି । ତା’ ଛଡ଼ା ସବୁବେଳେ ଅଭିନୟ କରୁଥିବା ଟୋକାଟୋକାଙ୍କ ସମସ୍ୟା । ଯାହାକୁ ବର୍ଷକୁ ଚିରିଣ ହଜାର ଦଉଛୁ ତାକୁ ଯଦି କେହି ପଞ୍ଜିତିରିଣ ହଜାର ଦେଲା, ରାତାରାତି ଆମ ଦଳ ଛାଡ଼ି ପଳେଇଲା । କି ହଜିରାଣ କହିଲେ ?”

“ହଁ ଏବେ ଯାତ୍ରାଦଳମାନଙ୍କର ରୋଜଗାର ବଢ଼ି ନାହିଁ କି? ମୋ ପିଲାବେଳର କଥା । କାଶୀନାଥ ମହାପାତ୍ରଙ୍କ ରାସପାର୍ଟି ସେ କାଳରେ ରାତିକୁ କୋଡ଼ିଏ ଟଙ୍କା ନେଉଥିଲା । ସାଧୁ ନାୟକଙ୍କ ମା’ ମଙ୍ଗଳା ଅପେରା ପାର୍ଟି ରାତିକୁ ପଚାଶ ଟଙ୍କାରେ ଯାତ୍ରା କରୁଥିଲେ । ଏବେ ଆପଣମାନଙ୍କୁ ରାତିକୁ ଷାଠିଏ, ସତୁରୀ ହଜାର ନ ହେଲେ ପୋଷାଉ ନାହିଁ ।”

“ସେ ଯାହା ହେଉ ଏଇ ମକରମେଳାରେ ବଉଳାଶୁଣା ପାଖର ଯାତ୍ରାଟା ପାଇଁ ହିଁ ମୋତେ ଭୟ ଲାଗୁଛି । ତେବେ ସେ ନିଯୋଜ ଗାଁର ଲୋକଗୁଡ଼ା ଭଲ । ସେମାନେ ଆମକୁ ବହୁତ ସାହାଯ୍ୟ କରିଥିଲେ । ହୋ ହଲ୍ଲା, କରୁଥିବା ଟୋକାକୁ ଧରି ତଡ଼ି ଦେଇଥିଲେ ।”

ରଘୁନାଥ କହିଲେ, “ସେମିତି ହୁଏ । ଜଗତସିଂହପୁର ମକରମେଳା ତ ଓଡ଼ିଶା

ଭିତରେ ପ୍ରାୟ ସବୁଠାରୁ ବଡ଼ ମେଳା । ହରିପୁର ଅପେରା ପାର୍ଟି ନେଇ ମୁଁ ଅନେକ ଥର ଜଗତସିଂହପୁର ମକର ମେଳାକୁ ଯାଇଛି । ସେଠି ବି ସେମିତି ଗୋଳମାଳ ହୁଏ । କହିବେ ଯଦି ମୁଁ ଯିବି । କେମିତି କଣ କରୁଛନ୍ତି, ଦେଖିବି । କିନ୍ତୁ ସେମାନଙ୍କୁ ମୁଁ କିଛି ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଦେଇ ପାରିବି ନାହିଁ । କାରଣ ଏଇ ସାତ, ଆଠ ଦିନ ଭିତରେ ମୁଁ କଣ ସେମାନଙ୍କ ଅଭିନୟ ଶୈଳୀ ବା ବହିର କିଛି ଜିନିଷ ବଦଳାଇ ପାରିବି ? ପୁଣି ଆପଣ ଯେଉଁସବୁ ବହି ପାଇଁ, ଯେଉଁ ସବୁ ନିର୍ଦ୍ଦେଶକ ଆଣିଛନ୍ତି, ସେମାନେ ବା ମୋ କଥା ମାନିବେ କହିବି ?”

“ଆପଣଙ୍କ ରହିବା ପାଇଁ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ରୁମ୍ ବନ୍ଦୋବସ୍ତ ଅଛି । ଖାଇବାରେ ମଧ୍ୟ ଅସୁବିଧା ହେବ ନାହିଁ । ଆପଣ ଆସି ଖାଲି ସେମାନଙ୍କ ରିହେଲସିଏଲ ଦେଖନ୍ତୁ । ଯେଉଁଠି ଅତୁଆ ଲାଗିବ କହିବେ । ମୁଁ ସେମାନଙ୍କୁ ଆପଣଙ୍କ ବିଷୟରେ ସବୁ କଥା ବୁଝେଇ ଦେବି । ଅବଶ୍ୟ ସେମାନେ ଯେ ଆପଣଙ୍କୁ ଜାଣି ନଥିବେ, ଏ କଥା ନୁହେଁ । ଓଡ଼ିଶାର ଯାତ୍ରା ଜଗତରେ ଆପଣଙ୍କୁ ନ ଜାଣେ କିଏ ? ହୁଏତ ଆପଣ ଏସବୁ ଯାତ୍ରା ବା ଅଭିନୟ ଛାଡ଼ିଦେଲେ । କିନ୍ତୁ ଯେଉଁସବୁ ନାଟକ ବହି ଆପଣ ସୃଷ୍ଟି କରି ଯାଇଛନ୍ତି, ସେ ସବୁର ମୂଲ୍ୟ କେବେ ବି କମିବ ନାହିଁ, ରାଣାପ୍ରତାପ, ଖୁଦିରାମ, ଶିବାଜୀ, ରାମ ରହିମ, ଚରଣା ଭଳି ନାଟକ ଗୁଡ଼ିକର ମୂଲ୍ୟ ତ ସବୁଦିନ ପାଇଁ ରହିଥିବ ।

(୨୩)

ସରସ୍ୱତୀ ପୂଜାର ତିନିଦିନ ଆଗରୁ ଦିନେ ସନ୍ଧ୍ୟାବେଳେ ରଘୁନାଥ ନିଜ କୋଠାରେ ବସିଥିଲେ । ପନ୍ଦର ଦିନ ହେଲା ସେ ଏକ ନାଟକ ରଚନାରେ ମନୋନିବେଶ କରିଥିଲେ । ଏକମୁଖୀ ମଞ୍ଚରେ ଅଭିନୟ ଉପଯୋଗୀ ନାଟକଟିଏ ରଚନା କରିବାକୁ ମନସ୍ଥ କରି କେତେକ ନାଟକ ବହି ମଧ୍ୟ କିଣି ଥିଲେ । ଆଗରୁ କିଣିଥିବା , କାଳୀଚରଣ ପଟ୍ଟନାୟକ, ରାମଚନ୍ଦ୍ର ମିଶ୍ର, ଅଶ୍ୱିନୀ କୁମାର ଘୋଷ ଇତ୍ୟାଦିଙ୍କ କେତେକ ନାଟକ ସହିତ ମନୋରଞ୍ଜନ ଦାସ, ଗୋପାଳ ଛୋଟରାୟ, ଉଷା କିଶୋର ପଟ୍ଟନାୟକ ଆଦିଙ୍କ ନାଟକ ବହିଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟ ପଢ଼ିଲେ ଏବଂ ତା’ ପରେ ନିଜେ ଏକ ମୁଖୀ ରଙ୍ଗମଞ୍ଚରେ ଅଭିନୟ ଉପଯୋଗୀ ନାଟକଟିଏ ଲେଖିବାକୁ ମନସ୍ଥ କରି ଲେଖା ଆରମ୍ଭ କଲେ ।

ଗାଁ ପରିବେଶରେ ଶାତରତୁର ସନ୍ଧ୍ୟା, ସହରଠାରୁ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ଅଲଗା । ଲୋକମାନେ ସନ୍ଧ୍ୟା ଆଗରୁ ନିଜ ନିଜ କାମରୁ ଫେରି ଆସି ଘର ଭିତରେ ଆଶ୍ରୟ ନିଅନ୍ତି । ଉହ୍ଲେଇରେ ନିଆଁ ଜାଳି ଘର ଭିତରାଟାକୁ ଉଷ୍ମ କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରନ୍ତି । ଘୋଡ଼ି ଘାଡ଼ି ହୋଇ ଗପସପ କରନ୍ତି । ପିଲାମାନେ ପାଠ ପଢ଼ନ୍ତି । ସ୍ତ୍ରୀ ଲୋକେ କାଠତୁଳା ଜଳେଇ ରୋଷେଇ କରିବା ଭିତରେ ଶାତକୁ ଚନ୍ଦ୍ର ଥାଆନ୍ତି । ଗାଈ ବଳଦ ଇତ୍ୟାଦି ଗୁହାଳ ଭିତରେ । ଏପରିକି ବୁଢ଼ା କୁକୁର ବିଲେଇ ମଧ୍ୟ କେଉଁ ଅନ୍ଧାରିଆ ମାଟି ପିଣ୍ଡା ବା ଘର କୋଣରେ ଶୋଇ ସୁନ୍ଦ୍ରସୁନ୍ଦ୍ରୀ ଶାତଳ ପବନ ସହିତ ଲଢ଼େଇ କରୁଥାଆନ୍ତି । ଗାଁର ରାସ୍ତାସବୁ ସଞ୍ଜ ପର ଠାରୁ ପ୍ରାୟ ଜନଶୂନ୍ୟ ହୋଇଯାଏ ।

ଅନୁଷ୍ଠାନ ବିଦ୍ୟୁତ ଆଲୋକରେ ରଘୁବାବୁ ନାଟକ ଲେଖୁଥିଲା ବେଳେ ଘର ଭିତରକୁ

ମମତା ସହିତ ଆଉ ଦୁଇଜଣ ଝିଅ ଓ ଜଣେ ପୁଅ ପଶି ଆସିଲେ । ସେତେବେଳକୁ ପାଖାପାଖି ରାତି ଆଠଟା ବାଜିଥିଲା । ହଠାତ୍ ଏମାନେ ପଶି ଆସିବା ଦେଖି ଲେଖା ବନ୍ଦ କରି ରଘୁନାଥ ଚାହିଁଲେ । ସମସ୍ତଙ୍କ ଆଗରେ ଥିଲା ମମତା ।

“କି’ ରେ ତମେ ସବୁ କୁଆଡ଼େ ଏମିତି ପଶି ଆସିଲ ? ପୁଣି ଏ ଅବେଳରେ ?”

ଟେବୁଲ ଉପରେ ରଖାଯାଇଥିବା ଡାକ୍ତର ଖାତା ଓ କଲମ ଆଡ଼କୁ ଚାହିଁ ମମତା କହିଲା, “ଆପଣ ଏଇ ଯଉ ନାଟକ ଲେଖୁଛନ୍ତି, ଆସନ୍ତା ବର୍ଷ ସରସ୍ୱତୀ ପୂଜାରେ ଆମେ ଯେମିତି ତାକୁ ଷ୍ଟେଜ କରିପାରୁ ସେହି ଭଳି ଲେଖିବେ । ଜାଣନ୍ତି, ଆମେ ସେ ନାଟକରେ ଅଭିନୟ କରିବୁ ?”

“ହଁ, ହଁ, ସେଇ ତମମାନଙ୍କୁ ଆଖି ଆଗରେ ରଖି ତ ଲେଖୁଛି । ତମେମାନେ ପିଲା, ପୁଣି ପାଠ ପଢ଼ୁଛ । ତମମାନଙ୍କ ସମସ୍ୟା ହିଁ ଏ ନାଟକର ମୁଖ୍ୟ କଥା ।”

“କେଉଁ ବିଷୟ ଉପରେ ଲେଖୁଛନ୍ତି ?”

“ରହ, ମୁଁ ଲେଖିସାରେ । ବଳେ ଡଢ଼େ କହିବି ନାହିଁ ? ପଢ଼ିବାକୁ ବି ଦେବି । ଏଥର ତମେମାନେ ଯେଉଁ ନାଟକଟା କରୁଛ, ସେଇଟା ଠିକ୍ ତମ ପିଲାମାନଙ୍କ ସମସ୍ୟାକୁ ନେଇ ନୁହେଁ ।”

ମମତା କହିଲା, “କିନ୍ତୁ ଏଇ ନାଟକଟା ତ ଆଜିକାଲିର ଏକ ବଡ଼ ସମସ୍ୟାକୁ ନେଇ ଲେଖା ହେଉଛି ।”

“ରାଜନୀତିକ ଗ୍ରନ୍ଥାବଳୀ, ଦୁର୍ନୀତି ଏବଂ ସମାଜର ଅପସଂସ୍କୃତିକୁ ନେଇ ଲେଖା ହେଉଛି ଠିକ୍ । କିନ୍ତୁ ଯେଉଁ ସବୁ ଦୃଶ୍ୟ ରହିଛି, ସେଗୁଡ଼ା ପିଲାମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଠିକ୍ ନୁହେଁ ।”

“ଆପଣ କଣ କହୁଛନ୍ତି, ଆମେ ପିଲାମାନେ ସମାଜରୁ ଅଲଗା ? ସମାଜରେ ଯେଉଁସବୁ କେଜେକାରି ହେଉଛି, ଆମେ କଣ ତା’ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରଭାବିତ ହେଉ ନାହିଁ ?”

“ନାରେ, ସେ କଥା ନୁହେଁ । ପିଲାମାନେ ସମାଜରୁ ଅଲଗା କେମିତି ହେବେ ?”

“ସେଇ କଥା । ଏବେ ସମସ୍ତେ କହୁଛନ୍ତି, ପିଲାମାନେ କାହିଁକି ରାଜନୀତିରେ ମୁଣ୍ଡ ପୁରାଉଛନ୍ତି ? କଲେଜରେ ପାଠ ପଢ଼ିବାକୁ ଆସିଛନ୍ତି, ପାଠ ପଢ଼ିବେ, ସେମାନେ ରାଜନୀତି ବିଷୟରେ ମୁଣ୍ଡ ଖେଳାଇବା ଉଚିତ ନୁହେଁ । ଆପଣ କହିଲେ, ବଡ଼ ବାପା, ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ଡାକରାରେ ସ୍ୱାଧୀନତା ଆନ୍ଦୋଳନ ବେଳେ ସ୍କୁଲ କଲେଜ ଛାଡ଼ି ଦେଶର ସ୍ୱାଧୀନତା ପାଇଁ ଛାତ୍ରମାନେ ବାହାରି ଆସି ନଥିଲେ ?”

“ହଁ, ହଁ ।”

“ସେଇ କଥା । ସେତେବେଳେ ଇଂରେଜମାନେ ଆମ ଦେଶର ଲୋକମାନଙ୍କ ଉପରେ ଅତ୍ୟାଚାର କରୁଥିଲେ । ଆମ ଦେଶର ଧନ ସଂପଦ ଲୁଟି ନେଉଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କୁ ଚଢ଼ିବା ପାଇଁ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଯେଉଁ ଆନ୍ଦୋଳନ କରିଥିଲେ, ସେଥିରେ ଯୋଗ ଦେବା ପାଇଁ ଛାତ୍ରମାନଙ୍କୁ ଡାକିଥିଲେ । ଆଜି ଆମର ଦେଶୀ ନେତା, ମନ୍ତ୍ରୀ, ହାକିମମାନେ ଲୋକଙ୍କ ଉପରେ ଅତ୍ୟାଚାର

କରୁ ନାହାନ୍ତି କି ? ଜନ ସାଧାରଣଙ୍କ ଧନ ସଂପର୍କ ଲୁଚି ନେଇ ନିଜର ସଂପର୍କ ବଡ଼ଇ ନାହାନ୍ତି କି ? ନିରାହ ଝିଅବୋହୁଙ୍କୁ ଶୋଷଣ କରୁ ନାହାନ୍ତି କି ?”

ରଘୁନାଥ ତଟସ୍ଥ ହେଇ ମମତାର ମୁହଁକୁ ଚାହିଁ ରହି ଥାଆନ୍ତି । କହିଲା ବେଳେ ତା’ ପାଟିରେ ବାଗୁଳି ବାଜୁ ନଥାଏ, ସେ ଉତ୍ତେଜିତ ହୋଇ ଯାଉଥାଏ । ତା’ ର ବଡ଼ ବଡ଼ ଆଖି ଦୁଇଟି ବିସ୍ତାରିତ ହୋଇ ଯାଉଥାଏ । ତା’ ସାଙ୍ଗରେ ଥିବା ଆଉ ତିନିଜଣ ପୁଅଝିଅ ସମର୍ପନ କଲା ଭଙ୍ଗାରେ ତାକୁ ଚାହିଁଥାଆନ୍ତି ଏବଂ ମଝିରେ ମଝିରେ ହଁ, ହଁ, ଠିକ୍ ବୋଲି କହୁ ଥାଆନ୍ତି ।

ରଘୁନାଥ ଦେଖୁଥିଲେ, ଯେଉଁମାନଙ୍କୁ ସେ ଅଜ୍ଞାନ, ଛୋଟ ପିଲା ବୋଲି ବିଚାରୁ ଥିଲେ, ପ୍ରକୃତରେ ସେମାନେ ସେ ଧାରଣାରୁ ବହୁ ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱରେ । ଏମାନଙ୍କ ଚିନ୍ତାଧାରା ବହୁ ପାକଳ, ବହୁ ଡାକ୍ଷ । ସେହି ବୟସରେ କାହିଁ ତାଙ୍କ ଭିତରେ ଏ ଭଳି ଦୃଷ୍ଟିକୋଣ ଓ ନଥିଲା । ସତରେ ବର୍ତ୍ତମାନ କ୍ଷମତାରେ ଥିବା ଲୋକେ ରାଜା, ଜମିଦାର ବା ଇଚ୍ଛାକ୍ତ ହାକିମଙ୍କ ଭଳି ଆଚରଣ କରୁଛନ୍ତି । ଥରେ କ୍ଷମତାକୁ ଆସିଗଲେ ସାଧାରଣ ଲୋକଙ୍କୁ ପୋକମାଛି ଭୂଲ୍ୟ ହେଉ ଜ୍ଞାନ କରୁଛନ୍ତି । ଜନସାଧାରଣଙ୍କ ଉନ୍ନତି ପାଇଁ ଆସୁଥିବା ଅର୍ଥର ନବେ ଭାଗ ଆଡ଼ୁସାଡ଼ କରୁଛନ୍ତି । ସବୁ ଆଜନ, ସବୁ ନିୟମର ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱରେ ସେମାନେ । ଦେଶ ଆଜି ଦୁଇ ଭାଗ । ଗୋଟି ଇଞ୍ଡିଆ, ଅନ୍ୟ ଗୋଟି ଭାରତ । ଇଞ୍ଡିଆରେ ରହୁଥିବା ସ୍ୱଳ୍ପ କେତେକ ଲୋକ, ଭାରତର ଶହେ କୋଟି ଲୋକଙ୍କୁ ନିର୍ଯ୍ୟାସିତ କରୁଛନ୍ତି । ଏଇ କଣ ଗଣତନ୍ତ୍ର, ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ସ୍ୱପ୍ନର ଗଣତନ୍ତ୍ର ? ଏଥିପାଇଁ କଣ ଆଉ ଏକ ସ୍ୱାଧୀନତା ସଂଗ୍ରାମ ଲୋଡ଼ା ନାହିଁ ?

ନିଜ ଭିତରକୁ ଫେରିଆସି ରଘୁନାଥ କହିଲେ, “ଆରେ ମା’, ତମେମାନେ ସତରେ ବହୁ ବିଷୟରେ ଚିନ୍ତା କରୁଛ, ଦେଶ ବିଷୟରେ ଭାବୁଛ । ଏଥିରେ ମୁଁ ଖୁବ୍ ଖୁସୀ । ତମମାନଙ୍କ ଭଳି ପିଲାମାନେ ସଚେତନ ହେଲେ, ବହୁ କିଛି ହେଇ ପାରିବ । ଆଗେ ଯେ କୌଣସି ସାମାଜିକ ବା ରାଜନୀତିକ ପ୍ରସଙ୍ଗକୁ ନେଇ ପ୍ରଥମେ ଛାତ୍ରମାନେ ହିଁ ଆଗକୁ ବାହାରି ଆସୁଥିଲେ । ଜନସାଧାରଣଙ୍କୁ ସେମାନେ ହିଁ ରାସ୍ତା ଦେଖାଉଥିଲେ, ଆଗରେ ମଣ୍ଡାଳ ଧରି ଚାଲୁଥିଲେ । ଆଜିକାଲି ତ ଆଉ ସେସବୁ ନାହିଁ । ତମେମାନେ ଏତେ ସଚେତନ ବୋଲି ମୋର ଧାରଣା ନଥିଲା ।”

ମମତା କହିଲା, “ଆମେ ଆସିଥିଲୁ କଉଥୁପାଇଁ, ଆଉ ଆପଣଙ୍କ ସହିତ କଉ କଥା ହଉଛି ।”

ଅନ୍ୟ ଜଣେ ଝିଅ କହିଲା, “ତୁ ଅସଲ କଥା ବଡ଼ବାପାଙ୍କୁ କହ :-”

“ଆପଣ ଏମାନଙ୍କୁ ସବୁ ଚିହ୍ନିଛନ୍ତି ନା ?”

“ପରେଶକୁ ତ ଜାଣିଲି, ସିଏ ତ ବିନ୍ଦୁ -”

“ଆଉ ଇନ୍ଦେ ପା ରିନା, ଖଣ୍ଡାୟତ ସାହିର ବନଦାସଙ୍କ ଝିଅ । ଆମ କଲେଜରେ ପ୍ଲସ୍ ଥ୍ରୀ ସେକେଣ୍ଡ ଇୟର ଆର୍ଟସରେ ପଢ଼େ । ସାଙ୍ଗ ହେଇ ଆମେ ସମସ୍ତେ କଲେଜ ଯାଉ ନି ?”

“ଆଛା, ଆଛା, ବୁଝିଲି । ତାଙ୍କ ଦାଣ୍ଡ ଦେଇ ମୁଁତ ସବୁଦିନ ବୁଲିବାକୁ ଯାଏ ।”

“ହଁ, ହଁ ତାଙ୍କ ଝିଅ ଗିନା । ଗାଁର କୌଣସି କାମରେ ସେ ଆଗୁଆ ।”

“ଆଛା କହ, କଣ ଏମିତି ଗୁରୁତର କାମ ଥିଲା ଯେ ସମସ୍ତେ ମିଶି ମତେ ଆକ୍ରମଣ କରିବାକୁ ଆସିଗଲା ?”

“ଗୋଟାଏ କଥା କହିବି, ଆପଣଙ୍କୁ ରଖିବାକୁ ହବ ।”

“ହଉ କହ ।”

“ମନା କିନ୍ତୁ କରିବେ ନାହିଁ, ଆମ ମାନସମ୍ମାନ ସବୁ ତଳେ ପଡ଼ିଯିବ ।”

“ତୁ କହ ନା ?”

“ବଡ଼ ଅସୁବିଧାରେ ପଡ଼ି ଆପଣଙ୍କ ପାଖକୁ ଆସିଲୁ । ଆମର ଭରସା ଅଛି, ଆପଣ ସାହାଯ୍ୟ କରିପାରିବେ । ସରସ୍ୱତୀ ପୂଜାରେ ସବୁ ବର୍ଷ ଆମେ ଭ୍ରାମା କରୁ । ସାରା ଗାଁ ଲୋକ ଦେଖନ୍ତି -”

“ହଁ ତ, ମୁଁ ତ ତମ ରିହେରସିଏଲକୁ ଦି’ ତିନିଥର ଗଲିଣି । ଫକୀର ରାଉତ ପୁଅ ତ ନିର୍ଦ୍ଦେଶନା ଦଉତି । ଦେଖିଲି, ଟୋକାଟାର ଭଲ ଆଇଡିଆ ବି ଅଛି । ମ୍ୟୁଜିକ ବି ଠିକ୍ ଅଛି । ଆଉ କଣ ଅସୁବିଧା ହେଲା ?”

“ଆପଣ ‘ହଁ’ କହିଲେ ଯାଇ ଆମେ ସମସ୍ୟା କଥା କହିବୁ ।”

“ତୁ କହ, ଦେଖିବା, ମୋ ଦ୍ୱାରା ଯାହା ସମ୍ଭବ କରିବି । ତମ ପିଲାମାନଙ୍କୁ ସାହାଯ୍ୟ କରିବି ନାହିଁ ତ ଆଉ କାହାକୁ ସାହାଯ୍ୟ କରିବି ?”

“କଥା କଣ କି ସେ ଯଉଁ ମନ୍ତ୍ରୀ ପାର୍ଟିଟା ନକୁଳା ଦାଦା କରୁଥିଲେ ଆଜି ହଠାତ୍ ଖବର ଆସିଲା, ତାଙ୍କ ଶଶୁର ଚାଲିଗଲେ । କାଲି ସକାଳୁ ଖୁଡ଼ାକୁ ନେଇ ସେ ରାଜରଙ୍ଗପୁର ଯାଉଛନ୍ତି । ସରସ୍ୱତୀ ପୂଜା କାଲିକୁ ଆଉ ଦୁଇଦିନ ରହିବ । ସେ ଫେରିଆସି ଆଉ ପାର୍ଟି କରି ପାରିବେ ନାହିଁ । ସେ ପାର୍ଟିଟା ଆପଣଙ୍କୁ କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ ।”

ରଘୁନାଥ ତମକି ପଡ଼ିଲେ, “କଣ କହିଲୁ, ତମ ପିଲାମାନଙ୍କ ଭ୍ରାମାରେ ମୁଁ ପାର୍ଟି କରିବି ?”

“ନକୁଳାଦା’ ଫେର କରୁଥିଲେ କେମିତି ?”

“ସେ କେତେଥର ଥିଏଟରରେ ପାର୍ଟି କଲାଣି । ମୁଁ କେବେ ଥିଏଟରରେ ପାର୍ଟି କରିଛି ?”

“ଅଭିନୟରେ ଆପଣ ଓଷ୍ଟାତ । ଆପଣଙ୍କ ସହିତ ନକୁଳାଦା’ କର ବୁଲନା ? ହଁ ଅବଶ୍ୟ ସେ ଭଲ ପାର୍ଟି କରନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ଆପଣଙ୍କ ଭଳି ସିଏ କଉଠୁ ପାରିବେ ?”

ସବୁ ପିଲା ସମ ସ୍ୱରରେ କହି ଉଠିଲେ, “ଆପଣ ମନା କରନ୍ତୁ ନାହିଁ । ଆମେ ଅପଦସ୍ତ ହେଇଯିବୁ । ଆପଣଙ୍କୁ ଛାଡ଼ିଦେଲେ ଏଇ ଦିନେ, ଦୁଇଦିନ ଭିତରେ ସେ ରୋଲରେ କେହି ଅଭିନୟ କରି ପାରିବା ଭଳି ଲୋକ ନାହାନ୍ତି ।”

ରଘୁନାଥ ବଡ଼ ଚିତ୍ରାରେ ପଡ଼ିଗଲେ । ଏ ପିଲାମାନଙ୍କ ଡ୍ରାମାରେ ସିଏ ଅବା କଣ ଅଭିନୟ କରିବେ ? ପୁଣି ସେ ନାଟକ ବହିଟାକୁ ପଢ଼ି ନାହାନ୍ତି । ସେମାନେ ଯେଉଁ ମନ୍ତ୍ରୀ ଭୂମିକା କଥା କହୁଛନ୍ତି, ସେ ବିଷୟରେ ଜାଣନ୍ତି ନାହିଁ । ପୁଣି ପାର୍ଟ ମୁଖସ୍ଥ କରିବା ଦରକାର, ରିହେରସିଏଲ ଦରକାର । ଯେଉଁ ଦୃଶ୍ୟଗୁଡ଼ିକରେ ତାଙ୍କ ସହିତ ଅନ୍ୟ ଅଭିନେତା, ଅଭିନେତ୍ରୀ ମାନେ ଅଭିନୟ କରିବେ, ସେମାନଙ୍କ ସହିତ ତାଳମେଳ ତ ନିଶ୍ଚୟ ଦରକାର ।

କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କର ଆଡ଼କିଣ୍ଠାସ ଥିଲା, ଯେ କୌଣସି ଭୂମିକାରେ ସେ ଅଭିନୟ କରିପାରିବେ ଏବଂ ସେ ଜାଣିଥିଲେ ଯେ ମୁକ୍ତ ରଙ୍ଗ ମଞ୍ଚରେ ଅଭିନୟ ଠାରୁ ଏକମୁଖୀ ମଞ୍ଚରେ ଅଭିନୟ ଅପେକ୍ଷାକୃତ ଅନାୟାସ । ସାରା ଜୀବନ ଧରି ଅଭିନୟ ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ଅନୁଭୂତିକୁ ନେଇ ସେ ଜାଣିଥିଲେ ଯେ ମଞ୍ଚରେ ଅଭିନୟ ବା ବାର୍ତ୍ତାଳାପରେ ତାଙ୍କର କିଛି ଅସୁବିଧା ହେବ ନାହିଁ । ଏପରିକି ପରିସ୍ଥିତି ଅନୁଯାୟୀ ସେ ନିଜେ ନିଜେ ହିଁ ତାଳଲଗ୍ନ ତିଆରି କରି ମଞ୍ଚରେ କହି ପାରିବେ । କିନ୍ତୁ ବହିଟାକୁ ଅତଡ଼ା ପଢ଼ିବା ଦରକାର । ଥରେ ଦି ଥରେ ରିହେରସିଏଲ କରିବା ଦରକାର ଏବଂ ତାଙ୍କର ଭୂମିକା ଥିବା ଦୃଶ୍ୟ ଗୁଡ଼ିକରେ ଥିବା ସହ ଅଭିନେତା ଓ ଅଭିନେତ୍ରୀମାନଙ୍କୁ ଜାଣିବା ଏବଂ ସେମାନେ କେଉଁ ମାନର ଅଭିନୟ କରୁଛନ୍ତି, ତାହା ଜାଣିବା ନିହାତି ଦରକାର ।

କିନ୍ତୁ ପିଲାମାନଙ୍କର ନାଟକରେ, ନିଜର ଝିଆରୀ ପୁରୁରା ଅବା ସଂପର୍କୀୟମାନଙ୍କ ସହିତ ଅଭିନୟ କରିବାକୁ କିପରି କୁଣ୍ଡଭାବ ତାଙ୍କୁ ପଛକୁ ଟାଣୁଥିଲା ।

ମମତା କହିଲା, “କଣ ଏତେ ଭାବୁଛନ୍ତି ବଡ଼ ବାପା ? ଆପଣଙ୍କର କୌଣସି ଅସୁବିଧା ହବ ନି । ତାଳଲଗ୍ନତା ଲେଖି ଆମେ ଆପଣଙ୍କୁ ଦେଇ ଦବୁ । ଥରେ ଆଖି ବୁଜାଇ ନେବେ । ରିହେରସିଏଲ ଆପଣଙ୍କର ଦରକାର କଣ ? ଆପଣ ତ ସିଧା ଷ୍ଟେଜକୁ ଯାଇ ପାରିବେ ।”

“ତେବେ ବି, ମତେ ଚିକେ ବହିଟା ଆଣି ଦବୁ । ମୁଁ ଥରେ ପଢ଼ିଦେବି । ଥରେ ଦି’ ଥରେ ତମମାନଙ୍କ ରିହେରସିଏଲ ଦେଖି ନେବି ।”

“ସେଥିପାଇଁ ଚିନ୍ତା କରନ୍ତୁ ନାହିଁ । ଆମର ତ କାଲି ଉପର ବେଳା ରିହେରସିଏଲ ହବ । ମୁଁ ଆସି ଆପଣଙ୍କୁ ତାକି ନେବି ।”

ପ୍ରତିବର୍ଷ ପରି ଗୋପାଳଜୀଉଙ୍କ ମନ୍ଦିର ସାମନା ବଡ଼ ପଡ଼ିଆରେ ଗାଁ ପିଲାମାନଙ୍କର ମିଳିତ - ସରସ୍ୱତୀ ପୂଜା ହୁଏ । ବିରାଟ ପଡ଼ିଆ । ପଡ଼ିଆଟାର ଉତ୍ତର ପାଖରେ ଠାକୁର ପୋଖରୀ । ପୂର୍ବ ପାଖରେ ଠାକୁର ମନ୍ଦିର । ମନ୍ଦିର ସାମନାରେ ପ୍ରଶସ୍ତ ପକ୍କା ଚାନ୍ଦିନୀ । ଚାରିପାଖରେ ଗହଳିଆ ଟଗର, ଟମ୍ବା, କରବାର, କନିଅର ଆଦି ଫୁଲ ଗଛ । ମନ୍ଦିର ଓ ବେଢ଼ା ଚାରିପାଖରେ ପାଚେରୀ ଭଳି ଅନେକ ନଡ଼ିଆ ଗଛ ।

ସେହି ମନ୍ଦିର ସମ୍ମୁଖରେ ପଡ଼ିଆର ଅନ୍ୟ ମୁଣ୍ଡରେ ସରସ୍ୱତୀ ପୂଜା ଓ ପେଣ୍ଡାଲ ତିଆରି ହୋଇଥାଏ । ପେଣ୍ଡାଲ ଠାରୁ ଅଳ୍ପ ଦୂରରେ ନାଟକ ପାଇଁ ମଞ୍ଚ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରାଯାଇଥାଏ ।

ସାମ୍ବାଦରେ ଗାଁ ଲୋକମାନଙ୍କ ବସିବା ପାଇଁ ପାଞ୍ଚଶହରୁ ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱ ପ୍ଲାଷ୍ଟିକ ଚେୟାର । କିଛି ଅଂଶରେ ପିଲାମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଦରି ବିଛା ହୋଇଥାଏ । ପଡ଼ିଆ ସାରା ସ୍ଥାନେ ସ୍ଥାନେ ବାଉଁଶ ଖୁଣ୍ଟ ପୋତା ଯାଇ ଆଲୋକ ଓ ଲାଭତତ୍ତ୍ୱକୁ ଲଗାଯାଇଥାଏ । ନାଟକ ପାଇଁ ମଞ୍ଚ ଠାରୁ ଚେୟାର ଲଗାଏତ ସବୁପ୍ରକାର ସରଜାମ ଭଦ୍ରକର ଏକ ଟେଣ୍ଡ ହାଉସ ଯୋଗାଇଥାଏ ।

ଗାଡ଼ି ପ୍ରାୟ ଆଠଟା ବେଳକୁ ବନମାଳାପୁର ଗାଁର ସ୍ତ୍ରୀ ପୁରୁଷ, ଯୁବକ ଯୁବତୀ, ବୃଦ୍ଧ ବୃଦ୍ଧା, ଛୋଟ ଛୋଟ ପିଲା, ଶହ ଶହ ସଂଖ୍ୟାରେ ଆସି ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇ ସାରିଥାଆନ୍ତି । ବର୍ଷରେ ଦୁଇଦିନ ସରସ୍ୱତୀ ପୂଜା ଉପଲକ୍ଷେ ଗାଁର ପିଲାମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ନାଟକ ମଞ୍ଚସ୍ଥ ହୋଇଥାଏ । ସେଥିପାଇଁ ସବୁ ଲୋକ ଅଳ୍ପ ବହୁତ ଚାନ୍ଦା ମଧ୍ୟ ଦେଇ ଥାଆନ୍ତି । କେବଳ ତାହା ନୁହେଁ, ଅନେକ ଯୁବକ ଯୁବତୀ ଓ ପ୍ରୌଢ଼ ପିଲାମାନଙ୍କର ଏହି ନାଟକ ପ୍ରଦର୍ଶନ ପାଇଁ ବହୁ ପ୍ରକାର ସାହାଯ୍ୟ କରିଥାଆନ୍ତି । ପେଣ୍ଡାଲ ପାଇଁ ତରୁପୋଷ ଠାରୁ ବଡ଼ ବଡ଼ ଦରି, ଲାଇଟ ପାଇଁ ଖୁଣ୍ଟ, ପେଣ୍ଡାଲ ପାଇଁ ବାଉଁଶ ଇତ୍ୟାଦି ଯୋଗାଇ ଥାଆନ୍ତି ।

ଦୋଳଯାତ୍ରା, ଗହ୍ମାପୂର୍ଣ୍ଣିମା, ବିଷୁବ ସଂକ୍ରାନ୍ତି ଭଳି ଗାଁରେ ଏହା ଅନ୍ୟତମ ଆକର୍ଷଣର କେନ୍ଦ୍ର ବିନ୍ଦୁ ।

ନାଟକ ଚାଲିଥାଏ ଏବଂ ଲୋକମାନେ ନାଟକ ଉପଭୋଗ କରୁଥାଆନ୍ତି । ସବୁ ଶ୍ରେଣୀର ଦର୍ଶକଙ୍କ ପାଇଁ ମଝିରେ ଦୁଇ ତିନୋଟି ଓଡ଼ିଶୀ ଓ ଛଉ ନୃତ୍ୟ ଯୋଡ଼ା ଯାଇଥାଏ । ସଙ୍ଗୀତ ମଧ୍ୟ । ରଘୁନାଥ ଆନନ୍ଦିତ ଥିଲେ ଯେ ଏହି ନାଟକରେ କୌଣସି ପ୍ରକାର ଯୁରୋପାୟାନ ସ୍ୱର ମିଶ୍ରା ଦ୍ୱିଅର୍ଥବୋଧକ ହିନ୍ଦୀ ସିନେମାର ଗୀତ ଓ ନୃତ୍ୟ ଦିଆଯାଇ ନାହିଁ । କାରଣ ଗାଁ ଲୋକମାନେ ସେ ଧରଣର ରେକର୍ଡ଼ ଗୀତ ଓ ନୃତ୍ୟକୁ ପସନ୍ଦ କରନ୍ତି ନାହିଁ, ଅପସଂସ୍କୃତି ଭିତରେ ଗଣନା କରନ୍ତି । ଯଦିଓ ଅନେକ ଯୁବକଯୁବତୀ ସେ ଭଳି ନୃତ୍ୟ ଓ ଗୀତ ଦେବା ପାଇଁ ବେଳେ ବେଳେ ଅତି ବସନ୍ତି, ଗାଁର ସଂଖ୍ୟାଧିକ ପୁରୁଷ ଓ ସ୍ତ୍ରୀ ଲୋକମାନଙ୍କର ବିରୋଧ ଯୋଗୁ ସେ ସବୁ ହେଇ ପାରେ ନାହିଁ ।

ଏଥର ଆକର୍ଷଣର କେନ୍ଦ୍ରବିନ୍ଦୁ ଥିଲା ରଘୁନାଥଙ୍କ ଅଭିନୟ । ସମଗ୍ର ଗାଁରେ ବିଖ୍ୟାତ ଅଭିନେତା ଓ ନିର୍ଦ୍ଦେଶକ ଭାବେ ତାଙ୍କର ପରିଚିତି କେବଳ ନୁହେଁ, ସମ୍ମାନ ମଧ୍ୟ ଥିଲା ।

ସେତେବେଳକୁ ନାଟକର ଅନେକଗୁଡ଼ାଏ ଦୃଶ୍ୟ ଶେଷ ହୋଇଗଲାଣି । ଯେତେବେଳେ ସେହି ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଦୃଶ୍ୟଟି ଅଭିନୀତ ହେଲା ଲୋକମାନଙ୍କ ଭିତରେ ପ୍ରବଳ ଗୁଞ୍ଜରଣ ସୃଷ୍ଟି କଲା, କରତାଳି ପରେ କରତାଳିରେ ପରିବେଶ ମୁଖରିତ ହେଲା । ଏହି ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଦୃଶ୍ୟ ଆଗରୁ ମନ୍ତ୍ରୀ ଭୂମିକାରେ ରଘୁନାଥ ଦୁଇଥର ମଞ୍ଚ ଉପରକୁ ଆସି ସାରି ଥାଆନ୍ତି । ତାଙ୍କର ଅଭିନୟ ଶୈଳୀ, ଡାଇଲଗ୍ ଡେଲିଭରି ଏତେ ଶକ୍ତିଶାଳୀ ଥିଲା ଯେ ମଞ୍ଚ ଉପରେ ତାଙ୍କ ସହିତ ଥିବା ସହ ଅଭିନେତା ଓ ସହ-ଅଭିନେତ୍ରୀମାନଙ୍କ ଅଭିନୟ ଇଲେକଟ୍ରିକ ଲାଇଟ ଆଗରେ ଲଣ୍ଠନ ଆଲୋକ ଭଳି ମୁଁନ ହୋଇ ଯାଇଥିଲା । ଯାତ୍ରା ଅଭିନୟରେ ଓଷ୍ଠାତ ଥିବା ସତ୍ତ୍ୱେ ଏକମୁଖୀ ରଙ୍ଗମଞ୍ଚରେ

ତାଙ୍କର ଅଭିନୟର ପାରଦର୍ଶିତା ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଚମତ୍କୃତ କରି ଦେଇଥିଲା । ମନେ ହେଉଥିଲା, ଯେଉଁ ଦୁଇଟି ଦୃଶ୍ୟରେ ସେ ମଞ୍ଚ ଉପରକୁ ଆସିଥିଲେ, ମଞ୍ଚଟା ପୂରାପୂରି ତାଙ୍କ ନିୟନ୍ତ୍ରଣକୁ ଆସି ଯାଇଥିଲା, ସତେ ଯେପରି ଅନ୍ୟମାନଙ୍କୁ ସେହି ଦର୍ଶକମାନଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ ହିଁ ସେ ନିର୍ଦ୍ଦେଶନା ଦେଉଥିଲେ । କାହାର ଦୁର୍ବଳ ଅଭିନୟ ଦର୍ଶକମାନଙ୍କ ଆଖିରେ ଧରା ପଡ଼ିବା ପୂର୍ବରୁ ସେ ହସ୍ତକ୍ଷେପ କରି ତାହାକୁ ବାଗେଇ ନେଉଥିଲେ ।

କିନ୍ତୁ ଯେଉଁ ଦୃଶ୍ୟ ଅନ୍ୟ ଅଭିନେତା ଅଭିନେତ୍ରୀ, ନିର୍ଦ୍ଦେଶକ ସ୍ଥାନର ଆଦିକୁ ସମ୍ଭାଳୁତ କରି ଦେଇଥିଲା ଏବଂ ଦର୍ଶକମାନଙ୍କ କରତାଳିରେ ନାଟକ - ସ୍ଥଳକୁ ପ୍ରକାଶିତ କରି ଦେଇଥିଲା, ତାହାଥିଲା ଏହି ପରି ।

ଏକ ଛୋଟ ସହରର ତାଳବଙ୍ଗଳାରେ ମନ୍ତ୍ରୀ ରାତ୍ରି ଯାପନ କରୁଥାଆନ୍ତି । ସାଙ୍ଗରେ ପି.ଏ. ଏବଂ ଅର୍ଡରଲି । ମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ନିର୍ବାଚନ ମଣ୍ଡଳୀର ଜଣେ ଟାଉଟର ଯିଏ ନିର୍ବାଚନରେ ତାଙ୍କୁ ସାହାଯ୍ୟ କରିଥିଲା ଏବଂ ବିଭିନ୍ନ କାମ କରାଇଦେବା ପାଇଁ ଲୋକମାନଙ୍କ ଠାରୁ ଅର୍ଥ ଆଦାୟ କରି ମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କୁ ଦେଉଥିଲା, ସିଏ ତାଳବଙ୍ଗଳାରେ ରାତି ଦଶଟା ପରେ ପହଞ୍ଚିଛି । ସାଥରେ ଜଣେ ଯୁବତୀ । ସେହି ଯୁବତୀଟିର ବାପା ଥିଲେ ଜଣେ ପ୍ରାଥମିକ ସ୍କୁଲର ଶିକ୍ଷକ । ଅବସର ନେଲା ପରେ ଶିକ୍ଷକ ଜଣକ ବହୁ ଚେଷ୍ଟା କରି ମଧ୍ୟ ପେନ୍ସନ ପାଇ ପାରି ନାହାନ୍ତି । ଏହା ଭିତରେ ତାଙ୍କ ଦେହାନ୍ତ ହୋଇ ଯାଇଛି ।

ତାଳ ବଙ୍ଗଳାରେ ମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ପାଇଁ ଉଦ୍ଦିଷ୍ଟ କୋଠାରେ ମନ୍ତ୍ରୀ ବସିଥିଲା ବେଳେ ସେ ଲୋକଟି ପ୍ରବେଶ କରିଛି ଏବଂ ଅଷ୍ଟା ଠାରୁ ତଳକୁ ମୁଣ୍ଡ ନୁଆଇଁ ମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କୁ ପ୍ରଣାମ କରୁଛି ।

ମନ୍ତ୍ରୀ ମହୋଦୟ ପଚାରିଲେ, “କି ହୋ ସୁନାକର ? କଣ ହେଲା ?”

“ଭୁବନେଶ୍ୱରରେ ଦେଖା ହୋଇଥିଲା ବେଳେ ଯାହା କହିଥିଲି, ସେଥିପାଇଁ ଆସିଛି ।”

“ଓ, ହଁ ସେ ଝିଅକୁ ଆଣିଛ ?”

“ଆଜ୍ଞା !”

ସୁନାକର ବାହାରି ଯାଇଛି ଏବଂ କିଛି ସମୟ ପରେ ଯୁବତୀଟିକୁ ଧରି କୋଠାରେ ପ୍ରବେଶ କରିଛି । ମନ୍ତ୍ରୀ ଝିଅଟିକୁ ଚାହିଁଛନ୍ତି, ଦେଖିବାକୁ ସୁନ୍ଦରୀ, ମଧ୍ୟମ ଉଚ୍ଚତା, ଗୋରା ରଙ୍ଗ । ପଲିଷ୍ଟର ଶାଢ଼ୀ ସହିତ ମେଟି କରା ବ୍ଲୁଉଜ ।

ସୁନାକର କହିଲେ, “କହୁନ୍ତୁ, ତ’ ଗୁହାରି ତୁ ନିଜେ କହ । ମନ୍ତ୍ରୀ ବଡ଼ ଦୟାଳୁ ଲୋକ । କାହାରି ଦୁଃଖ ଦେଖିପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ଏମିତି କେତେ ଲୋକଙ୍କୁ ସେ ସାହାଯ୍ୟ କରିଛନ୍ତି ।”

ଝିଅଟି ତଳକୁ ମୁହଁ ପୋତି କହିଲା, “ହଜୁର ପେନ୍ସନ୍ ପାଇଁ ଭୁବନେଶ୍ୱର ଦଉଡ଼ି ଦଉଡ଼ି ବାପା ନୟାନ୍ତ ହେଲେ ସିନା, ତାଙ୍କୁ ପେନ୍ସନ୍ ମିଳିଲା ନାହିଁ । ଏହା ଭିତରେ ତାଙ୍କର

ଦେହାନ୍ତ ହୋଇଗଲା । ଆମେ ଦୁଇଜଣ ଓ ବୋଉ । ଆମେ ଦୁଇଜଣ ଯାକ ବି.ଏ. ପାସ କରିଛୁ । ବଡ଼ ଭଉଣୀ ବି.ଇଡି. ବି କରିଛି । କିନ୍ତୁ ଦଉଡ଼ି ଦଉଡ଼ି ଚାକିରିଟାଏ ହେଉ ପାରୁ ନାହିଁ । ଏପରିକି ଶିକ୍ଷାକର୍ମୀ ଚାକିରିଟାଏ ବି ଆମକୁ କେହି ଦେଉନାହାନ୍ତି । ଘରେ ତିନି ପ୍ରାଣୀ କୁହୁଣ୍ଡ ଚଳିବାକୁ ପଇସାଟିଏ ଉପାର୍ଜନର ରାସ୍ତା ନାହିଁ ।”

ମନ୍ତ୍ରୀ ପଚାରିଲେ, “ଏହା ଭିତରେ ତ ଆମ ଜିଲ୍ଲାରେ ବହୁ ଶିକ୍ଷା ସହାୟକ ନିଯୁକ୍ତି ହେଲେ, ତମେ ଦୁଇଜଣ କେମିତି ପାଇଲ ନାହିଁ ?”

ଝିଅଟି ଜବାବ ଦେଲା, “ଆମର ଆର୍ଥିକ ଅବସ୍ଥା ଅତି ଶୋଚନୀୟ । କୋଡ଼ିଏ, ତିରିଶ ହଜାର ଲେଖାଏ ଲାଅ ଦେବାକୁ ଆମର ସାମର୍ଥ୍ୟ କାହିଁ ?”

ସୁନାକର ହଠାତ୍ କହି ଉଠିଲେ, “ଏ ଝିଅ, ଜାଣୁ କାହା ସାମ୍ନାରେ କଥାବାର୍ତ୍ତା କରୁଛୁ ? ମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ସାମ୍ନାରେ ଏମିତି ସବୁ କଥାବାର୍ତ୍ତା କରାଯାଏ ?”

ମନ୍ତ୍ରୀ ମହୋଦୟ କହି ଉଠିଲେ, “ତା କଥା ତାକୁ କହିବାକୁ ଦିଅ । ତମେ ତୁପ୍ପକର । ହଁ, କହ ।”

ଯେତେ ଜଣ ଶିକ୍ଷା ସହାୟକ ଚାକିରିରେ ଯୋଗଦେଲେ ସେମାନେ ଯାହା ମୋତେ କହିଲେ , ମୁଁ କଣ ଜାଣିଛି ? ସେମାନେ କହିଲେ ଅତିକମ୍ରେ କୋଡ଼ିଏ ପିରିଶ ହଜାର ନଦେଲେ ଚାକିରି ହେଉ ପାରିବ ନାହିଁ । ଆମେ ଆଜ୍ଞା କଉଁଠୁ ଆଣିବୁ ? ଆପଣ ମୋ ପାଇଁ ନ ହେଲେ ମୋ ବଡ଼ ଭଉଣୀ ପାଇଁ ଚାକିରିଟାଏ ବନ୍ଦୋବସ୍ତ କରିଦିଅନ୍ତୁ । ସେହି ଶିକ୍ଷା ସହାୟକ ଚାକିରି ହେଉ ପଛେ ।” ଏହା କହି ସେ ତଳକୁ ମୁହଁ ପୋତିଲା ।

ମନ୍ତ୍ରୀ କହିଲେ, “ଆଜିର ଦୁନିଆର ହାଲ ତୁ ଜାଣିଛୁ ? କିଛି ପାଇବାକୁ ହେଲେ କିଛି ଦବାକୁ ହୁଏ ?”

“ଆପଣ ଆମ ଅଞ୍ଚଳର ଜଣେ ନାମକରା ଲୋକ । ଆମର ଏମ୍. ଏଲ.ଏ. ହୋଇ ଆପଣ ଆମର ମନ୍ତ୍ରୀ ହେଇଛନ୍ତି, ସେଥିପାଇଁ ଆମେ ଗର୍ବ କରୁ ।”

ବସିଥିବା ଆସନରୁ ଉଠି ମନ୍ତ୍ରୀ ପଦଚାରଣ କଲେ, “ହା, ହା ତୁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ନିରାହ ବା ମୂର୍ଖ । ଯୁଗ ସହିତ ପାଦ ପକାଇବାକୁ ପଡ଼ିବ । ପଛକୁ ଚାହିଁଲେ କି ଚାରିକଡ଼କୁ ଚାହିଁଲେ କିଛି ହବ ନି ।”

ସୁନାକର ମଝିରୁ କହି ଉଠିଲା, “ଆଜ୍ଞା ଆପଣ ଯାହା ଆଦେଶ ଦେବେ ତାହା କରିବ । ଯଦି କହିବେ, ଭୁବନେଶ୍ୱର ଯାଇ ଆପଣଙ୍କୁ ବଙ୍ଗଲୋରେ ଦେଖା କରିବ ।”

ପଦ ଚାରଣରୁ ନିବୃତ୍ତ ରହି ମନ୍ତ୍ରୀ କହିଲେ, “ଶିକ୍ଷା ସହାୟକ ଚାକିରି ପାଇଁ ଦରଖାସ୍ତ ଆଣିଛ ?”

ଯୁବତୀଟି ହାତରେ ଧରିଥିବା ତା’ ଭେନିଟ ବେଗ୍ ଖୋଲି ସେଥିରୁ ଖଣ୍ଡେ କାଗଜ

ବାହାର କରି ମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ହାତକୁ ବଢେଇ ଦେଲା ।

ଏ ସମୟରେ ସୁନାକର କୋଠରୀ ଭିତରୁ ବାହାରି ଯାଉଥିଲା । ମନ୍ତ୍ରୀ ପଚାରିଲେ,
“କୁଆଡେ ଯାଉଛ ସୁନାକର ?”

“ଆଜ୍ଞା , ଆପଣ ତା’ ଦରଖାସ୍ତ ପକି ତା’ ସହିତ କଥାବାର୍ତ୍ତା କରନ୍ତୁ, ମୁଁ ବାହାରେ ଅପେକ୍ଷା କରୁଛି ।”

“କାହିଁକି ?” ମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ଚିତ୍କାର ମଞ୍ଚକୁ ଥରାଇ ଦେଲା ।

“ଆଜ୍ଞା ?” ସୁନାକର ଆତମ୍ବିତ ହେଲା ଭଳି ଚାହିଁଲା । ସେ ନିଜ କାନକୁ ନିଜେ ବିଶ୍ୱାସ କରୁନଥିଲା । ଏ ତାଜଲରୁ ତ ବହିରେ ନାହିଁ ? ରଘୁ ଓଷ୍ଠାତ୍ ଆଣିଲେ କୋଉଠୁ ?

ସୁନାକର ଚିକିଏ ଦମ୍ ନେଇ କହିଲା, “ସେ ଝିଅକୁ ମୁଁ ସବୁ ବୁଝାଇ କହିଛି । ସେ ଅରାଜି ନୁହେଁ । ଗରିବ ଘରର ଝିଅ । କଣ ବା ତା’ର ଅଛି ଯେ ସେ ଲାଜ ଦେଇ ଚାକିରି କରିବ ?”

ମନ୍ତ୍ରୀ ମହୋଦୟ ତଳକୁ ମୁହଁପୋତି କୁଣ୍ଡଳାଞ୍ଚ ହୋଇ ଛିଡ଼ାହୋଇଥିବା ଝିଅଟିକୁ ଚାହିଁଲେ । ସେ ତଳକୁ ମୁହଁ ପୋତି ଥିଲା ଆଉ ଥରୁଥିଲା । ହଠାତ୍ ମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ଖୋଲପାଟା ଫିଙ୍ଗି ଦେଇ ରଘୁନାଥ ତା’ ଭିତରୁ ତଳକୁ ତେଜ୍ ପଡ଼ିଲେ । ସେହି ଦରିଦ୍ର ଅସହାୟା ଝିଅଟି ତାଙ୍କୁ ଏକ ନିରାହ ଛେଳି ଭଳି ମନେ ହେଲା, ଯାହାର ବେକରେ ଦଉଡ଼ା ବାନ୍ଧି ଗୋଟାଏ ହାତରେ ଏବଂ ଅନ୍ୟ ହାତରେ ତାଙ୍କୁ ଛୁରି ଧରି କଂସେଇ ଟାଣି ଟାଣି ନେଉଥିଲା । ଆକୁଳ ନୟନରେ ସେ ଘାତକକୁ ଚାହୁଁଥିଲା । ତା’ ଆଖିରୁ ଝରି ଯାଉଥିଲା ଲୁହ । ମାତ୍ର କେତେ ମୁହୂର୍ତ୍ତ ପରେ ଗଳାଟାରେ ଘାତକର ଛୁରି ବିଶ ହେବ ଏବଂ ରକ୍ତର ଏକ କ୍ଷୀଣ ସ୍ରୋତ ବୋହି ଯିବ ।

ସେହି ଛେଳିର ଛାଲଟାକୁ ଉତାରି ପକାଇ ତା’ ଭିତରୁ ଯିଏ ବାହାରକୁ ବାହାରି ଆସିଲା, ସିଏ ଥିଲା ମମତା, ତାଙ୍କର ଅତି ଆପଣାର, ଗେହ୍ଲା ମମତା । ରଘୁନାଥ ଚିତ୍କାର କରି ଉଠିଲେ, “ସୁନାକର ।” ତାଙ୍କ ଭିତରେ ସତେ ଯେପରି ଗର୍ଜନ କରି ଉଠୁଛନ୍ତି ବକ୍ସି ଜଗବନ୍ଧୁ । ବ୍ରିଟିଶମାନଙ୍କ ଅନ୍ୟାୟ ବିରୁଦ୍ଧରେ ସେ ଗର୍ଜନ କରୁଛନ୍ତି । ହାତରେ ଶାଣିତ ଖଡ୍ଗ । ରଘୁନାଥଙ୍କ ସେ ଗର୍ଜନରେ ନାଟକ ମଞ୍ଚ ଏବଂ ଦର୍ଶକମାନଙ୍କର ବସିଥିବା ଅଞ୍ଚଳ ପ୍ରକମ୍ପିତ ହୋଇ ଉଠିଲା । ସତେ ଯେପରି କୋଡିଏ ବର୍ଷ ତଳର ଯୌବନୋଦାସ୍ତ ଶକ୍ତି ତାଙ୍କ ଭିତରକୁ ପଶି ଆସୁଛି ।

ଦର୍ଶକବୃନ୍ଦ ସ୍ତବ୍ଧ । ନିରବତାର ରାଜୁତି ଚତୁଃପାର୍ଶ୍ୱରେ । ରଘୁନାଥ ଉନ୍ମତ ହସ୍ତରେ ଦଉଡ଼ିଗଲେ ସୁନାକର ପାଖକୁ ଏବଂ ତା’ ଗଳାଟାକୁ ଟିପି ଧରିଲେ, “ପିଣ୍ଡାଟ, ରାକ୍ଷସ, ତ’ ଭଳି କେତେଟାଙ୍କ ଯୋଗୁଁ ଏ ଦେଶ ଛାରଖାର ହୋଇଗଲା । ନିରାହ ଝିଅ ବୋହୂମାନଙ୍କୁ ଆଣି ତୁ ସେମାନଙ୍କ ଲଜତ ବିକି ମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ପ୍ରିୟ ଭାଜନ ହେଉଛୁ ? ଗରିବ ଲୋକର ଅସହାୟତାର

ସୁଯୋଗ ନେଇ ତା’ର ଜମିବାଡ଼ି, ଘର ବିକି ମନ୍ତ୍ରୀ, ଏମ୍.ଏଲ.ଏ.କୁ ଚୁଷ୍ଟ କରୁଛୁ ? ତୋ ଭଳି କେତେଟାଙ୍କ ଯୋଗୁଁ ସମଗ୍ର ଦେଶ ଆଜି ଛାରଖାର । ଆଜି ତୋ ପ୍ରାଣ ୯୯ % ଛାଡ଼ୁନି--”

ନିର୍ଦ୍ଦେଶକ, ସ୍ଥାନକ ଏବଂ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଅଭିନେତା ଓ ଅଭିନେତ୍ରୀମାନେ ସମ୍ମତୁତ । ଏସବୁ ଡାଇଲଗ ତ ବହିରେ ନ ଥିଲା, ରଘୁନାଥ ଆଣିଲେ କେଉଁଠୁ ? ରଘୁନାଥ କିନ୍ତୁ ଗର୍ଜନ କରୁଥାଆନ୍ତି ଆଉ ସୁନାକର ଓରଫ ରତନର ଡକ୍ଟରାକୁ ଚିପି ଧରି ଥାଆନ୍ତି । କ୍ରୋଧରେ ସେ ଥରୁ ଥାଆନ୍ତି । ସମଗ୍ର ମୁଖ ମଣ୍ଡଳ ସହିତ ଆଖି ଦୁଇଟା ବି ଲାଲ ହୋଇ ଉଠିଲା ।

ଝିଅ ଭୂମିକାରେ ଅଭିନୟ କରୁଥିବା ମମତା ଦଉଡ଼ି ଯାଇ ତାଙ୍କୁ ଛଡ଼ାଇବାକୁ ଲାଗିଲା ଆଉ ଚୁପ୍ ଚୁପ୍ କହିଲା, “ବଡ଼ବାପା ଏ କଣ କରୁଛ ?”

କିନ୍ତୁ ସେତେବେଳେ ଦର୍ଶକମାନଙ୍କ ଡାଲିମାଡ଼ରେ ସମଗ୍ର ଅଞ୍ଚଳ ପ୍ରକମ୍ପିତ ହେଉଥିଲା ।

ଦେବେନ୍ଦ୍ର ମହାନ୍ତି ଗାନ୍ଧିଜୀ, ଔପନ୍ୟାସିକ ଓ
 ପ୍ରାବନ୍ଧିକ । ତାଙ୍କର ୬ଟି ଗଳ୍ପ-ସଂକଳନ, ୨ଟି
 ଉପନ୍ୟାସ ଓ ଗୋଟିଏ ପ୍ରବନ୍ଧ-ସଂକଳନ
 ପ୍ରକାଶ ପାଇଛି । “ବିପନ୍ନ ବିଗୁଳ” ତାଙ୍କର
 ତୃତୀୟ ଉପନ୍ୟାସ । ଓଡ଼ିଶା ପାରମ୍ପରିକ
 ଯାତ୍ରାର ସମୟକ୍ରମରେ ସାଂଗଠନିକ ଓ
 ଗୁଣାତ୍ମକ ପରିବର୍ତ୍ତନ, ଓ ବ୍ୟକ୍ତି-ଚରିତ୍ର ଓ
 ସାମାଜିକ ସଂପର୍କ ଉପରେ ଏହାର ପ୍ରଭାବ
 ଉପନ୍ୟାସର ବିଷୟବସ୍ତୁ । ମନେହୁଏ ଓଡ଼ିଆ
 ଯାତ୍ରା ସଂପର୍କରେ ଏପରି ଗୋଟିଏ ଉପନ୍ୟାସ
 ଓଡ଼ିଆରେ ପ୍ରଥମ । ଦେବେନ୍ଦ୍ରବାବୁ ଇନ୍ଦ୍ରକ
 ଅଟଙ୍କର । ତାଙ୍କର ବର୍ତ୍ତମାନ ଠିକଣା
 ହମୀରପୁର, ରାଉରକେଲା ।